Δημοσια Κεντρικη Βιβλιοθηκη Βεροιας

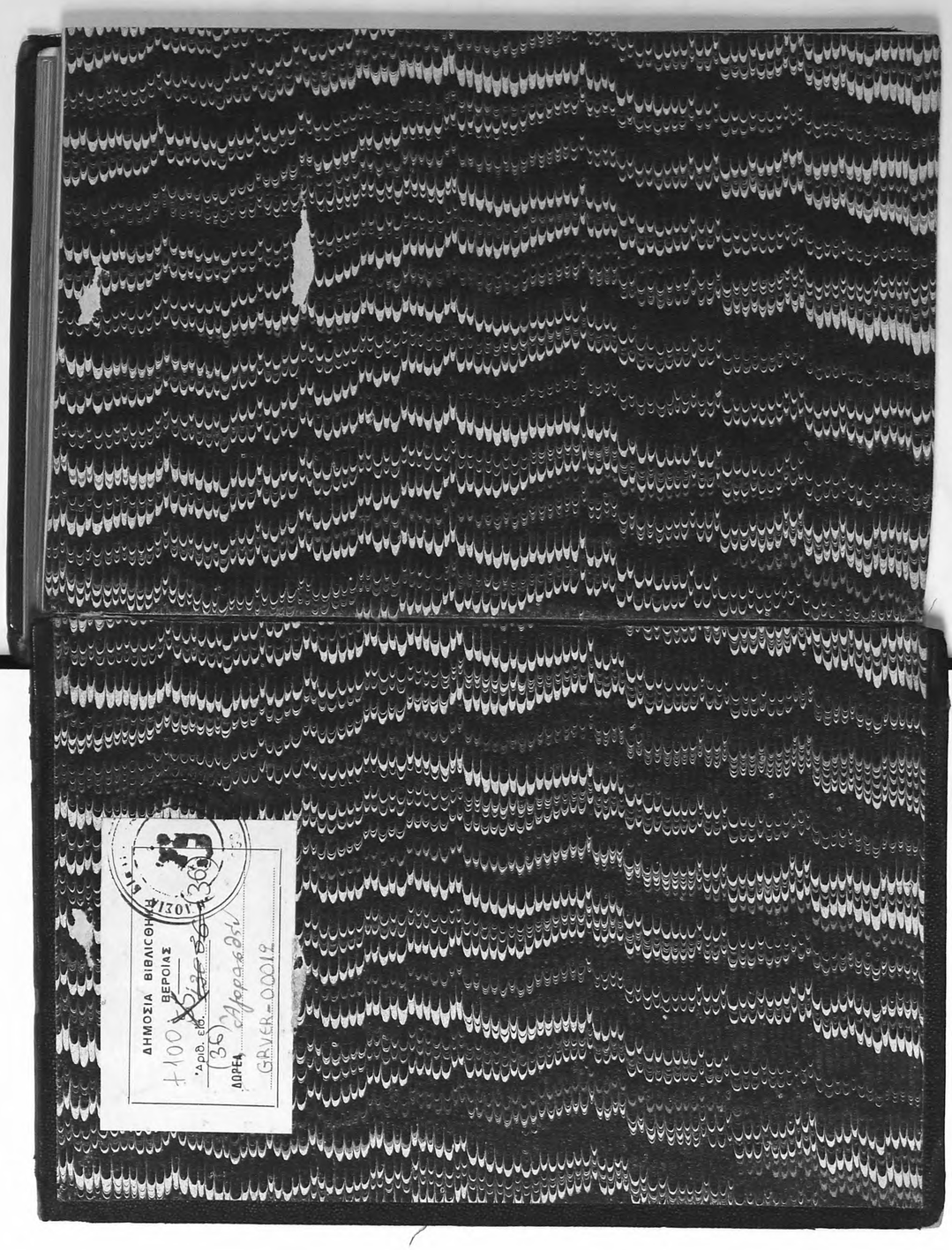
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ
Αριθ. εισ. 36
ΔΩΡΕΑ, Δωρεά 851
GR.VER.0.0012

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΔΟΥΑΡΔΟΥ ΤΣΕΛΛΕΡΟΥ

ΣΥΝΟΨΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

ΜΑΡΓΑΡΙΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ

Ἐκδίδοται φιλοτίμῳ δαπάνῃ
τῆς Α. Μ. τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Κυρίου Νικοδήμου.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΘΡ. ΠΑΠΑΛΕΞΑΝΔΡΗ ΚΑΙ ΑΔ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
1886

Αρ Εισ 36
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΩΙ

ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΩΙ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΙ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

ΚΥΡΙΩΙ

ΝΙΚΟΔΗΜΩΙ

ΕΥΓΝΩΜΟΝΩΣ

ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μακαριώτατε.

Ὅτε πρὸ εἰκοσαετίας μαθητὴς ἔτι ὢν ἠγωνιζόμην νὰ ἐξεγείρω τὸ φρόνημα τῆς ἀτυχοῦς ἡμῶν πατρίδος ὑπὲρ παιδείας καὶ μορφώσεως καὶ καταστήσω τοῖς ἡμετέροις συμπολίταις ἐλαφρότερα τὰ δεινά, ἃ ἐγὼ πρὸς τὴν ἐμὴν κατωτέραν παίδευσιν ἐδοκίμασα, τὴν Ὑμετέραν Μακαριότητα εὗρον συναρωγὸν καὶ συναντιλήπτορα καὶ προστάτην θερμότατον καὶ προθυμότατον. Νῦν δ' αὖθις ἐν τῇ ἐπιχειρήσει πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν διαφλέγοντος τὴν ψυχήν μου πόθου, ἵνα μὴ ἀφήσω, τὸ ἐπ' ἐμοί, νὰ ταλαιπωρῶνται ἀβοήθητοι οἱ τοῦ ἡμετέρου πανεπιστημίου φοιτηταί, ὡς ἐγώ ποτε κατὰ τὴν ἐμὴν φοίτησιν, περὶ τὸ σπουδαιότατον καὶ πάντων τῶν ἄλλων θεμελιωδέστατον μάθημα, τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, πάλιν παρὰ τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι εὗρον πραγματικὴν ἐπικουρίαν καὶ ἠθικὴν ἐπιθάρρυνσιν μάλιστα.

Εἰς τὸν εὑρίσκοντα τέρψιν ἐν τῷ θεωρητικῷ βίῳ, ἔλεγεν ὁ μέγας Κάντιος, ὁ ἔπαινος σοφοῦ τινος καὶ εὐμενοῦς κριτοῦ εἶνε ἰσχυρὰ προτροπὴ εἰς νέους ὠφελιμωτάτους ἀγῶνας.

Τὴν ἀλήθειαν τῆς ῥήτρας τοῦ μεγάλου τῆς Κενιξβέρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γης φιλοσόφου αἰσθανόμεθα ὡς ἰσχυρότατα ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς περιόδῳ τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου, ὅτε οἱ περὶ τὸν χρησιμώτατον θεωρητικὸν βίον ἀσχολούμενοι ἀνιαρότατον καὶ πικριῶν καθημερινῶν ἔμπλεων βίον διάγουσι· διὰ τοῦτο ἀληθεῖς τῆς ἐπιστήμης προστάται, τοῦ ἔθνους εὐεργέται μέγιστοι καὶ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπίνου βίου εἰσηγηταὶ καὶ ἱεροφάνται εἶνε οἱ θεῖοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, ὅσοι ἐναντίον τοῦ πάντα θεωρητικὸν βίον ἐν τῇ βλαστήσει αὐτοῦ ἐξαφανίζοντος κοινωνικοῦ ρεύματος χωροῦντες προσπαθοῦσι νὰ διασώσωσι λείψανά τινα τοὐλάχιστον ἐκ τῆς καθολικῆς κοινωνικῆς ναυαγίας. Τοῦτον τὸν θεῖον κλῆρον ἐξελέξατο ἡ Ὑμετέρα Μακαριότης ὡς τοῦ βίου Αὐτῆς ἀποστολήν.

Εἴθε ἡ θεία Πρόνοια τῇ μὲν Ὑμετέρᾳ θειοτάτῃ Μακαριότητι δύναμιν καὶ ἐγκαρτέρησιν ἀείποτε μείζονα πρὸς τὸ μέγα τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἔργον νὰ παρέχῃ, τοῖς δ' ἀτυχέσιν ἐκείνοις, οἵτινες ἐμπόδια φιλοῦσι νὰ παρεμβάλλωσι τοῖς ἐπ' ἀγαθῷ τῆς κοινωνίας ἐργαζομένοις, ἐπιεικέστερα, ἐθνικώτερα καὶ ἀνθρωπικώτερα νὰ ἐμπνεύσῃ φρονήματα.

Τῆς Ὑμετέρας Μακαριότητος τέκνον εὐπειθὲς καὶ εὔγνωμον.

ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τοῖς ἀναγνώσταις.

Αἱ ταλαιπωρίαι, ἃς ὑφιστάμην κατὰ τὰς ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ σπουδάς μου περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας διὰ τὴν ἔλλειψιν βοηθημάτων, ἐγέννησαν ἐν ἐμοὶ τὸν πόθον ν' ἀπαλλάξω τούτων τοὺς μετ' ἐμὲ ἕλληνας φοιτητάς. Ὅτε δὲ μεταβὰς εἰς Γερμανίαν εἶδον τὴν ἀφθονίαν τῶν πρὸς σπουδὴν παντὸς μὲν κλάδου, ἰδίᾳ δὲ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας βοηθημάτων ἐμακάρισα τοὺς εὐδαίμονας τῆς σοφῆς ἐκείνης χώρας μαθητάς, μετὰ ψυχικοῦ δ' ἄλγους ἐνεθυμήθην τὴν ἀπορίαν καὶ ἀμηχανίαν ἡμῶν τῶν τέκνων τῶν πατέρων τῆς φιλοσοφίας καὶ εὐθὺς ἐπεδόθην εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μυχίου μου ἐκείνου πόθου. Πρὸς τοῦτο ἐργαζόμενον κατέλαβέ με τῷ 1879 ἐν Λιψίᾳ ὁ μακαρίτης Ν. Κοτζιᾶς, ὅστις μαθὼν τὸν σκοπόν μου εἶπέ μοι, ὅτι παρασκευάζει αὐτὸς ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας αὐτοῦ χάριν τῶν φοιτητῶν. Ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀνέκοψα τὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ὅτε μετά τινα ἔτη παρετήρησα, ὅτι ἡ πρόθεσις τοῦ μακαρίτου δὲν ἐξεπληροῦτο, ἐπανῆλθον πάλιν εἰς τὸ προσφιλές μου σχέδιον. Περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τούτου ἠσχολούμην ὅτε ἔμαθον παρὰ τοῦ σεβαστοῦ μοι καθηγητοῦ κ. Zeller, ὅτι ἐνδοὺς τέλος εἰς τὰς ἀπὸ πολλοῦ ἐπιμόνους αἰτήσεις τοῦ ἐκδότου καὶ τὰς προτροπὰς πολλῶν παρεσκεύαζε σύνοψιν τῆς θαυμαστῆς αὐτοῦ «Φιλοσοφίας τῶν Ἑλλήνων». Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ ταύτῃ ἀνεσκίρτησα ὑπὸ χαρᾶς. Τὰ τοῦ μαθητοῦ πρῶτα δοκίμια ἐπρεπε βεβαίως νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὸ σοφὸν καὶ μετ' ἀγωνίας καὶ ἐλπίδος προσδοκώμενον τοῦ διδασκάλου ἔργον. Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Grundriss der griechischen Philosophie ἐδημοσιεύθη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῷ 1883 ἀληθὲς ἄγαλμα πρώτης τάξεως διανοίας, γραφίδος ἀριστοτέχνιδος καὶ πεντηκονταετοῦς σοφῆς πείρας,[1] πρὸς δὲ τὰς ἀνάγκας ἡμῶν προσφορώτατον καὶ οἱονεὶ δῶρον οὐρανόπεμπτον. Τοιοῦτον ἔργον θὰ παρήγετο ἐν Ἑλλάδι, ἂν ηὐτύχει τὸ ἡμέτερον ἔθνος τὰς εὐτυχίας τοῦ γερμανικοῦ, ἂν εἶχε καὶ παρ' ἡμῖν ἡ δέσποινα τῶν ἐπιστημῶν τοσούτους καὶ οὕτω θερμοὺς καὶ ἀκαμάτους θεράποντας, ἂν κριτική τις καὶ φιλοσοφικὴ διάνοια, ὡς τοῦ Zeller, ηὐμοίρει νὰ ζήσῃ ὑπὸ τὰς ὁμοίας ἐπιστημονικὰς περιστάσεις, νὰ διεξαγάγῃ τηλικούτους ἐπιστημονικοὺς ἀγῶνας, νὰ διατελῇ ἱεροφάντης τῆς θείας τῶν ἐπιστημῶν ἐπὶ ἥμισυν, ὡς ἐκεῖνος, αἰῶνα.

Ὁ Zeller εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καθόλου, ἀλλὰ κυρίως ὑπὲρ ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ τελευταῖον ἔτι μερικώτερον ὑπὲρ τῶν ἑλλήνων φοιτητῶν καὶ λογίων. Μέγα δ' ἡμῶν εὐτύχημα θεωροῦμεν, ὅτι ἡμῖν ἔλαχεν ὁ ἐπίζηλος κλῆρος τῆς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν μεταδόσεως τῆς ἀθανάτου ταύτης δωρεᾶς τοῦ σοφωτάτου ἀνδρὸς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης μεγίστου εὐεργέτου. Καύχησιν δ' ἡμῶν μεγίστην καὶ δικαίαν θὰ ὑπελαμβάνομεν, ἂν ἐδυνάμεθα ν' ἀναπαραστήσωμεν καὶ τὴν χάριν τῆς λέξεως καὶ τὴν ἄλλην φιλοσοφικὴν σεμνότητα τοῦ πρωτοτύπου. Εἰς τοῦτο μεγάλα παρεμβάλλει προσκόμματα τὸ ἀκανόνιστον τῆς γραφομένης καὶ τὸ παρ' ἡμῖν ἀκαλλιέργητον ἔτι τῆς φιλοσοφικῆς γλώσσης. Ἴσως ἐδυνάμην ἔτι βέλτιον τὸ κάλλος τοῦ πρωτοτύπου ν' ἀποτυπώσω, ἂν ἡ μητρυιᾶς θέσιν πρὸς τὴν δέσποιναν τῶν ἐπιστημῶν λαβοῦσα πολιτεία ἡμῶν μὴ ἐσπούδαζε διὰ παντὸς τρόπου νὰ ποιήσηται ἐπίδειξιν τῆς ἀποστροφῆς αὐτῆς πρὸς τὰς φιλοσοφικὰς σπουδάς, ἂν μὴ παρεπίκραινε καὶ ἐμάραινε τὸν ζῆλον ἡμῶν, ἂν μὴ τὸ καθ' αὑτὴν ἀφῄρει ἡμᾶς καὶ αὐτὸ τὸ μόνον ἐν Ἑλλάδι ἔδαφος,

[1] Μέχρι τοῦδε δύο ἐγένοντο αὐτοῦ ἐκδόσεις καὶ μεταφράσεις, ἡμῖν γνωσταί, εἰς τὴν ἀγγλικὴν καὶ ῥωσσικὴν γλῶσσαν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἔνθα τοιούτου εἴδους μελέται μόλις πως τυγχάνουσι δυναταί. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν μικρὸν ἔρανον, ὃν διὰ τοῦ παρόντος προσφέρομεν, ὀφείλομεν εἰς τὸν προστάτην τῆς παιδείας καὶ τῆς προγονικῆς εὐκλείας θιασώτην, τὸν Μακαριώτατον Πατριάρχην Ἱεροσολύμων κύριον Νικόδημον, ὅστις ἐκτὸς ὢν τοῦ φαύλου κύκλου, ἐν ᾧ πάντες ἡμεῖς ἐνταῦθα καλινδούμεθα, καθαρώτερον καὶ διαυγέστερον σκέπτεται περί τε τῶν αἰτίων τῆς θλιβερᾶς κοινωνικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἡμῶν καταστάσεως καὶ περὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν. Ἰδοὺ πῶς διατυποῖ ταῦτα ἔν τινι πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολῇ.

«Ὅτι μὲν ὑποβάθρα καὶ θεμέλιον πάσης ἐπιστήμης καὶ πάσης ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς διακοσμήσεώς ἐστιν ἡ ὑγιὴς φιλοσοφία, ἐφ' ᾗ τοσοῦτον ἐκλείσθησαν οἱ ἔνδοξοι ἡμῶν πρόγονοι, οὐδεὶς ὁ μὴ ἀνομολογῶν. Ὅτι δὲ ἡ ἐπιστήμη αὕτη παρ' ἡμῖν νῦν ἠμέληται, καὶ ὅτι αἱ νέαι γενεαί, αἱ εἰς τὰ διάφορα τοῦ βίου στάδια ἀπεκδυόμεναι, ἀκατάρτιστοι πολλάκις εἰσορμῶσιν, οὐδὲν βάθος ἐπιστημονικὸν κεκτημέναι, ἕνεκεν ἐλλείψεως ὑγιοῦς προπαιδεύσεως, τοῦτο ἀπ' αὐτῆς τῆς καθ' ἡμέραν τῶν πραγμάτων πείρας ἀποδείκνυται. Καὶ διὰ τοῦτο ἄρα παρὰ πᾶσαν τὴν φαινομένην ἐπίδοσιν πρὸς τὰ γράμματα, παρὰ πάνταστοὺς ἀπανταχοῦ καταβαλλομένους ἀτρύτους κόπους καὶ τὰς ὑπερόγκους δαπάνας πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ θείου τῆς παιδείας χρήματος, ὀλίγιστοι μόνον ἀναφαίνονται οἱ πραγματικὰς καὶ ἀληθεῖς γνώσεις κεκτημένοι, οὓς καὶ πάλιν δυσχερῶς δύναταί τις παραβαλεῖν πρὸς τοὺς ἀοιδίμους ἐκείνους τοῦ Γένους Διδασκάλους, οἵτινες καίπερ ἐν καιροῖς χαλεποῖς διαβιώσαντες ἄφθιτον κλέος ἤραντο ἐπὶ ταῖς ποικίλαις καὶ βαθυτάταις αὐτῶν ἐπιστημονικαῖς γνώσεσιν. Οὐ μόνον δὲ καθ' ἡμᾶς αἴτιον τοῦ κακοῦ τούτου ἐστὶν ἡ ἔλλειψις ὑγιοῦς φιλοσοφικῆς προπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπιπόλαιος τρόπος, καθ' ὃν σήμερον σπουδάζεται ἡ θεία ἑλληνικὴ γλῶσσα· ἄνευ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὲ τῆς ἀκριβοῦς ταύτης γνώσεως οὐδὲν ἀγαθὸν καὶ οὐδὲν ὑγιὲς δυνάμεθα προσδοκᾶν παρὰ τῆς σπουδαζούσης νεολαίας. Οὐδὲν δὲ λέγομεν καὶ περὶ τῆς ἐπιδεικνυομένης ὀλιγωρίας ἐν τῇ θρησκευτικῇ ἐκπαιδεύσει τῶν νῦν νέων, οἵτινες ἀποφοιτῶντες πολλάκις τῶν ἀνωτάτων σχολῶν, ἐλαχίστην ἢ στρεβλὴν ἀποκομίζονται γνῶσιν τῆς ἱερᾶς καὶ ἀμωμήτου τῶν πατέρων αὐτῶν πίστεως. Πρὸς ταῦτα πάντα ἀποβλέποντες, πόθῳ δὲ ἱερῷ φλεγόμενοι ὅπως τὸ ἐφ' ἡμῖν συντελέσωμεν εἰς προβίβασιν τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς συνειδήσεως τῶν νέων γενεῶν, καὶ παραθαρρῦναι μὲν τὴν σὴν φίλην ἑλλογιμότητα, ἐπικουρῆσαι δὲ βουλόμενοι τῇ ἀνωτάτῃ ἐκπαιδεύσει πρόθυμοι ἀναλαμβάνομεν τὴν ὅλην δαπάνην τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ ὑπ' αὐτῆς φιλοπονηθέντος ἐγχειριδίου τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας καὶ ταῖς ἀπὸ μέσης ψυχῆς πατρικαῖς ἡμῶν εὐλογίαις καταστέφομεν αὐτὴν ἐπαινοῦντες ἐπὶ τῷ διακαεῖ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ζήλῳ καὶ προτρέπομεν, ὅπως μὴ ἀπαυδήσῃ ἀγωνιζομένη τὸν καλὸν τοῦτον ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς βελτιώσεως τῆς ὁμοδόξου καὶ ὁμογενοῦς κοινωνίας. Σφόδρα γὰρ εὐγενὲς καὶ δόξης πάροχον τυγχάνει τὸ τοῦ βίου στάδιον, ὃ ἡ σὴ υἱικὴ ἀγάπη ἐξελέξατο.»

Ἂν ἔλειπον Νικόδημοι καὶ Νεγροπόνται, Ζάππαι καὶ Ζαρίφαι, Ζωγράφοι καὶ Στεφάνοβικ, καὶ αἱ ἄλλαι κρείττονες ἢ κατὰ τὸν νῦν ἕλληνα ἄνθρωπον φύσεις, αἵτινες ἀποστολὴν ἑαυτῶν ὥρισαν τὴν ὑποστήριξιν τῶν ἀνθρωπικῶν τῆς ἡμετέρας φυλῆς σκοπῶν, ἂν μὴ ἐπέζη ἔτι ἐν τῇ ψυχῇ τῶν ἰδιωτῶν ὡς παλίμψηστον ἡ εὐγένεια τοῦ ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος, ἡ ὁρμὴ πρὸς τὰ μεγάλα καὶ ἰδεώδη, πρὸς τὰ γενικὰ καὶ ἀνθρώπεια, καὶ ἂν ἀφιέμεθα εἰς τὸ πολίτευμα ἡμῶν, ἵνα ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν καὶ ἀνθρωπικῶν ἡμῶν σκοπῶν, πρὸ πολλοῦ θὰ ἐπαύετο ὢν ὁ βίος ἡμῶν ἄξιος νὰ ὀνομασθῇ ἀνθρώπινος, πολλῷ δὲ μᾶλλον ἄξιος τῆς τε ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑλληνικῶν πόθων καὶ ἐλπίδων. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον.

Ἵνα εὐκολύνωμεν τὴν χρῆσιν τοῦ βιβλίου ἐθεωρήσαμεν πρόσφορον νὰ ἐπισυνάψωμεν πίνακα χρονολογικὸν καὶ πίνακα τῶν ὅρων καὶ τοῦ περιεχομένου, ὡς λίαν συντελεστικοὺς εἰς τὴν καρποφόρον σπουδὴν τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Διὰ μὲν τοῦ χρονολογικοῦ πίνακος ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ καὶ ἀπόνως μανθάνει ὁ βουλόμενος τὰς διαφόρους φιλοσοφικὰς σχολάς, τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ τοὺς λοιποὺς αὐτῶν πρωτοστάτας κατὰ τὴν χρονικὴν αὐτῶν διαδοχήν. Ὅταν δέ τις γινώσκῃ τὰ πρόσωπα, τὰς σχέσεις αὐτῶν καὶ τοὺς χρόνους, κατέχει τὸ πάγιον σημεῖον, περὶ ὃ εὐκόλως καὶ σταθερῶς ἔπειτα συναρμολογοῦνται τὰ διανοήματα ἑκάστου. Διὰ δὲ τοῦ πίνακος τῶν ὅρων καὶ τοῦ περιεχομένου οὐ μόνον βοηθεῖται ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν ταχεῖαν εὕρεσιν οἱασδήποτε ἐννοίας, ἀλλ' ἔχει ἅμα καὶ ὅλην τὴν ἱστορίαν ἑκάστης ἐννοίας καὶ δὴ καὶ τοὺς φιλοσοφικοὺς ὅρους προχείρους, ὅπερ πρὸς τὴν παροῦσαν τῆς γλώσσης ἡμῶν φάσιν χρησιμώτατον τυγχάνει.

Τοῦ ἔργου προὐτιθέμεθα νὰ προτάξωμεν προλεγόμενα ἐκτεταμένα περί τε τοῦ συγγραφέως[1] καὶ τοῦ μαθήματος, ἀλλ' ἡ ἐπενεχθεῖσα ἡμῖν τῇ 6 Αὐγούστου τελευταία πληγὴ ὑπὸ τῆς θαυμαστῆς τοῦ πολιτεύματος ἡμῶν τάξεως ἀφεῖλεν ἡμᾶς μεταξὺ ἐργαζομένους πᾶσαν πρὸς ἐργασίαν διάθεσιν. Ὅτε τις δὲν δύναται νὰ θεμελιώσῃ τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ ὕπαρξιν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἐργασίας, ἀλλ' ἄλλαι πόρρω καὶ ἀντίθετοι ταύτης ἀπαιτοῦνται ἐνέργειαι, τότε θαυμαστὸς τῷ ὄντι ἄνθρωπος θὰ ἦτο ἐκεῖνος, ὅστις θὰ ἐδύνατο νὰ ἐξακολουθῇ ἔτι ἀπονέμων ἀξίαν πρὸς τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, τὴν οὐτωσὶν ἐκφαντορικώτατα καὶ ἐπισημότατα καταδικαζομένην καὶ καταφρονουμένην.

[1] Ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ συγγραφέως ἐγράψαμεν ἐν τῇ «Ἑβδομάδι» (ἔτ. Α'. ἀριθ. 26 καὶ 27 σελ. 202 κ. ἑφ. καὶ 212 κ. ἑφ.), οἷς ἀρκεσθήτω ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ ἀναγνώστης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τελευτῶντες δὲ λέγομεν τοῖς ἀναγνώσταις ὅτι δὲν πρέπει νὰ κρίνωσι περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐπιστήμης ἐκ τῆς ἐκτιμήσεως, ἣν ἀπονέμει αὐτῇ ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία. Ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία ἀπὸ πολλοῦ κλυδωνίζεται ἀνερμάτιστος καὶ ἄνευ πηδαλίου. Πρὸ πολλοῦ παυσαμένη τοῦ φροντίζειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῶν τιμιωτάτων ἀπώλεσε καὶ τὰς προϋποθέσεις, ἐξ ὧν τίμια ἐδύνατο νὰ πορισθῇ συμπεράσματα. Ἡ γνώμη αὐτῆς ἄρα οὐδεμίαν ἀξίωσιν ἐπὶ λογικῆς ἀξίας καὶ ἀληθείας δύναται νὰ ἐγείρῃ. Αὕτη δύναται νὰ φρονῇ περὶ φιλοσοφίας ὅ,τι δήποτε, ἡ φιλοσοφία ὅμως εἶνε καὶ θὰ διαμένῃ ἐς ἀεὶ τὸ θεμέλιον πάσης διανοήσεως καὶ πράξεως· ἐξ αὐτῆς θὰ ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τῶν ἐθνῶν καὶ ἡ εὐδαιμονία τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου. Τὰ θεραπεύοντα αὐτὴν ἔθνη θὰ ἐπιπνέωσιν ἀείποτε ἐν τῷ ἀπεράντῳ αἰῶνι ὡς τὸ πνεῦμα τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐπὶ τῆς ἀβύσσου, οἱ δὲ καταφρονηταὶ αὐτῆς κτηνωδῶς δουλεύοντες τῇ ὕλῃ καὶ ἐξαφανιζόμενοι ἄιστοι καὶ ἄπυστοι θὰ κεῖνται ὡς τὰ τῆς χλοερᾶς βοτάνης θρέμματα.

Ἀλλὰ μὴ ἀποβάλωμεν τὸ θάρρος ἐκ ταύτης τῆς ἀφιλοσόφου τάσεως τῆς ἡμετέρας γενεᾶς. Ἡ πρὸς τὸ φιλοσοφεῖν κλίσις εἶνε χαρακτὴρ ἴδιος τῷ Ἕλληνι. Οἱ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν, ἔλεγεν ὁ Πλάτων τῆς χριστιανικῆς θρησκείας· τὸ φιλομαθὲς εἶνε τοῦ Ἕλληνος ὁ χαρακτήρ, ἔλεγεν ὁ Παῦλος τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἡ θεωρία τὸ ἥδιστον καὶ ἄριστον, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης· φιλοσοφεῖτε μᾶλλον ἢ ἀναπνεῖτε ἦτο τὸ παρακέλευσμα καὶ τὸ ἱερὸν σύμβολον τῶν πατέρων ἡμῶν. Δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀρνηθῇ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τὴν φύσιν αὐτοῦ, αὐτῇ πάλιν θ' ἀκολουθήσῃ, αὕτη δὲ καὶ μόνη θὰ σώσῃ ἡμᾶς τῆς ἐνεστώσης βαναυσουργίας.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Αὐγούστου 1886.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΣ

Ἀπὸ ἐτῶν ἤδη καὶ ἐγὼ αὐτὸς διενοούμην καὶ ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων προυτρεπόμην ἵνα μετὰ τὸ ἐκτενέστερόν μου ἔργον, *τὴν Φιλοσοφίαν τῶν Ἑλλήνων*, δημοσιεύσω τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως βραχεῖάν τινα ἐπεξεργασίαν. Ἀλλ' εἰς τοῦτο ἐδόθη μοι εὐκαιρία μόνον μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς τρίτης ἐκδόσεως τοῦ ἔργου ἐκείνου. Τοιούτου δ' εἴδους ἐκθέσεις ἀναλόγως τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκουσι, διάφορον ὀφείλουσι ν' ἀκολουθῶσι καὶ μέθοδον. Ὁ δ' ἐμὸς σκοπὸς ἦτο νὰ παράσχω τοῖς φοιτηταῖς βοήθημα πρὸς τὰς ἀκαδημαϊκὰς παραδόσεις, εὐκολῦνον μὲν τὴν εἰς ταύτας προπαρασκευὴν καὶ διασῶζον αὐτοῖς τὸν χρόνον, ὃν δαπανῶσι γράφοντες τὰ διδασκόμενα, ἀλλὰ μὴ προλαμβάνον μηδὲ δεσμεῦον τὴν προφορικὴν τοῦ διδάσκοντος διδασκαλίαν. Ὅθεν προέθηκα ἐμαυτῷ τόνδε τὸν σκοπόν, νὰ παράσχω δῆλον ὅτι τοῖς ἐμοῖς ἀναγνώσταις εἰκόνα τοῦ περιεχομένου τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ τῆς πορείας τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως, περιέχουσαν τοὺς κυριωτάτους χαρακτῆρας καὶ προσυποδεικνύουσαν τὰ καίρια τῆς τοῦ θέματος γραμματολογίας καὶ τὰς σπουδαιοτάτας τῶν πηγῶν μαρτυρίας. Ἀλλ' ὡς περιωρίσθην εἰς τἀναγκαιότατα τῆς γραμματολογίας καὶ τῶν πηγῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐκθέσει κατὰ κανόνα διὰ βραχυτάτων μόνον ὑπεδήλωσα πρῶτον μὲν τὰ σημεῖα, πρὸς ἃ δύνανται νὰ συναφθῶσι τὸ μὲν γενικώτεραι ἱστορικαὶ σκέψεις, τὸ δὲ μερικώτεραι διασαφήσεις καὶ ἔρευναι, εἶτα δὲ τὰ μέρη, ἐν οἷς συμπλήρωσίς τις τοῦ προγενεστέρου μου ἔργου εὔκαιρος ἐφαίνετο. Ἐκτενεστέραν τοῦ τελευταίου εἴδους προσθήκην περιέχει ἡ τρίτη καὶ ἡ τετάρτη παράγραφος. Ἡ σύνοψίς μου εἶνε ὡρισμένη κυρίως διὰ πρωτοπείρους, ἐπειδὴ τοιοῦτοι συνήθως εἶνε οἱ πλεῖστοι τῶν ἀκροα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν. Τοὺς τοιούτους ὅμως συγχέει τις μᾶλλον ἢ βοηθεῖ παρέχων αὐτοῖς τὴν ἱστορικὴν ὕλην ἀφθονωτέραν ἢ ὅσην δύνανται νὰ ἐπεξεργασθῶσι βοηθούμενοι ἐκ τῆς προφορικῆς διδασκαλίας, ἢ κατακλύζων αὐτοὺς δι' ἐπιγραφῶν βιβλίων καὶ πραγματειῶν, ὧν οὗτοι ἐλάχιστον μέρος δύνανται νὰ ἴδωσιν. Ὅστις τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἢ μέρη αὐτῆς ἀκριβέστερον θέλει νὰ μάθῃ, οὗτος ὀφείλει νὰ μὴ ἀρκῆται εἰς ἐπιτομάς, ἀλλ' ἀνάγκη αὐτὰς τὰς πηγὰς νὰ συμβουλεύηται καὶ τῶν ἐπεξεργασιῶν τῶν πηγῶν τὰς περιεκτικωτέρας. Πρὸς τούτοις ὅμως οὐδαμῶς ἀρνοῦμαι, ὅτι χρήσιμα εἶνε καὶ τοιαῦτα διδακτικὰ βιβλία, ἅπερ δὲν συνετάχθησαν κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ παρόντος, ὅτι π. χ. ἀξιόπιστός τις βιβλιογραφία τὰς ἀναγκαίας νύξεις περιέχουσα ἢ χρηστομάθειά τις κατὰ τὸ εἶδος τῆς τοῦ Preller, ἀλλὰ δι' αὐστηροτέρας ἐκλογῆς κατηρτισμένη, θὰ ἦσαν τῇ διδασκαλίᾳ ἄξια εὐγνωμοσύνης βοηθήματα. Ὡσαύτως δὲ ἥκιστα ἐναντιοῦται τῇ ἐμῇ γνώμῃ, ἐὰν ἡ προκειμένη συγγραφὴ τύχῃ ἀναγνωστῶν καὶ πέρα τοῦ κύκλου, δι' οὗ κατὰ πρῶτον λόγον εἶνε συγγεγραμμένη. Ἀλλὰ καθόλου φρονῶ, ὅτι πᾶσα ἐπιστημονικὴ ἔκθεσις ἀνάγκη ἀπὸ σκοποῦ ἀκριβῶς ὡρισμένου νὰ ὁρμᾶται καὶ ὅτι εἶνε ἀσύμφορον νὰ ὑποβλέπῃ τις ἀεὶ πρὸς ἀλλοτρίους τοῦ προκειμένου σκοπούς.

Ἐν Βερολίνῳ τῇ 27 Σεπτεμβρίου 1883.

Ὁ συγγραφεύς.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΙΝΑΞ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ.

Σελ.

Εἰσαγωγή. Α. Περὶ τῆς μεθόδου τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν πηγῶν αὐτῆς.

§ 1. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας 1
§ 2. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία 7
§ 3. Πηγαὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἡ τῆς φιλοσοφίας ἱστορία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις 8
§ 4. Νεώτερα βοηθήματα 14

Β. Ἱστορικὴ εἰσαγωγή.

§ 5. Γένεσις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας· ἀνατολικὴ δῆθεν καταγωγὴ αὐτῆς 17
§ 6. Ἐγχώριαι πηγαὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας 20
§ 7. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἑλληνικῆς διανοίας μέχρι τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος 23
§ 8. Χαρακτὴρ καὶ πορεία τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας 26

Πρώτη Περίοδος. Ἡ πρὸ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφία.

§ 9. Πορεία τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς 31

I. Περὶ τῶν τριῶν παλαιοτάτων σχολῶν.

Α. Οἱ ἀρχαῖοι Ἴωνες

§ 10. Θαλῆς 33
§ 11. Ἀναξίμανδρος 35
§ 12. Ἀναξιμένης 37
§ 13. Μεταγενέστεροι ὀπαδοὶ τῆς ἀρχαίας Ἰωνικῆς σχολῆς. Διογένης 38

Β. Οἱ Πυθαγόρειοι

§ 14. Πυθαγόρας καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ 40
§ 15. Τὸ πυθαγόρειον σύστημα. Ὁ ἀριθμὸς καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ 44
§ 16. Ἡ πυθαγόρειος φυσικὴ 45
§ 17. Θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν Πυθαγορείων διδασκαλία 48
§ 18. Περὶ τῆς ἀναμίξεως τῶν πυθαγορείων δογμάτων μετ' ἄλλων διδασκαλιῶν 49

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

Γ. Οἱ Ἐλεᾶται

§ 19. Ξενοφάνης 50
§ 20. Παρμενίδης 52
§ 21. Ζήνων καὶ Μέλισσος 54

ΙΙ. Οἱ Φυσικοὶ τοῦ πέρπτου αἰῶνος.

§ 22. Ἡράκλειτος 57
§ 23. Ἐμπεδοκλῆς 61
§ 24. Ἡ σχολὴ τῶν Ἀτομικῶν 65
§ 25. Ἀναξαγόρας 71

ΙΙΙ. Οἱ Σοφισταί.

§ 26. Γένεσις καὶ χαρακτὴρ τῆς Σοφιστικῆς 75
§ 27. Οἱ γνωστότεροι Σοφισταὶ διδάσκαλοι 78
§ 28. Ἡ Σκέψις καὶ Ἐριστικὴ τῶν Σοφιστῶν 79
§ 29. Ἡ ἠθικὴ καὶ ῥητορικὴ τῶν Σοφιστῶν 81

Δευτέρα περίοδος. Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης.

§ 30. Εἰσαγωγή 84

Ι. Σωκράτης.

§ 31. Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ 86
§ 32. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους. Πηγαί, ἀρχή, μέθοδος. 88
§ 33. Τὸ περιεχόμενον τῆς τοῦ Σωκράτους διδασκαλίας 91
§ 34. Περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Σωκράτους 95

ΙΙ. Περὶ τῶν ἐλασσόνων σωκρατικῶν σχολῶν.

§ 35. Ἡ σχολὴ τοῦ Σωκράτους. Ξενοφῶν 96
§ 36. Ἡ μεγαρική, ἠλιακὴ καὶ ἐρετρικὴ σχολή 97
§ 37. Ἡ κυνικὴ σχολή 100
§ 38. Ἡ κυρηναϊκὴ σχολή 103

ΙΙΙ. Πλάτων καὶ ἡ ἀρχαία Ἀκαδήμεια.

§ 39. Βίος Πλάτωνος 107
§ 40. Συγγράμματα Πλάτωνος 109
§ 41. Χαρακτήρ, μέθοδος καὶ μέρη τοῦ πλατωνικοῦ συστήματος 114
§ 42. Ἡ προπαιδευτικὴ θεμελίωσις τῆς πλατων. φιλοσοφίας 116
§ 43. Ἡ διαλεκτικὴ ἤτοι ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρία 119
§ 44. Πλάτωνος φυσική. Ἡ ὕλη καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου ... 124
§ 45. Τὸ σύμπαν καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ 127
§ 46. Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Πλάτωνος 129
§ 47. Ἡ τοῦ Πλάτωνος ἠθική 131
§ 48. Ἡ τοῦ Πλάτωνος πολιτική 134
§ 49. Ἡ περὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς τέχνης γνώμη τοῦ Πλάτωνος 136

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

§ 50. Ἡ μεταγενεστέρα μορφὴ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Οἱ νόμοι 138
§ 51. Ἡ ἀρχαία Ἀκαδήμεια 140
IV. Ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἡ περιπατητικὴ σχολή.
§ 52. Ἀριστοτέλους βίος 144
§ 53. Ἀριστοτέλους συγγράμματα 146
§ 54. Ἡ ἀριστοτέλειος φιλοσοφία. Εἰσαγωγή 152
§ 55. Ἡ λογικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους 154
§ 56. Ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους 158
§ 57. Ἡ φυσικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους· βάσις καὶ θεμελιώδεις ἔννοιαι αὐτῆς 164
§ 58. Τὸ σύμπαν καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ 166
§ 59. Τὰ ἔμψυχα ὄντα 169
§ 60. Ὁ ἄνθρωπος 172
§ 61. Ἡ ἀριστοτέλειος ἠθική 176
§ 62. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους 180
§ 63. Ῥητορικὴ καὶ τέχνη. Σχέσις τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τὴν θρησκείαν 184
§ 64. Ἡ περιπατητικὴ σχολή 187
Τρίτη περίοδος. Ἡ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφία.
§ 65. Εἰσαγωγή 191
Πρῶτον τμῆμα. Στωϊκή, ἐπικούρειος, σκεπτικὴ φιλοσοφία.
I. Ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία.
§ 66. Ἡ στωϊκὴ σχολὴ κατὰ τὸν 3ον καὶ 2ον αἰῶνα 193
§ 67. Χαρακτὴρ καὶ μέρη τοῦ στωϊκοῦ συστήματος 194
§ 68. Ἡ λογικὴ τῶν Στωϊκῶν 197
§ 69. Ἡ φυσικὴ τῶν Στωϊκῶν· οἱ ἔσχατοι λόγοι καὶ τὸ σύμπαν 200
§ 70. Ἡ φύσις καὶ ὁ ἄνθρωπος 204
§ 71. Ἡ τῶν Στωϊκῶν ἠθική· αἱ γενικαὶ αὐτῆς ἀρχαί 205
§ 72. Συνέχεια. Ἡ ἐφηρμοσμένη ἠθική. Σχέσις τῆς Στοᾶς πρὸς τὴν θρησκείαν 210
II. Ἡ ἐπικούρειος φιλοσοφία.
§ 73. Ὁ Ἐπίκουρος καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ 214
§ 74. Τὸ ἐπικούρειον σύστημα. Γενικά τινα περὶ αὐτοῦ· ἡ Κανονική 216
§ 75. Ἐπικούρου φυσική· οἱ θεοί 218
§ 76. Ἐπικούρου ἠθική 222
III. Ἡ Σκέψις.
§ 77. Ὁ Πύρρων καὶ οἱ Πυρρώνειοι 225

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σελ.

§ 78. Ἡ νέα Ἀκαδήμεια 227

Δεύτερον τμῆμα. Ἐκλεκτική· ἀνανεωθεῖσα Σκέψις, πρόδρομοι τοῦ νέου πλατωνισμοῦ.

Ι. Ἐκλεκτική.

§ 79. Αἰτία τῆς γενέσεως καὶ χαρακτὴρ αὐτῆς 230
§ 80. Οἱ Στωϊκοί· Βόηθος, Παναίτιος, Ποσειδώνιος 232
§ 81. Οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ τοῦ τελευταίου π. Χ. αἰῶνος 235
§ 82. Ἡ περιπατητικὴ σχολή 237
§ 83. Κικέρων, Οὐάρρων, οἱ Σέξτιοι 239
§ 84. Οἱ πρῶτοι μ. Χ. αἰῶνες· στωϊκὴ σχολή 241
§ 85. Οἱ νεώτεροι Κυνικοί 247
§ 86. Ἡ περιπατητικὴ σχολὴ ἐν τοῖς μ. Χ. χρόνοις 248
§ 87. Οἱ Πλατωνικοὶ τῶν πρώτων μ. Χ. αἰώνων 250
§ 88. Δίων, Λουκιανὸς καὶ Γαληνός 251

ΙΙ. Οἱ νεώτεροι Σκεπτικοί.

§ 89. Αἰνησίδημος καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ 252

ΙΙΙ. Οἱ Πρόδρομοι τῆς νέας πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

§ 90. Εἰσαγωγή 256

Ι. Αἱ καθαρῶς ἑλληνικαὶ σχολαί.

§ 91. Οἱ νέοι Πυθαγόρειοι 257
§ 92. Οἱ πυθαγορίζοντες Πλατωνικοί 262

ΙΙ. Ἡ Ἰουδαΐζουσα ἑλληνικὴ φιλοσοφία.

§ 93. Ἡ ἰουδαΐζουσα ἑλληνικὴ φιλοσοφία πρὸ τοῦ Φίλωνος. 266
§ 94. Φίλων ὁ Ἀλεξανδρεύς 269

Τρίτον τμῆμα. Ἡ νέα πλατωνικὴ φιλοσοφία.

§ 95. Γένεσις, χαρακτὴρ καὶ ἀνάπτυξις τῆς νέας πλατωνικῆς φιλοσοφίας 274
§ 96. Τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου. Ὁ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν κόσμος. 276
§ 97. Ἡ περὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου διδασκαλία τοῦ Πλωτίνου. 280
§ 98. Ἡ τοῦ Πλωτίνου διδασκαλία περὶ τῆς ἀνυψώσεως εἰς τὸν νοητὸν κόσμον 283
§ 99. Πλωτίνου σχολή. Πορφύριος 285
§ 100. Ὁ Ἰάμβλιχος καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ 288
§ 101. Ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν 291

Α΄. πίναξ τῶν κυρίων ὀνομάτων 299
Β΄. Πίναξ χρονολογικός 308
Γ΄. πίναξ τῶν ὅρων καὶ τοῦ περιεχομένου 323

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΑΥΤΗΣ.

§ 1. **Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας.**

Ἡ φιλοσοφία ἔργον ἔχει ν' ἀνευρενήσῃ ἐπιστημονικῶς τοὺς ἐσχάτους τῆς γνώσεως καὶ ὑπάρξεως λόγους καὶ νὰ κατανοήσῃ πᾶν τὸ ὑπάρχον ἐν τῇ συναφείᾳ αὐτοῦ πρὸς τοὺς λόγους τούτους. Αἱ πρὸς λύσιν τούτου τοῦ προβλήματος ἀπόπειραι ἀποτελοῦσι τὸ ὑποκείμενον, περὶ ὃ ἀσχολεῖται τῆς φιλοσοφίας ἡ ἱστορία. Ἀποτελοῦσι δὲ τοῦτο, μόνον ἐφ' ὅσοναί ἀπόπειραι αὗται συνάπτωνται εἰς μεῖζόν τι ὅλον, εἰς ἀλληλουχουμένας ἀναπτύξεως σειράς. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ὀφείλει νὰ δείξῃ, ἐκ ποίων ἀφορμῶν ἤχθη ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἰς τὴν φιλοσοφικὴν ζήτησιν· ὑπὸ ποῖον τύπον ἐνόησαν κατ' ἀρχὰς οἱ φιλόσοφοι τὰ προβλήματα αὐτῆς καὶ τίνι τρόπῳ ἐπεχείρησαν νὰ λύσωσι ταῦτα· πῶς ὁ νοῦς σὺν τῷ χρόνῳ εὐρυτέρας ἀείποτε κατεκτᾶτο διανοήσεως χώρας, πῶς εὕρισκεν ἀείποτε ἀναγκαῖον νέα νὰ προβάλλῃ ἐρωτήματα καὶ νέας νὰ παρέχῃ εἰς αὐτὰ ἀποκρίσεις, καὶ πῶς ἐκ τῆς ποικιλωτάτης ἐπαναλήψεως τῆς ἐργασίας ταύτης προῆλθον πᾶσαι αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι καὶ τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, ὧν τὰ μὲν τελειότερον, τὰ δὲ ἀτελέστερον ἡμῖν εἶνε γνωστά. Ὀφείλει ἐνὶ λόγῳ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας νὰ παραστήσῃ ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἀλληλουχίᾳ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτῆς ἀρχῶν μετὰ τοσαύτης τελειότητος, ὅσον ἐπιτρέπει τῶν ἡμετέρων πηγῶν ἡ κατάστασις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐνταῦθα περὶ τῆς γνώσεως ἱστορικῶν γεγονότων πρόκειται, καὶ γεγονότων, ἅπερ ἡμεῖς αὐτοὶ δὲν παρετηρήσαμεν, μόνον δὲ διὰ παραδόσεως δύνανται νὰ γένωνται ἡμῖν γνωστά, ὀφείλει τῆς φιλοσοφίας ἡ ἱστορία, ὡς πᾶσα ἱστορία, νὰ ἄρχηται ἀπὸ τῆς συλλογῆς τῶν ἀμέσων καὶ ἐμμέσων μαρτυριῶν, τῆς βασάνου τῆς καταγωγῆς καὶ ἀξιοπιστίας αὐτῶν καὶ τοῦ καθορισμοῦ τῶν γεγονότων κατὰ τὰς πηγάς. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἤδη αὐτοῦ τούτου τοῦ προβλήματος ἡ λύσις παρίσταται ἡμῖν ἀδύνατος ἄνευ τῆς ἐξευρέσεως τῆς ἱστορικῆς τῶν γεγονότων ἀλληλουχίας, ἐν ᾗ μόνῃ τὰ καθ' ἕκαστον κατ' ἀκρίβειαν προσδιορίζονται καὶ πληρέστατα πιστοῦνται, ἀφ' ἑαυτοῦ βεβαίως ἔπειτα νοεῖται, ὅτι ἡ κατανόησις συνθέτου τινὸς ἱστορικοῦ συμβάντος τότε καὶ μόνον εἶνε δυνατή, ὅταν τὰ μερικὰ γεγονότα μὴ μόνον κατὰ τὴν σχέσιν τοῦ ἅμα καὶ τὴν τοῦ πρότερον καὶ ὕστερον παρατάσσωνται, ἀλλὰ κατανοῶνται ἅμα καὶ ἡ αἰτιώδης αὐτῶν σύνδεσις, ὅταν ἕκαστον δῆλα δὴ φαινόμενον ἐκ τῶν αὐτοῦ αἰτιῶν καὶ συνθηκῶν ἐξηγῆται καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ σύγχρονα καὶ μεθεπόμενα φαινόμενα καταδεικνύηται. Ἀλλ' αἱ δόξαι καὶ τὰ συστήματα, περὶ ἃ καταγίνεται τῆς φιλοσοφίας ἡ ἱστορία, εἶνε κυρίως ὀλίγων ἀνδρῶν ἔργα, καὶ ὡς τοιαῦτα δέον νὰ ἐξηγηθῶσι τὸ μὲν ἐκ τῆς ἐμπειρίας τῶν πρωτουργῶν, ἥτις εἰς σχηματισμὸν αὐτῶν ἔδωκεν ἀφορμήν, τὸ δὲ ἐκ τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν, ἐκ τῶν πεποιθήσεων, τῶν συμφερόντων καὶ τάσεων, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὁποίων ἐσχηματίσθησαν. Ἀλλὰ καὶ ἂν αἱ ἡμέτεραι πηγαὶ ἦσαν οὕτως ἐπαρκεῖς, ὥστε ἐξ αὐτῶν νὰ κατορθώσωμεν τὴν βιογραφικὴν καὶ ψυχολογικὴν ταύτην τῶν συστημάτων ἐξήγησιν πολλῷ πληρεστέραν ἢ ὅ,τι πραγματικῶς δυνάμεθα, καὶ τοῦτο πάλιν δὲν θὰ ἐπήρκει, διότι θὰ παρεῖχεν ἡμῖν εἰδήσεις μόνον περὶ τῶν προσεχεστάτων λόγων τῶν ἱστορικῶν φαινομένων, τὰς ἀπωτέρας ὅμως τούτων αἰτίας καὶ τὴν περιεκτικωτέραν σύνδεσιν, εἰς ἣν ἀνήκουσιν, οὐδεμιᾶς θὰ ἠξίου προσοχῆς. Αἱ ὑπολήψεις ἑκάστου τῶν φιλοσόφων ἐξαρτῶνται πάντοτε, εἰ καὶ μὴ κατὰ τὸν αὐτὸν παρὰ πᾶσι βαθμόν, ἐκ τοῦ διανοητικοῦ κύκλου, ἐξ οὗ ἡ διάνοια αὐτῶν τὴν τροφὴν ἀρύεται, καὶ ὅστις ροπὴν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς ἔχει· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἱστορικὴ αὐτῶν δρᾶσις ἐξαρτᾶται ἐκ τούτου, ὅτι αἱ δόξαι αὐτῶν ἀνταποκρί-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νονται πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν χρόνων, καθ' οὓς ζῶσι καὶ εὑρίσκουσιν ἐν αὐτοῖς ἀποδοχήν. Πρὸς δὲ τούτοις δὲν μένουσιν αἱ δοξασίαι ἐκεῖναι ἐν τοῖς πρωτουργοῖς αὐτῶν περιωρισμέναι, ἀλλὰ διαδίδονται καὶ διατηροῦνται ἐν σχολαῖς καὶ διὰ συγγραμμάτων, σχηματίζεται ἐπιστημονική τις παράδοσις, οἱ μεταγενέστεροι μανθάνουσι παρὰ τῶν προγεγενημένων, προτρέπονται ὑπ' αὐτῶν εἰς συμπλήρωσιν, περαιτέρω διαμόρφωσιν καὶ διόρθωσιν τῶν ἐξαγομένων τῆς ἑαυτῶν ἐρεύνης, εἰς προβολὴν νέων ἐρωτημάτων, εἰς ἀναζήτησιν νέων ἀποκρίσεων καὶ μεθόδων. Τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα ἐμφανίζονται οὕτω, ὅσον ἰδιόρρυθμα καὶ αὐτοτελῆ καὶ ἂν τυγχάνωσιν ὄντα, συγχρόνως καὶ ὡς μέλη περιεκτικωτέρας τινὸς ἱστορικῆς ἀλληλουχίας, δύνανται δὲ νὰ νοηθῶσιν ἐντελῶς μόνον ἐκ τῆς ἀλληλουχίας ταύτης, καὶ ὅσῳ πορρωτέρω ταύτην παρακολουθοῦμεν, τοσούτῳ μᾶλλον συνάπτονται τὰ καθ' ἕκαστον εἰς ἓν ὅλον ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, καὶ γεννᾶται τότε τὸ ζήτημα, οὐ μόνον νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὸ ὅλον ἐκ τῶν καθ' ἕκαστα, ἐξ ὧν καὶ ἐξαρτᾶται, ἀλλὰ καὶ ταῦτα δι' ἀλλήλων καὶ οὕτω τὸ καθ' ἕκαστον ἐκ τοῦ καθόλου. Τοῦτο δὲ δὲν κατορθοῦται βεβαίως, ἐὰν κατασκευασθῶσι τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ἐκ τῶν προτέρων[1], ἐκ τῆς ἐννοίας τῆς ζωῆς,

[1] Πρὸς πλήρη κατανόησιν τῆς περιόδου ταύτης ἀνάγκη ν' ἀναδράμωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἱστοριογραφίας τῆς φιλοσοφίας. Ὁ πολὺς Ἔγελος ἰσχυρίσατο, ὅτι καθ' ἣν τάξιν διαδέχονται ἀλλήλας ἐν τῇ λογικῇ αἱ λογικαὶ κατηγορίαι, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐμφανίζονται καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας φιλοσοφικὰ συστήματα, ἔχοντα ἕκαστον ἀρχὴν μίαν τῶν λογικῶν κατηγοριῶν. Ὡς π. χ. ἐν τῇ λογικῇ τῷ εἶναι ἕπεται τὸ γίγνεσθαι καὶ τούτῳ τὸ καθ' αὑτὸ εἶναι, εἶτα τὸ ποσόν, ποιὸν κτλ., οὕτω καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας τὸ πρῶτον φιλοσοφικὸν σύστημα τὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ἀρχήν, τὸ δ' ἀμέσως ἑπόμενον τὸ γίγνεσθαι καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐὰν λοιπὸν ἀποχωρίσωμεν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων πᾶν τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῶν εἶδος καὶ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστον, λαμβάνομεν τὰς διαφόρους βαθμίδας τῆς λογικῆς νοήσεως· ἐὰν τἀνάπαλιν ἐπισκοπήσωμεν τὴν λογικὴν πρόοδον αὐτὴν καθ' αὐτήν, θὰ ἐνίδωμεν ἐν αὐτῇ τὴν πρόοδον τῶν ἱστορικῶν φαινομένων. Τοιαύτης ἀνάγκης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας κρατούσης, δυνάμεθα ἄρα νὰ κατασκευάσωμεν αὐτὴν ἐκ τῶν προτέρων. Τὸ ἀσύστατον τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου ἀπέδειξεν ὁ σοφὸς ἡμῶν καθηγητὴς κ. Zeller ἐν πραγματείᾳ ἰδιαιτέρᾳ, ἐν τοῖς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡς τὴν ἱστορίαν πρόκειται νὰ ἐκθέσωμεν, ἢ ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ σκοποῦ, τοῦ ἐπιτευκτέου διὰ τῆς ἱστορίας ταύτης. Ἀλλὰ διὰ καθαρῶς ἱστορικῆς ὁδοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως δέον νὰ εὑρεθῶσιν οἵ τε ὅροι, ὑφ' οὓς τὰ ἱστορικὰ γεγονότα συνετελέσθησαν, καὶ τὰ αἴτια, ἐξ ὧν ταῦτα προῆλθον, ὡς καὶ ἡ ἐντεῦθεν προκύψασα συνάρτησις τῶν καθ' ἕκαστα. Ἀλλὰ τὰ αἴτια καὶ οἱ

Χρονικοῖς τοῦ παρόντος (Jahrbücher der Gegenwart 1843. p. 209) δημοσιευθείσῃ, εἶτα δὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει τῆς «Φιλοσοφίας τῶν Ἑλλήνων» σελ. 9 κ. ἑφ. καὶ ὑπὸ διάφορον μορφὴν ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει ὁρμηθεὶς εἰς τοῦτο ἐξ ἐπιστολῆς τοῦ ἐν Χριστιανίᾳ καθηγητοῦ κ. Monrad, De vi logicae rationis in describenda philosophiae historia (Christiania 1860) ἐπιγεγραμμένης. Ἀντιρρήσεις ἤγειρε καὶ ὁ Schwegler ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας σελ. 2 κ. ἑφ. Ἐξελέγχεται δ' ἀσύστατος ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος τοῦ Ἐγέλου διά τε τῶν ἄνω ἐν τῷ κειμένῳ λόγων καὶ διὰ τῶν ἑξῆς.

Α'. Ἡ πρότασις τοῦ Ἐγέλου προϋποτίθησιν ὅτι ἐν τῇ ἱστορίᾳ κρατεῖ ἡ αὐτὴ καὶ ἐν τῇ λογικῇ ἀνάγκη, ἐνῷ ἡ ἱστορία δεικνύει μὲν ἐν τῇ γενικῇ αὐτῆς πορείᾳ τὸ ἀναγκαῖον, καὶ πράξεις δὲ προσώπων ἐλεύθεραι ἐπάγουσι μετὰ πολλὰς αἰώνων περιόδους ἀποτελέσματ' ἀναγκαῖα, ὡς προϊὸν ὅμως τῆς ἐλευθέρας ἐνεργείας τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου, τοῦ φέροντος τὸν κλῆρον ἀτελοῦς βουλήσεως καὶ νοῦ πεπερασμένου, εἶνε ἡ ἱστορία σύνθετόν τι ἀναγκαιότητος καὶ τυχαίας φορᾶς καὶ διευθύνεται μᾶλλον ὑπὸ ψυχολογικῶν αἰτιῶν ἢ ὑπὸ λογικῆς ἀνάγκης. Δὲν δύνανται ἄρα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα νὰ προσαρμοσθῶσιν ὡς ἐπεξηγητικὰ παραδείγματα εἰς λογικὸν τύπον ἐκ τῶν προτέρων κατεσκευασμένον.

Β'. Λογικὴ καὶ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας δὲν συμπίπτουσιν, ὡς προϋποτίθησιν ἡ πρότασις τοῦ Ἐγέλου· διότι ἡ μὲν λογικὴ ἐκτίθησι τοὺς ὅρους τῆς καθαρᾶς νοήσεως καθ' ἑαυτούς, ἡ δὲ τῆς φιλοσοφίας ἱστορία τὴν ἐν χρόνῳ ἀνάπτυξιν τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως. Ἂν δὲ συνέπιπτον, τὸ περιεχόμενον τῶν ὑπὸ τῆς ἱστορ. τῆς φιλοσοφίας ἐκτιθεμένων φιλοσοφικῶν συστημάτων οὐδὲν ἄλλο θὰ ἦσαν ἢ λογικοὶ ἢ μᾶλλον ὀντολογικοὶ ὁρισμοί, ὅπερ δὲν ἀληθεύει· διότι τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα δὲν εἶνε λογικὴ μόνον ἢ ὀντολογία, ἀλλ' ἀπόπειραι ἐπανειλημμέναι πρὸς ἐξήγησιν παντὸς τοῦ ὑπάρχοντος, πρὸς κτῆσιν ἐλλόγου τινὸς καθολικῆς περὶ τοῦ παντὸς εἰκόνος.

Γ'. Καὶ κατὰ τὴν μέθοδον διάφορος τυγχάνει οὖσα τῆς λογικῆς ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας. Ἐν ᾧ ἡ θεωρητικὴ λογικὴ ὁρμᾶται ἀπὸ τῶν μάλιστα ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, ἵν' ἐντεῦθεν εἰς μᾶλλον συγκεκριμένους ὁρισμοὺς φθάσῃ, ἄρχεται τοὐναντίον ἡ ἱστορία ἀπὸ τῆς ἐξετάσεως τῶν μᾶλ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅροι ἐκεῖνοι δύνανται, ἐφ' ὅσον περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας πρόκειται, ν' ἀναχθῶσιν εἰς τρεῖς τάξεις· τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως καθόλου ἐν ἑκάστῃ χρονικῇ περιόδῳ καὶ παρ' ἑκάστῳ ἔθνει, τὴν ἐπίδρασιν τῶν προγενεστέρων συστημάτων ἐπὶ τὰ μεταγενέστερα καὶ τὴν προσωπικὴν ἰδιοφυΐαν τῶν φιλοσόφων ἑκάστων. Καὶ ἐὰν μέν τις πρὸς ἐξήγησιν τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν περιορισθῇ εἰς τὴν προσωπικὴν ἰδιοφυΐαν τῶν φιλοσόφων, λαμβάλον συγκεκριμένων, καὶ δὴ κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως, εἶτα τοῦ ἀνθρώπου καὶ χωρεῖ μόνον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον εἰς τὰς λογικὰς καὶ μεταφυσικὰς ἀφαιρέσεις.

Δ'. Ἀλλὰ καὶ ὁ νόμος τῆς ἀναπτύξεως εἶνε διάφορος ἐν ἑκατέρᾳ. Ἐν τῇ λογικῇ πρόκειται ἁπλῶς περὶ τῆς ἐσωτερικῆς τῶν ἐννοιῶν σχέσεως, οὐδεὶς δὲ λόγος γίνεται περὶ τῆς χρονικῆς. ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ περὶ τῶν κατὰ τὴν πορείαν τοῦ χρόνου συντελουμένων μεταβολῶν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοήσει. Ἡ πρόοδος ἄρα γίνεται ἐκεῖ μὲν κατὰ λογικὴν ἀνάγκην, ἤτοι ἑκάστῳ ὁρισμῷ ἕπεται κατὰ πρῶτον ἐκεῖνος, ὅστις δι' ὀρθῆς νοήσεως ἐξ αὐτοῦ ἀναγκαίως προκύπτει, ἐνταῦθα τοὐναντίον κατὰ ψυχολογικοὺς λόγους καὶ ἀνωμάλως νῦν μὲν ῥαγδαίως πρὸς τὰ πρόσω χωροῦσα, νῦν δὲ ἐν φανερᾷ στασιμότητι ἢ καὶ παλινδρομήσει διατελοῦσα.

Ε'. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτῆς ἀποδεικνύεται οὕτω τοῦ Ἐγέλου ἡ δόξα ψευδής, ἀλλ' εἶνε καὶ ἱστορικῶς ἐσφαλμένη. Καὶ καθόλου μὲν εἰπεῖν, οὐδὲν φιλοσοφικὸν σύστημα εἶνε τοιαύτης φύσεως, ὥστε νὰ δύνηται ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ νὰ ἐκφρασθῇ διά τινος καθαρῶς λογικοῦ ὅρου, οὐδὲν ἔχει ἐκ τῶν προγενεστέρων συστημάτων ἐκμορφωθῇ μόνον κατὰ τὸν νόμον τῆς λογικῆς προόδου. Καὶ ἁπλῇ παρατήρησις δεικνύει, ὅτι ὅλως ἀδύνατον εἶνε νὰ δείξῃ τις τὴν διαδοχὴν τῶν ὅρων τῆς λογικῆς τοῦ Ἐγέλου ἢ ἄλλου τινὸς ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἔστω καὶ κατὰ προσέγγισιν μόνον. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίας, φέρ' εἰπεῖν, ἔπρεπε τὸ πρῶτον φιλοσοφικὸν σύστημα νὰ ἔχῃ ἀρχὴν τὴν λογικὴν κατηγορίαν τοῦ εἶναι, τὸ δ' ἀμέσως τούτῳ ἑπόμενον τὴν τοῦ γίγνεσθαι καὶ οὕτως ἑφεξῆς, ὅπερ ὅμως ὃὲν ἀληθεύει· διότι ἀρχὴ τῶν πρώτων Ἑλλήνων φιλοσόφων, τῶν ἀρχαίων Ἰώνων, δὲν εἶνε τὸ εἶναι, οὐδὲ τῶν ἀμέσως τῷ χρόνῳ ἐρχομένων Πυθαγορείων τὸ γίγνεσθαι, οὐδὲ τῶν Ἐλεατῶν τὸ καθ' αὑτὸ εἶναι κτλ. Παραλληλισμός τις φαίνεται μόνον μεταξὺ Ἐλεατικῆς σχολῆς, τοῦ Ἡρακλείτου, τῶν Ἀτομικῶν καὶ τῶν κατηγοριῶν εἶναι, γίγνεσθαι, καθ' αὑτὸ εἶναι καὶ πλέον οὔ. Ἐκ τούτου ὅμως καταφαίνεται ὅτι, ἐὰν θελήσωμεν νὰ κατασκευάσωμεν τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας κατὰ τὸ λογικὸν σχῆμα τοῦ Ἐγέλου, πᾶν ἄλλο ἢ ἀλήθεια ἱστορικὴ θὰ προκύψῃ. Σ. Μ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νει τότε τὴν βιογραφικὴν ἐκείνην καὶ ψυχολογικὴν πραγματολογίαν, περὶ ἧς ἐγένετο ἤδη ἀνωτέρω λόγος· ἐὰν δ' ὅμως ἀφορμᾶται ἀπὸ τῆς σκέψεως, ὅτι ἡ φιλοσοφία δὲν εἶνε ἔδαφος ἀπὸ τῶν ἄλλων κεχωρισμένον καὶ μεμονωμένον, ἀλλ' ὅτι ἀποτελεῖ ἓν μόνον μέλος τοῦ καθόλου βίου τῶν λαῶν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ὅτι κατὰ τὴν γένεσιν, τὴν πρόοδον καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς ἐξαρτᾶται ἐκ θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν περιστάσεων, ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς γενικῆς ἀναπτύξεως τῆς διανοίας καὶ ἐκ τῆς προόδου τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν, τότε θὰ ἀποπειραθῇ νὰ κατανοήσῃ αὐτὴν ἐκ τούτων τῶν γενικῶν αὐτῆς καὶ μεγάλην σημασίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξεως ἐχουσῶν συνθηκῶν. Ἐὰν δὲ πάλιν θεωρῇ τις ὡς βαρύνουσαν ἐν τῇ πλάστιγγι τὴν συνέχειαν τῆς ἐπιστημονικῆς παραδόσεως, τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν καὶ τὴν ἱστορικὴν ἐπ' ἀλλήλας ἐπίδρασιν τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν καὶ συστημάτων, ἐμφανίζεται τῆς φιλοσοφίας ἡ ἱστορία ὡς τι αὐτοτελὲς γεγονός, ἀπὸ ὡρισμένου σημείου ἀρχόμενον καὶ κατ' ἐσωτερικοὺς νόμους προχωροῦν, ὅπερ τις τοσούτῳ βαθύτερον κατανοεῖ, ὅσῳ πληρέστερον ἐπιτυγχάνει ν' ἀποδείξῃ ἐν ἑκάστῳ βραδυτέρῳ φαινομένῳ τὴν λογικὴν ἀκολουθίαν τῶν ἀμέσως προηγηθέντων καὶ ἑπομένως ἐν τῷ ὅλῳ, ὡς τοῦτο ὁ Ἔγελος ἐπεχείρησε, μίαν μετὰ λογικῆς ἀνάγκης τελουμένην ἀνάπτυξιν. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ περίπτωσις αὕτη τόσῳ μείζονα σημασίαν κτᾶται, ὅσῳ μᾶλλον αὐτοτελῶς ἡ φιλοσοφία ἀναπτύσσεται, ὅμως ἡ διεύθυνσις καὶ ὁ τύπος τῆς φιλοσοφικῆς νοήσεως παντὸς χρόνου εἶνε διὰ τῶν λοιπῶν περιπτώσεων ὡρισμένα. Μόνον ὅτι αἱ περιπτώσεις αὗται κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν σημασίαν αὐτῶν διατελοῦσι πρὸς ἀλλήλας οὐχὶ πάντοτε ἐν τῇ αὐτῇ σχέσει, ἀλλὰ νῦν μὲν ὑπερισχύει ὁ δημιουργικὸς νοῦς ἐξόχων προσώπων, νῦν δὲ ἡ ἐξάρτησις τῶν μεταγενεστέρων συστημάτων ἀπὸ τῶν προγενεστέρων, νῦν δὲ ἡ ἐπίδρασις τῆς καθόλου κοινωνικῆς παιδεύσεως. Τῷ ἱστοριογράφῳ ἄρα ἀπόκειται νὰ ἐρευνήσῃ, ποία σημασία πρέπει ἑκάστοτε νὰ ἀπονέμηται εἰς ἕκαστον τῶν στοιχείων τούτων ὡς πρὸς τὴν γένεσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, καὶ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐρεύνης ταύτης νὰ ἀποτελέσῃ εἰκόνα τῆς ἱστορικῆς πορείας καὶ τῆς συναφείας τῶν ἀπαρτιζόντων ταύτην φαινομένων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 2. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία.

Τὸ πρόβλημα, τίνες αἱ πρῶται αἰτίαι, ἐξ ὧν ὁ κόσμος καὶ ὁ ἀνθρώπινος βίος διορίζεται, ἀπησχόλησεν ἤδη τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις καὶ ἐν διαφορωτάταις χώραις. Ἀλλὰ τὸ πρόβλημα τοῦτο προὐκάλει κατ' ἀρχὰς οὐχὶ τόσον ὁ τοῦ εἰδέναι ἔρως ὅσον τὸ συναίσθημα τῆς ἐξαρτήσεως ἐξ ἀνωτέρων δυνάμεων καὶ ἡ ἐπιθυμία πρὸς ἀνάκτησιν τῆς εὐνοίας αὐτῶν· ἡ δὲ ὁδός, δι' ἧς ἐζητήθη ἡ λύσις αὐτοῦ, ἦτο οὐχὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀλλ' ἡ μυθολογικὴ ποίησις. Παρ' ὀλίγοις μόνον λαοῖς προῆλθον ἐκ ταύτης σὺν τῷ χρόνῳ θεολογικαὶ καὶ κοσμολογικαὶ θεωρίαι, ἀποπειρώμεναι νὰ συλλάβωσι περιεκτικωτέραν τῆς ἀρχῆς καὶ διακοσμήσεως τοῦ παντὸς εἰκόνα. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἔτι αἱ θεωρίαι αὗται ἀπὸ τῆς μυθολογικῆς παραδόσεως ἀφορμῶνται καὶ περιορίζωνται ἁπλῶς εἰς τὴν ἐξεργασίαν καὶ μεταμόρφωσιν μυθικῶν δοξασιῶν, δύνανται νὰ καταλογισθῶσι μόνον εἰς τοὺς προδρόμους τῆς φιλοσοφίας, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν ταῖς κυρίως φιλοσοφικαῖς θεωρίαις. Ἡ φιλοσοφία λαμβάνει κατὰ πρῶτον ἀρχήν, ἔνθα τις τὴν ἀνάγκην αἰσθάνεταί τε καὶ ἔργῳ πειρᾶται νὰ ἑρμηνεύσῃ τὰ φαινόμενα ἐξ αἰτιῶν *φυσικῶν*. Ἡ ἀνάγκη αὕτη δύναται βεβαίως νὰ εὑρίσκηται αὐθόρμητος ἐκδεδηλωμένη ἐν διαφόροις τόποις, ἂν τὰ πρὸς τοῦτο προαπαιτούμενα πρόχειρα ἐτύγχανον ὄντα· καὶ εὑρίσκομεν τῷ ὄντι παρ' Ἰνδοῖς καὶ Σίναις διδακτικὰ συστήματα, ἅπερ ἀρκούντως ἀπὸ τῶν θεολογικῶν θεωριῶν τῶν λαῶν τούτων ἀπομακρύνονται, ὥστε δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσιν ὡς ἡ «φιλοσοφία» αὐτῶν. Ἀλλὰ σθεναρώτερον καὶ μετ' ἀποτελεσμάτων διαρκεστέρων ἢ παρ' ἀμφοτέροις τούτοις ἐξενίκησε παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἡ ἔννοια ἑλλόγου τῶν πραγμάτων γνώσεως. Καὶ οὗτοι δὲ εἶνε οἱ μόνοι, ὧν συνεχὴς ἐπιστημονικὴ παράδοσις μέχρις ἡμῶν καθικνεῖται. Οἱ ἱδρυταὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας εἶνε συγχρόνως οἱ ἀρχηγέται τῆς ἡμετέρας, ἡ γνῶσις αὐτῆς ἄρα εἶνε δι' ἡμᾶς οὐ μόνον ἱστορικόν, ἀλλὰ καὶ λίαν ἰσχυρὸν ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν ἐπιστημονικὸν συμφέρον· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ αὐτῆς ὠφέλεια ὑπερβαίνει πᾶν ὅ,τι ἡ λοιπὴ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐπιστήμη παρέχει κατὰ τοσοῦτον, καθ' ὅσον αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων ἡ φιλοσοφία διὰ τοῦ πνευματικοῦ αὐτῆς περιεχομένου, τῆς

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπιστημονικῆς αὐτῆς τελειότητος, τῆς πλουσίας καὶ κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν ἀναπτύξεως αὐτῆς ὑπέρκειται τῆς λοιπῆς ἐπιστήμης τῆς ἀρχαιότητος.

§ 3. Περὶ τῶν συγγραμμάτων ἅπερ χρησιμεύουσιν ὡς πηγαί. Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

Ἐκ τῶν πηγῶν, εἰς ἃς ὀφείλομεν τὰς περὶ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας γνώσεις ἡμῶν, τὴν πρώτην κατέχουσι θέσιν ὡς *ἄμεσοι* πηγαὶ τὰ περισωθέντα τῶν φιλοσόφων συγγράμματα καὶ τῶν ἀπολωλότων ἔργων αὐτῶν τἀποσπάσματα, ἐφ' ὅσον ταῦτα γνήσια τυγχάνουσιν ὄντα. Μὴ γνήσια συγγράμματα, ἐφ' ὅσον δύναται νὰ ὁρισθῇ ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ τῆς συντάξεως αὐτῶν χρόνος, δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς αὐτομαρτυρίαι περὶ τῶν ἀρχῶν καὶ δοξασιῶν τῶν διαφόρων διανοητικῶν κύκλων, ἐξ ὧν προῆλθον. Εἰς τὰς *ἐμμέσους* πηγὰς ἀνήκουσι, πλὴν τῶν αὐτοτελῶν ἱστορικῶν ὑπομνημάτων περὶ τοῦ χαρακτῆρος, τοῦ βίου καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν φιλοσόφων, καὶ πάντα τὰ ἔργα, ἐν οἷς ὡς ἐν παρόδῳ γίνεται περὶ αὐτῶν μνεία. Ἐκ τούτων τῶν ἔργων τὸ πλουσιώτατον παρέχουσι μέταλλον τοῦτο μὲν συλλογαί, παλαιοτέρων συγγραφέων ἀποσπάσματα διασώσασαι, ὡς ἡ τοῦ *Ἀθηναίου καὶ Γελλίου*, τοῦ *Εὐσεβίου* (περὶ τὸ 330 μ. Χ.) ἡ «*εὐαγγελικὴ προπαρασκευή*», *Ἰωάννου τοῦ Στοβαίου* (βεβαίως μεταξὺ τοῦ 450 καὶ 550) τὸ μέγα, νῦν, ὡς ἡμῖν περιεσώθη, εἰς τὰς Ἐκλογὰς καὶ τὸ Ἀνθολόγιον διαιρεθὲν ἔργον, καὶ τοῦ *Φωτίου* (+ 891) ἡ «βιβλιοθήκη», τοῦτο δὲ τοιαῦται διδακτικαὶ συγγραφαί, ὧν οἱ συγγραφεῖς πρὸς θεμελίωσιν τῶν ἰδίων δοξῶν εἰς τὰς τῶν προδρόμων αὐτῶν λεπτομερέστερον εἰσέρχονται, ὡς τοῦτο κατὰ περιεκτικώτερον τρόπον, ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, πρῶτος ὁ Πλάτων, πολλῷ δ' ἔτι πληρέστερον ὁ Ἀριστοτέλης ἐποίησε, μετὰ δὲ τούτους, συγγραφεῖς, οἷοι Κικέρων, Σενέκας, Πλούταρχος, Γαληνός, Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός, Νουμένιος, Πορφύριος, Ἰάμβλιχος, Πρόκλος, οἱ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος ἑρμηνευταί, Φίλων ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ οἱ διδάσκαλοι τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας Ἰουστῖνος, Κλήμης, Ὠριγένης, Ἱππόλυτος, Τερτυλλιανός, Αὐγου-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στῖνος, Θεοδώρητος κ.τ.λ.. Ἀπὸ τοῦ *Ἀριστοτέλους*, ὅστις ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ ἐποιήσατο κριτικὴν ἐπιθεώρησιν τῶν φιλοσοφικῶν ἀρχῶν τῶν πρὸ αὐτοῦ φιλοσόφων, ἐξῆλθεν ἡ κίνησις πρὸς τὴν αὐτοτελῆ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἐπεξεργασίαν, ἣν ὁ *Θεόφραστος* ἀνέλαβεν ἐν τοῖς 18 βιβλίοις τῶν «φυσικῶν δοξῶν» αὐτοῦ (φέρεται δὲ προσέτι καὶ ὡς «φυσικὴ ἱστορία») καὶ ἐν πολυαρίθμοις μονογραφίαις, ἐν ᾧ ὁ *Εὔδημος* ἐπραγματεύσατο τὴν ἱστορίαν τῆς ἀριθμητικῆς, τῆς γεωμετρίας, τῆς ἀστρονομίας, ἴσως δὲ καὶ τῶν θεολογικῶν δοξῶν, ἐν ἰδίαις συγγραφαῖς. Ἐπὶ τῆς Θεοφράστου φυσικῆς ἱστορίας ἐστηρίζοντο, ὡς ὁ Δείλσιος (DIELS Doxographi 1879) ἀπέδειξε, πρῶτον μὲν αἱ περὶ τῶν δοξῶν τῶν διαφόρων φιλοσόφων συνόψεις, ἃς ἐφιλοπόνησεν ὁ *Κλειτόμαχος* (περὶ τὸ 120 μ. Χ.) κατὰ τὸν τοῦ Καρνεάδου κριτικὸν ἔλεγχον φιλοσοφικῶν δοξῶν, καὶ αἵτινες φαίνονται ἀποτελέσασαι τοῖς μετὰ ταῦτα Σκεπτικοῖς τὸ κύριον μέταλλον, ἔπειτα δὲ *διασκευή τις τῶν Ἀρεσκόντων*, ἥτις περὶ τὸ 80 — 60 π. Χ. ὑπ' ἀγνώστου τινὸς συνετάχθη καὶ ἧς χρῆσιν ἐποιήσαντο ἤδη ὁ Κικέρων καὶ ὁ Οὐάρρων. Ἐπιτομὴ ταύτης διεσώθη ἡμῖν κατὰ μέγα μέρος ἐν τοῖς *ψευδῶς* τῷ Πλουτάρχῳ ἀποδιδομένοις «*Ἀρέσκουσι τοῖς φιλοσόφοις*», ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τοῦ *Στοβαίου* (ἰδὲ ἀν.) καὶ τῇ τοῦ *Θεοδωρήτου* (+457) «Ἑλληνικῶν παθημάτων θεραπευτικῇ» IV, 5 κ. ἑφ. Τὸν συγγραφέα τῆς ἐπιτομῆς ταύτης ὀνομάζει ὁ Θεοδώρητος *Ἀέτιον*, ὁ δὲ χρόνος τῆς συντάξεως ταύτης μὲν τῆς συγγραφῆς φαίνεται πίπτων κατὰ τὸ πρῶτον τρίτον τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, τῶν δὲ τοῦ Πλουτάρχου Ἀρεσκόντων περὶ τὸ μέσον αὐτῆς. Ἀμέσως ἐκ τοῦ Θεοφράστου ἠρύσατο, ὡς φαίνεται, περὶ τὸ 150 μ. Χ. ὁ συγγραφεὺς τῶν *ψευδοπλουταρχείων στρωματέων* (ὧν ἀποσπάσματα παρ' *Εὐσεβίῳ*, Εὐαγγ. Προπ. 1. 8) καὶ δύο Δοξογράφοι, ὧν χρῆσιν ἐποιήσαντο ὁ *Ἱππόλυτος* (*Αἱρέσεων ἔλεγχος B.* I. πρότερον ὡς φιλοσοφούμενα τοῦ Ὠριγένους φερόμενος), καὶ *Διογένης ὁ Λαέρτιος*. Περαιτέρω ἴχνη ταύτης τῆς γραμματείας δύνανται νὰ καταδειχθῶσιν παρὰ τοῖς πατράσι τῆς Ἐκκλησίας Εἰρηναίῳ (περὶ τὸ 190), Κλήμεντι (περὶ τὸ 200), Εὐσεβίῳ (ἀποθ. περὶ τὸ 340), Ἐπιφανίῳ (ἀποθ. τῷ 403), Αὐγουστίνῳ (ἀποθ. τῷ 430)· αἱ περισωθεῖσαι ἡμῖν τελευταῖαι παραφυάδες αὐτῶν εἶνε ἡ ψευδε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πιγράφως τῷ Γαληνῷ ἀποδιδομένη συγγραφὴ «*περὶ φιλοσόφου ἱστορίας*» καὶ ὁ τοῦ *Ἑρμείου* «διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων.» Ἐξ ἀφορμῶν ἐν μέρει μὴ ἱστορικῶν προῆλθεν ἡ συγκρητιστικὴ[1] ἔκθεσις τῆς ἀκαδημαϊκῆς, περιπατητικῆς καὶ στωϊκῆς θεωρίας, δι' ἧς ὁ ἀκαδημαϊκὸς *Ἀντίοχος*, ὁ Ἀσκαλωνίτης περὶ τὸ 70 π. Χ. ἐπειρᾶτο νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐκλεκτικὴν αὐτοῦ τάσιν. Τούτῳ ἠκολούθησεν ἐν τῇ διευθύνσει ταύτῃ περὶ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ὁ ἀκαδημαϊκὸς *Εὔδωρος* καὶ ὁ ἐκ τῆς Στοᾶς ἐκλεκτικὸς *Ἄριος Δίδυμος* (οὗ τἀποσπάσμ. παρὰ DIELS Doxogr. 445 κ. ἑφ. ΣΤΟΒ. Ἐκλ. II. 32 κ. ἑφ.).

Παρὰ τὰς ἱστορικὰς ταύτας συνόψεις τῶν θεωριῶν τῶν φιλοσόφων βαίνει ἑτέρα τις σειρὰ συγγραφῶν, ἐν αἷς ἐκτίθενται βιογραφικῶς τὰ τῶν φιλοσόφων τὸ μὲν καθ' ἕνα ἕκαστον τὸ δὲ κατὰ σχολάς, καὶ αἵτινες συνδέουσι τὴν ἔκθεσιν τῶν θεωριῶν τῶν φιλοσόφων μετὰ βιογραφικῶν περὶ αὐτῶν εἰδήσεων (τὰς κοινὰς θεωρίας σχολῆς τινος μετὰ τῶν τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς). Ἐνταῦθα καταλεκτέα τὰ τοῦ *Ξενοφῶντος* Ἀπομνημονεύματα καὶ ὅ,τι ἐν τοῖς τοῦ Πλάτωνος διαλόγοις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἱστορικὸν καὶ τἀπολεσθέντα συγγράμματα τῶν Πλατωνικῶν *Σπευσίππου*, *Ξενοκράτους*, *Φιλίππου* καὶ *Ἑρμοδώρου*, ἐν οἷς οὗτοι περὶ τοῦ ἰδίου διδασκάλου ἐποιοῦντο λόγον, τὰ *Ἡρακλείδου τοῦ Ποντικοῦ* περὶ τῶν Πυθαγορείων, τὰ τοῦ Πυθαγορείου *Λύκωνος* (περὶ τὸ 320) περὶ Πυθαγόρου. Τὴν κυρίαν ἕδραν αὐτοῦ εἶχεν ὅμως καὶ οὗτος ὁ κλάδος τῆς ἱστορικῆς ἐξετάσεως τῆς φιλοσοφικῆς γραμματείας ἐν τῇ

[1] Ἡ λέξις συγκρητισμὸς ἔχει Κρητικὴν ἀρχήν. Οἱ Κρῆτες κατὰ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΝ περὶ φιλαδελφίας 19 «πολλάκις στασιάζοντες ἀλλήλοις καὶ πολεμοῦντες, ἔξωθεν ἐπιόντων πολεμίων, διελύοντο καὶ συνίσταντο· καὶ τοῦτο ἦν ὁ καλούμενος ὑπ' αὐτῶν συγκρητισμός». Ἐντεῦθεν δὲ παρελήφθη ἡ λέξις καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν ὡς ὅρος σημαίνων τὴν τάσιν, ἥτις ἐμφανίζεται ἐν παντὶ μὲν κλάδῳ τοῦ ἐπιστητοῦ μάλιστα δ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφίας, πρὸς σύγκρισιν καὶ συνδιαλλαγὴν ἀρχῶν καὶ δογμάτων ὅλως ἀπ' ἀλλήλων διαφόρων ἢ πρὸς ἀναγωγὴν διαφόρων θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν θεωριῶν εἰς μίαν. Ἡ ἀναλογία, ὡς βλέπει πᾶς τις, δὲν εἶνε ἀκριβής, ὁ δὲ ὅρος συνθηματικὸς μᾶλλον ἢ ὀρθός· τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὡς γνωστόν, ἐν πολλοῖς ὅροις, οὓς οἱ ἀλλοδαποὶ παραλαμβάνουσιν ἢ σχηματίζουσιν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Σ.Μ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Περιπατητικῇ σχολῇ καὶ παρὰ τοῖς ταύτῃ συγγενεύουσιν Ἀλεξανδρεωτικοῖς σοφοῖς. Ἤδη ὑπὸ τοῦ *Ἀριστοτέλους* καὶ *Θεοφράστου* ὀνομάζονται μονογραφίαι περὶ φιλοσόφων ἑκάστων καὶ ἐπιτομαὶ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν, ὡσαύτως δὲ ὑπὸ τῶν Ἀριστοτελικῶν *Δικαιάρχου*, *Ἀριστοξένου* (*«Βίοι ἀνδρῶν»*. *«Πυθαγορικαὶ ἀποφάσεις»*), *Κλεάρχου*, *Φανίου*. Περὶ τὸ 250 π. Χ. συνέταξεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ περιβόητος *Καλλίμαχος* ὁ Κυρηναῖος τὸ μέγα καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἔτι σπουδαῖον γραμματολογικὸν ἔργον αὐτοῦ, τοὺς *«πίνακας τῶν ἐν πάσῃ παιδείᾳ διαλαμψάντων καὶ ὧν συνέγραψαν»* περὶ τὸ 240 *Νεάνθης* ὁ Κυζικηνὸς σύγγραμμα περὶ *«ἐνδόξων ἀνδρῶν»*, περὶ δὲ τὸ 225 *Ἀντίγονος* ὁ ἐκ Καρύστου τοὺς *«βίους»* αὐτοῦ· περὶ τὸ 200 ὁ μὲν περιπατητικὸς *Ἕρμιππος* ὁ *Καλλιμάχειος* ὡσαύτως *«βίους»*, πλουσιώτατον μέταλλον βιογραφικῶν καὶ γραμματολογικῶν σημειώσεων διὰ τοὺς μεταγενεστέρους, ὁ δ' Ἀριστάρχειος *Σάτυρος*, ὡσαύτως *περιπατητικὸς* καὶ αὐτός, τοὺς *«βίους»* αὐτοῦ καὶ *ὁ Σωτίων* τὴν *«διαδοχὴν τῶν φιλοσόφων»*, ἣ διὰ τὴν διαίρεσιν τῶν καθ' ἑκάστους φιλοσόφων εἰς σχολὰς διετέλεσε χρησιμεύουσα ὡς κανών. Ἐπιτομὰς τῶν δύο τελευταίων ἐξειργάσατο *Ἡρακλείδης ὁ Λέμβος* (περὶ τὸ 180—150). Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔγραψεν ὁ περιπατητικὸς *Ἀντισθένης* ὁ Ῥόδιος *«φιλοσόφων διαδοχάς»*· ὀλίγῳ νεώτεραι (περὶ τὸ 130) φαίνονται οὖσαι αἱ τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ *Σωσικράτους*. Τῆς ἀκαδημαϊκῆς σχολῆς ὀπαδὸς ἦν ὁ *Ἀρίστιππος* (περὶ τὸ 210 π. Χ.), ὅστις *«περὶ φυσιολόγων»* ἔγραψεν· ἐκ τῆς αὐτῆς σχολῆς κατάγεται τὸ *Κλειτομάχου* ἔργον *«περὶ αἱρέσεων»* οὐχὶ διάφορον ἴσως τοῦ ἐν σελ. 9 ὀνομασθέντος. Ἐκ τῆς στωϊκῆς ἐξῆλθεν ὁ *Ἐρατοσθένης* (274—194), ὁ περιβόητος σοφός, οὗ οἱ χρονολογικοὶ ὁρισμοὶ καὶ εἰς τῆς φιλοσοφίας τὴν ἱστορίαν χρήσιμοι ἐγένοντο. Τούτῳ φαίνεται παντάπασι σχεδὸν ἀκολουθήσας ἐν τοῖς αὐτοῦ «Χρονικοῖς» ὁ συμμαθητὴς αὐτοῦ *Ἀπολλόδωρος* (περὶ τὸ 140 π. Χ.)· τοὐναντίον δ' ἀβέβαιον εἶνε κατὰ πόσον τοῦ *Κλεάνθους* καὶ *Σφαίρου* αἱ πραγματεῖαι περὶ φιλοσόφων τινῶν ἑκάστων καὶ τοῦ *Παναιτίου* ἡ συγγραφὴ περὶ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν ἔφερον ἱστορικὸν χαρακτῆρα. Καὶ ὁ *Ἐπίκουρος* δὲν φαίνεται ἐξετάσας τοὺς πρότερον φιλοσόφους κατ' ἀκριβῆ ἱστορικὴν ἔννοιαν Τῆς σχολῆς αὐτοῦ γινώσκομεν ἔργα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τινά, ἐν οἷς ἐγίνετο τοιαύτη τις ἀπόπειρα, οἷον τοῦ *Ἰδομενέως* (περὶ τὸ 270 π. Χ.) ἀναξιόπιστόν τινα συγγραφὴν περὶ τῶν Σωκρατικῶν, τοῦ *Ἀπολλοδώρου* (περὶ τὸ 120, π. Χ.) «*συναγωγὴν τῶν δογμάτων*» καὶ βίον Ἐπικούρου, τοῦ *Φιλοδήμου* (περὶ τὸ 50. π. Χ.) «*σύνταξιν τῶν φιλοσόφων*», οὖσαν πιθανῶς ἁπλοῦν τι συμπίλημα, ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ἐλήφθησαν οἱ δύο Ἡρακλεωτικοὶ κατάλογοι τῶν ἀκαδημαϊκῶν καὶ στωϊκῶν φιλοσόφων. Σύγχρονοι τοῦ Φιλοδήμου εἶνε οἱ δύο Μάγνητες *Δημήτριος* καὶ *Διοκλῆς*, ὧν ἐκεῖνος μὲν περὶ ὁμωνύμων συγγραφέων, οὗτος δὲ περὶ τοῦ βίου τῶν φιλοσόφων ἔγραψε, καὶ ὁ στωϊκὸς *Ἀπολλώνιος* ὁ Τύριος, οὗ βίος Ζήνωνος μνημονεύεται. Ὀλίγῳ προγενέστερος εἶνε *Ἀλέξανδρος* ὁ *Πολυΐστωρ*, ὃς ἱστορίαν τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν («φιλοσόφων *διαδοχὰς*») καὶ ἐξήγησιν Πυθαγορείων συμβόλων συνέγραψε. Καὶ τοῦ *Ἱππoβότου* ὁ τῶν φιλοσόφων κατάλογος καὶ τὸ «*περὶ αἱρέσεων*» σύγγραμμα δὲν φαίνονται πολὺ τῶν χρόνων τούτων ἀπέχοντα. Ἀπὸ τῆς πρώτης ἑκατονταετηρίδος τῆς ἡμετέρας χρονολογίας ἐξιστορεῖτο ἐν τῇ νέᾳ Πυθαγορείῳ σχολῇ τοῦ Πυθαγόρου ὅ τε βίος καὶ ἡ διδασκαλία πολλαχῶς μέν, ἀλλὰ παντάπασιν ἀκρίτως καὶ ἄνευ ἱστορικῆς ἐννοίας· οὕτω περὶ μὲν τὸ 60—80 μ. Χ. ὑπὸ *Μοδεράτου* καὶ *Ἀπολλωνίου* τοῦ Τυανέως, περὶ δὲ τὸ 130 ὑπὸ *Νικομάχου*. Πολλὰς δὲ τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας χρησίμους ὑπομνήσεις ἐχορήγουν τὰ συγγράμματα τοῦ *Φαβωρίνου* (περὶ τὸ 80—150 μ. Χ.). Ἐκ τῆς τοῦ περιπατητικοῦ *Ἀριστοκλέους* (περὶ τὸ 180 μ. Χ.) κριτικῆς ἐπισκοπήσεως τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀποσπάσματα διέσωσεν ὁ Εὐσέβιος. Μόνον ἐν ἀποσπάσμασι καὶ διὰ μεμονωμένων παραθέσεων ὑπάρχουσιν ἡμῖν κυρίως γνωστὰ τὰ πλεῖστα τῶν μέχρι τοῦδε καταλεχθέντων καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἀναφερομένων συγγραμμάτων, καὶ ἐκ τούτων μέγα μέρος ὀφείλομεν ἑνὶ καὶ μόνῳ ἔργῳ, τοῖς 10 βιβλίοις *Διογένους* τοῦ *Λαερτίου*, ἃ περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκιμησάντων πραγματεύονται. Διότι ὅσον ἀμελῶς καὶ ἀκρίτως καὶ ἂν εἶνε συντεταγμένον τὸ συμπίλημα τοῦτο, ὅπερ πιθανῶς κατὰ τὸ δεύτερον τέταρτον τῆς 3 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος συνετάχθη, ἕνεκα ὅμως τῆς ἀπωλείας τῶν πλείστων παλαιοτέρων πηγῶν εἶνε ἀνεκτίμητοι δι' ἡμᾶς αἱ εἰδήσεις, ἃς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡμῖν βεβαίως κατὰ κανόνα μὲν ἐκ τρίτης καὶ τετάρτης χειρὸς μεταδίδωσιν, ἀλλ' ὅμως συχνότατα ὀνομάζει τοὺς μάρτυρας, οἷς ὁ Διογένης ἢ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀντιγραφέντα συγγράμματα ὀφείλουσι ταύτας. Ἐκ τῶν νέων Πλατωνικῶν μεγάλην προσήνεγκεν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων (μέχρι Πλάτωνος) ὁ σοφὸς *Πορφύριος* (περὶ τὸ 232—304 μ. Χρ.) διὰ τῶν ὑπομνημάτων αὐτοῦ καὶ τῆς «*φιλοσόφου ἱστορίας*», ἐξ ἧς περιεσώθη ὁ βίος τοῦ Πυθαγόρου. Ὡς εἰσαγωγὴ εἰς δογματικόν τι ἔργον τοῦ ἑαυτοῦ μαθητοῦ *Ἰαμβλίχου* ἐχρησίμευεν ὁ διεξοδικὸς ὑπὸ τούτου βίος τοῦ Πυθαγόρου. Τῆς ἱστορίας τῆς νέας Πλατωνικῆς σχολῆς κυρία πηγὴ εἶνε οἱ τοῦ *Εὐναπίου* (περὶ τὸ 400 μ.Χ.) «*βίοι φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν*» (ῥητόρων), ἡ δὲ μεταγενεστέρα ταύτης ἱστορία ἐξετίθετο ἐν τῇ ἐν ἀποσπάσμασι περισωθείσῃ «*φιλοσόφῳ ἱστορίᾳ*» τοῦ *Δαμασκίου* (περὶ τὸ 520 μ. Χ.). Μετὰ τὸ 550 συνέταξεν *Ἡσύχιος* ὁ Μιλήσιος τὸ ἔργον αὐτοῦ «*περὶ τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμψάντων*», ἐξ οὗ πρώτου κατάγονται τὰ ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ *Σουΐδα* (μεταξὺ τοῦ 1000 καὶ 1150 μ. Χ.) περὶ ἀρχαίων φιλοσόφων ἄρθρα· τὸ δὲ σύγγραμμα, ὅπερ ἡμεῖς ἔχομεν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἡσυχίου, εἶνε μεταγενέστερον Βυζαντιακὸν συμπίλημα ἐκ τοῦ Διογένους καὶ τοῦ Σουΐδα, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ λεγομένη «*Ἰωνιὰ*» τῆς αὐτοκρατείρας Εὐδοκίας (1060—1070) εἶνε πιθανῶς νοθεία τῆς 16 ἑκατονταετηρίδος.

Μεταξὺ τῶν ἡμετέρων πηγῶν οὐδόλως ἀσήμαντον θέσιν καταλαμβάνουσι πρὸς τὴν γνῶσιν τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων τὰ πρὸς ἐξήγησιν τῶν ἔργων αὐτῶν προωρισμένα συγγράμματα. Πόσον ἐνωρὶς ἐγένετο αἰσθητὴ ἡ ἀνάγκη τοιούτων ἐξηγητικῶν συγγραφῶν δεικνύει τὸ γεγονὸς ἤδη, ὅτι ὁ μὲν ἀκαδημαϊκὸς *Κράντωρ* (περὶ τὸ 280 π. Χ.) τὸν Πλάτωνος Τίμαιον, ὁ δὲ στωϊκὸς *Κλεάνθης* (περὶ τὸ 260) τὸ Ἡρακλείτου σύγγραμμα ὑπεμνημάτιζε καὶ ὁ γραμματικὸς *Ἀριστοφάνης* ὁ Βυζάντιος (περὶ τὸ 200) τὰ Πλάτωνος ἔργα εἰς τριλογίας κατέτασσεν. Ἡ ἀκμὴ ὅμως τῆς ἐνεργείας τῶν ὑπομνηματιστῶν ἄρχεται κατὰ πρῶτον περὶ τὰ μέσα τοῦ πρώτου π. Χ. αἰῶνος. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ἵδρυεν ἐν τῇ Περιπατητικῇ σχολῇ *Ἀνδρόνικος* ὁ Ῥόδιος, ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου ἐκδότης, τὴν ἐμβριθῆ σπουδὴν τῶν Ἀριστοτελείων συγ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραμμάτων· ἀπὸ τούτου κατέρχεται μέχρις *Ἀλεξάνδρου* τοῦ *Ἀφροδισιέως* (περὶ τὸ 200 μ. Χ.), τοῦ περιφήμου ἐξηγητοῦ, μακρὰ σειρὰ ἀνδρῶν, οἱ ταῦτα τὰ μὲν ἐν ὑπομνήμασι, τὸ δὲ ἐν εἰσαγωγικαῖς καὶ συνοπτικαῖς συγγραφαῖς διεσάφουν. Τῷ παραδείγματι τούτῳ ἠκολούθησεν ἡ Πλατωνικὴ σχολή. Εὐθὺς μετὰ τὸν Ἀνδρόνικον κατέστησαν ἑαυτοὺς γνωστοὺς διὰ συγγραφῶν περὶ Πλάτωνος ὁ *Εὔδωρος*, εἶτα ὁ *Δερκυλίδης* καὶ ὁ *Θράσυλλος*, καὶ ἀπὸ τοῦ *Πλουτάρχου* ἑρμηνεύεται ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐν τῇ ἀκαδημαϊκῇ σχολῇ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου, μεθ' οὗ ἐν τῇ Περιπατητικῇ ὁ Ἀριστοτέλης. Οἱ νέοι Πλατωνικοὶ παραδίδονται ἀμφοτέροις μετ' ἴσης ἐπιμελείας μέχρι τοῦ 6 αἰῶνος. Ἐκ τῶν περισωθέντων ἡμῖν ὑπομνημάτων ἔξοχον ἔχουσι διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας ἀξίαν τὰ τοῦ *Ἀλεξάνδρου* εἰς τὰ Μετὰ τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ τοῦ *Συμπλικίου* (περὶ τὸ 530 μ. Χ.) εἰς τὴν Φυσικὴν καὶ εἰς τὰ Περὶ οὐρανοῦ βιβλία, πρὸς δὲ τούτοις αἱ λοιπαὶ ἑρμηνευτικαὶ συγγραφαὶ ἀμφοτέρων τῶν ἑρμηνευτῶν τούτων καὶ αἱ *Ἰωάννου* μὲν τοῦ *Φιλοπόνου* (περὶ τὸ 530) εἰς Ἀριστοτελικά, τοῦ δὲ *Πρόκλου* (410—485) εἰς Πλατωνικὰ ἔργα.

§ 4. Νεώτερα βοηθήματα.

Ἐκ τῶν νεωτέρων περὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας συγγραμμάτων καταλεκτέον ἐνταῦθα μόνα τὰ τῶν δύο τελευταίων ἑκατονταετηρίδων καὶ ἐκ τούτων πάλιν μόνον ἐκεῖνα, ἅπερ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἡμετέρας ἐπιστήμης ἰδιαιτέραν ἔχουσι σημασίαν ἢ ὡς εὔχρηστα βοηθήματα πρὸς τὴν σπουδὴν αὐτῆς ἐν τῷ παρόντι εἶνε ἄξια νὰ σημειωθῶσιν. Ὡς βάσιμος μεταξὺ τούτων ἐργασία ὀνομαστέα κατὰ πρῶτον ἡ τοῦ *Brucker* Historia critica philosophiae (1742 κ. ἑφ. ἡ ἀρχαία φιλοσοφία ἐκτίθεται ἐν τῷ I καὶ II τόμῳ), ἔργον ἐμβριθὲς καὶ κριτικὸν ἀξίας μεγάλης, εἰ καὶ τῶν γεγονότων ἡ ἱστορικὴ ἐκτίμησις δὲν ἵσταται ὑπεράνω τοῦ καιροῦ αὐτοῦ. Παρὰ ταύτῃ δὲ μνημονευτέα εἶτα τὰ σχετικὰ τμήματα τῆς ἑλλ. βιβλιοθήκης τοῦ I. A. *Φαβρικίου* (1705 κ. ἑφ. σημαντικῶς συμπληρωθείσης ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Harless 1790 κ. ἑφ.) Περὶ τὸ τέλος τοῦ 18 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19 αἰῶνος ἐξετέθη τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φιλοσοφίας ἡ ἱστορία ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ περιοχῇ ἐν τρισὶ διξοδικοῖς ἔργοις, ἐν τῷ τοῦ *Tiedemann*, Geist der spekulativen philosophie (1791—1797), ἐν τῷ τοῦ *Buhle*, Lehrbuch der Geschichte der Philosophie, (1796—1804) καὶ τῇ *Tennemann* Geschichte der Philosophie, (1798—1819) τὸν πρῶτον τόμον ἐπεξειργάσθη ὁ Wendt τῷ 1829). Ἕκαστον τούτων τῶν ἔργων ἔχει τὴν ἰδίαν ἀξίαν· ὅτι μακροχρονιώτατα διετηρήθη ἐν δικαίᾳ τιμῇ τὸ τοῦ Tennemann παρὰ πᾶσαν τὴν μονομέρειαν, μεθ' ἧς ὁ Κάντιος δεσπόζει τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ κρίσεως. Παρὰ τούτοις ὀνομαστέαι διὰ τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαν αἱ ἐργασίαι τοῦ *Meiners* (Geschichte der Wissenschaften in Griechenland und Rom 1781 κ.ἑφ. κ. ἄ.) καὶ τοῦ *Fülleborn* (Beiträge 1791 κ.ἑφ.). Ταχέως ὅμως ἀνεφάνη καὶ ἡ δύναμις τῆς μετὰ Κάντιον φιλοσοφίας καὶ τῆς νέας διανοήσεως, εὐθὺς ὡς ἤρξαντο ἀσχολούμενοι περὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρχαιότητος. Τοῦ *Shleiermacher* αἱ πραγματεῖαι περὶ διαφόρων ἑλλήνων φιλοσόφων (νῦν· Sämmtl. Werke. Zur Phil. 2. καὶ 3. τόμος), ἰδίως δὲ αἱ εἰσαγωγαὶ καὶ σημειώσεις εἰς τὴν τοῦ Πλάτωνος μετάφρασιν αὐτοῦ («Platon's Werke» 1804—1828), μεθ' ἃ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐπηκολούθησεν ἡ πεπυκνωμένη ἱστορία τῆς φιλοσοφίας (1839. W. W. Z. Phil. 2 Bd. I. Abth.), ἡ δι' ὅλως ἰδιαζούσης τῶν πραγμάτων ἀντιλήψεως εἰς ἐρεύνας διεγείρουσα, καὶ τοῦ *Βοικχίου* αἱ ἐργασίαι (ὧν σπουδαιότατα τὰ ἐν τόμῳ 3 τῶν μικρῶν αὐτοῦ συγγραφῶν κατακεχωρισμένα περὶ Πλάτωνος· «Philolaos . . . Leben» κ.τ.λ. 1819. «Untersuch. über d. Kosmische System des Plato» 1852) ἐγένοντο τὸ ὑπόδειγμα ἱστοριογραφίας βαθέως εἰς τὸν ἴδιον τρόπον τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων καὶ τὸ ἐσωτερικὸν ἐργαστήριον τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν εἰσδυούσης. Τοῦ *Ἐγέλου* αἱ παραδόσεις περὶ τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας (μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ 1833 κ.ἑφ. 1840 κ.ἑφ. καὶ ἐν τόμοις 13—14 τῶν «ἔργων» αὐτοῦ ἐκδοθεῖσαι) ἐξῆρον ἀληθῶς τὴν διαλεκτικὴν ἀναγκαιότητα ἐν τῇ γενέσει τοῦ μεταγενεστέρου ἐκ τοῦ προγενεστέρου οὐχὶ ἄνευ μονομερείας, ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν ὅμως κατανόησιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἔσχον μεγάλην ἐπενέργειαν. Τῷ Schleierm. ἀκολουθοῦσι κατὰ τὴν γενικὴν αὐτῶν διεύθυνσιν τὰ ὠφελιμώτατα ἔργα τοῦ Ritter

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

(«Geschichte d. Phil.» B.d.I.—4. 1829 κ.ἑφ.1836 κ.ἑφ.) καὶ *Brandis* (Handbuch d. Gesch. der griechisch—röm. Phil. 3 μέρη ἐν 6 τόμοις. 1835—1866). Ἵνα μέσην τινὰ ὁδὸν διανύσῃ μεταξὺ πολυμαθοῦς ἐρεύνης καὶ τῆς θεωρητικῆς ἱστορικῆς ἐξετάσεως καὶ κατανοήσῃ τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν καθ' ἕκαστα ἐξ αὐτῆς τῆς παραδόσεως διὰ κριτικῆς καθάρσεως καὶ ἱστορικῆς συναφείας προὐβάλετο ὡς σκοπὸν ἡ ἐμὴ «Φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων» (Phil.d.Gr.1 ἔκδ.1844—1852. 3 ἔκδ. 1869—1882. 1 μέρους 4 ἔκδ. 1876). Συντομώτερον ἐπραγματεύθη ὁ *Strümpell* κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς σχολῆς τοῦ Ἐρβάρτου τὸ μὲν 1854 «τὴν ἱστορίαν τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας τῶν Ἑλλήνων» (Die Geschichte der theoret. Philosophie der Griechen), τὸ δὲ 1861 «τὴν ἱστορίαν τῆς πρακτικῆς φιλοσοφίας τῶν Ἑλλήνων πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους» (Die Geschichte der practichen Philosophie der Griechen vor Aristoteles). Ἐκ τῶν μὴ Γερμανῶν σοφῶν, οἵτινες προήγαγόν πως ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καταλεκτέοι ὁ V. *Cousin* (1792—1867 διὰ τῶν Fragments philosophiques, τῆς Introduction à l' histoire de la philosophie καὶ τῆς Histoire générale de la philosophie, καὶ ὁ *George Grote* (1794—1871) διὰ τῶν εἰς τὸ θέμα τοῦτο ἀναφερομένων μερῶν τῆς History of Greece, ἰδίως τόμ. VIII, διὰ τοῦ *Plato* (1865) καὶ τοῦ ἀτελοῦς καταλειφθέντος *Aristotle* (1872). Ἐκ τῶν πολυκρίθμων συνόψεων, τῶν τὸ ἡμέτερον θέμα πραγματευομένων δύνανται νὰ μνημονευθῶσιν αἱ ἑπόμεναι· *Brandis* «Geschichte der Entwicklungen der griech. Philosophie» 1862. 1864. *Ritter* καὶ *Preller* (βραδύτερον μόνου τοῦ Preller) «Historia philosophiae graeco—romanae ex fontium locis contexta» 1838. 6. ἔκδ. 1879. *Schwegler* «Geschichte der Philosophie im Umriss» 1848. 11. ἔκδ. 1882. *Ders*, «Geschichte d. griech. Philos.» ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Köstlin 1859. 3 ἔκδ. 1882. *Ueberweg* «Grundriss d. Gesch. d. Philos» I. μέρος 1862. 6. ἔκδ. 1880. *E. Erdmann* «Grundriss d. Gesch. d. Phil.» I. μέρος 1866. 3. ἔκδ. 1878. *Lewes* «History of Philosophy» τόμ. I. 1867. *J. B. Meyer* «Leitfaden zur Gesch. d. Philos.» 1882 σελ. 8—32. Ἐκ τῶν συγ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραμμάτων, ἅπερ τὴν ἱστορίαν μεμονωμένων φιλοσοφικῶν θεμάτων πραγματεύονται, τὰ σπουδαιότατα εἶνε τὰ ἑξῆς· *Prantl* «Geschichte der Logik im Abendland» τόμ. I. 1855. *Lange* «Geschichte des Materialismus» I μέρος, 2. ἔκδ. 1873. 4. ἔκδ. 1882. *Heinze* «Die Lehre vom Logos in der griech. Philos.» 1872. *Siebeck* «Geschichte der Psychologie» I μέρος, I τμῆμα «Die Psychologie vor Aristoteles» 1880. *Ziegler* «Geschichte der Ethik» 1 μέρος 1881. *L. Schmidt* «Die Ethik der alten Griechen». 2 τόμοι 1882. *Hildebrand* «Gesch. u. System d. Rechts — u. Staatsphilosophie». I. τόμος. 1860. Τοὺς Ἕλληνας δοξογράφους ἐξέδωκεν ὁ Δείλσιος (DIELS Doxographi graeci. 1879) καὶ ἐξήτασε τὰς πηγὰς αὐτῶν. Περὶ τῆς γραμματολογίας τῶν Ἀνθολογίων ἐπραγματεύσατο ὁ Βαχμούθιος (Wachsmuth «Studien zu den griechischen Florilegien» 1882)· τὴν πληρεστάτην συλλογὴν τῶν ἀποσπασμάτων ἀρχαίων φιλοσόφων ἐκδίδωσι μέχρι σήμερον ὁ Μουλλάχιος (MULLACH «Fragmenta philosophorum graec.» 3 μέρη 1860, 1867, 1881). Τὰς περὶ φιλοσόφων ἑκάστων καὶ τῶν δογμάτων αὐτῶν σπουδαιοτάτας μονογραφίας θὰ ὀνομάζωμεν ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ.

Β'.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 5. Γένεσις τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Περὶ τῆς λεγομένης ἀνατολικῆς αὐτῆς καταγωγῆς.

Ἀρχαία τις παράδοσις ἰσχυρίζεται, ὅτι πολλοὶ τῶν σπουδαιοτάτων ἑλλήνων φιλοσόφων, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Δημόκριτος, ὁ Πλάτων καὶ ἄλλοι ὠφείλουσι τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτῶν θεωρίας εἰς ἀνατολικοὺς λαούς. Ἀφ' οὗ ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡροδότου οἱ Αἰγύπτιοι ἐζήτησαν νὰ ἐπιδείξωσιν ἑαυτοὺς τοῖς Ἕλλησιν ὡς ἀρχηγέτας τῆς ἑλληνικῆς θρησκείας, ἀπὸ τῆς γ'. π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἀναφαίνεται ἡ δόξα, ἣν κατ' ἀρχὰς μὲν ἴσως Ἀνατολῖται

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰσηγήσαντο, οἱ δὲ Ἕλληνες προθύμως ἀποδεξάμενοι περαιτέρω ἀνέπτυξαν, ὅτι δῆλα δὴ πᾶσα ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἢ τοὐλάχιστον πολλαὶ τῶν σπουδαιοτάτων αὐτῆς θεωριῶν καὶ συστημάτων κατάγονται ἐξ Ἀνατολῶν. Παρομοίαν ἀξίωσιν ἤγειραν ἀπὸ τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος οἱ Ἰουδαῖοι τῆς ἀλεξανδρεωτικῆς σχολῆς ὑπὲρ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἱερῶν γραφῶν τοῦ λαοῦ αὐτῶν, οἱ δὲ λόγιοι χριστιανοὶ ἀπὸ τοῦ Κλήμεντος καὶ Εὐσεβίου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν συνεφώνησαν αὐτοῖς. Καὶ οἱ μὲν Ἰουδαϊκοὶ οὗτοι μῦθοι γενικῶς ἤδη σήμερον ἐγκατελείφθησαν· ἡ δόξα ὅμως, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ὡς τοιαύτη ἀνατολικὴν ἔχει τὴν καταγωγήν, ἐξακολουθεῖ εὑρίσκουσα τοὺς ὑπερασπιστὰς αὐτῆς· ὡς θερμότατοι αὐτῆς ὑπέρμαχοι ἐπεφάνησαν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ὁ ROTH (Gesch. der Abendl.-Phil. I. τόμ. 1846. 1862. 2. τόμ. 1858) καὶ ὁ GLADISCH (ἀπὸ τοῦ 1841 ἐν σειρᾷ συγγραφῶν. πρβλ. Phil. d. Griechen I, 27).

Ἤδη τῶν Ἑλλήνων οἱ πρόγονοι μετήνεγκον βεβαίως ἀπὸ τῆς ἀσιατικῆς αὐτῶν κοιτίδος εἰς τὴν νέαν πατρίδα σὺν τοῖς πρώτοις στοιχείοις τῆς ἰδίας γλώσσης καὶ θρησκευτικάς τινας καὶ ἠθικὰς δόξας, συγγενεῖς πρὸς τὰς τῶν λοιπῶν ἰνδογερμανικῶν λαῶν· καὶ ἐν αὐτῇ δὲ ταύτῃ ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν πρὸς ἀνατολὰς γειτόνων, ἰδίως τῶν Φοινίκων, καὶ ὑπὸ ταύτην δὴ τὴν ἐπίδρασιν ἐξεμορφώθη ἐκ τοῦ ἀρχαίου πελασγικοῦ τὸ μετὰ ταῦτα ἑλληνικὸν ἔθνος. Καὶ ἐν τοῖς ἐφεξῆς δὲ χρόνοις ἐκ τῆς Ἀνατολῆς προσῆλθον τοῖς Ἕλλησιν, ὡς εἶνε ἡμῖν ἐπιτετραμμένον νὰ πιστεύσωμεν εἰς τὴν παράδοσιν, τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς μαθηματικῆς καὶ ἀστρονομικῆς αὐτῶν γνώσεως. Ἀλλ' ὅτι ὅμως καὶ φιλοσοφικὰς θεωρίας καὶ μεθόδους ἐκεῖθεν παρέλαβον, δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀποδειχθῇ (ἐξαιρουμένων μεταγενεστέρων τινῶν φαινομένων). Ὅσον συχνὰ καὶ ἂν ἀναφαίνηται ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος παρὰ συγγραφεῦσι τῆς ἀλεξανδρεωτικῆς περιόδου καὶ μετὰ ταῦτα, οὐδεὶς ὅμως τούτων ὑποδεικνύει ὅτι ἤντλησεν αὐτὸν ἐξ ἀξιοπίστου τινὸς καὶ μέχρι τῶν χρόνων αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἐξικνουμένης παραδόσεως· τοὐναντίον δ' ἐμφανίζεται ἡμῖν τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι αἱ περὶ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου μαρτυρίαι τόσῳ μᾶλλον ἄναυδοι καθίστανται, ὅσῳ ἐγγύτερον εἰς αὐτὰ τὰ λεγόμενα γεγο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νότα χρονικῶς πλησιάζομεν, καὶ τοσούτῳ ἀφθονώτεραι ῥέουσιν, ὅσῳ ἀπώτερον ἀπ' αὐτῶν ἀπομακρυνόμεθα, καὶ ὅτι ὅσῳ μᾶλλον οἱ Ἕλληνες μετὰ πλειόνων ἀνατολικῶν λαῶν γνωρίζονται, κατὰ τοσοῦτον πληθύνονται καὶ οἱ λεγόμενοι διδάσκαλοι τῶν ἀρχαιοτέρων αὐτῶν φιλοσόφων. Αὕτη τῶν πραγμάτων ἡ σχέσις ὑποδεικνύει σαφέστατα, ὅτι αἱ μεταγενέστεραι μαρτυρίαι δὲν πηγάζουσιν ἐξ ἱστορικῆς ἀναμνήσεως, ὅτι δὲν εἶνε μαρτυρίαι ἀλλ' ἁπλαῖ εἰκασίαι. Δυνατὸν ἄλλως νὰ νομίζῃ τις ὅτι δύναται νὰ συμπεράνῃ ἐξάρτησίν τινα τῆς ἑλλ. φιλοσοφίας ἐξ ἀνατολικῶν σκέψεων στηριζόμενος εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀμφοτέρων συγγένειαν· ἀλλὰ διαλύεται καὶ ἐξαφανίζεται τὸ φάσμα τοῦτο εὐθὺς ὡς νοήσωμεν ἀμφοτέρας ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἀκριβείᾳ καὶ δὲν θελήσωμεν μήτε τοῖς Ἕλλησι μήτε τοῖς Ἀνατολίταις νὰ ὑποβάλωμεν ὅ,τι κατὰ πρῶτον μεταγενέστεραι ἑρμηνεῖαι ἐνέβαλον εἰς τὰς θεωρίας αὐτῶν. Ἡ συνάντησις αὐτῶν τότε δεικνύεται μόνον ἐν τοιούτοις σημείοις περιοριζομένη, ὥστε δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν πρὸς ἐξήγησιν αὐτῆς, ὅτι οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι τὰς ἰδίας θεωρίας εἴτ' ἐν συνόλῳ εἴτε κατὰ μέρος ἐξ ἀνατολικῶν ἠρύσαντο πηγῶν. Ἀλλ' ἡ παραδοχὴ αὕτη οὐ μόνον ἀναπόδεικτος εἶνε, ἀλλ' ἐναντιοῦνται πρὸς αὐτὴν καὶ λίαν ἐν τῇ πλάστιγγι βαρύνοντες θετικοὶ λόγοι. Οἱ ἀνατολικοὶ λαοί, μεθ' ὧν οἱ Ἕλληνες μέχρις Ἀλεξάνδρου εἰς συνεπαφὴν ἤρχοντο, εἶχον μέν, ἐξ ὅσων περὶ τούτων γινώσκομεν, μυθολογίας καὶ μυθικὰς κοσμογονίας, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν ἐκέκτητο φιλοσοφίαν, οὐδεὶς ἐποιήσατο τὴν ἀπόπειραν φυσικῆς τινος τῶν πραγμάτων ἐξηγήσεως, ἥτις εἰς τοὺς Ἕλληνας φιλοσόφους ὡς πηγὴ ἢ πρότυπον ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ· καὶ ἂν εὑρίσκετο καί τι φιλοσοφίας παρ' αὐτοῖς, μεγάλα εἰς τὴν εἰς τοὺς Ἕλληνας μεταβίβασιν αὐτοῦ κωλύματα ἤθελε παράσχῃ αὐτὴ ἡ δυσκολία τῆς συνενοήσεως. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία φέρει ὅλως ἐθνικὸν τύπον. Ἐν αὐτῇ, καὶ ἀκριβῶς παρὰ τοῖς παλαιτάτοις αὐτῆς πρωτοστάταις, οὐδὲν παρουσιάζεται τῶν φαινομένων ἐκείνων, ἅτινα πανταχοῦ ἄλλως ἐμφανίζονται, ὅπου λαός τις τὴν ἰδίαν ἐπιστήμην ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς παραλαμβάνει. Οὐδεὶς ἀγὼν τοῦ ἰθαγενοῦς πρὸς τὸ ξένον, οὐδεμία χρῆσις ἀκαταλήπτων τύπων, οὐδὲν ἴχνος μὴ ἐλευθέρας ἰδιοποιήσεως καὶ ἀπομιμήσεως τοῦ πα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ραδεδομένου· καὶ ἐν ᾧ παρὰ τοῖς Ἀνατολίταις ἡ ἐπιστήμη ἦτο ὅλως ἀποκλειστικὸν κτῆμα τῆς ἱερατικῆς τάξεως καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῶν θεσμῶν καὶ παραδόσεων αὐτῆς ἐξηρτημένη, παρέρχεται εἰς τὸ μέσον ἡ ἑλλ. φιλοσοφία οὐ μόνον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐν πλήρει ἐλευθερίᾳ καὶ αὐτοτελής, ἀλλὰ καὶ ἐλλείπει κυρίως παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἰδιαιτέρα τῶν ἱερέων τάξις καὶ ἱεραρχία, ἡ δὲ ἔλλειψις αὕτη τοσοῦτον πληρεστέρα τυγχάνει, καθ' ὅσον πορρωτέρω εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτοῦ ἀνερχόμεθα χρόνους. Ἐὰν δὲ τελευτῶντες θελήσωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὰς ἀρχαιοτέρας καὶ ἀξιοπιστοτέρας μαρτυρίας, ἀκούομεν τὸν ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΝ ἀποδιδόντα μὲν (Μετὰ τὰ φυσ. Ι. 1. 981 b 23) τοῖς Αἰγυπτίοις τὴν πρώτην εὕρεσιν τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, αἰγυπτιακῶν ὅμως ἢ ἄλλων ἀνατολικῶν φιλοσοφημάτων οὐδαμοῦ μνημονεύοντα, εἰ καὶ ἐπιμελῶς λίαν ἀναζητεῖ πάντα τὰ ἴχνη τῶν μεταγενεστέρων θεωριῶν παρὰ τοῖς προγενεστέροις. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ φαίνονται καὶ αὐτοὶ οἱ τῶν Αἰγυπτίων ἱερεῖς οὔπω τὸν νοῦν εἰς τοῦτο προσχόντες, ὅτι δηλ. φιλοσοφικὴ γνῶσις ἠδύνατο νὰ ὑπάρχῃ μεταδεδομένη παρ' αὐτῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὁ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ αὐτὸς (παρὰ ΚΛΗΜ. Στρωμ. Ι, 304 Α) εἰς οὐδένα τῶν αἰγυπτίων σοφῶν παραχωρεῖ τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ γεωμετρίᾳ, καὶ ὁ ΠΛΑΤΩΝ ὡς χαρακτηριστικὴν ἰδιότητα ἀπονέμει τοῖς μὲν Αἰγυπτίοις καὶ Φοίνιξι τὸ *φιλοχρήματον*, τοῖς δ' Ἕλλησι τὸ *φιλομαθές*.

§ 6. Ἐγχώριαι πηγαὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Οἱ ἀληθεῖς λόγοι τῆς γενέσεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας κεῖνται ἐν αὐτῇ τῇ εὐτυχεῖ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ φύσει, ἐν ταῖς ἀφορμαῖς, ἃς αὐτῷ ἥ τε γεωγραφικὴ θέσις καὶ ἡ ἱστορία παρεῖχον, ἐν τῇ ἀναπτύξει, ἣν ὁ θρησκευτικός, ἠθικός, πολιτικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς αὐτοῦ βίος εἶχε λάβῃ μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν εὑρίσκομεν παρ' αὐτῷ τὰς πρώτας ἀποπείρας ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Οὐδεὶς ἄλλος τῆς ἀρχαιότητος λαὸς δεικνύεται ἡμῖν ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως δι' οὕτω πλουσίων καὶ πολυμερῶν προτερημάτων πεπροικισμένος ὡς ὁ ἑλληνικός. Παρ' οὐδενὶ ὑπάρχουσι συνδεδεμένα ἡ πρακτικὴ δεξιότης καὶ ἡ δραστηρία πρὸς πράξεις ἐνέργεια μεθ'

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

οὕτω λεπτοῦ αἰσθήματος ὑπὲρ τοῦ καλοῦ, μεθ' οὕτω ζωηροῦ καὶ βαθέος πρὸς τὴν γνῶσιν ἔρωτος, ὁ ὑγιέστατος πραγματισμὸς μετὰ τηλικαύτης ἰδανικότητος, ἡ ὀξεῖα τῶν καθ' ἕκαστα ἀντίληψις μετὰ ἰσχυροτάτης κλίσεως καὶ δεξιότητος πρὸς συναρμογὴν αὐτῶν καλῶς διατεταγμένην καὶ ἀρέσκουσαν, πρὸς σχηματισμὸν ὡραίου, ἐμμελοῦς καὶ πάντῃ ἑαυτῷ συμφωνοῦντος ὅλου. Τῇ φυσικῇ ταύτῃ εὐφυΐᾳ ἐπεβοήθει περαιτέρω τῆς χώρας ἡ ἐξαίρετος θέσις, ἥτις τὰς ποικιλωτάτας παρεῖχεν αὐτῇ ἀφορμὰς καὶ τοὺς πόρους, ἀλλὰ τὰ δῶρα αὐτῆς ἐκείνοις μόνον ἐχορήγει, ὅσοι ταῦτα δι' ἰδίας δράσεως ἐγίνωσκον νὰ προσκτῶνται. Ἀπῳκισμένοι οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῆς συνδεούσης τὴν Ἀσίαν μετὰ τῆς Εὐρώπης γεφύρας, ἐπὶ νήσων καὶ ἀκτῶν πλουσίως μὲν ἀνεπτυγμένων, ἀλλὰ μετρίας γονιμότητος, παρεκινοῦντο ἀπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων εἰς ζωηροτάτην μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τῶν ἑαυτῶν γειτόνων ἐπιμιξίαν καὶ ὑρίσταντο μὲν ὑπό τινων τούτων, ἐφ' ὅσον ἦσαν οὗτοι ὑπέρτεροι κατά τε τὴν δύναμιν καὶ τὴν μόρφωσιν, διαρκῆ καὶ μόνιμον ἐπίδρασιν (πρβ. σελ. 18.), ἀλλ' ἠδυνήθησαν ὅμως νὰ ἐλευθερώσωσιν ἑαυτοὺς ἐγκαίρως ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης, νὰ παραγκωνίσωσι τοὺς ξένους, ἢ νὰ ἐξελληνίσωσιν αὐτοὺς καὶ νὰ διανοίξωσιν εἰς τὴν ἰδίαν φυλὴν διὰ μεγαλοπρεποῦς ἀποικισμοῦ εὐρὺ στάδιον ἐργασίας. Οὕτως ἀνεπτύσσοντο πρωΐμως ἤδη ἐν ταῖς μικραῖς κοινότησι τῶν ἑλληνικῶν πόλεων αἱ βάσεις μορφώσεως, ἥτις καὶ καθ' ἑαυτὴν καὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς δρᾶσιν μοναδικὸν τυγχάνει παράδειγμα. Αἱ παρατηρήσεις ἐκεῖναι τῆς φύσεως, ἐξ ὧν προῆλθεν ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς πίστις τῶν προελληνικῶν χρόνων, ἐκτήσαντο ἠθικὸν βάθος καὶ μετεπλάσθησαν καλλιτεχνικῶς, οἱ θεοὶ ἀνυψώθησαν εἰς δυνάμεις ἠθικάς, εἰς ἰδεώδη ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ καταστάσεων. Καὶ ἂν καὶ ἡ θρησκεία ὡς τοιαύτη ἔν τε τοῖς μυστηρίοις καὶ ἐν τῇ δημοσίᾳ λατρείᾳ ἐξ ἴσου ὀλίγον ἐξῆλθε τῶν ὁρίων ἀνθρωπομόρφου πολυθεΐας, περιεῖχεν ὅμως ζωογόνα σπέρματα, ἅπερ ἤρκει μόνον περαιτέρω ν' ἀναπτυχθῶσιν, ἵν' ἀγάγωσι πέρα τῶν ὁρίων ἐκείνων. Καὶ ἐπειδὴ τὸ κυριώτατον ἐν αὐτῇ ἦτο ἡ λατρεία καὶ οὐχὶ ἡ διδασκαλία, ἐπειδὴ ἔλειπεν ὅλως ἐν αὐτῇ ὁμοιόμορφος καὶ γενικῶς ἀνεγνωρισμένη δογματική, καὶ μόνον μυθολογίαν εἶχεν ἐν διαφορωτάταις παραλλαγαῖς παραδεδομένην καὶ διὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς εὐκινήτου φαντασίας τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ποιητῶν αὐτοῦ εἰς διηνεκῆ μεταβολὴν διατελέσασαν, πρὸ πάντων ὅμως, ἐπειδὴ οὐδεμία σταθερῶς ὠργανωμένη καὶ δι' ἐξωτερικῆς δυνάμεως ὡπλισμένη ἱεραρχία ὑπῆρχε, διὰ τοῦτο παρὰ τοῖς Ἕλλησι, παρὰ πάσας τὰς ἐπιθέσεις, εἰς ἃς ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ Πρωταγόρας καὶ ὁ Σωκράτης ἦσαν ἐκτεθειμένοι (ὁ Ἀριστοτέλης μόλις ἀνήκει ἐνταῦθα), οὐδὲν παρὰ πάντα ταῦτα κώλυμα, καθόλου εἰπεῖν, παρενέβαλεν ἡ θρησκεία εἰς τὴν ἐλευθέραν κίνησιν καὶ τὴν πρόοδον τῆς διανοίας, δυνάμενόν πως νὰ παραβληθῇ πρὸς ἐκεῖνα, πρὸς ἃ εἶχε νὰ πολεμήσῃ ὁ νοῦς ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς κράτεσι καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Παρομοία ἐλευθερία δεσπόζει καὶ τοῦ ἠθικοῦ βίου καὶ τῶν ἀστικῶν διαρρυθμίσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· καὶ ἀκριβῶς ἐν ἐκείνοις αὐτοῦ ταῖς μερίσιν, αἵτινες τὰς μεγίστας ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ προσήνεγκον ὑπηρεσίας, ἐν ταῖς ἰωνικαῖς ἀποικίαις καὶ ἐν Ἀθήναις, ἔλαβεν αὕτη ἐπίδοσιν καὶ δύναμιν, ἥτις καὶ πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς τάσεις μεγάλην εἶχε σημασίαν. Οὐχ ἧττον σπουδαῖος ὅμως δι' αὐτὰς ἦτο καὶ ὁ ἕτερος τοῦ ἑλληνικοῦ βίου χαρακτὴρ ἤτοι ὁ πρὸς τὰ ἔθιμα καὶ τὸν νόμον ἐκεῖνος σεβασμός, ἡ τῶν μερῶν εἰς τὸ ὅλον ὑποταγὴ ἐκείνη, ἧς ἄνευ τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα τῶν ἑλληνικῶν πόλεων δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσιν. Ἐκ τῆς ἐλευθερίας, μεθ' ἧς ἕκαστος ἐκινεῖτο ἐν πάσαις ταῖς σχέσεσι τοῦ βίου, ἠρύετο ἡ ἐπιστημονικὴ διανόησις τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τόλμην ἐκείνην, ἣν παρὰ τοῖς ἀρχαιοτάτοις ἕλλησι φιλοσόφοις θαυμάζομεν. Ἡ ὑπὲρ τάξεως καὶ νόμου κλίσις, ἥπερ ἐν τῷ ἀστικῷ βίῳ ἐξεμορφώθη, ἀπήτει, ἵνα καὶ ἐν ταῖς θεωρητικαῖς περικόσμου σκέψεσι τὸ καθ' ἕκαστον εἰς τὸ καθόλου συμπεριληφθῇ καὶ ἀπὸ τῶν νόμων τούτου ἐξαρτηθῇ. Πόσον οὐσιωδῶς πρὸς τούτοις ἡ τυπικὴ ἄσκησις τῆς διανοίας καὶ τοῦ λόγου ὤφειλε νὰ προαχθῇ διὰ τῆς ζωηρᾶς κινήσεως καὶ τῶν ποικίλων ἀπαιτήσεων τοῦ ἀστικοῦ βίου, ἡλίκην δὲ σημασίαν καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν δρᾶσιν ὤφειλε νὰ ἔχῃ ἡ πρόοδος αὕτη, τυγχάνει καταφανές. Ὁμοίαν δ' ὑπηρεσίαν παρέσχεν αὐτῇ καὶ ἡ ποίησις, ἥτις ὡς ἐπική, λυρικὴ καὶ διδακτικὴ κατὰ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας, οἵτινες προηγήθησαν τῆς πρώτης γενέσεως ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἔλαβε τόσην πλουσίαν ἀνάπτυξιν. Αὕτη περιελάμβανε τὰς θεολογικάς,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κοσμολογικὰς καὶ ἠθικὰς τῶν ἑλληνικῶν φύλων δόξας ἐν ἱστορήμασι καὶ ἀποφθέγμασιν, ἅπερ ὑπό τε τῶν συγχρόνων καὶ τῶν ἐπιγιγνομένων ἐθεωροῦντο ὡς ἔκφρασις καθολικῶς ὡμολογημένων ἀληθειῶν, καὶ ὑπεδείκνυεν οὕτως εἰς τὴν ἀρχὴν λαμβάνουσαν φιλοσοφίαν τὰς προϋποθέσεις, πρὸς ἃς ὤφειλε νὰ ἔλθῃ εἰς σχέσιν ἤτοι συμφωνίας ἢ ἀντιθέσεως.

§ 7. Περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς διανοίας μέχρι τῆς 6 ἑκατονταετηρίδος.

Ἐὰν ἐπισκοπήσωμεν τὴν κατάστασιν, εἰς ἣν εἶχε φθάσῃ ὑπὸ τὰς μνησθείσας περιστάσεις ἡ ἑλληνικὴ διάνοια μέχρι τῆς ἕκτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, βλέπομεν ὅτι αἱ *θεολογικαὶ* δόξαι κινοῦνται κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν, ὡς εἶνε φυσικόν, ἐν τῷ κύκλῳ τῆς παραδεδομένης ὁμηρικῆς καὶ ἡσιοδείου μυθολογίας, διαφαίνονται ὅμως παρὰ τοῖς ποιηταῖς τοῦ 7 καὶ 6 αἰῶνος τὰ ἴχνη βαθμιαίας τινὸς καθάρσεως τῆς περὶ θεοῦ ἐννοίας ἐν τούτῳ, ὅτι ἐκ τοῦ πλήθους τῶν θεῶν ὁ Ζεὺς ἄρχεται παριστάμενος ἐμφατικώτερον ὡς ὁ ἐναίσιος προστάτης καὶ φύλαξ τῆς ἠθικῆς τοῦ κόσμου τάξεως, καὶ ὅτι τοῦτο μὲν ἐρίστατο ἡ προσοχὴ (*Σόλων.* Ἀπόσπ. 13, 17 κ. ἑξ.) ἐπὶ τῆς διαφορᾶς τῆς θείας δικαιοσύνης ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης, τοῦτο δὲ καὶ (*Θέογνις* περὶ τὸ 540. V. 373.) ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀκούονται, αἵτινες ἠδύναντο νὰ ὁδηγήσωσιν εἰς κριτικὴν σκέψιν περὶ τῶν παραδεδομένων δοξῶν. Ὁριστικωτέρα ὅμως καὶ διαρκεστέρα ἐμφανίζεται ἡ ἀνάγκη πρὸς ἐπίτευξιν ἀξιοπρεπεστέρων δοξῶν περὶ τοῦ θείου κατὰ πρῶτον παρὰ τοῖς ποιηταῖς τοῦ πέμπτου αἰῶνος, ὅτε ἡ φιλοσοφία κατήρξατο ἤδη τῶν ἐπιθέσεων αὐτῆς κατὰ τῆς δημώδους πολυθείας — Τῶν *κοσμολογικῶν* δοξασιῶν τὴν βάσιν ἀποτελεῖ τοῦ Ἡσιόδου ἡ θεογονία, ἧς οὐχὶ πολὺ ἀφίστανται καὶ τὰ ὀλίγα λείψανα ἄλλων τέτινων ἱστορημάτων (Ἐπιμενίδου, Ἀκουσιλάου) καὶ τῆς ἀρχαιοτάτης ὀρφικῆς θεογονίας, ἧς χρῆσιν ἐποιήσαντο καὶ ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Εὔδημος· ἕτεραι δὲ γνωστότεραι ἡμῖν ὀρφικαὶ θεογονίαι μετὰ τοῦ θεολογικοῦ αὐτοῦ συγκρητισμοῦ καὶ τῆς πανθείας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνήκουσι φανερώτατα εἰς τοὺς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη χρόνους. Ἀλλ' ὅμως τὴν ἐν ταῖς ἀρχαίαις ταύταις κοσμογονίαις διδομένην εἰκόνα τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου καταρτίζουσιν ἁπλούστατα μόνον ἀντιλήψεις καὶ σκέψεις, περὶ δὲ τοῦ ζητήματος, ποῖαι αἱ πρῶται φυσικαὶ τῶν ὄντων αἰτίαι, οὐδεμία σκέψις εἰσέτι. Ὀλίγῳ ἐγγύτερον εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἔρχεται *Φερεκύδης* ὁ ἐκ Σύρου (περὶ τὸ 540). Ἀφ' οὗ τὸν μὲν Δία, τὸν Χρόνον καὶ τὴν Χθόνα ὑπεδείκνυεν ὡς τὸ πρῶτον καὶ ἀΐδιον, τὴν δὲ Γῆν παρίστη διὰ τῆς ποικίλης αὐτῆς ἐσθῆτος ὑπὸ τοῦ Διὸς ἐνδυομένην καὶ διηγεῖτο περὶ κατανικήσεως τοῦ Ὠριονέως ὑπὸ τοῦ Χρόνου καὶ τῶν θεῶν, φαίνεται ὅτι βάσις τῆς διηγήσεως ταύτης εἶνε ἡ ἔννοια, ὅτι τοῦ παντὸς ἡ διαμόρφωσις τυγχάνει τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐπενεργείας τῶν οὐρανίων ἐπὶ τὰ γήϊνα, καὶ ὅτι μόνον διὰ τῆς ἐπενεργείας ταύτης κατέστη δυνατὸν νὰ δαμασθῶσι βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον αἱ ἄτακτοι καὶ βίαιοι τῆς φύσεως δυνάμεις. Ἀλλ' ὁ μυθικὸς τύπος τῆς παραστάσεως κρύπτει τὰς ἐννοίας ὑπὸ αἰνιγματώδη σύμβολα, καὶ ὅ,τι ἔδει νὰ ἐξηγηθῇ ἐκ τῶν φυσικῶν αὐτοῦ αἰτιῶν, φαίνεται ἔτι κατὰ πάντα ὡς ἀκατάληπτός τις τῶν θεῶν ἐνέργεια.—Εἰς τὴν βούλησιν τῶν θεῶν ἀνεφέροντο καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὡς πανταχοῦ, τὰ καθολικῶς ὡμολογημένα ἠθικὰ παραγγέλματα καὶ τὸ ἀπαράβατον τούτων ἐθεμελιοῦτο διὰ τῆς πίστεως εἰς τὴν ἀνταποδοτικὴν τῶν θεῶν δικαιοσύνην. Ἡ πίστις αὕτη ἐκτήσατο μεγίστην δύναμιν, ἀφ' ὅτου προσῆλθον εἰς ὑπηρεσίαν αὐτῆς αἱ παραστάσεις περὶ τῆς μετὰ θάνατον καταστάσεως, καὶ ἀφ' ὅτου ἡ σκιώδης ἐν Ἅιδου ὕπαρξις, ὑπὲρ ἣν δὲν ἀνυψώθη ἡ περὶ ἀθανασίας πίστις τῶν ὁμηρικῶν χρόνων, ἐπληρώθη ζωηροτέρου περιεχομένου διὰ τῆς θεωρίας περὶ τῆς ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ ἀνταποδόσεως. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ τροπὴ αὕτη συνετελέσθη βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἤδη ἀπὸ τοῦ 8. καὶ 7. αἰῶνος συγχρόνως τῇ αὐξούσῃ ἐξαπλώσει τῶν μυστηρίων, εἰ καὶ εἰς τὴν γένεσιν αὐτῆς συνετέλεσαν ἰδίως τὰ ὀρφικὰ καὶ διονύσεια μυστήρια διὰ τοῦ περὶ μετεμψυχώσεως δόγματος, φαίνεται ὅμως ὅτι μέχρι τοῦ τέλους περίπου τῆς 6ης ἑκατονταετηρίδος ὁ ἐπικρατῶν τοῦ σκέπτεσθαι τρόπος δὲν ὑπέστη βαθυτέρας ἀλλοιώσεις ὑπὸ τῆς πίστεως εἰς ἄλλον κόσμον, καὶ ὅτι καὶ αὕτη δὴ ἡ πίστις κατ' ἀρχὰς ἐχρησιμοποιεῖτο ἁπλῶς καὶ μόνον πρὸς σύστασιν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν τελετουργιῶν διὰ φόβου καὶ ἐλπίδος. Κατὰ πρῶτον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς πυθαγορείου φιλοσοφίας φαίνεται γενικώτερον ἡ πίστις ἐκείνη διαδεδομένη καὶ εἰς καθαρώτερον ἠθικὸν σκοπὸν χρησιμοποιηθεῖσα. Ἀλλὰ πρὸς ταύτην τὴν θρησκευτικὴν μεταχείρισιν τῶν ἠθικῶν ζητημάτων βαίνει παράλληλος καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς κατὰ λόγον ἠθικῆς σκέψεως, καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμβῇ ἄλλως παρὰ λαῷ, τηλικαύτην ἀγχίνοιαν καὶ ἐν τοῖς περὶ τὸν βίον εὐστροφίαν κεκτημένῳ. Τὰ ἴχνη τῆς διανοήσεως ταύτης δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἀπὸ τῶν παρ' Ὁμήρῳ ἠθικῶν εἰκόνων καὶ ἀποφθεγμάτων καὶ τῶν βιωτικῶν παραγγελμάτων τοῦ Ἡσιόδου διὰ τῶν ἀποσπασμάτων τῶν νεωτέρων ποιητῶν· φανερώτατα δ' ἐκφαίνονται ταῦτα παρὰ τοῖς γνωμικοῖς ποιηταῖς τοῦ 6. αἰῶνος, τῷ Σόλωνι, Φωκυλίδῃ καὶ Θεόγνιδι. Τὴν κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον προβίβασιν αὐτῆς δεικνύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐν τοῖς λεγομένοις *ἑπτὰ σοφοῖς* συναριθμοῦνται, εἰς ταύτην ἀνήκουσιν. Ἄλλως δὲ πᾶν ὅ,τι ἐν τῷ μύθῳ περὶ τῶν ἑπτὰ σοφῶν (οὓς κατὰ πρῶτον ἀλλ' ὡς ἤδη γενικῶς γνωστοὺς παρὰ ΠΛΑΤΩΝΙ Πρωτ. 343 Α. εὑρίσκομεν) φέρεται, στερεῖται πάσης ἱστορικῆς βάσεως· οὐ μόνον ὅ,τι λέγεται περὶ τοῦ τρίποδος, τῶν ἀποφθεγμάτων, τῶν συνόδων, τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ δόξα ὅτι ἀκριβῶς 7 ἄνδρες ὑπὸ τῶν ἑαυτῶν συγχρόνων ὡς οἱ σοφώτατοι ἐθεωρήθησαν. Καὶ τὰ ὀνόματα δ' αὐτῶν παραδίδονται λίαν διαφόρως· γνωρίζομεν 22 ἐξ αὐτῶν ἐκ χρόνων πολλῷ ἀπ' ἀλλήλων διεστηκότων. Ἐν ἁπάσαις ταῖς καταριθμήσεσιν εὑρίσκονται τέσσαρες μόνον ἐξ αὐτῶν, Θαλῆς, Βίας, Πιττακός, Σόλων· παρ' αὐτοῖς δὲ συχνότατα Κλεόβουλος, Μύσων, Χίλων, Περίανδρος, Ἀνάχαρσις. Τὴν στενὴν συνάφειαν τῆς βιωτικῆς ταύτης σοφίας μετὰ τῶν ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης δεικνύει καὶ ἡ σταθερότης, μεθ' ἧς πρῶτος ἐν τῇ τάξει τῶν Ἑπτὰ ὁ αὐτὸς πάντοτε ἀνὴρ ἵσταται, ὅστις καὶ ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἑλλήνων φυσικῶν πρῶτος ἔρχεται.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 8. Περὶ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πορείας τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ὡς προϊὸν τῆς ἑλληνικῆς διανοίας φέρει καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ ἐκείνης γνωρίσματα, παρακολουθεῖ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς διὰ τῆς ἰδίας ἀναπτύξεως, συνεπιλαμβάνεται αὐτῆς μετὰ δυνάμεως ὁσημέραι σημαντικωτέρας γινομένης καὶ καθίστατα ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς ἐκλείψεως τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀνεξαρτησίας ἡ καθοδηγοῦσα δύναμις. Ἐνισχυθεῖσα ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἡ διάνοια στρέφεται κατὰ τὴν ἐξέγερσιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀνάγκης κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ παντός, οὗ μέρος ἑαυτὸν αἰσθάνεται ὁ Ἕλλην, καὶ ἐν ᾧ ἤδη διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ θρησκείας εἶνε συνειθισμένος νὰ λατρεύῃ τὴν πρώταρχον ἀποκάλυψιν τῶν θείων δυνάμεων, θεωρεῖ δὲ τὸ πᾶν μετὰ τῆς ἀφελοῦς καὶ ἀθολώτου ἐκείνης εἰς ἑαυτὴν πεποιθήσεως, ἥτις λίαν φυσικὴ τυγχάνει τῇ ἐναρχομένῃ, τῇ οὔπω γινωσκούσῃ τὰς ἐπιφυλασσομένας αὐτῇ δυσχερείας καὶ δι' οὐδεμιᾶς ἀποτυχίας ἀποθαρρυνθείσῃ ἐρεύνῃ, καὶ ἥτις ἰδίαζε πρὸ πάντων εἰς λαόν, ὅστις, ὡς οἱ Ἕλληνες, ἐν τῷ περιστοιχοῦντι αὐτὸν κόσμῳ τόσον οἰκείως καὶ εὐαρέστως ἑαυτὸν ᾐσθάνετο καὶ μετ' αὐτῶν τῶν ἰδίων αὐτοῦ θεῶν καθόλου ἐν τηλικαύτῃ οἰκειότητι καὶ ἐμπιστοσύνῃ διετέλει. Οὕτω δὴ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς περιόδῳ εἶνε κατὰ μὲν τὸ *ὑποκείμενον* αὐτῆς φιλοσοφία τῆς φύσεως· διότι τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἐφίστησι κυρίως εἰς τὸ ζήτημα, ποία ἡ γένεσις καὶ αἱ αἰτίαι τοῦ παντός, καὶ πραγματεύεται αὐτὸ κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου μεμονωμένως μόνον καὶ ἐν δημώδει μᾶλλον ἢ ἐπιστημονικῷ τύπῳ· κατὰ δὲ τὴν *μέθοδον* εἶνε δογματισμός, τ. ἔ. ζητεῖ νὰ προσκτήσηται γνώμην τινὰ περὶ τοῦ ἐκτὸς κόσμου πρὶν νὰ ἐρευνήσῃ καὶ παράσχῃ λόγον εἰς ἑαυτὴν περὶ τοῦ προβλήματος καὶ τῶν ὅρων τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως· ὡς πρὸς δὲ τὰ *ἐξαγόμενα* αὐτῆς εἶνε πραγματική, μάλιστα δὲ ὑλική, διότι ἡ διαφορὰ τῶν νοητῶν ἀπὸ τῶν σωματικῶν γίνεται συνειδητὴ τὸ πρῶτον διὰ τοῦ Ἀναξαγόρου περὶ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης. Ἀλλ' ὅμως ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν μεταβολήν, ἥτις ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων ἐν ταῖς καταστάσεσι καὶ ταῖς ἀνάγκαις τοῦ ἑλληνικοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαοῦ εἶχε συντελεσθῇ, ἄρχεται ἤδη καὶ ἡ προσοχὴ ν' ἀποτρέπηται ἀπὸ τῆς ὅλως περὶ τὴν φύσιν ἀσχολουμένης φιλοσοφικῆς ἐρεύνης. Οἱ Σοφισταὶ ἀνατρέπουσι διὰ τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐριστικῆς τὴν πίστιν πρὸς τὴν γνωριμότητα τῶν ἐκτὸς ἡμῶν ὄντων καὶ ἀπαιτοῦσιν ἀντ' αὐτῆς γνῶσιν ὠφέλιμον καὶ εἰς τοὺς σκοποὺς ἑνὸς ἑκάστου ὑπηρετοῦσαν. Πρῶτος ὁ Σωκράτης καταβάλλει νέον θεμέλιον οὐ μόνον τῆς πρακτικῆς ταύτης φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τῆς φιλοσοφίας καθόλου. Διὰ τοῦ Σωκράτους, Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἀνυψοῦται ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἰς τὸ ὕψιστον αὐτῆς ἐπιστημονικὸν σημεῖον. Ἡ σκέψις περὶ τοῦ προβλήματος καὶ τῶν ὅρων τῆς γνώσεως ἄγει εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς λογικῆς· ἡ φυσικὴ συμπληροῦται τὸ μὲν διὰ τῆς ἠθικῆς, τὸ δὲ διὰ τῆς μεταφυσικῆς («Πλάτωνος διαλεκτική», Ἀριστοτέλους «πρώτη φιλοσοφία»), ὁ σχηματισμός, ἡ ἀνάλυσις καὶ σύνδεσις τῶν ἐννοιῶν ἀποτελεῖ τὸν σταθερὸν πυρῆνα τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, ἡ ἄϋλος τῶν ὄντων οὐσία, ἥτις εἶνε τὸ ὑποκείμενον τῆς κατὰ λόγον νοήσεως, ἡ ἰδέα τῶν ὄντων ἢ ὁ τύπος αὐτῶν θεωρεῖται ὡς ἀνωτέρα τις πραγματικότης ἐν συγκρίσει πρὸς τοῦθ' ὅπερ ταῦτα φαίνονται. Ὁ νοῦς ὡς ὂν νοοῦν διαστέλλεται τοῦ ἑαυτοῦ σώματος, καὶ ὅπως ὁ ἄνθρωπος ὡς ἔργον αὐτοῦ θεωρεῖ ταύτην τὴν ὑψηλοτέραν ἑαυτοῦ μερίδα νὰ ἐκμορφώσῃ καὶ νὰ καταστῇ δι' αὐτῆς κύριος τῶν ταπεινοτέρων αὐτοῦ μερῶν, οὕτω καὶ ἡ δημιουργικὴ τῆς φύσεως ἐνέργεια εἰς τοῦτο κατατείνει, νὰ ἐκδηλώσῃ δῆλα δὴ ἐν τῇ ὕλῃ τὸ εἶδος ὡς τὸν σκοπὸν τῶν ἰδίων αὐτῆς πλασμάτων. Ἀλλ' ὅσον μακρὰν καὶ ἂν προχωρῇ διὰ τούτων ἡ διάνοια οὐ μόνον πέρα τῶν ὁρίων τῆς μέχρι τοῦδε φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πέρα τοῦ σημείου ἐν γένει, ἐξ οὗ μέχρι τοῦδε ἀφωρμᾶτο ἡ περὶ τοῦ παντὸς θεωρία τῶν Ἑλλήνων, ὅσῳ φανερώτατα καὶ ἂν διασπᾶται ἡ ἁρμονία ἐκείνη τῶν ἔσω πρὸς τὰ ἔξω, ἡ ἀφελὴς καὶ ἀπροκατάληπτος ἐκείνη τοῦ νοῦ καὶ τῆς φύσεως ἑνότης, ἥτις τὴν πρωτίστην βάσιν τῆς κλασικῆς ὡραιότητος τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἀπετέλει, ἡ τροπὴ ὅμως αὕτη, τὸ μὲν ὑπῆρχεν ἤδη καὶ αὕτη προπαρεσκευασμένη ἐν τῇ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀναπτύξει, τὸ δὲ φαίνονται καὶ ἐν αὐτῇ εὐδιάκριτοι οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι, δι' ὧν ἡ ἀρχαία φιλοσοφία διακρίνεται τῆς νεωτέρας. Ἐν τῇ τῶν ἐννοιῶν φιλοσοφίᾳ τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν δια-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δεξαμένων αὐτὸν παρομοία τις τελεῖται πρόοδος εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν στάδιον, οἵα καὶ ἐν τῇ πλαστικῇ τέχνῃ καὶ τῇ ποιήσει τοῦ 5ου αἰῶνος εἰς τὸ καλλιτεχνικόν. Ὡς τὸ οὐσιῶδες ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν φαινομένων ἐξαίρονται οἱ κοινοὶ χαρακτῆρες, οἱ ἀναλλοίωτοι τῶν πραγμάτων τύποι· καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις ἐνορᾶται τὸ κύριον ὑποκείμενον καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς παραστάσεως καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως· ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη συναντῶνται ἐν τῇ διευθύνσει πρὸς τὸ ἰδεῶδες. Αὕτη δὲ ἡ ἰδανικότης καὶ παρ' αὐτῷ ἔτι τῷ Πλάτωνι δὲν ῥέρει τὸν νεώτερον ὑποκειμενικὸν χαρακτῆρα· αἱ ἰδέαι, οἱ τύποι τῶν πραγμάτων, δὲν εἶνε γεννήματα τῆς διανοίας, οὔτε τῆς θείας οὔτε τῆς ἀνθρωπίνης, ἀλλ' ἵστανται πρὸ τοῦ ἑνορῶντος νοῦ ὡς ἀρχέτυπα τούτων ἐν πλαστικῇ ἀντικειμενικότητι. Πρὸς τούτοις ὅσον ῥωμαλεώτερα τῆς ἀρχαίας καὶ ἂν προχωρῇ ἡ τοῦ Σωκράτους ἤδη καὶ πολλῷ πλέον ἡ τοῦ Πλάτωνος ἠθική, τοσούτῳ σταθερώτερον μένει ὅμως πιστὴ εἴς τε τὸν αἰσθητικὸν καὶ πολιτικὸν τῆς ἑλληνικῆς ἠθικότητος χαρακτῆρα, καὶ ἂν ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς δοὺς τὴν προτίμησιν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐνέργειαν, ἐξέρχεται ταύτης, ἡ περὶ ἀρετῆς αὐτοῦ διδασκαλία ὅμως εἶνε γνησίως ἑλληνική, καὶ αὐτὸς ἔτι ἀπρὶξ ἔχεται τῆς ἑνότητος τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς, τῆς εὐγενοῦς καταφρονήσεως τῆς ὑλικῆς καὶ σκοπὸν τὸ κέρδος ἐχούσης ἐργασίας καὶ τῆς ἀντιθέσεως ἐκείνης τῶν Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων, ἧς ἰσχυροτάτη ἔκφρασις εἶνε ἡ παρ' αὐτοῦ ὑπεράσπισις τῆς δουλείας. Ἡ ἀκριβεστάτη τῆς προσωπικότητος ἔννοια λείπει παρὰ Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει, τὰ δὲ δίκαια αὐτῆς ἀτελῶς μόνον ὑπ' αὐτῶν καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀναγνωρίζονται. Πρὸς τὴν ἔρευναν τῆς φύσεως στρέφει οὐ μόνον ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ζωηροτάτην προσοχήν, ἀλλὰ καὶ τὸν Πλάτωνα αὐτὸν δὲν ἐμποδίζει ἡ ἰδεολογία αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὑψηλοῦ θαυμασμοῦ τοῦ κάλλους καὶ τῆς θειότητος τοῦ ὁρατοῦ κόσμου, καὶ ἐνταῦθα μαθητὴς καὶ διδάσκαλος συναντῶνται ἐν τῇ περὶ τῆς σκοπιμότητος τῆς φύσεως πεποιθήσει, ἐν τῇ καλλαισθητικῇ ἐκείνῃ τῆς φύσεως θεωρίᾳ καὶ τῷ θαυμασμῷ, ἐξ ὧν ἔτι ἐναργέστερον κατανοοῦμεν τὴν κατόπιν ἐπενέργειαν τῶν δοξασιῶν, ὧν ἀρχαιότατον προϊὸν ὑπῆρξεν ἡ φυσικὴ θρησκεία.

Σπουδαιοτάτη τις μεταβολὴ συνετελέσθη βεβαίως ἐν τῇ φιλο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σοφίᾳ, ὡς καὶ ἐν ἅπαντι τῷ τρόπῳ τοῦ σκέπτεσθαι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς τετάρτης ἑκατοντακετηρίδος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δημιουργηθείσης καταστάσεως. Ὁ τρόπος τῆς φυσικῆς καὶ θεωρητικῆς ἐν γένει ἐρεύνης λαμβάνει ἀναδρομικὴν πορείαν. Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀκαδημαϊκὴν καὶ περιπατητικὴν σχολὴν ἀναφαίνονται καὶ ἐν τοῖς Στωϊκοῖς καὶ Ἐπικουρείοις φιλόσοφοι, οἵτινες ταχέως καὶ μετὰ δυνάμεως τὰς σχολὰς ταύτας παραγκωνίσαντες μεταβιβάζουσι τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τῆς φιλοσοφίας εἰς τὴν ἠθικήν· ὡς πρὸς τὴν φυσικὴν στηρίζονται τοὐναντίον ἐπὶ τῶν πρὸ τοῦ Σωκράτους συστημάτων, καὶ ἐκ τούτων δὲ κυρίως ἐκεῖνα μόνον τὰ στοιχεῖα ἰδιοποιοῦνται καὶ περαιτέρω ἀναπτύσσουσιν, ὅσα ῥοπὴν καὶ σημασίαν ἔχουσιν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν περὶ τοῦ παντὸς θεωρίαν. Αὐτὴ δὲ ἡ ἠθικὴ φέρει παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς καὶ Ἐπικουρείοις ἔνθεν μὲν τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτομικότητος, ἔνθεν δὲ τὸν τοῦ ἰδεώδους κοσμοπολιτισμοῦ. Ὅσῳ καὶ ἂν διαφωνῶσιν ἐν τοῖς λοιποῖς, ἀμφότεροι ὅμως ἀπαιτοῦσιν ἀνύψωσιν ὑπεράνω τῶν ὁρίων τῆς ἐθνικότητος, ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ παντὸς ἐξωτερικοῦ, ἀνάπαυσιν τοῦ σοφοῦ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ βίῳ. Ἐν δὲ τούτῳ συμφωνοῦσιν αὐτοῖς καὶ οἱ σύγχρονοι Σκεπτικοί, μόνον ὅτι ζητοῦσιν οὗτοι νὰ ἐπιτύχωσι τὸν αὐτὸν πρακτικὸν σκοπὸν δι' ἑτέρας ὁδοῦ, διὰ τῆς ἐντελοῦς παραιτήσεως ἀπὸ πάσης γνώσεως. Ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας τῶν σχολῶν τούτων μετ' ἀλλήλων τε καὶ μετὰ τῶν παλαιοτέρων προκύπτει ὡς ἀντίδρασίς τις πρὸς τὴν σκέψιν τῆς νέας ἀκαδημαϊκῆς σχολῆς ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς δευτέρας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἡ ἐκλεκτικὴ ἐκείνη τάσις, ἥτις τῆς μὲν ἀκαδημαϊκῆς σχολῆς ὁριστικώτατα δεσπόζει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν στωϊκὴν καὶ περιπατητικὴν εἰσχωρεῖ· ἐν ᾧ ἐν τῇ τοῦ Αἰνησιδήμου νέον εὑρίσκει κέντρον ἡ σκέψις καὶ παρὰ τοῖς νέοις Πυθαγορείοις καὶ τοῖς μετὰ τούτων συνηνωμένοις Πλατωνικοῖς τῶν χρόνων τούτων αἱ ἐκλεκτικαὶ τάσεις συνεργάζονται εἰς παραγωγὴν ἡμιανατολικῆς τινος ἐξ ἀποκαλύψεως φιλοσοφίας, ἀναπτυσσομένης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὸ μὲν τοῦ γνησίου τὸ δὲ τοῦ ἰουδαϊκοῦ ἑλληνισμοῦ. Κατὰ τοὺς πρώτους μ. Χ. αἰῶνας ἐξαπλοῦται ἀείποτ' ἐπὶ πλέον ὁ τρόπος οὗτος τῆς διανοήσεως· καὶ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ τρίτου ἀπο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τελεῖται διὰ τοῦ Πλωτίνου ἐν τῷ νέῳ πλατωνισμῷ εἰς περιεκτικόν τι σύστημα, ὅπερ πάντα τὰ λοιπὰ τὸ μὲν παραγκωνίζει τὸ δὲ εἰς ἑαυτὸ συγχωνεύει. Διὰ τῆς διαλύσεως τῆς νέας πλατωνικῆς σχολῆς κατὰ τὸν 6. μ. Χ. αἰῶνα ἐξαφανίζεται ἀπὸ τοῦ θεάτρου τῆς ἱστορίας ἡ ἑλλ. φιλοσοφία ὡς αὐθύπαρκτον φαινόμενον καὶ ἐξακολουθεῖ ἔτι ζῶσα μόνον ἐν τῇ τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ τῇ νεωτέρᾳ ἐπιστήμῃ μετὰ ξένων ἀναμεμιγμένη στοιχείων καὶ ὑποβεβλημένη εἰς ὑπηρεσίαν νέου μορφώσεως τύπου.

Εἶνε φανερὸν ὅτι ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἀπῆγε τὴν ἑλληνικὴν διάνοιαν ἀείποτ' ἀπωτέρω τῆς πρώτης αὐτῆς ἀφετηρίας. Ἀλλὰ λίαν σημαντικοὶ χαρακτῆρες δεικνύουσιν ἡμῖν, ὅτι ἐξακολουθεῖ ἔτι ἐπὶ ἑλληνικοῦ πάντοτε ἐδάφους κινουμένη. Ὅσον ἰσχυρὰ καὶ ἀπότομος καὶ ἂν εἶνε ἡ ἀντίθεσις, εἰς ἣν λόγος καὶ αἴσθησις τίθενται ὑπὸ τῆς τῶν Στωϊκῶν ἠθικῆς, μένει σύμβολον αὐτῶν ὅμως τὸ κατὰ φύσιν ζῆν. Ἐν τῇ φυσικῇ ἐπιστρέφουσιν οἱ Στωϊκοὶ ἀπὸ τοῦ δυασμοῦ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν ὑλοζωΐαν τοῦ Ἡρακλείτου, διὰ τῆς θεολογικῆς περὶ τοῦ παντὸς θεωρίας αὐτῶν προσεγγίζουσι πρὸς τὰς ἀνθρωπομόρφους παραστάσεις τῆς δημώδους θρησκείας, καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ δὲ θεολογίᾳ θεωρεῖ καθῆκον αὐτῆς ἡ Στοὰ νὰ ὑπερασπισθῇ τὰς αὐτὰς δόξας, ἀφ' ὧν τῇ ἀληθείᾳ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἡ ἐπιστήμη ἀποταχθῇ. Ὁ δ' Ἐπίκουρος μετὰ τῆς μηχανικῆς αὐτοῦ φυσικῆς ἐμφανίζεται ἐν ἐμφαντικωτάτῃ ἀντιθέσει πρός τε τοῦ λαοῦ τὴν πίστιν καὶ πρὸς τὴν θεολογικὴν τῆς φύσεως ἐξήγησιν· ἀλλ' ἡ καλλαισθητικὴ αὐτοῦ ἀνάγκη ἄγει αὐτὸν εἰς νέαν τινὰ εἰ καὶ λίαν ἐλλιπῆ θεολογίαν, ἀλλ' εἰ καὶ ἀποβάλλει ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ τὸ πολιτικὸν τῆς ἀρχαίας ἠθικῆς στοιχεῖον πολλῷ ἔτι πληρέστερον τῆς στωϊκῆς, ἄλλως ὅμως ἐγγύτερον ἵσταται τῇ ἀρχικῇ ἑλληνικῇ ἀντιλήψει ἡ ἁρμονία ἐκείνη τοῦ κατ' αἴσθησιν καὶ τοῦ διανοητικοῦ βίου, ἥτις εἶνε τὸ πρακτικὸν αὐτοῦ ἰδεῶδες. Καὶ αἱ σκεπτικαὶ δὲ σχολαὶ δὲν ἀπομακρύνονται πολὺ τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ἐν ταῖς πρακτικαῖς αὐτῶν ἀρχαῖς, εἰ καὶ ἄλλως ἀποδέχονται τὸ ἀδύνατον τῆς γνώσεως ὡς φυσικήν τινα καταδίκην μετὰ τηλικαύτης ἡσυχίας, ἡλίκη καὶ ἐν τοῖς χριστιανικοῖς χρόνοις δὲν εἶνε τόσον εὐκόλως δυνατή. Ἀλλὰ καὶ τὸ φαινόμενον, ὅπερ τὴν μετάβασιν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου εἰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν χριστιανικὸν ἐντονώτατα ἐξαγγέλλει, ἡ διανόησις δῆλον ὅτι τῶν νέων Πυθαγορείων καὶ νέων Πλατωνικῶν, δεικνύει σαφῶς ἔτι τὴν ἑαυτῆς συνάφειαν πρὸς τὸν ἀρχαῖον τοῦ διανοεῖσθαι τρόπον. Ὅσῳ ταπεινότερον τοῦ ἀοράτου κόσμου καὶ ἂν θεωρῶσιν οἱ φιλόσοφοι οὗτοι τὸν ὁρατόν, ὑπολαμβάνουσιν ὅμως καὶ τοῦτον πάντοτε ὡς πεπληρωμένον θείων δυνάμεων καὶ τελείαν εἰς τὸ εἶδος αὐτῆς ἐμφάνισιν τοῦ ἀνωτέρου. Τὸ μὲν κάλλος τοῦ κόσμου ὑπερασπίζουσι πολεμοῦντες τοῖς χριστιανοῖς, οἵτινες κατεφρόνουν τὴν φύσιν τὴν δὲ ἀϊδιότητα αὐτοῦ ἐναντίον τῆς παραδοχῆς δημιουργίας· καὶ ἐκεῖναι δ' αἱ τάξεις ὄντων ὑπερανθρώπων, ἐν οἷς καταβαίνουσιν εἰς τὸν κόσμον αἱ θεῖαι δυνάμεις, δι' ὧν ἀνυψοῦνται οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν θεότητα, εἶνε ἡ ἀντίθετος μεταφυσικὴ εἰκὼν τῆς δημώδους πολυθεΐας, ἧς τελευταῖοι πρόμαχοι ἐγένοντο οἱ φιλόσοφοι οὗτοι.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Η ΠΡΟ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

§ 9. **Πορεία τῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς.**

Τὴν πρώτην ἀπόπειραν ἐπιστημονικῆς τοῦ κόσμου ἐξηγήσεως ἐποιήσατο ἐν τοῖς Ἕλλησι Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, ᾧ ἠκολούθησαν οἱ συμπολῖται αὐτοῦ Ἀναξίμανδρος καὶ Ἀναξιμένης, βραδύτερον δὲ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης καὶ ἄλλοι πρωτοστάται τῆς ἀρχαίας ἰωνικῆς σχολῆς. Διὰ τῶν ἰώνων Πυθαγόρου καὶ Ξενοφάνους μετεφυτεύθησαν αἱ τάσεις αὗται εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ διὰ τοιαύτης ἰδιοτρόπου προήχθησαν ἐρεύνης, ὥστε ἐξ ἑκατέρου τῶν ἀνδρῶν τούτων νέα ἐξῆλθε σχολή. Αἱ τρεῖς αὗται ἀρχαιόταται κατὰ τὸν χρόνον τῆς συστάσεως αὐτῶν τῇ 6ῃ ἔτι π. Χ. ἑκατονταετηρίδι ἀνήκουσαι σχολαὶ συναντῶνται δὴ ἐν τούτῳ, ὅτι ἐκ τῶν λόγων τῶν πραγμάτων, οὓς ἡ ἐπιστήμη ὀφείλει νὰ δείξῃ, κατ' ἀρχὰς τοὺς τῆς οὐσίας αὐτῶν λόγους ζητοῦσιν, ἐφιστῶσι δῆ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λα δὴ τὸν νοῦν εἰς ἐκεῖνο, ἐξ οὗ ἔλαβον ἀρχὴν τὰ ὄντα καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἐξακολουθοῦσιν ὑριστάμενα, ἐξ ἐναντίας δὲν ἀναλαμβάνουσιν ἔτι διαρρήδην τὸ ἔργον νὰ ἑρμηνεύσωσι τὴν γένεσιν, τὴν φθορὰν καὶ τὴν ἀλλοίωσιν καθ' ἑαυτάς, νὰ ζητήσωσι τὸν γενικὸν λόγον τῶν φαινομένων τούτων. Ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ζητοῦσιν οἱ ἀρχαῖοι ἴωνες φιλόσοφοι τὴν ὕλην, ἐξ ἧς ὁ κόσμος ἐσχηματίσθη, καὶ τὸν τρόπον, πῶς ἐξ αὐτῆς συνέστη. Οἱ Πυθαγόρειοι ζητοῦσιτὴν οὐσίαν, ἐξ ἧς τὰ ὄντα συνίστανται, ἐν τῷ ἀριθμῷ, τούτου δὲ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ποιότητα παράγουσιν ἐκ τῆς σταθερᾶς, δι' ἀριθμῶν ὁριστῆς, κανονικότητος τῶν φαινομένων. Ἡ ἐλεατικὴ φιλοσοφία ἀπὸ τοῦ ἐνιαίου τοῦ κόσμου ἀφορμωμένη θεωρεῖ διὰ τοῦ Παρμενίδου οὐσίαν τὸ εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτό, καί, ἐν ᾧ ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος ἀποκλείει ἄνευ ὅρου πᾶν μὴ ὄν, ἀποφαίνεται τὴν πολλαπλότητα τῶν πραγμάτων καὶ τὴν κίνησιν ὡς ἀδιανόητα.

Νέα τροπὴ τῆς φυσικῆς καὶ φιλοσοφικῆς ἐρεύνης ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείτου. Ἀποφηνάμενος ὁ Ἡράκλειτος ὅτι ἐν τῇ διηνεκεῖ τῶν στοιχείων μεταβολῇ καὶ ταῖς τῶν στοιχείων ἑνώσεσι καθόλου οὐδὲν μόνιμον καὶ σταθερὸν ὑπάρχει, ἢ ὁ νόμος μόνον τῆς μεταβολῆς ταύτης, προέθηκε συγχρόνως τοῖς ἑαυτοῦ διαδόχοις τὸ πρόβλημα νὰ ἑρμηνεύσωσι καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ φαινόμενον, ἤτοι νὰ παράσχωσι τὸν λόγον τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς κινήσεως.

Ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Ἀναξαγόρας ἐπεχείρησαν τούτῳ κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον, ὅτι πᾶν γιγνόμενον καὶ πᾶσαν ἀλλοίωσιν ἀνῆγον εἰς τὴν ἕνωσιν καὶ τὸν χωρισμὸν ἀγενήτων, ἀφθάρτων καὶ καθ' ἑαυτὰ ἀμεταβλήτων στοιχείων, ὅτι ἑπομένως παρῆγον καὶ τὸ γίγνεσθαι αὐτὸ ἐξ ἀρχικοῦ τινος εἶναι, ὅπερ διὰ τῆς πολλαπλότητος αὐτοῦ καὶ διαιρετότητος διαφέρει μὲν τοῦ ὄντος τοῦ Παρμενίδου, κατὰ τὰ λοιπὰ ὅμως κέκτηται τὰς οὐσιώδεις τούτου ἰδιότητας.

Ταῦτα δὲ τὰ πρῶτα στοιχεῖα ὁ μὲν Ἐμπεδοκλῆς θεωρεῖ διάφορα τὴν φύσιν, ὡρισμένα τὸ πλῆθος καὶ ἐπ' ἄπειρον διαιρετά· ὁ δὲ Λεύκιππος ὁμοειδῆ τὴν φύσιν, ἄπειρα τὸ πλῆθος καὶ ἀδιαίρετα· ὁ δ' Ἀναξαγόρας διάφορα τὴν φύσιν, ἄπειρα τὸ πλῆθος καὶ ἐπ' ἄπειρον διαιρετά. Πρὸς ἐξήγησιν τῆς κινήσεως, ἐφ' ἧς πᾶσα ἕνωσις

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ πᾶς χωρισμὸς τῶν πρώτων στοιχείων στηρίζεται, ὁ μὲν Ἐμπεδοκλῆς προστίθησιν εἰς τὰ στοιχεῖα τὰς κινούσας δυνάμεις ἐν μυθικῇ μορφῇ· ὁ δὲ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος ὑπολαμβάνουσι τὰ ἄτομα ἐν τῷ κενῷ χώρῳ, τέλος δὲ ὁ Ἀναξαγόρας ζητεῖ καταφυγὴν εἰς τὸν διακοσμοῦντα τὸ πᾶν νοῦν.

Διὰ τούτου ἐγένετο τῇ ἀληθείᾳ ἅλμα ὑπὲρ τὴν μέχρι τοῦδε ἐν χρήσει φυσικὴν τῶν ὄντων ἐξέτασιν, συστηματικῶς δ' ἐγκαταλείπεται αὕτη ὑπὸ τῶν Σοφιστῶν. Οὗτοι πολεμοῦσι καθόλου τὸ δυνατὸν τῆς γνώσεως, περιορίζουσι τὴν φιλοσοφίαν ἐν τοῖς ζητήμασι τοῦ πρακτικοῦ βίου, ἀλλ' ἀφαιροῦσι καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἔτι πάντα γενικὸν ἔχοντα κῦρος κανόνα καὶ συνεργοῦσιν οὕτως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Σωκράτους μεταρρύθμισιν τῆς φιλοσοφίας τὸ μὲν ἀμέσως, τὸ δὲ καὶ ἐμμέσως διὰ τῆς μονομερείας καὶ ἀβεβαιότητος τῶν ἰδίων πορισμάτων καθιστῶντες τὴν μεταρρύθμισιν ταύτην ἀνάγκην.

I. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΑΛΑΙΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ

Α. ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΙΩΝΕΣ

§ 10. Θαλῆς.

Ὁ Θαλῆς ἦτο ἐκ Μιλήτου, κατήγετο δ' ἐκ τῶν Καδμείων τῆς Βοιωτίας καὶ ἔζη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνος καὶ Κροίσου. Ἡ μὲν γέννησις αὐτοῦ τάσσεται ὑπὸ τοῦ Ἀπολλοδώρου κατὰ ΔΙΟΓ. I, 37 ἐν Ὀλυμπ. 35,1 = 640 π. Χ. (πιθανὸν ὅμως ἐν Ὀλυμπ. 39,1 = 624 π. Χ.), ὁ δὲ θάνατος ἐν Ὀλυμπ. 58 (548|5 π. Χ.). Εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τῆς πρώτης χρονολογίας φαίνεται ὅτι ἐτέθη ὡς βάσις ἡ κατὰ τὸ 585 (ἰδὲ κατωτέρω) γενομένη ἔκλειψις τοῦ Ἡλίου. Ἥ τε θέσις αὐτοῦ ὡς κορυφαίου μεταξὺ τῶν ἑπτὰ σοφῶν (ἰδὲ ἀνωτ. σελ. 25) καὶ ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ I, 170. ΔΙΟΓ. I, 25 μαρτυροῦσιν ὁποίας ἠξιοῦτο τιμῆς διά τε τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ φρόνησιν καὶ τὴν πολιτικὴν σύνεσιν. Συγχρόνως δ' ἐξυμνοῦνται αἱ μαθηματικαὶ καὶ ἀστρονομικαὶ αὐτοῦ γνώσεις, ἃς (κατὰ τὸν ΕΥΔΗΜΟΝ) ἐν Φοινίκῃ καὶ Αἰγύπτῳ προσκτησάμενος μετεφύτευσεν ἐν Ἑλλάδι. Ἡ περιφημοτάτη τῶν ἀποδιδομένων αὐτῷ ἀποδείξεων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αἵτινες τὰς μαθηματικὰς καὶ ἀστρονομικὰς αὐτοῦ γνώσεις τεκμηριοῦσιν, εἶνε ὅτι προεῖπεν, ὡς λέγεται, τὴν ἔκλειψιν τοῦ Ἡλίου, τὴν τὸ 585 π. Χ. τῇ 28 Μαΐου γενομένην (ΗΡΟΔ. I, 74 κ. ἀ.)· πρὸς τὰς μαθηματικὰς δὲ ταύτας μελέτας καὶ πρὸς τὸ διὰ τούτων διεγερθὲν ἐπιστημονικὸν πνεῦμα ἦτο βεβαίως σύμφωνον, ἂν ὁ Θαλῆς καὶ τὸ ζήτημα περὶ τῶν ἐσχάτων αἰτίων τῶν ὄντων ἐπεχείρησε νὰ λύσῃ ἐν ἑτέρᾳ ἢ μυθολογικῇ μορφῇ· προσέτι δὲ συνάδει τῷ ἁπλῷ καὶ στοιχειώδει χαρακτῆρι τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκείνης μαθηματικῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ φυσικὴ τοῦ Θάλητος δὲν ὑψώθη πέρα τῶν πρώτων ἀρχῶν. Ἐθεώρει δῆλα δὴ τὸ ὕδωρ ὡς τὴν ὕλην, ἐξ ἧς τὰ πάντα προῆλθον καὶ συνίστανται· ὡς δὴ καὶ ἔλεγεν, ὅτι ἡ Γῆ πλέει ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ποῖοι δ' ἦσαν οἱ λόγοι τῆς παραδοχῆς ταύτης, περὶ τούτου ὁμιλεῖ ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ[1] ἐξ ἰδίας μόνον εἰκασίας, διότι σύγγραμμά τι τοῦ Θάλητος δὲν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἄνευ ἀμφιβολίας οὐδ' ὑπῆρχεν ὅλως τοιοῦτον· ὅσα δὲ ὑπὸ μεταγενεστέρων μνημονεύονται θεωρητέα πάντα σὺν τῇ διδασκαλίᾳ, ἣν ἡμῖν ἐξ αὐτῶν παρέχουσιν, ὑποβολιμαῖα. Κατὰ τίνα δὲ τρόπον λαμβάνουσι τὰ ὄντα ἐκ τοῦ ὕδατος τὴν γένεσιν δὲν διεσαφήνισεν, ὡς φαίνεται, ὁ Θαλῆς ἀκριβέστερον. Ἐνόει βεβαίως μετὰ τοῦ στοιχείου τὴν ἐνεργοῦσαν δύναμιν ἀμέσως συνδεδεμένην, αὐτὴν δὲ πάλιν συμφώνως πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀρχαίας φυσικῆς θρησκείας ἐφαντάζετο κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐμψύχων δυνάμεων, ὡς ὑποδηλοῦσι τοῦτο καὶ τὰ ἀποφθέγματα (ΑΡΙΣΤΟΤ. περὶ ψυχ. I, 5. 411 α 7. 19), ὅτι τὰ πάντα θεῶν πλήρη καὶ ὅτι ἡ μαγνῆτις ἔχει ψυχὴν (τ. ἔ. ζωήν), ὅτι τὸν σίδηρον ἕλκει. Ὅτι δ' ὅμως διαρρήδην διέκρινε τῆς ὕλης τὴν δημιουργὸν δύναμιν ὡς θεότητα ἢ νοῦν ἢ ψυχὴν τοῦ παντός, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν. Ὅσον ἐνδεὴς καὶ ἂν φαίνηται ἡμῖν ἡ πρώτη αὕτη ἀρχὴ φυσικῆς θεωρίας, ἦτο ὅμως λίαν σπουδαῖον ὅτι διὰ ταύτης ἐγένετο ἀρχή τις ἐν γένει. Σημαντικὴν πρόοδον εὑρίσκομεν παρὰ τῷ Ἀναξιμάνδρῳ.

[1] Μετὰ τὰ φυσ. I. 3. 983 b 22. Ἀκριβέστερον ἐκφράζεται ὁ ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ παρὰ ΣΙΜΠΛ. Φυσ. 23,21 (DIELS Doxogr. 475)· ἀλλ' ἐνταῦθα ὁμιλεῖ περί τε τοῦ Θάλητος ἅμα καὶ τοῦ Ἵππωνος, παρ' ᾧ πιθανῶς εὑρέ τι, ὅπερ δὲν ἀνεφέρετο εἰς τὸν Θάλητα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 11 Ἀναξίμανδρος.

Ὁ σπουδαῖος οὗτος καὶ μεγάλην δοκὴν ἀσκήσας φιλόσοφος ἦτο συμπολίτης τοῦ Θάλητος, οὗ αἱ δόξαι δὲν ἔμειναν αὐτῷ βεβαίως ἄγνωστοι. Γεννηθεὶς τῷ 611|0 π. Χ. ἀπέθανεν εὐθὺς μετὰ τὸ 547|6 (διογ. II,2). Κατὰ τὰς ἀστρονομικὰς καὶ γεωγραφικὰς γνώσεις ἐξέχων μεταξὺ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐπελάβετο καὶ τῶν ὑπὸ Θάλητος ἀνακινηθεισῶν κοσμολογικῶν ἐρευνῶν ἀπροκαταλήπτως ἐξετάζων. Τὰ ἐξαγόμενα τῶν μελετῶν αὐτοῦ ἐξέθηκεν ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ ἀρχαιότατος μετὰ τὸν Φερεκύδην ἕλλην πεζογράφος καὶ ὁ πρῶτος ἐν τοῖς φιλοσόφοις συγγραφεύς, ἐν ἰδίᾳ λίαν ἐνωρὶς ἀπολεσθείσῃ συγγραφῇ. Ὡς ἀρχὴν πάντων ἐθεώρει τὸ ἄπειρον, τ. ἔ. τὴν ἄπειρον τῆς ὕλης ὑπόστασιν, ἐξ ἧς πάντα τὰ ὄντα ἐγένοντο καὶ εἰς ἣν φθειρόμενα ἐπιστρέφουσιν, ἵνα «διδῶσιν, ὡς λέγει, δίκην καὶ τίσιν ἀλλήλοις τῆς ἀδικίας κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν». (ΣΙΜΠΛ. Φυσ. 6 α 40). Τὴν πρώτην ταύτην ἀρχὴν δὲν ἐθεώρει ὁ Ἀναξίμανδρος οὔτε ὡς ἓν τῶν μετὰ ταῦτα τεσσάρων στοιχείων, οὔτε ὡς ὕλην τινὰ μεταξὺ πυρὸς καὶ ἀέρος ἢ ἀέρος καὶ ὕδατος κειμένην,[1] οὔτε τέλος ὡς μῖγμά τι τῶν ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένων στοιχείων τοιοῦτον, ἐν ᾧ ταῦτα ἠδύναντο νὰ ἐνυπάρχωσιν ὡρισμένα καὶ κατὰ ποιὸν διάφορα.[2] Πολλῷ δὲ μᾶλλον οὐ μόνον ἐκ τῆς ἀκριβοῦς τοῦ ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ μαρτυρίας (παρὰ ΣΙΜΠΛ. Φυσ. 27,17 κ.ἑφ. 154,14 κ. ἑφ.), ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀριστοτελικῶν ἐκφράσεων[3] ἐξάγεται, ὅτι ὁ Ἀναξίμανδρος ἤτοι διαρρήδην διέκρινε τὸ ἄπειρον ἀπὸ πάντων τῶν ὡρισμένων στοιχείων, ἢ, ὅπερ πιθανώτερον, οὐδὲν διεσαφήνισεν ἀκριβέστερον περὶ τῆς ποιότητος αὐτοῦ, ἀλλ' ἤθελε νὰ

[1] Ὡς τοῦτο πολλοὶ τῶν ἑλλήνων ἑρμηνευτῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἰσχυρίζονται ἀντιφάσκοντες ἐν μέρει πρὸς τὰς ἄλλας ἰδίας αὐτῶν μαρτυρίας. Τὴν δευτέραν τῶν ἄνω γνωμῶν ὑπερασπίζει μετ' ἄλλων ὁ LUETZE über das ἄπειρον A. s. (Lpz. 1878), ἀμφοτέρας ἐξ ἴσου ὁ NEUHÆUSER Anaximander Miles. (1883) σελ. 44—273.

[2] Περὶ τῆς παραδοχῆς ταύτης, ἣν ὑπέστησεν ὁ RITTER I,201 κ.ἑφ. 283 κ. ἑφ. βάσιν τῆς διαιρέσεως αὐτοῦ τῶν ἰώνων φιλοσόφων εἰς μηχανικοὺς καὶ δυναμικοὺς καὶ ἀποδέχονταί τινες ἔτι, ἰδὲ Phil. d. Griech. I. 188 κ. ἑφ.

[3] Φυσ. I,4 ἐν ἀρχῇ· III, 5. 204 6 22. Περὶ Οὐρανοῦ III, 5. 303 6 13 κ.ἑφ. Πρβλ. Phil. d. Gr. I, 200 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δηλώσῃ διὰ τούτου τὴν ὕλην μόνον ἐν γένει διακρίνων αὐτὴν τῶν ἀπ' ἀλλήλων διαφόρων στοιχείων. Ὡς λόγον δὲ τοῦ ἀπείρου τῆς πρώτης ὕλης ἔφερεν οὐχὶ ὀρθῶς βεβαίως τὸ ἐξῆς, ὅτι ἄλλως θὰ ἐξηντλεῖτο αὕτη ἐν τῇ τῶν ὄντων γεννήσει[1]. Τὸ δ' ἄπειρον ὡς πρώτη ὕλη εἶνε ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον, ὡσαύτως δ' ἄϊδιος εἶνε καὶ ἡ κίνησις αὐτοῦ. Ἐπακολούθημα δὲ ἀϊδίου κινήσεως εἶνε ἡ ἔκκρισις ὡρισμένων στοιχείων. Κατὰ πρῶτον ἐξεκρίθη τὸ θερμὸν καὶ ψυχρόν, ἐξ ἀμφοτέρων δὲ τούτων συνέστη τὸ ὑγρόν· ἐκ τούτου δ' ἐξεκρίθησαν ἡ γῆ, ὁ ἀὴρ καὶ ἡ τοῦ πυρὸς σφαῖρα, ἥτις περιέβαλε τὸν περὶ τὴν γῆν ἀέρα ὥσπερ φλοιὸς σφαιροειδής. Ἀπορραγείσης δ' αὐτῆς ἐσχηματίσθησαν τροχοειδεῖς, πυρὸς πεπληρωμένοι καὶ ὀπὰς ἔχοντες κύκλοι, οἵτινες ὑπὸ ῥευμάτων ἀέρος κινούμενοι στρέφονται περὶ τὴν κυλινδροειδῆ νοουμένην Γῆν κατὰ κεκλιμένην ὁριζοντίαν διεύθυνσιν. Τὸ πῦρ, ὅπερ οἱ κύκλοι κατὰ τὴν ἑαυτῶν περιστροφὴν ἐκ τῶν ὀπῶν ἐκχύνουσι καὶ ὅπερ ἀνανεοῦται ἀδιαλείπτως διὰ τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀναθυμιάσεων παρέχει τὸ φαινόμενον τῶν ἐν τῷ οὐρανῷ κινουμένων ἀστέρων. Ἡ θεωρία αὕτη φαίνεται μὲν ἡμῖν ἀρκούντως παράδοξος, τῇ ἀληθείᾳ ὅμως εἶνε ἡ πρώτη ἡμῖν γνωστὴ ἀπόπειρα πρὸς μηχανικὴν τῆς κανονικῆς τῶν ἀστέρων κινήσεως ἐξήγησιν κατὰ τὸν τρόπον τῆς μετὰ ταῦτα θεωρίας τῶν σφαιρῶν. Ἡ Γῆ εὑρίσκετο κατ' ἀρχὰς ἐν ὑγρᾷ καταστάσει· ἐν ᾧ δὲ κατ' ὀλίγον ἐξηρκίνετο συνίσταντο τὰ ἔμψυχα ὄντα. Οἱ ἄνθρωποι ἐγεννήθησαν κατ' ἀρχὰς ἐν μορρῇ ἰχθύος ἐν τῷ ὕδατι, ὅπερ τότε μόνον κατέλιπον, ὅτε τοσοῦτον ηὔξησαν, ὥστε ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν ξηράν. Ὅτι δὲ ὁ Ἀναξίμανδρος ἤδη συμφώνως πρὸς τὰς προϋποθέσεις τῆς ἑαυτοῦ κοσμολογίας παρεδέχετο περιοδικήν τινα τοῦ κόσμου γένεσιν καὶ φθορὰν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον ἀνακύκλησιν κόσμων, τοῦτο διαβεβαιοῦται μὲν ἀξιόπιστός τις εἰς τὸν Θεόφραστον ἀνακτέα παράδοσις, οὐκ ὀρθῶς δὲ ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τοῦ SCHLEIERMACHER[2].

[1] ΑΡΙΣΤΟΤ. Φυσ. III. 4. 203 b 18, κεφ. 8. 208 a 8 παράβ. ΠΛΟΥΤ. Ἀρέσ. 1,3,4 (Στοβ. Ἐκλ. 1,292) κ. ἄλ. ἰδὲ Phil. d. Gr. I, 185.

[2] Ueber Anaximandros. Werke, 3, Abth. II. 195 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 12. Ἀναξιμένης.

Ὁ Ἀναξιμένης, Μιλήσιος καὶ αὐτός, καλεῖται ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων μαθητὴς τοῦ Ἀναξιμάνδρου· ἐν τούτῳ δὲ τοσοῦτον τοὐλάχιστον εἶνε ἀληθές, ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ προδρόμου τούτου σαφῶς παρ' αὐτῷ ἐκδηλοῦται. Οἱ χρόνοι τῆς ζωῆς αὐτοῦ δύνανται νὰ τεθῶσι[1] κατὰ προσέγγισιν μεταξὺ 588 καὶ 524 π. Χ. Ἔκ τίνος συγγραφῆς, ἐν πεζῷ ἰωνικῷ λόγῳ γεγραμμένης, διεσώθη μόνον μικρόν τι ἀπόσπασμα. Ἐν τῇ περὶ φύσεως θεωρίᾳ διαφέρει τοῦ Ἀναξιμάνδρου ὁ Ἀναξιμένης κατὰ τοῦτο, ὅτι πρώτην τῶν ὄντων ἀρχὴν τίθησιν οὐχὶ ὡς ἐκεῖνος τὴν ἄπειρον ὕλην ἄνευ ἀκριβεστέρου τινὸς ὁρισμοῦ, ἀλλ' ὡς ὁ Θαλῆς κατὰ ποιὸν ὡρισμένον στοιχεῖον· ἀλλ' ἔπεται πάλιν ἐκείνῳ ἐν τούτῳ, ὅτι ἐκλέγει τοιοῦτον στοιχεῖον, ὅπερ κέκτηται συγχρόνως τὰς οὐσιώδεις ἰδιότητας τῆς πρώτης τῶν ὄντων οὐσίας τοῦ Ἀναξιμάνδρου, ἤτοι τὸ ἄπειρον καὶ τὴν ἀΐδιον κίνησιν. Ἀμφότερα δὲ ταῦτα εὑρίσκονται ἐν τῷ ἀέρι. Ὁ ἀὴρ οὐ μόνον ἐκτείνεται κατὰ τόπον ἐπ' ἄπειρον, ἀλλὰ διατελεῖ ὢν ἐν διηνεκεῖ κινήσει καὶ μεταβολῇ καὶ δεικνύεται ἐν ταῖς ἐμψύχοις οὖσι κατὰ τὴν ἀρχαιότροπον ἀντίληψιν, καθ' ἣν ἡ ψυχὴ ταυτίζεται πρὸς τὸ τῆς ζωῆς πνεῦμα, τὴν πνοήν, ὡς ἡ αἰτία πάσης ζωῆς καὶ κινήσεως. «Οἷον ἡ ψυχὴ ἡ ἡμετέρα ἀὴρ οὖσα συγκρατεῖ ἡμᾶς καὶ ὅλον τὸν κόσμον πνεῦμα καὶ ἀὴρ περιέχει» (Ἀναξ. π. ΠΛΟΥΤ. Ἀρέσκ. I, 3, 6). Ὁ ἀὴρ διὰ τῆς ἀνάρχου καὶ ἀτελευτήτου κινήσεως αὐτοῦ πάσχει μεταβολήν, ἥτις ἀκριβέστερον διττὴ τυγχάνει οὖσα *ἀραίωσις* (καὶ *μάνωσις* λεγομένη) ἢ *ἄνεσις* (καὶ «χαλαρὸν») καὶ *πύκνωσις* ἢ *ἐπίτασις, συστολὴ (συστέλλεσθαι)*. Καὶ ἐκείνη μὲν εἶνε ταὐτοχρόνως θέρμανσις, αὕτη δὲ ψῦξις. Καὶ ἀραιούμενος μὲν ὁ ἀὴρ γίνεται πῦρ, πυκνούμενος δὲ ἄνεμος εἶτα νέφη, ὕδωρ, γῆ, λίθοι, ὅπερ διενοήθη βεβαίως ὁ Ἀναξιμένης ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ συμβαινόντων καὶ εἰς τὴν γῆν καταφερομένων. Κατὰ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου ἐσχηματίσθη κατ'

[1] Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μαρτυρίας (ΙΠΠΟΛ. Αἱρ. Ἔλεγχ.), καθ' ἣν ἡ ἀκμὴ (= τῷ 40 τῆς ἡλικίας ἔτει) αὐτοῦ πίπτει Ὀλ. 58,1 (548 π. Χ.), καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι παρὰ ΔΙΟΓ. II, 3 τὰ τῆς χρονολογίας τεταραγμένα εἶνε καὶ ὅτι τὸ γεγένηται τὴν ἀκμὴν σημαίνει.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀρχὰς ἡ Γῆ, ἣν ὑπελάμβανεν ὁ Ἀναξιμένης πλατεῖαν ὡς τράπεπεζαν καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἀέρος ὀχουμένην. Αἱ ἀπ' αὐτῆς ἀνερχόμεναι ἀναθυμιάσεις ἀραιοῦνται εἰς πῦρ· μέρη τοῦ πυρὸς ὑπὸ τοῦ ἀέρος συμπιεσθέντα εἶνε τὰ ἄστρα· ὅμοιον δὲ τῇ Γῇ ἔχοντα σχῆμα στρέφονται περὶ ταύτην ἐν διευθύνσει πλαγίᾳ ἐν τῷ ἀέρι μετεωριζόμενα (εἰ μὴ ἐλέχθη τοῦτο περὶ μόνων τῶν πλανητῶν)· ὡς ὁ Ἀναξίμανδρος παρεδέχετο καὶ ὁ Ἀναξιμένης, ὡς ἀξιοπίστως παραδίδοται, διαδοχὴν κόσμων.

§ 13. Μεταγενέστεροι ὀπαδοὶ τῆς παλαιᾶς Ἰωνικῆς Σχολῆς.

ΔΙΟΓΕΝΗΣ

Τὴν κατὰ τὸν 6 αἰῶνα ὑπὸ τῶν μιλησίων φιλοσόφων ἱδρυθεῖσαν σχολὴν εὑρίσκομεν καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ. Ἵππων, ὅστις ἔζη κατὰ τὸ δεύτερον ἐκ τῶν τριῶν μερῶν τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης, πρῶτον τοῦ κόσμου στοιχεῖον ἐθεώρει, ὡς ὁ Θαλῆς, τὸ ὕδωρ ἢ ἀκριβέστερον τὸ *ὑγρόν*· εἰς τοῦτο ἦγεν αὐτὸν[1] κατὰ πρῶτον λόγον ἡ ἀναλογία τοῦ ζωϊκοῦ βίου, ἀφ' οὗ δὴ καὶ τὴν ψυχὴν ὑπελάμβανεν ὡς τινα ἐκ τοῦ σπέρματος τὴν γένεσιν λαμβάνουσαν ὑγρασίαν. Ἐκ τοῦ ὕδατος προῆλθε, κατ' αὐτόν, τὸ πῦρ καὶ ἐκ τῆς ὑπερνικήσεως τοῦ ὕδατος ὑπὸ τοῦ πυρὸς ὁ κόσμος. Τοῦ Ἀναξιμένους ὀπαδὸς ἦτο ὁ ἄλλως ἄγνωστος *Ἰδαῖος*, ἀφ' οὗ τὸν ἀέρα ἐθεώρει ὡς τὸ ἀρχικώτατον· ὡσαύτως ἐγγύτατα ταῖς ἑαυτοῦ ἵστανται αἱ ἐν σελ. 35,1 μνημονευθεῖσαι δόξαι, ὧν ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ἐπανειλημμένως μνείαν ποιεῖται χωρὶς νὰ ὀνομάσῃ καὶ τὸν πρωτουργὸν αὐτῶν.

Προσέτι δὲ περὶ τὸ 440—425 ἀπεπειρᾶτο *Διογένης* ὁ Ἀπολλωνιάτης νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἐνίζουσαν ὑλικὴν τοῦ Ἀναξιμένους θεωρίαν ἐναντίον τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀναξαγόρου περὶ τοῦ κο-

[1] Κατὰ τὴν ἐκ τοῦ ΣΙΜΠΛ. Φυσ. 23,18 κ ἑφ. ΠΛΟΥΤ. Ἀρέσκ. I,3,1 (Πρβλ. DIELS Doxogr. 220) προκύπτουσαν μαρτυρίαν τοῦ ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΥ, ἥτις περὶ μὲν τοῦ Θάλητος ἐπὶ ἁπλῆς εἰκασίας, περὶ δὲ τοῦ Ἵππωνος τρύναντίον ἐπὶ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ φαίνεται στηριζομένη.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σμοποιοῦ νοῦ ἀποδεικνύων ἐν αὐτῷ τῷ ἀέρι ἤδη ὑπαρχούσας τὰς ἰδιότητας, ἃς ἐκεῖνος τῷ νῷ μόνον ἐνόμιζεν ὅτι ὤφειλε νὰ πονείμῃ. Ἐὰν δῆλα δὴ ἔνθεν μὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ τεθῇ ὡς πρώτη τῶν ὅλων ἀρχὴ (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰναρίθμητα πρῶτα σώματα τοῦ Ἀναξαγόρου) μία κοινὴ πάντων τῶν ὄντων ὑπόστασις, διότι ἄλλως οὐδεμία αὐτῶν μῖξις καὶ εἰς ἄλληλα ἐπίδρασις θὰ ἦτο δυνατή, ἔνθεν δὲ αὐτὴ δὴ ἡ ὑπόστασις ὀφείλῃ προσέτι νὰ εἶνε ὂν νοοῦν καὶ λογιζόμενον, ὡς τοῦτο ἀποδεικνύει τοῦτο μὲν ἡ σκόπιμος αὐτῆς διανομή, τοῦτο δὲ καὶ ἰδίᾳ ἡ ζωὴ καὶ ἡ νόησις τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἄλλων ζώων, ταῦτ' ἀκριβῶς τὰ γνωρίσματα εὑρίσκονται ἐν τῷ ἀέρι συνυπάρχοντα. Ὁ ἀὴρ εἶνε τὸ στοιχεῖον, ὅπερ διὰ πάντων διήκει, καὶ (ὡς ψυχὴ) γεννᾷ ἐν τοῖς ζῴοις τὴν ζωήν, τὴν κίνησιν, τὴν νόησιν. Αὐτὸς εἶνε κατὰ Διογένη τὸ ἀγένητον, ἄπειρον καὶ λογικὸν ὄν, ὃ πάντων κρατεῖ καὶ πάντα διακοσμεῖ. Πάντα δὲ τὰ ὄντα εἶνε ἁπλαῖ μεταβολαὶ *(ἑτεροιώσεις)* τοῦ ἀέρος. Μερικώτερον δὲ ἡ μεταβολὴ αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο εἶνε (κατὰ τὸν Ἀναξιμένη) ἢ ἀραίωσις καὶ πύκνωσις, ἤ, ὅπερ ταὐτόν, θέρμανσις καὶ κατάψυξις. Τὸ μὲν πυκνότερον καὶ βαρύτερον πρὸς τὰ κάτω, τὰ δὲ κουφότερα ἦλθον πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ ἀπεχωρίσθησαν οὕτως αἱ δύο ὑποστάσεις, ἐξ ὧν περαιτέρω διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ θερμοῦ διενεργουμένης στροφῆς συνέστησαν ἡ Γῆ καὶ τὰ ἄστρα. Ἐκ τοῦ πηλοῦ προῆλθον (διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἡλίου βεβαίως), φυτά, ζῷα καὶ ἄνθρωποι. Ἡ ψυχὴ τῶν ζωῆς εὐμοιρούντων ὄντων συνίστανται ἐξ ἀέρος, ὅστις δὲν εἶνε μὲν τόσον θερμὸς ὡς ὁ τοῦ Ἡλίου, θερμότερος ὅμως τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ· πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν ποιότητα τοῦ ἀέρος τούτου ρυθμίζεται καὶ ἡ ποιότης τῶν διαφόρων εἰδῶν τῶν ζωῆς εὐμοιρούντων ὄντων. Τὰ φαινόμενα τοῦ σωματικοῦ καὶ ψυχικοῦ βίου καὶ ἰδίᾳ τὴν τοῦ αἵματος πορείαν καὶ τῶν αἰσθήσεων τὰς ἐνεργείας προσεπάθει νὰ ἐξηγήσηται ὁ Διογένης οὐχὶ ἄνευ ὀξυνοίας ἐκ τῆς ἰδίας θεωρίας. Τοῖς ἀρχαίοις Ἴωσι καὶ τῷ Ἡρακλείτῳ συμφώνως παρεδέχετο καὶ αὐτὸς ἄπειρον σειρὰν ἀλλήλους διαδεχομένων κόσμων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Β. ΟΙ ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΙ

§ 14. Ὁ Πυθαγόρας καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ

Τοῦ Πυθαγόρου ἡ ἱστορία πρωΐμως μὲν ἤδη, μάλιστα δὲ ὅσῳ μακρότερον χρόνον διὰ τῆς παραδόσεως μετελαμπαδεύετο, τοσούτῳ πλέον ὑπερεπληροῦτο μύθων καὶ εἰκασιῶν· εἰς δὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ εἰσεχώρησαν τοσαῦτα ἐκ μεταγενεστέρων χρόνων καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς νέας πυθαγορείου σχολῆς καὶ διὰ τῆς ὑπ' αὐτῆς ἐν μεγάλῳ βαθμῷ ἐπιτηδευομένης ὑποβολῆς πυθαγορείων συγγραφῶν, ὥστε εἶνε ἀνάγκη τῆς ὀξυδερκεστάτης κριτικῆς, ἵνα ἀποχωρισθῶσιν ἐκ τῶν προκειμένων ἡμῖν εἰδήσεων αἱ πεπλασμέναι. Ὑψηλότερον βαθμὸν ἀσφαλείας δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν, ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς πυθαγορείου σχολῆς καὶ τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς,[1] περὶ ὀλίγων τινῶν μόνον, τῶν κυριωτάτων· ὡς πρὸς δὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, περὶ ἐκείνων μόνων τῶν μερῶν αὐτῆς, περὶ ὧν πληροφοροῦσιν ἡμᾶς τὰ γνήσια τοῦ Φιλολάου ἀποσπάσματα,[2] αἱ ἀνακοινώσεις τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐκεῖναι τῶν μεταγενεστέρων Δοξογράφων αἱ μαρτυρίαι, ἃς δικαιούμεθα ν' ἀναφέρωμεν εἰς τὸν Θεόφραστον.[3]

[1] Περὶ τῶν γνωστῶν ἡμῖν ἑλληνικῶν βιογραφιῶν τοῦ Πυθαγόρου πρβλ. σελ. 10. 12 κ.ἑ.

[2] Ἅπαντα τἀποσπάσματα τοῦ Φιλολάου ἐπεξειργάσθη ὁ BOECKH Philolaos d. Pythag. Lehren (1819)· ἀφ' οὗ ἐγὼ ἔδειξα ὅτι μέρος τούτων εἶνε ὑποβολιμαῖον, ἐπειράθη ὁ SCHAARSCHMIDT (die angebl. Schriftstellerei d. Philol. 1864) ν' ἀποδείξῃ τὸ αὐτὸ περὶ πάντων. Μετ' ἐπανειλημμένην ἐξέτασιν ἐπείσθην, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τοῦ περὶ ψυχῆς βιβλίου προερχόμενα ἀποσπάσματα εἶνε νόθα, γνήσια δὲ τὰ λοιπά, ὧν χρῆσιν ἐν μέρει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἤδη ἐποιήσατο. Πρβλ. Phil. d. Gr. I,261 κ.ἑ. 341 κ.ἑ. 386 κ.ἑ.

[3] Ἐκ τῶν νεωτέρων ἐκθέσεων τῆς πυθαγορείου φιλοσοφίας μνημονευτέα πλὴν τῶν γνωστῶν περιεκτικῶν ἔργων ἡ συγγραφὴ τοῦ CHAIGNET Pythagore et la phil. pyth. (2 τόμ. 1873) ὡς μετ' ἐπιμελείας ἐκπεπονημένη, ἀλλ' ἥτις παρέχει πίστιν καὶ εἰς ἀναξιοπίστους μαρτυρίας· τοῦ δὲ ROETH τῆς ἀκρίτου καὶ μυθιστορικῆς Gesch. uns. abendländischen Philosophie τόμ. 2 (1858) μόνον μετὰ μεγίστης προφυλάξεως δέον νὰ γίνηται χρῆσις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πυθαγόρας ὁ Μνησάρχου ἐγεννήθη ἐν Σάμῳ, ἔνθα εἶχον μεταναστεύσῃ ἐκ τῆς Φλιοῦντος οἱ πρόγονοι αὐτοῦ Τυρρηνικοὶ Πελασγοὶ ὄντες. Περὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ δυνάμεθα τοσοῦτον μόνον ν' ἀποδεχθῶμεν ὡς πιθανὸν ἐκ τῶν ἀνακριβῶν καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα πολλαχῶς διαφωνουσῶν μαρτυριῶν, ὅτι ἐγεννήθη περὶ τὸ 580—570 π. Χ., ὅτι περὶ τὸ 540—530 ἦλθεν εἰς Ἰταλίαν καὶ ὅτι ἀπέθανε περὶ τὸ τέλος τῆς ἕκτης ἢ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς πέμπτης ἑκατονταετηρίδος. Ὡς τὸν πολυμαθέστατον τῶν χρόνων αὐτοῦ ἄνδρα χαρακτηρίζει αὐτὸν ἤδη ὁ Ἡράκλειτος,[1] ἀλλὰ πῶς καὶ πόθεν προσεκτήσατο τὰς γνώσεις ταύτας ἀγνοοῦμεν. Αἱ μαρτυρίαι μεταγενεστέρων περὶ τῶν ἐπὶ μαθήσει ἀποδημιῶν αὐτοῦ εἰς τὰς ἀνατολικὰς καὶ μεσημβρινὰς χώρας διά τε τὸ ἀναξιόπιστον τῶν μαρτύρων, τὴν μεταγενεστέραν ἐμφάνισιν τῶν εἰδήσεων τούτων καὶ τὰς (σελ. 19) ὑποδηλωθείσας ὑπόπτους περιστάσεις, ὑφ' ἃς ἐμφανίζονται, δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι κῦρος παραδόσεων ἐπὶ ἱστορικῆς ἀναμνήσεως στηριζομένων, ἀλλ' εἶνε ἁπλαῖ εἰκασίαι, εἰς ἃς ἔδωκεν ἀφορμὴν ἰδίως ἡ περὶ μετεμψυχώσεως διδασκαλία καί τινα ὀρφικὰ καὶ πυθαγόρεια ἔθιμα. Καὶ περὶ ἐπιδημίας δέ τινος τοῦ Πυθαγόρου ἐν Αἰγύπτῳ, ἥτις οὐδὲν θὰ ἐνεῖχε τὸ ἀπίθανον, καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα οὐδὲν ἦτο γνωστὸν εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν παράδοσιν. Ἡ ἀρχαιοτάτη μαρτυρία περὶ ταύτης εἶνε ἐπιδεικτικός τις λόγος τοῦ *Ἰσοκράτους*, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὐδεμίαν ἔχει ἀξιοπιστίας ἀξίωσιν (Βουσ. 11, 28. παρβλ. 12, 33). Ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ (II, 81. 123 πρβλ. κεφ. 49.53) οὐδὲν φαίνεταί πω περὶ διατριβῆς τοῦ φιλοσόφου ἐν Αἰγύπτῳ γινώσκων καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἰσοκράτης λέγων περὶ «φιλοσοφίας», ἣν δῆθεν ὁ Πυθαγόρας μετεφύτευσεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, νοεῖ βεβαίως πολλῷ ἧττον ἐπιστημονικὰς διδασκαλίας ἢ τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ καθόλου ὡς ἀναμορφωτοῦ. Περὶ δὲ τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ καὶ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ εἶνε (κατὰ σελ. 20) ὅλως ἀπιθανώτατον, ὅτι παρῆγον δῆθεν οὗτοι ἐξ Αἰγύπτου σύστημα, τη-

[1] Ἀπ. 17. Byw. παρὰ ΔΙΟΓ. VIII, 6. «Πυθαγόρης Μνησάρχου ἱστορίην ἤσκησε ἀνθρώπων μάλιστα πάντων, καὶ ἐκλεξάμενος ταύτας τὰς συγγραφὰς (ποίας συγγραφάς, ἀγνοοῦμεν) ἐποίησε ἑαυτοῦ σοφίην πολυμαθίην κακοτεχνίην». Πρβλ. ΗΡΟΔ. IV, 95 «Ἑλλήνων οὐ τῷ ἀσθενεστάτῳ σοφιστῇ Πυθαγόρῃ».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λικαύτην ἀσκῆσαν δύναμιν, οἵαν τὸ πυθαγόρειον. Ἀξιοπιστοτέρα μὲν ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀσφαλὴς εἶνε ἡ (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 4 αἰῶνος, παρὰ ΔΙΟΓΕΝΕΙ 1,118 κ. ἐφ. κ. ἄ. ἐπιβεβαιουμένη) μαρτυρία, ὅτι ὁ Πυθαγόρας ἔσχε διδάσκαλον τὸν Φερεκύδην, καὶ ἐὰν ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀναξίμανδρον ὡς μαθητοῦ πρὸς διδάσκαλον (παρὰ ΠΟΡΦΥΡ. π. Πυθ. 2.11) φαίνηται ἐπὶ ἁπλῆς εἰκασίας στηριζομένη, ἐπίδρασίς τις δ' ὅμως τῆς ἀστρονομικῆς τοῦ Ἀναξιμάνδρου θεωρίας (ἰδὲ ἀν. σελ. 36 κ. ἐφ.) ἐπὶ τὴν πυθαγορικὴν φαίνεται πιθανή. Ἀφ' οὗ ὁ Πυθαγόρας ἤρξατο ἤδη νὰ δρᾷ, ὡς φαίνεται, ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, κύριον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ στάδιον εὗρεν ἔπειτα ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ (ἰδὲ ἀ.) Ἐγκατέστη δ' ἐν Κρότωνι καὶ ἵδρυσεν ἐκεῖ σύλλογον, ὅστις ἐκτήσατο μεταξὺ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ καὶ Σικελίᾳ Ἑλλήνων πολυαρίθμους ὀπαδούς. Ἡ μεταγενεστέρα μυθοποιΐα παρίστησι τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις ὡς τὴν ἐμφάνισιν προφήτου τινὸς καὶ θαυματοποιοῦ, τὴν δὲ σχολὴν αὐτοῦ ὡς σύνδεσμον ἀσκητῶν, ζώντων ἐν κοινοκτημοσύνῃ ὑπ' αὐστηρὰν μοναχικοῦ τάγματος πειθαρχίαν, ἀπεχομένων τοῦ κρέατος, τῶν κυάμων, τῶν μαλλίνων ἐνδυμάτων καὶ διαφυλαττόντων ἀδιάρρηκτα τὰ τῆς σχολῆς μυστήρια. Εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐξέτασιν παρίστανται τῶν Πυθαγορείων ὁ σύλλογος κατὰ πρώτην ὄψιν ὡς εἶδός τι τῶν τότε μυστηρίων. Καὶ κέντρον μὲν αὐτοῦ ὑπάρχουσι τὰ «ὄργια», περὶ ὧν ἀναφέρει ὁ ΗΡΟΔΟΤΟΣ II, 81, κύριον δὲ δόγμα ἡ περὶ μετεμψυχώσεως διδασκαλία, ἧς ὁ ΞΕΝΟΦΑΝΗΣ ἤδη μνημονεύει (παρὰ ΔΙΟΓ. VIII, 36.). Παρὰ τῶν μεμυημένων ἀπῃτεῖτο ἀγνότης βίου (*πυθαγόρειος τρόπος τοῦ βίου* ΠΛΑΤ. Πολ. X. 600 Β), καθ' ὃν ὅμως ἐπεβάλλοντο αὐτοῖς, κατὰ τοὺς ἀξιοπιστοτάτους μάρτυρας, ὀλίγαι μόνον καὶ ῥᾳδίως ἐκπληρούμεναι ἀπαχαί. Ἀλλ' ὅ,τι τὸν πυθαγόρειον σύνδεσμον διακρίνει ἄλλων συγγενῶν φαινομένων εἶνε ἡ πρὸς ἠθικὴν ἀναμόρφωσιν τροπή, ἥτις ἐδόθη εἰς τὸ μυστικὸν τοῦ Πυθαγόρου δόγμα καὶ τὴν θρησκευτικὴν λατρείαν, ἡ τάσις, ὅπως ἀνατρέφωνται τὰ μέλη αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς δωρικὰ ἔθιμα καὶ περὶ ζωῆς δόξας, εἰς σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ὑγίειαν, εἰς ἠθικότητα καὶ ἐγκράτειαν. Μετὰ τῆς τάσεως ταύτης συνδέονται οὐ μόνον ἡ θεραπεία τεχνῶν τινων καὶ ἐπιτηδεύσεων, οἷον τῆς γυμναστικῆς, μουσικῆς, ἰατρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἐνέργεια, ἥτις ἠσκεῖτο ἐντὸς τοῦ συνδέσμου κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἱδρυτοῦ, καὶ περὶ ἣν βεβαίως λίαν σπανίως εὕρισκον ἀφορμὴν ν' ἀσχολῶνται οἱ μὴ ὄντες μέλη μηδὲ μετέχοντες τῶν μυστηρίων τῆς σχολῆς. Αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι εἶχον τὴν κυρίαν αὐτῶν ἕδραν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4 αἰῶνος ἐν τῇ πυθαγορείῳ σχολῇ. Ταύταις δὲ ἠκολούθει ἡ περὶ φύσεως ἐκείνη διδασκαλία, ἥτις παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις ἀποτελεῖ τὸ οὐσιῶδες περιεχόμενον τοῦ ἑαυτῶν φιλοσοφικοῦ συστήματος. Ὅτι δὲ ἠθική τις ἀνακαίνισις, οἵαν ὁ Πυθαγόρας ἐπεδίωκεν, ἀμέσως καὶ εἰς πολιτικὴν ἀναμόρφωσιν ἔμελλε νὰ μεταβληθῇ, ὑπῆρχε τοῖς Ἕλλησι τῶν χρόνων ἐκείνων ἀφ' ἑαυτοῦ νοητόν. Ἐν τῇ πολιτικῇ ἦσαν οἱ Πυθαγόρειοι συμφώνως πρὸς τὸ καθόλου πνεῦμα τῆς αὐτῶν θεωρίας ὑπερασπισταὶ τῶν δωρικῶν ἀριστοκρατικῶν διαρρυθμίσεων, τῶν ἀποσκοπουσῶν αὐστηρὰν ὑποταγὴν τοῦ καθ' ἕκαστον εἰς τὸ ὅλον, καὶ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτῶν ἐδέσποζον ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν ἐπὶ πολὺν χρόνον πολλῶν τῆς μεγάλης Ἑλλάδος πόλεων. Ἀλλ' ὅμως ἡ πολιτικὴ αὕτη θέσις τοῦ πυθαγορείου συνδέσμου πρωΐμως ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐπιθέσεις κατ' αὐτοῦ, αἵτινες καὶ αὐτὸν ἤδη τὸν Πυθαγόραν ἠνάγκασαν νὰ μεταναστεύσῃ ἐκ τῆς Κρότωνος εἰς τὸ Μεταπόντιον, ἔνθα καὶ ἐπεσφράγισε τὸν ἑαυτοῦ βίον. Μετὰ πολυετεῖς συγκρούσεις, πιθανὸν περὶ τὸ 440—430 π. Χ. ἡ πυρπόλησις τοῦ βουλευτηρίου τῶν Πυθαγορείων ἔδωκε τὸ σύνθημα εἰς τὸν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν ἐκτοθέντα διωγμόν, καθ' ὃν πολλοὶ τῶν Πυθαγορείων ἀπώλοντο, οἱ δ' ἐναπολειφθέντες διεσκορπίσθησαν. Ἐκ τούτων τῶν φυγάδων, δι' ὧν ἡ μέση Ἑλλὰς ἔλαβε κατὰ πρῶτον γνῶσιν τῆς πυθαγορείου φιλοσοφίας, ἦσαν ὁ *Φιλόλαος* (ἰδὲ ἀν. σελ. 40,2) καὶ ὁ *Λῦσις*, ὁ τοῦ Ἐπαμεινώνδου διδάσκαλος· ἀμφότεροι δ' οὗτοι ἔζων ἐν Θήβαις. Μαθητὴς τοῦ πρώτου ὑπῆρξεν ὁ *Εὔρυτος*, οὗτινος οἱ μαθηταὶ σημειοῦνται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοξένου ὡς οἱ τελευταῖοι Πυθαγόρειοι. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4 αἰῶνος εὑρίσκομεν ἐν Τάραντι τὸν *Κλεινίαν* καὶ εὐθὺς μετὰ ταῦτα τὸν περίφημον *Ἀρχύταν*, δι' οὗ ἀνέλαβεν ἐκ νέου ἡ πυθαγόρειος φιλοσοφία τὴν διεύθυνσιν ἰσχυρᾶς κοινότητος, ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τοῦτον φαίνεται ἡ πυθαγόρειος ἐπιστήμη καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ἀποσβεσθεῖσα ἢ περιελθοῦσα εἰς ἀσημότητα, ἐν ᾧ τοὐναντίον τὰ πυθα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γόρεια μυστήρια διετηροῦντο καὶ μάλιστα προέβαινον ἐπὶ πλέον διαδιδόμενα.

§ 15. Περὶ τοῦ πυθαγορείου συστήματος· περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν στοιχείων αὐτοῦ.

Ὡς τοῦ Πυθαγόρου αἱ πρακτικαὶ τάσεις τούτου κατεστοχάζοντο, τὸν ἀνθρώπινον δῆλα δὴ βίον εὔκοσμον καὶ ἁρμονικὸν νὰ σχηματίσωσιν, οὕτω καὶ ἡ περὶ κόσμου θεωρία, ἡ μετὰ τῶν τάσεων τούτων συνδεομένη, ἧς αἱ κύριαι ἔννοιαι ἐξ αὐτοῦ βεβαίως τοῦ Πυθαγόρου πηγάζουσιν, ὑπ' ὄψιν ἔχει πρὸ παντὸς τὴν τάξιν ἐκείνην καὶ ἁρμονίαν, δι' ἧς τὸ σύνολον τῶν ὄντων εἰς καλόν τι ὅλον, εἰς ἕνα κόσμον συνάπτεται, καὶ ἥτις ἡμῖν δεικνύεται ἰδίως ἐν τῇ ἁρμονίᾳ τῶν ἤχων καὶ τῇ κανονικῇ τῶν ἀστέρων κινήσει. Αὕτη στηρίζεται ὅμως, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι ὡς μαθηματικοὶ παρατηροῦσιν, ἐπὶ τούτου, ὅτι πάντα ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε διατεταγμένα κατ' ἀριθμητικὰς σχέσεις. Ὁ ἀριθμὸς εἶνε κατὰ τὸν Φιλόλαον (παρὰ ΣΤΟΒ. Ἐκλ. I, 8) ἐκεῖνος, ὅστις τἀποκεκρυμμένα γνωστὰ καθίστησι, τῶν τε θείων πραγμάτων (τοῦ Οὐρανοῦ) καὶ τῶν ἔργων τῶν ἀνθρώπων, τῆς μουσικῆς καὶ τῆς τέχνης, δεσπόζει καὶ οὐδὲν ἐπιτρέπει ψεῦδος. Τὰ πάντα εἶνε ἄρα κατὰ μίμησιν τῶν ἀριθμῶν ἐσχηματισμένα.[1] Ἀλλ' εἰς τὴν οὕπω μὲν ἠσκημένην τῶν δὲ συγκεκριμένων πραγμάτων ἀντεχομένην διανόησιν αὐτῶν παρευθὺς ἡ πρότασις αὕτη μεταβάλλεται εἰς τὴν ἑτέραν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς εἶνε ἡ οὐσία τῶν ὄντων, ὅτι τὰ πάντα εἶνε ἀριθμὸς καὶ ἐξ ἀριθμῶν συνίστανται. Τὸ νὰ διακλύσῃ δέ τις τὴν ἀσάφειαν, ἥτις ἐν τούτοις κεῖται, καὶ ν' ἀπονείμῃ τοῖς Πυθαγορείοις τὴν ὡρισμένην διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν κατ' ἀριθμητικὰς σχέσεις διατεταγμένων ὄντων, θὰ ἐσήμαινε παρανόησιν τοῦ ἰδιάζοντος αὐτοῖς τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι.

Οἱ ἀριθμοὶ ὅμως εἶνε τὸ μὲν ἄρτιοι τὸ δὲ περιττοί, ἐκ τῶν ἰδίων δὲ συστατικῶν σύγκεινται καὶ οἱ καθ' ἕκαστον ἀριθμοί. Καὶ πε-

[1] ΑΡΙΣΤ. Μετὰ τὰ φυσ. I 6.987 b 11 «μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν ἀριθμῶν.»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ριττοὶ μὲν εἶνε ὅσοι τὴν διὰ δύο διαίρεσιν ἀποτερματίζουσιν, ἄρτιοι δὲ ὅσοι δὲν ποιοῦσι τοῦτο· ἐκεῖνοι μὲν εἶνε πεπερασμένοι, οὗτοι δὲ ἄπειροι. Ἐντεῦθεν συμπεραίνουσιν οἱ Πυθαγόρειοι, ὅτι τὸ περιττὸν καὶ τὸ ἄρτιον ἤ, κατὰ γενικωτέραν ἔκφρασιν, τὸ πεπερασμένον[1] καὶ τὸ ἄπειρον εἶνε τὰ κύρια συστατικὰ τῶν ἀριθμῶν καὶ πάντων τῶν πραγμάτων (*«τὰ πράγματα ἐξ ὧν συνέστα ὁ κόσμος»* Φιλόλ.). Καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ πέρας ἔχον θεωρεῖ ὁ Ἕλλην τελειότερον τοῦ ἀπείρου καὶ ἀμόρφου, τὸν περιττὸν ἀριθμὸν μᾶλλον ὡς εὐτυχίαν φέροντα ἢ τὸν ἄρτιον, διὰ τοῦτο συνεδέετο τούτοις ἡ θεωρία, ὅτι ἡ ἀντίθεσις τοῦ πεπερασμένου καὶ ἀπείρου, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, διήκει διὰ πάντων, καὶ κατεστρώθη (ὑπὸ νεωτέρων βεβαίως τὸ πρῶτον, ὡς ὑπὸ τοῦ Φιλολάου) πίναξ ἐκ 10 κυριωτάτων ἀντιθέσεων, ὡς ἑξῆς ἔχων· 1 πεπερασμένον καὶ ἄπειρον. 2. περιττὸν καὶ ἄρτιον· 3. ἓν καὶ πολλά. 4. δεξιὰ καὶ ἀριστερά. 5. ἄρρεν καὶ θῆλυ. 6. ἠρεμοῦν καὶ κινούμενον. 7. εὐθὺ καὶ καμπύλον. 8. φῶς καὶ σκότος. 9. ἀγαθὸν καὶ κακόν. 10. τετράγωνον καὶ ὀρθογώνιον.

Ἕνεκα ὅμως τῆς ἀντιθέσεως ταύτης τῶν ἐσχάτων λόγων εἶνε ἀνάγκη ἀρχῆς τινος, τὰ ἀλλήλοις ἀντικείμενα συνδεούσης, ἡ δὲ ἀρχὴ αὕτη εἶνε ἡ ἁρμονία ὡς *«πολυμιγέων ἕνωσις καὶ δίχοφρονεόντων συμφρόνησις»*. Ὅθεν ὅπως λέγονται τὰ πάντα ἀριθμός, οὕτω δύναται νὰ λεχθῇ προσέτι, τὸ πᾶν εἶνε ἁρμονία. Συγχρόνως ὅμως κατὰ τὸν ἀσαφῆ τῆς σχολῆς τρόπον τοῦ ταυτίζειν τὸ καθ' ἕκαστον πρὸς τὸ καθόλου, τὸ σύμβολον πρὸς τὴν ὑπὸ τούτου σημαινομένην ἔννοιαν, δὲν γίνεται σαφὴς διάκρισις οὐ μόνον μεταξὺ τῆς ἁρμονίας ὑπὸ κοσμολογικὴν ἔννοιαν καὶ τῆς μουσικῆς ἁρμονίας, ἀλλ' οὐδὲ μεταξὺ ἐκείνης καὶ τῆς διὰ πασῶν (Octave), ἥτις ὡσαύτως ἁρμονία ὠνομάζετο.

§ 16. Περὶ τῆς πυθαγορείου φυσικῆς.

Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς περὶ ἀριθμοῦ θεωρίας ἐπὶ τὰ δεδομένων φαινομένων προέβαινον οἱ Πυθαγόρειοι λίαν ἀμεθόδως καὶ αὐθαιρέ-

[1] Ὑπὸ ΦΙΛΟΛ. Ἀπ. 1 «Περαῖνον» καλούμενον· παρὰ ΠΛΑΤ. καὶ ΑΡΙΣΤ. φέρεται ἀντὶ τούτου καὶ «πεπερασμένον, πέρας ἔχον»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τως. Ὅπου ἂν προσέπιπτεν εἰς τὰ ὅμματα αὐτῶν ἔν τινι πράγματι ἀριθμός τις ἢ ἀριθμητική τις σχέσις, ἐξηγοῦντο ταῦτα ὡς τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος τούτου, ὅτε βεβαίως οὐχὶ σπανίως ἐσημαίνετο τὸ αὐτὸ πρᾶγμα διὰ διαφόρων ἀριθμῶν, καὶ πολλῷ ἔτι συχνότερον ἐγίνετο χρῆσις τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ διὰ τὰ διαφορώτατα πράγματα, καὶ τούτου ἕνεκα βεβαίως συνεσχετίζοντο καὶ ταῦτα ἔπειτα πρὸς ἄλληλα (π. χ. ὁ καιρὸς καὶ ὁ Ἥλιος). Ἀλλ' ὅμως ἐγένετο καὶ ἀπόπειρά τις πρὸς μεθοδικωτέραν διεξαγωγὴν τῆς περὶ ἀριθμοῦ θεωρίας οὕτως, ὅτι αἱ διάφοροι τῶν πραγμάτων τάξεις ἐτάχθησαν κατ' ἀριθμοὺς καὶ ἡρμηνεύοντο αἱ ἰδιότητες αὐτῶν δι' ἀριθμῶν. Ὁ κύριος τύπος τῶν ἀριθμῶν αὐτῶν εἶνε τὸ δεκαδικὸν σύστημα· ἕκαστος τῶν 10 πρώτων ἀριθμῶν ἔχει ἰδίαν δύναμιν καὶ σημασίαν. Ἀλλὰ πάντων τούτων ἐξέχει μάλιστα ἡ δεκὰς ὡς ὁ τέλειος καὶ τὰ πάντα περικλείων ἀριθμός. Παρὰ ταύτῃ ἵσταται ἡ δυνάμει δεκάς, ἤτοι ἡ τετρακτύς, εἰς ἣν ἀναφέρεται ὁ γνωστὸς τύπος τοῦ ὅρκου. Ἐπὶ ἀριθμητικῶν σχέσεων στηρίζεται περαιτέρω, ὡς οἱ Πυθαγόρειοι (καὶ ἤδη ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν δῆθεν) πρῶτοι ἀνεκάλυψαν, τὸ ὕψος καὶ ἡ συμφωνία τῶν ἤχων· τὴν σχέσιν τούτων, ὑπὸ τοῦ μήκους τῶν ἠχουσῶν χορδῶν ὡρισμένην καὶ ἐπὶ τῆς διατονικῆς διαιρέσεως τοῦ ἑπταχόρδου (βραδύτερον· ὀκταχόρδου) ὑπολελογισμένην, παραδίδωσιν ὁ Φιλόλαος ἤδη (παρ. *Στοβ.* Ἐκλ. I, 462) διὰ μὲν τὴν δι' ὀκτὼ (octave «*diapason*», βραδύτερον, «*διὰ πασῶν*») ὡς 1 : 2, διὰ δὲ τὴν διὰ πέντε (Quinte «*δι' ὀξειᾶν*» βραδ. *διὰ πέντε*) ὡς 2 : 3, διὰ δὲ τὴν διὰ τεσσάρων (Quarte «*συλλαβὰν*», βραδ. *διὰ τεσσάρων*) ὡς 3 : 4, διὰ δὲ τὸν ἦχον ὡς 8 : 9. Ἐκ τῶν ἀριθμῶν παράγονται εἶτα τὰ γεωμετρικὰ σχήματα (ἐφ' ὧν ἡ μαθηματικὴ τῶν Ἑλλήνων καθίστη συνήθως αἰσθητὰς τὰς τῶν ἀριθμῶν σχέσεις), ἀφ' οὗ ὁ δύο ὀνομάζεται ὁ ἀριθμὸς τῆς γραμμῆς, ὁ τρία ὁ τῆς ἐπιφανείας, ὁ τέσσαρα ὁ τοῦ σώματος. Ἐκ τοῦ σχήματος (τῶν σμικροτάτων αὐτοῦ μερῶν) ἐξαρτᾷ ἔπειτα ὁ Φιλόλαος τὴν στοιχειώδη ἰδιότητα τῶν στοιχείων ἀποδιδοὺς ἐκ τῶν πέντε κανονικῶν σχημάτων τὸ τετράεδρον εἰς τὸ πῦρ, τὸ ὀκτάεδρον εἰς τὸν ἀέρα, τὸ εἰκοσάεδρον εἰς τὸ ὕδωρ, τὸν κῦβον εἰς τὴν γῆν, τὸ δωδεκάεδρον εἰς τὸ σύμπαν (ἰδ. εἰς τὸν αἰθέρα). Τὴν ἀϊδιότητα τοῦ κόσμου ἀποδιδοῦσιν εἰς τοὺς ἡμετέρους

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φιλοσόφους μεταγενέστεροι ἐναντία τοῖς ὑπ' Ἀριστοτέλους παραδεδομένοις λέγοντες. Ἡ τοῦ κόσμου γένεσις προῆλθε, κατὰ τοὺς Πυθαγορείους, ἐκ τοῦ ἑνός, τ. ἔ. τοῦ ἐν μέσῳ περὶ τὸ κέντρον πυρός, ὅπερ τὰ αὐτῷ πλησίον κείμενα μέρη τοῦ ἀπείρου εἵλκυσε καὶ διώρισεν. Ἐν αὐτῷ κεῖται προσέτι διαρκῶς τὸ κέντρον καὶ ἡ συνοχὴ τοῦ κόσμου, τοῦτο εἶνε «ἡ Ἑστία», «ὁ τοῦ Διὸς οἶκος» κ.τ.ὅ. Περὶ τὸ κεντρικὸν τοῦτο πῦρ κινεῖται, κατ' αὐτούς, σὺν τοῖς λοιποῖς οὐρανίοις σώμασι καὶ ἡ Γῆ. Οὕτως ἐμφανίζεται ἐνταῦθα κατὰ πρῶτον ἡ ἔννοια τῆς ἐξηγήσεως τῆς φαινομένης καθημερινῆς κινήσεως τοῦ οὐρανοῦ ἔκ τινος κινήσεως τῆς Γῆς. Ἵν' ἀναβιβάσωσιν ὅμως τὸν ἀριθμὸν τῶν οὐρανίων τούτων σωμάτων εἰς τὸν τέλειον ἀριθμὸν δέκα, παρενέβαλον μεταξὺ τῆς Γῆς καὶ τοῦ κεντρικοῦ πυρὸς τὴν Ἀντίχθονα. Τὸ ἀστρονομικὸν ὅμως τοῦτο σύστημα, ὅπερ παρὰ Φιλολάῳ εἶνε ἀποδεικτόν, φαίνεται ἀνῆκον τοῖς διαδόχοις τοῦ Πυθαγόρου κατὰ πρώτην φοράν. Ἀρχαιοτροπωτέρα δείκνυται ἡ θεωρία περὶ τῆς τῶν σφαιρῶν ἁρμονίας, ἥτις ἀπὸ τῆς κοινῆς δόξης ἀφορμωμένη θεωρεῖ τοὺς 7 πλανήτας ὡς τὰς ἠχούσας χορδὰς τοῦ οὐρανίου ἑπταχόρδου. Ἡ περὶ ψυχῆς τοῦ παντὸς δόξα ὑπεβλήθη τοῖς Πυθαγορείοις ὑπὸ νόθων συγγραμμάτων, ἐκ τῆς νέας πυθαγορείου σχολῆς καταγομένων. Ἀλλὰ σαφῶς ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους προκύπτει, ὅτι ὅλως ἀλλοτρία αὐτοῖς ἡ δόξα αὕτη ὑπῆρχε. Καὶ περὶ τῆς ἀνθρωπίνης δὲ ψυχῆς οὐδεμίαν βαθεῖαν ἔρευναν φαίνονται ποιησάμενοι. Ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ γινώσκει περὶ τούτων μόνον, ὅτι τὰ διὰ τοῦ φωτὸς τοῦ Ἡλίου ἐν τῷ ἀέρι παρατηρούμενα ξύσματα ἢ καὶ τὸ ταῦτα κινοῦν ψυχὰς ὑπελάμβανον (περὶ ψυχ. I. 2, 404 α 16). Ὁ αὐτὸς καταριθμεῖ Μετὰ τὰ φυσ. I. 5. 985 α 30 μεταξὺ ἐκείνων, ἅπερ οἱ Πυθαγόρειοι εἰς ἀριθμοὺς ἀνῆγον, καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸν νοῦν καὶ ἐπικουροῦ οὕτω τὴν μαρτυρίαν (ΙΑΜΒΛ. Θεολ. Ἀριθμητ. 56), καθ' ἣν ὁ Φιλόλαος συμφώνως πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γνώμην περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ σώματος (σελ. 46) ἀποδίδωσι τὰς φυσικὰς ἰδιότητας εἰς τὸν ἀριθμὸν πέντε, τὴν ψύχωσιν εἰς τὸν ἕξ, τὸν νοῦν, τὴν ὑγίειαν καὶ τὸ «φῶς» εἰς τὸν ἑπτά, τὸν ἔρωτα τὴν σύνεσιν καὶ φρόνησιν εἰς τὸν ὀκτώ. Καὶ ὡς ἁρμονία, καὶ ἴσως ὡς ἡ ἁρμονία τοῦ σώματος αὐτῆς, διωρίζετο ἡ ψυχή. Δυνατὸν ὡσαύτως νὰ εἶνε ὀρθὸν ὅτι ὁ Φιλόλαος τὴν ἕδραν καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νοῦ ἐν τῇ κεφαλῇ ἐτίθει, τὴν τῆς ψυχῆς ἐν τῇ καρδίᾳ, τὴν τῆς ῥιζώσεως καὶ αὐξήσεως ἐν τῷ ὀμφαλῷ, τὴν τῆς γονιμοποιήσεως καὶ γεννήσεως ἐν τοῖς γεννητικοῖς μορίοις. Τοὐναντίον δὲ πᾶν ὅ,τι περαιτέρω τῇ πλατωνικῇ μᾶλλον προσεγγίζον ψυχολογίᾳ παραδίδοται ἡμῖν ὡς ἀρχαῖον πυθαγορικὸν δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς αὐθεντικόν.

§ 17. Περὶ τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς τῶν Πυθαγορείων διδασκαλίας.

Πρὸς τοῖς ἐπιστημονικοῖς ὁρισμοῖς τοῦ πυθαγορείου συστήματος ὑπάρχουσι παραδεδομένα ὡς πυθαγόρεια καὶ πολλὰ ἄλλα διδάγματα, ἅπερ ἀνεξαρτήτως ἐκείνων ἀρχὴν λαβόντα ἢ εἰς μηδεμίαν ἢ εἰς χαλαράν τινα μόνον συνάφειαν πρὸς ἐκεῖνα ἐτίθεντο. Εἰς ταῦτα ἀνήκουσι πρὸ πάντων ἡ πίστις εἰς τὴν μετεμψύχωσιν, ἣν ὁ Πυθαγόρας ἐκ τῶν ὀρφικῶν μυστηρίων παρέλαβε (προβλ. σελ. 42) καὶ ἡ μετὰ ταύτης συνδεομένη (ὑπὸ τοῦ ΕΥΔΗΜΟΥ ὡς πυθαγορικὴ μνημονευομένη) δόξα, ὅτι μετὰ τὸ τέλος τοῦ μεγάλου (πιθανῶς εἰς 1000 ἔτη ὑπολελογισμένου) ἐνιαυτοῦ θὰ ἐπαναληφθῇ ἡ προτέρα τοῦ κόσμου πορεία ἀκριβέστατα μέχρι καὶ τῶν σμικροτάτων λεπτομερειῶν. Προσέτι δὲ ἡ πίστις εἰς δαίμονας, ὑφ' οὓς κυρίως ἐνόουν τὰς ἐν τῷ ἀέρι περιφερομένας (ἰδὲ σελ. 47) ἢ ἐν Ἅιδου διαμενούσας ψυχάς. Τέλος δὲ ἀνήκουσιν ἐνταῦθα καὶ θεολογικαί τινες ῥῆτραι, τῷ Φιλολάῳ ἀποδιδόμεναι, ἐξ ὧν ὅμως ἐκείνη ἀκριβῶς, ἥτις ἠχεῖ ὅλως κατὰ Ξενοφάνη καὶ τὴν ἐκείνου καθαρὰν περὶ θεοῦ ἔννοιαν, δὲν εἶνε ἀσφαλῶς πεπιστωμένη, αἱ δὲ λοιπαὶ οὐδὲν ἔχουσι τὸ φιλοσοφικόν. Μετὰ τοῦ δόγματος τῆς μετεμψυχώσεως συνάπτονται τὰ *ἠθικὰ* τῶν Πυθαγορείων παραγγέλματα διὰ τῆς ἐννοίας τῆς μετὰ θάνατον ἀνταποδόσεως. Ἀλλ' ἡ θρησκευτικὴ ὅμως αὕτη αἰτιολόγησις, ἥτις δὲν εἶνε μόνον πυθαγορική, οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς ἐπιστημονικήν τινα τῆς ἠθικῆς θεμελίωσιν. Ὡσαύτως δὲ ἥκιστα εὑρίσκεται τοιαύτη τις ἐν τοῖς βιωτικοῖς κανόσι καὶ τοῖς παραγγέλμασιν, ἅπερ ὑπάρχουσιν ἡμῖν παραδεδομένα τὸ μὲν ἐν συμβολικοῖς ἀποφθέγμασι, τὸ δὲ καὶ ἐν ἄλλῃ μορφῇ. Συλλογὴν τοιούτων ἀποφθεγμάτων (βεβαίως ἀπὸ τοῦ 3

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μ. Χ. αἰῶνος, τὸ ἐνωρίτατον) περιελάμβανον τὰ καλούμενα χρυσᾶ ἔπη (δευτέραν συλλογήν, ἐπεκταθεῖσαν πάντως διὰ προσθηκῶν ἰδίων, συνέταξεν ὁ Ἀριστόξενος ἰδὲ ἀν. σελ. 9). Αἱ ἠθικαὶ τῶν Πυθαγορείων ἀρχαὶ λαμβάνουσι τὸν ἐξῆς τῆς ἐκφράσεως τύπον. Ἀπαιτεῖται σεβασμὸς πρὸς τὸ θεῖον, πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ πρὸς τοὺς νόμους, ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα, πίστις πρὸς τοὺς φίλους, ἔλεγχος ἑαυτοῦ, ἐγκράτεια καὶ ἁγνότης βίου· ἐπιστημονικὴν ὅμως διατύπωσιν καὶ θεμελίωσιν λαμβάνουσιν ἐνταῦθα αἱ ἀπαιτήσεις αὗται τόσον ὀλίγον, ὅσον καὶ ἐν τῇ ἐν ἀποφθέγμασι περιειλημμένῃ σοφίᾳ τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ποιητῶν. Ἡ μόνη ἐμμάρτυρος ἀπόπειρα πρὸς ἐφαρμογὴν τῆς περὶ ἀριθμῶν θεωρίας εἰς ἠθικὸν ἔδαφος κεῖται ἐν τῇ προτάσει, ἡ δικαιοσύνη εἶνε ἰσάκις ἴσος ἀριθμός (ἢ ἀκριβέστερον, εἷς τῶν δύο πρώτων τετραγώνων ἀριθμῶν, 4 καὶ 9), διότι τὸ ἴσον τῷ ἴσῳ ἀμείβει. Καὶ τοῦτο δὲ δυνατὸν ν' ἀληθεύῃ, ὅτι τὴν ἀρετὴν ὡς ἁρμονίαν ὑπελάμβανον, δι' οὗ ὅμως οὐδὲν ἴδιον περὶ αὐτῆς θὰ ἐλέγετο. Ὅσον ἄρα πολύτιμος καὶ ἂν ἦτο ὑπὸ πρακτικὴν ἔννοιαν ἡ ἠθικὴ διεύθυνσις τοῦ πυθαγορείου συνδέσμου, τόσον ὅμως πενιχρὸς εἶνε ὁ ἔρανος, ὃν παρέσχοντο οἱ Πυθαγόρειοι ὑπὲρ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως τῶν ἠθικῶν ζητημάτων. Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη τοιαύτης ἐξετάσεως οὕτω γίνεται ἐνταῦθα αἰσθητή, ὑπαρχουσῶν τῶν ἀμέσων ἠθικῶν καὶ θρησκευτικῶν παραινέσεων.

§ 18. Περὶ τῆς ἀναμίξεως τῶν πυθαγορείων δογμάτων μετ' ἄλλων δοξασιῶν.

Ἐκ τῆς συνενώσεως τῆς πυθαγορείου φιλοσοφίας μετ' ἄλλων δογμάτων προῆλθον αἱ περὶ φύσεως δόξαι τοῦ Ἱππάσου καὶ τοῦ Ἐκφάντου. Ὁ Μεταποντῖνος *Ἵππασος* (βεβαίως περὶ τὸ 450) ὑπὸ πάντων γενικῶς ὡς Πυθαγόρειος θεωρούμενος, φαίνεται ὅτι συνεδύασε τὸ κεντρικὸν τῶν Πυθαγορείων πῦρ μετὰ τῆς πρώτης τῶν ὄντων ἀρχῆς τοῦ Ἡρακλείτου, ἀφ' οὗ ὡς πρῶτον τοῦ κόσμου στοιχεῖον ὑπελάμβανε τὸ πῦρ. Ὁ *Ἔκφαντος* (ὡς φαίνεται περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος) συνῆπτε τὴν τῶν Πυθαγορείων διδασκαλίαν τῇ τοῦ Δημοκρίτου τιθέμενος ὡς ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀντὶ τῶν μονάδων, αἵτινες εἶνε τοῦ ἀριθμοῦ τὰ στοιχεῖα, ὑλικὰ ἄτομα. Ἐν τῇ κοσμοποιΐᾳ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προσέφευγε καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ Ἀναξαγόρου εἰς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ θείου νοῦ. Ἤδη πρὸ αὐτοῦ ὁ Συρακόσιος Ἱκέτας, πρὸς ὃν ἐν τούτῳ συνεφώνει, εἶχεν ἀνταλλάξῃ τὴν περὶ τὸ κεντρικὸν πῦρ κίνησιν τῆς Γῆς διά τινος περὶ τὸν ἑαυτῆς ἄξονα.—Ὅτι δ' ἄλλως δόγματά τινα τοῦ πυθαγορικοῦ συνδέσμου καὶ ἐπ' ἄλλους ἐπέδρασαν, οἵτινες δὲν ἀνῆκον εἰς αὐτόν, δεικνύει πλὴν τοῦ Παρμενίδου καὶ τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ ὁ Κροτωνιάτης ἰατρὸς Ἀλκμέων (κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος). Ἡ γνώμη αὐτοῦ, ὅτι ὁ ἀνθρώπινος βίος κινεῖται μεταξὺ ἀντιθέσεων, ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὴν ἀνάλογον τῶν Πυθαγορείων διδασκαλίαν, ὡς ὑπενθυμίζει προσέτι ἡμᾶς τὴν περὶ ἀθανασίας πίστιν τούτων ἡ ἄλλη αὐτοῦ δόξα, ὅτι δῆλα δὴ ἡ ψυχὴ εἶνε ἀθάνατος, διότι εἶνε ὁμοία τῶν ἀφθάρτων οὐρανίων σωμάτων, τῶν ἀστέρων, καθ' ὅσον, ὅπως ταῦτα, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ εἰς ἀδιάλειπτον εὑρίσκεται κίνησιν. Καὶ ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ περιφήμου κωμικοῦ Ἐπιχάρμου (περὶ τὸ 550—460 π. Χ.) εὑρίσκομεν πλὴν τινων προτάσεων τοῦ Ξενοφάνους καὶ Ἡρακλείτου καὶ τῶν Πυθαγορείων τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, δὲν δικαιούμεθα ὅμως νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸν Πυθαγόρειον ὡς τινες τῶν παλαιῶν ποιοῦσιν.

Γ. ΟΙ ΕΛΕΑΤΑΙ

§ 19 Ξενοφάνης.

Καὶ ὁ ἱδρυτὴς τῆς ἐλεατικῆς σχολῆς, ὡς ὁ τῆς τῶν Πυθαγορείων, Ἴων ὑπῆρξε μεταναστεύσας εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν. Περὶ τὸ 576/2 (Ὀλυμπ. 50, ὡς εἶπε πιθανῶς ὁ ΑΠΟΛΛΟΔΩΡΟΣ ἀντὶ τῆς παραδεδομένης Ὀλυμπ. 40) γεννηθεὶς περιῆλθεν ὡς ποιητὴς καὶ ῥαψῳδὸς ἐπὶ πολλὰ ἔτη τὰς πόλεις τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐγκατέστη τέλος ἐν Ἐλέᾳ, ἔνθα πλέον ἢ 92 ἐτῶν (ἑπομένως περὶ τὸ 480) ἀπέθανε. Τὴν «*πολυμάθειαν*» αὐτοῦ μαρτυρεῖ ὁ Ἡράκλειτος ἤδη (Ἀπόσπ. 16 παρὰ ΔΙΟΓ. IX, I). Ὁ δὲ ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ ἐθεώρει αὐτὸν μαθητὴν τοῦ Ἀναξιμάνδρου (παρὰ ΔΙΟΓ. IX,21). Τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τὸ περιεχόμενον ἦτο ποικίλον· τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ δοξῶν τὴν γνῶσιν ὀφείλομεν εἰς τὰ λείψανα δι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δακτικοῦ τινος ποιήματος (*περὶ φύσεως*)[1] καὶ εἰς τὰς ἐκ τούτου πηγαζάσας ἀνακοινώσεις τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου (παρὰ Σιμπλικίῳ καὶ ἄλλοις. DIELS Doxogr. 480 κ. ἑφ.)· τοὐναντίον δὲ ἡ λεγομένη ἀριστοτελικὴ συγγραφὴ περὶ Μελίσσου, Ξενοφάνους καὶ Γοργίου δὲν εἶνε οὔτε τοῦ Ἀριστοτέλους οὔτε τοῦ Θεοφράστου ἔργον, ἀλλ' οὔτε ἀξιόπιστόν τι ὑπόμνημα περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ξενοφάνους.—Τὴν εἰς τὰς φιλοσοφικὰς αὐτοῦ δόξας ἀφετηρίαν φαίνεται ἀποτελέσας ὁ τολμηρὸς ἐκεῖνος ἔλεγχος τῆς εἰς θεοὺς πίστεως τῶν Ἑλλήνων, δι' οὗ σπουδαιοτάτην καταλαμβάνει ὁ Ξενοφάνης θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς θρησκείας. Οὐ μόνον τὸ ἀνθρωπόμορφον τῶν θεῶν καὶ τὸ ἀπρεπὲς τῶν ὁμηρικῶν καὶ ἡσιοδείων περὶ αὐτῶν διηγήσεων προκαλεῖ τὸ σκῶμμα καὶ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ πλῆθος αὐτῶν εὑρίσκει ἀσυμβίβαστον πρὸς καθαράν τινα περὶ Θεοῦ ἔννοιαν. Τὸ κράτιστον, λέγει, δύναται νὰ εἶνε ἓν μόνον. Οὐδεὶς τῶν θεῶν δύναται ν' ἄρχηται ὑφ' ἑτέρου. Ὡσαύτως ἥκιστ' ἀποδεκτὸν τυγχάνει καὶ ὅτι οἱ θεοὶ ἔλαβον ἀρχὴν ἢ ὅτι ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβαίνουσιν. Εἷς μόνον ἄρα θεὸς ὑπάρχει «τοῖς θνητοῖς οὔτε μορφῇ οὔτε νοήματι ὅμοιος»[2], «ὅλος ὅμμα, ὅλος οὖς, ὅλος νοῦς»[3], καὶ «ἀκόπως διὰ τῆς ἰδίας διανοίας πάντων ἄρχει»[4]. Ταύτῃ δ' ὅμως τῇ θεότητι συμπίπτει, κατὰ τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον, ὁ κόσμος, «εἰς τὸν ὅλον οὐρανὸν ἀποβλέψας τὸ ἕν (ἢ ὡς ὁ ΘΕΟΦΡ. παρὰ ΣΙΜΠΛ. Φυσ. 22,30 λέγει: *τὸ ἐν τοῦτο καὶ πᾶν*) εἶναί φησι τὸν θεόν» (ΑΡΙΣΤΟΤ. Μετὰ τὰ φυσ. I,5. 986 *b* 20). Ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἐδίδαξεν ὅτι πάντα ἕν ἐστι, μαρτυρεῖ καὶ ὁ ΠΛΑΤΩΝ (Σοφ. 242 Δ.). Τοῦτο δὲ τὸ ἓν θεῖον ὂν εἶνε αἰώνιον καὶ ἀναλλοίωτον· ἂν δὲ πεπερασμένον ἢ ἄπειρον, περὶ τούτου ὁ Ξενοφάνης, κατὰ τὴν ὡρισμένην τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου ἀπόφανσιν, οὐδὲν ἀπεφήνατο. Οὐδεμιᾶς ἄρα πίστεως ἀξία εἶνε ἡ μαρτυρία τῆς συγ-

[1] Συναχθέντα καὶ ἐπεξεργασθέντα ὑπὸ KARSTEN philosoph. Graec. rel, I. 1335. MULLACH Arist. De Melisso κτλ. 1845. Fragm. phil. Gr. I, 101 κ. ἑφ.

[2] «οὔτε δέμας θνητοῖσιν ὁμοίιος οὔτε νόημα».

[3] «οὖλος ὁρᾷ, οὖλος δὲ νοεῖ, οὖλος δὲ τ' ἀκούει».

[4] «ἀλλ' ἀπάνευθε πόνοιο νόου φρενὶ πάντα κραδαίνει».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γραφῆς περὶ Μελίσσου 3.977 6 3, ἥτις εἰσάγει αὐτὸν διαρρήδην ἀποδεικνύοντα ὅτι ὁ θεὸς οὔτε ἄπειρος εἶνε οὔτε πεπερασμένος. Μᾶλλον πιθανὸν εἶνε ὅτι ἀπεφήνατο ἐν ἄλλῃ λόγου ἀκολουθίᾳ τοῦτο μὲν ὅτι τὸ βάθος τῆς γῆς καὶ τοῦ ἀέρος εἶνε ἄπειρον, τοῦτο δὲ ὅτι τὸ σχῆμα τοῦ οὐρανοῦ εἶνε σφαιροειδές, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ, πῶς ἀμφότερα ταῦτα συμβιβάζονται πρὸς ἄλληλα, καὶ χωρὶς ν' ἀναγάγῃ τὰς ἐκφράσεις ταύτας εἰς τὸ θεῖον ὄν. Πιστευτὸν εἶνε προσέτι καὶ ὅτι τὸν κόσμον ἀγένητον ὑπελάμβανε καὶ ἄφθαρτον· ἀλλὰ δυνατὸν ν' ἀπένεμε τὰς ἰδιότητας ταύτας μόνον εἰς τὴν ὕλην τοῦ κόσμου, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς τὴν μορφὴν αὐτοῦ· διότι τὸ σύστημα τοῦ παντὸς ὡς ἔχει νῦν δὲν παρεδέχετο ἀγένητον καὶ ἀΐδιον. Ἡ Γῆ ἐσχηματίσθη, κατ' αὐτόν, ἐκ τῆς θαλάσσης, ὡς τοῦτο ἀπεδείκνυεν ἐκ τῶν ἀπολιθώσεων, ἃς ὁ ἴδιος παρετήρησε, καὶ σὺν τῷ χρόνῳ πάλιν εἰς αὐτὴν βυθίζεται. Τὸν Ἥλιον δὲ καὶ τὰ ἄστρα ὑπελάμβανεν ὡς καιομένους ἀναθυμιάσεων ὄγκους, οἵτινες σχηματίζονται καθ' ἑκάστην ἐκ νέου. Σὺν τῇ Γῇ ἐφρόνει ὅτι ἐξαφανίζεται καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ὅτι κατὰ τὸν νέον αὐτῆς σχηματισμὸν γεννᾶται πάλιν ἐξ αὐτῆς (πρβλ. σελ. 36) ἐκ νέου. Μεταγενέστεροι Σκεπτικοὶ καταλέγοντες τὸν ἡμέτερον φιλόσοφον εἰς τοὺς ὁμόρρονας ἠδύναντο μὲν τῷ ὄντι νὰ ἐπικαλεσθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἑαυτῶν γνώμης ἐκφράσεις τοῦ Ξενοφάνους, ἐν αἷς οἰκτείρει τὸ ἀβέβαιον καὶ τὸ περιωρισμένον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ὁ δογματικὸς δ' ὅμως χαρακτὴρ τῶν ἄλλων αὐτοῦ δοξῶν δεικνύει παρὰ ταῦτα πάντα πόσον ἀπεῖχε συστηματικῆς τινος σκέψεως.

§ 20. Παρμενίδης.

Ἐὰν ὁ Ξενοφάνης τὴν ἑνότητα καὶ ἀϊδιότητα τῆς θεότητος καὶ τοῦ σύμπαντος ἰσχυρίσατο, ὁ Παρμενίδης ἀποδίδωσι τὰς ἰδιότητας ταύτας εἰς πᾶν τὸ ὑπάρχον ἐν γένει ὡς ἀναπόδραστα πορίσματα τῆς ἐννοίας αὐτοῦ καὶ ἀποφαίνει τούτου ἕνεκα τὴν πολλαπλότητα καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν πραγμάτων ὡς ἁπλοῦν φάσμα. Οὗτος ὁ ἐν τῇ ἀρχαιότητι καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἤδη τοσοῦτον τιμώμενος φιλόσοφος δὲν ἠδύνατο κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν Παρμενίδῃ ἐκτεθειμένα νὰ εἶνε γεγεννημένος πρὸ τοῦ 520

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

—515 π. Χ. Ἀλλ' ἡ πληροφορία αὕτη ἀνήκει πιθανῶς εἰς τοὺς ἀναχρονισμοὺς ἐκείνους, οὓς ὁ Πλάτων συγχωρεῖ ἑαυτῷ ἕνεκα καλλιτεχνικῶν λόγων, μᾶλλον πρὸς τὴν ἀλήθειαν προσεγγίζει ὁ ΔΙΟΓΕΝΗΣ τιθέμενος IX, 23 (ἀναμφιβόλως κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον) τὴν ἀκμὴν αὐτοῦ (συνήθως κατὰ τὸ 40 τῆς ἡλικίας ἔτος τασσομένην) κατὰ τὴν 69 Ὀλυμπ., τὴν γέννησιν ἑπομένως τὴν 59 Ὀλυμπ. (544/0 π. Χ.). Πρὸς τὴν παίδευσιν αὐτοῦ ῥοπὴν ἔσχον δύο Πυθαγόρειοι καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ἰδίου ἐπαινεῖται ὁ πυθαγόρειος βίος, ἀλλ' ἐν τῇ φιλοσοφικῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ ἀκολουθεῖ τῷ Ξενοφάνει.[1] Ἡ ἔννοια, ἀφ' ἧς ὁρμᾶται, εἶνε ἡ τοῦ ὄντος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μὴ ὄν· ἀλλ' ὅμως ὂν λέγων δὲν ἐννοεῖ τὸ καθαρὸν ὂν αὐτὸ καθ' αὑτό, πάσης οἱασδήποτε ὕλης ἀπηλλαγμένον, ἀλλὰ τὸ «πλῆρες», τὴν τὸν χῶρον πληροῦσαν ὕλην ἄνευ ἀκριβεστέρου τινὸς ὁρισμοῦ. «Μόνον τὸ ὂν ὑπάρχει, τὸ μὴ ὂν δὲν ὑπάρχει καὶ οὐδὲ νὰ νοηθῇ δύναται» (Ἀπόσπ. 33 κ. ἑφ. 43 κ. ἑφ. Μ.).

Ἐκ τῆς θεμελιώδους ταύτης ἐννοίας παράγει πάντας τοὺς περὶ τοῦ ὄντος ὁρισμοὺς αὐτοῦ. Τὸ ὂν οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος δύναται νὰ ἔχῃ· διότι οὔτε ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος δύναται νὰ προέλθῃ οὔτε μὴ ὂν δύναται νὰ γένηται· οὐδέποτε ἐγένετο καὶ οὐδέποτε θὰ γένηται, ἀλλ' εἶνε παρὸν ἀμέριστον (*νῦν ἔστιν ὁμοῦ πᾶν ἓν συνεχές*). Εἶνε ἀδιαίρετον, διότι εἶνε πᾶν πανταχοῦ ἑαυτῷ ὅμοιον καὶ οὐδὲν ὑπάρχει, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ διαιρεθῇ. Εἶνε ἀκίνητον, ἐν ἑαυτῷ τέλειον, πανταχοῦ ἑαυτῷ ἴσον, ὅμοιον κυκλοτερεῖ σφαίρᾳ, ἐκ τοῦ κέντρου πρὸς πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ ἰσάκις ἐκτεταμένον. Καὶ τὸ νοεῖν δὲ δὲν εἶνε διάφορον τοῦ εἶναι, διότι εἶνε μόνον νόησις τοῦ ὄντος. Μόνον ἄρα ἐκείνη ἡ γνῶσις περιέχει ἀλήθειαν, ἥτις ἡμῖν ἐν παντὶ δεικνύει τοῦτο τὸ ἓν ἀναλλοίωτον ὄν, μόνον ὁ λόγος· αἱ αἰσθήσεις ἐξ ἐναντίας, αἵτινες δεικνύουσιν ἡμῖν πολλαπλότητα πραγμάτων, γένεσιν, φθορὰν καὶ μεταβολήν, εἶνε ἡ πηγὴ πάσης πλάνης[2].

[1] Τὰ ποσπάσματα τοῦ «περὶ φύσεως» διδακτικοῦ ποιήματος αὐτοῦ παρὰ KARSTEN phil. Gr. rel. I, 2. MULLACH ἐν ταῖς σελ. 50,1 ὀνομασθείσαις συγγραφαῖς. Th. WATKE Parm. doctrina Berl. 1864. STEIN ἐν Symb. philol. Bonnens. Lpz. 1864 κ. ἑφ. σελ. 763 κ. ἑφ.

[2] Τὴν δὲ γνώμην τοῦ BERNAYS κ. ἄ., ὅτι δῆλα δὴ ὁ Παρμενίδης ψέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οὐδὲν ἧττον ἀνέλαβεν ὁ Παρμενίδης ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ ποιήματος αὐτοῦ νὰ δείξῃ, πῶς ἠδύνατό τις νὰ ἑρμηνεύσῃ τὸν κόσμον ἐκ τοῦ συνήθους τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι ὁρμώμενος. Πράγματι μὲν ὑπάρχει μόνον τὸ ὄν· ἡ δὲ τῶν ἀνθρώπων δόξα τίθησι παρὰ τὸ ὂν τὸ μὴ ὂν καὶ ἐξηγεῖται οὕτω τὰ πάντα ἐκ δύο στοιχείων, ὧν τὸ μὲν ἓν ἀναλογεῖ πρὸς τὸ ὄν, τὸ δ' ἕτερον πρὸς τὸ μὴ ὄν· ἤτοι ἐκ τοῦ φωτός, τοῦ πυρὸς *(φλογὸς αἰθέριον πῦρ)* καὶ ἐκ τῆς «νυκτός, τοῦ σκότους, τοῦ βαρέος καὶ τοῦ ψυχροῦ,» ὅπερ ὁ Παρμενίδης καὶ γῆν ὠνόμαζε. Καὶ ἐκεῖνο μὲν περιέγραφε κατὰ τὸν Θεόφραστον ὡς τὴν ἐνεργοῦσαν, τοῦτο δὲ ὡς τὴν πάσχουσαν ἀρχήν, προσετίθη δ' ὅμως αὐτοῖς ἔτι τὴν μυθικὴν μορφὴν τῆς θεᾶς, ἥτις τὰ πάντα διευθύνει· ὑπισχνεῖται δὲ νὰ δείξῃ, πῶς ἐκ τούτων τῶν προϋποθέσεων δύνατάί τις νὰ ἐξηγήσηται τὴν γένεσιν καὶ διακόσμησιν τοῦ παντός. Ἀλλ' ἐκ τούτων τῶν ἐξηγήσεων ὀλίγαι μόνον ἡμῖν περιεσώθησαν. Περιγράφει τὸ σύστημα τοῦ παντὸς ὡς συγκείμενον ἐκ τῆς Γῆς καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ἀποκειμένων, ὑπὸ τοῦ στερεοῦ θόλου τοῦ οὐρανοῦ περιειλημμένων τὸ μὲν φωτεινῶν τὸ δὲ σκοτεινῶν τὸ δὲ ἀναμίκτων σφαιρῶν. Τοὺς ἀνθρώπους ἐγέννα, ὡς φαίνεται, ἐκ τῆς ἰλύος. Κατὰ τὴν ὑλικὴν ποιότητα τοῦ σώματος ῥυθμίζεται κατ' αὐτὸν ἡ νόησις αὐτῶν. Ἕκαστον τῶν δύο στοιχείων νοεῖ τὸ ἑαυτῷ συγγενές. Ἐκ τῆς ὑπεροχῆς ἑκατέρου τῶν στοιχείων ἐξαρτᾶται ὁ χαρακτὴρ τῶν νοημάτων. Τὰ νοήματα ἐνέχουσιν ἄρα πλείονα ἀλήθειαν, ἐὰν τὸ θερμὸν πλεονάζῃ.

§ 21. Ζήνων καὶ Μέλισσος.

Τρίτης τινὸς γενεᾶς τῶν ἐλεατῶν φιλοσόφων πρωτοστατοῦσιν ὁ Ζήνων καὶ ὁ Μέλισσος.

Ζήνων ὁ ἐξ Ἐλέας, οὗτινος ἡ ἡρωϊκὴ καταστροφὴ ἐν τῷ κατά τινος τυράννου ἀγῶνι ἔνδοξος τυγχάνει, ἦτο ὁ ἀγαπητὸς τοῦ Παρμενίδου μαθητής, 25 ἔτη κατὰ ΠΛΑΤΩΝΑ (Παρμ. 127 Β) νεώτερος τούτου. Διὰ συγγραφῆς τῆς νεανικῆς αὐτοῦ ἡλικίας ἐν πεζῷ

γων τοὺς τὸ ὂν καὶ μὴ ὂν τὸ αὐτὸ θεωροῦντας εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Ἡράκλειτον, δὲν δύναμαι ν' ἀποδεχθῶ, πρβλ. Phil. d. Gr. I. (ἐκδ. 4), 670 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λόγῳ συγγεγραμμένης ὑπερήσπιζε τὴν τοῦ Παρμενίδου διδασκαλίαν διὰ πλαγίας ὁδοῦ, διὰ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ συνήθους τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι, μετὰ τοσαύτης ὀξυνοίας, ὥστε ὁ Ἀριστοτέλης (κατὰ ΔΙΟΓ. VIII, 57. IX, 25) ὠνόμασεν αὐτὸν τῆς διαλεκτικῆς εὑρετήν. Αἱ γνωσταὶ ἡμῖν ἀποδείξεις αὐτοῦ στρέφονται τὸ μὲν κατὰ τῆς παραδοχῆς πολλαπλότητος ὄντων, τὸ δὲ κατὰ τῆς κινήσεως. Κατὰ τῆς πολλαπλότητος ἐπάγεται· 1) Ἂν τὸ ὂν ἦτο πολλά, ἔπρεπε νὰ εἶνε συγχρόνως ἄπειρον τήν τε σμικρότητα καὶ τὸ μέγεθος· ἄπειρον τὴν σμικρότητα, διότι αἱ μονάδες, ἐξ ὧν θὰ συνέκειτο, ἔπρεπε νὰ εἶνε ἀδιαίρετοι, ἐπομένως ἄνευ μεγέθους· ἄπειρον τὸ μέγεθος, διότι ἕκαστον τῶν μερῶν αὐτοῦ θὰ εἶχε πρὸ αὐτοῦ ἓν ἕτερον, ἀφ' οὗ θὰ ἦτο ἀπομεμακρυσμένον· ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου ὁ αὐτὸς θὰ ἴσχυε λόγος καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον. 2) Ὡσαύτως ἀνάγκη τὸ ὂν νὰ εἶνε κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ ἄπειρον καὶ πεπερασμένον συγχρόνως· πεπερασμένον, διότι δὲν θὰ ὑπῆρχον πλείονα ὄντα ἢ ὅσα ὑπάρχουσιν· ἄπειρον, διότι διὰ νὰ εἶνε πολλά, ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι πάντοτε μεταξὺ τῶν ὄντων ἕτερα καὶ πάλιν μεταξὺ τούτων ἕτερα καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον. 3) Ἐὰν πάντα εἶνε ἐν χώρῳ, ἀνάγκη νὰ εἶνε καὶ οὗτος ἐν ἄλλῳ χώρῳ· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ χῶρος αὐτοῦ καὶ οὕτως ἑφεξῆς. 4) Τέλος γίνεται μνεία τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ἐὰν μέδιμνος κέγχρων καταπεσὼν ποιῇ ψόφον, ἀνάγκη καὶ ἕκαστος κέγχρος καὶ ἕκαστον μέρος κέγχρου νὰ παράγῃ ψόφον. Ἀλλ' ἔτι περιφημότεραι καὶ μᾶλλον σπουδαῖαι εἶνε αἱ τέσσαρες ἀποδείξεις κατὰ τῆς *κινήσεως* (ἰδὲ ΑΡΙΣΤ. Φυσ. VI, 9 καὶ τοὺς ἑρμηνευτὰς αὐτοῦ)· 1) Ἵνα σῶμά τι διανύσῃ ὡρισμένον διάστημα, ἀνάγκη νὰ διανύσῃ κατ' ἀρχὰς τὸ ἥμισυ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ ἡμίσεος τοῦ ὅλου ἀνάγκη νὰ διανύσῃ κατ' ἀρχὰς τὸ ἥμισυ τούτου τοῦ ἡμίσεος καὶ οὕτως ἑφεξῆς· ὃ ἔστιν ἀνάγκη ἐν πεπερασμένῳ χρόνῳ νὰ διέλθῃ ἀπείρως πολλοὺς χώρους. 2) Τὸ αὐτὸ κατ' ἄλλον τρόπον [ὁ καλούμενος Ἀχιλλεύς]. Ὁ Ἀχιλλεὺς δὲν δύναται νὰ προφθάσῃ τὴν χελώνην, ἐὰν αὕτη προέχῃ ὀπωσοῦν κατὰ τὴν ὁδόν· διότι ἐν ᾧ ἐκεῖνος φθάνει εἰς τὸ σημεῖον Α, ἔνθα ἵστατο ἡ χελώνη, αὕτη προχωρεῖ εἰς ἄλλο σημεῖον Β, ἐν ᾧ ἀφικνεῖται ἐκεῖνος εἰς Β, αὕτη προχωρεῖ εἰς Γ, καὶ οὕτω καθεξῆς. 3) Τὸ φερόμενον βέλος ἠρεμεῖ, διότι ἐν ἑκάστῃ στιγμῇ εὑρίσκεται ἐν ἑνὶ μόνῳ καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῷ αὐτῷ χώρῳ· ἠρεμεῖ ἄρα ἐν ἑκάστῃ στιγμῇ τοῦ χρόνου τῆς ἑαυτοῦ φορᾶς, ἄρα καὶ ἐν ὅλῳ τούτῳ τῷ χρόνῳ. 4) Ἴσα διαστήματα ὤφειλον νὰ διανύωνται ὑπὸ ἰσοταχῶν σωμάτων ἐν ἴσῳ χρόνῳ. Νῦν ὅμως κινηθέν τι σῶμα παρέρχεται πρὸ δευτέρου σώματος, ἐὰν τοῦτο ἀντιθέτως κινῆται, διπλασίως ταχύτερον ἢ ἐὰν ἠρεμῇ. Εὑρίσκονται ἄρα οἱ νόμοι τῆς κινήσεως ἐν ἀντιφάσει πρὸς τὰ γεγονότα. — Βραδύτερον ἐγένετο χρῆσις τῶν ἀποδείξεων τούτων ἐν σκεπτικῇ ἐννοίᾳ. Ὁ δὲ Ζήνων ἤθελε μόνον νὰ στηρίξῃ διὰ τούτων τὰς προτάσεις τοῦ Παρμενίδου, ἔδωκε δ' ὅμως διὰ τοῦ τρόπου, δι' οὗ ἐπεδίωκε τὸν σκοπὸν τοῦτον, διαρκῆ ὤθησιν οὐ μόνον πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς διαλεκτικῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἐν ταῖς ἐννοίαις τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς κινήσεως κειμένων προβλημάτων.

Μέλισσος ὁ Σάμιος, ὅστις τῷ 441 π. Χ. ὡς ναύαρχος κατεναυμάχησε τὸν στόλον τῶν Ἀθηναίων, ἀνέπτυσσεν ἐν τῇ *περὶ φύσεως*[1] συγγραφῇ αὐτοῦ τὴν περὶ τοῦ ὄντος θεωρίαν τοῦ Παρμενίδου, ὃν ὑπερήσπιζε κατὰ «τῶν Φυσικῶν», τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Λευκίππου, ὡς φαίνεται, συμπεριλαμβανομένων, ἀναφερόμενος πρὸς ὑποστήριξιν αὐτῆς καὶ εἰς αὐτῶν τούτων τὰ δόγματα. Ἀπεδείκνυε διὰ τῶν ὁμοίων λόγων, ὡς ὁ Παρμενίδης, τὴν ἀϊδιότητα καὶ τὸ ἄφθαρτον τοῦ ὄντος· ἐξῆγεν ὅμως ἐντεῦθεν ἔπειτα, ἀπομακρυνόμενος ἐκείνου, τὸ ἄτοπον, ὅτι τὸ ὂν πρέπει νὰ εἶνε καὶ τοπικῶς ἄπειρον. Ἐζήτει δὲ νὰ θεμελιώσῃ τὸν ὁρισμὸν τοῦτον καὶ διὰ τῆς καταπολεμήσεως τοῦ κενοῦ χώρου, τοῦτο δ' ἐποίει καὶ πρὸς καταπολέμησιν τῆς δόξης, ὅτι ὑπάρχει πολλαπλότης πραγμάτων. Διότι τῆς ἑνότητος καὶ τοῦ ἀδιαιρέτου τοῦ ὄντος ἀπρὶξ ἀντείχετο ὁ Μέλισσος μετὰ τοῦ Παρμενίδου. Μετ' αὐτοῦ ἠρνεῖτο πᾶσαν μεταβολὴν καὶ κίνησιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τούτου καὶ (κατὰ τοῦ Ἐμπεδοκλέους) πᾶσαν διαίρεσιν καὶ μῖξιν· ἔνθα πάλιν ἐπήγετο κατὰ τῆς ἐν χώρῳ κινήσεως τὸ ἀδιανόητον τοῦ κενοῦ, οὗ ἄνευ δὲν εἶνε δυνατὴ οὔτε κίνησις οὔτε ἀραίωσις καὶ πύκνωσις. Τέλος ἀπέρριπτε μετ' αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων, ὧν

[1] Τἀποσπάσματ' αὐτῆς ἐν πεζῷ ἰωνικῷ λόγῳ παρὰ MULLACH Fragm. phil. I, 259 κ. ἑφ. καὶ πρότερον ἐν τῇ ἐκδόσει αὐτοῦ Arist. de Melisso.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐδείκνυε τὴν ἀντίφασιν, ὅτι τὰ πράγματα ἐν τῷ χρόνῳ συχνὰ ἐμφανίζονται ἡμῖν μεταβεβλημένα, ὅπερ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν, ἐὰν ἀληθῶς ἦσαν τοιαύτης φύσεως, ὡς ἡμῖν κατ' ἀρχὰς παρίστανται.

II. ΟΙ ΦΥΣΙΚΟΙ ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ ΑΙΩΝΟΣ

§ 22. Ἡράκλειτος.

Ὁ Ἡράκλειτος ἦτο Ἐφέσιος ἐξ εὐγενοῦς γένους σύγχρονος τοῦ Παρμενίδου (περὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς ἐκεῖνον πρβ. σελ. 53,2). Ὁ θάνατος αὐτοῦ δύναται νὰ ταχθῇ περὶ τὸ 475, ἡ δὲ γέννησις, ἂν ἀληθῶς ἑξήκοντα ἐτῶν ἐγένετο (ΔΙΟΓ. VIII, 52), περὶ τὸ 535. Σοβαρὸς καὶ βαθύνους, πεπληρωμένος καταφρονήσεως πρὸς τὰ ἔργα καὶ τὰς δοξασίας τῶν ἀνθρώπων, μηδ' ἐκ τῶν θαυμαζομένων σοφῶν τῶν χρόνων καὶ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ ηὐχαριστημένος ἐπαρεύετο ἰδίαν ὁδὸν ἐν τῇ ζητήσει («*ἐδιζησάμην ἐμεωυτόν*» Ἀπ. 80. «*Εἷς ἐμοὶ μύριοι*» Ἀπ. 113). Τὰ πορίσματα ταύτης κατέθηκεν ἄνευ λεπτομεροῦς θεμελιώσεως ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ διὰ ῥήσεων ἀκριβεστάτων, πλουσίων ἐν εἰκόσιν, οὐχὶ σπανίως σκοτεινῶν ὡς χρησμῶν καὶ μέχρις ἀσαφείας συντόμων. Οὗτος δὲ ὁ τρόπος τῆς ἐκθέσεως ἀπήνεγκεν αὐτῷ τὸ ὄνομα τοῦ σκοτεινοῦ (κατὰ πρῶτον ΨΕΥΔΟΑΡ. περὶ κόσμου κεφ. 5)· ἀλλ' εἰς αὐτὴν ἐφαίνετο ὅτι ἤρμοζε πρὸς τὴν σοβαρότητα τοῦ θέματος· παρέχει δ' ἡμῖν πιστὴν εἰκόνα τῆς μᾶλλον ἐν θεωρίαις ἢ ἐν ἐννοίαις κινουμένης, τῆς μᾶλλον πρὸς τὸν σύνδεσιν ἢ τὴν διάκρισιν τῆς πολλαπλότητος ἐστραμμένης διανοίας[1].

Ὡς ὁ Ξενοφάνης καὶ Παρμενίδης, οὕτως ὁρμᾶται καὶ ὁ Ἡρά-

[1] Τὰποσπάσματ' αὐτοῦ συνέταξαν καὶ μονογραφικῶς ἐφιλοπόνησαν ὁ SCHLEIERMACHER, Herakleitos (1807. νῦν. Werke z. Phil. II, 1—146), ὁ LASSALLE, die philos. Herakleitos d. Dunkeln 1858. 2. Τόμ. ὁ SCHUSTER, Heraklit. 1873. ὁ MULLACH, Fragm. phil. I. 310 κ. ἑφ. ὁ BYWATER, Heraklitι Reliquiae Oxf. 1877. (Παραπέμπω εἰς ταύτην τὴν ἔκδοσιν). Περαιτέρω πρβλ. τὰς μονογραφίας BERNAYS Heraklitea 1848. Ders. Rhein. Mus. N. F. VII, 90 κ. ἑφ. IX, 241 κ. ἑφ. TEICHMUELLER, Neue Studien zur Gesch. d. Begriffe I. II. 1876.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κλειτος ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως τῆς φύσεως· ταύτην δ' ἐννοεῖ καὶ αὐτὸς ὡς ἐνιαῖόν τι ὅλον, ὅπερ ὡς τοιοῦτον οὔτε ἐγένετο οὔτε ἀπόλλυται. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἐκεῖνοι ἐν τῷ συνόλῳ τούτῳ τῆς φύσεως οὕτως ἀποκλειστικῶς πρὸς τὴν μονιμότητα τῆς οὐσίας προσέχουσιν, ὥστε ἡ πολλαπλότης καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν φαινομένων παρ' αὐτοῖς ἐπὶ τέλους εἰς ἁπλοῦν διαλύονται φάσμα, εἰς τὸν Ἡράκλειτον τοὐναντίον ἡ ἀδιάλειπτος τῶν ὄντων μεταβολή, τὸ ἀστάθες πάντων τῶν καθ' ἕκαστα τόσον ἰσχυρὰν ἐμποιοῦσιν ἐντύπωσιν, ὥστε αὐτὸς ἀκριβῶς ἐν τούτοις βλέπει τὸν καθολικώτατον τοῦ παντὸς νόμον· τὸν δὲ κόσμον ἐπίσταται νὰ θεωρῇ μόνον ὡς τι ἐν ἀπαύστῳ μεταβολῇ διατελοῦν, εἰς νέας ἀείποτε μορφὰς μεταβαλλόμενον ὄν. Πάντα ῥέουσι καὶ οὐδὲν ὑπάρχει πάγιον·[1] «δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης» (Ἀπ. 41, 81)· ἀδιάλειπτος ὑπάρχει μετάβασις τῶν ὄντων εἰς ἕτερα καὶ δεικνύεται οὕτω, ὅτι μία ὑπάρχει οὐσία, ἥτις τὰς ἀντιθέτους λαμβάνει μορφάς, τὰς διαφορωτάτας διέρχεται καταστάσεις, ὅτι «ἐκ πάντων ἓν καὶ ἐξ ἑνὸς πάντα» γίγνεται (Ἀπ. 59). «Θεός ἐστιν ἡμέρα καὶ νύξ, θέρος καὶ χειμών, πόλεμος καὶ εἰρήνη, κόρος καὶ λιμός» (Ἀπ. 20.). Αὕτη δ' ἡ οὐσία πάντων εἶνε καθ' Ἡράκλειτον τὸ πῦρ. «Τοῦτον τὸν κόσμον, τὸν αὐτὸν δι' ἁπάντας, οὔτε θεῶν τις οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν ἀεὶ καὶ ἔστι καὶ ἔσται, πῦρ ἀείζωον» (Ἀπ. 20.). Ὁ λόγος τῆς δόξης ταύτης ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ πῦρ ἐφαίνετο εἰς τὸν φιλόσοφον ὅτι εἶνε τὸ στοιχεῖον, τὸ πάντων ἥκιστα μόνιμον σύστασιν ἔχον ἢ ἀνεχόμενον ταύτην παρ' ἄλλῳ στοιχείῳ, καὶ διὰ τοῦτο πῦρ λέγων ἐνόει οὐ μόνον τὴν φλόγα, ἀλλὰ τὸ θερμὸν ἐν γένει, διὸ χαρακτηρίζεται καὶ ὡς *ἀναθυμίασις* ἢ πνοὴ (ψυχή). Ἐκ τοῦ πυρὸς λαμβάνουσι γένεσιν τὰ ὄντα διὰ τῆς μεταβολῆς αὐτοῦ εἰς ἄλλα στοιχεῖα, καὶ διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ ἐπιστρέφουσι ταῦτα πάλιν εἰς αὐτό· «ἀντὶ πυρὸς ἀνταλάσσονται πάντα καὶ πῦρ ἀντὶ πάντων ἀκριβῶς ὡς ἀνταλάσσονται ἐμπορεύματα ἀντὶ χρυσοῦ καὶ χρυσὸς ἀντὶ ἐμπορευμάτων» (Ἀπ. 22). Ἐπειδὴ δὲ ὁ μετασχηματισμὸς οὗτος οὐδέποτ' ἀτρεμίζει, οὐδέποτε παράγονται γεννή-

[1] «Πάντα ῥεῖν εἶναι δὲ παγίως οὐθέν» ΑΡΙΣΤ. Περὶ Οὐρ. III, 1.298 b 29. «Τὰ ὄντα ἰέναι τε πάντα καὶ μένειν οὐδέν. . . . Πάντα χωρεῖ καὶ καὶ οὐδὲν μένει». ΠΛΑΤ. Κρατ. 401 Δ. 402 Α.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ματα μόνιμα, ἀλλ' εὑρίσκονται πάντα ἐν διηνεκεῖ μεταβάσει ἀπό τινος καταστάσεως εἰς ἄλλην ἀντίθετον καὶ τούτου ἕνεκα ἔχουσι ταυτοχρόνως ἐν ἑαυτοῖς τὰς ἀντιθέσεις, ὧν μεταξὺ κυμαίνονται. «Ὁ πόλεμος εἶνε τὸ δίκαιον τοῦ κόσμου (Δίκη), ὁ πατὴρ καὶ βασιλεὺς πάντων» (Ἀπ. 62. 44). «Τὰ πρὸς ἄλληλα ἐναντιούμενα ἑαυτὰ στηρίζουσι» (ἀντίξοον συμφέρον Ἀπ. 46.)· «τὸ διαφερόμενον ἀεὶ ξυμφέρεται» (Ἀπ. 45 κατὰ ΠΛΑΤΩΝΑ Σοφ. 242 D). «Ἐπὶ ἀντιθέτου ἐντάσεως στηρίζεται τοῦ κόσμου ἡ ἁρμονία, ὡς ἡ τῆς λύρας καὶ τοῦ τόξου (παλίντονος [ἀλ. παλίντροπος] ἁρμονίη κόσμου ὅκως περ λύρης καὶ τόξου Ἀπ. 56). Ὅθεν ὁ Ἡράκλειτος ὡμίλει περὶ τοῦ Διὸς ὡς πολέμου καὶ ἔψεγε τὸν Ὅμηρον, διότι καταρᾶται τὴν ἔριν. Οὐχ ἧττον ἐντόνως ἐξῆρεν, ὅτι ἡ «κεκρυμμένη ἁρμονία» τῆς φύσεως ἐκ τῶν ἀντιθέσεων ἀείποτε τὴν συμφωνίαν καθίστησιν, ὅτι ὁ θεῖος νόμος, ἡ δίκη, τὸ πεπρωμένον ἡ σοφία (γνώμη), ὁ κοινὸς λόγος, ὁ Ζεὺς ἢ ἡ θεότης διευθύνει τὰ πάντα, ἡ πρώτη τῶν ὄντων οὐσία μεταβάλλεται κατὰ σταθεροὺς νόμους εἰς πάντα πράγματα καὶ ἐξ αὐτῶν πάλιν συνέρχεται. Ἐν τῇ μεταμορφώσει αὐτῆς διατρέχει ἡ πρώτη οὐσία 3 κυρίας μορφάς. Ἐκ τοῦ πυρὸς γίνεται ὕδωρ, ἐκ δὲ τοῦ ὕδατος γῆ· ἐν ἀντιστρόφῳ δὲ διευθύνσει γίνεται ἐκ τῆς γῆς ὕδωρ, ἐκ τοῦ ὕδατος πῦρ. Καὶ ἐκείνη μὲν εἶνε ἡ πρὸς τὰ κάτω, αὕτη δὲ ἡ πρὸς τὰ ἄνω ὁδός, ὅτι δὲ κατ' ἀμφοτέρας ἡ διὰ στοιχείων πορεία γίνεται συμμέτρως καὶ κατὰ σταθερὰν τάξιν ἐκφράζει ἡ πρότασις (Ἀπ. 69)· «Ἡ πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω ὁδὸς μία». Πάντα ὑπόκεινται ἀδιαλείπτως εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην, φαίνονται δὲ ὅτι μένουσι τὰ αὐτά, ἐφ' ὅσον προσέρχονται εἰς αὐτὰ τόσα μόρια ὕλης ὡρισμένου τινὸς εἴδους, ὅσα ἀπέρχονται. Ἀξιοσημείωτον παράδειγμα τῆς μεταλλαγῆς ταύτης παρέχει τοῦ Ἡρακλείτου ἡ παροιμιώδης καταστᾶσα γνώμη, ὅτι ὁ Ἥλιος καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἶνε νέος («νέος ἐφ' ἡμέρῃ»), διότι τὸ συνηγμένον ἐν τῇ τοῦ Ἡλίου σκάφῃ πῦρ ἀποσβέννυται τὴν ἑσπέραν καὶ κατὰ τὴν νύκτα σχηματίζεται ἐκ νέου ἀπὸ τῶν ἀναθυμιάσεων τῆς θαλάσσης. Ἐφρόνει δῆλα δὴ ὁ Ἡράκλειτος ὅτι ἐν τῷ περιέχοντι ὑπάρχουσι σκάφαι ἀντεστραμμέναι πρὸς ἡμᾶς κατὰ τὸ κοῖλον· ἐν ταύταις δ' ἀθροιζόμεναι αἱ λαμπραὶ ἀναθυμιάσεις ἀποτελοῦσι φλόγας, αἵτινες εἶνε τὰ ἄστρα. Τὸ αὐτὸ ἐφήρμοσεν ὁ ρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λόσοφος (τῷ Ἀναξιμάνδρῳ καὶ Ἀναξιμένει ἀκολουθῶν) καὶ ἐπὶ τὸ σύμπαν. Ὃν τρόπον ἐξῆλθεν ὁ κόσμος ἐκ τοῦ ἀρχεγόνου πυρός, οὕτως ὀφείλει, ὅταν λήξῃ ἡ κοσμικὴ περίοδος, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς αὐτὸ δι' ἐκπυρώσεως, ἵνα μετὰ ὡρισμένον χρόνον ἐκ νέου πάλιν ἐξ αὐτοῦ σχηματισθῇ, καὶ οὕτως ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου ὀφείλει νὰ κινῆται περιοδικῶς ἐν ἀτελευτήτῳ μεταβολῇ μεταξὺ τῆς καταστάσεως τῆς διηρημένης ὑπάρξεως (*χρησμοσύνης*) καὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἑνώσεως πάντων ἐν τῷ ἀρχεγόνῳ πυρὶ (*κόρου*. Ἂν ὁ SCHLEIERM. HEGEL καὶ LASSALLE ἀρνοῦνται εἰς τὸν φιλόσοφον τὴν δόξαν ταύτην, ἡ γνώμη αὕτη ἐναντιοῦται οὐ μόνον τῇ συμφώνῳ μαρτυρίᾳ τῶν ἀρχαίων ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ αὐταῖς τοῦ Ἡρακλείτου ταῖς ἐκφράσεσι, πρὸς δὲ τούτοις οὐδ' ἐπὶ τοῦ ΠΛΑΤ. Σοφ. 242 κ. ἑφ. δύναται νὰ στηριχθῇ.

Μέρος τοῦ θείου πυρὸς εἶνε τοῦ ἀνθρώπου ἡ ψυχή· ὅσῳ καθαρώτερον εἶνε τὸ πῦρ τοῦτο, τόσῳ τελειοτέρα εἶνε καὶ ἡ ψυχή· «ἡ ξηρὰ ψυχὴ εἶνε ἡ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη» (Ἀπ. 74). Ἐπειδὴ ὅμως τὸ πῦρ, ἐξ οὗ αἱ ψυχαί, ὑπόκειται καὶ αὐτὸ εἰς ἀδιάλειπτον μεταβολήν, ἀνάγκη ν' ἀναπληρῶται διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς ἀναπνοῆς ἐκ τοῦ ἐκτὸς ἡμῶν ψωτὸς καὶ ἀέρος. Ὅτι δὲ τὸ πῦρ τοῦτο κατὰ τὴν ἔξοδον τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος δὲν ἀποσβέννυται, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ καθ' αὑτὸ ὑπάρχον, καὶ ὅτι ὁ Ἡράκλειτος ἀκολούθως τούτοις ὑπελάμβανε συμφωνῶν τοῖς Ὀρφικοῖς ὅτι αἱ ψυχαὶ μετέβαινον ἐκ τούτης εἰς ἀνωτέραν ζωήν, εἰς τοῦτο οὐδὲν δικαίωμα παρεῖχεν αὐτῷ ἡ περὶ φύσεως θεωρία αὐτοῦ. Τοὐναντίον δ' εἶνε κατὰ πάντα ἀκόλουθον, ἂν ὁ φιλόσοφος, ὁ ἐν τῇ μεταβολῇ τῶν καθ' ἕκαστα μόνον τὸν καθολικὸν νόμον ὡς τι μόνιμον ἐνορῶν, ἀπονέμει μὲν ἀξίαν εἰς μόνην τὴν ἔλλογον τοῦ πᾶσι κοινοῦ καταστοχαζομένην γνῶσιν, θεωρεῖ δὲ τοὐναντίον τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ ὦτα ὡς «κακοὺς μάρτυρας» (Ἀπ. 4), καὶ ἂν προσέτι διὰ τὴν πρᾶξιν προβάλλεται τὴν ἀρχὴν «πάντες τῶν ἀνθρώπων οἱ νόμοι τρέφονται ἀφ' ἑνὸς νόμου τοῦ θείου» (Ἀπ. 91)· τούτῳ ἄρα ὀφείλει ἕκαστος ν' ἀκολουθῇ, τοὐναντίον δὲ «τὴν ὕβριν πρέπει ν' ἀποσβεννύωμεν πολλῷ μᾶλλον ἢ πυρκαϊάν τινα» (Ἀπ. 103). Ἐκ τῆς πίστεως αὐτοῦ εἰς τὴν θείαν τοῦ κόσμου διάταξιν πηγάζει ἡ εὐκ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρέστησις ἐκείνη, ἣν ὁ Ἡράκλειτος ὡς τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν θέμενος λέγεται. Ἡ τοῦ ἀνθρώπου εὐτυχία ἐξαρτᾶται κατὰ τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου· «*ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων*» (Ἀπ. 121). Ἐπὶ τῆς νομιμότητος στηρίζεται τοῦ κοινοῦ ἡ εὐτυχία· «ὑπὲρ τοῦ νόμου ὡς ὑπὲρ τῶν τειχῶν αὐτοῦ ὀφείλει ὁ λαὸς νὰ ἀγωνίζηται» (Ἀπ. 100) Ἀλλὰ καὶ τοῦτο εἶνε νόμος, φρονεῖ ὁ ἀριστοκρατικὸς φιλόσοφος, τὸ ἀκολουθεῖν δῆλα δὴ τῇ γνώμῃ ἑνός (Ἀπ. 110), καὶ ἐναντίον τῆς δημοκρατίας, ἥτις τὸν φίλον αὐτοῦ Ἑρμόδωρον ἐξώρισεν, ἐπιρρίπτει τὰς δριμυτάτας μομφὰς (Ἀπ. 114). Ἐν τοιαύτῃ ἀποτόμῳ ἀνεξαρτησίᾳ διάκειται καὶ πρὸς τὰς θρησκευτικὰς δόξας καὶ συνηθείας τοῦ λαοῦ προσβάλλων δι' ὀξέων λόγων οὐ μόνον τὰ Διονύσια ὄργια, ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν ἀγαλμάτων λατρείαν καὶ τὰς ἐναίμους θυσίας.

Τοῦ Ἡρακλείτου ἡ σχολὴ διετηρήθη οὐ μόνον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῆς πατρίδι μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος, ἀλλ' εὗρε καὶ ἐν Ἀθήναις ἀποδοχήν· ὁ τοῦ Πλάτωνος διδάσκαλος *Κρατύλος* ἀνῆκεν εἰς τὴν σχολὴν ταύτην. Ἀλλ' οἱ μεταγενέστεροι οὗτοι Ἡρακλείτειοι, καὶ ἰδίᾳ ὁ Κρατύλος, κατέστησαν τόσον ἀμέθοδοι καὶ ἐνθουσιαστικοὶ καὶ εἰς τοιαύτας ὑπερβολὰς ἔφθασαν, ὥστε ὅ τε Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λίαν καταφρονητικῶς περὶ αὐτῶν ἐκφράζονται.

§ 23. Ἐμπεδοκλῆς.

Ὁ Ἀκραγαντῖνος Ἐμπεδοκλῆς ἐγεννήθη περὶ τὸ 495/0. π. Χ. καὶ ἀπέθανεν ἑξηκοντούτης περὶ τὸ 435/0. Διὰ τῆς δεινότητος αὐτοῦ περὶ τοὺς λόγους καὶ τῆς δραστηριότητος περὶ τὰς πράξεις διετηρήθη, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μέτων, ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς τῶν Ἀκραγαντίνων δημοκρατίας· ἀλλὰ πολλῷ σπουδαιότερον ὑπῆρχε καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον τὸ πρόσωπον τοῦ θρησκευτικοῦ διδασκάλου, τὸ τοῦ προφήτου, ἰατροῦ καὶ θαυματοποιοῦ· εἰς τοῦτο δὲ καθίστη αὐτὸν κατάλληλον ἡ μεγάλη τῇ τοῦ Πυθαγόρου ὁμοία προσωπικὴ αὐτοῦ ἀξία. Περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ πρωϊμώτατα ἤδη ἐτέθησαν εἰς κυκλοφορίαν τεράστια τῆς φαντασίας πλάσματα, τὸ μὲν θεοποιοῦντα τὸ δὲ ταπεινοῦντα αὐτόν, ἀλλὰ τὸ πιθανώτατον εἶνε, ὅτι ἐγκαταλειφθεὶς τελευταῖον ὑπὸ τῆς εὐνοίας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ πλήθους, ἀπέθανεν ἐν Πελοποννήσῳ ἐξόριστος. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων, ἅτινα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔφερον, μόνον τὰ δύο διδακτικὰ ποιήματα, τὰ *φυσικὰ* καὶ οἱ *καθαρμοί* δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν μετὰ βεβαιότητος· ἐξ ἀμφοτέρων δὲ διεσώθησαν ἡμῖν πολλὰ ἀποσπάσματα[1].

Ἐν μὲν τῇ ἐπὶ μυστηρίων καὶ θαυμάτων στηριζομένῃ θεολογίᾳ αὐτοῦ ἀκολουθεῖ ὁ Ἐμπεδοκλῆς τοῖς ὀρφικοῖς καὶ πυθαγορείοις δόγμασιν, ἐν δὲ τῇ φυσικῇ ζητεῖ μέσην τινὰ ὁδὸν μεταξὺ Παρμενίδου (οὗ μαθητὴς ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ ΑΛΚΙΔΑΜΑΝΤΟΣ παρὰ ΔΙΟΓ. VIII, 56) καὶ τῆς ὑπὸ τούτου πολεμηθείσης περὶ τοῦ παντὸς θεωρίας. Ὡς ὁ Παρμενίδης, ἀρνεῖται μὲν καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὅτι εἶνε νοητὴ γένεσίς τις καὶ φθορὰ ἐν τῇ αὐστηρᾷ τῆς λέξεως σημασίᾳ, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπορασίζει διὰ τοῦτο ν' ἀμφισβητήσῃ ὡς ἐκεῖνος τὴν πολλαπλότητα τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τὴν γένεσιν καὶ μεταβολὴν αὐτῶν· εὑρίσκει δὲ διέξοδον, τῷ Λευκίππῳ ἴσως προδρόμῳ ἀκολουθῶν, ἀνάγων τὴν μὲν γένεσιν εἰς ἕνωσιν, τὴν δὲ φθορὰν εἰς χωρισμὸν καὶ τὴν μεταβολὴν τὸ μὲν εἰς ἕνωσιν τὸ δὲ εἰς χωρισμὸν ἀγενήτων, ἀφθάρτων καὶ ἀναλλοιώτων στοιχείων. Τὰ δὲ στοιχεῖα ταῦτα νοεῖ κατὰ ποιὸν μὲν διάφορα ἀλλήλων, κατὰ ποσὸν δὲ διαιρετά, οὐχὶ δ' ὡς ἄτομα, ἀλλ' ὡς στοιχεῖα· καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς εἶνε ὁ πρῶτος ὁ τὴν ἔννοιαν ταύτην τοῦ στοιχείου προενεγκών. Τὸ ὄνομα εἶνε βεβαίως μεταγενέστερον. Αὐτὸς δ' ὁ Ἐμπεδοκλῆς καλεῖ τὰ στοιχεῖα «*ῥιζώματα πάντων*». Καὶ ἡ τετρὰς δὲ τῶν στοιχείων, πῦρ, ἀήρ, ὕδωρ, γῆ, κατάγεται ἀπὸ τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Οὐδὲν τῶν τεσσάρων τούτων στοιχείων δύναται νὰ μεταβῇ εἰς ἕτερον ἢ νὰ ἑνωθῇ μεθ' ἑτέρου εἰς νέον στοιχεῖον· ἑκάστη μῖξις τῶν στοιχείων συνίσταται ἐν τούτῳ μόνον, ὅτι μικρὰ αὐτῶν μόρια μηχανικῶς ἀναμίγνυνται, ὡσαύτως δὲ καὶ ἑκάστη ἐνέργεια, ἣν ἀσκοῦσιν ἐπ' ἄλληλα κατ' οὐσίαν κεχωρισμένα σώματα, ἐν τούτῳ συνίσταται, ὅτι ἐκ τοῦ ἑνὸς τούτων μικρὰ μόρια (*ἀπορροαί*) ἀπολύονται καὶ εἰς τοὺς πόρους τοῦ ἑτέρου εἰσδύουσιν· ὅπου δ' οἱ πόροι καὶ αἱ ἀπορροαὶ δύο σωμάτων εἶνε σύμμετροι, ἔλκουσιν ἄλ-

[1] Συλλεγέντα καὶ ἑρμηνευθέντα ὑπὸ STURZ Empedocles (1805)· KARSTEN Empedoclis carm. rel. 1838· STEIN Empedoclis fragm. 1852· MULLACH fragm. phil. I, XIII κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ληλα, ὡς ὁ μαγνήτης καὶ ὁ σίδηρος. Ἵνα συνέλθωσιν ὅμως ἢ ἀποχωρισθῶσι τὰ στοιχεῖα, δέον νὰ προσέλθωσιν εἰς αὐτὰ αἱ κινοῦσαι δυνάμεις· τοιαῦται δὲ δυνάμεις ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσι δύο, μία ἑνοῦσα καὶ μία χωρίζουσα. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὀνομάζει ἐκείνην μὲν *φιλότητα*, *στοργὴν* ἢ καὶ *ἁρμονίαν*, ταύτην δὲ *νεῖκος* καὶ *κότον*.

Αἱ δυνάμεις αὗται δὲν ἐνεργοῦσιν ὅμως πάντοτε καθ' ὅμοιον τρόπον. Ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ὁ Ἡράκλειτος ἐφρόνει, ὅτι περιοδικῶς ὁ κόσμος ἐκ τοῦ ἀρχεγόνου πυρὸς προέρχεται καὶ εἰς τοῦτο πάλιν ἐπιστρέφει, οὕτως ἀποδέχεται καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς, ὅτι τὰ στοιχεῖα ἐν ἀτελευτήτῳ διατελοῦντα μεταβολῇ νῦν μὲν συνέρχονται εἰς ἑνότητα διὰ τῆς φιλότητος, νῦν δὲ ἀποχωρίζονται ὑπὸ τοῦ νείκους. Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν καταστάσεων τούτων, ὡς τελεία μῖξις πάντων τῶν στοιχείων, σχηματίζει ὁ κόσμος τὸν διὰ τὸ σφαιροειδὲς αὐτοῦ σχῆμα *σφαῖρον* καλούμενον, ὅστις ὡς μακάριος θεὸς περιγράφεται· διότι πᾶν νεῖκος εἶνε ἀπ' αὐτοῦ ἐξωρισμένον· ἀντίθετος τῆς κατ' αστάσεως ταύτης εἶνε ὁ ὁλοσχερὴς χωρισμὸς τῶν στοιχείων Μεταξὺ τῶν ἄκρων τούτων κεῖνται ἐκεῖναι αἱ καταστάσεις τοῦ κόσμου, καθ' ἃς γίνονται καὶ ἀπόλλυνται τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα. Κατὰ τὴν πλάσιν τοῦ παρόντος κόσμου παρήγαγε κατὰ πρῶτον ἡ φιλότης ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὑπὸ τοῦ νείκους κεχωρισμένων στοιχείων δίνην τινά, περὶ ἣν συνειλκύσθησαν βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὰ στοιχεῖα ταῦτα. Ἐκ τοῦ συμμίγματος τούτου ἀπεχωρίσθη διὰ τῆς δινήσεως κατ' ἀρχὰς ὁ ἀὴρ ἢ ὁ αἰθήρ, ἐξ οὗ ἐσχηματίσθη ὁ τοῦ οὐρανοῦ θόλος, μετὰ τοῦτον τὸ πῦρ, ὅπερ ἀμέσως ὑπὸ τὸν θόλον τοῦ οὐρανοῦ κατέλαβε θέσιν· ἐκ τῆς γῆς ἐξεπιέσθη διὰ τῆς περιφορᾶς ὕδωρ, ἐξ οὗ πάλιν ἀήρ (τ. ἔ. ὁ κατώτερος ἀτμοσφαιρικὸς) ἐξητμίσθη. Ὁ οὐρανὸς συνίσταται ἐκ δύο ἡμίσεων, ὧν τὸ ἓν εἶνε πυρῶδες, τὸ δ' ἕτερον σκοτεινόν, κατεσπαρμένον ὑπὸ πυρωδῶν μερῶν· καὶ ἐκεῖνο μὲν εἶνε ὁ τῆς ἡμέρας οὐρανός, τοῦτο δὲ ὁ τῆς νυκτός. Τὸν Ἥλιον ὑπελάμβανεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς σὺν τοῖς Πυθαγορείοις ὡς κάτοπτρον, ὅπερ τὰς ἀκτῖνας τοῦ οὐρανίου πυρὸς συνάγει καὶ ἀντανακλᾷ ὡς ἡ Σελήνη τὰς τοῦ Ἡλίου. Ὅτι δ' ἡ Γῆ καὶ ὁ κόσμος διατηροῦνται ἐν τῇ αὐτῶν θέσει, τοῦτο κατεργάζεται κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα τῆς περιφορᾶς ἡ ταχύτης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐκ τῆς γῆς ἐβλάστησαν τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῷα. Ἀλλ' ὅπως ἡ συνένωσις τῶν στοιχείων διὰ τῆς φιλότητος γίνεται μόνον βαθμηδόν, οὕτω παρεδέχετο καὶ ἐν τῇ τῶν ἐμψύχων ὄντων γενέσει βαθμιαίαν τινὰ πρόοδον πρὸς τελειότερα γεννήματα. Πρῶτον προῆλθον ἐκ τῆς γῆς κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα μεμονωμένα μόνον μέλη, εἶτα συνηνώθησαν ταῦτα τυχαίως εἰς τερατώδη μορφώματα. Καὶ ὅτε δὲ τὰ νῦν ζῷα καὶ οἱ ἄνθρωποι συνίσταντο, ἦσαν κατ' ἀρχὰς ἄμορφοι ὄγκοι, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἐλάμβανον τὴν διάρθρωσιν αὐτῶν. Ὅτι δ' ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἤδη ἐξηγήσατο τὴν σκόπιμον τῶν ἐνοργάνων ὄντων κατασκευὴν διὰ τῆς παραδοχῆς, ὅτι ἐκ τῶν δημιουργημάτων τῆς τύχης διετηρήθησαν μόνον ὅσα ἦσαν ἱκανὰ νὰ ζήσωσιν, οὔτε καθ' αὑτὸ πιθανὸν εἶνε, οὔτε μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (Φυσ. II, 8.)[1]. Περὶ τὰ ἐμψυχα ὄντα φαίνεται ὁ Ἐμπεδοκλῆς λεπτομερέστατα ἐνασχοληθείς. Περὶ τῆς γεννήσεως καὶ ἀναπτύξεως αὐτῶν, περὶ τῆς στοιχειώδους συνθέσεως τῶν ὀστῶν καὶ τῆς σαρκός, περὶ τῆς ἀναπνοῆς (ἥτις ἐν μέρει διὰ τοῦ δέρματος κατὰ τὸν Ἐμπεδοκλέα ἐγίνετο) καὶ τῶν παρομοίων φαινομένων ἐποιεῖτο εὐφυεστάτας εἰς τὸ εἶδος αὐτῶν εἰκασίας. Ἐζήτει νὰ ἑρμηνεύσῃ τὰς τῶν αἰσθήσεων ἐνεργείας διὰ τῆς θεωρίας αὐτοῦ περὶ πόρων καὶ ἀπορροῶν, παρεδέχετο δὲ ὡς πρὸς τὴν ὄψιν, ὅτι πρὸς συνάντησιν τοῦ πρὸς τὸ ὄμμα κινουμένου φωτὸς ἐξέρχονται ἐκ τοῦ ὀφθαλμοῦ πυρὸς καὶ ὕδατος ἀπορροαί. Πρὸς ἐξήγησιν δὲ τῆς γνωστικῆς ἐνεργείας ἐν γένει ἐτίθετο τὴν ἀρχήν, ὅτι ἕκαστον στοιχεῖον ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τοῦ ἐν ἡμῖν ὁμοειδοῦς αὐτῷ[2] (ὅπως καὶ ἡ μὲν ἡδονὴ διὰ τοῦ συγγενοῦς, ἡ δὲ λύπη διὰ τοῦ ἐναντιουμένου, κατ' αὐτόν, προκαλοῦνται), ὅτι ἑπομένως ἡ ποιότης τῆς νοήσεως ῥυθμίζεται πρὸς τὴν ἰδιότητα τοῦ

[1] Πρβλ. τὴν ἐμὴν πραγματείαν περὶ τῶν ἑλλήνων προδρόμων τοῦ Δαρβίνου (über die griech. Vorganger Darwins, Philol. und histor. Abh. der Berl. Akad. 1878, σελ. 115 κ. ἑφ.). [Τὴν πραγματείαν ταύτην ὁ μὲν συγγραφεὺς ἀνεδημοσίευσεν ἐν τῇ Τρίτῃ Συλλογῇ τῶν ἑαυτοῦ Vorträge und Abhandlungen Lpz. 1884 σελ. 37—51, ἡμεῖς δ' ἐξελληνίσαμεν καὶ ἔχομεν ἤδη ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1885 τετυπωμένην ἐν τοῖς προκηρυχθεῖσιν «Φιλοσοφικοῖς μελετήμασιν», ὧν τὴν ἐκτύπωσιν δὲν κατώρθωσε μέχρι τοῦδε νὰ συμπληρώσῃ ὁ ἐκδότης. Σ. Μ.]

[2] «γαίῃ μὲν γὰρ γαῖαν ὀπώπαμεν κτλ.» Ἀπ. ἔκδ. Mull V 378.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σώματος καὶ ἰδίᾳ τοῦ αἵματος, ὅπερ κατ' αὐτὸν εἶνε κυρία ἕδρα τῆς νοήσεως. Ἀλλ' ὅπως τὸν Παρμενίδην οὕτω καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα οὐδόλως ἐκώλυσεν ἡ ὑλικὴ αὕτη θεωρία νὰ τάξῃ ἐν πολλῷ ἐλάσσονι μοίρᾳ τὴν κατ' αἴσθησιν γνῶσιν ἢ τὴν κατὰ λόγον.

Πρὸς τὸ φυσιολογικὸν τοῦτο σύστημα εἰς οὐδεμίαν ἐπιστημονικὴν συνάφειαν ἤνεγκεν ὁ Ἐμπεδοκλῆς οὔτε τὴν πρὸς τοὺς Ὀρφικοὺς καὶ Πυθαγορείους σχετιζομένην μυστικὴν αὐτοῦ θεωρίαν περὶ τῆς καταπτώσεως τῶν ψυχῶν εἰς τὸν ἐπίγειον βίον, περὶ τῆς περιοδείας αὐτῶν διὰ σωμάτων ἀνθρωπίνων καὶ θηρείων καὶ φυτικῶν καὶ περὶ τῆς ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιστροφῆς εἰς τοὺς θεοὺς τῶν ἐξαγνισθεισῶν ψυχῶν, οὔτε τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν ζωοθυσιῶν καὶ ζωϊκῶν τροφῶν. Καὶ οὐ μόνον τοιοῦτον ἐπιστημονικὸν σύνδεσμον μεταξὺ τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ δὲν ἀποκατέστησεν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀντίφασιν ἀμφοτέρων ἀπεπειράθη νὰ ἄρῃ, ὅσῳ ὀλιγώτερον καὶ ἂν εἶνε δυνατὸν νὰ παρίδωμεν ὅτι ἐν ἀμφοτέραις ἐκδηλοῦται ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ μὲν ἔρις καὶ ἡ ἀντίθεσις εἶνε παντὸς κακοῦ ἡ αἰτία, ἡ δ' ἑνότης καὶ ἡ ἁρμονία τὸ μακαριώτατον. Ὡσκύτως ὀλίγον γινώσκομεν, ἂν καὶ ποῦ τῆς φυσικῆς τοῦ Ἐμπεδοκλέους ἐγίνετο λόγος περὶ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος, οὗ μνείαν ποιεῖται ἀπόσπασμά τι (V. 417 M.)· ἂν δ' ὁ φιλόσοφος ποιητὴς (V. 389) ἀντιτάσσει, ὡς ὁ Ξενοφάνης, εἰς τὴν ἀνθρωπόμορφον περὶ θεῶν δόξαν καθαρωτέραν τινὰ περὶ τοῦ θείου ἰδέαν, ὅμως ἐξ ἴσου δυσκόλως δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ποῦ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ἐδύνατο ἡ ἰδέα αὕτη ν' ἁρμόζῃ καὶ πῶς ἠδύνατο καὶ νὰ συμβιβασθῇ ἁπλῶς πρὸς αὐτήν.

§ 24. Περὶ τῆς σχολῆς τῶν Ἀτομικῶν.

Ἱδρυτὴς τῆς ἀτομικῆς σχολῆς ἐγένετο ὁ σύγχρονος τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ Ἐμπεδοκλέους Λεύκιππος, οὗ τοὺς χρόνους ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβῶς. Ὁ ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ παρὰ ΣΙΜΠΛ. Φυσ. 28,4 ὀνομάζει αὐτὸν μαθητὴν τοῦ Παρμενίδου, δὲν γινώσκει δέ, ἐὰν κατάγηται ἐκ τῆς Μιλήτου ἢ τῆς Ἐλέας. Αἱ συγγραφαί, ἐξ ὧν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ Θεόφραστος παρέχουσιν ἡμῖν τὰ περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, φαίνονται βραδύτερον μεταξὺ τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ *Δημοκρίτου* εὑρεθεῖσαι[1]. Ὁ ἐξ Ἀβδήρων ἐπιφανὴς φιλόσοφος καὶ φυσιοδίφης Δημόκριτος ἦτο κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μαρτυρίαν νέος ἔτι, ὅτε πλέον ὁ Ἀναξαγόρας ἦτο πρεσβύτης (*νέος κατὰ πρεσβύτην Ἀναξαγόραν* ΔΙΟΓ. IX, 41). Ὅτι δὲ 40 ἀκριβῶς ἔτη νεώτερος ἐκείνου ἐγένετο καὶ ἑπομένως περὶ τὸ 460 π. Χ. ἐγεννήθη, φαίνεται αὐθαίρετος τοῦ Ἀπολλοδώρου γνώμη. Ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ τάσσει αὐτὸν (Περὶ ζῴων μορ. I, 1.642 α 26. Μετὰ τὰ φυσ. XIII, 4.1078 β 17) ὡς φιλόσοφον πρὸ τοῦ Σωκράτους. Ὁ πρὸς τὸ εἰδέναι ἔρως ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ δὴ καὶ τὴν Βαβυλῶνα. Ἐὰν δὲ κατὰ τὰ πέντε ἔτη, καθ' ἃ ἐν τῇ ξένῃ διετέλεσε (Ἀπ. V, 6 Mull), μὴ συμπίπτῃ καὶ ἡ ἀναστροφὴ αὐτοῦ μετὰ τοῦ Λευκίππου, οὗ μαθητὴς κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ Θεόφραστον ἐγένετο, οὐδὲν περὶ τούτου γινώσκομεν. Πλὴν τούτου ἐγνώριζεν ὁ Δημόκριτος καὶ ἄλλους παλαιοτέρους καὶ συγχρόνους φιλοσόφους ἅτε δὴ ὁ πρῶτος ὢν τῶν χρόνων αὐτοῦ φιλόσοφος καὶ φυσιοδίφης. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ δὲν εἶνε γνωστόν, τὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη παραδίδονται εἰς 90, 100 καὶ ἔτι πλείονα. Ἐκ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ διεσώθησαν πολλὰ ἀποσπάσματα[2]· δύσκολον δ' εἶνε νὰ διακρίνωμεν ἐκ τούτων τὰ μὴ γνήσια καὶ ἰδίως ἐν τοῖς ἠθικοῖς ἀποφθέγμασιν.

Ἡ ἀτομικὴ θεωρία θεωρητέα ἐν τοῖς κυρίοις αὐτῆς μέρεσιν ὡς ἔργον τοῦ Λευκίππου, ἡ δ' ἐφαρμογὴ αὐτῆς ἐπὶ πάντα τὰ μέρη τῆς περὶ τὴν φύσιν ἐπιστήμης φαίνεται κυρίως ἔργον τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ. Ὁ Λεύκιππος (ὡς ὁ ΑΡΙΣΤΟΤ. περὶ γεν. καὶ φθορ. I, 8 λέγει) ἦτο ὡς ὁ Παρμενίδης πεπεισμένος περὶ τοῦ ἀδυνάτου ἀπολύτου τινὸς γενέσεως καὶ φθορᾶς, τὴν πολλαπλότητα ὅμως τῶν ὄντων, τὴν κίνησιν, τὴν γένεσιν καὶ φθορὰν (τῶν συντεθειμένων

[1] Ἐντεῦθεν γίνεται φανερόν, διὰ τί ὁ Ἐπίκουρος ἠρνεῖτο τὴν ὕπαρξιν τοῦ Λευκίππου (ΔΙΟΓ. X,13). Ἐὰν δ' ὁ ROHDE (Ueber Leucipp und Demokrit. Verhandl. d. 34 Philologenversamml. 1881. Jahrb. f. Philol, 1882. σελ. 741 κ. ἑφ.) ἐζήτησε νὰ δείξῃ, ὅτι ὁ Ἐπίκουρος εἶχε δίκαιον, ἐξηλέγχθη πειστικώτατα ὑπὸ τοῦ DIELS (Verhandl. d. 35 Philologenvers. σελ. 96 κ. ἑφ.).

[2] Συλλεγέντα ὑπὸ τοῦ MULLACH. Democr. fragm. 1843. Fragm. phil. I, 330 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δῆλα δὴ πραγμάτων) δὲν ἤθελε ν' ἀρνηθῇ, καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν αὗται, ὡς ὁ Παρμενίδης εἶχεν ἀποδείξῃ, ἄνευ τοῦ *μὴ ὄντος* δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ νοηθῶσι, διὰ τοῦτο ἰσχυρίζετο, ὅτι τὸ μὴ ὂν ὑπάρχει ἐπ' ἴσης ὅπως καὶ τὸ ὄν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ὂν εἶνε (κατὰ τὸν Παρμενίδην) τὸ πληροῦν τὸν χῶρον, τὸ πλῆρες, τὸ δὲ μὴ ὂν τὸ κενόν. Ὡς τὰ κύρια συστατικὰ πάντων τῶν ὄντων ἐχαρακτήριζον ἑπομένως ὁ Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενόν. Ἵνα δυνηθῶσι δὲ νὰ ἑρμηνεύσωσιν ἐκ τούτων τὰ φαινόμενα, ἐνόουν τὸ πλῆρες διῃρημένον εἰς ἀναρίθμητα διὰ δὲ τὴν σμικρότητα αὐτῶν μὴ διακεκριμένως τῇ αἰσθήσει ληπτὰ σωμάτια. Ταῦτα δ' ὑπελάμβανον κεχωρισμένα μὲν ἀπ' ἀλλήλων διὰ τοῦ κενοῦ, καθ' αὑτὰ ὅμως ἀδιαίρετα τούτου ἕνεκα, ὅτι ἀποπληροῦσιν ἐντελῶς τὸν ὑφ' ἑαυτῶν κατεχόμενον χῶρον καὶ οὐδὲν ἔχουσιν ἐνέαυτοῖς κενόν· διὸ καὶ «*ἄτομα*» ἢ καὶ «*στερεὰ*» ἤτοι πυκνὰ σώματα ὀνομάζονται. Ταῦτα τἄτομα εἶνε ἀκριβῶς τοιαῦτα τὴν φύσιν, οἷον τὸ τοῦ Παρμενίδου ὄν, ἐὰν νοήσῃ τις τοῦτο εἰς ἀναρίθμητα μέρη διῃρημένον καὶ ἐντὸς ἀπείρου κενοῦ χώρου τεθειμένον, τ. ἔ. ἀγένητα, ἀνώλεθρα καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῶν ὅλως ὁμοειδῆ, διαφέρουσι δὲ μόνον ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸν ὄγκον αὐτῶν καὶ δὲν ἐπιδέχονται οὐδεμίαν κατὰ ποιὸν ἀλλοίωσιν, ἀλλὰ μόνον κατὰ τόπον μεταβολήν. Ὅθεν εἰς ταύτην καὶ μόνην ὀφείλομεν ν' ἀναφέρωμεν καὶ τὰς ἰδιότητας καὶ μεταβολὰς τῶν ὄντων. Ἐπειδὴ πάντα τὰ ἄτομα ἐκ τῆς ἰδίας ὕλης συνίστανται, ἀνάγκη τὸ βάρος αὐτῶν νὰ εἶνε ἀκριβῶς ἀνάλογον πρὸς τὸν ὄγκον· ἐὰν λοιπὸν σύνθετα σώματα τοῦ αὐτοῦ ὄγκου διάφορον ἔχωσι βάρος, τοῦτο δύναται νὰ προέρχηται ἐκ τούτου μόνον, ὅτι ἐν τῷ ἑνὶ σώματι πλείονα κενὰ διάμεσα ὑπάρχουσιν ἢ ἐν τῷ ἑτέρῳ. Πᾶσα γένεσις συνθέτου σώματος εἶνε σύνοδος κεχωρισμένων ἀτόμων καὶ πᾶσα φθορὰ χωρισμὸς συνηνωμένων· τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ παντὸς εἴδους μεταβολῆς. Πᾶσα τῶν ὄντων ἀλληλοπάθεια εἶνε μηχανικὴ διὰ πιέσεως καὶ ὠθήσεως γινομένη· πᾶσα ἐνέργεια πρὸς τὰ πόρρω (ὡς μεταξὺ μαγνήτου καὶ σιδήρου, ῥωτὸς καὶ ὀφθαλμοῦ) γίνεται δι' ἀπορροῶν. Πᾶσαι τῶν ὄντων αἱ ἰδιότητος στηρίζονται ἐπὶ τοῦ σχήματος, τοῦ μεγέθους, τῆς θέσεως καὶ τάξεως τῶν ἀτόμων αὐτῶν· αἱ κατ' αἴσθησιν ποιότητες, ἃς ἡμεῖς αὐτοῖς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀποδίδομεν, ἐκφράζουσιν ἁπλῶς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐνεργοῦσιν ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν· *νόμῳ γλυκὺ* (νομίζεται, δοξάζεται), *νόμῳ πικρόν, νόμῳ θερμόν, νόμῳ ψυχρόν, νόμῳ χροιή· ἐτεῇ δὲ ἄτομα καὶ κενόν* (Δημ. Ἀπ. φυσ. 1).

Πάντα λοιπὸν τἄτομα κινοῦνται διὰ τοῦ ἰδίου βάρους ἐξ αἰῶνος ἐν τῷ ἀπείρῳ χώρῳ πρὸς τὰ κάτω. Ἐπειδὴ δ' ἐνταῦθα, ὡς οἱ ἀτομικοὶ ἐδόξαζον, τὰ μείζονα καὶ διὰ τοῦτο βαρύτερα ἄτομα ταχύτερα πίπτουσι τῶν μικροτέρων καὶ κουφοτέρων, ἀλληλοτυποῦσι καὶ συγκρούονται πρὸς ἄλληλα· οὕτω δὲ τὰ μὲν μικρότερα ὠθοῦνται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἐκ τῆς ἀντιθέτου διευθύνσεως τῶν δύο τούτων κινήσεων, ἐκ τῆς συγκρούσεως καὶ τοῦ ἀποπαλμοῦ τῶν ἀτόμων γεννᾶται δίνησις. Ἕνεκα δὲ τῆς στροβιλοειδοῦς ταύτης κινήσεως, τὸ μὲν συνέρχονται τὰ ὁμοειδῆ ἄτομα, τὸ δὲ σχηματίζονται διὰ τῆς συμπλοκῆς τῶν διαφόρων κατὰ τὸ σχῆμα ἀτόμων κεχωρισμένα καὶ πρὸς τὰ ἔξω περιφερῆ ἀτόμων συμπλέγματα ἢ κόσμοι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν κίνησις ἄναρχος οὖσα τυγχάνει, ἡ δὲ τῶν ἀτόμων ὑπόστασις καὶ ὁ κενὸς χῶρος οὐδὲν ἔχουσι πέρας, ἕπεται κατ' ἀνάγκην ὅτι τοιοῦτοι κόσμοι ἀναρίθμητοι ἀείποτε ὑπῆρξαν, οἵτινες ἐν ποικιλωτάταις κατασκευαῖς εὑρίσκονται καὶ τὰ διαφορώτατα ἔχουσι σχήματα. Μόνον εἷς τῶν ἀναρίθμων τούτων κόσμων εἶνε καὶ ὁ κόσμος, εἰς ὃν ἡμεῖς ἀνήκομεν. Τοῦ Δημοκρίτου αἱ εἰκασίαι περὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου, τῆς συστάσεως τῶν ἀστέρων ἐν τῷ ἀέρι, τῆς βαθμιαίας ἀποξηράνσεως καὶ ἐκπυρώσεως κτλ. συνάδουσι πρὸς τὰς γενικὰς αὐτοῦ προϋποθέσεις. Τὴν Γῆν φαντάζονται ὁ Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος ὡς στρογγύλην πλάκα ἐπὶ τοῦ ἀέρος ὀχουμένην. Τὰ ἄστρα, ἐξ ὧν ὅμως τὰ δύο μέγιστα, ὁ Ἥλιος καὶ ἡ Σελήνη, εἰσῆλθον κατ' αὐτοὺς εἰς τὸ πλανητικὸν ἡμῶν σύστημα κατὰ πρῶτον μετὰ τὴν γένεσιν αὐτῶν, ἐστρέφοντο πρὸ τῆς πρὸς μεσημβρίαν κλίσεως τοῦ γηΐνου ἄξονος πλαγίως περὶ τὴν Γῆν. Ἐκ τῶν 4 στοιχείων τὸ μὲν πῦρ συνίστανται, κατὰ τὸν Δημόκριτον, ἐκ μικρῶν λείων καὶ στρογγύλων ἀτόμων, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς εἶνε ἀναμεμιγμένα διαφόρων εἰδῶν ἄτομα.

Ἐκ τῆς ὑλύος προῆλθον τὰ ὀργανικὰ ὄντα, οἷς ὁ Δημόκριτος διαφερόντως τὴν προσοχὴν ἐπιστήσας φαίνεται· ἰδιαιτάτην δ' ὅμως ἐπιμέλειαν ἔδειξε περὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ἐν ᾧ ἤδη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτοῦ τοῦ σώματος ἡ κατασκευὴ φαίνεται αὐτῷ οὖσα ὑψίστου θαυμασμοῦ ἀξία, ὅμως πολλῷ ὑψηλοτέραν τιμὴν ἀποδίδωσιν εἰς τὴν ψυχὴν καὶ τὸν διανοητικὸν βίον. Καὶ τὴν ψυχὴν πάντως ὑπολαμβάνει ἁπλῶς ὥς τι σωματικόν· συνίσταται δῆλον ὅτι αὕτη κατὰ τὸν Δημόκριτον ἐκ λεπτῶν, λείων καὶ στρογγύλων ἀτόμων, ἄρα ἐκ πυρός, ὅπερ εἶνε καθ' ὅλον τὸ σῶμα διεσπαρμένον καὶ διὰ τῆς εἰσπνοῆς τὸ μὲν κατὰ τὴν ἔξοδον κωλύεται, τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἀέρος ἀναπληροῦται· ἀλλὰ ψυχικαί τινες ἐνέργειαι ἔχουσιν ἐν ὡρισμένοις ὀργάνοις τὴν ἑαυτῶν ἕδραν. Μετὰ τὸν θάνατον διασκορπίζονται τὰ τὴν ψυχὴν ἀποτελοῦντα ἄτομα. Παρὰ πάντα δὲ ταῦτα ἡ ψυχὴ εἶνε τὸ εὐγενέστατον καὶ θειότατον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· καὶ πάντα δὲ τἄλλα ὄντα ἔχουσι τόσην ψυχὴν καὶ τόσον νοῦν, ὅσον ἐν αὐτοῖς ὑπάρχει θερμογόνον· περὶ τοῦ ἀέρος ἔλεγε π. χ. ὁ Δημόκριτος, ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ ἐν αὐτῷ πολὺς *νοῦς* καὶ *ψυχή*, ἄλλως δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ λάβωμεν ταῦτα εἰς ἑαυτοὺς διὰ τῆς ἀναπνοῆς (ΑΡΙΣΤ. περὶ ἀναπν. 4). Αἴσθησις εἶνε ἡ ἀλλοίωσις, ἣν γεννῶσιν ἐν τῇ ψυχῇ αἱ ἐκ τῶν πραγμάτων ἐξερχόμεναι καὶ διὰ τῶν αἰσθητηρίων εἰσδύουσαι ἀπορροαί· τὸ ὁρᾶν π. χ. γεννᾶται ἐν ᾧ τὰ ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπολυόμενα *εἴδωλα* ἢ *δείκελα* μετασχηματίζουσι κατὰ τὴν ἑαυτῶν μορφὴν τὸν πρὸ αὐτῶν κείμενον ἀέρα καὶ οὗτος ἔρχεται εἰς συνεπαφὴν μετὰ τῶν ἐκ τῶν ἡμετέρων ὀφθαλμῶν ἐξερχομένων ἀπορροῶν, ὁπότε πᾶν εἶδος ἀτόμων γίνεται λῆπτὸν ὑπὸ τῶν ἐν ἡμῖν ὁμοειδῶν. Ἐν ὁμοίᾳ ἀλλοιώσει τοῦ ψυχικοῦ σώματος συνίσταται καὶ τὸ νοεῖν. Ἡ νόησις εἶνε ὀρθή, ὅταν ἡ ψυχὴ διὰ τῶν κινήσεων, ἃς ὑφίσταται, μεθίσταται εἰς τὴν ὀρθὴν θερμοκρασίαν.

Ἡ ὑλικὴ αὕτη θεωρία ἥκιστα κωλύει τὸν Δημόκριτον ὡς καὶ ἄλλους νὰ ποιήσηται ἐμφαντικὴν διάκρισιν τῆς αἰσθήσεως ἀπὸ τῆς νοήσεως (τῆς *σκοτίης γνώμης* ἀπὸ τῆς *γνησίης*) κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκάστης καὶ νὰ προσδοκᾷ ἐξήγησιν περὶ τῆς ἀληθοῦς ποιότητος τῶν ὄντων μόνον ἐκ τῆς *γνησίας γνώμης*, εἰ καὶ δὲν παραγνωρίζει, ὅτι ταύτην μόνον ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως ἀφορμώμενοι δυνάμεθα νὰ μάθωμεν. Τὸ ἀτελὲς τῆς κατ' αἴσθησιν γνώσεως εἶνε βεβαίως, ὅπερ κυρίως προκαλεῖ τὰ παράπονα τοῦ Δημοκρίτου διὰ τὴν ἀβεβαιότητα καὶ στενότητα τῆς ἡμετέρας γνώσεως, ἀλλὰ δὲν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τυγχωρεῖται ν' ἀνακηρύξωμεν αὐτὸν σκεπτικὸν διὰ τοῦτο. Τῇ σκέψει τοῦ Πρωταγόρου ἀντεῖπεν αὐτὸς διαρρήδην. Ὡσαύτως δέ, ὅπως τῆς γνώσεως, οὕτω καὶ τοῦ βίου ἡμῶν ἡ ἀξία ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀνυψώσεως ὑπὲρ τὰ αἰσθητά. Τὸ εὐκταιότατον τῷ ἀνθρώπῳ εἶνε βεβαίως τὸ διάγειν τὸν βίον ὡς πλεῖστα εὐθυμηθέντι καὶ ἐλάχιστα ἀνιηθέντι· ἀλλ' «εὐδαιμονίη ψυχῆς καὶ κακοδαιμονίη οὐκ ἐν βοσκήμασιν οἰκέει οὐδ' ἐν χρυσῷ, ψυχὴ δ' οἰκητήριον δαίμονος». Ἡ εὐδαιμονία συνίσταται κυρίως ἐν τῇ φαιδρότητι καὶ τῇ ἠρεμίᾳ τῆς ψυχῆς (*εὐθυμίη*,[1] *εὐεστοῦ, ἁρμονίη, ἀθαμβίη*)· ταύτης δ' ἐπιτυγχάνει ὅτι ἀσφαλέστατα ὁ ἄνθρωπος διὰ τοῦ μετριασμοῦ τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ τῆς «*βίου ξυμμετρίης*». Τοιοῦτος εἶνε ὁ νοῦς τῶν βιωτικῶν τοῦ Δημοκρίτου παραγγελμάτων· δεικνύουσι πολλὴν τοῦ βίου πεῖραν, λεπτὴν παρατήρησιν καὶ καθαρὰς ἀρχάς. Πρὸς ἐπιστημονικὴν αὐτῶν μετὰ τῆς περὶ τὴν φύσιν θεωρίας αὐτοῦ σύνδεσιν οὐδεμίαν, ὡς φαίνεται, ἐποιήσατο ἀπόπειραν, καὶ ἂν ἡ πρυτανεύουσα ἰδέα τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ κεῖται περιεκτικῶς ἐν τῇ ἐξῆς προτάσει, ὅτι ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται ὅλως ἐκ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, ἐλλείπει ὅμως πᾶσα ἀπόδειξις περὶ τούτου, ὅτι δῆλα δὴ ὁ Δημόκριτος ἐπεχείρησε νὰ θεμελιώσῃ τὴν πρότασιν ταύτην διὰ γενικῶν ἀρχῶν ὡς ἐθεμελίου ὁ Σωκράτης τὴν πρότασιν, ὅτι ἡ ἀρετὴ συνίσταται ἐν τῇ γνώσει. Διὰ τοῦτο ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ καταλέγει ἔτι τὸν Δημόκριτον παρὰ πάντα τὰ ἠθικὰ αὐτοῦ ἀποφθέγματα ὅλως εἰς τοὺς φυσικοὺς καὶ παρίστησι τὴν ἐπιστημονικὴν ἠθικὴν μετὰ τοῦ Σωκράτους κατὰ πρῶτον ἀρχομένην. (Μετὰ τὰ φυσ. XIII, 4.1078 *b* 17. Περὶ ζῴων μορ. I, 2. 642 *a* 26).

Παράδοξος ὅλως ἐμφανίζεται ἡμῖν τοῦ Δημοκρίτου ἡ δόξα περὶ τῶν θεῶν τῆς τοῦ λαοῦ πίστεως, εἰ καὶ πρὸς τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἐξηγήσεις ὀρθῶς τῇ ἀληθείᾳ προσαρμόζεται. Ὅσῳ δῆλα δὴ ὀλιγώτερον ἐδύνατο νὰ συμφωνήσῃ πρὸς τὴν πίστιν ἐκείνην καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένην, τόσῳ ὅμως μείζων ἐφαίνετο αὐτῷ ἡ ἀνάγκη

[1] «Περὶ εὐθυμίης» εἶνε ἡ ἐπιγραφὴ τῆς συγγραφῆς, ἐξ ἧς φαίνονται ληφθέντα πάντα ἢ τὰ πλεῖστα ἠθικὰ τοῦ φιλοσόφου ἀποσπάσματα, καθ' ὅσον εἶνε γνήσια· περὶ αὐτῶν ἐπραγματεύσατο ὁ H. HIRZEL ἐν τῷ Hermes XIV, 354 — 407.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐτήν· καὶ εἰ καὶ τούτου ἕνεκα δὲν ἀπέκρουε τὴν δόξαν, ὅτι ἔκτακτα φυσικὰ φαινόμενα ἔδωκαν τοῖς ἀνθρώποις ἀφορμήν, ν' ἀναγάγωσι ταῦτα εἰς θεοὺς ὡς εἰς τοὺς αἰτίους αὐτῶν, ἢ ὅτι καθολικαί τινες ἔννοιαι παρίστανται δι' αὐτῶν, ὅμως εἰς τὴν ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως στηριζομένην αὐτοῦ θεωρίαν τῆς γνώσεως πολλῷ εὐπροσδεκτωτέρα ἦτο ἄλλη τις ὑλικωτέρα ἐξήγησις. Ὅπως ἡ τοῦ λαοῦ πίστις κατῴκισε τὸν κατὰ τὸν ἀέρα χῶρον διὰ δαιμόνων, οὕτω παρεδέχετο καὶ ὁ Δημόκριτος ὅτι διαμένουσιν ἐν τῷ ἀέρι ὄντα, ἀνθρωποειδεῖς ἔχοντα μορφάς, ἅτινα ὅμως πολλῷ τῶν ἀνθρώπων κατά τε τὸ μέγεθος καὶ τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς ὑπερέχουσι καὶ ὧν αἱ ἐνέργειαι εἶνε τοῦτο μὲν εὐεργετικαὶ τοῦτο δὲ βλαβεραί· τὰ εἴδωλα (σελ. 69), ἅπερ ἐξ αὐτῶν ἐξέρχονται καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους καθ' ὕπνον ἢ ἐν ἐγρηγόρσει ἐμφανίζονται, ἐθεωρήθησαν κατ' αὐτὸν ὡς θεοί. Καὶ τῶν προφητικῶν δ' ὀνείρων καὶ τῆς βασκάνου δυνάμεως τοῦ κακοῦ ὀφθαλμοῦ ἐζήτει ὁ Δημόκριτος νὰ παράσχῃ φυσικήν τινα ἐξήγησιν διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ περὶ εἰδώλων καὶ ἀπορροῶν· καὶ ἐκ τῶν σπλάγχνων δὲ τῶν θυμάτων ἐπίστευεν ὅτι δύνανται νὰ ληφθῶσι φυσικὰ σημεῖα συμβάντων τινῶν.

Ὁ σπουδαιότατος ἀνὴρ ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Δημοκρίτου εἶνε *Μητρόδωρος* ὁ Χῖος, ὅστις ἔσχε διδάσκαλον ἤτοι αὐτὸν τὸν ἴδιον ἢ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ *Νέσσαν*. Ἐν τοῖς κυριωτάτοις ὁμοφρονῶν τῷ Δημοκρίτῳ ὅμως ἀπέκλινεν αὐτοῦ κατά τινα σημεῖα ἐν ταῖς λεπτομερείαις τῆς φυσικῆς ἐξηγήσεως, καὶ ἐξῆγεν ἐκ τῆς αἰσθητικῆς αὐτοῦ θεωρίας συμπεράσματα, δι' ὧν δὲν ἐσκόπει βεβαίως ν' ἀρνηθῇ συστηματικῶς τὸ δυνατὸν τῆς γνώσεως. Μαθητὴς τοῦ Μητροδώρου ἢ τοῦ μαθητοῦ τούτου *Διογένους* εἶνε *Ἀνάξαρχος ὁ Εὐδαιμονικὸς* ὁ συνοδοιπόρος τοῦ Ἀλεξάνδρου ὁ πολλῷ ἀξιολογώτερος ἐν τῷ θανάτῳ ἢ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ δειχθείς. Μετὰ τοῦ Μητροδώρου σχετίζεται ἴσως καὶ ὁ *Ναυσιφάνης*, ὃς εἰσήγαγεν εἰς τοῦ Δημοκρίτου τὰ δόγματα τὸν Ἐπίκουρον, ὅστις ὅμως λέγεται ὅτι καὶ τοῦ σκεπτικοῦ Πύρρωνος ἤκουσεν.

§ 25. Ἀναξαγόρας.

Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος γεννηθεὶς κατὰ τὸν Ἀπολλόδωρον (παρὰ ΔΙΟΓ. II, 7, πιθανὸν κατὰ Δημήτριον τὸν Φαληρέα) Ολ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

70, 1 (500 π. Χ.) παρέδωκεν ἑαυτὸν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς περιουσίας αὐτοῦ ὅλως ἀμελήσας· διεκρίνετο δὲ μάλιστα ὡς μαθηματικός. Περὶ τῶν διδασκάλων αὐτοῦ οὐδὲν γινώσκομεν· ἁπλῶ δ' ἀργολογία εἶνε τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν νεωτέρων ὅτι ἔσχε διδάσκαλον τὸν Κλαζομένιον *Ἑρμότιμον*, ἄνδρα πολὺ ἀρχαιότερον, μυθώδη καὶ θαυματοποιόν· ἐν δὲ τῷ περὶ αὐτοῦ μύθῳ ὑπεδηλοῦτο ἐνωρὶς ἤδη (κατ' ΑΡΙΣΤ. Μετὰ τὰ φυσ. 984 *b* 18) τὸ περὶ τοῦ νοῦ δόγμα τοῦ Ἀναξαγόρου. Ἐν Ἀθήναις, ἔνθα (κατὰ ΔΙΟΓ. II, 7 περὶ τὸ 464/2) μετῴκησε, στενὰς συνῆψε πρὸς τὸν Περικλέα σχέσεις· κατηγορηθεὶς δὲ ὑπ' ἀντιπάλων τοῦ πολιτικοῦ τούτου ἀνδρὸς ἐπὶ ἀρνήσει τῶν τῆς πόλεως θεῶν ἠναγκάσθη (434/3 π. Χ.) νὰ καταλίπῃ τὰς Ἀθήνας. Μετέβη δ' εἰς Λάμψακον, ἔνθα τῷ 428 π. Χ. ἀπέθανεν (Ἀπολλόδ. παρὰ ΔΙΟΓ. II, 7). Τῆς *περὶ φύσεως* συγγραφῆς αὐτοῦ, ἣν ὅτε συνέτασσε, φαίνεται ὅτι ἐγίνωσκεν ἤδη τὴν θεωρίαν τοῦ Ἐμπεδοκλέους καὶ τοῦ Λευκίππου, περιεσώθησαν ἀξιόλογα ἀποσπάσματα[1].

Καὶ ὁ Ἀναξαγόρας εἶνε πρὸς ἐκείνους σύμφωνος, ὅτι γένεσις καὶ φθορὰ κατ' αὐστηρὰν ἔννοιαν δὲν εἶνε νοητή, ὅτι ἐπομένως πᾶσα γένεσις συνίσταται ἐν τῇ συμμίξει καὶ πᾶσα φθορὰ ἐν τῇ διακρίσει ὑπαρχόντων στοιχείων[2]. Ἀλλ' ἤδη αὐτὴν ἁπλῶς τὴν κίνησιν, δι' ἧς γίνεται ἡ σύμμιξις καὶ διάκρισις τῶν ὑλικῶν στοιχείων, δὲν γινώσκει νὰ ἑρμηνεύσῃ ἐκ τῆς ὕλης καθ' ἑαυτήν, πολλῷ δ' ἔτι ἧττον τὴν εὖ τεταγμένην κίνησιν, ἥτις προϋνέγκε τὸ πάγκαλον τοῦτο καὶ πλῆρες σκοπιμότητος σύνολον, τὸν κόσμον. Ὁ κόσμος οὗτος δύναται νὰ εἶνε μόνον τὸ ἔργον ὄντος τινός, οὗτινος ἡ γνῶσις καὶ δύναμις ὑπὲρ πάντα ἐπεκτείνεται, τὸ ἔργον νοοῦντος, λόγον ἔχοντος καὶ συγχρόνως παντοδυνάμου ὄντος, τοῦ *νοῦ*· καὶ ταύτην τὴν

[1] Παρὰ MULLACH Fragm. I, 243 κ. ἑφ. ἡρμηνεύθησαν ὑπὸ SCHAUBACH Anaxag. fragmenta 1827. SCHORN Anaxag. et Diogenis fragmenta 1829.

[2] Ἀπ. 17. Μ. (ΣΙΜΠΛ. Φυσ. 163, 20) «τὸ δὲ γίνεσθαι καὶ ἀπόλυσθαι οὐκ ὀρθῶς νομίζουσιν οἱ Ἕλληνες· οὐδὲν γὰρ χρῆμα γίνεται οὐδὲ ἀπόλλυται, ἀλλ' ἀπὸ ἐόντων χρημάτων συμμίσγεταί τε καὶ διακρίνεται καὶ οὕτως ἂν ὀρθῶς καλοῖεν τό τε γίνεσθαι συμμίσγεσθαι καὶτὸ ἀπόλλυσθαι διακρίνεσθαι».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δύναμιν καὶ λογικότητα δύναται νὰ ἔχῃ ὁ νοῦς τότε μόνον, ὅταν παντὸς ἑτέρου ἄμικτος ὢν διατελῇ καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ μηδενὸς ἑτέρου κωλύηται. Τὴν πρυτανεύουσαν ἄρα τοῦ Ἀναξαγόρου ἰδέαν ἀποτελεῖ ἡ ἔννοια τοῦ νοῦ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὕλην, καὶ τὸ οὐσιῶδες γνώρισμα πρὸς δήλωσιν τῆς ἀντιθέσεως ταύτης εὑρίσκει ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν νοῦς εἶνε ὅλως ἁπλοῦς, ἡ δὲ ὕλη ὅλως σύνθετος. Ἐκεῖνος «οὐδενὶ μέμικται χρήματι, ἀλλὰ μοῦνος ἐφ' ἑωυτοῦ ἐστιν» καὶ «ἔστι λεπτότατόν τε πάντων χρημάτων καὶ καθαρώτατον»· δι' ὧν τὸ ἀσώματον αὐτοῦ δὲν σημαίνεται μὲν ἐντελῶς καὶ κατ' ἀκρίβειαν, νοεῖται ὅμως σαφῶς καὶ ἀναμφιβόλως, ἐνῷ μακρὰν τοῦ φιλοσόφου ἔτι κεῖται τὸ ζήτημα περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ νοῦ. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ συνίσταται κυρίως ἐν τῷ διαχωρισμῷ τῶν μεμιγμένων, εἰς ὃν ἐδύνατο ν' ἀναχθῇ καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ ὡς διάκρισις. Ἡ ὕλη τοὐναντίον, πρὶν νὰ ἐνεργήσῃ ἐπ' αὐτῆς ὁ νοῦς, παρίστησιν ὑπόστασίν τινα, ἐν ᾗ δὲν ὑπάρχει τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου κεχωρισμένον. Ἐπειδὴ δὲ πάντα ἐκ τῆς ὑποστάσεως ταύτης ὀφείλουσι νὰ λάβωσι γένεσιν δι' ἁπλῆς διακρίσεως τῶν συνιστώντων αὐτὴν μερῶν, ἀνάγκη νὰ νοηθῇ οὐχὶ ὡς ὁμοειδὴς ὕλη οὐδ' ὡς μῖγμα τοιούτων ἁπλῶν στοιχείων, οἷα τὰ τοῦ Ἐμπεδοκλέους στοιχεῖα ἢ τὰ ἄτομα· συνίσταται δὲ μᾶλλον κατ' Ἀναξαγόραν ἐκ συγκρίματός τινος ἀπείρων τὸ πλῆθος, ἀγενήτων, ἀφθάρτων καὶ ἀναλλοιώτων, ἀοράτων τὴν σμικρότητα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀδιαιρέτων σωματίων, εἰδικὴν ἐχόντων ποιότητα· οἷον ἐκ μορίων χρυσοῦ, μορίων σαρκός, μορίων ὀστοῦ κ.οὗ.ἑ. Ὁ Ἀναξαγόρας ὀνομάζει ταῦτα τὰ πρῶτα αὐτοῦ στοιχεῖα *σπέρματα* ἢ *χρήματα*· μεταγενέστεροι συγγραφεῖς καλοῦσι ταῦτα διὰ ἡμιαριστοτελικοῦ ὅρου ὁμοιομερείας.

Συμφώνως πρὸς τὰς προϋποθέσεις ταύτας ἤρξατο τῆς κοσμογονίας αὐτοῦ ὁ Ἀναξαγόρας ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τῆς καταστάσεως, ἐν ᾗ «*ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν*» (Ἀπ. Ι.). Τὴν διάκρισιν αὐτῶν διεργάσατο ὁ νοῦς ἐπενεγκὼν ἔν τινι σημείῳ δίνησιν, ἥτις ἐντεῦθεν ἐκτεινομένη ἀείποτε πλείονα μέρη τῆς ἀπείρου ὕλης εἵλκε πρὸς ἑαυτὴν καὶ ἔτι περαιτέρω θὰ προσελκύσῃ. Ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας καὶ κατ' ἄλλα στάδια τῆς κοσμοποιΐας παρίστη τὸν νοῦν ἐνεργοῦντα, περὶ τούτου οὐδὲν εἶνε παραδεδομένον· πολλῷ δὲ μᾶλλον ψέγουσιν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτὸν ὁ ΠΛΑΤΩΝ (Φαίδωνι 97 Β κ. ἑφ.) καὶ ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (Μετὰ τὰ φυσ. Ι, 4.985 α 18. κεφ. 7. 988 β 6.), ὅτι δὲν μετεχειρίσθη τὴν νεωστὶ ἐφευρεθεῖσαν ἀρχὴν αὐτοῦ πρὸς τελεολογικὴν τῆς φύσεως ἐξήγησιν καὶ ὅτι περιωρίζετο καὶ αὐτὸς ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ εἰς τὰς τυφλῶς ἐνεργούσας ὑλικὰς αἰτίας. Διὰ τῆς δινήσεως διεκρίθησαν τὰ ὑπὸ ταύτης καταληφθέντα ὑλικὰ μόρια κατὰ πρῶτον εἰς δύο ἐναντίας ἀλλήλαις μοίρας, ἐξ ὧν ἡ μὲν περιελάμβανε τὸ θερμόν, ξηρόν, λαμπρὸν καὶ ἀραιόν, ἡ δὲ τὸ ψυχρόν, διερόν, ζοφερὸν καὶ πυκνόν· ἤτοι εἰς τὸν αἰθέρα καὶ τὸν ἀέρα (ἢ ἀκριβέστερον τὴν ἀτμίδα, τὴν ὁμίχλην). Σὺν τῇ διαρκείᾳ δὲ τῆς κινήσεως προϋχώρει καὶ τῶν στοιχείων ἡ διάκρισις, ἀλλ' ὅμως οὐδέποτε λαμβάνει αὕτη πέρας· ἐνυπάρχουσι πολλῷ μᾶλλον ἐν παντὶ παντὸς μόρια, καὶ μόνον τούτου ἕνεκα καθίσταται δυνατόν, ἵνα προφαινομένων αὐτῶν μεταβάλληται πρᾶγμά τι· ἂν ἡ χιὼν μὴ ἦτο μέλαινα, τ. ἔ. ἂν μὴ ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ παρὰ τῷ λευκῷ καὶ μέλαν, δὲν θὰ ἐδύνατο νὰ ὑπάρχῃ καὶ τὸ ὕδωρ, εἰς ὃ μεταβάλλεται ἡ χιών. Τὸ μὲν ἀραιὸν καὶ θερμὸν ἐξεχώρησε διὰ τῆς δινήσεως εἰς τὴν περιφέρειαν, τὸ δὲ πυκνὸν καὶ διερὸν εἰς τὸ μέσον καὶ ἐσχημάτισε τὴν Γῆν, ἣν ὁ Ἀναξαγόρας ἐφαντάζετο ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἴωνες πλατεῖαν τὸ σχῆμα ὑπὸ τοῦ ἀέρος φερομένην. Τὰ δ' ἄστρα συνέστησαν ἐκ σωρῶν πετρῶν, αἵτινες ὑπὸ τῆς βίας τῆς περιφορᾶς ἀπεσπάσθησαν τῆς Γῆς καὶ ἐξεσφενδονήθησαν εἰς τὸν αἰθέρα καὶ ἐπυρακτώθησαν ἐν αὐτῷ. Ἐκινοῦντο δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁριζοντίως, μόνον δ' ἀπὸ τῆς κλίσεως τοῦ ἄξονος τῆς Γῆς κινοῦνται περὶ τὴν Γῆν ὑπό τινα γωνίαν. Τὴν Σελήνην ἐφαντάζετο ὁ Ἀναξαγόρας ὁμοίαν τῇ Γῇ καὶ κατῳκημένην. Ὁ δὲ Ἥλιος κατὰ πολὺ τῆς Πελοποννήσου μείζων ἐχορήγει κατὰ τὸν Ἀναξαγόραν πλὴν τῆς Σελήνης καὶ εἰς πάντας τοὺς ἄλλους ἀστέρας τὸ μεῖζον μέρος τοῦ ἰδίου φωτός. Διὰ τῆς θερμότητος αὐτοῦ ἀπεξηράνθη σὺν τῷ χρόνῳ ἡ Γῆ, ἥτις κατ' ἀρχὰς εὑρίσκετο ἐν πηλώδει καταστάσει. Ἐκ τοῦ πηλοῦ, ὃν ἐγονιμοποίησαν τὰ ἐν τῷ ἀέρι καὶ τῷ αἰθέρι ὑπάρχοντα σπέρματα, προῆλθον τὰ ἔμψυχα ὄντα. Τὸ ζωογονοῦν ταῦτα εἶνε ὁ νοῦς· οὗτος δ' εἶνε ἐν παντὶ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς φυτοῖς ὁ αὐτός, ἀλλ' ἐν διαφόρῳ ποσότητι διανενεμημένος. Ἐν δὲ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ ἡ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψις εἶνε τοῦ νοῦ ἔργον, ἀλλὰ γίνεται διὰ τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αἰσθητηρίων ὀργάνων (ἐν οἷς προκαλεῖται οὐχὶ τοῖς ὁμοίοις ἀλλὰ τοῖς ἐναντίοις) καὶ τούτου ἕνεκα εἶνε ἀνεπαρκής· ἀληθῆ δὲ γνῶσιν παρέχει μόνος ὁ λόγος. Πόσον ἀμερίστως τῇ ἐρεύνῃ παραδεδομένος ἔζη ὁ Ἀναξαγόρας ἐκδηλοῦται καὶ ἔν τισιν ἀποφθέγμασιν. Ὡσαύτως ἐξ ἄλλων τινῶν ἐκφράσεων, ἃς περὶ αὐτοῦ διηγοῦνται, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι εὐγενῆ καὶ σοβαρὰν ἔσχε περὶ τῆς ζωῆς ἀντίληψιν. Ὅτι ὁ Ἀναξαγόρας κατ' ἐπιστημονικὸν τρόπον ἐνησχολεῖτο περὶ τὴν ἠθικήν, περὶ τούτου οὐδὲν εἶνε ἡμῖν παραδεδομένον. Ὡσαύτως δὲ οὐδεμία περὶ θρησκείας φιλοσοφικὴ ῥῆσις παρ' αὐτοῦ εἶνε γνωστή. Προσωπικῶς ἵσταται πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ θρησκείαν ἐν πλήρει ἐπιστημονικῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τὰ νομιζόμενα δὲ θαύματα, ὡς τὸν ἐν Αἰγὸς ποταμοῖς *μετεωρικὸν* λίθον, ἐπειρᾶτο νὰ ἑρμηνεύσῃ φυσικῶς. Ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Ἀναξαγόρου, εἰς οὓς καταλέγεται καὶ ὁ *Εὐριπίδης*, γινώσκομεν *Μητρόδωρον* τὸν Λαμψακηνὸν μόνον ἐκ τῆς ἀλληγορικῆς αὐτοῦ ἐξηγήσεως τῆς ὁμηρικῆς μυθολογίας· πλειονά πως γινώσκομεν περὶ τοῦ ἐξ Ἀθηνῶν *Ἀρχελάου*, τοῦ λεγομένου διδασκάλου τοῦ Σωκράτους. Ἐν τοῖς λοιποῖς τῷ Ἀναξαγόρᾳ συμφωνῶν προσήγγιζεν ὁ φυσικὸς οὗτος τῷ Ἀναξιμένει καὶ Διογένει κατὰ τοῦτο, ὅτι τὸ ἀρχικὸν σύγκριμα τῶν πρώτων στοιχείων ἐνόμιζεν ἀέρα, ᾧ παρεμίγνυε τὸν νοῦν, ἐχαρακτήριζε δὲ τὴν μὲν διάκρισιν τῶν στοιχείων ὡς ἀραίωσιν καὶ πύκνωσιν, τὰς δὲ πρώτας κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἀπ' ἀλλήλων διακριθείσας ὑποστάσεις ὡς τὸ θερμὸν καὶ ψυχρόν. Ἡ μαρτυρία (ΔΙΟΓ. II. 16), καθ' ἣν παρῆγε τὴν διαφορὰν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἀπὸ τῆς συνηθείας μόνον, φαίνεται στηριζομένη ἐπὶ παρανοήσεως. Ὅτι οὐδένα ποιεῖται περὶ αὐτοῦ λόγον ὁ Ἀριστοτέλης σημαίνει ὅτι δὲν εἶχεν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν.

III. ΠΕΡΙ ΣΟΦΙΣΤΩΝ.

§ 26. **Περὶ τῆς γενέσεως καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς σοφιστικῆς.**

Ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος ἤρξαντο ἐμφανιζόμεναι ἐν τοῖς Ἕλλησι δόξαι, ὧν ἡ ἐξάπλωσις βαθεῖαν ἐπήνεγκε μετα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τινας δεκαετερίδας μεταβολὴν εἴς τε τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι παρὰ ταῖς ἀνεπτυγμέναις τοῦ λαοῦ τάξεσι καὶ εἰς τὴν πορείαν τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου. Ἤδη τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν ἡ διαμάχη καὶ ἡ τόλμη, μεθ' ἧς ἀντεπεξήρχοντο αὗται κατὰ τῶν κοινῶν δοξασιῶν, ἦσαν ἀρκοῦσαι νὰ διεγείρωσι τὴν δυσπιστίαν κατὰ τῶν περὶ ἐπιστημονικῆς τοῦ κόσμου ἐξηγήσεως ἀποπειρῶν. Ἀφ' οὗ δὲ πρὸς τούτοις ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ὁ Δημόκριτος διηρωτίσθησαν τὴν ἀλήθειαν τῆς κατ' αἴσθησιν γνώσεως, ἐδύναντο νὰ ἐπακολουθήσωσι γενικώτεραι ἀμφιβολίαι περὶ τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεως τόσῳ μᾶλλον εὐκολώτερον, καθ' ὅσον πρὸς ἐπιστημονικὴν ἑδραίωσιν τῆς ὑψηλοτέρας ἀληθείας τῆς κατὰ λόγον γνώσεως οὔτε ἡ τῶν φιλοσόφων τούτων ὑλικὴ θεωρία ἐβοήθει καὶ αὐτὸς δ' ὁ Ἀναξαγόρας τὴν περὶ νοῦ θεωρίαν αὐτοῦ δὲν ἐχρησιμοποίησεν εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἀκρατήτως ἐβίαζε πρὸς μετατροπὴν τῆς πορείας τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως ἡ γενικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἀνάπτυξις. Ὅσῳ ὑψηλότερον καὶ ῥαγδαιότερον ἀπὸ τῶν περσικῶν πολέμων προυβιβάζετο ἡ καθολικὴ μόρφωσις ἐν πάσῃ μὲν τῇ Ἑλλάδι, μάλιστα δ' ἐν τῷ νῦν κέντρῳ τοῦ διανοητικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου, ταῖς Ἀθήναις, τόσῳ ζωηροτέραν οἱ θέλοντες ν' ἀναδειχθῶσιν ᾐσθάνοντο τὴν ἀνάγκην ἰδιαιτέρας τινὸς προπαιδεύσεως πρὸς τὴν πολιτικὴν δρᾶσιν. Ὅσῳ δὲ πληρέστερον ἐρρήγνυε σὺν τῷ χρόνῳ ἡ νικηφόρος δημοκρατία πάντα φραγμόν, δι' οὗ πρότερον νόμος καὶ ἔθος τὴν αὐθαιρεσίαν τοῦ αὐτοκράτορος λαοῦ εἶχον περιβάλῃ, καὶ ὅσῳ λαμπρότεραι ἐλπίδες διηνοίγοντο παντί, ὅστις ἐγίνωσκε ν' ἀνακτήσηται τὸν λαὸν τοῦτον, τόσῳ τιμιωτέραν καὶ ἀναγκαιοτέραν ὤφειλε νὰ φαίνηται καὶ ἡ διδασκαλία, δι' ἧς καθίστατό τις ἐπιτήδειος ῥήτωρ καὶ ἡγέτης τοῦ δήμου. Ταύτης λοιπὸν τῆς ἀνάγκης τὴν θεραπείαν ἐπηγγέλλοντο ἄνδρες, οἵτινες ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτῶν ὡς *σοφοὶ* ἢ *σοφισταὶ* ἐχαρακτηρίζοντο καὶ αὐτοὶ δὲ ἑαυτοὺς ὡς τοιούτους ἐκήρυττον. Τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν παρεῖχον κατὰ κανόνα ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν μεταβαίνοντες εἰς πάντας τοὺς μαθήσεως ὀρεγομένους καὶ ἀντ' αὐτῆς ἀπῄτουν ἀντιμισθίαν ἀρκούντως μεγάλην, δι' ὃ πρᾶγμα κατ' οὐσίαν δὲν εἶνε μὲν μεμπτέοι, ἀλλὰ δὲν ἦτο μέχρι τότε ἐν χρήσει. Ἡ διδασκαλία δ' αὕτη καθ'

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑαυτὴν ἐδύνατο νὰ περιλάβῃ πᾶσαν δυνατὴν γνῶσιν καὶ ἐμπειρίαν, καὶ εὑρίσκομεν τῷ ὄντι ἄνδρας εἰς τοὺς σοφιστὰς καταλεγομένους, καί τινας μάλιστα ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων, διδάσκοντας καὶ ὅλως μηχανικὰς τέχνας. Ἀλλὰ τὸ κύριον ἔργον τῆς τῶν Σοφιστῶν διδασκαλίας ἀπετέλει ἡ προπαρασκευὴ διὰ τὸν πρακτικὸν βίον, καὶ ὡς σοφισταὶ ἐν τῇ στενωτέρᾳ τῆς λέξεως σημασίᾳ χαρακτηρίζονται ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ ἐντεῦθεν ὅσοι παρήρχοντο εἰς τὸ μέσον ὡς ἐξ ἐπαγγέλματος διδάσκαλοι τῆς ἀρετῆς (κατὰ τὴν παρ' Ἕλλησι περιεκτικὴν σημασίαν τῆς λέξεως *ἀρετῆς*) ὑπισχνούμενοι νὰ ποιήσωσι τοὺς ἑαυτῶν μαθητὰς «*δεινοὺς πράττειν καὶ λέγειν*», νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς ἐπιτηδείους εἰς τὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ τε οἴκου καὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων· ὁ δὲ περιορισμὸς οὗτος εἰς πρακτικὰ μόνον ἔργα βασίζεται παρ' αὐτοῖς ἅπασιν ἐπὶ τῆς πεποιθήσεως, ἣν οἱ μὲν ἐπιφανέστατοι τῶν Σοφιστῶν ὑπὸ τὸν τύπον σκεπτικῶν θεωριῶν ἐξεδήλωσαν, οἱ δὲ πλεῖστοι ἐπεδείξαντο καὶ ἔργῳ διὰ τῆς αὐτῶν ἐριστικῆς, ὅτι δηλαδὴ γνῶσις καθολικῶς ἀληθὴς δὲν εἶνε δυνατή, ἡ ἡμετέρα ἑπομένως γνῶσις δὲν ἐξέρχεται πέρα τῶν ἑνὶ ἑκάστῳ φαινομένων. Αὕτη δὲ πάλιν ἡ δόξα ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τὴν ἠθικὴν καὶ ἤγαγε σὺν τῷ χρόνῳ εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἐν ταῖς ἔρισι καὶ τοῖς ἀγῶσι τῶν τότε πολιτικῶν μερίδων γεννηθεῖσα καὶ αὐξηθεῖσα ἐξέγερσις κατὰ τῶν νόμων, ἐθίμων καὶ τοῦ δικαίου εὑρισκέ τινα ἐν ταῖς τῶν Σοφιστῶν θεωρίαις κατὰ τὸ φαινόμενον ὑπεραπολογίαν. Οἱ καλούμενοι Σοφισταὶ ἐμφανίζονται οὕτω ὡς οἱ παρρησιαστικώτατοι συνήγοροι καὶ μεσῖται τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα καὶ ἔχουσι πάντα τὰ προτερήματα καὶ πάσας τὰς ἀδυναμίας τῆς θέσεως ταύτης. Πρὸς τὴν κρατοῦσαν, ἀπὸ δὲ τῆς τοῦ Πλάτωνος ἀντιλήψεως πηγάζουσαν κατάκρισιν τῶν Σοφιστῶν ἀντιτασσόμενοι διεφώτισαν τὴν ἱστορικὴν τούτων σημασίαν ὁ ΕΓΕΛΟΣ, K. Fr. HERMANN, G. GROTTE καὶ ἄλλοι. Ὁ Grotte ὅμως παρεῖδε τὸ ἐπιπόλαιον, νοσηρὸν καὶ ἐπικίνδυνον, ἅπερ ἦσαν παρ' αὐτοῖς ἀπ' ἀρχῆς μετὰ τοῦ ὀρθοῦ καὶ σπουδαίου συνδεδεμένα καὶ ἐν τῇ περαιτέρω πορείᾳ ἰσχυρότερον ἀείποτε ἐνεφανίζοντο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 27. Περὶ τῶν γνωστοτέρων σοφιστῶν διδασκάλων.

Ὁ πρῶτος, ὅστις ἑαυτὸν σοφιστὴν ἐκάλει καὶ ὡς διδάσκαλος τῆς ἀρετῆς *(παιδεύσεως καὶ ἀρετῆς διδάσκαλος)* δημοσίᾳ παρέστη, ἦτο κατὰ ΠΛΑΤΩΝΑ (Πρωτ. 316 Δ. κ. ἑφ. 349 Α.) ὁ ἐξ Ἀβδήρων *Πρωταγόρας*. Γεννηθεὶς περὶ τὸ 480 π. Χ. (ἢ ὀλίγῳ πρότερον) διεβίωσε διδάσκων. Ἐπὶ 40 δὲ ἔτη πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα περιηγούμενος καὶ πανταχοῦ λαμπρότατα περὶ τὴν διδασκαλίαν εὐδοκιμῶν διέμεινεν ἐπανειλημμένως ἐν Ἀθήναις, ἔνθα καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Περικλέους ἐτιμᾶτο, ἐπὶ τέλους ὅμως κατηγορηθεὶς ὡς ἄθεος ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὰς Ἀθήνας καὶ κατὰ τὸν εἰς Σικελίαν πλοῦν ἐπνίγη κατὰ τὸ 70ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἀποσπάσματά τινα μόνον περιεσώθησαν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἔδρα ὡς διδάσκαλος καὶ *Γοργίας* ὁ Λεοντῖνος (490—480 π. Χ. γεννηθείς) κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν Σικελίᾳ, ἀπὸ δὲ τοῦ 427 καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἄλλαις τῆς μέσης Ἑλλάδος πόλεσι· βραδύτερον ἐγκατέστη ἐν Λαρίσῃ τῆς Θεσσαλίας, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη βεβιωκώς. Τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ λέγεται περιορίσας ἐν τοῖς βραδυτέροις τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνοις εἰς τὴν ῥητορικήν· ἀλλὰ γινώσκομεν αὐτοῦ καὶ ἠθικοὺς ὁρισμοὺς καὶ σκεπτικοὺς λόγους, οὓς αὐτὸς ἐξέθηκε (πιθανῶς ἐν τοῖς χρόνοις τῆς νεότητος αὐτοῦ) ἐν ἰδίῳ συγγράμματι. Ὀλίγῳ νεώτεροι τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Γοργίου εἶνε οἱ δύο σύγχρονοι τοῦ Σωκράτους, ὁ *Πρόδικος* ἐκ τῆς Ἰουλίδος τῆς Κέω, ὅστις ἐν ταῖς γειτνιαζούσαις Ἀθήναις μεγάλως ἐτιμᾶτο, καὶ ὁ *Ἱππίας* ἐξ Ἤλιδος, ὅστις ἐν διαλέξεσι καὶ συγγραφαῖς ἐπεδείκνυε τὰς μαθηματικάς, φυσικάς, ἱστορικὰς καὶ τεχνικὰς αὐτοῦ γνώσεις μετὰ κομπορρήμονος ἐπιπολαιότητος, δι' ὅπερ καὶ ψέγεται. Τὸν αὐτὸν χρόνον φαίνεται βεβιωκὼς καὶ ὁ κατὰ ΣΕΞΤ. πρὸς Μαθ. VII, 53 ὑπὸ Δημοκρίτου μνημονευόμενος *Ξενιάδης* ὁ Κορίνθιος. Ἐκ τῶν λοιπῶν Σοφιστῶν οἱ γνωστότατοι εἶνε *Θρασύμαχος* ὁ Χαλκηδόνιος ὡς ῥήτωρ ἐξέχων, οὗ τὸν χαρακτῆρα ὅμως ὁ ΠΛΑΤΩΝ οὐχὶ εὐνοϊκῶς περιγράφει· οἱ Χῖοι ἀδελφοὶ *Εὐθύδημος* καὶ *Διονυσόδωρος*, οἱ κωμικοὶ ἥρωες τοῦ Εὐθυδήμου τοῦ Πλάτωνος· ὁ ῥήτωρ, τῆς ἀρετῆς διδάσκαλος καὶ ποιητὴς *Εὔηνος* ὁ Πά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρις· οἱ ἐκ τῆς σχολῆς τοῦ Γοργίου ῥήτορες *Πῶλος*, *Ἀνυκόφρων*, *Πρώταρχος Ἀλκιδάμας*. *Κριτίας*, ὁ τῶν τριάκοντα ἀρχηγός, ὡς καὶ ὁ *Καλλικλῆς* τοῦ πλατωνικοῦ Γοργίου, δὲν εἶνε κυρίως Σοφισταὶ ἐν τῇ τεχνικῇ τῆς λέξεως σημασίᾳ, ἀλλὰ μαθηταὶ Σοφιστῶν.

§ 28. Περὶ τῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐριστικῆς τῶν Σοφιστῶν.

Ἤδη ὁ *Πρωταγόρας* ἐξέφρασε τὴν μεταβληθεῖσαν τῆς διανοήσεως θέσιν πρὸς τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς ἐν τῇ προτάσει «*πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστι, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστι.*»[1] τ. ἔ. δι' ἕκαστον εἶνε ἀληθὲς καὶ πραγματικὸν ὅ,τι αὐτῷ οὕτω φαίνεται, τούτου δ' ἕνεκα ὑπάρχει μόνον ὑποκειμενικὴ καὶ σχετική, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀντικειμενικὴ καὶ γενικὸν κῦρος ἔχουσα ἀλήθεια. Πρὸς θεμελίωσιν τῆς προτάσεως ταύτης οὐ μόνον ἐπήγετο (κατὰ ΠΛΑΤΩΝΑ Θεαιτ. 152 Α. κ. ἐφ. ΣΕΞΤ. Πυρρων. Ι. 216 κ.ἑφ.) τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ αὐτὸ ἐπὶ διαφόρων προσώπων ὅλως διάφορον πολλάκις παρέχει ἐντύπωσιν, ἀλλὰ μετεχειρίζετο καὶ τοῦ Ἡρακλείτου τὸ δόγμα περὶ τῆς ῥοῆς πάντων τῶν πραγμάτων ἀποδεικνύων ὅτι ἕνεκα τῆς ἀδιαλείπτου τῶν ὄντων μεταβολῆς καὶ τῆς τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων ἑκάστη ἀντίληψις μόνον δι' ἓν ὡρισμένον πρόσωπον καὶ μίαν ὡρισμένην στιγμὴν κῦρος ἔχει, ὅτι ἑπομένως περὶ οὐδενὸς πράγματος εἶνε δυνατὸν νὰ ἰσχυρισθῇ τις ὅτι εἶνε μᾶλλον τοιοῦτον ἢ τοιοῦτον.[2] Τοὐναντίον δ' ὁ *Γοργίας* ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως»[3] οὐ μόνον ἔλαβεν ὡς ὑπόδειγμα τοῦ Ζήνωνος

[1] Ἀπ. 1. Mull. (Fragm. phil. II, 130) παρὰ ΠΛΑΤ. Θεαιτ. 152 Α. 160 C κ. σ. ΣΕΞΤ. Μαθ. VII, 60. ΔΙΟΓ. IX, 51 κ. ἀλ.

[2] Κατὰ ΠΛΟΥΤ. πρὸς Κολ. 4,2. Ὁ Δημόκριτος ἐπολέμησε τὴν τοῦ Πρωταγόρου πρότασιν «μὴ μᾶλλον εἶναι τοῖον ἢ τοῖον τῶν πραγμάτων ἕκαστον».

[3] Τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ γινώσκομεν ἐκ τοῦ ΣΕΞΤΟΥ πρὸς Μαθ. VII 65—87. ΨΕΥΔΟΑΡΙΣΤ. περὶ Μελίσσου κεφ. 5 κ. ἑφ. Πρβλ. ΙΣΟΚΡ. Ἑλ. 2 κ. ἑφ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον, ἀλλ' ἐποιεῖτο χρῆσιν καὶ προτάσεων τοῦ Ζήνωνος καὶ Μελίσσου, ἵν' ἀποδείξῃ οὐχὶ ἄνευ ὀξυνοίας ὅτι 1) οὐδὲν ὑπάρχει, 2) τὸ ὂν δὲν εἶνε γνώριμον ἡμῖν καὶ 3) τὸ γνωρισθὲν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μεταδοθῇ εἰς ἄλλους. Ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Γοργίου ἀπαντᾷ ὁ ἰσχυρισμός, κατ' οὐδενὸς ὑποκειμένου δύνανται νὰ κατηγορηθῇ τι· διότι τὸ ἓν δὲν δύνανται νὰ εἶνε πολλά. Ἡ πρότασις τοῦ Πρωταγόρου ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ τε ἰσχυρισμοῦ τοῦ *Ξενιάδου*, ὅτι πᾶσαι τῶν ἀνθρώπων αἱ δόξαι ψεύδονται, καὶ τοῦ κατ' ἐπίρρησιν ἀντιθέτου ἰσχυρισμοῦ τοῦ *Εὐθυδήμου*, ὅτι ὑπάρχουσι πᾶσι πάντα ὁμοίως καὶ ἀεί.

Ἐὰν προσέτι ὁ Εὐθύδημος ἐξ ἐλεατικῶν προϋπαθέσεων συμπεράνῃ ὅτι μὴ ὄν, ἑπομένως καὶ ψεῦδος, μήτε νὰ εἴπωμεν μήτε νὰ νοήσωμεν δυνάμεθα, τὸ αὐτὸ ἀπαντᾷ καὶ ἔνθα συνάπτονται ἡρακλείτεια καὶ πρωταγόρεια δόγματα, καὶ ἡ συγγενὴς τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου πρότασις, ὅτι δὲν δύνατά τ ς ν' ἀντιφάσκῃ πρὸς ἑαυτόν, εὑρίσκεται παρ' αὐτῷ τῷ Πρωταγόρᾳ. Ἀλλὰ καὶ τούτων τῶν σκεπτικῶν θεωριῶν σαφέστερον ἔτι δεικνύει αὐτὴ ἡ πραγματικὴ κατάστασις τῶν πλείστων Σοφιστῶν, πόσον βαθέως τεθεμελιωμένη ἐτύγχανεν ἐν τῷ ὅλῳ χαρακτῆρι τῆς σοφιστικῆς διανοήσεως ἡ παραίτησις ἀπὸ πάσης ἐξ ἀντικειμένου γνώσεως. Ὑπ' οὐδενὸς τῶν Σοφιστῶν εἶνε ἡμῖν γνωσταὶ ἀνεξάρτητοι ἔρευναι, ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ τῆς φιλοσοφίας κλάδου γενόμεναι, εἰ καὶ ἐν εὐκαιρίᾳ ἐποιοῦντο χρῆσιν γνωμῶν τινων τῶν φυσικῶν καὶ ὁ Ἱππίας τὴν διδασκαλίαν α' τοῦ ἐπεξέτεινε καὶ εἰς τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν φυσικήν. Τοὐναντίον δὲ πολλῷ συνηθεστέρα εἶνε παρ' αὐτοῖς ἡ πολεμικὴ ἢ *ἐριστικὴ* ἐκείνη, ἥτις σκοπὸν καὶ θρίαμβον αὐτῆς θεωρεῖ οὐχὶ τὴν πρόσκτησιν ἐπιστημονικῆς τινος πεποιθήσεως, ἀλλὰ κυρίως τὸν ἔλεγχον ἢ τὴν σύγχυσιν τοῦ συνδιαλεγομένου. «Ἐριστικὸς» καὶ «Σοφιστὴς» θεωροῦνται παρὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους καὶ Ἰσοκράτους ὡς ταυτόσημοι σχεδὸν ἔννοιαι. Ἤδη ὁ *Πρωταγόρας* ἰσχυρίζετο ὅτι ἑκάστην πρότασιν δύνατά τις ν' ἀποδείξῃ καὶ ν' ἀναιρέσῃ δι' ἐξ ἴσου ἰσχυρῶν λόγων. Αὐτὸς δ' ὁ ἴδιος προφορικῶς τε καὶ ἐν συγγράμμασιν ἐγίνετο εἰσηγητὴς τῆς τέχνης ταύτης, καὶ ὁ συμπολίτης αὐτοῦ ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ παραπο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νεῖται (Ἀπ. Ἠθ. 145) κατὰ τῶν συγχρόνων αὐτῷ «ἐριδαντέων καὶ ἱμαντελικτέων».

Μετὰ ταῦτα εὑρίσκομεν τὴν τε θεωρίαν καὶ τὴν πρᾶξιν αὐτῶν ἐν ἴσῃ θλιβερᾷ κατασταίσει διακειμένας. Ἡ μὲν θεωρία συνίσταται κατ' ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ Τοπ. IX, 33.183 *b* 15 ἐν τούτῳ, ὅτι οἱ διδάσκαλοι ὑπεχρέουν τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκμανθάνωσι τὰ μάλιστα ἐν χρήσει ὄντα σοφίσματα. Τὴν δ' ἠθικὴν αὐτῶν παρίστησιν ἡμῖν ὁ τοῦ Πλάτωνος Εὐθύδημος ἐκπεσοῦσαν εἰς κενωτάτην πυγμαχίαν καὶ δὴ καὶ εἰς καθαρὰν βωμολοχίαν. Τὴν ὑποτύπωσιν δὲ ταύτην τοῦ Πλάτωνος, ἥτις δὲν ἀποκρύπτει τὸν σατιρικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν ὡς ἁπλῆν γελοιογραφίαν, διότι τούτου ἀποτρέπει ἡμᾶς τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ πραγματεία «περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων» (Τοπ. IX.), ἥτις προφανῶς ἐκ τῶν Σοφιστῶν τῶν χρόνων τοῦ Σωκράτους πρὸ πάντων ἔλαβε τὰ παραδείγματα αὐτῆς, ὡς τῶν Μεγαρικῶν ἡ ἐριστικὴ τὰ ἑαυτῆς πρότυπα. Εἰς ἄνδρας, οἷοι ὁ Πρωταγόρας καὶ Γοργίας, δὲν ἀποδίδονται βεβαίως τοῦ Διονυσοδώρου καὶ Εὐθυδήμου αἱ ἐλεεινότητες, ἀλλ' ὅτι κατάγονται οὗτοι ἐξ ἐκείνων κατ' εὐθεῖαν γραμμήν, δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν. Ὅτι δ' οὐδὲν ἧττον ἡ ἐριστικὴ αὕτη ἐδύνατο τοὺς μὲν πλείστους εἰς ἀμηχανίαν νὰ περιάγῃ, πολλῶν δὲ τὸν θαυμασμὸν νὰ προκαλῇ καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν Ἀριστοτέλη νὰ φαίνηται σοβαρᾶς βασάνου ἀξία, ταῦτ' ἀποδεικνύουσι πόσον ἔτι ἀνάσκητος ἦτο τότε ἐν γένει ἡ διάνοια καὶ ποίαν ὤθησιν ἐδύναντο νὰ παράσχωσι πρὸς διαπαιδαγώγησιν αὐτῆς καὶ αὐταὶ αἱ ἄφυκτοι ἄλλως ἀποπλανήσεις, ὅτε ἀγνοοῦσα ἔτι τοὺς ὅρους ὀρθῆς τινος μεθόδου τὸ πρῶτον συνησθάνετο τὴν ἑαυτῆς δύναμιν πλήρη.

§ 29. **Περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ῥητορικῆς τῶν Σοφιστῶν.**

Ἐὰν μηδεμία καθολικὸν κῦρος ἔχουσα ἀλήθεια ὑπάρχῃ, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ καὶ νόμος καθολικὸν ἔχον κῦρος. Ἐὰν ἑκάστῳ ἀληθὲς εἶνε ὅ,τι ἂν αὐτῷ ὡς ἀληθὲς φαίνηται, ἀνάγκη νὰ εἶνε καὶ ἑκάστῳ δίκαιον ὅ,τι ἂν αὐτὸς ὡς τοιοῦτον νομίζῃ. Τὴν ἀκολουθίαν ταύτην δὲν εἶχον ἄχρι τοῦδε ἐξαγάγῃ ἐκ τῶν προϋπο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θέσεων αὐτῶν οἱ παλαιότεροι Σοφισταί. Ἂν δὲ παρήρχοντο εἰς τὸ δημόσιον ὡς διδάσκαλοι τῆς ἀρετῆς, ἀρετὴν λέγοντες ἐνόουν κυρίως τὸ αὐτό, ὅπερ καὶ πάντες συνήθως ἀρετὴν ὑπελάμβανον· ὡς ὁ «Ἡρακλῆς» καὶ ἄλλαι ἠθικαὶ διαλέξεις τοῦ *Προδίκου*, οὕτω καὶ αἱ ὑποθῆκαι, ἃς ὁ *Ἱππίας* παρίστη τὸν Νέστορα λέγοντα, δὲν ἤθελον βεβαίως τοσοῦτον εὐδοκιμῇ, ἂν ἀντέκειντο πρὸς τὰς ἠθικὰς τῶν ἑαυτῶν χρόνων δόξας. Ὁ *Πρωταγόρας* παρίστησιν ἐν τῷ παρὰ ΠΛΑΤΩΝΙ Πρωτ. 320 C κ. ἑφ. μύθῳ, ὅστις αὐτῷ βεβαίως ἀνήκει, τὴν ἔννοιαν τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καθήκοντος (δίκη καὶ αἰδὼς) ὡς δῶρον τῶν θεῶν, ὅπερ πᾶσιν ἀνθρώποις κεχορηγημένον τυγχάνει· παραδέχεται ἄρα φυσικὸν δίκαιον. Ὁ *Γοργίας* περιέγραφε τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρός, τῆς γυναικός, τοῦ παιδός, τοῦ δούλου κ.τ.λ. συμφώνως τῇ κοινῇ δόξῃ (ΠΛΑΤ. Μένων 71 Δ κ. ἑφ. ΑΡΙΣΤ. Πολιτ. I. 13. 1260 α 27). Ἀλλ' ὅμως ἐκφαίνονται καὶ παρὰ τοῖς Σοφισταῖς τῆς πρώτης γενεᾶς ἔνια τῶν πρακτικῶν ἐπακολουθημάτων τῆς ἑαυτῶν σκέψεως. Ὁ *Πρωταγόρας* διήγειρεν ὑποψίας εὐλόγους, ὅτε διὰ τῆς ὑποσχέσεως, τὸν «*ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν*», συνίστη τὴν ῥητορικὴν αὐτοῦ ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ μέρους αὐτῆς ἐκεῖνο, καθ' ὃ ἦτο δυνατὴ κακὴ αὐτῆς χρῆσις· καὶ ὁ *Ἱππίας* ἀντιτίθησι (ΞΕΝΟΦ. Ἀπομν. IV, 4. 14. κ. ἑφ.) τὸν νόμον πρὸς τὴν φύσιν, ἀλλ' αὐτὸς ἤδη ὁ Ἱππίας ὑποπτον ἐφαρμογὴν ποιεῖται τῆς ἀντιθέσεως ταύτης, ἥτις βραδύτερον ἀποτελεῖ μίαν τῶν κυριωτάτων ἐννοιῶν τῆς σοφιστικῆς περὶ τὸν βίον τέχνης.

Τὸν *Θρασύμαχον*, τὸν *Πῶλον*, τὸν *Καλλικλέα* παρίστησιν ὁ ΠΛΑΤΩΝ ἐκφέροντας τὴν ἐξῆς γνώμην, ἣς τὴν εὑρεῖαν ἐν τοῖς τῶν Σοφιστῶν κύκλοις ἐξάπλωσιν ἐπιβεβαιοῖ καὶ ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (Τοπ. IX, 12. 173 α 7). Τὸ κατὰ φύσιν δίκαιον εἶνε κατ' αὐτοὺς μόνον τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, πάντες δ' οἱ θετικοὶ νόμοι εἶνε θεσμοὶ αὐθαίρετοι, οὓς ὁρίζουσιν οἱ ἑκάστοτε κρατοῦντες ἐπὶ τῷ ἰδίῳ συμφέροντι. Ἐὰν ἡ δικαιοσύνη γενικῶς ἐπαινῆται, προέρχεται ἐκ τούτου μόνον, ὅτι τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων εὑρίσκει αὐτὴν ἑαυτῷ συμφέρουσαν, ὅστις δὲ τοὐναντίον αἰσθάνεται ἑαυτὸν δυνάμενον νὰ τεθῇ ὑπὲρ τοὺς νόμους, οὗτος κέκτηται πρὸς τοῦτο καὶ τὸ δικαίωμα. Ὅτι δὲ ἡ διάκρισις νόμου καὶ φύσεως ἐδύνατο

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πάντως νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ πρὸς ἀπαλλαγὴν ἐθνικῶν προλήψεων, δεικνύουσιν αἱ ἐπ' αὐτῇ βασιζόμεναι ἀμφιβολίαι περὶ τῆς φυσικότητος τῆς δουλείας, ὧν μνείαν ποιεῖται ὁ ΑΡΙΣΤ. Πολ. Ι. 3.6.

Εἰς τοὺς ἀνθρωπίνους θεσμοὺς ἀνήκουσι καὶ ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς πίστις καὶ αἱ ἀποδιδόμεναι αὐτοῖς τιμαί, ὡς τοῦτο ἤδη τῶν θρησκειῶν ἡ διαφορὰ ἐφαίνετο ἀποδεικνύουσα. «Περὶ μὲν θεῶν» ἔγραφεν ὁ *Πρωταγόρας*, «οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὐθ' ὡς εἰσίν, οὐθ' ὡς οὐκ εἰσίν». Ὁ Πρόδικος ἔβλεπεν ἐν τοῖς θεοῖς προσωποποιήσεις τῶν οὐρανίων σωμάτων, τῶν στοιχείων, τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ καθόλου τῶν ὠφελίμων τῷ ἀνθρώπῳ πραγμάτων. Ἐν τῷ «Σισύφῳ» τοῦ *Κριτίου* παρίστατο ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς πίστις ὡς ἐφεύρεσις πολιτικοῦ τινος ἀνδρός, ὅστις δι' αὐτῆς ἠθέλησε ν' ἀποτρέψῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ κακουργημάτων διὰ τοῦ φόβου. Ὅσῳ πληρέστερον ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις ἠλευθεροῦτο τῶν φραγμῶν, οὓς πίστις, ἔθος καὶ νόμος εἶχον αὐτῇ μέχρι τότε περιβάλῃ, τόσῳ ὑψηλότερον ἀνυψοῦτο τῶν μέσων ἡ ἀξία, δι' ὧν ἐδύνατό τις τὴν παντοδύναμον ταύτην βούλησιν νὰ προσκτήσηται καὶ κατασταση ἑαυτῷ ὑπήκοον, πάντα δὲ ταῦτα τὰ μέσα συνωψίζοντο τοῖς Σοφισταῖς ἐν τῇ τέχνῃ τοῦ λόγου, ἧς ἡ δύναμις διὰ τὴν τότε κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἦτο πράγματι ὅλως ἔκτακτος καὶ δὴ καὶ ὅλως ὑπὲρ ἀξίαν ἐτιμᾶτο ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες πᾶσαν ἑαυτῶν τὴν δύναμιν εἰς αὐτὴν ὤφειλον. Ὅθεν δὴ καὶ περὶ τῶν πλείστων Σοφιστῶν ῥητῶς παραδίδοται, ὅτι αὐτοὶ ὡς τῆς ῥητορικῆς διδάσκαλοι ἐνεφανίζοντο· συνέτασσον εἰσαγωγὰς εἰς αὐτήν, ἀπήγγελλον καὶ ἔγραφον λόγους ἐπιδεικτικοὺς ὡς παραδείγματα πρὸς ἀπομίμησιν καὶ ὑπεχρέουν μάλιστα τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκμανθάνωσιν αὐτούς. Τοῦ ὅλου δὲ χαρακτῆρος τῆς τῶν Σοφιστῶν διδασκαλίας ἀπόρροια ἦτο ὅτι μεγάλη ἀπενέμετο ἀξία εἰς τὸ ἔντεχνον τοῦ λόγου καὶ εἰς τὴν παράστασιν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν λογικὴν καὶ πραγματικὴν τῶν ἐκτεθειμένων ὀρθότητα. Οἱ λόγοι τῶν Σοφιστῶν ἦσαν ἔργα πρὸς θέαν, ἅτινα ἐπεδίωκον δρᾶσιν κατὰ πρῶτον λόγον δι' ἐπιτηδείας τοῦ θέματος ἐκλογῆς, δι' ἀπροσδοκήτων ἀποστροφῶν, πλουσίας ἐκφράσεως καὶ δι' ἐκλεκτῆς, κομψῆς καὶ ἀνθηρᾶς γλώσσης. Ὁ *Γοργίας* πρὸ πάντων εἰς ταύτας τὰς ἰδιότητας ὤφειλε τὰ λαμπρὰ ἀποτελέσματα τῶν ἑαυτοῦ λόγων, οἵτινες εἰς ὡριμωτέραν βεβαίως καλ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λαισθησίαν καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔτι ἐφαίνοντο λίαν κεκαλλωπισμένοι καὶ ψυχροί. Ἀλλ' ὅμως τινὲς τῶν σοφιστικῶν τούτων ῥητόρων ὡς ὁ *Θρασύμαχος* ἰδίως συνετέλεσαν ἀληθῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ῥητορικῆς καὶ τοῦ τεχνικοῦ αὐτῆς μέρους, καὶ ἀπ' αὐτῶν κατὰ πρῶτον ἀφωρμήθησαν αἱ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι. Ὁ *Πρωταγόρας* διέκρινε, πρῶτος βεβαίως αὐτός, τὰ τρία γένη τῶν κυρίων ὀνομάτων, τοὺς χρόνους τῶν ῥημάτων καὶ τὰ εἴδη τῶν προτάσεων. Ὁ *Ἱππίας* ἐσχημάτισε κανόνας περὶ μέτρου καὶ ἁρμονίας· καὶ ὁ *Πρόδικος* διὰ τῆς διακρίσεως ἐκείνης τῶν συνωνύμων, εἰς ἣν ὅμως αὐτὸς ὑπέρμετρον ἀπένεμεν ἀξίαν, παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς λεξιλογικὰς ἐρεύνας καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν ἐπιστημονικῶν ὅρων.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ, ΠΛΑΤΩΝ, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

§ 30. **Εἰσαγωγή.**

Ἡ διανοητικὴ τῆς σοφιστικῆς περιόδου ἀνάπτυξις διττῶς ἐπέδρασεν ἐπὶ τὸν ἐπιστημονικὸν βίον. Ἔνθεν μὲν ἡ διάνοια συνειδυῖα τὴν ἑαυτῆς δύναμιν ἀπεκήρυξε πᾶσαν ὑπακοὴν εἰς τὰς αὐθεντίας· ἐν τοῖς κινηθεῖσι γνωστικοῖς καὶ ἠθικοῖς ζητήμασιν εὗρε νέον, μέχρι τοῦδε παροδικῶς μόνον θιχθὲν ἔδαφος ἐρεύνης καὶ διὰ τῆς σοφιστικῆς διαλεκτικῆς προσεκτήσατο πολυμερῆ ἄσκησιν. Ἔνθεν δὲ τῶν Σοφιστῶν αἱ ζητήσεις εἰς τοῦτο μόνον ἤγαγον, εἰς τὴν ἐξ ἴσου παντελῆ ἀποχὴν ἀπό τε τῆς ἐπιστημονικῆς θεμελιώσεως τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς τοῦ κόσμου γνώσεως, εἰς τὴν ἀποβολὴν οὐ μόνον τῆς πίστεως εἰς τὴν γνωστικὴν τοῦ ἀνθρώπου δύναμιν ἀλλὰ καὶ τῆς ὀρέξεως πρὸς γνῶσιν τῆς ἀληθείας· καὶ ἐπειδὴ ἀπεβλήθη ὡσαύτως ἡ μέχρι τοῦδε βάσις τῆς ἠθικῆς πεποιθήσεως, τὸ ἀπόλυτον κῦρος τῶν τε ἀνθρωπίνων καὶ θείων νόμων, ἐκινδύνευε ν' ἀπολέσῃ τὸ ἑαυτοῦ ἔρεισμα πλὴν τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὁ ἠθικὸς καὶ πολιτικὸς βίος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πράγματι δὲν ὑπῆρχε βεβαίως εἰσέτι ὁ κίνδυνος οὗτος. Αὐταὶ ἀκριβῶς αἱ ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ τοῦ λαοῦ τούτου θεωρίαι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 5ης ἑκατονταετηρίδος διὰ τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων τῶν χρόνων τούτων τοσοῦτον διηυκρινίσθησαν καὶ ἐπλουτίσθησαν, τὰ ὕψιστα τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ζητήματα ἐξητάσθησαν εἰ καὶ ἐν μὴ ἐπιστημονικῷ τύπῳ ἀλλὰ τοσοῦτον πολυμερῶς, ὥστε βαθυτέρα μόνον διάσκεψις τῆς ἑλληνικῆς διανοίας περὶ ἑαυτῆς καὶ καὶ τοῦ πράγματι προσκτηθέντος περιεχομένου αὐτῆς ἀπητεῖτο, ἵνα ῥιζώσῃ εἰς νέαν τινὰ καὶ βεβαιοτέραν θεμελίωσιν τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ περὶ ἑαυτοῦ διασκέπτεσθαι ἠδύνατο νὰ εἶνε τὸ ἔργον τοιαύτης μόνον ἐπιστήμης, ἥτις δὲν κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἀμφιβολιῶν, αἵτινες κατέλυσαν τὴν πίστιν εἰς τὴν μέχρι τοῦδε ἐπιστήμην, καὶ ἥτις ἀντιθέτως μὲν πρὸς τὸν δογματισμὸν τῆς τελευταίας ὡρμᾶτο ἀπὸ σταθερῶν περὶ τοῦ ἔργου καὶ τῶν ὅρων τῆς γνώσεως ἀρχῶν, ἀντιθέτως δὲ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τῶν αἰσθήσεων (Sensualismus), ἀφ' ἧς οἱ φυσικοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀπαλλαγῶσι πραγματικῶς, ἀνεγνώριζεν ὡς τὸ κύριον ὑποκείμενον τῆς γνώσεως τὴν τὴν ἄμεσον μὲν αἴσθησιν ἐκφεύγουσαν, μόνῳ δὲ τῷ νῷ λῃπτὴν οὖσαν τῶν ὄντων οὐσίαν. Τὸν νέον τοῦτον τύπον τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου ἐθεμελίωσεν ὁ Σωκράτης διὰ τῆς ἀπαιτήσεως τῆς κατὰ λόγον γνώσεως, διὰ τῆς εἰσηγήσεως τοῦ διαλεκτικοῦ τῶν ἐννοιῶν σχηματισμοῦ καὶ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεθόδου ταύτης ἐπὶ τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν τούτοις συνεχομένων θρησκευτικῶν ζητημάτων. Αἱ μικραὶ σωκρατικαὶ σχολαὶ ἀντέσχοντο μονομερῶς στοιχείων τινῶν τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ καὶ συνῆψαν ταῦτα ἐξ ἴσου μονομερῶς πρὸς ἀρχαῖα δόγματα. Μετὰ πολλῷ τούτων βαθυτέρας καὶ περιεκτικωτέρας ἀντιλήψεως προήγαγεν ὁ Πλάτων τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου. Ἐν ᾧ δ' ὁ Πλάτων συμπληρώσας τὴν τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίαν τῶν ἐννοιῶν διὰ πάντων τῶν ἐν ταῖς πρὸ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφικαῖς θεωρίαις ὑπαρχόντων συγγενῶν αὐτῇ στοιχείων ἀνέπτυξεν αὐτὴν καθ' ὅλας τὰς μεταφυσικὰς αὐτῆς ἀκολουθίας καὶ πάντα τὰ ὄντα ἀπὸ ταύτης τῆς περιωπῆς ἐθεώρησεν, ἐδημιούργησεν οὕτω μεγαλοπρεπὲς ἰδεῶδες σύστημα, οὗ τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἔκειτο τὸ μὲν ἐν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἰδεῶν, τὸ δὲ ἐν τῇ ζητήσει,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ποία εἶνε τοῦ ἀνθρώπου ἡ οὐσία καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης συνεπλήρωσεν αὐτὸ διὰ βαθυτάτης τῆς φύσεως ἐρεύνης· ἐπολέμησε τὴν δυϊστικὴν ἀποτομίαν τῆς τοῦ Πλάτωνος ἰδεολογίας, ἀλλὰ ταῖς θεμελιώδεσιν αὐτοῦ ἐννοίαις ἐνέμεινε καὶ αὐτὸς σταθερός, καὶ ἀκριβῶς ἐν ᾧ μετεσχημάτιζε ταύτας οὕτως εὐρέως, ὥστε ἐφαίνοντο ἱκαναὶ νὰ περιλάβωσιν ἐν ἑαυταῖς τὸ σύνολον τῶν ὄντων, προήγαγε τὴν τοῦ Σωκράτους φιλοσοφίαν τῶν ἐννοιῶν εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἐπιστημονικὴν τελειότητα.

Ι. ΣΩΚΡΑΤΗΣ

§ 31. Περὶ τοῦ βίου καὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ.

Ὁ Σωκράτης ἐγεννήθη (ὡς λέγεται τῇ 6ῃ μηνὸς θαργηλιῶνος) τῷ 470 π. Χ. ἢ τὸ βραδύτερον κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ ἐπιόντος ἔτους.[1] Ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ Σωφρονίσκος ἦτο ἀγαλματοποιός, ἡ δὲ μήτηρ Φαιναρέτη μαῖα. Ἡ κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν παίδευσις αὐτοῦ δὲν φαίνεται ὑπερβᾶσα τὸ νενομισμένον ἐν τῇ χώρᾳ μέτρον. Τοῦ μὲν Ἀναξαγόρου μαθητὴν ποιοῦσιν αὐτὸν μεταγενέστεροι μόνον, τοῦ δ' Ἀρχιλάου οὐχὶ ὁ σύγχρονος αὐτοῦ ποιητὴς Ἴων, ἀλλ' ὁ Ἀριστόξενος πρῶτος (ΔΙΟΓ. Π. 19.23. 45. κ. ἀ.)· πρὸς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς γνώμας ἀντιμάχεται ἡ παντελὴς τοῦ ΠΛΑΤΩΝΟΣ καὶ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ σιγὴ καὶ αἱ ἐκφράσεις, ἃς παρίσταται ὁ Σωκράτης λέγων ὑπ' ἐκείνου μὲν ἐν Φαίδωνι 97 Β. Κρίτωνι 52 Β, ὑπὸ τούτου δ' ἐν Ἀπομν. IV. 7, 6 κ. ἑξ. καὶ Συμπ. I, 1, 5. Ὅθεν εἰ καὶ κατεγίνετο βραδύτερον νὰ εὐρύνῃ τὸν κύκλον τῶν γνώσεων αὐτοῦ καὶ ἐκ βιβλίων, συνανεστρέφετο μετὰ Σοφιστῶν καὶ ἐφοίτα εἴς τινας τῶν διαλέξεων αὐτῶν, ὅμως ὡς πρὸς τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ ὤφειλε πολλῷ πλείονα, πρὸς τῇ ἰδίᾳ ἐπινοίᾳ, εἰς τὰ τὴν παίδευσιν ἀφορῶντα, ἅπερ αἱ τότε Ἀθῆναι παρεῖχον ἑκάστῳ, καὶ εἰς τὴν μετὰ σπουδαίων ἀνδρῶν καὶ

[1] Ὡς τοῦτο προκύπτει ἐκ τῶν μαρτυριῶν τὸ μὲν τῶν περὶ τοῦ χρόνου τοῦ θανάτου καὶ τῆς καταδίκης (π. ΔΙΟΓ. Π, 44. ΔΙΟΔΩΡ. XIV. 37. ΞΕΝΟΦ. Ἀπομν. IV, 8, 2. ΠΛΑΤ. Φαίδ. 59 Δ.), τὸ δὲ τῶν περὶ τῆς τότε ἡλικίας αὐτοῦ ΠΛΑΤ. Ἀπολ. 17 Δ. Κρίτ. 52 Ε).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γυναικῶν ἀναστροφὴν ἢ εἰς τὴν ἄμεσον ἐπιστημονικὴν διδασκαλίαν. Τὸ τοῦ πατρὸς ἐπιτήδευμα φαίνεται ὁ Σωκράτης ὅτι ἐξέμαθεν, ἀλλ' ἐσωτερική τις φωνή, ἥτις καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον ὡς θεία φωνὴ ἐφαίνετο (ΠΛΑΤ. Ἀπολ. 33 C), καὶ ἣν βραδύτερον καὶ τὸ Δελφικὸν μαντεῖον ἐπεβεβαίωσε, κατέπειθεν αὐτὸν νὰ θεωρῇ ὡς ὑψηλοτέραν αὐτοῦ ἀποστολὴν τὴν παιδευτικὴν ἐπὶ τοὺς ἄλλους δρᾶσιν. Ὁ μὲν Ἀριστοφάνης δυκνύει αὐτὸν ἤδη τῷ 424 π. Χ. ὁ δὲ Πλάτων πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου περὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἀσχολούμενον, εἰς ὃ διετέλεσεν ἀφιερωμένος μέχρι τελευταίας πνοῆς ἄνευ τινὸς ἀντιμισθίας, μετὰ παντελοῦς δὲ μάλιστα τῶν ἑαυτοῦ ὀλιγωρίας, εἰ καὶ ἔζη ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ καὶ μετὰ γυναικὸς οἵα ἡ Ξανθίππη, καὶ ἀφ' οὗ ἔργου δὲν ἐδυνήθησαν ν' ἀποσπάσωσιν αὐτὸν οὔτε φροντίδες οἰκογενειακαὶ οὔτε συμμετοχὴ τῶν πολιτικῶν. Πρότυπον ὀλιγαρκείας, ἠθικῆς ἀγνότητος, δικαιοσύνης καὶ εὐσεβείας, συγχρόνως δὲ πλήρης εἰλικρινοῦς φιλανθρωπίας, ἀξιάγαστος σύντροφος, λεπτὸς καὶ ἀγχίνους, ἀδικτάρακτον ἔχων φαιδρότητα καὶ ψυχῆς ἠρεμίαν ἐτιμᾶτο ἐνθουσιωδῶς παρ' ἀνθρώποις διαφορωτάτων τάξεων καὶ ποικιλωτάτου χαρακτῆρος. Γνήσιον τοῦ λαοῦ αὐτοῦ τέκνον ἐξεπλήρου οὐ μόνον τὰ τοῦ πολίτου καθήκοντα ἐν εἰρήνῃ τε καὶ ἐν πολέμῳ ἀτρόμητος καὶ ἀκράδαντος πρὸς πάντα κίνδυνον, ἀλλὰ δεικνύεται καὶ ἐν ὅλῳ τῷ χαρακτῆρι καὶ τοῖς τρόποις αὐτοῦ, ὡς ἐν ταῖς δόξαις αὐτοῦ, Ἕλλην καὶ Ἀθηναῖος. Ταυτοχρόνως δ' ἐμφανίζεται ἡμῖν ἔχων καὶ χαρακτῆρας, οἵτινες καὶ εἰς τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ ἤδη ἐποίουν τὴν ἐντύπωσιν τοῦ σπανίου καὶ ἀλλοκότου, τὴν τῆς πρωτοφανοῦς «ἀτοπίας». Τοῦτο μὲν πεζότης, μικρολογία, ἀδιαφορία περὶ τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ σχῆμα, ὅπερ εἶνε μὲν τῷ ὄντι σύμφωνον πρὸς τὴν σιληνοειδῆ μορφὴν τοῦ φιλοσόφου, ἀντιμάχεται δὲ θαυμαστῶς πρὸς τὴν εὐαισθησίαν τῆς ἀττικῆς καλλικισθησίας· τοῦτο δὲ ἐμβάθυνσιν εἰς τὰς ἰδίας σκέψεις, ἥτις ἐνίοτε παρεῖχε τὴν ἐντύπωσιν τῆς τοῦ νοῦ ἀπουσίας, καὶ ἰσχὺς τῆς αἰσθήσεως προβαίνουσα ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὸ ἀσαφὲς συναίσθημα, ὅπερ ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς νεότητος αὐτοῦ οὐχὶ σπανίως ἀπεκώλυεν αὐτὸν ἀπό τινος διαβήματος οἱουδήποτε, ἐφαίνετο αὐτῷ τουτ' αὐτὸ ὡς θεῖον σημεῖον, ὡς δεδομένον αὐτῷ ἐσωτερικὸν χρηστήριον· ὡς δὴ καὶ ἐπίστευεν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅτι ἐλάμβανεν ἐν ὀνείροις προφητείας. Ὁ κύριος δὲ λόγος πάντων τούτων τῶν χαρακτήρων κεῖται ἐν τῇ δραστηριότητι, μεθ' ἧς ὁ Σωκράτης ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἐφ' ἑαυτὸν ἐπιστρέφει, ἵνα στρέψῃ ἀμέριστον τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὰ ἐκ τῆς διανοητικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως ἐκπηγάζοντα ζητήματα. Τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα φέρει καὶ ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ.

§ 32. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους· πηγαί, ἀρχή, μέθοδος.

Ἐπειδὴ ὁ Σωκράτης οὐδὲν κατέλιπε σύγγραμμα, αἱ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ συγγραφαί, δι' ἡμᾶς δὲ αἱ τοῦ Ξενοφῶντος καὶ Πλάτωνος εἶνε αἱ μόναι αὐθεντικαὶ πηγαὶ πρὸς γνῶσιν τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων δύναται νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν μόνον ὁ Ἀριστοτέλης, ὅστις ὅμως οὐδὲν μεταδίδωσι μὴ εὑρισκόμενον παρὰ τῷ Πλάτωνι ἢ τῷ Ξενοφῶντι. Ἀλλ' ἑκάτερος τούτων παρέχουσιν ἡμῖν οὐσιωδῶς διάφορον εἰκόνα τῆς σωκρατείου φιλοσοφίας, καὶ εἰ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ δόξας ὁ Πλάτων διδάσκοντα τὸν διδάσκαλον εἰσάγει μηδὲν ὑφαιρούμενος, ἐγείρεται τὸ ζήτημα παρὰ τῷ ἀφιλοσόφῳ Ξενοφῶντι, εἰ αὐτὸς ἐν τοῖς ἀπολογητικοῖς κυρίως σκοπὸν ἔχουσιν ἀπομνημονεύμασιν αὐτοῦ ἀποδίδωσιν ἡμῖν μόνας καὶ ἀκεραίας καὶ κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἔννοιαν τὰς τοῦ Σωκράτους δόξας. Καίπερ μὴ στερουμένη βάσεως ἡ ὑπόνοια αὕτη ὅμως κατ' οὐδὲν δικαιοῖ ἡμᾶς νὰ καταστήσωμεν ὕποπτον τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐκθέσεως τοῦ Ξενοφῶντος εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὡς ὑπὸ τοῦ DISSEN[1] καὶ SCHLEIERMACHER[2] ἐγένετο. Φαίνεται δὲ μᾶλλον, ὅτι τοῦ Ξενοφῶντος αἱ μαρτυρίαι πρὸς ἐκείνας τοῦ Πλάτωνος τὰς ἐκφράσεις, ὅσαι ἱστορικὸν φέρουσι χαρακτῆρα, ἐν πᾶσι τοῖς οὐσιώδεσι συμφωνοῦσι καὶ ὅτι ἐκ τῶν εἰδήσεων αὐτοῦ περὶ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς μεθόδου τοῦ Σωκράτους, ἐάν τις βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους εἰσδύσῃ εἰς τὴν φιλο-

[1] De philosophia morali in Xenoph. de Socr. comment. tradita. Gött. 1812. (D. s. Kl. schr. σελ. 57 κ. ἑφ.).

[2] Ueber den Werth des Socr. als Philosophen (1818)· Werke III, 2, 293 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σοφικὴν τῆς διδασκαλίας ταύτης σημασίαν, προκύπτει εἰκὼν πρὸς ἑαυτὴν μὲν σύμφωνος, πρὸς δὲ τὴν ἱστορικὴν θέσιν καὶ σημασίαν τοῦ φιλοσόφου ἁρμόζουσα. Καὶ ὁ Σωκράτης, ὡς οἱ Σοφισταί, οὐδεμίαν ἀποδίδωσιν ἀξίαν εἰς τὰς περὶ τὴν φύσιν ζητήσεις, καὶ θέλει τὴν φιλοσοφίαν περιωρισμένην ἐν τοῖς ζητήμασι, τοῖς εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου ἀφορῶσιν.

Ἀπαιτεῖ μετ' ἐκείνων, ἵνα ἕκαστος σχηματίζῃ τὰς ἑαυτοῦ πεποιθήσεις δι' ἰδίας διανοήσεως ἐλευθέρως καὶ ἀνεξαρτήτως ἐθίμων καὶ παραδόσεων. Ἀλλ' ἂν ἐκεῖνοι ἠρνοῦντο τὴν ὕπαρξιν ἀληθείας καθ' ἑαυτὴν καὶ νόμον καθολικὸν ἔχοντα κῦρος, οὗτος εἶνε τἀναπαλιν πεπεισμένος, ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἡμετέρων δοξῶν, τὸ δίκαιον τῶν ἡμετέρων πράξεων ἐξαρτᾶται καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τοῦ καθ' αὑτοῦ ἀληθοῦς καὶ δικαίου. Ὅθεν εἰ καὶ θέλει νὰ περιορισθῇ εἰς ζητήματα πρακτικά, ἀλλ' ὅμως ἐξαρτᾷ τὴν ὀρθότητα τῆς πράξεως ἐκ τῆς ὀρθότητος τῆς νοήσεως, ἡ παρ' αὐτῷ πρυτανεύουσα ἔννοια εἶνε ἡ ἀναμόρφωσις τοῦ ἠθικοῦ βίου δι' ἀληθοῦς γνώσεως. Ἡ γνῶσις δὲν πρέπει νὰ ὑπηρετῇ τῇ πράξει, ἀλλὰ νὰ ἄρχῃ αὐτῆς καὶ νὰ ὁρίζῃ αὐτῇ τοὺς σκοπούς αὐτῆς, ἡ δ' ἀνάγκη τῆς γνώσεως εἶνε παρὰ τῷ φιλοσόφῳ τόσον ἰσχυρά, ὥστε καὶ κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Ξενοφῶντος τὰ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου περιγραφέντα ὅρια ἀδιαλείπτως ὑπερπηδᾷ διὰ διαλεκτικῶν ζητήσεων, αἵτινες οὐδένα πρακτικὸν σκοπὸν ἔχουσι. Τὸ κύριον ἄρα ζήτημα εἶνε διὰ τὸν Σωκράτη, ποῖοι τῆς γνώσεως οἱ ὅροι; Εἰς τοῦτο δὲ τὸ ἐρώτημα ἀποκρίνεται διὰ τῆς προτάσεως, ὅτι περὶ οὐδενὸς πράγματος δύνατάί τις νὰ εἴπῃ τι, ἐφ' ὅσον ἂν μὴ γινώσκῃ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ, τὴν γενικὴν καὶ ἴσην ἑαυτῇ μένουσαν οὐσίαν, ὅτι ἑπομένως πᾶσα γνῶσις ἀνάγκη ν' ἀφορμᾶται ἀπὸ τοῦ κατ' ἀκρίβειαν προσδιορισμοῦ τῶν ἐννοιῶν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐγείρεται παρὰ τῷ φιλοσόφῳ ἡ ἀπαίτησις, νὰ ἐξετάσῃ κατὰ πρῶτον τὰς ἰδίας δόξας, ἐὰν συμφωνῶσι πρὸς τὴν ἰδέαν ταύτην τῆς γνώσεως, ἡ ἀπαίτησις τοῦ *δοκιμάζειν* καὶ *γινώσκειν ἑαυτόν*, ἥτις κατ' αὐτὸν τυγχάνει ἡ ἀρχὴ πάσης ἀληθοῦς γνώσεως καὶ ὁ ὅρος πάσης ὀρθῆς πράξεως. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ νέα ἐκείνη ἰδέα τῆς γνώσεως πράγματι ὡς ἀπαίτησις ἐνεφανίσθη, ἀλλ' οὔπω ἐξεπληρώθη ἐν ἐπιστημονικῷ συστήματι, δύναται ἡ ἐξέτασις ἑαυτοῦ νὰ καταλήξῃ μόνον εἰς τὴν ὁμολογίαν, ὅτι οὐδὲν γι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νώσκει. Ἀλλ' ἡ πίστις αὐτοῦ πρὸς τὸ δυνατὸν τῆς γνώσεως καὶ ἡ πεποίθησις περὶ τῆς ἀναγκαιότητος αὐτῆς ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ πολλῷ ἰσχυρότερα ἢ ὥστε ν' ἀφήσωσιν αὐτὸν νὰ σταθῇ ἐν τῇ ἐπιγνώσει ὅτι οὐδὲν οἶδεν. Ἐκ τούτου προέρχεται μᾶλλον πολλῷ ἐνεργητικώτερον ἡ ζήτησις τῆς γνώσεως· αὕτη δὲ ἡ ζήτησις λαμβάνει ἐνταῦθα τὸν ἑξῆς τύπον· ὁ φιλόσοφος δῆλα δὴ στρέφεται πρὸς ἄλλους, ἵνα τὴν γνῶσιν, ἥτις αὐτῷ λείπει, τῇ βοηθείᾳ τούτων κτήσηται, λαμβάνει τὸν τύπον τῆς ἀπὸ κοινοῦ, τῆς διαλογικῆς ζητήσεως. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν οὗτοι οἱ ἄλλοι νομίζουσιν ὅτι κέκτηνται ἤδη γνῶσίν τινα οἱανδήποτε, ἔργον αὐτοῦ ὑπολαμβάνει τὸ ἐξετάσαι, πῶς ἔχει ἡ νομιζομένη αὕτη γνῶσις, ἡ ἐνέργειᾳ αὐτοῦ συνίσταται ἐν τῇ τῶν *ἀνθρώπων δοκιμασίᾳ* ἐν τῷ «*ἐξετάζειν ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους*». Ταύτην δὲ *τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐξέτασιν* (ΠΛΑΤ. Ἀπολ. 28 Ε. 38 Λ.) ἢ τὴν μαιευτικὴν (Θεαιτ. 149 κ. ἑφ.) θεωρεῖ ὡς ἀποστολὴν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀπ' αὐτῶν ἔτι τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐξεταζομένων ἡ ἀληθὴς τῆς γνώσεως ἔννοια λείπει, ἡ ἐξέτασις δύναται νὰ ὁδηγήσῃ μόνον εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀγνοίας αὐτῶν καὶ παρίσταται τότε ὡς ἁπλῆ *εἰρωνεία*, ὅτι ὁ Σωκράτης παρ' αὐτῶν ἐζήτειτο διδασκαλίαν. Καθ' ὅσον δὲ πάλιν οἱ συνδιαλεγόμενοι ὑπισχνοῦνται ν' ἀκολουθήσωσιν αὐτῷ κατὰ τὴν ζήτησιν τῆς γνώσεως καὶ ν' ἀφεθῶσιν εἰς τὴν ὁδηγίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ ἀνακαλυφθείσῃ ὁδῷ, ὡς τοῦτο μάλιστα παρὰ τοῖς νέοις συμβαίνει, ἀποτελοῦσιν οὗτοι δι' αὐτὸν τὸ ὑποκείμενον τῆς ἀγάπης ἐκείνης, ἥτις ἕκαστον ἐκ τῆς ἰδίας φύσεως ὡρισμένον ὡς διδάσκαλον καὶ παιδαγωγὸν ἕλκει πρὸς τοὺς εἰς τὴν ἐνέργειαν αὐτοῦ δεκτικότητα παρεχομένους. Ὁ φιλόσοφος εἶνε (κατ' ἀντίληψιν ἑλληνικὴν) *ἐρωτικός*· ἀλλ' ὁ ἔρως αὐτοῦ δὲν εἶνε ἔρως σωματικοῦ ἀλλὰ ψυχικοῦ κάλλους. Τὸ κέντρον τῶν ἐρευνῶν, ἃς ὁ Σωκράτης μετὰ τῶν φίλων αὐτοῦ ποιεῖται, ἀποτελεῖ πάντοτε ὁ τῶν ἐννοιῶν ὁρισμός, ἡ δὲ ὁδός, δι' ἧς οὗτος ζητεῖται, εἶνε ἡ διαλεκτικὴ καὶ ἐπαγωγικὴ μέθοδος.[1] Ἀφορμᾶται δὲ ἡ ἐπαγωγὴ αὕτη οὐχὶ ἀπὸ ἀ-

[1] ΑΡΙΣΤ. Μετὰ τὰ φυσ. XIII, 4. 1078 b 27 «δύο γάρ ἐστιν ἅ τις ἂν ἀποδοίη Σωκράτει δικαίως, τούς τ' ἐπακτικοὺς λόγους καὶ τὸ ὁρίζεσθαι καθόλου». Αὐτόθι I. 6. 987 b 1. Περὶ ζῴων μορ. 1, 1. 642 a 28 καὶ ἀλλαχοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κριβοῦς τινος καὶ λεπτομερεστάτης παρατηρήσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς γνωστοτάτης ἐμπειρίας τῆς ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἐκ τῶν καθολικῶς ὁμολογουμένων προτάσεων· ἀλλ' ἐν ᾧ παρατηρεῖ ὁ φιλόσοφος πᾶν τὸ ὑπ' ἐξέτασιν κείμενον κατὰ πάσας αὐτοῦ τὰς ὄψεις, ἕκαστον διορισμὸν πρὸς τὰς ἀντιθέτους ἐνστάσεις *ἀντιπαρεξετάζει*, ἀείποτε νέας περιπτώσεις ἐπάγεται, ἀναγκάζει τὴν διάνοιαν νὰ σχηματίσῃ τοιαύτας ἐννοίας, αἵτινες ἐκφράζουσιν ἀκριβῶς τὰ πράγματα καὶ συνάπτουσι πάντα τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τοῦ προκειμένου ἄνευ ἀντιφάσεως. Τὸ μέτρον τῆς ἀληθείας κεῖται διὰ τὸν Σωκράτη ἐν ταῖς ἐννοίαις·[1] ὅσον δὲ διάφοροι καὶ ἂν εἶνε αἱ στροφαί, ὧν ποιεῖται χρῆσιν νῦν μὲν πρὸς ἀναίρεσιν ξένων δοξῶν, νῦν δὲ πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ γνωμῶν, πᾶσαι ὅμως εἰς τοῦτο ἀείποτε ἄγουσιν, ὅτι περὶ ἑκάστου πράγματος τοῦτο μόνον δύναται νὰ λεχθῇ, ὅπερ συμφωνεῖ πρὸς τὴν ὀρθῶς ληφθεῖσαν ἔννοιαν αὐτοῦ. Λογικὴν δέ τινα ἢ μεθοδολογικὴν θεωρίαν δὲν κατέστησεν ὁ Σωκράτης πλὴν τῆς γενικῆς ἀρχῆς τῆς κατὰ λόγον γνώσεως.

§ 33. Τὸ περιεχόμενον τῆς τοῦ Σωκράτους διδασκαλίας.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς φυσικοὺς ἤθελεν ὁ Σωκράτης νὰ περιορίζηται ἐν ἠθικαῖς ζητήσεσι· διότι αὗται μόναι κέκτηνται ἀξίαν τινὰ πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ μόνον δι' αὐτὰς εἶνε ἡ γνωστικὴ αὐτοῦ δύναμις ἁρμοδία. Τοὐναντίον δὲ ἡ περὶ τὴν φύσιν θεωρία εἶνε οὐ μόνον ἄκαρπος, ἀλλὰ καὶ ἄσκοπος καὶ δὴ καὶ αὐθάδης, ὡς ἀποδεικνύουσι τοῦτο ἥ τε ἀσυμφωνία τῶν συνηγόρων αὐτῆς καὶ αἱ προφανεῖς ἀτοπίαι, εἰς ἃς καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν Ἀναξαγόραν ἤγαγε (ΞΕΝ. Ἀπομν. I, 1, 11 κ. ἐφ. IV, 7, 6). Ἵνα μετὰ τοῦ SCHLEIERMACHER καὶ ἄλλων δυσπιστήσωμεν πρὸς ταύτην τὴν μαρτυρίαν, τοσοῦτον ὀλίγον δικαιούμεθα, ὅσον ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (Μετὰ τὰ φυσ. I, 6. 987 *b* 1 XIII, 4. 1078 *b* 17. Περὶ ζῴων μορ. I, 1. 642 *a* 28) ἐπιβεβαιοῖ αὐτὴν καὶ τοῦ Σωκράτους πᾶσα ἡ πρᾶξις

[1] ΞΕΝΟΦ. Ἀπομν. IV, 6, 13 «εἰ δέ τις αὐτῷ περὶ του ἀντιλέγοι... ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν (τὴν γενικὴν προϋπόθεσιν, ἐξ ἧς πρέπει ν' ἀφορμᾶται ἡ κρίσις) ἐπανῆγεν ἂν πάντα τὸν λόγον».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σύμφωνος πρὸς αὐτὴν τυγχάνει. Ἡ κρατοῦσα ἔννοια τῆς σωκρατικῆς ἠθικῆς κεῖται ἄρα συμφώνως πρὸς τὴν κυρίαν αὐτῆς διεύθυνσιν ἐν τῇ ἀναγωγῇ τῆς ἀρετῆς εἰς τὴν γνῶσιν. Κατὰ τὸν Σωκράτη οὐ μόνον ἀδύνατον εἶνε νὰ πράξῃ τις τὸ ὀρθόν, ἐὰν μὴ γινώσκῃ αὐτό, ἀλλὰ προσέτι καὶ νὰ μὴ πράξῃ, ἐὰν γινώσκῃ αὐτό. Διότι, ἐπειδὴ τὸ μὲν ἀγαθὸν οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ ὠφελοῦν τὸν πράττοντα αὐτό, ἕκαστος δὲ ἐπιθυμεῖ τὴν ἰδίαν ὠφέλειαν, διὰ τοῦτο εἶνε, ὡς ὁ Σωκράτης φρονεῖ, ὅλως ἀδιανόητον τὸ νὰ μὴ πράττῃ τις τοῦτο, ὅπερ ὡς ἀγαθὸν ἀναγνωρίζει· "οὐδεὶς ἑκὼν πονηρός." Ὅθεν ἵνα ποιήσῃ τις τοὺς ἀνθρώπους ἐναρέτους, ἀπαιτεῖται μόνον νὰ διαφωτίσῃ αὐτούς, τί εἶνε ἀγαθόν. Ἡ ἀρετὴ γεννᾶται διὰ διδασκαλίας καὶ πᾶσα ἀρετὴ εἶνε γνῶσίς τις. Ἀνδρεῖος εἶνε ὅστις γινώσκει πῶς πρέπει νὰ προσενεχθῇ ἐν κινδύνοις, εὐσεβὴς ὁ γινώσκων τί εἶνε πρὸς τοὺς θεοὺς δίκαιον, δίκαιος ὁ γινώσκων τί εἶνε πρὸς τοὺς ἀνθρώπους δίκαιον καὶ οὕτω καθεξῆς. Πᾶσαι ἄρα αἱ ἀρεταὶ ἀνάγονται εἰς μίαν, τὴν γνῶσιν ἢ τὴν σοφίαν, καὶ ἡ ἠθικὴ δὲ φύσις καὶ τὸ ἠθικὸν ἔργον εἶνε τὰ αὐτὰ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις. Τί εἶνε ὅμως τὸ ἀγαθόν, οὗ ἡ γνῶσις ἐναρέτους καθίστησιν, εἶνε εἰς τὸν Σωκράτη τόσῳ μᾶλλον δύσκολον νὰ εἴπῃ, καθ' ὅσον ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ στερεῖται ἀνθρωπολογικῆς καὶ μεταφυσικῆς τινος βάσεως. Ὅθεν νῦν μὲν διδάσκει (ΞΕΝΟΦ. Ἀπομ. IV, 4. 6), δίκαιον εἶνε ὅ,τι συμφωνεῖ τοῖς νόμοις, τοῖς τε τῆς πολιτείας καὶ τοῖς ἀγράφοις τῶν θεῶν, νῦν δ' αὖθις, τὸ καὶ συνηθέστερον καὶ μᾶλλον ἀκόλουθον, προσπαθεῖ νὰ δείξῃ ὅτι ὁ λόγος τῶν ἠθικῶν νόμων κεῖται ἐν τῷ ἀποτελέσματι τῶν συμφώνων τούτοις πράξεων, ἐν τῇ χρησιμότητι αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Διότι ἀγαθὸν εἶνε ὡς λέγει (ΞΕΝ. Ἀπομν. III, 8. 9, 4. IV, 6, 8. ΠΛΑΤΩΝ. Πρωτ. 333 Δ. 353 C κ. ἑφ. καὶ ἄ. χωρ. ἰδὲ ἀν.), ὅ,τι εἶνε τῷ ἀνθρώπῳ ὠφέλιμον· ἀγαθὸν καὶ καλὸν εἶνε ἄρα σχετικαὶ ἔννοιαι· ἕκαστον πρᾶγμα εἶνε ἀγαθὸν καὶ καλὸν δι' ἐκεῖνον, εἰς ὃν εἶνε ὠφέλιμον καὶ χρήσιμον. Ὡς ἀπολύτως δ' ὠφέλιμον καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου ἀναγκαῖον δεικνύει πάντως ὁ Σωκράτης οὐ μόνον παρὰ ΠΛΑΤΩΝΙ (ἤδη ἐν Ἀπολογ. 29 Δ κ. ἑφ. Κρίτ. 47 Δ κ. ἑφ.), ἀλλὰ καὶ παρὰ ΞΕΝΟΦΩΝΤΙ (Ἀπομν. I, 6, 9. IV, 8, 6. 2, 9. 5, 6.), τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιμέλειαν καὶ τὴν τελείωσιν αὐτῆς· ἀλλ' ἡ μὴ συστηματικὴ ἐξέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τασις τῶν ἠθικῶν ζητημάτων δὲν ἐπιτρέπει αὐτῷ νὰ διεξαγάγῃ κατ' ἀκρίβειαν τὴν ἰδέαν ταύτην, διὸ καὶ πρὸς τοῦτον τὸν βαθέως χωροῦντα ὁρισμὸν τοῦ σκοποῦ ἐμφανίζεται ἀντιτασσομένη παρὰ Ξενοφῶντι τοὐλάχιστον λίαν συχνὰ εὐδαιμονικὴ τις θεμελίωσις τῶν ἠθικῶν ἀπαιτήσεων, ἥτις ὡς τὸ κύριον ἐλατήριον τῶν ἡμετέρων πράξεων παρίστησι τὸν λόγον τῶν ἐπακολουθημάτων, ἅπερ συνεπάγεται πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἡμῶν εὐπραγίαν ἡ ἐκπλήρωσις ἢ παράβασις αὐτῶν. Κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς δεικνύεται τῷ ὄντι ἡ τοῦ Σωκράτους ἠθική, καὶ ἔνθα ἔτι ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῆς θεμελίωσις εἶνε ἀνεπαρκής, εὐγενεστάτη καὶ καθαρωτάτη. Καί περ μὴ ἔχων ὁ Σωκράτης ἀσκητικὰς τάσεις, ὅμως πάσῃ δυνάμει ἔγκειται λέγων, ὅτι δι' ἐγκρατείας, σωφροσύνης καὶ σκληραγωγίας δύναταί τις νὰ καταστῇ ἀνεξάρτητος, ὅτι πρέπει ν' ἀπονέμηται εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας ὑψηλοτέρα ἀξία ἢ εἰς ἅπαντα τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθά. Ἀπαιτεῖ χρηστότητα καὶ ἐνεργὸν εὔνοιαν πρὸς τοὺς ἄλλους, ἐξυμνεῖ τὴν φιλίαν, κατακρίνει σφοδρότατα τὰς βδελυρίας τῆς παιδεραστίας, ἀλλ' ἡ περὶ τοῦ γάμου ἀντίληψις αὐτοῦ δὲν ἀνυψοῦται πέρα τῆς παρ' Ἕλλησι καθεστώσης. Ἀναγνωρίζει πληρέστατα τὴν σημασίαν τοῦ πολιτικοῦ βίου, θεωρεῖ ὡς καθῆκον τὸ συμμετέχειν τῶν κοινῶν κατὰ δύναμιν, προσπαθεῖ νὰ μορφώσῃ τῇ πολιτείᾳ πολίτας ἀγαθοὺς καὶ δεξιοὺς ἄρχοντας, ἀπαιτεῖ τὴν ἀπόλυτον ἐκείνην ὑπακοὴν πρὸς τοὺς νόμους, ἣν αὐτὸς μέχρι τοῦ θανάτου ἐπεδείξατο. Ἐπειδὴ δὲ μόνη ἡ γνῶσις καθίστησιν ἱκανοὺς εἰς τὸ ὀρθῶς πράττειν, μόνοις τοῖς ἐπαΐουσιν ὁμολογεῖ τὸ δικαίωμα τοῦ πολιτικῶς δρᾶν, αὐτοὺς μόνον θέλει ν' ἀναγνωρίσῃ ὡς ἄρχοντας· τοὐναντίον δ' εὑρίσκει τὴν διὰ κλήρου ἡ χειροτονίας κατάληψιν τῶν πολιτικῶν ἀξιωμάτων παράλογον καὶ τὴν δεσποτείαν τοῦ ὄχλου ὀλεθρίαν. Πάσης δὲ προκαταλήψεως ὑπέρτερος ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῆς παρ' Ἕλλησι κρατούσης καταφρονήσεως τῆς χειρωναξίας καὶ τῆς βιομηχανίας. Ἀδίκως παρίσταται βεβαίως (ὑπὸ τοῦ Cic. Tusc. V, 37. 108 καὶ ἀλ.) διδάσκων τὸν κοσμοπολιτισμόν· τὴν ἀρχήν, ὅτι μηδὲ τοῖς ἐχθροῖς ὀφείλομεν νὰ γινώμεθα βλαβεροί, ἀποδίδωσιν αὐτῷ ὁ ΠΛΑΤΩΝ (Κριτ. 49 Α κ. ἑφ. Πολ. I, 334 Βκ. ἑφ.) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ λεγόμενα ἐν ΞΕΝΟΦ. Ἀπομν. II, 6, 35.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Εἰς τὰ κυριώτατα δὲ καθήκοντα καταλέγει ὁ Σωκράτης τὰ πρὸς τοὺς θεούς· καὶ ἡ ὅλη δ' αὐτοῦ ἠθικὴ τόσῳ ἧττον δύναται νὰ στερηθῇ τοῦ ἐρείσματος τούτου, καθ' ὅσον, ἀκριβῶς διότι περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ἠθικήν, δὲν ἔχει πῶς ν' ἀποδείξῃ ὡς φύσει ἀναγκαίαν τὴν μεταξὺ πράξεων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν ἀλληλουχίαν, ἐφ' ἧς οἱ ἠθικοὶ νόμοι στηρίζονται, καὶ τούτου ἕνεκα φαίνονται αὐτῷ οὗτοι οἱ νόμοι κατὰ τὰ κοινῇ δοξαζόμενα ὡς «οἱ ἄγραφοι τῶν θεῶν θεσμοὶ» (Ἀπομν. IV. 4,19 ἰδὲ ἄ). Ἀλλ' ἐπὶ ἁπλῆς πίστεως δὲν δύναται νὰ ἐπανακαθυθῇ ὁ φιλόσοφος, οὗ πρώτη ἀρχὴ εἶνε τὸ ἐξετάζειν πάντα· ταύτης δὲ τῆς πίστεως ὀφείλει νὰ παράσχῃ ἑαυτῷ τὸν λόγον καὶ ἐνῷ τοῦτο πειρᾶται, καθίσταται σχεδὸν ἀκουσίως, παρὰ πᾶσαν τὴν συστηματικὴν αὐτοῦ ἀποτροπὴν ἀπὸ πάσης καθαρᾶς θεωρητικῆς σκέψεως, ὁ ἀρχηγὸς θεωρίας τινὸς περὶ φύσεως καὶ τῆς θεολογίας, ἥτις μέχρι σήμερον μεγίστην ἔχει ἀσκήσῃ δύναμιν. Ἀλλ' ἡ κυρία αὐτοῦ ἔννοια εἶνε καὶ ἐνταῦθα ἡ αὐτὴ καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ· ὡς ὁ ἄνθρωπος τότε ῥυθμίζει τὸν ἑαυτοῦ βίον ὀρθῶς, ὅταν πάσας αὐτοῦ τὰς πράξεις κατευθύνῃ πρὸς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ εὐπραγίαν ὡς εἰς τελευταῖον σκοπόν, οὕτως ἐξετάζει ὁ Σωκράτης καὶ ὅλον τὸν κόσμον, πῶς ἔχει πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Εὑρίσκει δὲ (Ἀπομν. I, 4, IV, 3) ὅτι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ, ἀπὸ τοῦ ἐλαχίστου μέχρι τοῦ μεγίστου, ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχουσι· καὶ ἐὰν διεξάγῃ τὴν ἔννοιαν ταύτην ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διά τινος λίαν ἐξωτερικῆς καὶ ἀνεπιστήμονος τελεολογίας, δὲν παρακλείπει ὅμως νὰ δείξῃ, ὅτι ἡ λογικὴ φύσις καὶ τὰ διανοητικὰ προτερήματα τοῦ ἀνθρώπου εἶνε τὸ ὕψιστον ἀγαθόν, ἐξ ὅσων ἡ φύσις αὐτῷ ἐδωρήσατο. Ἡ δικαιόσμησις αὕτη τοῦ παντὸς δύναται νὰ κατάγηται μόνον ἐκ τῆς σοφίας καὶ ἀγαθότητος τοῦ κοσμοποιοῦ νοῦ, τοῦτον δὲ παρὰ μόνοις τοῖς θεοῖς δυνάμεθα νὰ ζητήσωμεν. Θεοὺς δὲ λέγων νοεῖ κατ' ἀρχὰς τοὺς τοῦ ἰδίου λαοῦ· ἀλλὰ τὸ πλῆθος πάλιν τῶν θεῶν συμπτύσσεται παρ' αὐτῷ, ὡς παρὰ τοῖς μεγάλοις ποιηταῖς τοῦ πέμπτου αἰῶνος, εἰς μίαν θεότητα καὶ ἐν Ἀπομν. IV, 3. 13 διακρίνει τῶν ἄλλων θεοτήτων τὸν πλάστην καὶ κύριον τοῦ σύμπαντος, ὃν νοεῖ (1, 4, 9. 17 κ. ἑξ.) κατ' ἀναλογίαν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὡς τὸν ἐν τῷ κόσμῳ ἐνοικοῦντα νοῦν. Ὡς ἡ ψυχὴ περὶ τοῦ ἑαυτῆς σώματος, οὕτω φροντίζει καὶ ἡ θεία πρόνοια περὶ τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κόσμου καὶ ἰδίως περὶ τοῦ ἀνθρώπου. Θαυμαστὴν ἀπόδειξιν τῆς προνοίας ταύτης ἐνορᾷ ὁ Σωκράτης ἐν τοῖς ποικίλοις εἴδεσι τῆς μαντικῆς. Περὶ τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς λατρείας τίθησι τὴν ἀρχήν, ὅτι ἕκαστος ὀφείλει ν' ἀντέχηται τῶν ἐθίμων τῆς ἑαυτοῦ πόλεως· περὶ δὲ τῶν λοιπῶν διδάσκει, ὅτι οὐχὶ τὸ μέγεθος τοῦ θύματος ἀλλ' ἡ προαίρεσις τοῦ θύοντος ἐξετάζεται, καὶ ἀπαγορεύει τὰς ὑπὲρ ὡρισμένων ἀγαθῶν εὐχάς, ἐπειδὴ αὐτοὶ οἱ θεοὶ ὡς ἄριστα γινώσκουσι τί τὸ ἡμῖν ἀγαθόν. Περὶ τῆς πρὸς τὸ θεῖον συγγενείας τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς οὐδαμῶς ἀμφιβάλλει, ἀλλὰ τὴν ἀθανασίαν αὐτῆς δὲν τολμᾷ (παρὰ ΠΛΑΤΩΝ. Ἀπολ. 40 C κ.ἑφ. πρβλ. ΞΕΝΟΦ. Κύρου Παιδ. VIII, 7, 19, κ.ἑφ.) νὰ ἰσχυρισθῇ ὡρισμένως.

§ 34. Περὶ τῆς τελευτῆς τοῦ Σωκράτους.

Ὅτε ὁ Σωκράτης ἐπὶ μίαν ὅλην ἀνθρωπίνην γενεὰν ἐν Ἀθήναις εἶχε δράσῃ, ὑπὸ Μελήτου, Ἀνύτου καὶ Λύκωνος ἠγέρθη κατ' αὐτοῦ ἡ κατηγορία, ὅτι τοὺς μὲν θεοὺς τῆς πόλεως ἠρνεῖτο, ἀντ' αὐτῶν δ' ἄλλους θεοὺς νέους προσεπάθει νὰ εἰσαγάγῃ καὶ ὅτι διέφθειρε τοὺς νέους. Ἂν μὴ περιεφρόνει τὸν νενομισμένον τρόπον τῆς ἐν δικαστηρίῳ ὑπερασπίσεως καὶ ἂν ὑπεχώρει ὀλίγον εἰς τὰς εἰθισμένας ἀξιώσεις τῶν δικαστῶν, θ' ἀπελύετο τῆς κατηγορίας ἀναμφιβόλως· ἀφ' οὗ διὰ μικρᾶς πλειανοψηφίας ἐκηρύχθη ἔνοχος[1], παρέστη πρὸ τοῦ δικαστηρίου κατὰ τὴν περὶ ποινῆς συζήτησιν ἐν ἀκάμπτῳ ὑπερηφανίᾳ καὶ ἐπηκολούθησε νῦν μετὰ μείζονος πλειονοψηφίας ἡ ὑπὸ τῶν κατηγόρων εἰσηγηθεῖσα εἰς θάνατον καταδίκη. Τὴν ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου δραπέτευσιν ἀπέρριψεν ὡς παράνομον καὶ ἔπιε τὸ κώνειον μετὰ φαιδρότητος φιλοσοφικῆς. Ὅτι εἰς τὴν κατηγορίαν καὶ καταδίκην αὐτοῦ συνέπραξεν ἔχθρα προσωπικὴ (εἰ καὶ μὴ τῶν Σοφιστῶν ὡς πρότερον ἐνομίζετο), δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν. Τὸ κυριώτατον αὐτῆς ἐλατήριον ἐνυπῆρχε καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἐν τῷ σκοπῷ τῆς κρατούσης δημοκρατικῆς μερίδος, ἵνα φράξωσι τὴν ὁδὸν εἰς τὴν νεωτερίζουσαν σοφιστικὴν ἀνατροφήν, ἣν

[1] Κατὰ ΠΛΑΤ. Ἀπολ. 36 A. Θὰ ἠθροῦτο, ἂν τρεῖς μόναι ἢ κατ' ἄλλην γραφὴν τριάκοντα ἐκ τῶν 500—600 Ἡλιαστῶν ἐψήφιζον ὑπὲρ αὐτοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ πρῶτον λόγον ἐπητιῶντο διὰ τὰς ἀτυχίας τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων, κολάζοντες τὸν κυριώτατον αὐτῆς πρωτοστάτην. Εἶνε ἀπόπειρα τῆς δημοκρατικῆς ἀντιδράσεως πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν ἀρχαίων χρόνων διὰ τῆς βίας. Ἡ ἀπόπειρα ὅμως αὕτη οὐ μόνον εἶνε βαρὺ κατὰ τοῦ δικαίου τραῦμα ἕνεκα τοῦ τρόπου, καθ' ὃν διεξήχθη, διότι πράξεως κατὰ νόμον κολαστέας οὐδεμιᾶς οὐδαμῶς κατέστησεν ἑαυτὸν ὁ φιλόσοφος ἔνοχον, ἀλλ' ἐστηρίζετο ἐπὶ ἀξιοθρηνήτου πλάνης· οἱ ἀρχαῖοι χρόνοι καὶ καθόλου μὲν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπανέλθωσιν ἔτι, ἥκιστα δὲ διὰ τῆς ὁδοῦ ταύτης, τοῦ δ' ἐξαφανισμοῦ αὐτῶν ὑπῆρξεν ὁ Σωκράτης τόσον ὀλίγον ἔνοχος, ὥστε αὐτὸς μᾶλλον ὑπέδειξε τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ τὴν μόνην τελεσφόρον ὁδὸν πρὸς βελτίωσιν τῆς ὑπαρχούσης καταστάσεως, τὴν τῆς ἠθικῆς ἀναμορφώσεως. Ἡ θανάτωσις αὐτοῦ κατὰ μὲν τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἠθικὴν ἐξεταζομένη εἶνε δικαστικὸς φόνος, ἱστορικῶς δὲ θεωρουμένη εἶνε παχυλὸς ἀναχρονισμός. Ἀλλ' ὅπως αὐτὸς διὰ παρόδου εἰς τὸ δικαστήριον ἧττον ἀποτόμου θὰ ἐδύνατο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ ἐκφύγῃ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην, οὕτω καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ ἔσχε τἀντίθετον ἀποτέλεσμα ἐκείνου, ὅπερ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ἤλπιζον. Μεταγενεστέρα βεβαίως ἐπινόησις εἶνε ὅτι αὐτὸς ὁ τῶν Ἀθηναίων δῆμος ἀνέτρεψε τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ ταύτην διὰ τῆς τιμωρίας τῶν κατηγόρων, ἀλλὰ βεβαίως πολλῷ ἔτι πληρέστερον ἐξηφάνισεν αὐτὴν ἡ ἱστορία. Τὸ τέλος τοῦ Σωκράτους ἀπέβη ὁ λαμπρότατος θρίαμβος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ἡ ὑψίστη καὶ φωτοβόλος ἔξαρσις τοῦ ἑαυτοῦ βίου, ἡ ἀποθέωσις τῆς φιλοσοφίας καὶ τοῦ φιλοσόφου.

II. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΛΑΣΣΟΝΩΝ ΣΩΚΡΑΤΙΚΩΝ ΣΧΟΛΩΝ.

§ 35. Ἡ σχολὴ τοῦ Σωκράτους.

ΞΕΝΟΦΩΝ.

Τῶν ἀνδρῶν, οὓς ὁ θαυμαστὸς χαρακτὴρ τοῦ Σωκράτους προσείλκυσε καὶ ἐκράτει σταθερούς, οἱ πλεῖστοι βεβαίως ἐδύναντο νὰ ἐκτιμήσωσι μᾶλλον τὸ ἠθικὸν μέγεθος καὶ τὴν ἠθικὴν τῶν λό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γων τοῦ Σωκράτους ἀξίαν ἢ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ σημασίαν. Πῶς ἡ σωκρατικὴ φιλοσοφία ἐκ ταύτης τῆς ἀπόψεως ἐξετίθετο καὶ ἐφηρμόζετο ἐπὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον δεικνύει ὁ *Ξενοφῶν* (περὶ τὸ 330 γεν. καὶ ὡς λέγεται 90 ἐτῶν ἀποθανών). Ὅσον ἀξία προσοχῆς εἶνε τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἡ πρακτικὴ ἱκανότης, ἡ εὐσέβεια καὶ ἡ μεγαλοφροσύνη, καὶ ὅσον μεγάλας ὑπηρεσίας προσήνεγκε περὶ τὴν παράδοσιν τῆς σωκρατείου διδασκαλίας, τόσον περιωρισμένος φαίνεται περὶ τὴν κατανόησιν τοῦ φιλοσοφικοῦ περιεχομένου τῆς διδασκαλίας ταύτης. Καθ' ὅμοιον τρόπον φαίνεται ὅτι ἐξέθηκεν ὁ Αἰσχίνης ἐν τοῖς σωκρατικοῖς αὐτοῦ διαλόγοις τὴν τοῦ διδασκάλου διδασκαλίαν, ἤτοι κατὰ τὴν πρακτικὴν καὶ τὴν καινῆ λεπτὴν αὐτῆς ὄψιν. Ὡς φιλοσοφωτέρας φύσεις παρίστησιν ὁ Πλάτων (Φαίδ. 242 Β) τοὺς δύο Θηβαίους *Σιμίαν* καὶ *Κέβητα*, μαθητὰς τοῦ Φιλολάου· ἀλλ' ὅμως περὶ οὐδετέρου τούτων γινώσκομέν τι ἀκριβέστερον· τὰ συγγράμματα αὐτῶν εἶχεν ἤδη κηρύξῃ ὡς νόθα ὁ Παναίτιος. Ὁ καὶ νῦν ἔτι διασωζόμενος «πίναξ» τοῦ Κέβητος δὲν εἶνε βεβαίως γνήσιος. Ὡς ἱδρυτὰς φιλοσοφικῶν σχολῶν γινώσκομεν ἐκτὸς τοῦ Πλάτωνος τέσσαρας ἄλλους τοῦ Σωκράτους μαθητάς, τὸν Εὐκλείδην, Φαίδωνα, Ἀντισθένη καὶ Ἀρίστιππον. Ὁ Εὐκλείδης συνδυάσας κατ' ἴδιον ὅλως τρόπον ἐλεατικὰ καὶ σωκράτεια δόγματα ἵδρυσε τὴν μεγαρικήν, ὁ Φαίδων τὴν συγγενῆ ταύτῃ ἠλιακὴν σχολήν. Ὁ Ἀντισθένης ἀπὸ τῆς σοφιστικῆς τοῦ Γοργίου ὁρμώμενος ἐγένετο ἀρχηγὸς τῆς κυνικῆς, ὁ δ' Ἀρίστιππος τὴν τοῦ Πρωταγόρου διδασκαλίαν μετὰ τῆς τοῦ Σωκράτους συνδέσας κατέστη ἱδρυτὴς τῆς κυρηναϊκῆς σχολῆς.

§ 36. Περὶ τῆς μεγαρικῆς, ἠλιακῆς καὶ ἐρετριακῆς σχολῆς.

Εὐκλείδης ὁ Μεγαρεύς, πιστὸς τοῦ Σωκράτους θαυμαστής, εἶχε λάβῃ γνῶσιν (ἴσως πρὶν οἰκειωθῇ πρὸς αὐτὸν) τῶν δογμάτων τῆς ἐλεατικῆς σχολῆς. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἐνεφανίσθη αὐτὸς ὁ ἴδιος ὡς διδάσκαλος ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι. Τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς ἀνέλαβε μετὰ τοῦτον ὁ *Ἰχθύας*. Τῶν συγχρόνων τούτου νεώτερος εἶνε ὁ διαλεκτικὸς *Εὐβουλίδης*, ὁ ἐμπαθέ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στατος τοῦ Ἀριστοτέλους ἀντίπαλος· σύγχρονος δὲ τούτου ὁ *Θρασύμαχος* καὶ ὀλίγῳ νεώτερος ὁ *Πασικλῆς*. Τῷ τελευταίῳ τρίτῳ μέρει καὶ τῷ τέλει τῆς 4ης ἑκατοντατετηρίδος ἀνήκουσι *Διόδωρος* ὁ Κρόνος (ἀποθανὼν τῷ 307 π. Χ.) καὶ *Στίλπων* ὁ Μεγαρεὺς (περὶ τὸ 370—290)· νεώτεροι δὲ σύγχρονοι τοῦ Στίλπωνος εἶνε *Ἀλέξινος* ὁ Ἐριστικός καὶ *Φίλων* ὁ τοῦ Διοδώρου μαθητής.

Τὴν ἀφετηρίαν τῆς μεγαρικῆς θεωρίας ἀπετέλει κατὰ ΠΛΑΤΩΝΑ Σοφ. 246 Β κ. ἑξ. (ἐὰν ὀρθῶς ὁ Schleiermacher ἀνάγῃ τὸ χωρίον τοῦτο, ὡς εἶνε πιθανώτατον, εἰς αὐτήν) ἡ περὶ τῶν ἐννοιῶν διδασκαλία τοῦ Σωκράτους. Ἐὰν μόνον ἡ κατὰ λόγον γνῶσις εἶνε ἀληθής (συμπεραίνει κατ' ἀρχὰς μετὰ τοῦ Πλάτωνος ὁ Εὐκλείδης), τότε καὶ πραγματικότητα δύναται νὰ ἔχῃ μόνον *ἐκεῖνο*, εἰς ὃ ἡ γνῶσις αὕτη ἀναφέρεται, δῆλα δὴ ἡ ἀναλλοίωτος τῶν ὄντων οὐσία, τὰ «*ἀσώματα εἴδη*». Τοὐναντίον δὲ ὁ ὑλικὸς κόσμος, ὃν αἱ αἰσθήσεις ἡμῖν δεικνύουσι, δὲν πρέπει νὰ νομίζηται καθόλου ὡς ὄντως ὄν. Ἡ γένεσις, ἡ φθορά, ἡ μεταβολὴ καὶ ἡ κίνησις εἶνε ἀδιανόητα, καὶ διὰ τοῦτο ἰσχυρίζονται οἱ Μεγαρικοὶ (ΑΡΙΣΤΟΤ. Μετὰ τὰ φυσ. IX, 3), ἴσως αὐτὸς ἤδη ὁ Εὐκλείδης, ὅτι μόνον ὅταν ἐνεργῇ τι δύναται, ὅταν δὲ μὴ ἐνεργῇ, δὲν δύναται· π. χ. ὁ μὴ οἰκοδομῶν δὲν δύναται νὰ οἰκοδομῇ, ἀλλ' ὁ οἰκοδομῶν, ὅταν οἰκοδομῇ· δύναμιν ἄρα καὶ ἐνέργειαν ταυτίζουσι. Πάντα τὰ ὄντα ἀναφέρονται ἐπὶ τέλους (ὡς παρὰ Παρμενίδῃ) εἰς τὸ ὂν ὡς μονάδα· καὶ θεωρήσαντες τοῦτο οἱ Μεγαρικοὶ ὡς τὸ αὐτὸ τῇ ἀνωτάτῃ ἐννοίᾳ τῆς σωκρατικῆς ἠθικῆς καὶ θεολογίας, τῷ ἀγαθῷ, ἔφθασαν εἰς τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι ἓν μόνον ἀγαθὸν ὑπάρχει, ὅπερ ἀμετάβλητον καὶ ἑαυτῷ ὅμοιον ὂν διὰ διαφόρων σημαίνεται ὀνομάτων, ὡς φρόνησις, νοῦς, θεότης κ. οὗ. κ. Ὡσαύτως δὲ μία μόνη ἀρετὴ ὑπάρχει, ἡ γνῶσις τούτου τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ μόνον διάφορα τούτου ὀνόματα εἶνε αἱ παντοειδεῖς ἀρεταί. Πᾶν δ' ἕτερον πλὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς μὴ ὂν καὶ οὕτως ἀνῃρεῖτο πάλιν βεβαίως καὶ ἡ κατ' ἀρχὰς ἔτι προϋποτεθεῖσα πολλαπλότης τῶν «ἀσωμάτων εἰδῶν». Εἰς θεμελίωσιν τῶν δοξῶν τούτων μετεχειρίζετο ἤδη ὁ τῆς σχολῆς ἱδρυτὴς πρόδρομον ἔχων εἰς τοῦτο τὸν Ζήνωνα τὴν ἔμμεσον ἀπόδειξιν ἀναιρῶν τοὺς ἀντιφρονοῦντας, οἱ δὲ μαθηταὶ αὐτοῦ ἠσχολοῦντο περὶ τὴν διαλεκτικὴν ταύτην μετὰ τοσαύτης ἀγάπης, ὥστε ἐκ ταύτης

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΕΡΟΙΑΣ 1952

ὀνομάσθη, καὶ ἡ σχολὴ διαλεκτικὴ ἢ ἐριστική. Οἱ πλεῖστοι τῶν διαλογισμῶν, ὧν χρῆσιν ἐποιοῦντο, ὁ ἐγκεκαλυμμένος, ὁ ψευδόμενος, ὁ κερατίνης, ὁ σωρίτης κ.τ.λ. εἶνε ὅλως κατὰ τὸν τρόπον τῶν Σοφιστῶν καὶ ἐχειρίζοντο αὐτοὺς βεβαίως ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐξ ἴσου ἐριστικῶς, ὅπως οἱ Σοφισταί. Παρὰ τοῦ *Διοδώρου* γινώσκομεν τέσσαρας ἀποδείξεις κατὰ τοῦ δυνατοῦ τῆς κινήσεως, αἵτινες εἶνε ἀπομιμήσεις τῶν τοῦ Ζήνωνος, καὶ ἕνα συλλογισμὸν ὑπὲρ τῆς μεγαρικῆς περὶ τοῦ δυνατοῦ θεωρίας, ὅστις ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ὑπὸ τὸ ὄνομα «*κυριεύων*» ἐθαυμάζετο[1]. Ἀλλ' ὅμως, ὅ,τι αὐτὸς ἔλεγεν ἁπλῶς: δυνατὸν εἶνε ὅ,τι εἶνε ἢ μέλλει νὰ εἶνε, δύναταί τι νὰ ἔχῃ κινηθῇ, ἀλλ' οὐδὲν δύναται νὰ κινῆται—, τοῦτο ἦτο μοναδικὴ ἀντίφασις. Ἔτι πλέον ἀπέκλινεν ἀπὸ τῆς αὐστηρᾶς διδασκαλίας τῆς σχολῆς αὐτοῦ ὁ *Φίλων*. Ὁ *Στίλπων*, ὃς πλὴν τοῦ Θρασυμάχου καὶ τὸν κυνικὸν Διογένην ἔσχε διδάσκαλον, ἀπέδειξεν ἑαυτὸν μαθητὴν τοῦ Διογένους διὰ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ τάσεως, διὰ τῆς ἐν λόγοις καὶ πράξεσι διδαχθείσης ὑπ' αὐτοῦ ἀπαθείας καὶ αὐταρκείας τοῦ σοφοῦ, διὰ τῆς ἐλευθέρας αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ θρησκείαν *στάσεως* καὶ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι οὐδενὶ ὑποκειμένῳ δύναται ν' ἀποδοθῇ διάφορον αὐτοῦ κατηγορούμενον, χωρὶς νὰ φανῇ ἐν τοῖς λοιποῖς ἄπιστος εἰς τὴν μεγαρικὴν σχολήν. Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Ζήνων μετήγαγεν ἔπειτα τὴν σχολὴν ταύτην ἅμα τῇ κυνικῇ εἰς τὴν στωϊκήν.

Συγγενὴς πρὸς τὴν μεγαρικὴν ὑπῆρχεν ἡ τῆς Ἠλιδος σχολή, ἧς ἱδρυτὴς ἐγένετο Φαίδων ὁ Ἠλεῖος, ὁ ἐκ τοῦ Πλάτωνος ἡμῖν γνωστὸς ὡς ἠγαπημένος τοῦ Σωκράτους. Περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ὅμως οὐδὲν παρεδόθη ἡμῖν ἀκριβές. Μαθητὴς τῶν τῇ σχολῇ ταύτῃ ἀνηκόντων *Μόσχου* καὶ *Ἀγριππίδου* ἐγένετο *Μενέδημος* ὁ Ἐρετριεὺς (περὶ τὸ 352—278)· ἀλλ' οὗτος εἶχεν ἀκούσῃ πρότερον τοῦ Στίλπωνος, ᾧ ἑπόμενος συνήνου μετὰ τῆς διαλεκτικῆς τῶν Ἠλιακῶν καὶ Μεγαρικῶν ἀντιλήψίν τινα τοῦ βίου, ἥτις εἶχε μὲν συγγένειαν πρὸς τὴν τῶν Κυνικῶν φιλοσοφίαν, ἀλλ' ἀνεφέρετο συγχρόνως πρὸς τὴν περὶ ἀρετῆς διδασκαλίαν τῶν Μεγαρι-

[1] Πρβλ. Phil. d. Gr. II α 227 κ. ἑφ., περὶ δὲ τοῦ κυριεύοντος ἰδίᾳ τὴν ἐμὴν πραγματείαν ἐν Sitzungsber. d. Berl. Akad. 1882, σελ. 151 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κῶν. Ἀλλ' ἡ ἐξάπλωσις καὶ διάρκεια τῆς «ἐρετριακῆς» ταύτης σχολῆς φαίνεται ὑπάρξασα λίαν περιωρισμένη.

§ 37. Περὶ τῆς κυνικῆς σχολῆς.

Ὁ ἱδρυτὴς τῆς κυνικῆς σχολῆς *Ἀντισθένης* ὁ Ἀθηναῖος μετέσχε τῆς διδασκαλίας τοῦ Γοργίου καὶ ὑπῆρξεν ἤδη αὐτὸς διδάσκαλος πρὸ τοῦ νὰ γνωρίσῃ τὸν Σωκράτην, εἰς ὃν ἦτο ἀπὸ τοῦδε προσκεκολλημένος μεθ' ὑψίστης τιμῆς. Φαίνεται δὲ ἱκανῶς πως πρεσβύτερος τοῦ Πλάτωνος γενόμενος· ἐπέζησε δὲ μετὰ τὸ ἔτος 371 π. Χ. κατὰ ΠΛΟΥΤ. Λυκούργ. 30 ἐν τέλ. Τὰ πολυάριθμα κατὰ τὸ ὕρος ἐξαίρετα συγγράμματα αὐτοῦ ἀπώλοντο πλὴν ὀλίγων ἀποσπασμάτων.[1] Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους ἠνέῳξε σχολὴν ἐν τῷ Κυνοσάργει γυμνασίῳ· τὸ μὲν ἐκ τοῦ τόπου τούτου τῆς συνόδου αὐτῶν, τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἰδίου τρόπου τοῦ ζῆν ὠνομάσθησαν οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ Κυνικοί. Ἐκ τῶν πρώτων αὐτοῦ μαθητῶν γινώσκομεν μόνον *Διογένη* τὸν Σινωπέα, τὸν ἰδιότροπον ἐκεῖνον, τὸν στυφρᾶς βουλήσεως ἄνδρα, ὅστις φυγὰς ὢν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος ἔζη τὸ πλεῖστον ἐν Ἀθήναις καὶ ἀπέθανε πλήρης ἡμερῶν ἐν Κορίνθῳ τῷ 323 π. Χ. Ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ σπουδαιότατος εἶνε *Κράτης* ὁ Θηβαῖος, πεπαιδευμένος ἀνήρ, οὗ τὸν ἐπαιτικὸν βίον συνεμερίζετο ἡ γυνὴ αὐτοῦ *Ἱππαρχία* ἐξ ἀγάπης, προερχομένης ἀπὸ θαυμασμοῦ. Ἐκ τῶν γνωστῶν ἡμῖν τελευταίων μελῶν τῆς σχολῆς ταύτης εἶνε ὁ *Μενέδημος* καὶ ὁ σατιρικὸς *Μένιππος*, ἀμφότεροι κατὰ τὸ δεύτερον τρίτον τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσαντες. Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου φαίνεται ἐξαφανισθεῖσα ἡ σχολὴ αὕτη ἐν τῇ στωϊκῇ, ἐξ ἧς μόλις μετὰ 300 ἔτη πάλιν ἀνεφάνη.

Ὅ,τι ὁ Ἀντισθένης ἐν τῷ Σωκράτει ἐθαύμαζεν ὑπῆρχε κατὰ πρῶτον λόγον τὸ ἀνεξάρτητον τοῦ χαρακτῆρος· ταῖς δ' ἐπιστημονικαῖς ζητήσεσιν ἀπένεμε τότε μόνον ἀξίαν, ἂν ἀνεφέροντο ἀμέσως εἰς τὴν πρᾶξιν. «Ἡ ἀρετή, ἔλεγε (ΔΙΟΓ. VI, 11), ἐπαρκεῖ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν, καὶ πρὸς ἀρετὴν οὐδὲν ἄλλο ἀπαιτεῖται ἢ σω-

[1] Συλλεγέντων ὑπὸ WINCKELMANN Antisth. Fragm. 1842. MULLACH Fr. phil. II, 261 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κρατικοῦ χαρακτῆρος ἰσχύς· αὕτη δ' εἶνε ἔργον τῆς πράξεως καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκην πολλῶν λόγων καὶ γνώσεων». Αὐτός τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν κατεφρόνουν διὰ τοῦτο τὴν τέχνην καὶ τὴν πολυμάθειαν, τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν περὶ τὴν φύσιν ἐπιστήμην καὶ ἂν ἰδιοποιήθη τὴν περὶ ὁρισμῶν ἀπαίτησιν τοῦ Σωκράτους, ὅμως ἐποιεῖτο αὐτῆς ἐφαρμογήν, ἥτις πᾶσαν ἀληθῆ ἐπιστήμην ἀδύνατον καθίστη. Ὅπως δῆλα δὴ ἐμπαθῶς πολεμῶν τὴν τοῦ Πλάτωνος περὶ ἰδεῶν θεωρίαν ἀπεδέχετο μόνον τὰ καθ' ἕκαστον ἀληθῆ, οὕτως ἀπήτει καὶ ν' ἀπονέμηται ἑκάστῳ μόνον τὸ ἴδιον ὄνομα (ὁ «*οἰκεῖος λόγος*»)· καὶ συνεπέραινε τότε ἐντεῦθεν (πιθανῶς τῷ Γοργίᾳ ἑπόμενος), ὅτι κατ' οὐδενὸς ὑποκειμένου ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ κατηγορήσωμεν διάφορον ἀπ' αὐτοῦ κατηγορούμενον. Ὅθεν ἀπέρριπτε καὶ τὸν διὰ γνωρισμάτων ὁρισμόν, καὶ ἠξίου ὅτι μόνον διὰ τὰ σύνθετα δύναται νὰ ἐπιτραπῇ ἀπαρίθμησίς τις τῶν συνιστάντων αὐτὰ μερῶν, ἐνῷ τὰ ἁπλᾶ δύνανται μὲν νὰ ἐξηγηθῶσι διὰ συγκρίσεως πρὸς ἄλλα, οὐχὶ ὅμως καὶ νὰ ὁρισθῶσιν. Ἰσχυρίζετο μετὰ τοῦ Πρωταγόρου, ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν ν' ἀντιφάσκῃ τις, διότι ἐὰν λέγῃ διάφορα, ὁμιλεῖ καὶ περὶ διαφόρων. Ὁ Ἀντισθένης ἄρα ἔδωκεν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν ἐννοιῶν τοῦ Σωκράτους τροπὴν ὅλως σοφιστικήν. Ἤδη αὐτὴ ἡ ἔλλειψις ἐπιστημονικῆς θεμελιώσεως ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ὤφειλε ν' ἀποβῇ ὅλως ἁπλουστάτη. Ἡ θεμελιώδης αὐτῆς ἔννοια ἐκφράζεται διὰ τῆς προτάσεως, μόνη ἡ ἀρετὴ εἶνε ἀγαθόν, μόνη ἡ κακία εἶνε κακόν, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶνε ἀδιάφορα. Διότι ἀγαθὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον δύναται νὰ εἶνε μόνον τοῦτο, ὅπερ «*οἰκεῖον*» αὐτῷ τυγχάνει ὄν, τοιοῦτον δὲ εἶνε μόνη ἡ διανοητικὴ αὐτοῦ κτῆσις. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ οὔτ' ἀγαθὰ καθ' ἑαυτὰ τυγχάνουσιν ὄντα, ὡς φέρ' εἰπεῖν, ἡ περιουσία, ἡ τιμή, ἡ ἐλευθερία, ἡ ὑγίεια, αὐτὴ ἡ ζωή, οὔτε κακὰ καθ' ἑαυτά, ὡς ἡ πενία, ἡ ἀτιμία, ἡ δουλεία, ἡ ἀσθένεια, ὁ θάνατος. Πάντων δ' ἥκιστα θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ ὑπολῃφθῇ ἀγαθὸν ἡ ἡδονὴ καὶ κακὸν ὁ πόνος καὶ ἡ ἐργασία, ἀφ' οὗ μᾶλλον ἐκείνη μέν, ὁπότε κρατεῖ τοῦ ἀνθρώπου, διαφθείρει αὐτόν, ταῦτα δὲ εἰς ἀρετὴν παιδαγωγοῦσιν. Ὁ Ἀντισθένης ἔλεγε «*μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθείην*», τὸ δὲ ἰδεῶδες ἑαυτοῦ καὶ τὸ τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἦτο τοῦ Ἡρακλέους ὁ πολύμοχθος βίος. Αὐτὴν δὲ τὴν ἀρετὴν ἀναφέρουσι μετὰ τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν σο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρίαν ἢ φρόνησιν καὶ ἐντεῦθεν ἰσχυρίζονται καὶ τὸ ἐνιαῖον καὶ διδακτὸν αὐτῆς· ἀλλὰ τῇ μὲν φρονήσει συμπίπτει ἐνταῦθα ἡ τῆς βουλήσεως ἰσχύς, τῇ δὲ διδασκαλίᾳ ἡ ἠθικὴ ἄσκησις. Ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἡ ἀρετὴ αὕτη φέρει χαρακτῆρα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀρνητικόν· συνίσταται ἐν τῇ ἀνεξαρτησίᾳ ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν, ἐν τῇ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ πάσης ἀνάγκης, ἐν τῇ ἀποχῇ ἀπὸ τοῦ αἰσχροῦ καὶ φαίνεται (κατ' ΑΡΙΣΤ. Ἠθ. Ν. II, 2. 1104 b 24) ὅτι περιεγράφετο ὑπὸ τῶν Κυνικῶν ἤδη ὡς ἀπάθεια καὶ ψυχῆς ἠρεμία. Καὶ ὅσῳ ἧττον εὕρισκον οἱ Κυνικοὶ ταύτην τὴν ἀρετὴν παρὰ τοῖς συγχρόνοις αὐτῶν, τόσῳ ἀποκλειστικώτερον ἐφαίνοντο αὐτοῖς οἱ ἄνθρωποι πάντες εἰς δύο διηρημένοι τάξεις, τὴν τῶν σοφῶν καὶ τὴν τῶν ἀφρόνων· καὶ τόσῳ μᾶλλον ἀνυποθέτως ἀπένεμον ἐκείνοις μὲν πᾶσαν τελειότητα καὶ εὐδαιμονίαν, τούτοις δὲ πᾶσαν ἔλλειψιν καὶ κακοδαιμονίαν, οἳ δὴ καὶ ἀναφαίρετον ἀπεφαίνοντο τὴν τοῦ σοφοῦ ἀρετήν. Ὁ ἴδιος δ' αὐτῶν τρόπος δεικνύει ὅτι τὸ ἰδεῶδες αὐτῶν ἦτο τοῦ Σωκράτους ἡ αὐτάρκεια ἐν τῇ ὑπερβολῇ αὐτῆς. Ἤδη ὁ Ἀντισθένης ἐγκωμιάζει (ΞΕΝΟΦ. Συμπ. 4, 34 κ. ἑξ.) τὸν πλοῦτον, ὃν παρέχει αὐτῷ ὁ περιορισμὸς αὐτοῦ εἰς τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖον· ἀλλ' ὅμως οὗτος κέκτηται ἔτι κατοικίαν εἰ καὶ λίαν πενιχράν. Ἀπὸ τοῦ Διογένους καὶ ἐντεῦθεν διῆγον οἱ Κυνικοὶ βίον ἐπαίτου ἄνευ ἰδίας κατοικίας, ἀρκούμενοι ἁπλουστάτῃ τροφῇ καὶ εὐτελεστάτῳ ἱματίῳ (τῷ τρίβωνι). Ὡς ἀρχὴν εἶχον τὴν ἄσκησιν αὐτῶν πρὸς στερήσεις, πόνους καὶ ὕβρεις, ἀπεδείκνυον μάλιστα τὴν ἀδιαφορίαν αὐτῶν πρὸς τὴν ζωὴν δι' ἑκουσίας ἐκ ταύτης ἐξόδου. Ἀπείχοντο κατὰ κανόνα τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου, ἀντ' αὐτοῦ δὲ προὔτεινεν ὁ Διογένης κοινότητα γυναικῶν· οὐδεμίαν ἀπένεμον ἀξίαν εἰς τὴν ἀντίθεσιν ἐλευθερίας καὶ δουλείας· διότι ὁ σοφὸς καὶ ὡς δοῦλος εἶνε ἐλεύθερος καὶ ἐκ γενετῆς κύριος· τὸν πολιτικὸν βίον εὕρισκον τῷ φιλοσόφῳ περιττόν, διότι αὐτὸς παντοχοῦ οἴκοι εὑρίσκεται, εἶνε τοῦ κόσμου πολίτης, καὶ περιέγραφον ὡς ἰδεώδη ἑαυτῶν πολιτείαν φυσικήν τινα κατάστασιν, ἐν ᾗ σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης ὡς μία ποίμνη θὰ ἐδύνατο νὰ ζῇ. Ἐκ προαιρέσεως προσέβαλλον διὰ τοῦ ἑαυτῶν τρόπου οὐ μόνον τὰ ἤθη καὶ τὴν εὐσχημοσύνην, ἀλλ' οὐχὶ σπανίως καὶ τὸ φυσικὸν τῆς αἰδοῦς συναίσθημα, ἵνα καταστήσωσι καταφανῆ τὴν ἑαυτῶν ἀδιαφορίαν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων. Ἀντεπεξήρχοντο κατὰ τῆς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ τῆς λατρείας τοῦ λαοῦ αὐτῶν ὡς φωτισταί· διότι «*κατὰ φύσιν*» ὑπάρχει (ὡς λέγει ἤδη ὁ Ἀντισθένης μετὰ τοῦ Ξενοφάνους) εἷς μόνος Θεός, ὅστις οὐδενὶ ὁρατῷ ὅμοιος τυγχάνει, τοὺς πολλοὺς θεοὺς ἐδημιούργησε κατὰ πρῶτον τὸ ἔθος (ὁ νόμος)· ἀληθῆ τοῦ θεοῦ λατρείαν εὕρισκον οἱ Κυνικοὶ μόνον ἐν τῇ ἀρετῇ, ἥτις τοὺς σοφοὺς φίλους τοῦ θεοῦ καθίστησι· περὶ δὲ τῶν ναῶν, τῶν θυσιῶν, τῶν προσευχῶν, τῶν ταγμάτων, τῶν μυήσεων, τῶν μαντειῶν ἐξεραίζοντο ὅλως ἀπορριπτικῶς. Ὁμήρειοι καὶ ἄλλοι μῦθοι ἡρμηνεύοντο ὑπὸ τοῦ Ἀντισθένους ἠθικῶς. Ὡς ἰδιαιτέραν αὐτῶν ἀποστολὴν ἐθεώρουν οἱ Κυνικοὶ τὸ προνοεῖν τῶν ἠθικῶς ἠμεληκότων· ὡς αὐτεπάγγελτοι τῆς ἠθικῆς κήρυκες καὶ τῶν ψυχῶν ἰατροὶ κατέστησαν ἄνευ ἀμφιβολίας πολυτρόπως εὐεργετικοί· καὶ ἂν τὴν ἀφροσύνην τῶν ἀνθρώπων ἀπηνῶς κατεδίωκον, ἂν ἀντέτασσον εἰς μὲν τὴν ὑπερακριβῆ μόρφωσιν τὸν *στωϊκὸν* κοινὸν νοῦν τοῦ χυδαίου, εἰς δὲ τὴν ἐκθήλυνσιν τῶν ἐκυτῶν χρόνων ἄκαμπτον καὶ μέχρις ὠμότητος ἀπεσκληρυμμένην βούλησιν μετὰ καταφρονήσεως ἐπ' ἀρετῇ καυχητιώσης τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὸ τὸ ἀπότομον τῆς παρόδου αὐτῶν ἔχει τὰς ῥίζας αὐτοῦ ἐν τῇ συμπαθείᾳ πρὸς τὴν ἀθλιότητα τῶν ὁμοίων αὐτοῖς ἀνθρώπων καὶ ἐν τῇ τῆς διανοίας ἐλευθερίᾳ, εἰς ἣν ἐγίνωσκον ν' ἀνυψώσιν ἑαυτοὺς μετὰ φαιδρᾶς ἀστειότητος ἰδίως ὁ Διογένης καὶ ὁ Κράτης. Ἡ ἐπιστήμη βεβαίως δὲν εἶχε πολλὰ νὰ περιμένῃ ἐκ ταύτης τῆς ἐπαιτῶν φιλοσοφίας, καὶ τὰ ἐξαμβλώματα ταύτης δὲν μένουσιν ἀφανῆ καὶ παρ' αὐτοῖς ἤδη τοῖς πολυϋμνήτοις ἀρχηγοῖς αὐτῆς.

§ 38. Περὶ τῆς κυρηναϊκῆς σχολῆς.

Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος κατὰ ΔΙΟΓ. II, 83 τοῦ Αἰσχίνου πρεσβύτερος, κατά τι δὲ καὶ τοῦ Πλάτωνος, φαίνεται ὅτι ἤδη ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἐγνώρισε τὴν τοῦ Πρωταγόρου διδασκαλίαν· μετὰ ταῦτα ἐζήτησεν ἐν Ἀθήναις τὸν Σωκράτη καὶ ἦλθεν εἰς ἐγγυτέραν πρὸς αὐτὸν σχέσιν, χωρὶς ὅμως τούτου ἕνεκα ν' ἀποβάλῃ ὅλως καὶ τὰς ἕξεις τοῦ βίου καὶ τὰς δοξασίας αὐτοῦ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους (καθ' ὃν δὲν εὑρέθη παρών) φαίνεται ἐπὶ πολὺν χρόνον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὡς «σοφιστὴς» πολλαχοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου διατρίψας καὶ κυρίως ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Συρακουσῶν (ἂν δ' ἐπὶ τοῦ πρεσβυτέρου ἢ τοῦ νεωτέρου Διονυσίου, μένει ἀβέβαιον). Ἐν Κυρήνῃ ἵδρυσε σχολήν, ἥτις κυρηναϊκὴ καὶ ἡδονικὴ καλεῖται. Τῇ σχολῇ ταύτῃ ἀνῆκεν ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ *Ἀρήτη* καὶ ὁ *Ἀντίπατρος*. Ἐκείνη δ' εἰσήγαγεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς *Ἀρίστιππον* («*τὸν μητροδίδακτον*»), οὗ μαθητὴς ἐγένετο *Θεόδωρος* ὁ ἄθεος, τοῦ δὲ Ἀντιπάτρου ἔμμεσοι μαθηταὶ ἦσαν ὁ *Ἡγησίας* καὶ ὁ *Ἀννίκερις* (καὶ οἱ τρεῖς περὶ τὸ 320—280). Καὶ ὁ σύγχρονος δ' αὐτῶν *Εὐήμερος*, ὁ γνωστὸς ταπεινὸς ὀρθολογιστής, συνέχεται ἴσως μετὰ τῆς κυρηναϊκῆς σχολῆς.

Ὅτι τὴν συστηματικὴν τῆς κυρηναϊκῆς θεωρίας διεξαγωγὴν ὀφείλομεν ν' ἀπονείμωμεν, (παρὰ τὸν ΕΥΣ. Εὐαγγ. προπ. XIV, 18, 31) τῷ πρεσβυτέρῳ ἤδη Ἀριστίππῳ, οὐχὶ δὲ τῷ νεωτέρῳ κατὰ πρῶτον, δικαιοῖ ἡμᾶς τοῦτο μὲν ἡ ἑνότης τῆς σχολῆς, τοῦτο δὲ καὶ ὅτι τὴν θεωρίαν ἐκείνην ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ ΠΛΑΤΩΝ (Φιλήβ. 42 Δ. κ. ἐφ. 53 C.) καὶ ὁ ΣΠΕΥΣΙΠΠΟΣ (ὅστις κατὰ ΔΙΟΓ. IV, 5 εἶχε συντάξῃ «*Ἀρίστιππον*»)· καὶ ἐκ τῶν ἀποδιδομένων τῷ Ἀριστίππῳ συγγραμμάτων καθ' ὅλα τὰ σημεῖα ἓν τοὐλάχιστον μέρος ἦτο γνήσιον. Μετὰ τοῦ Ἀντισθένους μετρεῖ καὶ ὁ Ἀρίστιππος τὴν ἀξίαν τῆς γνώσεως μόνον πρὸς τὴν πρακτικὴν αὐτῆς χρησιμότητα. Κατεφρόνει τῆς μαθηματικῆς, διότι δὲν ἐξετάζει, τί εἶνε σωτήριον καὶ τί βλαβερόν· ἐνόμιζε τὰς περὶ τὴν φύσιν ἐρεύνας ἀσκόπους καὶ ἀνωφελεῖς καὶ ἐκ τῶν περὶ τὴν γνῶσιν ζητήσεων ἰδιοποιεῖτο μόνον ὅ,τι εὕρισκεν εὔχρηστον πρὸς θεμελίωσιν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ. Αἱ ἀντιλήψεις ἡμῶν, λέγει συμφωνῶν τῷ Πρωταγόρᾳ, διδάσκουσιν ἡμᾶς μόνον περὶ τῶν ἰδίων ἡμῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' οὔτε περὶ τῆς ποιότητος τῶν πραγμάτων οὔτε περὶ τῶν αἰσθημάτων ἄλλων ἀνθρώπων· καὶ ἤδη διὰ τῶν ἀνωτέρω ἦτο δεδικαιολογημένον τοῦτο, ὅτι καὶ τὸν νόμον τῆς πράξεως ἡμῶν μόνον ἐκ τῆς ὑποκειμενικῆς αἰσθήσεως ἠπίστατο νὰ ἐξάγῃ. Πᾶσα αἴσθησις ὅμως εἶνε (πρβλ. Πρωταγόραν) κίνησίς τις· ἐὰν αὕτη εἶνε ὁμαλή, γεννᾶται τὸ συναίσθημα τῆς ἡδονῆς, ἐὰν δὲ εἶνε τραχεῖα καὶ θυελλώδης, τὸ τοῦ ἄλγους· ἐὰν δὲ μηδεμία ἢ μόνον ἀσθενής τις κίνησις συμβῇ, τότε οὔτε ἡδονὴν οὔτε ἄλγος αἰσθανόμεθα. Ὅτι

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐκ τῶν τριῶν τούτων καταστάσεων ἡ ἡδονὴ μόνη εἶνε ἐπιθυμητή, ὅτι τὸ ἀγαθὸν συμπίπτει τῷ εὐαρέστῳ καὶ τὸ κακὸν τῷ δυσαρέστῳ, τοῦτο διδάσκει ἑκάστῳ, ὡς ὁ Ἀρίστιππος φρονεῖ, ἡ φύσις· καὶ οὕτω προκύπτει δι' αὐτὸν ὡς ἀνωτάτη ἀρχὴ τῆς ἑαυτοῦ ἠθικῆς ἡ πεποίθησις, ὅτι πᾶσαι ἡμῶν αἱ πράξεις πρὸς τοῦτο προσήκει νὰ κατατείνωσιν, πρὸς τὸ πορίζειν ἡμῖν ὡς πλείστην ἡδονήν. Ἡδονὴν δὲ λέγων ὁ Ἀρίστιππος νοεῖ οὐχὶ (ὡς βραδύτερον ὁ Ἐπίκουρος) τὴν ἁπλῆν τῆς ψυχῆς ἠρεμίαν, διότι αὕτη θὰ ἦτο ἀπουσία πάσης αἰσθήσεως, ἀλλὰ τὴν θετικὴν ἀπόλαυσιν· καὶ ἡ εὐδαιμονία δὲ ὡς γενικὴ κατάστασις δὲν δύναται, ὡς νομίζει, νὰ εἶνε σκοπὸς τοῦ βίου ἡμῶν, διότι μόνον τὸ παρὸν εἶνε ἡμέτερον, τὸ δὲ μέλλον εἶνε ἀβέβαιον καὶ τὸ παρελθὸν δὲν ὑπάρχει πλέον.

Ποῖα πράγματα καὶ τίνες πράξεις παρέχουσιν ἡμῖν ἡδονὴν θὰ ἦτο καθ' αὐτὸ ἀδιάφορον, διότι πᾶσα ἡδονὴ ὡς τοιαύτη εἶνε ἀγαθόν. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἤθελον οἱ Κυρηναϊκοὶ νὰ διαμφισβητήσωσιν, ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ἀπολαύσεων θεμελιώδης διαφορά, δὲν παρέβλεπον προσέτι ὅτι τινὲς τούτων μόνον διὰ μείζονος λύπης εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξαγορασθῶσι καὶ ἀπέτρεπον ἀπὸ τοιούτων ἡδονῶν· τέλος δέ, εἰ καὶ αἱ περὶ τὸ σῶμα ἡδονῆς καὶ ἄλγους αἰσθήσεις ὤφειλον νὰ εἶνε αἱ ἀρχικώτεραι καὶ ἰσχυρότεραι τῶν ἄλλων, ὅμως παρεδέχοντο ὅτι ὑπάρχουσι καὶ τοιαῦται, αἵτινες δὲν γεννῶνται ἀμέσως ἐκ σωματικῶν καταστάσεων. Διὰ τούτων ὅμως ὁμολογεῖται καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ κρίνειν ὀρθῶς τὴν ἀξίαν τῶν διαφόρων ἀγαθῶν καὶ ἡδονῶν, τὴν δὲ κρίσιν ταύτην, ἀφ' ἧς ἐξαρτᾶται πᾶσα τοῦ βίου ἡ τέχνη, ὀφείλομεν εἰς τὴν «*φρόνησιν, ἐπιστήμην, παιδείαν*» ἢ τὴν φιλοσοφίαν. Διότι αὕτη δεικνύει ἡμῖν, πῶς πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν τὰ τοῦ βίου ἀγαθά, ἐλευθεροῖ ἡμᾶς τῶν φαντασμάτων καὶ τῶν παθῶν, ἅτινα διαταράττουσι τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ βίου, καθίστησιν ἡμᾶς ἱκανοὺς νὰ χρησιμοποιῶμεν τὰ πάντα σκοπιμώτατα πρὸς εὐπραγίαν. Αὕτη εἶνε ἄρα ὁ κυριώτατος ὅρος πάσης εὐτυχίας.

Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας ζητεῖ ὁ Ἀρίστιππος ἔν τε τοῖς βιωτικοῖς κανόσιν ὡς καὶ ἐν τῇ πράξει αὐτοῦ (ὅσον ἐπιτρέπει ἡμῖν ἡ παράδοσις νὰ κρίνωμεν περὶ τούτου) τοῦτο καὶ μόνον, τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπόλαυσιν τοῦ βίου, ἀλλ' ἀπαιτεῖ καὶ νὰ μένῃ τις ἐν πάσαις ταῖς περιπτώσεσι κύριος ἑαυτοῦ καὶ τῶν περιστάσεων·

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ὁ Ἀρίστιππος εἶνε οὐ μόνον ὁ ἐπιδέξιος τοῦ κόσμου ἄνθρωπος, ὅστις οὐδέποτε περιέρχεται εἰς ἀμηχανίαν, προκειμένου νὰ πορίσῃ ἑαυτῷ ἀπολαύσεις (καὶ δι' ἀναξιοπρεποῦς ἔτι τρόπου) ἢ νὰ εὕρῃ εὐφυᾶ καὶ εὔστοχόν τινα στροφὴν πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ ἑαυτοῦ τρόπου, ἀλλ' εἶνε προσέτι ἡ ὑπέροχος διάνοια, ἥτις γινώσκει νὰ προσαρμόζηται πρὸς πᾶσαν κατάστασιν, ἐκ παντὸς τὴν καλλίστην μερίδα νὰ κερδαίνῃ, διὰ περιορισμοῦ τῶν ἐπιθυμιῶν αὐτοῦ, διὰ φρονήσεως καὶ ἐγκρατείας νὰ ἐξασφαλίζῃ ἑαυτῷ τὴν φαιδρότητα καὶ εὐθυμίαν[1]. Πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους φέρεται ἀξιαγάστως καὶ εὐμενῶς. Τοῦ πολιτικοῦ βίου προσεπάθει καὶ βραδύτερον ἔτι, ὡς παρὰ ΞΕΝΟΦ. Ἀπομν. II, 1, ν' ἀπέχῃ, ἵνα διατηρήσῃ τὴν ἑαυτοῦ ἀνεξαρτησίαν. Πρὸς τὸν μέγαν αὐτοῦ διδάσκαλον διεφύλαξε θερμότατον σεβασμόν· καὶ ἐν τῇ ἀξίᾳ, ἣν ἀπένεμεν ὁ Ἀρίστιππος τῇ φρονήσει, ἐν τῇ εὐθυμίᾳ καὶ τῇ ἐσωτερικῇ ἐλευθερίᾳ, ἐφ' οἷς συνέπραττεν αὐτῷ ἐκείνη, ἐνορῶμεν σαφῶς ὅσην ἔσχεν ἐπ' αὐτοῦ ῥοπὴν ἡ σωκρατικὴ διανόησις. Ἀλλ' ὅμως πρὸς ταύτην πάντως ἀντιμάχεται ὁμοίως κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἡ περὶ ἡδονῆς θεωρία καὶ ἡ πρὸς ἀπολαύσεις ὁρμὴ αὐτοῦ, εἰ καὶ κατά τι ἐρείδεται ἐπὶ τῆς θεμελιώσεως τῆς ἠθικῆς τοῦ Σωκράτους, ὅπως καὶ ἡ κατὰ σκεπτικὸν τρόπον παράϊτησις αὐτοῦ ἀπὸ πάσης γνώσεως ἀντιμάχεται πρὸς τὴν περὶ ἐννοιῶν φιλοσοφίαν τοῦ ἑαυτοῦ διδασκάλου.

Ἐν αὐτῇ τῇ κυρηναϊκῇ σχολῇ ἐξεδηλώθη ἡ ἀντίφασις αὕτη τῶν ἑαυτῆς στοιχείων ἐν ταῖς μεταβολαῖς, ἃς περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος ὑπέστη τοῦ Ἀριστίππου ἡ θεωρία. Ὁ *Θεόδωρος* ὡμολόγει τῷ ὄντι κατὰ τὰ λοιπὰ ταύτην καὶ ἐξῆγεν ἐκ τῶν προϋποθέσεων αὐτῆς τὰς ἐσχάτας ἀκολουθίας. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐξαρτήσῃ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ σοφοῦ ἐκ περιστάσεων ἐξωτερικῶν, ἤθελε νὰ μεταβιβάσῃ αὐτὴν εἰς τὴν εὔθυμον τῆς ψυχῆς διάθεσιν ἡ χαράν, ἧς ἄρχει ἡ φρόνησις καὶ οὐχὶ εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἡδονάς. *Ἡγησίας* ὁ «*πεισιθάνατος*» συνησθάνετο οὕτω ζωηρῶς τὰ τοῦ βίου κακά, ὥστε δὲν ἠδύνατο ἐν γένει νὰ ἐλπίζῃ ἀνάπαυσιν διὰ θετικῆς ἀπολαύσεως, καὶ προχωρῶν πολλῷ τοῦ Θεοδώρου περαι-

[1] Omnis Aristippum decuit color et status et res Tentantem majora fere praesentibus aequum. HOR. ep. I, 7, 23.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τέρω ὑπελάμβανεν ὡς ὑψίστην ἀποστολὴν τοῦτο, τὸ τηρεῖν ἑαυτὸν ἐλεύθερον παθημάτων καὶ ἄλγους δι' ἀδιαφορίας πρὸς πάντα τὰ ἐκτός. Τέλος ὁ *Αντίκειρις* δὲν ἤθελε μὲν ν' ἀποβάλῃ συστηματικῶς τὴν περὶ ἡδονῆς θεωρίαν, περιώριζε δ' ὅμως αὐτὴν λίαν οὐσιωδῶς, ἀφ' οὗ εἰς τὴν φιλίαν, τὴν εὐγνωμοσύνην, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν οἰκογένειαν καὶ τὴν πατρίδα τηλικαύτην ἀξίαν ἀπένεμεν, ὥστε ὁ σοφὸς καὶ θυτίας ὑπὲρ αὐτῶν δὲν ἔπρεπε ν' ἀποφεύγῃ.

III. Ο ΠΛΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΑΡΧΑΙΑ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑ.

§ 39. **Περὶ τοῦ βίου τοῦ Πλάτωνος**[1].

Κατὰ τὰς ἀξιοπίστους τοῦ Ἑρμοδώρου καὶ τοῦ Ἀπολλοδώρου (ΔΙΟΓ. ΙΙΙ, 2. 6) μαρτυρίας ἐγεννήθη ὁ Πλάτων τῷ 1 ἔτει τῆς 88 Ὀλυμπ. (427 π. Χ.), κατ' ἀρχαίαν δὲ παράδοσιν τῇ 7 Θαργηλιῶνος (26/7 ἢ 29/30 Μαΐου). Ἀμφότεροι οἱ γεννήτορες αὐτοῦ, ὁ Ἀρίστων καὶ ἡ Περικτιόνη, κατήγοντο ἐξ εὐγενῶν καὶ ἀρχαίων γενῶν. Κατ' ἀρχὰς ὠνομάσθη ὁ Πλάτων ἀπὸ τοῦ πάππου Ἀριστοκλῆς. Ἡ κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ θέσις τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ τὸ μὲν ἠσφάλισε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πλουσίως πεπροικισμένης αὐτοῦ διανοίας, τὸ δὲ προσήγαγεν αὐτομάτως τὴν ἀξιοπρεπῆ ταύτην φύσιν πρὸς τὴν ἀριστοκρατίαν. Ἡ καλλιτεχνικὴ εὐφυΐα, ἣν ἐν τοῖς συγγράμμασι τοῦ Πλάτωνος θαυμάζομεν, ἐξεδηλώθη κατὰ τὴν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν εἰς ποιητικὰ δοκίμια. Τὴν φιλοσοφίαν ἐδίδαξεν αὐτὸν κατὰ πρῶτον ὁ Κρατύλος (ἰδὲ ἄν. σελ. 61)· κατὰ τὸ 20 ἔτος τῆς ἡλικίας ἤρξατο ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν Σωκράτην, εἰς οὗ τὴν διάνοιαν εἰσέδυσεν αὐτὸς παντὸς ἄλλου βαθύτερον δι' ὀκταετοῦς μετ' αὐτοῦ οἰκειοτάτης ἀναστροφῆς. Τὰ ἔτη ὅμως ταῦτα φαί-

[1] Νεώτεραι τοῦ θέματος τούτου μονογραφίαι εἶνε· K. F. HERMANN Gesch. u. Syst. der plat. Phil. I. (μόνος) Τόμ. 1839. σελ. 1—126. H. v. STEIN 7 Bücher z. Gesch. d. Platonismus (1864) II, 158 κ. ἑφ. GROTE Platon 1865. 3 ἔκδ. 1875. CHAIGNET la vie et les écrits de Platon 1871. STEINHART Platon's Leben 1873.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νεται προσέτι χρησιμοποιήσας, ἵνα μάθῃ καὶ τὰ δόγματα τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων. Μετὰ τὸν τοῦ Σωκράτους θάνατον (καθ' ὃν κατὰ τὴν πλασθεῖσαν πιθανῶς μαρτυρίαν Φαίδ. 59 Β δὲν εὑρέθη παρὼν) μετέβη σὺν ἄλλοις Σωκρατικοῖς κατ' ἀρχὰς μέν, ἵνα ἐκφύγῃ πᾶσαν τυχὸν καταδίωξιν, εἰς Μέγαρα πρὸς τὸν Εὐκλείδην· φαίνεται δὲ ὅτι δὲν ἔμεινε μακρὸν χρόνον ἐνταῦθα καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα περιηγήθη καὶ τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κυρήνην. Ἐκεῖθεν ἐπανῆλθε πιθανῶς εἰς Ἀθήνας κατὰ πρῶτον καὶ ἠσχολεῖτο ἐνταῦθα ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη οὐ μόνον συγγράφων ἀλλὰ καὶ (τοὐλάχιστον ἐν στενῷ κύκλῳ) διδάσκων πρὸ τῆς μεταβάσεως αὐτοῦ εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν (περὶ τὸ 388. κατ' Ἐπιστ. VII, 324 Α. τεσσαρακοντατὴς περίπου). Ἐνταῦθα ἦλθεν εἰς τὴν αὐλὴν Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου, περιέπεσεν ὅμως εἰς τηλικαύτην δυσμένειαν τοῦ τυράννου, ὥστε παρεδόθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Σπαρτιάτην Πόλλιν, ὑφ' οὗ ἀπήχθη ὁ φιλόσοφος εἰς τὴν Αἴγιναν καὶ ἐξετέθη εἰς πώλησιν ἐν τῇ τῶν δούλων ἀγορᾷ. Λυτρωθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ Κυρηναίου Ἀννικερίου ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας καὶ νῦν πρῶτον ἠνέῳξε τακτικὴν σχολὴν ἐν τῷ γυμνασίῳ τοῦ Ἀκαδήμου, εἶτα δὲ ἐν τῷ παρακειμένῳ ἰδίῳ αὐτοῦ κήπῳ. Πρὸς τῇ φιλοσοφίᾳ ἐδίδασκε καὶ τὰ μαθηματικά, ὧν ἦτο βαθὺς γνώστης ἐν τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ. Ἐκτὸς τῆς ἐν διαλόγῳ διδασκαλίας ἀπήγγελλε καὶ συνεχεῖς λόγους, ὡς τοῦτο κεῖται πάσης ἀμφιβολίας ἐκτὸς ὡς πρὸς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους. Ἡ προσωπικὴ σχέσις τοῦ ἐπιστημονικοῦ τούτου συλλόγου ἐξεδηλοῦτο ἐν συσσιτίοις κατὰ μῆνα συγκροτουμένοις. Τῶν πολιτικῶν ἀπέσχετο, διότι ἐν ταῖς τότε Ἀθήναις οὐδὲν εὕρισκεν ἔδαφος πολιτικῆς δράσεως. Ὅτε ὅμως μετὰ τὸν θάνατον Διονυσίου τοῦ πρεσβυτέρου (368) προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ Δίωνος εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ διαδόχου, δὲν ἀπέρριψε τὴν πρόσκλησιν, ὅσον δ' ἀτυχὴς καὶ ἂν ἀπέβη ἡ ἀπόπειρα, ὅμως ἐπανέλαβεν αὐτήν, ὡς φαίνεται, χάριν τοῦ Δίωνος, μετά τινα ἔτη· ἀλλὰ περιῆλθε νῦν διὰ τὴν κακυποψίαν τοῦ τυράννου εἰς κίνδυνον μέγαν, ἐξ οὗ ἔσωσαν αὐτὸν ὁ Ἀρχύτας καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐξηκολούθησε τὴν ἐπιστημονικὴν δρᾶσιν μετ' ἀμειώτου δυνάμεως μέχρι τελευτῆς. Ἀπέθανε τῷ πρώτῳ ἔτει τῆς 108 Ὀλυμπ. 347 π. Χ. συμπληρώσας τὸ 80 ἔτος τῆς ἡλικίας. Περὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ ὁμιλεῖ ἡ ἀρχαιότης μετ' ἀμερίστου σχεδὸν σεβασμοῦ, ἐπιβεβαιουμένου καὶ ὑπὸ τῆς ἐντυπώσεως τῆς ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ προσγινομένης. Ἡ ἐκ τούτων προκύπτουσα ἡμῖν εἰκὼν διανοίας ἰδεώδους, ἐν ἁρμονικῇ ἰσορροπίᾳ πασῶν τῶν δυνάμεων εἰς ἠθικὸν κάλλος ἀνεπτυγμένης, ἐν ὀλυμπικῇ εὐθυμίᾳ ὑπεράνω τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων ἐντεθρονισμένης ἐξεδηλώθη καὶ ἐν τοῖς μύθοις ἐκείνοις, δι' ὧν ὁ φιλόσοφος ἑνωρίς ἤδη πρὸς τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα συνεδέθη.

§ 40. Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλάτωνος.

Ἡ συγγραφικὴ τοῦ Πλάτωνος δρᾶσις ἐκτείνεται πέρα τῶν 50 ἐτῶν. Ἤρξατο πιθανῶς ἤδη πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Σωκράτους, βεβαίως ὅμως εὐθὺς μετὰ τοῦτον, καὶ διήρκεσε μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ βίου αὐτοῦ. Πάντα τὰ ἔργα, ἅπερ αὐτὸς προσδιώρισε διὰ τὸ δημόσιον, περιεσώθησαν ἡμῖν. Ἀλλ' ἐν τῇ νῦν συλλογῇ τούτων κατεμίχθησαν τοῖς γνησίοις καὶ νόθα οὐχὶ ὅλως ὀλίγα. Ἡ συλλογὴ αὕτη τῶν πλατωνικῶν συγγραμμάτων περιλαμβάνει, πλὴν 7 μικρῶν διαλόγων καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἔτι ὡς νόθων σημειουμένων, 35 διαλόγους, ὁρισμοὺς καὶ 13 (ἀμφβ. 18.) ἐπιστολάς. Τινὰ τούτων τῶν συγγραμμάτων ἀσφαλίζονται κατὰ πάσης ἀμφιβολίας περὶ γνησιότητος αὐτῶν οὐ μόνον δι' ἐσωτερικῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους μαρτυρίας.[1] Ἡ Πολιτεία, ὁ Τίμαιος, οἱ Νόμοι, ὁ Φαίδων, ὁ Φαῖδρος, τὸ Συμπόσιον, ὁ Γοργίας, ὁ Μένων, Ἱππίας (ὁ ἐλάττων) ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους τοῦτο μὲν διαρρήδην εἰς τὸν Πλάτωνα, τοῦτο δὲ διὰ τρόπου, ὅστις τὴν πλατωνικὴν αὐτῶν καταγωγὴν ἀναμφίβολον προϋποτίθησι· τὸν Θεαίτητον, τὸν Φήληβον, τὸν Σοφιστήν, τὸν Πολιτικόν, τὴν Ἀπολογίαν οὕτω σαφῶς φαίνεται ὅτι εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὥστε δὲν δύναται νὰ τεθῇ ἐν ἀμφιβόλῳ οὔτε ἂν ἐγίνωσκε τὰς συγγραφὰς ταύτας, οὔτε ἂν ἀνεγνώριζεν αὐτὰς ὡς τοῦ Πλάτωνος ἔργα. Ὁμοίως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ περὶ τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Κρίτωνος (44 Α. πρβλ. Ἀριστ. Ἀπόσπ. 32). Ἧττον ἀσφαλῶς δύναται νὰ λεχθῇ

[1] Περὶ τούτου BONITZ Index Aristotel. σελ. 598. Phil. der Griech. II α, 384 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸ αὐτὸ περὶ τοῦ Λύσιος, Χαρμίδου, Λάχητος, Κρατύλου καὶ Ἱππίου τοῦ μείζονος. Τοῦ Εὐθυδήμου μνημονεύουσι μόνον τὰ Ἠθικὰ Εὐδήμεια (VII 14. 124 I 7 6 15), τοῦ δὲ Μενεξένου μέρος τῆς ῥητορικῆς (III, 14. 1415 6. 30) μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἴσως γεγραμμένον. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν δύναταί τις νὰ ἰσχυρίσηται, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἐμνημόνευσεν ἐν τοῖς περισωθεῖσιν ἡμῖν συγγράμμασιν αὐτοῦ πάντων τῶν γνωστῶν αὐτῷ ἔργων τοῦ Πλάτωνος, διὰ τοῦτο, ὅταν μὴ ποιῆται μνείαν συγγράμματός τινος, τότε μόνον δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τούτου ὅτι δὲν ἐγίνωσκεν αὐτό, ἂν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι ἐξάπαντος θὰ ἐμνημόνευεν αὐτοῦ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν ὡρισμένῃ τινὶ περιπτώσει, ἂν εἶχεν αὐτοῦ γνῶσιν. Τὴν ἀπόδειξιν ὅμως ταύτην οὐδέποτε δυνάμεθα νὰ διεξαγάγωμεν καὶ ἔργῳ. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐξ ἐσωτερικῶν γνωρισμάτων διάκρισιν τοῦ γνησίου ἀπὸ τοῦ νόθου δὲν πρέπει νὰ παρίδωμεν τὸ μὲν ὅτι δι' ἐπιτηδείας πως ἀπομιμήσεως δύναται ὑποβολιμαία τις συγγραφὴ νὰ ἐκληφθῇ οὐχ ἧττον γνησία, τὸ δὲ ὅτι καὶ ὁ Πλάτων αὐτὸς δὲν δύναται πάντοτε ἐξ ἴσου τέλεια ἔργα νὰ δημιουργῇ, ὅτι τοσοῦτον γόνιμος νοῦς δὲν περιωρίζετο ἐν ἑνὶ τύπῳ ἐκθέσεως, ὅτι ἐδύνατο νὰ ἔχῃ λόγους, ἵνα ἔν τισι τῶν διαλόγων αὐτοῦ μόνον εἰς προπαρασκευαστικὰς ζητήσεις ἀρκεσθῇ, τὴν δὲ τελευταίαν αὐτοῦ γνώμην μὴ ἐκφράσῃ· ὅτι καὶ αὐταὶ αἱ φιλοσοφικαὶ αὐτοῦ δόξαι ὡς καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκθέσεως ἐν τῷ χρονικῷ διαστήματι ἡμίσεος αἰῶνος ὤφειλον νὰ ὑποστῶσι μεταβολάς, ὅτι τέλος τινὰ φαίνονται ἡμῖν ἴσως τούτου ἕνεκα περίεργα, διότι δὲν γινώσκομεν τὰς ἰδιαιτέρας αὐτῶν ἀφορμὰς καὶ σχέσεις. Ὑπὸ τῶν νέων σοφῶν[1] γενικῶς ἢ σχεδὸν γενικῶς ἀνομολογεῖται ἡ γνησιότης

[1] Ἐνταῦθ' ἀνήκουσι πλὴν τῶν περὶ μεμονωμένων τινῶν συγγραμμάτων τοῦ Πλάτωνος πολυαρίθμων πραγματειῶν οἱ ἑξῆς. SCHLEIERMACHER Pl. s Werke 1804 (2 ἔκδ. 1816) κ. ἑφ. AST Pl. s Leben. u. Schrifften 1816. SOCHER Ueb. Pl. s Schrifften 1820. K Fr. HERMANN (ἰδὲ σελ. 107, 1) RITTER II, 181 κ. ἑφ. BRANDIS II. a, 151 κ. ἑφ. STALLBAUM ἐν ταῖς εἰσαγωγαῖς τῆς τοῦ Πλάτωνος ἐκδόσεως αὐτοῦ. STEINHART ἐν Pl. s Werke μεταφρ. ὑπὸ Müller 1850 κ. ἑφ. SUCKOW Form d. plat. Schrifften 1855. MUNK natürl. Ordnung d. plat. Schrifften 1857. SUSEMIHL genet. Entwickl. d. plat. Phil. 1855. κ. ἑφ. UEBERWEG Untersuch. üb. Aechtheit u. Zeitfolge plat. Schr. 1861. Grundriss I § 4. H v.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ Πρωταγόρου, Γοργίου, Φαίδρου, Φαίδωνος, Θεαιτήτου, τῆς Πολιτείας καὶ τοῦ Τιμαίου. Ὁ Σοφιστής, ὁ Πολιτικὸς καὶ ὁ Παρμενίδης ἀπορρίπτονται ὑπὸ τοῦ SOCHER καὶ τοῦ SCHAARSCHMIDT, ἐν μέρει δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ SUCKOW καὶ UEBERWEG, ὁ Φίληβος καὶ Κρατύλος ὑπὸ τοῦ SCHAARSCHMIDT, ὁ Μένων καὶ ὁ Εὐθύδημος ὑπὸ τοῦ AST καὶ τοῦ SCHAARSCHMIDT, ἀλλὰ τῶν συγγραμμάτων τούτων τὴν γνησιότητα ἀσφαλίζει τὸ μὲν ὁ ἴδιος αὐτῶν ἐσωτερικὸς χαρακτήρ, τὸ δὲ ἀριστοτελικαὶ μαρτυρίαι καὶ ὑπομνήσεις[1] τοῦ Πλάτωνος. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ Κριτίου, τῆς Ἀπολογίας καὶ τοῦ Κρίτωνος, ὧν τὸν μὲν Κριτίαν δὲν παραδέχονται ὡς ἔργον τοῦ Πλάτωνος ὁ SOCHER καὶ SUCKOW, τὴν δ' Ἀπολογίαν καὶ τὸν Κρίτωνα ὁ AST. Οἱ νόμοι, μετὰ τὸν AST καὶ τὰς ἐμὰς Πλατωνικὰς Μελέτας, ὑπὸ τοῦ SUCKOW, RIBBING, STRUEMPEL (Pract. phil. d. Gr. I, 457), ONCKEN (Staatsl. d. Arist. I, 194 κ. ἑφ.) προσβληθέντες θεωρητέοι διὰ λόγους ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς ὡς ἀτελὲς καταληφθὲν καὶ (κατὰ ΔΙΟΓ. III, 37 ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ὀπουντίου) οὐχὶ ἀνελλοίωτον ἐκδοθὲν ἔργον τοῦ Πλάτωνος. Καὶ ὁ καλῶς δὲ μεμαρτυρημένος Ἱππίας ὁ ἐλάττων δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὡς συγγραφὴ τῆς νεανικῆς τοῦ Πλάτωνος ἡλικίας, ὁ δὲ Εὐθύφρων ὡς παροδικὸν ἔργον· ἔτι μικροτέρας δυσκολίας παρέχουσιν ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Λῦσις, ὁ Χαρμίδης καὶ ὁ Λάχης. Τοὐναντίον δὲ ὀρθῶς ἀθετεῖται ὁ Μενέξενος ὑπὸ τῶν πλείστων· καὶ κατὰ τῆς γνησιότητος δὲ Ἱππίου τοῦ μείζονος, Ἀλκιβιάδου τοῦ πρώτου καὶ τοῦ Ἴωνος ὑπάρχουσι σπουδαῖοι λόγοι. Ἀλκιβιάδης ὁ δεύτερος, ὁ Θεάγης, ὁ Ἀντεραστής, ἡ Ἐπινομίς, ὁ Ἵππαρχος, ὁ Μίνως, ὁ Κλειτοφῶν ὑποστηρίζονται ὑπὸ μόνου τοῦ Grotte καὶ μόνον διὰ τὴν νομιζομένην γνησίαν μαρτυρίαν τῶν ἀλεξανδρεωτικῶν ἀναγραφῶν (παρὰ ΔΙΟΓ. III, 56. κ.

STEIN 7 Bücher z. gesch. d. Platonismus 1862. 1864. SCHAARSCHMIDT Die Sammlung d. plat. Schr. 1866. GROTE Plato 1865. RIBBING genet. Entwickl. d. plat. Ideenlehre 1863 κ. ἑφ. II. Thl. Ἡ ἐμὴ Phil. d. gr. II α, 379 κ. ἑφ.

[1] Εἰς τὸν Παρμ. 129 B κ. ἑφ. 130 E κ. ἑφ. σαφῶς ἀναφέρεται ὁ Φίληβος 14 C. 15 B, εἰς τὸν Μένωνα 80 Δ κ. ἑφ. ὁ Φαίδων 72 E κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑρ.). Πρὸς δέ, πάντῃ ἀναμφίβολος εἶνε τῶν ὁρισμῶν ἡ νοθεία, αἱ δ' ἐπιστολαὶ κατάγονται ἐκ διαφόρων συγγραφέων τε καὶ χρόνων, καὶ οὐδεμία τούτων ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀπορρέει.

Ὁ χρόνος τῆς συντάξεως τῶν πλατωνικῶν συγγραμμάτων δὲν εἶνε γνωστός, μόνον ὀλίγων τινῶν δύναται νὰ ὁρισθῇ κατὰ προσέγγισιν ἐκ τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν εἰς γεγονότα (Εὐθύφρων, Ἀπολογία, Κρίτων, Μένων 90 Α. Θεαίτητος ἐν ἀρχῇ, Συμπόσιον 193 Α) ἢ ἐξ ἀξιοπίστων μαρτυριῶν (Νόμ. ὅρα ἀν.). Τὴν ἐν χρόνῳ ἀκολουθίαν αὐτῶν δυνάμεθα νὰ ἑρμηνεύσωμεν ἐκ διατάξεώς τινος αὐτῶν καθ' ὡρισμένον σχέδιον εἴτε ἐκ τῆς ἰδίας τοῦ Πλάτωνος ἀναπτύξεως, εἴτε ἐκ τῆς τυχαίας σχέσεως τῶν μερικῶν ἀφορμῶν καὶ παρακινήσεων, αἵτινες ἔδωκαν τὴν ὤθησιν πρὸς σύνταξιν ἑκάστου τῶν ἔργων. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἐξηγητικῶν λόγων ἔλαβον ὑπ' ὄψιν μονομερῶς τὸν μὲν πρῶτον ὁ SCHLEIERMACHER, τὸν δὲ δεύτερον ὁ HERMANN καὶ τὸν τρίτον ὁ SOCHER καὶ AST, ἐν ᾧ τῶν νέων ἐρευνητῶν οἱ πλεῖστοι παραδέχονται καὶ τοὺς τρεῖς ὁμοῦ ἐν μέρει δεδικαιολογημένους, πόσον ὅμως μέρος τοῦ ἀποτελέσματος πρέπει ν' ἀποδοθῇ ἑνὶ ἑκάστῳ τῶν ἐξηγητικῶν τούτων λόγων, περὶ τούτου ἄλλοι ἄλλως ἀποφαίνονται. Πρὸς τὴν τοῦ ζητήματος λύσιν καὶ πρὸς εὕρεσιν τῆς τάξεως, καθ' ἣν τὰ καθ' ἕκαστον συγγράμματα συνετάχθησαν, οὐδεμίαν παρέχουσιν ἡμῖν ἐπικουρίαν οὔτε ἡ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος παραδεδομένη διαίρεσις τῶν διαλόγων, οὔτε αἱ τριλογίαι, εἰς ἃς ὁ Ἀριστοφάνης (περὶ τὸ 200 π. Χ.) 15 διαλόγους διῄρει, οὔτε αἱ τετραλογίαι, εἰς ἃς ὁ Θράσυλλος (περὶ τὸ 50 μ. Χ.) σύμπαντα τὰ Πλάτωνος ἔργα κατέτασσεν. Ὅθεν πλὴν σποραδικῶν τινων χρονολογικῶν ἰχνῶν εἴμεθα περιωρισμένοι ὅλως ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς γνωρίσμασιν, ἐξ ὧν αἱ ἄμεσοι καὶ ἔμμεσοι τῶν διαλόγων πρὸς ἀλλήλους ἀναφοραὶ καὶ ἡ ἐν ἑκάστῳ ἐμφαινομένη στάσις τῶν φιλοσοφικῶν δοξῶν τὰσφαλέστατα παρέχουσιν ἐρείσματα. Τούτοις προσέρχεται ἔτι καὶ ὁ χαρακτὴρ τῆς τε καλλιτεχνικῆς παραστάσεως καὶ τῆς γλώσσης, ἐν ᾧ δ' ἐκ τούτου ἢ ἐκείνου τῶν γνωρισμάτων τούτων δὲν κατωρθώθη μέχρι τοῦδε νὰ σχηματισθῇ ἀσφαλὲς κριτήριον πρὸς τὴν ὅλως διάφορον διάταξιν τῶν τοῦ Πλάτωνος συγγραμμάτων, τοῦ MUNK ἡ δόξα μάλιστα, ὅτι ἡ χρονικὴ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν διαλόγων ἀκολουθία προσαρμόζεται πρὸς τὴν ἐν αὐτοῖς ἡλικίαν τοῦ Σωκράτους, εἶνε ὅλως ἀνεφάρμοστος. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ γνωρίσματα δυνάμεθα ἐν πρώτοις μετὰ τοῦ HERMANN νὰ θεωρήσωμεν μέρος τῶν διαλόγων, ὡς ἀνῆκον τῇ «σωκρατικῇ» τοῦ Πλάτωνος περιόδῳ, ὅ ἐστι τῷ χρόνῳ, καθ' ὃν οὔπω ἐξῆρχετο κατ' οὐσίαν πέρα τῆς φιλοσοφικῆς στάσεως τοῦ διδασκάλου. Ἡ περίοδος αὕτη ἀποτερματίζεται ἴσως ὑπὸ τῆς εἰς Αἴγυπτον ἀποδημίας αὐτοῦ. Ταύτης τῆς περιόδου ἔργα εἶνε Ἱππίας ὁ ἐλάττων, ὁ Εὐθύφρων, ἡ Ἀπολογία, ὁ Κρίτων, ὁ Λύσις, ὁ Λάχης, ὁ Χαρμίδης καὶ ὡς ὑψίστη καὶ τελευταία τῆς σειρᾶς ταύτης βαθμὶς ὁ Πρωταγόρας. Τοὐναντίον δ' ἐμφανίζεται ἡμῖν ἤδη ἐν τῷ Γοργίᾳ, Μένωνι καὶ Εὐθυδήμῳ καὶ ἔτι ἀκριβέστερον ἐν τῷ Θεαιτήτῳ, τῷ Σοφιστῇ, τῷ Πολιτικῷ, τῷ Παρμενίδῃ καὶ Κρατύλῳ οὕτω σαφῶς ἡ διδασκαλία τῶν ἰδεῶν, ἡ τῆς προϋπάρξεως, ἡ τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς μετεμψυχώσεως, μετὰ τούτων δὲ καὶ αἱ ἀποδείξεις περὶ τῆς γνωριμίας τοῦ Πλάτωνος μετὰ τῆς πυθαγορείου φιλοσοφίας, ὥστε δὲν ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ συμφωνήσωμεν τῷ Hermman καὶ τὸν μὲν Εὐθύδημον, Μένωνα καὶ Γοργίαν νὰ μετατάξωμεν εἰς τὴν «σωκρατικὴν περίοδον», τοὺς δὲ διαλεκτικοὺς διαλόγους (Θεαίτ. κ.λ.) νὰ θεωρήσωμεν ἀνήκοντας «μεγαρικῇ» τινι περιόδῳ, ὑπὲρ ἧς οὐδὲν ἐπαρκὲς ἱστορικὸν τεκμήριον ὑπάρχει, τὴν δὲ τοῦ Πλάτωνος ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς πυθαγορείου φιλοσοφίας νὰ συναγάγωμεν κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς εἰς Σικελίαν ἀποδημίας αὐτοῦ καὶ τὸν Φαῖδρον νὰ κατα-βιβάσωμεν εἰς τὸν χρόνον μετὰ τὴν εἰς Σικελίαν ἀποδημίαν 387/6 π.Χ. Πολλῷ δὲ μᾶλλον ὁ Φαῖδρος καίτοι δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ πρῶτον τοῦ Πλάτωνος ἔργον, ὡς ὁ SCHLEIERMACHER θέλει, ἢ ν' ἀναβιβασθῇ εἰς τὸ ἔτος 402/3 π. Χ. ὡς ὁ USENER (Rh. Mus. XXXV, 131 κ. ἑξ.) ποιεῖ, πολλὰ ὅμως ὑπάρχουσι τὰ συνηγοροῦντα τῇ γνώμῃ, ὅτι συνεγράφη πρὸ τῶν διαλόγων Γοργίου, Μένωνος (ὅστις κατὰ τὴν σελ. 90 A δὲν δύναται νὰ εἶνε συγγεγραμμένος πρὸ τοῦ 395 π. Χ.) καὶ Θεαιτήτου (οὐχὶ πρὸ τοῦ 394), δῆλα δὴ περὶ τὸ 396 π. Χ., ὅτι ἑπομένως ἐπὶ τοῦ σκοποῦ μεθοδικῆς τινος θεμελιώσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας κυρίως στηρίζεται τοῦτο, ὅτι ὁ Πλάτων ἔν τε τούτοις καὶ ἐν τοῖς διαλεκτικοῖς διαλόγοις τὰς ζητήσεις, ὧν τὸ ἐξαγό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μενον κεφαλαιωδῶς ἐν τῷ Φαίδρῳ ἀνήγγειλεν, ἤδη βῆμα πρὸς βῆμα διεξάγει. Νεώτερα τούτων φαίνονται ὄντα τὸ Συμπόσιον (κατὰ τὴν σελ. 193 A οὐχὶ πρὸ τοῦ 385 π. Χ., ἀλλ' οὐχὶ βεβαίως καὶ πολὺ ὕστερον τοῦ ἔτους τούτου), ὁ Φαίδων, καὶ ὁ Φίληβος. Τῷ Φιλήβῳ ἕπεται, ἐν 505 B σαφῶς ἐπ' αὐτὸν ἀναφερομένη, ἡ Πολιτεία (ἣν οὐδένα λόγον ἔχομεν νὰ κατακερματίσωμεν μετὰ τοῦ HERMANN ἔνθ. ἀν. καὶ τοῦ KROHN[1] εἰς διάφορα ἑτερογενῆ μέρη), ταύτῃ ἕπεται ὁ Τίμαιος, οὗ ἡ συνέχεια, ὁ Κριτίας, ἔμεινεν ἀτελὴς πιθανῶς ἕνεκα τῶν εἰς Σικελίαν τοῦ Πλάτωνος ἀποδημιῶν. Οἱ νόμοι, τὸ περιεκτικώτατον ἔργον τοῦ Πλάτωνος, ἀπησχόλει τὸν γηραιὸν φιλόσοφον ἀναμφιβόλως ἐπὶ πολλὰ ἔτη καὶ ἐξεδόθησαν τὸ πρῶτον μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ. Πρβλ. σελ. 111.

§ 41. Χαρακτήρ, μέθοδος καὶ μέρη τοῦ πλατωνικοῦ συστήματος.

Τοῦ Πλάτωνος ἡ φιλοσοφία εἶνε συνέχεια ἅμα καὶ συμπλήρωσις τῆς τοῦ Σωκράτους. Ὁ Πλάτων ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ δὲν ἀπέβλεψεν εἰς μόνην θεωρητικὴν ζήτησιν. Πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ πρᾶξις προσήκει νὰ ἄρχηται καὶ διευθύνηται ὑπὸ τῶν ἐννοιῶν, ἃς ὁ φιλόσοφος εὑρίσκει, ὁ δὲ ἠθικὸς αὐτῶν βίος νὰ μεταρρυθμίζηται διὰ τῆς ἐπιστήμης· καὶ ὡς ὁ Σωκράτης εἶνε καὶ αὐτὸς πεπεισμένος, ὅτι ἡ ἀναμόρφωσις αὕτη μόνον ἐπὶ τῆς γνώσεως δύναται νὰ θεμελιωθῇ καὶ ὅτι ἀληθὴς γνῶσις εἶνε μόνη ἡ ἐκ τῆς κατανοήσεως τῶν λόγων πηγάζουσα. Ἀλλὰ τὴν γνῶσιν ταύτην θέλει ν' ἀναπτύξῃ ὁ Πλάτων εἰς σύστημα· καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς πρῶτος τῶν ἑλλήνων φιλοσόφων λαμβάνει πρὸ ὀφθαλμῶν πάντας τοὺς προδρόμους αὐτοῦ καὶ χρησιμοποιεῖ πᾶν ὅ,τι συναφὲς πρὸς τὴν ἐπιχείρησιν αὐτοῦ ἐκεῖνοι παρεῖχον, διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ συστήματος χωρεῖ πολὺ πέρα τῶν ὁρίων τοῦ σωκρατικοῦ τρόπου τοῦ φιλοσοφεῖν. Ἐκ τῆς σωκρατικῆς διαλεκτικῆς ἐκφύεται ἡ περὶ τῶν ἰδεῶν θεωρία αὐτοῦ, ἐκ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου ἀπηρτισμένη τις ἠθικὴ καὶ πολιτική, καὶ ἀμφοτέρας

[1] D. platon. Staat 1876. Die platon. Frage 1878.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συμπληροῖ ὁ Πλάτων διά τινος περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφίας, ἥτις κατὰ μὲν τὴν ἀξίαν πολὺ ἐκείνων ὑπολείπεται, ἀλλ' ὅμως πληροῖ τὰ μεγάλα κενὰ τῆς σωκρατικῆς φιλοσοφίας συμφώνως πρὸς τὸ σύνολον τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ ἀρχῶν. Πρὸς ταύτην τὴν ἀνάγκην τῆς συστηματοποιήσεως ἀνταποκρίνεται καὶ ὅτι τοῦ Σωκράτους ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος οὐ μόνον προσκτᾶται πραγματικῶς βάθος περὶ τὸν σχηματισμὸν τῶν ἐννοιῶν, καθ' ὃν εὑρύνεται ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἐννοιῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ κανόνες τῆς μεθόδου ταύτης ἀκριβέστερον ὁρίζονται καὶ οὕτω προπαρασκευάζεται ἡ ἀριστοτέλειος λογική. Ἀλλ' ὅμως διαφυλάττεται ἐν τοῖς πλατωνικοῖς συγγράμμασιν ὁ σωκράτειος τρόπος τῆς διαλογικῆς τῶν ἐννοιῶν ἀνακπτύξεως, διότι ἡ ἀλήθεια δὲν καθίσταται κτῆμα ἡμῶν, ἐὰν παραλάβωμεν αὐτὴν παρ' ἄλλων ἑτοίμην, ἀλλὰ μόνον ἐὰν δι' αὐτενεργείας εὕρωμεν αὐτήν· ἀλλ' ὁ προσωπικὸς διάλογος διαμορφοῦται καὶ καθίσταται ἐνταῦθα τεχνικός, καὶ αὐτὸς δὲ προσέτι προσεγγίζει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τῷ συνεχεῖ λόγῳ. Τὸ κύριον τοῦ διαλόγου πρόσωπον ἀποτελεῖ ὁ Σωκράτης. Τοῦτο ποιεῖ ὁ Πλάτων τὸ μὲν ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον, τὸ δ' ἕνεκα λόγων καλλιτεχνικῶν, τὸ δὲ καὶ μάλιστα διότι ἡ φιλοσοφία ὡς ζῶσα δύναμις μόνον ἐν τῷ τελείῳ φιλοσόφῳ δύναται καὶ τελείως νὰ παρασταθῇ. Πρὸς ἐμψύχωσιν τῆς παραστάσεως ταύτης χρησιμεύουσι καὶ οἱ μῦθοι, ἐν δὲ τούτοις ὡς καὶ ἐν τῇ εὐφυεῖ μιμικῇ πολλῶν διαλόγων ἀποδεικνύεται ἀριδηλότατα τοῦ Πλάτωνος ἡ ποιητικὴ φύσις· συγχρόνως δ' ὑποδηλοῦσιν οὗτοι καὶ τὰ κενὰ τοῦ συστήματος· διότι ἀκριβῶς ἐκεῖ οἱ μῦθοι συνήθως ἀναφαίνονται, ἔνθα τὸ ὑποκείμενον τῆς ζητήσεως ἐκφεύγει πάντα ἀκριβέστερον ἐπιστημονικὸν προσδιορισμόν.

Ἡ διαίρεσις τῆς φιλοσοφίας εἰς διαλεκτικήν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν (πρβλ. § 51) εὑρίσκεται ἤδη κατὰ τὴν οὐσίαν εἰ μὴ κατὰ τὸν τύπον παρὰ τῷ Πλάτωνι. Τῶν ἐπιστημονικῶν ὅμως τούτων ἐκθέσεων πρέπει νὰ προταχθῶσιν αἱ προπαιδευτικαί, αἵτινες καταλαμβάνουσι τὸν μέγιστον χῶρον τῶν προγενεστέρων αὐτοῦ συγγραμμάτων καὶ ἐν τοῖς βραδύτερον δὲ συγγραφεῖσι ἐπανέρχονται πάλιν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 42. Ἡ προπαιδευτικὴ θεμελίωσις τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

Ἵνα καθορίσῃ ὁ Πλάτων τό τε δίκαιον καὶ τὸ ἔργον τῆς φιλοσοφίας, ἀποδεικνύειὅτι ἡ κοινὴ συνείδησις καὶ ἡ ταύτην ν' ἀντικαταστήσῃ ἀξιοῦσα σοφιστικὴ παίδευσις ἔχουσιν ἐλλείψεις, ἃς μόνον διὰ φιλοσοφικῆς γνώσεως καὶ φιλοσοφικοῦ βίου δύναταί τις ν' ἀναπληρώσῃ. Ἡ μὲν κοινὴ συνείδησις εἶνε ἐν τῇ θεωρητικῇ αὐτῆς σχέσει παραστατικὴ συνείδησις, ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν τὸ μὲν ἐν τῇ αἰσθήσει, τὸ δὲ ἐν τῇ φαντασίᾳ ἢ δόξῃ· ὁ πρακτικὸς αὐτῆς χαρακτὴρ ἐκφράζεται ἐν τῇ συνήθει ἀρετῇ καὶ ταῖς κρατούσαις ἠθικαῖς ἀρχαῖς. Ὁ δὲ Πλάτων δεικνύει ὅτι ἡ γνῶσις (ἐπιστήμη) οὔτε ἐν τῇ αἰσθήσει οὔτε ἐν τῇ ὀρθῇ δόξῃ συνίσταται· διότι ἡ μὲν αἴσθησις δεικνύει ἡμῖν τὰ πράγματα οὐχὶ ὡς εἶνε, ἀλλ' ὡς ἡμῖν αὐτὰ φαίνονται, καὶ διὰ τοῦτο παρίστησιν ἡμῖν ταῦτα τὰς μάλιστα μεταβλητὰς καὶ ἐναντίας ἰδιότητας ἔχοντα (Θεαιτ. 151 Ε κ. ἑφ. καὶ ἄλλ. χωρ.)· ἡ δὲ δόξα, καὶ ἐὰν εἶνε ὀρθὴ κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, δὲν ἔχει συνείδησιν τῶν λόγων αὐτῆς, στηρίζεται οὐχὶ ἐπὶ διδασκαλίας, ἀλλ' ἐπὶ ἁπλῆς πειθοῦς καὶ διατρέχει πάντοτε τὸν κίνδυνον νὰ μετατραπῇ εἰς πλάνην. Ἐν ᾧ ἡ ἐπιστήμη εἶνε πάντοτε ἀληθής, ἡ δόξα δύναται νὰ εἶνε ἀληθὴς καὶ ψευδὴς ἐξ ἴσου· ἀλλὰ καὶ ἡ ὀρθὴ δόξα ἵσταται μόνον ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀμαθείας (Μέν. 97 κ. ἑφ. Θεαίτ. 187. κ. ἑφ. Συμπ. 202. Τιμ. 51 Ε καὶ ἀλ.). Οὐχὶ ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα κατὰ τὸν Πλάτωνα καὶ ὡς πρὸς τὴν συνήθη ἀρετήν. Στηριζομένη ἐπὶ τῆς συνηθείας καὶ τῆς ὀρθῆς δόξης οὐχὶ δ' ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἀληθῶν διδασκάλων στερουμένη εἶνε ἐν αὐτῇ τῇ συστάσει αὐτῆς τῇ τύχῃ (τῇ «*θείᾳ μοίρᾳ*») παραδεδομένη (Μέν. 89 Δ κ. ἑφ. Φαίδ. 82 Α)· εἶνε τόσον ἀσαφὴς καὶ σκοτεινὴ περὶ ἑαυτῆς, ὥστε πρὸς τῷ ἀγαθῷ ἐπιτρέπει καὶ τὸ πράττειν τὸ κακὸν (ἀγαθὸν μὲν τοῖς φίλοις, κακὸν δὲ τοῖς ἐχθροῖς)· καὶ εἶνε τόσον ἄναγνος ἐν τοῖς ἑαυτῆς ἐλατηρίοις, ὥστε καὶ αὐτὰς τὰς ἠθικὰς ἀπαιτήσεις μόνον ἐπὶ τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ συμφέροντος γινώσκει νὰ θεμελιοῖ (Πολ. Ι. 334 Β κ. ἑφ. ΙΙ, 362 Ε κ. ἑφ.). Μόνη ἡ γνῶσις παρέχει ἀσφαλῆ ἐγγύησιν περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς πράξεως, διότι ἡ πρᾶξις ῥυθμί-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ζεται πάντοτε πρὸς τὴν γνώμην τοῦ πράττοντος, οὐδεὶς εἶνε κακὸς ἑκών (Πρβλ. σελ. 92)· καὶ ὁ Πλάτων ἀνάγει τούτου ἕνεκα ἐν ταῖς προγενεστέραις αὐτοῦ συγγραφαῖς πάσας τὰς ἀρετάς, ὡς ὁ Σωκράτης, εἰς τὴν φρόνησιν, χωρὶς ὅμως νὰ εἴπῃ, ἂν δύναται καὶ κατὰ πόσον δύναται νὰ γίνηται λόγος περὶ πολλῶν ἀρετῶν. Καὶ ὡσαύτως ἀποφαίνει (Φαίδ. 68 Β κ. ἑφ.) τὴν φρόνησιν ὡς τὸ μόνον, ὅπερ ὁ ἄνθρωπος σκοπὸν τοῦ βίου ὀφείλει νὰ ποιήσῃ καὶ ὑπὲρ οὗ πάντων τῶν ἄλλων νὰ ὀλιγωρήσῃ. Ταύτην δὲ τὴν φρόνησιν τόσον ὀλίγον δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν παρ' ἐκείνοις, οἵτινες προέβαλλον ἑαυτοὺς ἐν καιρῷ ὡς ἀρετῆς διδασκάλους, τοῖς Σοφισταῖς, ὥστε ἡ διδασκαλία αὐτῶν πολλῷ μᾶλλον θ' ἀνέτρεπε πᾶσαν βάσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἠθικότητος. Ἡ ἀρχή, ὅτι πάντων πραγμάτων μέτρον ἄνθρωπος, ὅτι ἑκάστῳ ἀληθὲς εἶνε ὅ,τι ἂν αὐτῷ ἀληθὲς φαίνηται, ἀναιρεῖ πᾶσαν ἀλήθειαν, οὕτω δὲ καὶ τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς (Θεαίτ. 170 κ. ἑφ. 177 κ. ἑφ.). Ἡ ἀξίωσις, ὅτι ὁ ὕψιστος τῆς ζωῆς σκοπὸς εἶνε ἡ ἡδονὴ καὶ ὅτι ἐπιτρέπεται ἑκάστῳ ὅ,τι ἂν αὐτῷ δοκῇ, συγχέει τὸ ἀγαθὸν τῷ εὐαρέστῳ, τὸ αὐτὸ καθ' αὑτὸ ὂν καὶ τὸ ἀμετάβλητον πρὸς τὸ γιγνόμενον, ὅπερ οὐδένα σταθερὸν περιορισμὸν ἐπιδέχεται, τὸ ἀπόλυτον ἀξίαν ἔχον πρὸς τοιοῦτον, ὅπερ ἐξ ἴσου καὶ κακὸν καὶ ἀγαθὸν δύναται νὰ εἶνε, καὶ ὅπερ κατὰ κανόνα ἐκ τοῦ ἀντιθέτου πρὸς αὐτό, ἤτοι τοῦ ἄλγους, ἐξαρτᾶται (Γοργ. 466 κ. ἑφ. 488 κ. ἑφ. Φιλήβ. 23 κ. ἑφ. Παλ. I, 348 κ. ἑφ. VI, 505 C. IX, 583 κ. ἑφ.). Ἡ σοφιστική, ἥτις τοιαύτας τίθησιν ἀρχάς, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ ῥητορική, ἥτις ταύτας πρακτικῶς ἐφαρμόζει, μόνον ὡς τὸ ἀντίθετον πάσης ἀληθοῦς τοῦ βίου τέχνης καὶ ἐπιστήμης, μόνον ὡς μία τῶν ψευδῶν ἐκείνων τεχνῶν, τῶν ἀνεπιστημόνων ἐκείνων δεξιοτήτων, αἵτινες τὸ φάσμα ἀντὶ τοῦ ὄντος τιθεῖσιν (Γοργ. 462 κ. ἑφ. Σοφ. 223 Β κ. ἑφ. 232 κ. ἑφ. 254 Α. 264 Δ. κ. ἑφ. Φαίδρ. 259 Ε κ. ἑφ.).

Μόνον *ἡ φιλοσοφία* παρέχει πράγματι ὅ,τι ἡ σοφιστικὴ ὑπισχνεῖται. Ἡ ῥίζα αὐτῆς εἶνε ὁ ἔρως, ἡ ὁρμὴ τοῦ θνητοῦ πρὸς τὸ ἀνυψῶσαι ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀθανασίαν, ἥτις ἐν τῇ προόδῳ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν εἰς τὰ νοητά, ἀπὸ τῶν ἐπὶ μέρους εἰς τὰ καθόλου ἐπιτυγχάνει κατὰ πρῶτον τοῦ ἰδίου αὐτῆς σκοποῦ μόνον ἐν τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ παραστάσει τῆς ἰδέας (Συμπ. 201 Δ. κ. ἑφ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Φαίδρ. 243 Ε κ. ἑφ.). Ἀλλ' εἰς γνῶσιν τῶν ἰδεῶν ἄγει ἡ κατὰ λόγον ἢ ἡ διαλεκτικὴ νόησις («*διαλεκτικὴ μέθοδος*» Πολ. VII, 533 C κ.ἑφ.). Τῆς δὲ διαλεκτικῆς τὸ ἔργον εἶνε διττόν· ὁ σχηματισμὸς τῶν ἐννοιῶν, δι' ὧν ἀπὸ τῶν ἐπὶ μέρους εἰς τὰ καθόλου, ἀπὸ τοῦ ἐξηρτημένου εἰς τὸ ἀπόλυτον ἀνερχόμεθα, καὶ ἡ διαίρεσις αὐτῶν, ἥτις ἄγει ἡμᾶς μεθοδικῶς διὰ τῶν φυσικῶν διαμέσων μελῶν ἀπὸ τῶν καθόλου εἰς τὰ καθ' ἕκαστον καὶ διδάσκει ἡμᾶς οὕτω περὶ τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῶν ἐννοιῶν, τῆς συμφωνίας ἢ ἀσυμφωνίας αὐτῶν, περὶ τῆς ὑπεραλληλίας, ὑπαλληλίας καὶ παραλληλίας αὐτῶν. Ἐν τῷ σχηματισμῷ τῶν ἐννοιῶν ἀκολουθεῖ ὁ Πλάτων ταῖς αὐταῖς τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ ἀρχαῖς, ἃς αὐτὸς ἐκφαντορικώτερον μόνον ἐκφέρει. Ἴδιον τούτου βοήθημα εἶνε ὁ ἔλεγχος ἐκεῖνος τῶν προϋποθέσεων διὰ τῶν ἐπακολουθημάτων αὐτῶν, ὅστις ἐν τῷ Παρμενίδι λαμβάνει τὸν τύπον ἀντινομικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐννοιῶν. Ὡς πρὸς δὲ τὴν διαίρεσιν ἀπαιτεῖ ὁ Πλάτων, ἵνα ἐρείδηται αὕτη ἐπὶ τῆς κατὰ ποιὸν διαφορᾶς τῶν πραγμάτων καὶ ἵνα συνεχὴς προβαίνῃ χωρὶς νὰ ὑπερπηδᾷ μέλος τι (διότι ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο διακρίνεται κατὰ Φίληβ. 17 Α τὸ «*διαλεκτικῶς*» τοῦ «*ἐριστικῶς ποιεῖσθαι τοὺς λόγους*»). Τούτου δ' ἕνεκα προτιμᾷ πάσης ἄλλης τὴν διχοτομίαν.[1] Καὶ περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς λεκτικῆς ἐκφράσεως ὁ διαλεκτικὸς κρίνει, ὡς ὁ Πλάτων ἐν Κρατύλῳ δεικνύει· διότι ἡ ὀρθότης τοῦ γλωσσικοῦ τύπου ἐξαρτᾶται ὅλως ἐκ τούτου, κατὰ πόσον δῆλα δὴ παρίστησιν ὁ γλωσσικὸς τύπος τὴν οὐσίαν τῶν παραστατέων πραγμάτων, τοὐναντίον δὲ ἄτοπον εἶνε, ἐὰν θελήσῃ τις νὰ ἐξαγάγῃ ἐκ τῆς λέξεως τὴν σημασίαν, ἣν μόνη τοῦ πράγματος ἡ ἔννοια παρέχει. Ὡς δὲ παρὰ Σωκράτει ἡ κατὰ λόγον γνῶσις καὶ τὸ ἠθικῶς πράττειν στενώτατα ἦσαν συνδεδεμένα, οὕτως ἔχουσι καὶ παρὰ Πλάτωνι. Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ οὐ μόνον περιλαμβάνει πᾶσαν γνῶσιν, ὅταν αὕτη κατὰ τὸν ὀρθὸν τρόπον ἐπιδιώκηται, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλίζει μόνη αὐτὴ καὶ ἀπταίστως τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἠθικῶν καθηκόντων. Ἡ φιλοσοφία εἶνε ἀνύψωσις τοῦ

[1] Κύρια χωρία διὰ τἀνωτέρω εἶνε Φαίδρ. 265 C. κ. ἑφ. Πολ. VII, 533 C κ. ἑφ. 537 C. κ. ἑφ., VI 511 B. Παρμ. 135 C. κ. ἑφ. Σοφ. 251 κ. ἑφ. Πολιτικ. 262 κ. ἑφ. Φιλήβ. 16 B κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅλου ἀνθρώπου ἀπὸ τοῦ κατ' αἴσθησιν βίου, ἐπιστροφὴ τῆς διανοίας πρὸς τὴν ἰδέαν. Ἁπλῆ παρασκευὴ πρὸς ταύτην εἶνε (Πολ. VII, 514 κ. ἑφ. 521 C κ. ἑφ. II, 376 E κ. ἐφ. III, 401 B κ. ἑφ.) πᾶσα ἄλλη μόρφωσις καὶ ἀνατροφή· οἷον ἡ μόρφωσις τοῦ χαρακτῆρος διὰ τῆς μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς, δι' ὧν ἐθίζεταί τις νὰ πράττῃ τὸ ἀγαθὸν καὶ νὰ ἀγαπᾷ τὸ καλόν, ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας διὰ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν, ὧν κύριος σκοπὸς εἶνε ἡ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν εἰς τὰ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἀνύψωσις· τὸ ἴδιον τῆς φιλοσοφίας ὄργανον εἶνε ἡ τέχνη τοῦ κατὰ λόγον νοεῖν, ἡ διαλεκτική, καὶ τὸ οὐσιῶδες ὑποκείμενον ταύτης τῆς νοήσεως εἶνε αἱ ἰδέαι.

§ 43. Ἡ διαλεκτικὴ ἤτοι ἡ περὶ ἰδεῶν θεωρία.

Ὁ μὲν Σωκράτης ἀπεφήνατο, ὅτι μόνη τῶν ἐννοιῶν ἡ γνῶσις παρέχει ἀληθῆ γνῶσιν, ὁ δὲ Πλάτων χωρεῖ περαιτέρω πρὸς τὴν ἀξίωσιν, ὅτι μόνον τὸ ἐν ταῖς ἐννοίαις νοούμενον, οἱ τύποι τῶν ὄντων, αἱ ἰδέαι, εἶνε ἀληθῆ καὶ ἀρχικὰ ὄντα. Ἡ πρότασις αὕτη προέκυψεν ἐξ ἐκείνης δυνάμει τῆς προϋποθέσεως, ἐν ᾗ ὁ Πλάτων συνεφώνει τῷ Παρμενίδῃ (ἰδ. ἀν. σελ. 53), ὅτι μόνον τὸ ὂν καθ' ἑαυτὸ δύναται νὰ γνωσθῇ, καὶ ἐπομένως ἡ ἀλήθεια τῶν ἡμετέρων δοξῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πραγματικότητος τοῦ ὑποκειμένου αὐτῶν καὶ ὅσον αὕτη εἶνε ἀληθής, κατὰ τοσοῦτον ἀληθεῖς εἶνε καὶ αἱ περὶ αὐτῆς δόξαι (Πολ. V, 476 E κ. ἑφ. VI, 511 Δ. Θεαίτ. 188 Δ κ. ἑφ.), ὅτι τὸ νοούμενον ἀπὸ τοῦ δοξαζομένου ἀνάγκη νὰ διακρίνηται τοσοῦτον ἰσχυρῶς, ὅσον ἡ νόησις τῆς φαντασίας (Τίμ. 51 Δ). Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἐφκίνετο ἡ πραγματικότης τῶν ἰδεῶν ὡς ὁ ἀπαραίτητος ὅρος τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς νοήσεως[1]. Τὸ αὐτὸ δὲ προέκυπτε καὶ ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ ὄντος καθ' ἑαυτό. Πᾶν ὅ,τι αἰσθανόμεθα, ὑπόκειται (ὡς ὁ Ἡράκλειτος ἔδειξεν) εἰς ἀδιάλειπτον μεταβολήν, ταλαντεύεται ἀείποτε μεταξὺ ἀντιθέτων κατα-

[1] Παρμ. 135 B. «εἴ γέ τις δή... αὖ μὴ ἐάσει εἴδη τῶν ὄντων εἶναι... οὐδὲ ὅποι τρέψαι τὴν διάνοιαν ἔξει μὴ ἐῶν ἰδέαν τῶν ὄντων ἑκάστου τὴν αὐτὴν ἀεὶ εἶναι καὶ οὕτως τὴν τοῦ διαλέγεσθαι δύναμιν παντάπασι διαφθερεῖ».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στάσεων, οὐδεμίαν τῶν ἰδιοτήτων αὐτοῦ παρίστησι καθαρὰν καὶ πλήρη· μόνιμόν τι, ἑαυτῷ ὅμοιον, παντὸς ἑτέρου ἀμιγὲς δύναται νὰ εἶνε μόνον ἐκεῖνο, ὅπερ ἄληπτον ὂν τῇ αἰσθήσει διὰ μόνης τῆς νοήσεως γνωρίζεται. Πᾶν τὸ καθ' ἕκαστον εἶνε πολλαπλοῦν καὶ μεμερισμένον· ἀλλὰ τὰ καθ' ἕκαστον καθίστανται τοῦτο, ὅπερ αὐτὰ εἶνε, μόνον διὰ τῆς κοινῆς αὐτοῖς ἐν τῇ ἐννοίᾳ συνορωμένης οὐσίας. Πᾶν γιγνόμενον ἔχει τὸν σκοπὸν αὐτοῦ ἔν τινι ὄντι· εἶνε οὕτω, διότι εἶνε καλὸν νὰ εἶνε οὕτω (ὁ κόσμος εἶνε, ὡς ὁ Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Σωκράτης ἐδίδασκον, τὸ ἔργον τοῦ λόγου). Ὡσαύτως δὲ καὶ πᾶσα ἡμῶν πρᾶξις ἀνάγκη νὰ ὑπηρετῇ λογικῷ τινι σκοπῷ. Οἱ σκοποὶ οὗτοι δύνανται νὰ κεῖνται μόνον ἐν τῇ πραγματώσει ἐκείνου, ἐν ᾧ ἀναγνωρίζει ὁ νοῦς τὰ μετάβλητα τῶν πραγμάτων ἀρχέτυπα, τῶν ἐννοιῶν[1]. Οὕτω δὲ πανταχόθεν ἀναγκαζόμεθα, ὡς ὁ Πλάτων πιστεύει, νὰ διακρίνωμεν τὴν ὑπὲρ αἴσθησιν οὐσίαν τῶν πραγμάτων ὡς τὸ μόνον ὄντως ὂν ἀπὸ τῆς κατ' αἴσθησιν ἐμφανίσεως αὐτῶν.

Ταύτην τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων βλέπει ὁ Πλάτων, ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων προκύπτει, ἐν τῇ μορφῇ, τῷ «*εἴδει*», ἢ ὅπερ τὸ αὐτό, ἐν τῇ «*ἰδέᾳ*» τῶν πραγμάτων, τοῦτ' ἔστιν ἐν τῷ γενικῷ, ἐν τούτῳ, ὅπερ ὑπάρχει κοινόν σειρᾷ τινι τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων καὶ ἀποτελεῖ τὴν κοινὴν τούτων ἔννοιαν. «Ὅπου πολλὰ τῶν καθ' ἕκαστα τῷ αὐτῷ ὀνόματι σημαίνομεν, τιθέμεθα ἕν τι εἶδος» (Πολ. X, 596 A. πρβλ. VI, 507 B. Θεαιτ. 185 B. κ.ἑφ. Παρμ. 132 C. ΑΡΙΣΤ. Μετὰ τὰ φυσ. XIII, 4. 1078 *b* 30. I, 9. 990 *b* 6 καὶ ἀλλ.). Τοὐναντίον δὲ τὸ καθ' ἕκαστον ὡς τοιοῦτον (ὡς π. χ. ἡ ψυχή, περὶ ἧς ἐρρόνουν τοῦτο ὁ Ritter καὶ ἄλλ.) οὐδέποτε δύναται νὰ εἶνε εἶδος. Τοῦτο δὲ τὸ γενικὸν δὲν ὑπάρχει κατὰ τὸν Πλάτωνα, (οὗπερ ἡ πρὸς τὸν Ἀντισθένην ἔρις (ἰδὲ σελ. 101) περὶ τοῦτο τὸ σημεῖον στρέφεται,) ἁπλῶς ἐν τῷ νῷ ἡμῶν ἢ ἐν τῷ νῷ τῆς θεότητος[2]. Ἀλλ' *αὐτὸ καθ' αὑτὸ μεθ' αὑτοῦ μονοειδὲς ἀεὶ ὂν ὡσαύ-*

[1] Φαίδ. 74 A κ.ἑφ. 78 Δ κ.ἑφ. 97 B — 103 C. Πολ. V, 478 E κ.ἑφ. VII, 523 C κ.ἑφ. X, 596 A. Τιμ. 27 E κ.ἑφ. 68 E. Παρμ. 131 E. Φιλήβ. 54 B. Θεαιτ. 176 E. Ἀριστ. Μετὰ τὰ φυσ. I, 6 ἀρχ. XIII, 9. 1086 *a* 35 κ.ἑφ. πρβλ. I, 9. 990 *b* 8 κ.ἑφ.

[2] Ἡ γνώμη αὕτη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς νέας πυθαγορείου καὶ νέας πλατωνικῆς σχολῆς μέχρι τοῦδε πολλοὺς ἔσχεν ὀπαδούς. Ὁ Πλάτων διαρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τως κατὰ ταὐτὰ ἔχει καὶ οὐδέποτε οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἀλλοίωσιν οὐδεμίαν ἐνδέχεται· εἶνε τὸ ἀίδιον πρότυπον τῶν κατὰ μετοχὴν αὐτοῦ ὑπαρχόντων πραγμάτων, κεχωρισμένον ἀπὸ τούτων καὶ διὰ μόνου τοῦ νοῦ ὁρατόν (Συμπ. 211 Α. Φαίδ. 78 Δ. 100 Β. Παρμ. 135 Α. Πολ. VI, 507 Β. Τιμ. 28 Α. 51 Β κ. ἑφ.). Αἱ ἰδέαι εἶνε, ὡς ταύτας ὁ Ἀριστοτέλης εἰώθε νὰ σημαίνῃ, «*χωριστά*»· καὶ ἀκριβῶς διὰ τοῦτο, διότι εἶνε αἱ ἰδέαι καθ' ἑαυτάς, εἶνε καὶ τὸ μόνον ὄντως καὶ ἀρχικῶς ὄν, εἰς ὃ ὀφείλει τὴν ἑαυτοῦ πραγματικότητα πᾶν τὸ γιγνόμενον καὶ μεταβαλλόμενον· ὀνομάζονται δὲ ἡ «*οὐσία*», τὸ «*ὄντως ὄν*», «*ὃ ἔστιν ὄν*», τὸ καθ' ἑαυτὸ ὂν ἢ τὸ καθ' αὐτὸ τῶν πραγμάτων[1]· καὶ ἐπειδὴ ἑκάστης τάξεως πραγμάτων μία μόνη ἰδέα ὑπάρχει (Παρμ. 131 Ε. 132 C. Πολ. VI, 493 Ε. 507 Β.) χαρακτηρίζονται καὶ ὡς «*ἑνάδες*» ἢ «*μονάδες*» (Φιλήβ. 15 Α κ.ἑφ.). Ἵστανται ἄρα ἀπέναντι μὲν τῆς πολλαπλότητος τῶν πραγμάτων ὡς τὸ ἑνιαῖον, ἀπέναντι δὲ τῆς μεταβολῆς αὐτῶν ὡς τὸ ἀμετάβλητον. Εἰ ἐν τῷ αἰσθητῷ κόσμῳ μόνον τὸ γίγνεσθαι μετὰ Ἡρακλείτου δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν, αἱ ἰδέαι δεικνύουσιν ἡμῖν τὸ εἶναι, ἐν ᾧ ἀναγνωρίζει ὁ Πλάτων μετὰ τοῦ μεγάλως ὑπ' αὐτοῦ τιμωμένου Παρμενίδου τὸ μόνον ἀληθὲς τῆς ἐπιστήμης ὑποκείμενον. Ἀλλ' ὅμως δὲν θέλει νὰ ἐννοῇ τὸ εἶναι τοῦτο ὅπως οἱ Ἐλεᾶται ὡς τοιοῦτον, ὥστε ν' ἀποκλείῃ ἀφ' ἑαυτοῦ πᾶσαν διαφοράν. Δεικνύει ἐν τῷ Σοφιστῇ (244 Β κ.ἑφ. 251 κ.ἑφ.), ὅτι ἕκαστον ὄν, ὥς τι ὡρισμένον παρὰ τὴν ἑαυτοῦ ἑνότητα ἔχει καθ' ἑαυτὸ πολλαπλότητα ἰδιοτήτων, καί, καθ' ὅσον διαφέρει παντὸς ἄλλου, ἀπείρως πολὺ μὴ ὂν (τοῦτ' ἔστιν ἄλλως ὄν), ὅτι ἑπομένως παρ' ἑκάστῃ ἐννοίᾳ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ μετὰ τίνων ἄλλων δύναται αὕτη νὰ

ρήδην αὐτῇ ἀντιλέγει. Παρμ. 132 Β. Τιμ. 51 Β. καὶ τὰ Πολ. X, 597 Β δὲν δύνανται νὰ προενεχθῶσιν ὑπὲρ αὐτῆς.

[1] «αὐτὸ ἕκαστον, αὐτὸ τὸ καλόν, αὐτὸ τὸ ἀγαθόν» Φαίδ. 65 Δ. 78 Δ, «αὐτὸς δεσπότης, ὅ ἔστι δεσπότης» Παρμ. 133 Δ, «σφαῖρα αὐτὴ ἡ θεία» Φιλήβ. 62 Α, «αὐτὸ καλὸν κ.τ.λ. ὃ ἔστιν ἕκαστον» Πολ. VI, 507 Β.— Ὅθεν παρ' Ἀριστοτέλει οὐ μόνον «αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν κτλ.», ἀλλὰ καὶ «αὐτὸ ἀγαθόν, αὐτὸ ἓν καὶ ὄν», καὶ ἐν μιᾷ λέξει «αὐτοάνθρωπος, αὐτοαγαθόν, αὐτοεπιστήμη, αὐτοέκαστον κτλ». Πρβλ. BONITZ Ind. Arist. 124 6 52 κ. ἑφ. 123 6 46 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐπικοινωνήσῃ καὶ μετὰ τίνων οὐχί· καὶ ἐν Παρμενίδι ἀναιρεῖ ἐπὶ ἐμμέσου ὁδοῦ τήν τε δόξαν, ὅτι πολλαπλότης μόνον ἄνευ ἑνότητος ὑπάρχει, καὶ τὴν ἑτέραν, ὅτι ἑνότης μόνον ἄνευ πολλαπλότητος. Βραδύτερον τοῖς Πυθαγορείοις ἑπόμενος παρίστη ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας ὡς ἀριθμούς (πρβλ. § 50)· ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ δὲν εὑρίσκεται εἰσέτι ὁ τύπος οὗτος τῆς παραστάσεως, ἀλλ' ὅμως προσεγγίζει τοῦτῳ ὁ Φίληβος, ὅταν 14 C κ.ἑφ. σαφῶς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν Πυθαγορείων (καὶ ἰδίως τοῦ Φιλολάου) ἀναφερόμενος διδάσκῃ, ὅτι οὐ μόνον τὰ πράγματα ἀλλὰ καὶ αἱ ἐνιαῖαι ἀίδιοι οὐσίαι συνίστανται ἐξ ἑνὸς καὶ πολλῶν, ἔχουσιν ἐν ἑαυταῖς πέρας καὶ ἄπειρον. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἀμετάβλητον τῶν εἰδῶν δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ οὕτως, ὥστε νὰ εἶνε ἀδύνατον νὰ νοήσωμεν ταῦτα ὡς τὰς αἰτίας τῶν γιγνομένων καὶ μεταβαλλομένων· διότι ἡ οὐσία ἧς ταῦτα μετέχουσιν ἐκ τῶν εἰδῶν μόνον δύναται νὰ προέρχηται· καὶ ἀληθῶς χαρακτηρίζει καὶ ὁ Πλάτων ἐν Φαίδωνι 99 Δ κ.ἑφ. τὰς ἰδέας ὡς τὰς αἰτίας, δι' ἃς γίνεται ἕκαστον ὅ,τι εἶνε· κατὰ τὰ ἐν Πολ. VI, 508 E. VII, 517 B ἡ τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέα εἶνε ἡ αἰτία πάσης τελειότητος, πάσης οὐσίας καὶ γνώσεως· ἀλλὰ τῷ ἀγαθῷ συμπίπτει (Φιλήβ. 22 C) ὁ θεῖος νοῦς, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, ἣν ἄλλως τὰ εἴδη κατέχουσιν, εὑρίσκομεν ἐν Φιλήβῳ (23 C κ.ἑφ. 26 E κ.ἑφ. 28 C κ.ἑφ.) τὴν «*αἰτίαν*», ἐξ ἧς κατάγεται πᾶσα ἐν τῷ κόσμῳ τάξις καὶ νοῦς. Ὅτι ἀκριβέστερον δεικνύει ὁ Σοφιστής (248 A κ.ἑφ.), ὅτι τὸ ὄντως ὂν ἀνάγκη νὰ νοῆται ὡς ἐνεργοῦσα δύναμις καὶ ἑπομένως ν' ἀπονέμηται αὐτῷ κίνησις, ζωή, ψυχὴ καὶ νοῦς. Πῶς δὲ συμβιβάζονται ταῦτα πρὸς τὸ ἀμετάβλητον τῶν ἰδεῶν, δὲν ἐπειράθη βεβαίως ὁ Πλάτων νὰ δείξῃ καὶ ἡ δυναμικὴ αὕτη ἀντίληψις τῶν ἰδεῶν ὡς ἐνεργουσῶν δυνάμεων ὑπεχώρησε παρ' αὐτῷ κατ' ἀνάγκην τῇ ὀντολογικῇ, καθ' ἣν αἱ ἰδέαι εἶνε οἱ ἀμετάβλητοι τῶν πραγμάτων τύποι.

Ἐπειδὴ λοιπὸν αἱ ἰδέαι ἢ τὰ εἴδη οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ αἱ εἰς αὐτοτελεῖς μεταφυσικὰς ὑποστάσεις μονιμοποιηθεῖσαι γενικαὶ ἔννοιαι, διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ ὑπάρχωσιν εἴδη πάντων, ὅσα δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς γενικὴν ἔννοιαν καὶ νὰ δηλωθῶσι δι' ἁρμόζοντος ταύτῃ ὀνόματος. Τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐξήγαγεν ὁ Πλάτων καὶ πραγματικῶς. Εὑρίσκομεν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ εἴδη πάντων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πραγμάτων, οὐ μόνον οὐσιῶν, ἀλλὰ καὶ ἰδιοτήτων, σχέσεων καὶ ἐνεργειῶν, οὐ μόνον φυσικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ δημιουργημάτων τῆς τέχνης, οὐ μόνον τιμίων ἀλλὰ καὶ φαύλων καὶ σμικρῶν, π. χ. τὸ εἶδος τοῦ μεγέθους, τὸ τῆς δυάδος, τὸ τοῦ ὀνόματος, τὸ τῆς κλίνης, τὸ τοῦ δούλου, τὸ τοῦ βορβόρου, τὸ τῆς ἀδικίας, τὸ τοῦ μὴ ὄντος κ. οὗ. ἑφ. Βραδύτερον μόνον περιώριζεν ὁ Πλάτων τὰς ἰδέας ἐπὶ τῶν φυσικῶν πραγμάτων (Πρβλ. σελ. 139.). Πάντα τὰ εἴδη ταῦτα εὑρίσκονται πρὸς ἄλληλα ἐν ὡρισμένῃ σχέσει, ταύτης δὲ ἡ συστηματικὴ ἔκθεσις εἶνε τὸ ἔργον τῆς ἐπιστήμης (Πρβλ. σελ. 117). Ἀλλ' ὅμως οὐ μόνον ἡ ἔννοια τῆς ἐκ τῶν προτέρων κατασκευῆς τοῦ συστήματος τούτου τῶν ἐννοιῶν εἶνε ξένη τῷ Πλάτωνι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν λογικὴν αὐτοῦ ἔκθεσιν μόλις ἀσθενῆ τινα ἀπόπειραν ἐποιήσατο. Μόνον περὶ τῆς ὑπερτάτης αὐτοῦ κορυφῆς ἐξεφράσθη (Πολ. VI, 504 Ε κ.ἑ. VII, 517 Β) ἀκριβέστερον χαρακτηρίσας ὡς τοιαύτην τὴν *ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ*. Ἐν τῷ κόσμῳ τὰ πάντα εἶνε οὕτως, ὡς εἶνε, διότι οὕτως ἦσαν ὡς ἄριστα, καὶ τότε μόνον θὰ κατανοηθῶσιν ἀληθῶς, ὅταν ἀναχθῶσιν εἰς τὸ ἀγαθὸν ὡς εἰς τὸν τελευταῖον αὐτῶν σκοπόν (Φαίδ. 97. Β. κ. ἑφ.). Ἡ ἔννοια αὕτη λαμβάνει διὰ τὸν Πλάτωνα τὴν ἐξῆς μορφήν, ὅτι τὸ ἀγαθὸν εἶνε ὁ ἔσχατος λόγος πάσης ὑπάρξεως καὶ γνώσεως, ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ ἡ ἰδέα εἶνε ἐκείνη, ἥτις ὑπεράνω ἀμφοτέρων κειμένη παρέχει τοῖς μὲν οὖσι τὴν πραγματικότητα αὐτῶν, τῷ δὲ γινώσκοντι τὴν λογικότητα αὐτοῦ καὶ τὴν γνῶσιν. Κατὰ τὸν Πλάτωνα συμπίπτει ἄρα τὸ ἀγαθὸν ὡς ἡ ἀνυπόθετος αἰτία πάσης ὑπάρξεως πρὸς τὴν θεότητα, ἥτις καὶ ἐν Τιμ. 28 C. 37 A ἀπαραλλάκτως, ὡς ἐκεῖνο, χαρακτηρίζεται καὶ ἐν Φιλήβῳ 22 C (Πρβλ. ΣΤΟΒ. Ἐκλ. I, 58) ὡς ταὐτὸν τῷ ἀγαθῷ θεωρεῖται. Πῶς ὅμως τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ὡς πᾶσα ἰδέα γενικόν τι, καὶ ὡς ἀνωτάτη ἰδέα τὸ γενικώτατον, τὸ ἀνώτατον γένος ἔπρεπε νὰ εἶνε, ἠδύνατο συγχρόνως νὰ εἶνε ἡ θεότης, ἐπομένως προσωπικὸν ὄν, τὸ ζήτημα τοῦτο προέθηκεν ἑαυτῷ ὁ Πλάτων ἀναμφιβόλως τόσον ὀλίγον, ὅσον καὶ τὸ ζήτημα περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Θεοῦ ἐν γένει.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 41. Ἡ τοῦ Πλάτωνος φυσική. Ἡ ὕλη καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου.

Ἂν ἕκαστον εἶδος εἶνε ἕν, τὰ ὑπ' αὐτὸ ὑπαγόμενα πράγματα εἶνε ἀορίστως πολλά. Ἂν ἐκεῖνο εἶνε ἀΐδιον καὶ ἀμετάβλητον, ταῦτα εἶνε γενητά, φθαρτὰ καὶ ἐν διηνεκεῖ μεταβολῇ διατελοῦντα. Ἂν τὸ εἶδος εἶνε καθαρῶς καὶ ἐντελῶς τοῦτο, ὅπερ τυγχάνει ὄν, τὰ πράγματα οὐδέποτε εἶνε οὕτω. Ἂν ἐκεῖνο εἶνε τελεία οὐσία, ταῦτα ταλαντεύονται μεταξὺ ὄντος καὶ μὴ ὄντος οὕτως, ὡς ἡ φαντασία, ἧς ὑποκείμενον ταῦτα τυγχάνουσι, κυμαίνεται μεταξὺ γνώσεως καὶ ἀγνοίας. Ἡ ἀτέλεια αὕτη τῆς κατ' αἴσθησιν ὑπάρξεως δύναται, ὡς ὁ Πλάτων φρονεῖ, ἐκ τούτου μόνου νὰ ἐξηγηθῇ, ὅτι δῆλα δὴ τὰ αἰσθητὰ ὄντα ἐν μέρει μόνον κατάγονται ἐκ τοῦ εἴδους, κατὰ τὰ λοιπὰ προέρχονται τοὐναντίον ἐξ ἑτέρας τινὸς ἀρχῆς, ἥτις εἶνε διάφορος ἐκείνου· καὶ ἐπειδὴ καὶ ἐν αὐτῇ πᾶσα ὑπόστασις καὶ τελειότης ἐκ τοῦ εἴδους πηγάζει, πρέπει νὰ ζητηθῇ τῆς δευτέρας ταύτης ἀρχῆς ἡ οὐσία μόνον ἐν τούτῳ, ὅπερ διακρίνει τὸ κατ' αἴσθησιν φαινόμενον ἀπὸ τοῦ εἴδους· τοῦτο δὲ δύναται νὰ νοηθῇ μόνον ὡς ἄπειρον, ὅλως μεταβλητόν, μὴ ὂν καὶ ἀγνώριστον. Ἀλλὰ τούτους ἀκριβῶς τοὺς διορισμοὺς ἀποδίδωσιν ὁ Πλάτων τῇ ὑποστάσει ἐκείνῃ τῆς κατ' αἴσθησιν ὑπάρξεως, ἥτις συνήθως δι' ἀριστοτελικοῦ ὅρου ἡ πλατωνικὴ *ὕλη* ὀνομάζεται. Ὁ Πλάτων περιγράφει ταύτην ὡς τὸ μὴ ἔχον πέρας (Φιλήβ. 24 Α. κ. ἑ.), ἢ ὡς βραδύτερον (κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην) ἔλεγε, τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν, ὡς τοῦτο, ὅπερ καθ' ἑαυτὸ ἄμορφον ὂν ὑπόκειται ὡς βάσις πασῶν τῶν μεταβαλλομένων μορφῶν τῶν φαινομένων καὶ εἰσδέχεται ταύτας, ὡς τὸν χῶρον (*χώρα*), ὅστις παρέχει ἕδραν πᾶσι τοῖς γινομένοις, ὥς τι, ὅπερ οὔτε διὰ τοῦ νοῦ οὔτε διὰ τῆς αἰσθήσεως καὶ φαντασίας γινώσκεται, ἀλλὰ μόνον μετὰ κόπου (διά τινος «*λογισμοῦ νόθου*») συμπεραίνεται (Τιμ. 49 Α—52 Δ). Πρὸς ταῦτα συμφωνεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι κατὰ τὸν ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ[1] καὶ τὸν ΕΡΜΟΔΩΡΟΝ (παρὰ ΣΙΜΠΛ. Φυσ. 248, 13) ὁ Πλάτων τὸν χῶρον καὶ διαρρήδην ὡς τὸ μὴ ὂν ἐχαρακτήριζε.

[1] Φυσ. 1. 9. 191 b 36. 192 a 6 πρβλ. III, 2. 201 b 20. ΕΥΔΗΜΟΣ παρὰ ΣΙΜΠΛ. Φυσ. 431, 8 πρὸς τούτοις Τιμ. 52 Ε. 57 Ε.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Διότι τὸν κενὸν χῶρον ἤδη ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος εἶχον ταυτίσῃ πρὸς τὸ μὴ ὄν· ἀφ' οὗ δ' ἐν τοῖς αἰσθητοῖς οὖσιν εὑρίσκονται ὂν καὶ μὴ ὂν ἀναμεμιγμένα καὶ πᾶσα αὐτῶν ἡ οὐσία ἐκ τοῦ εἴδους κατάγεται, ἔπεται ὅτι διὰ τὸ δεύτερον συστατικὸν μέρος αὐτῶν, τὴν ὕλην, μόνον τὸ μὴ ὂν ὑπολείπεται. Ἐὰν τὸ μὲν παντελῶς ὂν (κατὰ Πολ. V, 477 Α) εἶνε ὑποκείμενον τῆς διὰ τοῦ νοῦ γνώσεως, τὸ δὲ μεταξὺ ὄντος καὶ μὴ ὄντος κείμενον τῆς δόξης καὶ τῆς αἰσθήσεως, ἔπεται ὅτι τὸ δι' οὐδετέρου τῶν δύο τούτων τρόπων δυνάμενον νὰ γνωσθῇ εἶνε μόνον τὸ μὴ ὄν. Ὑπὸ τὴν καλουμένην ἄρα τοῦ Πλάτωνος ὕλην πρέπει κατὰ τὴν ἔννοιαν αὐτοῦ νὰ νοήσωμεν οὐχὶ τὴν τὸν χῶρον πληροῦσαν ὕλην, ἀλλὰ μόνον τὸν χῶρον αὐτόν, ὡς καὶ αὐτὸς δὴ τὴν ὕλην οὐδέποτε ὀνομάζει τὸ ἐξ οὗ, ἀλλ' ἀείποτε μόνον τὸ ἐν ᾧ τὰ ὄντα γένεσιν λαμβάνουσι. Τὰ σώματα κατ' αὐτὸν σχηματίζονται (Πρβλ. § 45) λαμβανόντων μερῶν τινων τοῦ χώρου τὰς μορφὰς τῶν τεσσάρων στοιχείων· ὅτι δὲ τὰ ἐξ οὗ γεννῶνται κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὰ σώματα δὲν εἶνε σωματικὴ ὕλη φαίνεται σαφῶς ἐκ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι διαλύονται κατὰ τὴν εἰς ἄλληλα μετάβασιν εἰς τὰς μικροτάτας αὐτῶν περιγραμμικὰς *ἐπιφανείας*, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἐκ νέου πάλιν ἀνασυσταθῶσιν. Αὐστηρὰ τῆς θεωρίας ταύτης διεξαγωγὴ ἦτο βεβαίως δύσκολος. Ὅθεν παρίστησιν ὁ Πλάτων (Τιμ. 30 Α. 52 Δ. κ. ἑφ. 69 Β.) τὸ πρᾶγμα πάλιν οὕτως, ὡς εἰ εὗρεν ἡ θεότης, ὅτε προέβαινεν εἰς τὴν πλάσιν τῶν στοιχείων, «*πᾶν ὅσον ἦν ὁρατὸν*» ὥς τι ἀδιάτακτον καὶ ἀκανονίστως κινούμενον σύμμιγμα. Ἀλλ' ἡ περιγραφὴ αὕτη κατ' οὐδένα τρόπον δύναται νὰ ληφθῇ κυριολεκτικῶς, διότι δὲν θὰ ἤρμοζε οὐδὲ πρὸς ὕλην χώρου πληρωτικήν, ἄλλως ὅμως (κατὰ Τιμ. 49 Ε κ. ἑφ.) πάσης μορφῆς καὶ παντὸς διορισμοῦ ἐστερημένην. Ἀφ' οὗ δ' ἅπαξ εὕρεθα ἠναγκασμένοι τὸν τύπον τοῦτον τῆς περιγραφῆς νὰ διακρίνωμεν τῆς ἰδίας τοῦ Πλάτωνος γνώμης, τότε οὐδὲν ἡμᾶς κωλύει νὰ καταλέξωμεν καὶ τὴν ἐνταῦθα γινομένην συμπύκνωσιν τοῦ χώρου εἰς ὕλην εἰς τὴν μυθικὴν ὑρήν, ἣν οὕτως ἄφθονον εὑρίσκομεν ἐν τῷ Τιμαίῳ.

Καθ' ὅσον μὲν λοιπὸν τὰ ὄντα μόνον κατὰ τὸ μὴ ὂν διαφέρουσι τῶν ἰδεῶν, τὸ πραγματικὸν ἐν ἀμφοτέροις εἶνε τὸ αὐτό, τὰ ὄντα ὀφείλουσι πᾶσαν τὴν ἐν αὐτοῖς ὑπάρχουσαν οὐσίαν εἰς τὴν «*παρου-*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σίαν» τῶν ἰδεῶν, εἰς τὴν *«μέθεξιν ἢ κοινωνίαν»* τούτων. Καθ' ὅσον δὲ ἐξ ἄλλου τὸ *«μὴ ὄν»* ἐκεῖνο προκαλεῖ πάσας τὰς ἰδιότητας, δι' ὧν διακρίνεται τὸ σωματικὸν τοῦ ἀσωμάτου, ἀνάγκη ν' ἀναγνωρισθῇ ἐν αὐτῷ δεύτερόν τι εἶδος αἰτιότητος πρὸς τὴ τῶν ἰδεῶν, τὸ τῆς τυφλῆς καὶ ἀλόγου ἀνάγκης, ἥτις δὲν ἀναφέρεται εἰς τοὺς τῆς φύσεως σκοπούς, ἀλλ' εἰς τοὺς *ὅρους* τῆς πραγματώσεως αὐτῶν καὶ περιορίζει τὸν νοῦν ἐν τῇ τελευταίᾳ (Τιμ. 46 C κ.ἑφ. 48 A. 56 C. Φαίδ. 98 B κ.ἑφ.). Ἐκτὸς ἐκείνου, ὅπερ τὰ ὄντα ἐκ τῶν ἰδεῶν ὡς δῶρον φέρουσιν, ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς δεύτερόν τι συστατικὸν μέρος, ᾧ ἡμεῖς ὀφείλομεν ν' ἀπονείμωμεν ὡσαύτως οὐσίαν τινά, ἀλλὰ διάφορον τῆς τῶν ἰδεῶν. Αἱ ἰδέαι καὶ τὰ ὄντα ἐμφανίζονται κεχωρισμένα ἀλλήλων, ἐκεῖναι εἶνε τὰ πρότυπα (*παραδείγματα* Θεαίτ. 176 E. Τιμ. 28 C κ. σ.), ταῦτα δὲ τὸ ἀπείκασμα. Ἀπ' ἐκείνης μὲν τῆς ἀπόψεως δὲν ἐμφανίζεται μὲν τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος ὡς πανθεΐα (διότι αἱ πολλαὶ ἰδέαι δὲν εἶνε ἐνταῦθα ἁπλᾶ μέρη ἢ ἀπορροαὶ μιᾶς ὑπερτάτης ἰδέας), παρίσταται δ' ὅμως ὡς ἐνιστικὸν σύστημα, ὡς καθαρὰ ἰδεολογία. Τὰ ὄντα ἔχουσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν ἐν τοῖς εἴδεσιν. Ἀπὸ δὲ τῆς ἑτέρας ἀπόψεως θεωρούμενον ἐμφανίζεται ὡς δυϊστικόν. Αἱ ἰδέαι εἶνε κεχωρισμέναι τῶν ὄντων καὶ τὰ ὄντα τῶν ἰδεῶν. Ἀλλὰ τὸν ἰδιάζοντα χαρακτῆρα τοῦ συστήματος τότε μόνον κατανοεῖ τις, ὅταν ἐννοήσῃ, διὰ τί δὲν ἐδυνήθη ὁ Πλάτων οὔτε τοῦ πρώτου οὔτε τοῦ δευτέρου τῶν τρόπων τούτων τῆς θεωρίας ν' ἀποστῇ καὶ ἑπομένως οὐδέτερον τούτων νὰ διεξαγάγῃ ἀποκλειστικῶς ἢ νὰ συνδυάσῃ ἀμφοτέρους ἄνευ ἀντιφάσεων.

Ἀφ' οὗ δὲ τὸ σωματικὸν εἶνε κεχωρισμένον ἀπὸ τῆς ἰδέας δι' οὕτως εὐρέος διαλείμματος, ὡς ὁ Πλάτων παραδέχεται, μεγάλη παρίσταται ἡ ἀνάγκη διαμέσου τινός, ἀμφότερα συνάπτοντος, τοῦτο δὲ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἄλλο παρὰ τὴν *ψυχήν*. Μόνη ἡ ψυχή, ὡς τὸ αὐτοκίνητον, δύναται νὰ εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς ἐν τῷ σωματικῷ κόσμῳ, δι' αὐτῆς μόνης δύναται νά ἐμφυτευθῇ ἐν τῷ σωματικῷ κόσμῳ ὁ νοῦς, νὰ γεννηθῇ ἡ τάξις τοῦ σύμπαντος καὶ ἡ τῆς φαντασίας καὶ τοῦ νοῦ δύναμις τῶν καθ' ἕκαστον λογικῶν ὄντων[1]. Περὶ τῆς πλάσεως τῆς ψυχῆς τοῦ σύμ-

[1] Φαίδρ. 245 C. Νόμ. X, 891 E κ.ἑφ. Φιλήβ. 30 A κ.ἑφ. Τιμ. 30 A.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παντος παρέχει ὁ Τίμαιος (34 Β κ.ἑφ.) περιγραφήν τινα, ἐξ ἧς ὅμως ὡς σπουδαία ὑπὸ πολλῶν φανταστικῶν κατασκευασμάτων συγκεκαλυμμένη ἔννοια προκύπτει τοῦτο μόνον, ὅτι ἡ ψυχὴ ἵσταται μέση μεταξὺ τῶν ἰδεῶν καὶ τοῦ σωματικοῦ κόσμου καὶ συνάπτει ἀμφότερα, ὅτι εἶνε ἀσώματος καὶ ἑαυτῇ ἴση, ὡς αἱ ἰδέαι, ἀλλ' ἐκτείνεται διὰ τοῦ σωματικοῦ κόσμου κινοῦσα αὐτὸν διὰ τῆς ἰδίας ἀρχικῆς κινήσεως· ὅτι περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς ἀριθμητικὰς καὶ μετρικὰς σχέσεις καὶ γενικῶς πᾶσαν ἐν τῷ κόσμῳ τάξιν καὶ ἁρμονίαν· ὅτι ὡσαύτως πᾶς νοῦς καὶ πᾶσα γνῶσις ἔν τε τῷ σύμπαντι καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον οὖσι διὰ τῆς λογικότητος καὶ τῆς γνωστικῆς αὐτῆς δυνάμεως γίνονται· τὸ δὲ περὶ τῆς προσωπικότητος αὐτῆς ζήτημα προφανῶς ὁ Πλάτων οὐδαμῶς ἑαυτῷ προέθηκε. Τὴν αὐτὴν θέσιν, ἣν ἔχει ἐνταῦθα ἡ τοῦ παντὸς ψυχή, λαμβάνει ἐν μὲν τῷ Φιλήβῳ (25 Α κ.ἑφ.) τὸ «πέρας», ὅπερ ἐξ ἴσου ἡ ἀρχὴ πάσης τάξεως καὶ παντὸς μέτρου θεωρεῖται, ἐν δὲ τῇ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκθέσει τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος (σελ. 139) τὰ «*μαθηματικά*», ὧν ἡ θεωρία καὶ παρ' αὐτῷ μάλιστα τῷ Πλάτωνι (ἰδὲ ἀν. σελ. 119) ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν *εἰς τὴν θεωρίαν* τῶν ἰδεῶν· πλὴν ὅτι ἐνταῦθα μὲν τὸν σύνδεσμον ἰδέας καὶ φαινομένου περγάζεται ὁ τύπος, παρὰ δὲ τῇ ψυχῇ, ἡ κινοῦσα καὶ ζωοποιοῦσα δύναμις. Ἀλλ' ὅσον ὀλιγώτερον ἀμέσως ἐταύτισεν ὁ Πλάτων ἀμφότερα, τόσον ὀλιγώτερον δύναται βεβαίως νὰ παραγνωρισθῇ ἡ στενὴ αὐτῶν συγγένεια.

§ 45. **Τὸ σύμπαν καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ.**

Ἵνα ἑρμηνεύσῃ τὸν κόσμον ὁ Πλάτων ἐκ τῶν ἐσχάτων αὐτοῦ αἰτιῶν, μεταχειρίζεται ἐν τῷ Τιμαίῳ τὸν συνήθη τύπον τῆς κοσμογονίας. Παρίστησι τὸν δημιουργὸν ἀποβλέποντα πρὸς τὸ πρότυπον τοῦ ζῶντος ὄντος (τὸ «*αὐτόζωον*») καὶ συγκεραννύοντα (ἰδὲ ἄν.) τὴν ψυχὴν τοῦ παντὸς ἐκ τῶν συστατικῶν αὐτῆς μερῶν, εἶτα δὲ τὴν ὕλην αὐτῆς ὑπὸ τὴν μορφὴν τῶν τεσσάρων στοιχείων λαμβάνοντα καὶ τέλος ἐξ αὐτῶν ποιοῦντα τὸν κόσμον καὶ κατοικίζοντα αὐτὸν δι' ὀργανικῶν ὄντων. Ἀλλ' ὅμως οὐ μόνον τὰ καθ' ἕκαστα τῆς ἐκθέσεως ταύτης εἶνε κατὰ μέγα μέρος μυθώδη, ἀλλὰ καὶ τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅλον ἔχει τοιαύτην μυθικὴν ὑφήν, ὥστε δύσκολον εἶνε νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς, πόσον μέρος τούτου ἐκφράζει τὴν ἰδίαν τοῦ Πλάτωνος ἐπιστημονικὴν πεποίθησιν. Ὅτι ὁ Πλάτων τὴν ἀληθῆ τοῦ κόσμου αἰτίαν ἐνορᾷ ἐν τῷ νῷ, ἐν ταῖς ἰδέαις, ἐν τῇ θεότητι, εἶνε πάντῃ ἀναμφίβολον· ἀλλ' ἡ διάκρισις τοῦ δημιουργοῦ ἀπὸ τῶν ἰδεῶν (ἢ ἀκριβέστερον, ἀπὸ τῆς ὑψίστης τῶν ἰδεῶν) ἀνήκει ἤδη πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀνεξέταστα μείναντα ζητήματα (Πρβλ. σελ. 123)· εἰ καὶ μὴ φαίνεται δ' ὁ Πλάτων μετὰ δεδηλωμένης συνειδήσεως μεταχειριζόμενος τὴν δόξαν τῆς χρονικῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς ὡς ἁπλοῦν τύπον πρὸς περιβολὴν τῆς ἐννοίας, ὅτι πάντα τὰ ὄντα ἐξαρτῶνται ἐξ ἀρχῶν ἰδανικῶν, ὅμως εὑρίσκεται ἡ δόξα ἐκείνη πρὸς ἄλλους ὁρισμοὺς τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, ἰδίως πρὸς τὴν ἀιδιότητα τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ (σελ. 130), ἐν τοιαύτῃ φανερᾷ ἀντιφάσει, ὥστε ἀναγκάζεταί τις νὰ δεχθῇ, ὅτι ὁ Πλάτων διὰ τῆς δόξης ἐκείνης κυρίως ταύτην μόνην τὴν ἔννοιαν ἐκφράζει· ἂν δὲ πρὸς τοῦτο εἶνε ἀναγκαία σύστασίς τις τοῦ κόσμου ἐν χρόνῳ ἢ ἂν αὕτη εἶνε καθ' αὐτὴν νοητή, οὐδόλως ἐξήτασεν. Ἀλλὰ πολλῷ σπουδαιοτέρα δι' αὐτὸν εἶνε ἐκείνη ἡ γενικὴ ἔννοια. Ὁ κόσμος ὡς τὸ ἔργον τοῦ νοῦ εἶνε πάντῃ σκοπίμως διατεταγμένος· μόνον αἱ τελικαὶ αἰτίαι εἶνε αἱ ἀληθεῖς τῶν φαινομένων ἐξηγητικαὶ ἀρχαί, αἱ ὑλικαὶ εἶνε ἁπλῶς οἱ ὅροι, ὧν ἄνευ τὰ φαινόμενα δὲν θὰ ἦσαν δυνατὰ (πρβλ. σελ. 126). Ὁ Πλάτων ἀποδίδωσιν ἄρα τῇ τελεολογικῇ τῆς φύσεως θεωρίᾳ πολλῷ ὑψηλοτέραν ἀξίαν ἢ τῇ φυσικῇ, ὡς ἐκφράζει τοῦτο ἐν τῷ Τιμαίῳ καὶ διὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀμφοτέρων χωρισμοῦ καὶ διὰ τῆς προτάξεως τῆς πρώτης.

Τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς πλάσιν κόσμου ὑπῆρξεν ἡ πλάσις τῶν κυριωτάτων αὐτοῦ συστατικῶν μερῶν, τῶν τεσσάρων *στοιχείων*. Ταῦτα δ' ὁ Πλάτων παράγει διττῶς. Ἀπὸ τελεολογικῶν ὁρμώμενος λόγων ἀπαιτεῖ πῦρ καὶ γῆν ὡς ὅρους τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἁπτοῦ τῶν σωμάτων, καὶ ἔπειτα δεσμόν τινα ἐν μέσῳ συναγωγὸν ἀμφοτέρων, ὅστις ἐκ *δύο* μεσοτήτων πρέπει ν' ἀποτελῆται, διότι ἐνταῦθα πρόκειται οὐχὶ περὶ ἐπιφανείας, ἀλλὰ περὶ σωμάτων· παρίστησι δὲ μετὰ τοῦ Φιλολάου (ἰδὲ σελ. 46) τέσσαρα ἐκ τῶν πέντε κανονικῶν σωμάτων ἤτοι τὸ τετράεδρον, ὀκτάεδρον, εἰκοσάεδρον καὶ τὸν κῦβον ὡς τοὺς θεμελιώδεις τύπους τοῦ πυρός, τοῦ ἀέρος, τοῦ ὕδατος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τῆς γῆς· ἀλλ' ἔπειτα πέρα ἐκείνων χωρῶν κατασκευάζει καὶ αὐτὰ ταῦτα τὰ σώματα ἐκ τῶν σμικροτάτων ὀρθογωνίων τριγώνων, ἐξ ὧν συντίθενται αἱ ὁρίζουσαι αὐτὰ ἐπιφάνειαι, καὶ παρίστησιν αὐτὰ κατὰ τὴν μετάβασιν τῶν στοιχείων εἰς ἄλληλα (ἥτις τούτου ἕνεκα μόνον ἐν τοῖς τρισὶν ἀνωτέροις εἶνε δυνατή) ἀναλυόμενα εἰς ἐκεῖνα τὰ τρίγωνα καὶ ἐξ αὐτῶν νέα σχηματιζόμενα (Πρβλ. σελ. 125). Ἕκαστον στοιχεῖον ἔχει τὴν φυσικὴν αὐτοῦ χώραν, πρὸς ἣν κατατείνει· διὰ τοῦ συνόλου αὐτῶν εἶνε πᾶς χῶρος ἐν τῷ κόσμῳ ἐντελῶς πεπληρωμένος.

Τὸν κόσμον θεωρεῖ ὁ Πλάτων ὡς τελείαν σφαῖραν, τὴν δὲ Γῆν ὡς σφαῖραν πεπληρωμένην καὶ ἐν τῷ μέσῳ ἠρεμοῦσαν, τὰ δ' ἄστρα προσηρμοσμένα ἐπὶ σφαιρῶν ἢ δακτυλίων (οὕτως, ὡς φαίνεται, τοὺς πλανήτας), ὧν στρεφομένων περιφέρονται ταῦτα κύκλῳ. Ὅταν πάντα τὰ ἄστρα ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν θέσιν, λήγει ἡ μεγάλη (ἐκ 10000 ἐτῶν) τοῦ κόσμου περίοδος· μετὰ ταύτης τῆς περιόδου εἶχεν ἴσως ὁ Πλάτων συνδέσῃ καὶ ἃς παρεδέχετο διὰ πλημμυρῶν καὶ πυρκαϊῶν καταστροφὰς τῆς Γῆς (Τιμ. 22 C κ.ἑ. Νόμ. III, 677 A. κ.ἑ.). Τὰ ἄστρα εἶνε λογικὰ μακάρια ὄντα, οἱ «*ὁρατοὶ θεοί*»· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ κόσμος εἶνε ὁ εἷς πάντα τὰ ἄλλα ὄντα ἐν ἑαυτῷ περιλαμβάνων αἰσθητὸς θεός, τὸ ἀπείκασμα τοῦ ὑπεραισθητοῦ, τὸ τελειότατον καὶ μεγαλοπρεπέστατον πάντων τῶν δημιουργημάτων.

§ 46. Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Πλάτωνος.

Ἐν τῇ τελειότητι τοῦ κόσμου ἔγκειται ὅτι, ὡς τὸ πρότυπον αὐτοῦ, τὸ «*αὐτοζῷον*», περιλαμβάνει καὶ αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ πάντα τὰ εἴδη τῶν ἐμψύχων ὄντων. Ἐκ τούτων ὅμως μόνος ὁ ἄνθρωπος φαίνεται τῷ Πλάτωνι ἄξιος αὐτοτελοῦς μελέτης, περὶ τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων παροδικῶς μόνον ποιεῖ τινας σχεδὸν ἀσημάντους παρατηρήσεις. Λεπτομερέστερον ἀσχολεῖται ἐν τῷ Τιμαίῳ περὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα· ἀλλὰ πρὸς τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν ὀλίγαι μόνον ἐκ τῶν φυσιολογικῶν τούτων γνωμῶν εὑρίσκονται εἰς ἐσωτερικὴν συνάφειαν. Ἡ *ψυχὴ* τοῦ ἀνθρώπου εἶνε κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ὁμοειδὴς πρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ παντός, ἐξ ἧς κατάγεται (Φι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λήθ. 30 Α. Τιμ. 41 Δ κ. ἐφ. 69. C κ. ἐφ.)· ἁπλῆ καὶ ἀσώματος φύσει εἶνε διὰ τῆς αὐτοκινησίας αὐτῆς ἀρχὴ τῆς κινήσεως ἐν τῷ σώματι αὑτῆς· μετὰ τῆς ἰδέας δὲ τῆς ζωῆς ἀχωρίστως συνδεδεμένη δὲν ἔχει οὔτε τέλος οὔτε ἀρχὴν[1] τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. Ἐξ ἀνωτέρου τινὸς κόσμου εἰς τὸ γήινον σῶμα κατελθοῦσαι ἐπιστρέφουσιν αὖθις μετὰ τὸν θάνατον αἱ ψυχαὶ εἰς τὸν αὐτὸν κόσμον ὀπίσω, ἂν διήγαγον βίον καθαρὸν καὶ πρὸς τὰ ὑψηλότερα ἐστραμμένον· ὅσαι δ' ἔχουσιν ἀνάγκην διορθώσεως ὑποβάλλονται τὸ μὲν εἰς κολάσεις ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ, τὸ δὲ εἰς ἀποδημίαν διὰ σωμάτων ἀνθρώπων καὶ ζώων· ἐν τῇ προτέρᾳ ζωῇ αὐτοῦ ἐθεάσατο ὁ νοῦς ἡμῶν τὰς ἰδέας, ἃς αὖθις ἀναμιμνήσκεται, ὅταν βλέπῃ τὰ αἰσθητὰ αὐτῶν ἀπεικάσματα[2]. Τὴν περαιτέρω διεξαγωγὴν τούτων τῶν προτάσεων ἐξέθηκεν ὁ Πλάτων ἐν μυθικαῖς ὑποτυπώσεσι, περὶ ὧν αὐτὸς ὑποδηλοῖ ὅτι εἰς τὰ πολλαχῶς ἀπ' ἀλλήλων ἀποκλίνοντα καθ' ἕκαστα τούτων οὐδεμίαν ἀπονέμει ἐπιστημονικὴν ἀξίαν· ἀλλ' αὐταὶ ἐκφράζουσι τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ πεποίθησιν καὶ μόνον περὶ τῆς μετεμψυχώσεως ἀπορεῖται, ἂν ὁ Πλάτων τὴν εἴσοδον ἀνθρωπίνων ψυχῶν εἰς σώματα ζώων σπουδάζων παρεδέχετο. Ἐξ ἐναντίας δὲ ἡ γενομένη ἀπόπειρα, ἵνα παρασταθῇ ὁ Πλάτων ὡς μὴ παραδεχόμενος προσωπικὴν ἀθανασίαν καὶ προὔπαρξιν[3], οὐ μόνον ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ παρερμηνεύσωμεν κατὰ τρόπον ἀτοπώτατον τὰς ἐξηγήσεις καὶ ἀποδείξεις τοῦ φιλοσόφου ἢ νὰ κηρύξωμεν ὡς ἁπλῆν μεταφορὰν ἢ προσαρμογὴν ὅ,τι αὐτὸς ὡς καθαρωτάτην ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ πεποίθησιν ἐξαγγέλλει, ἀλλὰ παρορᾷ προσέτι, πόσον στενῶς συνδέεται παρὰ Πλάτωνι ἡ πίστις εἰς τὴν ἀθανασίαν διὰ μὲν τῆς περὶ ἀναμνήσεως διδασκαλίας μετὰ τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως, διὰ δὲ τῆς παραδοχῆς μελλούσης ἀνταποδόσεως μετὰ τῆς

[1] Κατὰ Φαίδρ. 245 C κ. ἐφ. Μέν. 86 Α καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐν Φαίδ. κ. ἐφ. ἀποδείξεως περὶ ἀθανασίας· ἄλλως ἐν τῷ Τιμαίῳ, ἀλλὰ πρβλ. σελ. 128.

[2] Ἀνωτέρω ἐπιβεβαιοῦνται ὑπό τε τοῦ Φαίδωνος, ἐν ᾧ πέντε διεξάγονται ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀθανασίας, καὶ ὑπὸ τῶν ἑξῆς διαλόγων· Φαίδρ. 245 C κ. ἐφ. Γοργ. 523 κ. ἐφ. Μέν. 80 Δ κ. ἐφ. Πολ. X, 608 C κ. ἐφ. Τίμ. 41 Δ κ. ἐφ.

[3] TEICHMUELLER Studien zur Gesch. der Begriffe (1875) σελ. 107 κ. ἐφ. Die platonische Frage 1876.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ήθικῆς καὶ θεολογίας, διὰ δὲ τῆς ἀντιθέσεως τῶν νοητῶν, ὡς ἀιδίων, καὶ τῶν αἰσθητῶν, ὡς φθαρτῶν, μεθ' ὅλης τῆς μεταφυσικῆς αὐτοῦ.

Συμφώνως πρὸς τὰς δόξας ταύτας τὴν κυρίαν τῆς ψυχῆς οὐσίαν δὲν δύναται ὁ Πλάτων ἀλλαχοῦ νὰ ζητῇ ἢ μόνον ἐν τῇ νοητικῇ αὐτῆς φύσει, ἐν τῷ λόγῳ αὐτῆς («*λογιστικὸν*» Φιλήβ. 22 C. «*νοῦς*»). Μόνος ὁ λόγος εἶνε τὸ θεῖον καὶ ἀθάνατον αὐτῆς μέρος· μόνον κατὰ τὴν εἰς τὸ σῶμα εἴσοδον συνενοῦται μετ' αὐτοῦ κατὰ πρῶτον τὸ θνητὸν μέρος, ὅπερ πάλιν εἰς δύο διαιρεῖται μέρη εἰς τὸν «*θυμὸν*» ἢ τὸ «*θυμοειδὲς*» καὶ τὸ «*ἐπιθυμητικὸν*» ἢ «*φιλοχρήματον*». Ὁ λόγος ἔχει τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν τῇ κεφαλῇ, ὁ θυμὸς ἐν τῷ στήθει, τὸ ἐπιθυμητικὸν ἐν τῇ γαστρί (Πολ. IV, 435 B κ. ἑφ. Τιμ. 69 C κ. ἑφ. 72 Δ. Φαίδρ. 246). Πῶς ὅμως τῷ ὄντι συμβιβάζεται πρὸς τὴν τριχῇ ταύτην διαίρεσιν τῆς ψυχῆς ἡ ἑνότης τῆς προσωπικῆς ζωῆς, πρὸς ποῖον τῆς ψυχῆς μέρος ἀνήκει τὸ αὐτοσυνειδὸς καὶ ἡ βούλησις, πῶς ἐδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ σώματος ἐλευθέρᾳ ψυχῇ καί τις κλίσις πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, πῶς αἱ σωματικαὶ καταστάσεις καὶ ἡ καταγωγὴ δύνανται νὰ ἔχωσι πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἰσχυροτάτην ῥοπήν, ἣν αὐτὸς ταύταις ἀπονέμει, περὶ τούτων οὐδεμίαν παρέχει ἡμῖν ὁ Πλάτων ἐξήγησιν. Ὡσαύτως ἥκιστα ἐξετάζει τὴν φύσιν τοῦ αὐτοσυνειδότος καὶ τῆς βουλήσεως· καίτοι δὲ σαφῶς προϋποτίθησι τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως (Πολ. X, 617 E. 619 B. Τιμ. 41 E. κ. ἑφ. Νόμ. X, 904 B.), ὅμως λείπει παρ' αὐτῷ πᾶς περὶ τούτου ὑπαινιγμός, πῶς αὕτη δῆλα δὴ συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἐξ ἴσου ὡρισμένως ἐκπεφρασμένην ἀρχὴν τοῦ Σωκράτους, «*οὐδεὶς ἑκὼν κακός*» (Τιμ. 86 Δ κ. ἑφ. Νόμ. V, 731 C. 734 B. IX, 860 Δ κ. ἑφ. Μέν. 77 B κ. ἑφ. Πρωτ. 345 Δ. 358 B).

§ 47. Ἡ τοῦ Πλάτωνος ἠθική.

Ἡ τοῦ Πλάτωνος ἠθικὴ ἔλαβε τὴν ἐπιστημονικὴν μορφὴν καὶ τὸν ἰδανικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τοῦ Σωκράτους καὶ τῆς ἑαυτοῦ μεταφυσικῆς καὶ ἀνθρωπολογίας.

Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς οὐσίαν ἀνήκει τῷ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν κόσμῳ καὶ μόνον ἐν τούτῳ δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἀ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λη θῆ καὶ διαρκῆ οὐσίαν, διὰ τοῦτο ἡ κτῆσις τοῦ ἀγαθοῦ ἢ ἡ εὐδαιμονία, ἥτις ἀποτελεῖ τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ἐπιτυγχάνεται μόνον διὰ τῆς μεταρσιώσεως εἰς τὸν ὑψηλότερον ἐκεῖνον κόσμον. Τοὐναντίον δὲ τὸ σῶμα καὶ ὁ κατ' αἴσθησιν βίος εἶνε τάφος καὶ εἱρκτὴ τῆς ψυχῆς, ἥτις τὰ ἄλογα αὐτῆς μέρη ἔλαβε κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς ἑνώσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος, εἶνε ἡ ἀρχὴ πασῶν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ πασῶν τῶν διαταράξεων τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας. Ὁ ἀληθὴς ἄρα προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου κεῖται ἐν τῇ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου φυγῇ ἐκείνῃ, πρὸς ἣν ὁ Θεαίτητος 176 Α ταυτίζει τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοίωσιν, ἐν τῷ φιλοσοφικῷ ἐκείνῳ θανάτῳ, εἰς ὃν ὁ Φαίδων (64 Α—67 Β) ἀνάγει τὸν βίον τοῦ φιλοσόφου. Ἀλλ' ἐπειδὴ προσέτι τὰ ὁρατὰ εἶνε ἀπεικάσματα τῶν ἀοράτων, προκύπτει ἐντεῦθεν τὸ καθῆκον νὰ χρησιμοποιῶμεν τὸ κατ' αἴσθησιν φαινόμενον ὡς βοήθημα πρὸς τὴν θέαν τῆς ἰδέας καὶ ταύτην εἰς ἐκεῖνο νὰ εἰσάγωμεν. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁρμώμενος προβαίνει ὁ Πλάτων εἰς τὰς περὶ ἔρωτος (σελ. 117) ἀποφάνσεις αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἐν Φιλήβῳ ἐξέτασιν περὶ τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ (ἧς τὸ πόρισμα ἐν Φιλ. 61 κ. ἑφ.)· διότι εἰ καὶ ζητεῖ τὸ πολυτιμότατον συστατικὸν μέρος τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῷ νῷ καὶ τῇ φρονήσει, θέλει ὅμως νὰ συμπεριλάβῃ ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτοῦ οὐ μόνον τὴν κατὰ πεῖραν γνῶσιν, τὴν ὀρθὴν δόξαν καὶ τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡδονήν, ἐφ' ὅσον αὕτη συμβιβάζεται πρὸς τὴν τοῦ νοῦ ὑγίειαν· καὶ ἐν λυπηραῖς δὲ τύχαις (Πολ. Χ. 603 Ε κ. ἑφ.) ἀπαιτεῖ οὐχὶ ἀναισθησίαν, ἀλλ' ἐγκράτειαν καὶ μετριασμὸν τῆς αἰσθήσεως. Ἀλλ' εἰ καὶ ἀναγνωρίζεται ἐν αὐτοῖς ἡ σημασία, ἣν ἔχουσι πρὸς τὸν ἄνθρωπον τὰ ἐκτὸς αὐτοῦ, ὅμως ὁ οὐσιώδης ὅρος τῆς εὐτυχίας τοῦ ἀνθρώπου εἶνε κατὰ τὸν Πλάτωνα ἀποκλειστικῶς ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοῦ ποιότης, ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ· τοῦτο δὲ οὐχὶ μόνον ἕνεκα τῆς ἀμοιβῆς, ἥτις ἀσφαλίζεται αὐτῷ ἔν τε τῇ παρούσῃ καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ δίκαιος ἔτι καὶ τότε θὰ ἦτο ἀπολύτως εὐτυχέστερος τοῦ ἀδίκου, ἂν οἵ τε θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι προσεφέροντο πρὸς ἐκεῖνον μὲν ὡς εἰς τοῦτον προσήκει, πρὸς τοῦτον δὲ ὡς ἁρμόζει εἰς ἐκεῖνον. Τὸ ἄδικα πράττειν εἶνε πολλῷ χεῖρον ἢ τὸ ἄδικα πάσχειν καὶ τὸ κολάζεσθαι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασιν εὐκταιότερον ἢ τὸ ἀκόλαστον μένειν.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Διότι ἡ ἀρετὴ ὡς τὸ κάλλος καὶ ἡ ὑγίεια τῆς ψυχῆς εἶνε αὐτὴ ἡ εὐδαιμονία. Φέρει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀμοιβὴν αὐτῆς ὁμοίως, ὡς ἡ κακία τὴν ἑαυτῆς τιμωρίαν. Ἡ ἀρετὴ εἶνε ἡ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐπικράτησις τοῦ θείου καὶ ἡ κατάστολὴ τοῦ ζῳώδους καὶ ὡς τοιαύτη τὸ μόνον, ὅπερ ἡμᾶς ἐλευθέρους καὶ πλουσίους ποιεῖ, ὅπερ διαρκῆ εὐθυμίαν καὶ ψυχῆς ἠρεμίαν ἡμῖν παρέχει[1].

Καὶ ἐν τῇ περὶ *ἀρετῆς διδασκαλίᾳ* ἀκολουθεῖ κατ' ἀρχὰς ὁ Πλάτων ὅλως τῷ Σωκράτει· δὲν παραδέχεται ὡς ἀληθῆ τὴν συνήθη ἀρετὴν ἅτε μὴ τεθεμελιωμένην ἐπὶ τῆς φρονήσεως, ἀλλ' ἀνάγει τἀνάπαλιν πάσας τὰς ἀρετὰς εἰς τὴν φρόνησιν καὶ ὑποστηρίζει ἅμα τῇ ἑνότητι καὶ τὸ διδακτὸν τῆς ἀρετῆς. Οὕτως ἐν Λάχητι, Χαρμίδῃ καὶ Πρωταγόρᾳ (πρβλ. σελ. 116). Ἀλλ' ἤδη ἐν Μένωνι (96 Δ κ. ἑφ.) ἀποδέχεται ὅτι πρὸς τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἡ ὀρθὴ δόξα δύναται νὰ κινήσῃ πρὸς ἀρετήν, καὶ ἐν τῇ Πολιτείᾳ (II, 376 Ε. III, 401 Β κ. ἑφ. 410 Β. κ. ἑφ.) θεωρεῖ τὴν ἀτελῆ, ἐπὶ συνηθείας καὶ ὀρθῶν δοξῶν στηριζομένην ταύτην ἀρετὴν ὡς τὴν ἀπαραίτητον βαθμίδα τῆς ὑψηλοτέρας ἐπὶ ἐπιστημονικῆς γνώσεως ἐδραζομένης ἀρετῆς. Ὡσαύτως δὲ οὐ μόνον ὁμολογεῖ νῦν ὅτι αἱ ἠθικαὶ κλίσεις, ἡ ἤρεμος καὶ ἡ πυρώδης φύσις (*σωφροσύνη* καὶ *ἀνδρεία* Πολιτ. 306 κ. ἑφ.), ἡ φιλησδονία, ἡ τῆς βουλήσεως ἰσχὺς καὶ ἡ διανοητικὴ δύναμις (Πολ. III, 415. IV, 435 Ε. VI, 487 Α), εἶνε ἀνίσως διανενεμημένα καὶ ἐνὶ ἑκάστῳ καὶ λαοῖς ὅλοις, ἀλλ' ἡ ψυχολογία αὐτοῦ καθίστησιν αὐτῷ προσέτι δυνατόν, ἵνα συμβιβάσῃ πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς ἀρετῆς τὴν πολλαπλότητα αὐτῶν ἀπονέμων ἑκάστῃ τῶν θεμελιωδῶν ἀρετῶν ὡρισμένην ἐν τῇ ψυχῇ χώραν. Τοιαύτας δ' ἀρετὰς ἀριθμεῖ ὁ Πλάτων τέσσαρας, ὧν τὴν ἀπόδειξιν αὐτὸς πρῶτος ἀπεπειρᾶται, καὶ ὧν τὸν ἀριθμὸν αὐτὸς κατὰ πρῶτον φαίνεται σταθερῶς ὁρίσας. Ἐν τῇ ὀρθῇ ποιότητι τοῦ νοῦ συνίσταται ἡ σοφία, ἡ δὲ ἀνδρεία ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ θυμοειδὲς διασώζει διά τε ἡδονῶν καὶ λυπῶν τὴν περὶ τῶν φοβερῶν τε καὶ μὴ διάγνωσιν τοῦ λόγου. Ἐν τῇ συμφωνίᾳ πάντων τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς περὶ τοῦ ζητήματος, ποῖον ἐξ αὐτῶν ὀφείλει νὰ ἐπιτάσσῃ καὶ ποῖον νὰ ὑπακούῃ, συνίστανται ἡ

[1] Γοργ. 504 Α κ.ἑφ. Πολ. I, 353 Α κ.ἑφ. IV, 443 C κ.ἑφ. IX, 583 Β. κ. ἑφ. X, 609 Β. κ. ἑφ. Θεαιτ. 177 Β κ. ἑφ. κ. ἀλλ.

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σωφροσύνη· ἐν τῷ συνόλῳ τῆς σχέσεως ταύτης ἤτοι ἐν τούτῳ, ὅτι ἕκαστον τῆς ψυχῆς μόριον τὰ ἑαυτοῦ ἐκπληροῖ ἔργα καὶ δὲν ἐπιχειρεῖ καὶ πέρα τούτων, ἡ δικαιοσύνη (Πολ. IV, 441 C κ. ἑφ.). Τὸ διάγραμμα τοῦτο δὲν ἐπεχείρησεν ὁ Πλάτων νὰ ἀναπτύξῃ εἰς τέλειον περὶ ἀρετῆς σύστημα. Ὁσάκις δοθῇ αὐτῷ ἀφορμὴ νὰ ἐκφρασθῇ περὶ ἠθικῆς ἐνεργείας καὶ καθηκόντων, παρίστησιν ἡμῖν τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους αὐτοῦ ἐν τῇ εὐγενεστάτῃ αὐτῆς μορφῇ· καὶ ἂν διά τινων προτάσεων, ὡς ἰδίᾳ διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ κακοποιεῖν τὸν ἐχθρὸν (ἰδὲ σελ. 116), χωρεῖ ἐπέκεινα ταύτης, ἐν ἄλλοις ὅμως δὲν δύναται νὰ διαρρήξῃ τοὺς φραγμοὺς αὐτῆς, ὡς ὅταν π. χ. ἀποφαίνηται γνώμην περὶ τοῦ γάμου, ὅταν καταφρονῇ τὴν χειρωναξίαν καὶ ἀποδέχηται τὴν δουλείαν.

§ 48. Ἡ περὶ πολιτείας διδασκαλία τοῦ Πλάτωνος.

Εἰς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς τοῦ Πλάτωνος ἠθικῆς ἀνήκει πρὸ παντὸς ὁ στενὸς αὐτῆς σύνδεσμος μετὰ τῆς πολιτικῆς. Ἀλλ' ἐνῷ κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὰ ἠθικὰ καθήκοντα παντάπασι σχεδὸν ἐκ τῶν πολιτικῶν καθηκόντων ἐπήγαζον, ὁ Πλάτων ἀνάγει τοὐναντίον τὰ πολιτικὰ καθήκοντα εἰς τὰ ἠθικά. Ὡς ὁ Σωκράτης οὕτω καὶ ὁ Πλάτων εἶνε πεπεισμένος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ἐργάζηται κατὰ πρῶτον ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ κατὰ δεύτερον μόνον λόγον ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ (Συμπ. 216 A). Οὐ μόνον ὑπὸ τὰς ὑφισταμένας πολιτικὰς σχέσεις δὲν εὑρίσκει ἁρμόδιον τῷ φιλοσόφῳ στάδιον πρὸς πολιτικὴν δρᾶσιν (Πολ. 448 A κ. ἑφ. καὶ ἀλλ.), ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ ἰδεώδει αὐτοῦ πολιτείᾳ θεωρεῖ τὸ πολιτεύεσθαι ὡς θυσίαν, ἣν ὁ φιλόσοφος προσφέρει τῷ κοινῷ (Πολ. 519 C κ. ἑφ. 347 A κ. ἑφ. 500 B)· τὸν πολιτικὸν βίον εὑρίσκει κυρίως τούτου ἕνεκα ἀναγκαῖον, διότι δι' αὐτοῦ καὶ μόνου δύνανται νὰ διασωθῇ καὶ κρατήσῃ ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἀρετή (Πολ. 490 E κ. ἑφ. καὶ ἀλλ.). Ὁ ἀληθὴς ἄρα σκοπὸς αὐτοῦ εἶνε ἡ ἀρετὴ καὶ διὰ ταύτης ἡ εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν, τὸ κύριον δ' αὐτοῦ ἔργον ἡ ἀνατροφὴ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἀρετὴν (Γοργ. 464 B κ. ἑφ. 521 Δ κ. ἑφ. Πολιτ. 309 C. Πολ. 500 Δ καὶ ἀλλ.)· εἰ καὶ ἡ πολιτεία συνίσταται κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν (Πολ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

369 Β κ. ἑξ.), ὅμως κοινωνία, ἥτις θὰ περιωρίζετο εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν (ὡς τῶν Κυνικῶν ἡ φυσικὴ πολιτεία), δὲν θὰ ἦτο ἀξία τοῦ ὀνόματος τῆς πολιτείας (Πολ. 372 Δ. Πολιτ. 272 Β). Πᾶσα δ' ἀληθὴς ἀρετὴ στηρίζεται ἐπὶ ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ θεμελιώδης ὅρος πάσης ἀξιολόγου πολιτείας εἶνε ἄρα τὸ νὰ ἄρχῃ ἡ φιλοσοφία, ἢ ὅπερ τὸ αὐτό, ἡ τῶν φιλοσόφων ἀρχή (Πολ. 473 C. Πολιτ. 293 C). Ἡ ἀρχὴ αὕτη ἀνάγκη νὰ εἶνε ἀπόλυτος καὶ δύναται μόνον ὀλίγοις, τοῖς πρὸς τοῦτο ἱκανοῖς, νὰ διαπιστευθῇ, διότι ἡ φιλοσοφία δὲν εἶνε ἔργον τῶν πολλῶν (Πολιτ. 293 Α. Πολ. 428 Δ). Ἡ *σύνταξις* τῆς τοῦ Πλάτωνος πολιτείας εἶνε ἄρα ἀριστοκρατική, εἶνε ἡ ἀπόλυτος, δι' οὐδενὸς νόμου περιοριζομένη ἀρχὴ τῶν εἰδημόνων, τῶν φιλοσόφων (Πολ. 428 Ε. 433 κ. ἑφ. Πολιτ. 294 Α κ. ἑφ. 297 Λ κ. ἑφ.). Ἵνα δὲ ἡ ἄρχουσα αὕτη τάξις ἔχῃ τὴν ἀναγκαιοῦσαν πρὸς τὸ ἔργον αὐτῆς δύναμιν, καὶ ἵνα ἡ πολιτεία ἐξωτερικῶς ἐξησφαλισμένη διατελῇ, ἀνάγκη νὰ προστεθῇ ταύτῃ ὡς δευτέρα τάξις ἡ τῶν πολεμιστῶν (*φυλάκων, ἐπικούρων*)· τὸ δὲ πλῆθος, οἱ γεωργοὶ καὶ οἱ βιομήχανοι, ἀποτελοῦσι τρίτην τάξιν ἀπὸ πάσης πολιτικῆς ἐνεργείας ἀποκεκλεισμένην καὶ ἐν τῇ ἐργασίᾳ μόνον περιωρισμένην (Πολ. 373 Δ κ.ἑφ.). Τὸν χωρισμὸν τοῦτον τῶν τάξεων θεμελιοῖ ὁ Πλάτων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς κατατομῆς τῆς ἐργασίας· ἡ κυρία ὅμως αὐτοῦ αἰτία ἔγκειται ἐν τῇ πεποιθήσει τοῦ φιλοσόφου, ὅτι μόνον ὀλίγοι τινὲς εἶνε ἐπιδεκτικοὶ μορφώσεως πρὸς τὰς ὑψηλοτέρας πολιτικὰς λειτουργίας, καὶ ἐπειδὴ προϋποτίθησι περαιτέρω (Πολ. 415 κ. ἑφ.), ὅτι ἡ πρὸς τοῦτο δεξιότης μεταδίδοται κατὰ κανόνα κληρονομικῶς, ἡ διαφορὰ τῶν τριῶν τάξεων προσεγγίζει πρὸς διαίρεσίν τινα εἰς βίους, αὐτὸς δὲ παραβάλλει τὰς τάξεις ταύτας πρὸς τὰ τρία τῆς ψυχῆς μέρη καὶ κατανέμει εἰς αὐτὰς τὰς ἀρετὰς τοῦ κοινοῦ ὁμοίως, ὡς τὰς ἑνὸς ἑκάστου εἰς τὰ μέρη τῆν ψυχῆς (Πολ. 427 Δ κ. ἑφ.). Ἀλλ' ὅμως, ἵνα ἐπαρκέσωσιν αἱ δύο ἀνώτεραι τάξεις εἰς τὴν ἀποστολήν αὐτῶν (περὶ τῆς τρίτης τάξεως καὶ τῶν βαναύσων αὐτῆς ἐργασιῶν ὀλίγον φροντίζει ὁ ἀριστοκρατικὸς φιλόσοφος), ἀνάγκη ἥ τε μόρφωσις καὶ ἡ διευθέτησις τῶν τοῦ βίου αὐτῶν νὰ διευθύνωνται ὅλως ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ νὰ ῥυθμίζωνται πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτῆς. Ἡ πολιτεία ἐπι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μελεῖται, ὅπως οἱ πολῖται αὐτῆς γεννῶνται ὑπὸ τῶν ἱκανωτάτων γονέων καὶ ὑπὸ εὐνοϊκωτάτας περιστάσεις, ἀνατρέφει αὐτοὺς διὰ μουσικῆς (περὶ τούτου σελ. 138) καὶ γυμναστικῆς· ταύτης δὲ τῆς ἀνατροφῆς, βραδύτερον δὲ καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ πολεμικῆς ἐνεργείας, μετέχουσι καὶ αἱ γυναῖκες. Τοὺς μέλλοντας ἄρχοντας ἐκπαιδεύει πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν ἡ πολιτεία διὰ τῶν μαθηματικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς διαλεκτικῆς, ἵνα ἔπειτα μετὰ πολυετῆ πρακτικὴν δρᾶσιν, ἐὰν ἀποδειχθῶσιν ἐν πᾶσιν εὐδόκιμοι, ἀνυψώσῃ αὐτοὺς κατὰ τὸ 50 τῆς ἡλικίας ἔτος εἰς τὴν πρώτην τάξιν, ἧς τὰ μέλη ἐναλλὰξ τῆς κυβερνήσεως τῆς πολιτείας ἐπιμελοῦνται. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ ἀφιερωθῶσιν ὅλως εἰς ἑαυτὴν ἀποκόπτουσα τὰς ῥίζας τοῦ ἀσπόνδου ἐχθροῦ τῆς πολιτικῆς ἑνότητος, τοῦ ἰδιωτικοῦ συμφέροντος, διὰ τῆς ἄρσεως τῆς τε ἰδιοκτησίας καὶ τῆς οἰκογενείας. Ὅτι ὁ Πλάτων σπουδάζων προτείνει ταῦτα, ὅτι οὐ μόνον σωτηρίους ἀλλὰ καὶ πρακτὰς νομίζει τὰς προτάσεις ταύτας, κεῖται πάσης ἀμφιβολίας ἐκτός, ἀφ' οὗ δὴ καὶ πάντα τἄλλα εἴδη τῆς πολιτείας, πλὴν τῶν ἰδίων (ὧν ἐν μὲν Πολιτ. 300 κ. ἑφ. ἓξ ἀριθμεῖ, ἐν δὲ Πολ. VIII. IX τέσσαρα), ὡς πλημμελῆ χαρακτηρίζει (Πολ. 449 Α. κ. ἀλλ.). Πρὸς ἐξήγησιν αὐτῶν ὅμως δὲν ἐπαρκεῖ οὔτε ἡ προϋπαρξις σπαρτιατικῶν καὶ πυθαγορείων διαρρυθμίσεων οὔτε ἡ ἀντίθεσις πρὸς τἀτοπήματα τῆς ἀττικῆς δημοκρατίας, ἀλλ' ὁ κυριώτατος αὐτῶν λόγος κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ φιλόσοφος ὑπ' αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ συστήματος αὐτοῦ κωλυόμενος δὲν δύναται νὰ ἐνίδῃ ἄλλο τι ἐν τῇ αἰσθητικῇ καὶ ἀτομικῇ ὄψει τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως ἢ κώλυμα μόνον τῆς ἀληθοῦς ἠθικότητος, ὅτι ὁ ὅλος χαρακτὴρ τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ ἐμποδίζει αὐτὸν νὰ ἐννοήσῃ τὸν κατ' αἴσθησιν ἄνθρωπον ὡς τὸ δι' οὗ πραγματοῦται ἡ ἰδέα.

§ 49. Ἡ περὶ τῆς θρησκείας καὶ τῆς τέχνης γνώμη τοῦ Πλάτωνος.

Καὶ ἡ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν τέχνην τοῦ ἔθνους αὐτοῦ στάσις τοῦ Πλάτωνος ῥυθμίζεται κατὰ ἠθικὰς καὶ πολιτικὰς ἀρχάς. Ἀμφότεραι δ' αὗται πάλιν εὑρίσκοντο ὡς εἰκὸς ἐν στενωτάτῃ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συναφείᾳ, ἔνθα οἱ μὲν ποιηταὶ ἦσαν οἱ θεολόγοικαὶ αἱ πρῶται τῆς ἀποκαλύψεως πηγαί, τὸ δὲ θέατρον ἀπετέλει μέρος τῆς λατρείας. Τοῦ Πλάτωνος ἰδία *θρησκεία* εἶνε ἡ φιλοσοφικὴ ἐκείνη μονοθεΐα, καθ' ἣν ἡ μὲν θεότης συμπίπτει πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ δὲ περὶ προνοίας πίστις πρὸς τὴν πεποίθησιν, ὅτι ὁ κόσμος εἶνε ἔργον τοῦ νοῦ καὶ τὸ ἀπείκασμα τῆς ἰδέας, ἡ δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβεια πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν γνῶσιν· καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν προηνέχθησαν καὶ αἱ περὶ θεοῦ ἢ θεῶν δημωδέστεραι αὐτοῦ ἐκφράσεις, αἵτινες ἐξέρχονται βεβαίως, καὶ ἰδίως ἐν τῇ περὶ προνοίας διδασκαλίᾳ καὶ ἐν τῇ θεοδικίᾳ αὐτοῦ, πέρα τῆς αὐστηρᾶς ἀκολουθίας τοῦ συστήματος αὐτοῦ τοσούτῳ εὐκολώτερον ὅσῳ ὀλιγώτερον ἐξήτασε κριτικῶς τὸν κατὰ λόγον καὶ κατὰ δόξαν τύπον τῆς πίστεως ἐκείνης, καὶ ἰδίως ὅσῳ ὀλιγώτερον προέθηκεν ἑαυτῷ πρὸς ἐξέτασιν τὸ θεμελιῶδες ζήτημα τῆς προσωπικότητος τοῦ θεοῦ. Πλὴν τῆς θεότητος ἐν ἀπολύτῳ ἐννοίᾳ χαρακτηρίζονται αἱ μὲν ἰδέαι ὡς ἀΐδιοι θεοί, ὁ δὲ κόσμος καὶ τὰ ἄστρα ὡς ὁρατοὶ θεοί· δὲν ἀποκρύπτει δ' ὁ φιλόσοφος, ὅτι τοὺς θεοὺς τῆς μυθολογίας θεωρεῖ ὡς πλάσματα τῆς φαντασίας (Τιμ. 40 Δ), καὶ ἐκφέρει δριμεῖαν μομφὴν κατὰ τῶν πολλῶν ἀνηθίκων καὶ ἀναξίων τῇ θεότητι μερῶν τῆς μυθολογίας (Πολ. 377 Εκ.ἑφ. κ.ἀλλ.). Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα θέλει νὰ διατηρήσῃ τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν ὡς θρησκείαν τῆς πολιτείας αὐτοῦ, τοὺς δὲ μύθους αὐτῆς ὡς βάσιν τῆς παιδεύσεως, πλὴν ὅτι ὀφείλουσιν οὗτοι πρότερον νὰ καθαρθῶσι τῶν βλαβερῶν ἐκείνων προσθηκῶν καὶ παραμιγμάτων. Ὅ,τι ὁ Πλάτων ἀπαιτεῖ δὲν εἶνε ἀποβολή, ἀλλὰ μεταρρύθμισις τῆς τοῦ λαοῦ πίστεως.

Ὡς ἡ θρησκεία οὕτω καὶ ἡ *τέχνη* κρίνεται ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος πρῶτον κατὰ τὴν ἠθικὴν αὐτῆς δρᾶσιν. Ἀκριβῶς διότι εἶνε αὐτὸς φιλόσοφος καλλιτέχνης, δὲν ἐκτιμᾷ τὴν καθαράν, οὐδενὶ ἑτέρῳ σκοπῷ ὑπηρετοῦσαν τέχνην. Ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ ἀνάγεται ὑπ' αὐτοῦ κατὰ σωκρατικὸν τρόπον, ἄνευ ἀκριβεστέρας ἀναλύσεως τοῦ ἰδιάζοντος αὐτῇ χαρακτῆρος, εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἔννοιαν. Τὴν τέχνην θεωρεῖ ὡς »*μίμησιν*» οὐχὶ τῆς οὐσίας τῶν ὄντων, ἀλλὰ τῆς αἰσθητῆς αὐτῶν ἐμφανίσεως· μέμφεται δ' αὐτὴν ὅτι ἐξ ἀσαφοῦς ἐνθουσιασμοῦ (»*μανίας*») ἐκπηγάζουσα ἐπασχολεῖ τὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

προσοχὴν ἡμῶν περὶ ψευδῆ καὶ ἀληθῆ, περὶ κακὰ καὶ ἀγαθὰ ἐξ ἴσου, ὅτι ἐν πολλοῖς τῶν γεννημάτων αὐτῆς, ὡς ἐν τῇ κωμῳδίᾳ κυρίως, κολακεύει τὰς ταπεινοτάτας κλίσεις, ὅτι διὰ τῆς ποικίλης αὐτῆς παιδιᾶς διαφθείρει τὴν ἁπλότητα καὶ εὐθύτητα τοῦ χαρακτῆρος. Ἵνα ἐπιτύχῃ ὑψηλοτέρων δικαιωμάτων ἡ τέχνη, ὀφείλει νὰ τάξῃ ἑαυτὴν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς φιλοσοφίας, νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἠθικὸν μορφώσεως ὄργανον, νὰ ἐπιδιώκῃ ὡς ὑψίστην αὐτῆς ἀποστολὴν τὸ ἐξαίρειν τὴν ἀξίαν τῆς ἀρετῆς καὶ τὴν φαυλότητα τῆς κακίας. Πρὸς τοῦτον τὸν κανόνα ὀφείλει νὰ ῥυθμίζηται τῆς πολιτείας ἡ διοίκησις καὶ ἐπιστασία, εἰς ἣν ὁ Πλάτων ἐν τοῖς δυσὶ μεγάλοις αὐτοῦ περὶ πολιτείας ἔργοις θέλει ὑποτεταγμένην τὴν τέχνην, καὶ ἰδίως τὴν ποίησιν καὶ τὴν μουσικήν, μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἐλαχίστων. Τὸν ἴδιον κανόνα ἐφαρμόζει καὶ αὐτός, ὅτε οὐ μόνον πάσας τὰς ἀνηθίκους καὶ ἀπρεπεῖς περὶ θεῶν καὶ ἡρώων διηγήσεις ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τρυφηλὴν καὶ ἐκθηλυντικὴν μουσικὴν καὶ σύμπασαν τὴν μιμητικὴν ποίησιν, καὶ ἑπομένως καὶ τὸν Ὅμηρον, ἀπὸ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ἐκβάλλει. Ὁ Πλάτων ἀπαιτεῖ ὡσαύτως, ἵνα *ἡ ῥητορική*, ἧς ἡ ἐν χρήσει ἄσκησις σφοδρότατα κατα δικάζεται (πρβλ. σελ. 117), μετασχηματισθῇ εἰς βοηθητικὸν τῆς φιλοσοφίας ὄργανον.

§ 50. Ἡ μεταγενεστέρα μορφὴ τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας. Οἱ νόμοι.

Τὸ σύστημα, ὅπερ ἡμῖν ἐν τοῖς πλατωνικοῖς συγγράμμασιν ἐκτίθεται καὶ ἐν αὐτῷ ἔτι τῷ Τιμαίῳ καὶ τῷ Κριτίᾳ, *ὑπέστη* κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Πλάτωνος, περίπου ἀπὸ τῆς ἐπανόδου αὐτοῦ ἐκ τῆς τελευταίας εἰς τὴν Σικελίαν ἀποδημίας, σημαντικὰς μεταβολάς. Κατὰ τὸν *Ἀριστοτέλην* ὁ Πλάτων, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀριστοτέλης ἤκουεν αὐτοῦ, περιώριζε τὴν περιοχὴν τῶν ἰδεῶν ἐν τοῖς εἴδεσι τῶν φυσικῶν ὄντων. Αὐτὰς δὲ τὰς ἰδέας ἐχαρακτήριζεν ὡς ἀριθμούς (πρβλ. σελ. 121), διέκρινεν ὅμως τοὺς «*νοητοὺς*» τούτους «*ἀριθμοὺς*» τῶν μαθηματικῶν οὕτως, ὅτι ἐκεῖνοι δὲν συνίστανται ὡς οὗτοι ἐξ ὁμοειδῶν μονάδων καὶ ὅτι ἑπομένως δὲν δύνανται νὰ συναριθμηθῶσιν· ἐκ μὲν τῶν νοητῶν ἀριθμῶν ἐγέννα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰ νοητά, ἐκ δὲ τῶν μαθηματικῶν τὰ μαθηματικὰ μεγέθη· διότι τὰ μαθηματικὰ ἐτίθει ὁ Πλάτων μεταξὺ τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν αἰσθητῶν ὄντων (ἰδὲ ἀν. σελ. 127). Πρὸς τούτοις νῦν δὲν ἠρκεῖτο πλέον εἰς τὸ νὰ δείξῃ, ὅτι τὰ εἴδη εἶνε ὁ ἔσχατος λόγος τῶν φαινομένων, ἀλλ' ἐξήταζε καὶ αὐτὰ τὰ «*στοιχεῖα*» τῶν εἰδῶν καὶ εὕρισκεν αὐτὰ ἐν τῷ ἑνί, ὅπερ ἐταύτιζε πρὸς τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐν τῷ ἀπείρῳ, ὅπερ ὠνόμαζε «*τὸ μέγα καὶ τὸ μικρόν*», ὡς μήτε πρὸς τὰ ἄνω μήτε πρὸς τὰ κάτω περιοριζόμενον, καὶ καθ' ὅσον οἱ ἀριθμοὶ ἐξ αὐτοῦ προέρχονται, πολλαπλότητα ἢ «*ἀόριστον δυάδα*». Πῶς ὅμως ἔχει τοῦτο τὸ ἄπειρον πρὸς τὸ ἓν ἐκεῖνο, ὅπερ εἶναι ὁ λόγος τοῦ σωματικοῦ κόσμου, φαίνεται ὅτι δὲν ἐξήτασε καὶ τούτου ἕνεκα προὐκάλεσε τὸ φάσμα τῆς (ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους δοξαζομένης) ἐντελοῦς ταυτότητος αὐτῶν.[1] Ὡς οἱ Πυθαγόρειοι, πρὸς οὓς προσήγγιζεν ἐν πᾶσι τούτοις, διέκρινε νῦν τῶν τεσσάρων στοιχείων καὶ τὸν αἰθέρα ὡς πέμπτον σῶμα.

Κατὰ τὰ αὐτὰ ἔτη, καθ' ἃ ἐμφανίζεται ὁ τύπος οὗτος τῆς διδασκαλίας, ἀπεπειράθη ὁ Πλάτων νὰ δείξῃ ἐν τοῖς «*Νόμοις*» (περὶ ὧν ὅμως παραβλητέον σελ. 111), πῶς, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑφισταμένων σχέσεων καὶ ἄνευ τῶν προϋποθέσεων τῆς τῶν φιλοσόφων πολιτείας, ἣν ἤδη ἐπαύσατο θεωρῶν ἐφαρμόσιμον, ἐδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ οὐσιωδῶς βελτίωσις τῶν πολιτικῶν πραγμάτων. Ἡ τῆς φιλοσοφίας βασιλεία, ἥτις παρίσταται ἐν τῇ Πολιτείᾳ ὡς ὁ μόνος δυνάμενος νὰ βοηθήσῃ τῇ ἀνθρωπότητι τρόπος, νῦν ἐγκατελείφθη. Ἀντὶ τῶν φιλοσόφων κυβερνητῶν ἐμφανίζεται νῦν σύλλογός τις τῶν φρονιμωτάτων ἄνευ δημοσίας ἐξουσίας, ἀντὶ τῆς διαλεκτικῆς, ὡς ἐπιστημονικῆς γνώσεως τῶν ἰδεῶν, τοῦτο μὲν τὰ μαθηματικά, τοῦτο δὲ ἡ θρησκεία· εἰ καὶ ἡ τελευταία συμφωνεῖ πληρέστατα κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Πλάτωνος, ἀλλ' ὅμως οὐδαμῶς χωρεῖ πέρα τῆς κατὰ ἠθικὰς ἀρχὰς κεκαθαρμένης δημώδους θρησκείας ἐκείνης, ἥτις ἐν τῇ Πολιτ-

[1] Τὰ περὶ τούτου κύρια χωρία τοῦ Ἀριστοτέλους εὑρίσκονται ἐν τοῖς Μετὰ τὰ φυσ. I, 6. 9. XIII, 6 κ. ἑφ. πρὸς ἃ παραβλητέον τὰ τοῦ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ὑπομνήματα. Περαιτέρω Phil. d. Gr. II a, 805 κ. ἑφ. Platon. Studien 217 κ. ἑφ. καὶ παρὰ SUSEMIHL Genet. Entwickl. d. plat. Phil. II, 509 κ. ἑφ. 532 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τείᾳ διὰ τὸ πλῆθος μόνον ἦτο ὡρισμένη ὡς ἀντικατάστασις τῆς διαλεκτικῆς. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τῶν ψυχῶν ἐπιμέλεια καὶ φρονητὶς δὲν ἐπιτρέπεται νῦν τῇ σοφίᾳ ἐν τῇ ἀπολύτῳ τῆς λέξεως σημασίᾳ· τὴν θέσιν ταύτης λαμβάνει ἐνταῦθα ἡ «*φρόνησις*», ἥτις μόλις διακρίνεται τῆς σωφροσύνης, ἐν ᾧ ἡ ἀνδρεία παραδόξως ἀμφοτέρων τούτων ὑποτιμᾶται. Περὶ δὲ τῶν πολιτικῶν διαρρυθμίσεων ἀρκεῖται ὁ Πλάτων ἐν τῷ μετεγενεστέρῳ αὐτοῦ ἔργῳ ἀντὶ τῆς ἄρσεως τῆς ἰδιοκτησίας εἰς τὸν διὰ νόμου περιορισμὸν αὐτῆς καὶ εἰς τὴν ἀμετάβλητον διατήρησιν ὡρισμένου ἀριθμοῦ κλήρων (5040), ἀντὶ τῆς ἄρσεως τῆς οἰκογενείας εἰς ἐπιμελῆ ἐπιτήρησιν τῶν γάμων καὶ τοῦ οἰκιακοῦ βίου. Τῆς ἀρχῆς, ὅτι ἡ τῶν παίδων ἀνατροφὴ πρέπει νὰ γίνηται δημοσία καὶ ἡ αὐτὴ διά τε τὰ ἄρρενα καὶ τὰ θήλεα, ἀντέχεται στερεῶς· ἡ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιμιξία ἐπισκοπεῖται περιδεῶς καὶ περιορίζεται. Τῆς ἐμπορίας, βιομηχανίας καὶ γεωργίας ὀφείλουσι νὰ ἐπιμελῶνται ἀποκλειστικῶς οἱ μέτοικοι καὶ οἱ δοῦλοι, ὥστε ἐκ τῶν τριῶν τάξεων τῆς Πολιτείας μόνη ἡ δευτέρα ἀπομένει ἐνταῦθα. Πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς πολιτείας τίθεται ὡς θεμελιώδης ἀρχὴ σύμμετρός τις σύγκρασις μοναρχικῶν, ἢ ὀρθότερον, ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν στοιχείων, καὶ οἵ τε ὀργανωτικοὶ τῆς πολιτείας θεσμοὶ καὶ οἱ ἀστικοὶ καὶ ποινικοὶ νόμοι διεξάγονται σοφῶς καὶ ἐμπείρως μετ' ἀκριβείας, εἰς πάσας τὰς λεπτομερείας εἰσδυούσης. Ὅτι ἑκάστου νόμου προηγεῖται εἰσαγωγὴ δικαιολογητικὴ εἶνε ὑποχώρησις εἰς τὴν ἀπαίτησιν, ὅτι οὐδὲν πρέπει νὰ γίνηται ἐκ τυρλῆς ὑπακοῆς, ἀλλὰ πάντα ἐξ ἰδίας πεποιθήσεως.

§ 51. Ἡ ἀρχαία Ἀκαδήμεια.

Ὁ ἐπιστημονικὸς σύλλογος, ὃν ὁ Πλάτων εἶχεν ἱδρύσῃ καὶ διευθύνῃ, διετηρήθη καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ ὑπὸ ἰδίους σχολάρχας· οὕτω δὲ ὑπῆρχεν εἰς τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον ὁ τύπος τῆς διατάξεως τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας προεσχεδιασμένος. Τοῦ Πλάτωνος πρῶτος διάδοχος ἐγένετο ὁ ἐπ' ἀδελφῇ ἀνεψιὸς αὐτοῦ *Σπεύσιππος*, ὃν διεδέξατο τῷ 339 π. Χ. ὁ συμμαθητὴς αὐτοῦ *Ξενοκράτης* ὁ Χαλκηδόνιος. Ἐκ τῶν ἀμέσων μαθητῶν τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πλάτωνος οἱ γνωστότατοι εἶνε πλὴν τοῦ Ἀριστοτέλους *Ἡρακλείδης* ὁ Ποντικός, *Φίλιππος* ὁ Ὀπούντιος, *Ἑστιαῖος* ὁ Περίνθιος, *Μενέδημος* ὁ Πειραιεύς. Πάντες οἱ ἄνδρες οὗτοι, ἐξ ὅσων γινώσκομεν περὶ τῶν δοξασιῶν αὐτῶν, ἀντεχόμενοι τῆς πυθαγορείου φιλοσοφίας βαίνουσι τὴν ὁδόν, ἣν ἐτράπη τοῦ Πλάτωνος ἡ φιλοσοφία κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ φιλοσόφου ἔτη. Ὁ *Σπεύσιππος* οὐ μόνον φαίνεται τῇ κατ' ἐμπειρίαν γνώσει («τῇ *ἐπιστημονικῇ αἰσθήσει*») μείζον' ἀποδοὺς ἀξίαν ἢ ὁ Πλάτων, ἀλλὰ καὶ τὴν διδασκαλίαν, δι' ἧς ὁ Πλάτων εἰς φανερωτάτην ἦλθεν ἀντίθεσιν πρὸς τὰς συνήθεις δοξασίας, ἐγκατέλιπεν ὅλως ὡς τοιαύτην, οἵα διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, διότι ἀντὶ τῶν ἰδεῶν ἐτίθετο ὁ Σπεύσιππος τοὺς μαθηματικοὺς ἀριθμούς, τούτους ὅμως ὑπελάμβανε πάντως ὡς κεχωρισμένους τῶν ὄντων. Ὅλως πυθαγορικῶς ἠχεῖ ἓν αὐτοῦ ἀπόσπασμα περὶ τῆς δεκάδος. Ὡς γενικωτάτας ἀρχὰς ἐτίθετο συνῳδὰ τούτοις τὸ ἓν καὶ τὰ πολλά· διέκρινεν ὅμως τὸ ἓν τοῦ τε κοσμοποιοῦ νοῦ, ὃν ὡς ψυχὴν τοῦ παντὸς φαίνεται ὑπολαβὼν καὶ πρὸς τὸ κεντρικὸν τῶν Πυθαγορείων πῦρ συνάψας, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, ὅπερ ἀποτέλεσμα τῆς τοῦ παντὸς διακοσμήσεως ἐθεώρει. Ἐκ τῆς ἑνότητος καὶ πολλαπλότητος παρῆγεν ἰδίως τοὺς ἀριθμοὺς μόνους, τῶν δὲ μεγεθῶν καὶ τῆς ψυχῆς ἐτίθετο ἄλλας ἀναλόγους ἀρχάς· ἀλλὰ φέρεται συγχρόνως (ΔΙΟΓ. IV, 2), ὅτι ὁ Σπεύσιππος ἤγαγε τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας εἰς στενωτέραν πρὸς ἀλλήλας συνάφειαν. Συμφώνως πρὸς τοὺς Πυθαγορείους (καὶ τὸν Πλάτωνα) τοῖς τέσσαρσι στοιχείοις προσετίθει τὸν αἰθέρα. Ἴσως διὰ τὴν μετεμψύχωσιν παρεδέχετο, ὅτι τὰ ταπεινὰ τῆς ψυχῆς μέρη μετὰ τὸν θάνατον ἐπιζῶσιν. Ἐν τῇ ἠθικῇ ἠκολούθει τῇ τοῦ Πλάτωνος, πέρα δὲ ταύτης τόσον μόνον ἐχώρει, ὅσον τὴν ἡδονὴν οὐδὲν ἄλλο ἢ κακὸν οὖσαν ἀπέφαινεν.

Εἰς τοιοῦτον βαθμὸν δὲν προσήγγιζε τῇ πυθαγορικῇ φιλοσοφίᾳ ὁ *Ξενοκράτης*, ἀνὴρ ἀγνοῦ μὲν καὶ σεμνοπρεποῦς χαρακτῆρος, ἀλλὰ διανοίας βραδείας, συγγραφεὺς γόνιμος καὶ ἀναμφηρίστως ὁ πρωτοστάτης τῆς ἀκαδημαϊκῆς σχολῆς, ἣν διηύθυνε μέχρι τοῦ 313/4 π. Χ. Αὐτὸς πρῶτος, ὡς φαίνεται, διέκρινε διαρρήδην τὰ τρία κύρια τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος μέρη, τὴν διαλεκτικήν, φυσικὴν καὶ ἠθικήν. Ὡς πρώτας ἀρχὰς ὁ Ξενοκράτης πυθαγορίζων ἐτίθετο τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἓν ἢ τὸ περιττὸν καὶ τὴν ἀόριστον δυάδα, τὸ ἄρτιον, ἢ ὡς ἔλεγε προσέτι, τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα τῶν θεῶν, τὸ δ' ἓν ἐταύτιζε τῷ νῷ ἢ τῷ Διί. Ὁ πρῶτος αὐτῶν τόκος εἶνε τὰ εἴδη· ἀλλὰ ταῦτα εἶνε κατ' αὐτὸν συγχρόνως μαθηματικοὶ ἀριθμοί. Πρὸς τὴν παραγωγὴν τῶν μεγεθῶν ἐκ τῶν ἀριθμῶν παρεδέχετο σμικροτάτας καὶ ἑπομένως ἀδιαιρέτους γραμμάς. Προσερχομένου εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦ *ταὐτοῦ* καὶ τοῦ *ἑτέρου* γεννᾶται ἡ τοῦ παντὸς ψυχή, ἣν ὁ Ξενοκράτης (ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Τιμαίου) ὥριζεν ὡς ἑαυτὸν κινοῦντα ἀριθμόν. Ἀλλὰ τὴν γένεσιν ταύτην τῆς ψυχῆς δὲν ἤθελε (λαβὼν ἴσως εἰς τοῦτο ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀφορμὴν) νὰ νοήσῃ ἐν χρόνῳ γενομένην. Τὰς ἐν ταῖς διαφόροις τοῦ κόσμου μέρεσιν, οἷον ἐν τῷ οὐρανῷ, ἐν τοῖς στοιχείοις κτλ., ἐνεργούσας δυνάμεις φαίνεται χαρακτηρίσας ὡς θεούς· πρὸς τούτοις παρεδέχετο συμφώνως πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ πίστιν καὶ τοὺς Πυθαγορείους ἀγαθοὺς καὶ κακοὺς δαίμονας. Τὰ στοιχεῖα, οἷς προσετίθει ὡσαύτως καὶ τὸν αἰθέρα, ἐθεώρει συνεστηκότα ἐκ σμικροτάτων σωμάτων. Ὡς ὁ Σπεύσιππος ἐφρόνει καὶ ὁ Ξενοκράτης ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τὰ ἄλογα τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς μέρη ἴσως δὲ καὶ αἱ τῶν ζῴων ψυχαὶ ἐπιζῶσιν. Ἀπέτρεπεν ἀπὸ τῆς χρήσεως τοῦ κρέατος ὡς τροφῆς, διότι δῆθεν ἡ ἀλογία τῶν ζῴων δύναται διὰ τῆς κρεοφαγίας νὰ κτήσηται ἐν ἡμῖν δύναμιν. Τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ γνώμας ἐξέθηκεν ἐν πολυαρίθμοις συγγραφαῖς· πᾶν ὅ,τι εἶνε ἡμῖν γνωστὸν περὶ τούτων δεικνύει ὅτι ἔμεινε πιστὸς τῇ διανοίᾳ τῆς ἠθικῆς τοῦ Πλάτωνος διδασκαλίας. Τὴν εὐδαιμονίαν θεωρεῖ «κτῆσιν τῆς οἰκείας ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπηρετικῆς αὐτῇ δυνάμεως». Μᾶλλον τοῦ Πλάτωνος ὡρισμένως διέκρινε τὴν πρακτικὴν φρόνησιν τῆς ἐπιστημονικῆς· μόνην τὴν ἐπιστημονικὴν φρόνησιν ὀνομάζει (συμφώνως τῷ Ἀριστοτέλει) σοφίαν.

Μᾶλλον μαθηματικὸς ἢ φιλόσοφος ἦτο ὁ *Φίλιππος*, ἐὰν πρέπῃ νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς ψευδοπλατωνικῆς *Ἐπινομίδος*, ἥτις πιθανώτατα αὐτοῦ ἔργον εἶνε. Τὴν ὑψίστην γνῶσιν παρέχει κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἡ μαθηματικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία. Ἐν τῇ γνώσει αὐτῶν συνίσταται ἡ σοφία, ἐπὶ ταύτης στηρίζεται πλὴν τῶν ὀρθῶν δοξῶν περὶ τῶν οὐρανίων θεῶν πᾶσα ἀληθὴς εὐσέβεια. Τοὺς τῆς μυθολογίας θεοὺς ἀπορρίπτει ὁ Φίλιππος συμφώνως τῷ Πλά-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τωνι· σπουδαιοτέρους δὲ θεωρεῖ τοὺς δαίμονας ὡς μεσίτας πάσης πρὸς τοὺς θεοὺς κοινωνίας, τούτων δὲ γινώσκει τρεῖς τάξεις. Τοὐναντίον δὲ τὸν ἀνθρώπινον βίον καὶ τὰ ἐπὶ γῆς μικροῦ λόγου ἄξια θεωρεῖ· καὶ τὴν κακὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν (988 Δ κ. ἑφ.) ἔχει πιθανῶς αὐτὸς πρῶτος εἰσαγάγῃ καὶ εἰς τοὺς Νόμους (X, 896 Ε κ. ἑφ.). Ὅ,τι ἐξυψοῖ ἡμᾶς ὑπὲρ τὰς ἀνάγκας τῆς γηΐνης ὑπάρξεως καὶ ἀσφαλίζει ἡμῖν τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπιστροφὴν εἶνε καὶ ἐνταῦθα πρὸς τῇ ἀρετῇ πρὸ πάντων ἡ μαθηματικὴ καὶ ἡ ἀστρονομία. Πολλῷ τοῦ Φιλίππου πλέον ἀπεμακρύνετο τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος ὁ ὁμότεχνος αὐτῷ, ὁ περιώνυμος *Εὔδοξος* ὁ Κνίδιος, ὅστις τοῦ τε Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀρχύτα ἠκροάσατο, ἀφ' οὗ οὐ μόνον παρίστη τὰς ἰδέας ὡς ὑποστάσεις τοῖς οὖσιν ἀναμεμιγμένας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡδονὴν ὡς τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν ἀπέφαινε. Ὁ Ποντικὸς *Ἡρακλείδης*, ὅστις περὶ τὸ 339 π. Χ. ἵδρυσε σχολὴν ἰδίαν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ, παρέλαβε παρὰ τοῦ πυθαγορείου Ἐκφάντου (ἰδ. σελ. 49) ἐκτὸς τῆς παραδοχῆς μικρῶν πρώτων σωμάτων («*ἀνάρμων ὄγκων*»), ἐξ ὧν ὁ θεῖος νοῦς ἐδημιούργησε τὸν κόσμον, καὶ τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς ἡμερησίας τῆς Γῆς στροφῆς. Τὴν ψυχὴν ὑπελάμβανεν ὡς ὂν ἐξ αἰθερώδους ὕλης συνιστάμενον. Τοὺς Πυθαγορείους ὑπομιμνήσκει καὶ ἡ εὐπιστία, ἣν ὁ σοφὸς μὲν ἀλλ' ἄκριτος ἀνὴρ ἐδείκνυε πρὸς τὰ θαύματα καὶ τὰς προφητείας. Περὶ τοῦ *Ἑστιαίου* γινώσκομεν, ὅτι παρεδέχετο τὰς μεταφυσικὰς καὶ μαθηματικὰς ἐκείνας θεωρίας, περὶ ὧν ὁ Ἀριστοτέλης ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων μεταδίδωσιν ἡμῖν καὶ ἄλλα τινὰ χωρὶς νὰ ὀνομάσῃ ὀνόματα.

Τοῦ Ξενοκράτους ὁ διάδοχος, ὁ Ἀθηναῖος *Πολέμων* (ἀποθ. τῷ 270 π. Χ.) ἐτιμᾶτο μεγάλως ὡς ἠθικὸς φιλόσοφος. Τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, ἐν αἷς τῷ Ξενοκράτει συνεφώνει, συμπεριελάμβανεν ἐν τῇ ἀπαιτήσει τοῦ κατὰ φύσιν ζῆν. Διασημότατος τῶν μαθητῶν αὐτοῦ εἶνε ὁ ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας καταγόμενος *Κράντωρ*, ὅστις ὅμως ἤκουσε προσέτι καὶ τοῦ Ξενοκράτους καὶ ἀπέθανε πρὸ τοῦ Πολέμωνος, ὁ πρῶτος ἑρμηνευτὴς τοῦ Τιμαίου, οὗ τὴν ψυχογονίαν ὁ Κράντωρ μετὰ τοῦ Ξενοκράτους δὲν ἤθελε νὰ νοήσῃ ἐν χρόνῳ, καὶ ὁ συγγραφεὺς πολυθρυλήτων πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημείας ὅλως συμφωνουσῶν ἠθικῶν συγγραφῶν. Μετὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν Πολέμωνα ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀκαδημαϊκῆς σχολῆς Κράτης ὁ Ἀθηναῖος. Διὰ τοῦ Ἀρκεσιλάου, διαδόχου τοῦ Κράτητος (§ 78), μετέβαλεν ἡ φιλοσοφία τῆς ἀκαδημαϊκῆς σχολῆς οὐσιωδῶς χαρακτῆρα.

IV. Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

§ 52. **Βίος τοῦ Ἀριστοτέλους.**

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐγεννήθη ἐν Σταγείροις τὸ 1ον ἔτος τῆς 90 Ὀλυμπιάδος, ἤτοι τῷ 384 π. Χ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικόμαχος ἦτο ἰατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Ἀμύντου· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῶν γονέων ἐφρόντισε περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτοῦ Πρόξενος ὁ Ἀταρνείτης. Κατὰ τὸ 18ον τῆς ἡλικίας ἔτος (366/7 π.Χ.) εἰς Ἀθήνας ἀφικόμενος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κύκλον τῶν μαθητῶν τοῦ Πλάτωνος καὶ παρέμεινεν ἐν αὐτῷ μέχρι τῆς τελευτῆς τοῦ διδασκάλου. Τοῦτο ἤδη τὸ γεγονός, συνδεόμενον μετ' ἄλλων βεβαίων γεγονότων, ἀναιρεῖ τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι διὰ τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἀμέλειαν καὶ ἀγνωμοσύνην πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ ἐπῆλθε δῆθεν πολὺ πρὸ τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου διάστασίς τις μεταξὺ αὐτῶν. Τοὐναντίον δὲ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τὸν χρόνον τῆς εἰκοσαετοῦς ἐν Ἀθήναις μαθητεύσεως αὐτοῦ οὐ μόνον ἐσπούδασε πλὴν τοῦ Πλάτωνος τοὺς πρὸ τούτου φιλοσόφους, ἀλλὰ κατέβαλε καὶ τὸν θεμέλιον τῆς ἄλλης αὐτοῦ ἱστορικῆς γνώσεως· καὶ ἂν ἐν σειρᾷ τινι συγγραφῶν ἠκολούθει τῷ Πλάτωνι κατά τε τὸν τύπον καὶ τὸ περιεχόμενον, κατέθηκεν ὅμως ἐν αὐταῖς ἤδη καὶ τὰς πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἰδεῶν ἀντιρρήσεις καὶ τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ περὶ τῆς ἀιδιότητος τοῦ κόσμου. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πλάτωνος μετέβη μετὰ τοῦ Ξενοκράτους εἰς Ἀταρνέα τῆς Μυσίας πρὸς τὸν τύραννον τῆς πόλεως ταύτης, τὸν ἑαυτοῦ συμμαθητὴν Ἑρμείαν, οὗ τὴν ἀνεψιὰν (ἢ ἀδελφὴν) Πυθιάδα ἔλαβεν ὕστερον εἰς γάμον. Τρία δ' ἔτη βραδύτερον, μετὰ τὴν τοῦ Ἑρμείου καταστροφήν, μετέβη εἰς Μυτιλήνην. Ἐκεῖθεν φαίνεται ἐπανακάμψας εἰς Ἀθήνας καὶ ἱδρύσας ἐνταῦθα τὴν σχολὴν τῆς ῥητορικῆς, δι' ἧς ἀντεπεξῆλθε τῷ Ἰσοκράτει. Τῷ 342 προσεκλήθη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰς τὴν μακεδονικὴν αὐλήν, ἵν' ἀναλάβῃ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὅστις (τῷ 356 γεννηθείς) εἰσήρχετο τότε ἀκριβῶς εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Ἔμεινε δ' ἐνταῦθα μέχρις οὗ ὁ Ἀλέξανδρος ὥρμησε πρὸς τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείαν. Τὴν εὐεργετικὴν τοῦ φιλοσόφου ἐπὶ τοῦ μεγαλοφυοῦς μαθητοῦ ἐπίδρασιν καὶ τὸν σεβασμὸν τούτου πρὸς τὸν διδάσκαλον ἐξυμνεῖ *ὁ Πλούταρχος* ἐν βίῳ Ἀλεξάνδρου 8· τῇ εὐνοίᾳ τοῦ Φιλίππου ἢ τῇ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὤφειλεν ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἀνέγερσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Φιλίππου καταστραφείσης γενετείρας πόλεως. Τῷ 334 ἢ τὸ ἐνωρίτατον τῷ 335 ἐπέστρεψεν ὁ Ἀριστοτέλης εἰς Ἀθήνας καὶ ἵδρυσεν ἐνταῦθα ἐν τῷ Λυκείῳ σχολήν, ἥτις ὠνομάσθη *περιπατητική*, πιθανῶς οὐχὶ ἐκ τοῦ τόπου, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν περιπάτοις γινομένων διαλέξεων. Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀριστοτέλους πλὴν τῆς φιλοσοφίας ἐξετείνετο καὶ εἰς τὴν ῥητορικήν, ἐγίνετο δὲ διὰ συνεχοῦς ἀπαγγελίας, μεθ' ἧς συνεδέετο ἀνακριβόλως καὶ διάλογος· ὁ δ' ἐπιστημονικὸς Σύλλογος ἦτο, ὡς ὁ πλατωνικός, κύκλος φίλων ἐχόντων καινὰ τακτικὰ δεῖπνα. Οἴκοθεν εὔπορος ὢν καὶ τὴν βασιλικὴν ὑποστήριξιν, εἴ ποτ' ἐδεῖτο ταύτης, βεβαίαν ἔχων (καὶ ἐὰν παρίδωμεν τὰς ὑπερβολὰς μεταγενεστέρων μαρτύρων), ἐδύνατο ὁ Ἀριστοτέλης νὰ πορισθῇ πάντα τὰ πρὸς ἔρευναν ἐπιτήδεια, τὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπιτευκτά, οὕτω δὲ αὐτὸς ἰδίως ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὁ μεγάλην συλλογὴν βιβλίων καταρτίσας. Κατὰ ποίαν ἔκτασιν ἐχρησιμοποίησε τοὺς πόρους τούτους ἀποδεικνύουσι τὰ ἑαυτοῦ συγγράμματα. Ἀπὸ τοῦ βιαίου θανάτου τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Καλλισθένους ἐθολώθησαν τοῦ Ἀριστοτέλους αἱ πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον σχέσεις· ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην μόνη ἡ συκοφαντία ἐδύνατο νὰ καταστήσῃ αὐτὸν συνένοχον τῆς ἀνυποστάτου δηλητηριάσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τῶν ἀντιπάλων τοῦ Ἀριστοτέλους ψεῦδος. Ὁ ἀπροσδόκητος τοῦ βασιλέως θάνατος ἤγαγεν αὐτὸν μᾶλλον εἰς προφανέστατον κίνδυνον, διότι κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ λαμιακοῦ πολέμου κατηγορήθη ἐκ πολιτικοῦ μίσους ἐπὶ θρησκευτικῇ δῆθεν ἀσεβείᾳ. Κατέφυγεν εἰς τὴν Χαλκίδα τῆς Εὐβοίας, ἀλλ' ἐνταῦθα ἤδη τὸ θέρος τοῦ 322 π.Χ. ὀλίγους μῆνας πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Δημοσθένους καταβληθεὶς ὑπὸ νόσου ἀπέθανεν. Ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ ἐνωρὶς ἤδη σφοδρότατα ὑπὸ πολιτικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἀντιπάλων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διεβλήθη, ἀλλ' ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ φαίνεται ὅλως εὐγενὴς καὶ οὐδὲν γεγονὸς ὑπάρχει, δυνάμενον νὰ παράσχῃ ἡμῖν ἀφορμὴν δυσπιστίας πρὸς τὴν ἐντύπωσιν ταύτην. Τὸ ἐπιστημονικὸν αὐτοῦ μεγαλεῖον ἵσταται ὑπεράνω πάσης ἀμφιβολίας. Ἐν δὲ τῷ συνδυασμῷ ἐξόχως πολυμεροῦς γνώσεως μετὰ κρίσεως ἀνεξαρτήτου, ὀξυνοίας, εἰς τὰ βαθύτατα διεισδυούσης περιεκτικῆς θεωρίας καὶ μεθοδικῆς ἐρεύνης ἵσταται ὁ Ἀριστοτέλης οὕτω μοναδικὸν παράδειγμα, ὥστε τὸ πολὺ μόνος ὁ Λεϊβνίτιος ἐδύνατο κατὰ τοῦτο νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτόν.

§ 53. Ἀριστοτέλους συγγράμματα.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπάρχει ἡμῖν παραδεδομένη συλλογὴ συγγραμμάτων, ἥτις κατὰ τὰ οὐσιώδη αὐτῆς συστατικὰ μέρη ἀνάγεται βεβαίως ἀσφαλῶς εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ *Ἀνδρονίκου* (πρβλ. § 82) περὶ τὸ 50 — 60 π. Χρ. γενομένην ἔκδοσιν τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων. Τὰ πλεῖστα καὶ σπουδαιότατα τούτων τῶν συγγραμμάτων εἶνε ἀναμφιβόλως γνήσια, εἰ καί τινα τούτων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα δὲν ἔμειναν ἀπηλλαγμένα μεταγενεστέρων προσθηκῶν καὶ μεταβολῶν. Πλὴν τῶν περισωθέντων ἔργων γινώσκομεν προσέτι μέγαν ἀριθμὸν ἀπολωλότων, ὧν τὰ πλεῖστα βεβαίως φαίνονται ὅτι ὑπῆρξαν νόθα τοῦτο μὲν ἐκ τῶν μαρτυριῶν μεταγενεστέρων συγγραφέων, τοῦτο δὲ ἐκ δύο σωζομένων ἔτι ἀναγραφῶν. Ἡ ἀρχαιοτέρα τούτων[1] οὖσα πιθανῶς τοῦ Ἀλεξανδρέως *Ἑρμίππου* (περὶ τὸ 200 π.Χ.) ἀνάγει τὸν ὅλον ἀριθμὸν τῶν συγγραφῶν τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς 400 σχεδὸν βιβλία. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ ἀναγραφῇ ταύτῃ λείπουσι σπουδαῖα μέρη τῆς ἡμετέρας συλλογῆς, φαίνεται ὅτι περιέχει μόνον τὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συντάξεως αὐτῆς ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀλεξανδρείας ἀποκείμενα ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ νεωτέρα ἀναγραφή, ὑπὸ ἀράβων συγγραφέων ἀτελὴς παραδεδομένη, εἶχε συντάκτην *Πτολε-*

[1] Παρὰ ΔΙΟΓ. V, 21 κ. ἑφ., καὶ μετὰ πολλῶν παραλείψεων καὶ προσθηκῶν ἔν τινι πιθανῶς ἀπὸ τοῦ Ἡσυχίου (περὶ τὸ 500 μ. Χ.) καταγομένῃ βιογραφίᾳ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐν τῷ καλουμένῳ Ἀνωνύμῳ τοῦ Μεναγίου (Anonimus Menagii).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μαῖον, πιθανῶς περιπατητικόν τινα τῆς 1 ἢ τῆς 2 μ. Χ. ἑκατοντηρίδος· ὀνομάζει δὲ πάντα σχεδὸν τἀποτελοῦντα τὴν ἡμετέραν συλλογὴν συγγράμματα καὶ ὑπολογίζεται μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου τὸν ἀριθμὸν τῶν βιβλίων συμπάντων τῶν συγγραμμάτων εἰς 1000.

Τὴν ἡμετέραν συλλογὴν ἀποτελοῦσι τὰ ἑξῆς συγγράμματα·

1. *Λογικὰ συγγράμματα* (τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Ὄργανον*» περιληφθέντα): αἱ «*Κατηγορίαι*» πιθανῶς ἀπὸ τοῦ κεφ. 9. 11 6 7 ἠκρωτηριασμέναι καὶ ὑπὸ μεταγενεστέρας χειρὸς ἐπαυξηθεῖσαι κατὰ τὰ κεφάλαια 10—15, ἅπερ τὰ *Μετὰ τὰς κατηγορίας* (Postpraedicamenta) καλοῦνται· «*Περὶ ἑρμηνείας* (περὶ τῶν προτάσεων), βεβαίως τὸ ἔργον περιπατητικοῦ τινος τοῦ 3 π. Χ. αἰῶνος· τὰ «*Ἀναλυτικὰ πρότερα*» καὶ τὰ «Ἀναλυτικὰ *ὕστερα*», ὧν τὸ πρῶτον περὶ τῶν συλλογισμῶν, τὸ δεύτερον περὶ τῆς ἀποδείξεως πραγματεύεται· τὰ «*Τοπικά*», ἅπερ ὑποκείμενον ἔχουσι τὴν «διαλεκτικήν» τ. ἔ. τὴν τέχνην τῆς ἐξ ἐνδόξων ἀποδείξεως· τὸ τελευταῖον βιβλίον (9) τῶν Τοπικῶν ἀναγράφεται συνήθως ὡς ἰδιαιτέρα πραγματεία «*Περὶ σοφιστικῶν ἐλέγχων*».—2. *Φυσικὰ συγγράμματα*: «*Φυσικὴ ἀκρόασις*» ἐν βιβλίοις 8, ὧν τὸ 7 εἰ καὶ ἐξ ἀριστοτελείων σημειώσεων εἰλημμένον, ὅμως φαίνεται ὅτι βραδύτερον παρεισέδυ· «*Περὶ οὐρανοῦ*» βιβλία 4· «*Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς*» 2 βιβλία· «*Μετεωρολογικὰ*» 4 βιβλία· τὸ νόθον βιβλίον (περὶ αὐτοῦ ἐν § 82) «*Περὶ κόσμου*». Περαιτέρω αἱ ἔρευναι, αἵτινες ὑποκείμενον ἔχουσι τὰ ἔμψυχα ὄντα: τὰ τρία «*Περὶ ψυχῆς*» βιβλία καὶ αἱ πρὸς ταῦτα συναφεῖς μικρότεραι πραγματεῖαι, ὧν ὅμως τὴν «*Περὶ πνεύματος*» πρέπει νὰ διακρίνωμεν ὡς γραφεῖσαν μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη· τὰ περιεκτικὰ ζωολογικὰ συγγράμματα, αἱ «*Περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι*» ἐν βιβλίοις 10 ἢ ἀφαιρουμένου τοῦ νόθου 10ου βιβλίου ἐν βιβλίοις 9. καὶ τὰ τρία συστηματικὰ ἔργα· «*Περὶ ζῴων μορίων*» βιβλία 4. «*Περὶ ζῴων πορείας*»· «*Περὶ ζῴων γενέσεως*» (5 βιβλία, ὧν ὅμως τὸ 5ον φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν αὐτοτελὲς σύγγραμμα) πρὸς τῇ νόθῳ πραγματείᾳ «*Περὶ ζῴων κινήσεως*». Ἂν ὁ Ἀριστοτέλης συνέγραψεν ἔργον περὶ φυτῶν, δὲν εἶνε ὅλως βέβαιον, ἡ σωζομένη συγγραφὴ «*Περὶ φυτῶν*» εἶνε πάντως νόθος. Ὡσαύτως τὰ «*Περὶ χρωμάτων*», «*Περὶ ἀκουστῶν*», «*Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων*», τὰ «*Φυσιογνωμονικά*»,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰ «*Μηχανικὰ*» καὶ ἡ (τοῦ Θεοφράστου ἴσως) πραγματεία «*Περὶ ἀτόμων γραμμῶν*». «Προβλήματα» εἶχε γράψῃ ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλ' ἐν τοῖς ἡμετέροις 37 βιβλίοις τῶν Προβλημάτων εἶνε ἐγκατεσπαρμένα τὰ λείψανα τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους προβλημάτων μετὰ πλήθους μεταγενεστέρων προσθηκῶν.—3. Τὰ σωζόμενα *μετὰ φυσικὰ* συγγράμματα τοῦ φιλοσόφου περιορίζονται εἰς «*τὰ Μετὰ τὰ φυσικὰ*» βιβλία.[1] Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἀπηρτίσθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκ παντὸς ὅ,τι εὑρέθη ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ καταλειφθεῖσι συγγράμμασιν ἀναγόμενον εἰς τὴν «*πρώτην φιλοσοφίαν*» (πρβλ. 153)· τὸ νῦν αὐτοῦ ὄνομα προέκυψεν ἐκ τῆς τάξεως, ἣν εἶχεν ἐν τῇ συλλογῇ τοῦ Ἀνδρονίκου. Τὸ κύριον τῆς συγγραφῆς σῶμα ἀποτελεῖ τὸ ἐν βιβλίοις I. III (B). IV. VI—IX. X ἀτελὲς ἐναπολειφθὲν ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς πρώτης φιλοσοφίας, εἰς ὃ ἔμελλε νὰ συμπεριληφθῇ καὶ ἡ τὸ V βιβλίον ἀποτελοῦσα πραγματεία, ἥτις τὴν ἀρχὴν ἦτο αὐτοτελής. Τὸ μὲν βιβλίον XI, 1—8. 1065 a 26 φαίνεται ὅτι εἶνε παλαιότερόν τι σχεδίασμα, ἐπεκταθὲν ἔπειτα εἰς τὰ βιβλία III. IV. VI, τὰ δὲ βιβλία XIII. XIV εἶνε πραγματεῖαι κατ' ἀρχὰς μὲν διὰ τὸ ἔργον τοῦτο ὡρισμέναι, ὕστερον δ' ἐγκαταλειφθεῖσαι καὶ ἐν μέρει ἐν βιβλίῳ I, 6. 9 προστεθεῖσαι, τὸ δὲ XII βιβλίον ἰδιαιτέρα πρὸ τοῦ κυρίου ἔργου, ἴσως ὡς βάσις προφορικῶν παραδόσεων, συγγραφεῖσα πραγματεία. Τὸ II (α) βιβλίον καὶ τὸ XI ἀπὸ τοῦ κεφ. 8. 1065 a 26 εἶνε ἀνεγνωρισμένα ὡς νόθα. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τῶν (ἐν σελ. 50 μνημονευθεισῶν) συγγραφῶν περὶ τῆς ἐλεατικῆς φιλοσοφίας.—4. Τὴν μὲν *Ἠθικὴν* ἐξέθηκεν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς 10 βιβλίοις τῶν καλουμένων Ἠθικῶν Νικομαχείων, ἀλλ' ἐν τοῖς βιβλίοις V—VII φαίνεται ὅτι εἰσεχώρησαν μικραὶ καὶ μεγάλαι προσθῆκαι ἐκ τῶν Εὐδημείων, τὴν δὲ *Πολιτικὴν* ἐν τοῖς 8 βιβλίοις τῆς Πολιτικῆς. Ταύτης δὲ οὐ μόνον τὰ βιβλία VII καὶ VIII πρέπει νὰ ταχθῶσι μεταξὺ τοῦ III καὶ IV, ἀλλὰ καὶ πολλὰ λείπουσι πρὸς τελείαν τοῦ σχεδίου αὐτῆς ἐκτέλεσιν· ἴσως διότι ἡ συμπλήρωσις αὐτῆς ὡς καὶ ἡ τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ ἐκωλύθη ὑπὸ τοῦ θανάτου τοῦ

[1] Ἄριστα ἐκδόσεις καὶ ὑπομνήματα ὑπὸ BONITZ (1848 κ. ἑφ.) καὶ CSHWEGLER (1847 κ. ἑφ.).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φιλοσόφου. Ἐπεξεργασία τις τῆς ἠθικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὸ τοῦ Εὐδήμου συνταχθεῖσα εἶνε τὰ «*Ἠθικὰ Εὐδήμεια*», ὧν ὅμως διεσώθησαν μόνον τὰ βιβλία I—III. VI. Σύνοψις ἀμφοτέρων, ἰδίως δὲ τῶν Εὐδημείων, εἶνε τὰ «*Ἠθικὰ Μεγάλα*». Ἡ μικρὰ διατριβὴ «*Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν*» εἶνε τῶν χρόνων τῆς μεταγενεστέρας ἐκλεκτικῆς αἱρέσεως. Τὸ πρῶτον βιβλίον τῶν «*Οἰκονομικῶν*» ὑπὸ τοῦ *Φιλοδήμου* (Περὶ κακιῶν col. 7.27) τῷ Θεοφράστῳ ἀποδιδόμενον, δὲν εἶνε βεβαίως ἀριστοτελικόν, τὸ δεύτερον εἶνε προφανῶς νεώτερον.—5. Περὶ μὲν τῆς *τέχνης τοῦ λέγειν* πραγματεύονται τὰ 3 βιβλία τῆς Ῥητορικῆς, ἧς τὸ τελευταῖον ὅμως δὲν φαίνεται πηγάζον ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους· περὶ δὲ τῆς *ποιητικῆς τέχνης* ἡ συγγραφὴ «*Περὶ ποιητικῆς*», ἧς τὸ περισωθὲν ἡμῖν μέρος εἶνε τμῆμα μόνον τοῦ ἐκ 2 βιβλίων συνισταμένου συγγράμματος τοῦ Ἀριστοτέλους «*Ἡ πρὸς Ἀλέξανδρον ῥητορική*» εἶνε ὑποβολιμαία.

Πάντα ταῦτα τὰ συγγράμματα πλὴν τῶν νόθων καὶ ἐκείνων, ἅτινα (ὡς τὸ XII τῶν Μετὰ τὰ φυσικὰ ἴσως) εἶχεν ὁ συγγραφεὺς προορίσῃ πρὸς ἰδίαν χρῆσιν, φαίνονται ὅτι ἦσαν βιβλία διδακτικά, ἅπερ ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ συνέγραψε καὶ τούτοις μόνοις ἀνεκοινοῦτο, περὶ δὲ τῆς εὐρυτέρας αὐτῶν διαδόσεως οὐδαμῶς ἐφρόντιζεν, ἴσως δὲ καὶ δὲν ἐπέτρεπεν αὐτὴν κατ' ἀρχάς, ὡς τοῦτο προκύπτει οὐ μόνον ἐκ τοῦ ἐπιφερομένου «*ἐκδεδομένοι λόγοι*» (ἰδὲ κατ.) ἀλλ' ἰδίως ἐκ τῆς προσφωνήσεως πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ ἐν τῷ τέλει τῶν Τοπικῶν, ἐκ πολυαρίθμων σημείων, ἅπερ δεικνύουσιν, ὅτι δὲν ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτῶν ὁ συγγραφεὺς τὴν τελευταίαν ῥίνην, καὶ ἐκ τῆς περιστάσεως ὅτι οὐχὶ σπανίως ἐν συγγραφαῖς, αἵτινες δύνανται ν' ἀποδειχθῶσι προγενέστεραι, ἀπαντῶσι τοιαῦται ἀναφοραὶ εἰς μεταγενεστέρας, αἵτινες μακρὸν μὲν χρόνον μετὰ τὴν σύνταξιν, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν φαίνονται παρεμβληθεῖσαι. Εἰς ταύτας τὰς διδακτικὰς συγγραφὰς ἀνῆκον ἐκ τῶν ἀπολωλότων ἔργων πλὴν τοῦ «*Περὶ φυτῶν*» καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους αὐτοῦ συχνὰ μνημονευόμεναι «*Ἀνατομαί*» καὶ τὰ «*Ἀστρολογικὰ θεωρήματα*» (Μετεωρ. I, 3. 8. 339 *b* 7. 345 *b* 1. Περὶ οὐρανοῦ II, 10. 291 *a* 29). Ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλων συγγρα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φῶν τῆς τάξεως ταύτης, αἵτινες ὀνομάζονται ἔτι, οὐδεμία ἴσως ἦτο γνησία.

Ἐκ τῶν διδακτικῶν συγγραφῶν τῆς ἀριστοτελικῆς σχολῆς πρέπει νὰ διακρίνωμεν ἐκείνας, ἃς αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν Ποιητ. 15. 1454 b 17 «*ἐκδεδομένους λόγους*» ὀνομάζει καὶ ἃς ἔχει, ὡς φαίνεται, ἐν νῷ καὶ ὅταν μνημονεύῃ τῶν λόγων «*τῶν ἐν κοινῷ γεγραμμένων*» (Περὶ ψυχ. I. 4 ἐν ἀρχῇ), ἴσως δὲ καὶ ὅταν ἀναμιμνήσκηται τῶν «*ἐγκυκλίων φιλοσοφημάτων*» (Περὶ οὐρ. I, 9. 279 a 30—H 0. I, 3. 1096 a 2)[1] ἀλλ' οὐδεμία τούτων ῥητῶς μνημονεύεται ἐν τοῖς περισωθεῖσιν ἡμῖν βιβλίοις, ἐν ᾧ ταῦτα παρίστανται διὰ πολυαρίθμων εἰς ἄλληλα ἀναφορῶν ὡς ἑνιαῖον ὅλον. Πᾶσαι τῆς τάξεως ταύτης αἱ συγγραφαὶ φαίνονται οὖσαι συντεταγμέναι πρὸ τῆς τελευταίας ἐν Ἀθήναις διαμονῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Τινὲς αὐτῶν ἔφερον τὸν διαλογικὸν τύπον. Μόνον εἰς ταύτας δύναται νὰ ἔχῃ τὴν ἀναφορὰν ὁ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος καὶ ἄλλων ἔπαινος εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, οὗ ὁ Κικέρων διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν χάριν τῆς ἐκθέσεως ἐξυμνεῖ «τὸν χρυσοῦν ῥοῦν τοῦ λόγου». Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς παρεισέδυσαν ἐνωρὶς ἤδη νόθοι τινές[2]. Εἰς μὲν τοὺς διαλόγους ἀνήκει ὁ Εὔδημος, ὅστις εἶνε κατὰ τὸν τύπον καὶ τὸ περιεχόμενον ἀπομίμησις τοῦ Φαίδωνος τοῦ Πλάτωνος καὶ συνετάχθη πιθανῶς τῷ 352 π. Χ., τὰ τρία βιβλία περὶ τῆς φιλοσοφίας, ἐν οἷς ἤδη ἤρχετο ἐπικρίνων τὴν τῶν ἰδεῶν θεωρίαν, τὰ 4 βιβλία περὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὰ 3 βιβλία *περὶ ποιητῶν*· εἰς δὲ τὰ ἄλλα προγενέστερα συγγράμματα, ὁ προτρεπτικός, αἱ συγγραφαὶ περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῶν ἰδεῶν, ἀνακοινώσεις περὶ τοῦ περιεχομένου πλατωνικῶν διαλέξεων, ἡ ἱστορία τῆς ῥητορικῆς (*«τεχνῶν συνα-*

[1] Τοὐναντίον δ' ἀμφίβολον εἶνε, ἐὰν ὀρθῶς ἀναφέρωσιν οἱ ἀρχαῖοι ἑρμηνευταὶ ἀπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ἐντεῦθεν καὶ τοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Εὐδήμου συχνάκις μνημονευομένους «ἐξωτερικοὺς λόγους» εἰς χωριστὴν τάξιν ἀριστοτελικῶν συγγραφῶν. Ἐν ᾧ ὁ BERNAYS ὑπερμαχεῖ τῆς δόξης ταύτης συμφωνοῦντας ἔχων τοὺς πλείστους, ἐναντιοῦται αὐτῇ ὁ Diels Sitzungsber. d. Berl. Akad. 1883, Nr. 19.

[2] Τὰ λείψανα αὐτῶν συνήγαγεν ὁ ROSE ἐν τῷ Aristoteles pseudepigraphus καὶ ἐν τῇ τῆς Ἀκαδημείας ἐκδόσει τοῦ Ἀριστοτέλους σελ. 1474 κ. ἑφ. καὶ ὁ HEITZ τόμ. IV, 6 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Didot.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γωγή»), ἡ τῷ Θεοδέκτῃ ἀφιερωμένη *Ῥητορική*, ἥτις ὡς καὶ ἡ τῷ Ἀλεξάνδρῳ ἀφιερωμένη, πραγματεία *Περὶ βασιλείας* πρέπει νὰ εἶνε συντεταγμένη ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ αἱ «*διδασκαλίαι*», πρὸς ταύταις δὲ ὀνομάζονται καὶ πολλαὶ εἰς ποιητὰς καὶ τὴν τέχνην ἀναφερόμεναι συγγραφαὶ (ἐὰν δικαίως, εἶνε λίαν ἀμφίβολον). Τούναντίον δὲ πλατωνικῶν τινων ἔργων αἱ ἐπιτομαὶ καὶ αἱ περὶ Πυθαγορείων καὶ ἄλλων φιλοσόφων συγγραφαί, καθ' ὅσον δύνανται νὰ θεωρηθῶσι γνήσιαι, ἦσαν βεβαίως σημειώσεις μόνον πρὸς ἰδίαν χρῆσιν. Τοιαῦται ἦσαν ἴσως (ὡς ὁ Heitz δέχεται) τὸ μὲν αἱ «*πολιτεῖαι*», ἐν αἷς ὑπῆρχον συνειλεγμέναι εἰδήσεις περὶ 158 ἑλληνικῶν καὶ βαρβαρικῶν πόλεων καὶ ἐξ ὧν διασώζονται ἔτι πολλαὶ πληροφορίαι, τὸ δὲ τὰ «*βαρβαρικὰ νόμιμα*» καὶ τὰ «*δικαιώματα τῶν πόλεων*». Πόσαι τῶν ἐπιστολῶν ἦσαν γνήσιαι, ἃς ἤδη πρὸ τοῦ Ἀνδρονίκου εἶχε συνκγάγῃ ἐν 8 βιβλίοις ὁ Ἀρτέμων, δὲν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, ἐν τοῖς ἐκ τούτων ἡμῖν παραδεδομένοις εὑρίσκεται εὐδιακρίτως ὑποβολιμαῖον ἅμα καὶ γνήσιον. Οὐδένα λόγον ἔχομεν ν' ἀμφιβάλλωμεν περὶ τῆς γνησιότητος μικρῶν τινων ποιημάτων καὶ ἀποσπασμάτων ποιημάτων.

Ἐπειδὴ πᾶσαι ἢ σχεδὸν πᾶσαι τοῦ Ἀριστοτέλους αἱ διδακτικαὶ συγγραφαὶ ἐν τοῖς τελευταίοις 12 ἔτεσι πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ συντεταγμέναι φαίνονται καὶ δεικνύουσιν ἡμῖν τὸ σύστημα αὐτοῦ ἐν τῇ ὡρίμῳ αὐτοῦ μορφῇ ἄνευ τινος σπουδαίας διαφορᾶς κατὰ τὸ περιεχόμενον ἢ τοὺς ὅρους, ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν αὐτῶν μικρὰν ἔχει σημασίαν τὸ ζήτημα, κατὰ ποίαν διαδοχικὴν σειρὰν συνέστησαν. Τὸ πιθανὸν εἶνε ὅτι αἱ Κατηγορίαι, τὰ Τοπικὰ καὶ τὰ Ἀναλυτικὰ εἶνε τὰ ἀρχαιότατα μέρη τῆς συλλογῆς ἡμῶν, τούτοις ἐπηκολούθησαν ἡ Φυσικὴ καὶ τὰ συναφῆ πρὸς ταύτην ἔργα, εἶτα δ' αἱ περὶ τῆς ψυχῆς καὶ τῶν ἐμψύχων ὄντων συγγραφαί, ἐπὶ τούτοις δὲ τὰ Ἠθικά· ὅτι ἔπειτα ἤρξαντο συνιστάμενα τὰ Πολιτικὰ καὶ τὰ Μετὰ τὰ φυσικὰ (πλὴν τῶν μετ' αὐτῶν συναφθέντων παλαιοτέρων μερῶν), ἀλλ' ὅτι ὅμως ἡ Ποιητικὴ καὶ Ῥητορικὴ καίπερ βραδύτερον ἀρξάμεναι νὰ συγγράφωνται πρὸ ἐκείνων συνετελέσθησαν, ἐν ᾧ ἐκεῖνα ἔμειναν ἀτελῆ. —Ἡ διήγησις τοῦ ΣΤΡΑΒΩΝΟΣ (XIII, 1,54) καὶ τοῦ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ (ἐν Σύλλᾳ 26), καθ' ἣν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Θεοφράστου τὰ συγγράμματα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφράστου

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περιῆλθον εἰς τὸν Νηλέα ἐν Σκήψει, ἐνταῦθα δ' ἐν ὑπογείῳ κεκρυμμένα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σύλλα ὑπὸ τοῦ Ἀπελλικῶνος ἀνακαλυφθέντα ὑπὸ τοῦ Σύλλα εἰς τὴν Ῥώμην μετηνέχθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ Τυραννίωνος καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου ἐκ νέου ἐξεδόθησαν, δυνατὸν νὰ εἶνε ἀληθὴς· ἀλλ' ὅταν οἱ αὐτοὶ οὗτοι ἰσχυρίζωνται ὅτι τούτου ἕνεκα μετὰ τὸν Θεόφραστον τοῖς Περιπατητικοῖς ὀλίγα μόνον καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξωτερικὰ τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς σχολῆς αὐτῶν συγγράμματα ἦσαν γνωστά, ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος οὐ μόνον εἶνε καθ' ἑαυτὸν ἀπίθανος, ἀλλ' ἀναιρεῖται ὑπὸ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ χρῆσις πάντων τῶν ἀριστοτελικῶν ἔργων, πλὴν ἀσημάντων ἐξαιρέσεων, δύναται ν' ἀποδειχθῇ γινομένη καὶ κατὰ τὸν μεταξὺ Θεοφράστου καὶ Ἀνδρονίκου χρόνον παρὰ πάντα τὰ περὶ τῆς περιόδου ταύτης κενὰ τῆς φιλολογικῆς παραδόσεως.

§ 54. Ἡ Ἀριστοτέλειος φιλοσοφία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν παύεται κατατάσσων ἀείποτε αὐτὸς ἑαυτὸν εἰς τὴν πλατωνικὴν σχολήν, καὶ ὅσον σφοδρῶς καὶ ἂν ἐπολέμησε πολλὰ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς, καὶ ἰδίως τὸ κέντρον αὐτῆς, τὴν τῶν ἰδεῶν θεωρίαν, ὅμως ἡ ὅλη αὐτοῦ φιλοσοφία πολλῷ βαθύτερον καὶ ἀκριβέστερον χαρακτηρίζεται διὰ τῆς πρὸς τὸν Πλάτωνα συμφωνίας ἢ διὰ τῆς ἀντιθέσεως αὐτοῦ πρὸς τοῦτον. Ὁ Ἀριστοτέλης περιορίζει τὴν φιλοσοφίαν ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐδάφους ἀποκλειστικώτερον βεβαίως τοῦ Πλάτωνος καὶ διακρίνει αὐτὴν πολλῷ ἐκείνου ἀκριβέστερον ἀπὸ τῆς ἠθικῆς ἐνεργείας. Προσέτι δὲ τῇ κατ' ἐμπειρίαν γνώσει ἀπονέμει ὁ Ἀριστοτέλης μείζονα τοῦ Πλάτωνος σημασίαν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλ' ἴδιον τῆς φιλοσοφίας ἔργον θεωρεῖ καὶ αὐτὸς τὴν γνῶσιν τῆς ἀναλλοιώτου οὐσίας καὶ τῶν ἐσχάτων λόγων τῶν ὄντων, τὴν γνῶσιν τοῦ καθόλου καὶ ἀναγκαίου· ταύτην δὲ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, τὸ ἀληθὲς καὶ ἀρχικὸν ὄν, εὑρίσκει καὶ αὐτὸς ὡς ὁ Πλάτων ἐν τοῖς *εἴδεσιν*, ἅπερ ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τῶν ἡμετέρων ἐννοιῶν. Ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ἄρα θέλει νὰ εἶνε, ὡς ἡ τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος ἐπι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στήμη περὶ τὰ εἴδη, ἰδεολογία. Τὸ καθ' ἕκαστον ὀφείλει ν' ἀναχθῇ εἰς γενικὰς ἐννοίας καὶ νὰ ἐξηγηθῇ διὰ τῆς παραγωγῆς αὐτοῦ ἐξ ἐννοιῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης ἤγαγε τὴν μέθοδον ταύτην εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς τελειότητα κατά τε τὴν διαλεκτικὴν καὶ ἐπαγωγικὴν αὐτῆς διεύθυνσιν καὶ κατὰ τὴν λογικὴν καὶ ἀποδεικτικήν. Διεξήγαγε δ' αὐτὴν ἐν ἐπιστημονικῇ αὐστηρότητι ἀποκλείσας τοὺς ποιητικοὺς καὶ μυθολογικοὺς κόσμους, οὓς τῷ παραδείγματι τοῦ Πλάτωνος ἑπόμενος δὲν ἀπηξίωσεν ἐν ταῖς νεανικαῖς αὐτοῦ συγγραφαῖς· διὰ δὲ τῆς ἀκριβείας καὶ συντομίας τῆς φράσεως αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀξιοθαυμάστου ἀναπτύξεως τῶν φιλοσοφικῶν ὅρων προσεπόρισεν καὶ εἰς τὸ ὕφος αὐτοῦ ἀρετάς, δι' ὧν ὁ λόγος αὐτοῦ τοσοῦτον ὑπερέχει τοῦ Πλάτωνος, ὅσον ὑπολείπεται αὐτοῦ, τοὐλάχιστον ἐν τοῖς περισωθεῖσιν ἡμῖν ἔργοις, κατὰ τὴν καλλιτεχνικὴν μορφήν. Ἀλλὰ μετὰ τῆς ἰδεολογίας συνδέεται παρὰ τῷ φιλοσόφῳ, ὅστις τὰ εἴδη νοεῖ οὐχὶ ὡς καθ' ἑαυτὰ ὑπάρχοντα, ὡς ἀπὸ τῶν ὄντων κεχωρισμένας οὐσίας, ἀλλὰ μόνον ὡς τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν αὐτῶν τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων, τηλικαύτη ἀνάγκη πρὸς κτῆσιν τῆς περιεκτικωτάτης ἐμπειρικῆς γνώσεως, ἡλίκην ἐξ ἁπάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ τὸ πολὺ παρὰ Δημοκρίτῳ μόνῳ εὑρίσκομεν. Δὲν εἶνε μόνον πολυμαθής, ἀλλὰ καὶ παρατηρητὴς πρώτης τάξεως ἐξ ἴσου ἐξέχων κατά τε τὰς ποικιλωτάτας, καὶ ἰδίως τὰς περὶ τῶν προγενεστέρων φιλοσόφων ἱστορικὰς γνώσεις, καὶ κατὰ τὰς περιεκτικωτάτας φυσικὰς γνώσεις καὶ τὴν βαθυτάτην τῆς φύσεως ἔρευναν, εἰ καὶ ὀλίγον, ὡς εἶνε εὐνόητον, δικαιούμεθα νὰ προσδοκῶμεν ἀπ' αὐτοῦ ὅ,τι μόνον διὰ τῶν ἐπιστημονικῶν βοηθημάτων καὶ τῶν μεθόδων τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος δύναται νὰ κατορθωθῇ.

Αἱ νύξεις τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος μόνον μετὰ δυσκολίας δύνανται νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ. Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τρία ἤδη ἐπιστημῶν· θεωρητικάς, πρακτικὰς καὶ ποιητικάς· ὑπὸ δὲ τὰς πρώτας πάλιν διακρίνει τὴν φυσικήν, τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν «*πρώτην φιλοσοφίαν*» (μεταφυσικήν, πρβ. σελ. 148), ἥτις καὶ θεολογία καλεῖται, τὴν δὲ πρακτικὴν φιλοσοφίαν διαιρεῖ εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικήν, ἀλλὰ τὸ ὅλον αὐτῆς ὀνομάζει προσέτι καὶ πολιτικήν. Ἡμῖν δὲ φαίνεται σκοπιμώτατον νὰ ὑ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ποβάλωμεν ὡς βάσιν τῆς ἐκθέσεως τοῦ ἀριστοτελικοῦ συστήματος τὴν διάκρισιν τῆς λογικῆς, μεταφυσικῆς, φυσικῆς καὶ ἠθικῆς ὡς κυρίαν διαίρεσιν καὶ νὰ ἐπισυνάψωμεν ἔτι ὀλίγα τινὰ εἰς ταῦτα τὰ κύρια μέρη περὶ τὸ τέλος μόνον.

§ 55. Ἡ λογικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐπὶ βάσεως σωκρατικῆς καὶ πλατωνικῆς ἐδημιούργησεν ὁ Ἀριστοτέλης τὴν λογικὴν ὡς ἐπιστήμην καθ' ἑαυτήν. Ὀνομάζει δ' αὐτὴν Ἀναλυτικὰ τ. ἔ. εἰσαγωγὴν εἰς τὴν τέχνην τῆς ἐρεύνης, καὶ πραγματεύεται αὐτὴν ὡς ἐπιστημονικὴν μεθοδολογίαν. Ἡ ἐπιστημονικὴ λοιπὸν γνῶσις ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ (*«ἡ ἐπιστήμη»*) συνίσταται κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ἐν τῇ παραγωγῇ τῶν καθ' ἕκαστα ἐκ τῶν καθόλου, τοῦ αἰτιατοῦ ἐκ τῶν πρώτων αὐτοῦ αἰτιῶν. Ἀλλ' ἡ ἐν χρόνῳ ἀνάπτυξις τῆς γνώσεως βαίνει τὴν ἀντίθετον ὁδόν. Εἰ καὶ ἡ ψυχὴ ἔχει ἐν τῇ γνωστικῇ αὐτῆς φύσει τὸ δυνατὸν πάσης γνώσεως καὶ κατὰ τοῦτο ἔχει ἐν ἑαυτῇ πᾶσαν γνῶσιν δυνάμει, ὅμως εἰς ἀληθῆ γνῶσιν μόνον βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐφικνεῖται. Τὰ γνωριμώτερα καὶ βεβαιότερα φύσει δὲν εἶνε καὶ πρὸς ἡμᾶς τοιαῦτα (Ἀνακ. ὑστ. I, 2. 71 *b* 33, Φυσ. I, 1. 184. a 16)· ὀφείλομεν ν' ἀφαιρῶμεν τὰς γενικὰς ἐννοίας ἐκ τῶν μερικῶν παρατηρήσεων, ν' ἀνερχώμεθα βαθμηδὸν ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως διὰ τῆς μνήμης εἰς τὴν ἐμπειρίαν, ἀπὸ δὲ τῆς ἐμπειρίας εἰς τὴν γνῶσιν (Ἀνακ. ὕστερ. II, 19. Μετὰ τὰ φυσ. I, 1. κ. ἀλλ.). Καὶ ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος ταύτης τῆς ἐμπειρίας πρὸς τὴν γνῶσιν ὑπερασπίζει ὁ Ἀριστοτέλης διαρρήδην τὴν ἀλήθειαν τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως δοξάζων ὅτι αἱ αἰσθήσεις καθ' ἑαυτὰς οὐδέποτε ἀπατῶσιν ἡμᾶς, πᾶσα πλάνη προέρχεται μᾶλλον μόνον ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ἀναφορᾶς καὶ συναφείας τῶν ἀποφάνσεων αὐτῶν. Ὅθεν ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους λογικὴ ἐξετάζει (ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς ὑστέροις) πρὸς τῇ ἀποδείξει καὶ τὴν ἐπαγωγήν, ἀμφοτέρων ὅμως προτάσσει (ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς προτέροις) τὴν περὶ συλλογισμοῦ διδασκαλίαν, ὅστις εἶνε ὁ κοινὸς αὐτῶν τύπος. Μόνον ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν περὶ συλλογισμοῦ διδασκαλίαν πραγματεύεται καὶ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ ἐννοίας καὶ κρίσεως.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Συλλογισμὸς λοιπὸν εἶνε «λόγος ἐν ᾧ τεθέντων τινῶν, ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει» (Ἀναλ. Προτ. I, 1, 24 b 18). Τὰ τιθέμενα ταῦτα ἐκφέρονται ἐν ταῖς προκειμέναις, ἤτοι ἐν προτάσεσιν (ἀμφότεραι ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ὀνομάζονται *προτάσεις*). Ἡ δὲ πρότασις εἶνε ἤτοι καταφατικὴ ἢ ἀποφατικὴ ἀπόφανσις καὶ σύγκειται τούτου ἕνεκα ἐκ δύο ἐννοιῶν (*«ὅρων»*), ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου. Λεπτομερέστερον ὅμως περὶ *ἐννοιῶν* πραγματεύεται ὁ Ἀριστοτέλης, ὅταν λαμβάνῃ πρὸς τοῦτο ἀφορμὴν ἐκ τῆς περὶ ὁρισμοῦ διδασκαλίας, καὶ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰς μεταφυσικὰς αὐτοῦ ζητήσεις. Ὑπὸ τὰς προτάσεις ἢ *«ἀποφάνσεις»* ἐννοεῖ μόνον τὰς κατηγορικὰς κρίσεις, ἃς διαιρεῖ κατὰ μὲν τὸ (νῦν οὕτως ὀνομαζόμενον) ποιὸν εἰς καταφατικὰς καὶ ἀποφατικάς, κατὰ δὲ τὸ ποσὸν εἰς καθόλου, ἐν μέρει καὶ ἀδιορίστους (ἐν τῷ Περὶ ἑρμηνείας εἰς καθόλου, ἐν μέρει καὶ καθ' ἕκαστον), κατὰ δὲ τὸν τρόπον εἰς ἀποφάνσεις περὶ τοῦ εἶναι, τοῦ ἀναγκαίως εἶναι καὶ *τοῦ ἁπλῶς δυνατὸν* εἶναι. Διακρίνει προσέτι τὰ δύο εἴδη τῆς ἀντιθέσεως, τὴν *«ἀντίφασιν»* καὶ τὴν *«ἐναντιότητα»*. Δεικνύει ποῖαι κρίσεις ἀντιστρέφουσιν ἁπλῶς καὶ ποῖαι μόνον τῇ μεταβολῇ τοῦ ποσοῦ αὐτῶν. Παρατηρεῖ τέλος, ὅτι μόνον ἐκ τῆς συνδέσεως τῶν ἐννοιῶν ἐν τῇ κρίσει προκύπτει ἡ ἀντίθεσις τοῦ ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς. Τὸ κύριον ὅμως περιεχόμενον τούτου τοῦ μέρους τῆς λογικῆς αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ περὶ συλλογισμοῦ διδασκαλία. Ὁ Ἀριστοτέλης πρῶτος ἀνεκάλυψεν ἐν τῷ συλλογισμῷ τὸν θεμελιώδη τύπον, ἐν ᾧ πᾶσα πρόοδος τῶν ἐννοιῶν κινεῖται καὶ ὥρισε προσέτι καὶ τὸ ὄνομα τούτου. Ἡ ἐν τοῖς Ἀναλυτικοῖς προτέροις ἐκτεθεῖσα συλλογιστικὴ αὐτοῦ μέθοδος παρίστησιν ἀκριβέστατα τοὺς κατηγορικοὺς συλλογισμοὺς ἐν τοῖς τρισὶν αὐτῶν τύποις, ὧν ὁ δεύτερος καὶ τρίτος λαμβάνουσι τὴν ἀποδεικτικὴν αὐτῶν δύναμιν δι' ἀναγωγῆς εἰς τὸν πρῶτον· περὶ τῶν ὑποθετικῶν καὶ διαζευκτικῶν συλλογισμῶν δὲν ἐξετάζει.

Ἐκ συλλογισμῶν συντίθενται αἱ *ἀποδείξεις*. Τὸ ἔργον πάσης ἀποδείξεως εἶνε ἡ παραγωγὴ ἐκείνη τοῦ αἰτιατοῦ ἐκ τῶν αἰτιῶν αὐτοῦ, ἐν ᾗ (ἴδ. ἀν.) ἡ γνῶσις καθ' ἑαυτὴν συνίσταται. Αἱ προϋποθέσεις ἀποδείξεώς τινος ὀφείλουσιν ἄρα νὰ ἀποτελῶνται ἐξ ἀναγκαίων καὶ καθολικὸν κῦρος ἐχουσῶν προτάσεων, καὶ τελεία ἀπόδειξις (τελεία ἐπιστήμη) ὑπάρχει μόνον ἐκεῖ, ὅπου τὸ ἀποδεικτέον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε παρηγμένον ἐκ τῶν ἀνωτάτων προϋποθέσεων αὐτοῦ διὰ πάντων τῶν μεταξὺ κειμένων μελῶν. Ἀλλὰ τοιαύτη παραγωγὴ δὲν θὰ ἦτο δυνατή, ἂν αἱ προϋποθέσεις, ἐξ ὧν αὕτη ἁρμᾶται, ἦσαν πάλιν καὶ αὐταὶ παράγωγοι καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον, ἢ ἂν μεταξὺ τῶν προϋποθέσεων ἐκείνων καὶ τούτου, ὅπερ ἐξ αὐτῶν ὀφείλει νὰ παραχθῇ, ἔκειτο ἄπειρος ἀριθμὸς διαμέσων μελῶν. Πᾶσα ἔμμεσος γνῶσις προϋποτίθησιν ἄρα ἄμεσον, ἥτις ἀκριβέστερον διττή τις οὖσα τυγχάνει. Αἵ τε καθολικώτατα ἀρχαί, ἐξ ὧν ἡ ἀπόδειξις ἁρμᾶται, καὶ τὰ πράγματα, ἐφ' ὧν αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖναι ἐφαρμόζονται, ἀνάγκη νὰ εἶνε ἡμῖν ἄνευ ἀποδείξεως γνωσταί, καὶ ὅπως λοιπὸν τὰ πράγματα γίνονται ἡμῖν ἀμέσως διὰ τῆς αἰσθήσεως γνωστά, οὕτω παραδέχεται ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ὁ νοῦς ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ γινώσκειν τὰς καθολικὰς ἀρχὰς ἀμέσως, ἐποπτικῶς, καὶ διὰ τοῦτο ἄνευ πλάνης. Ἂν δ' αἱ ἀρχαὶ αὗται εἶνε ἁπλῶς τυπικαί, ἢ ἂν διὰ τοῦ τρόπου τούτου γνωρίζονται προσέτι καὶ ὡρισμέναι κατὰ τὴν οὐσίαν ἔννοιαι (ὡς π. χ. ἡ τῆς θεότητος), περὶ τούτου δὲν ἐξήτασεν ὁ Ἀριστοτέλης. Ὡς τὴν ἀνωτάτην καὶ ἀναμφισβήτητον ἀρχὴν τοῦ νοῦ ἡμῶν θεωρεῖ τὸ ἀξίωμα τῆς ἀντιφάσεως· τούτου δὲ τοῦ ἀξιώματος ὑπό τε τὴν λογικὴν καὶ τὴν μεταφυσικὴν αὐτοῦ ἔννοιαν δίδωσι διαφόρους μέν, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν συμφώνους πρὸς ἀλλήλους τύπους. Ἀλλ' ἵνα μηδ' αἱ πεποιθήσεις αὗται στερῶνται ἐπιστημονικῆς θεμελιώσεως, ἐμφανίζεται παρ' αὐταῖς ἀντὶ τῆς ἀποδείξεως ἡ *ἐπαγωγή*, ἥτις ἐπικυροῖ γενικόν τινα ὁρισμὸν ἀποδεικνύουσα τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ κῦρος ἐν ἁπάσαις ταῖς ὑπ' αὐτὸν περιεχομέναις μερικαῖς περιπτώσεσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ παρατήρησις ἐντελὴς πάντων τῶν καθ' ἕκαστα οὐδέποτε εἶνε δυνατή, ζητεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ἁπλοποίησίν τινα τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου καὶ εὑρίσκει αὐτὴν κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Σωκράτους ἐν τούτῳ, ὅτι ὡς βάσιν τῆς ἐπαγωγῆς τίθησιν ἐκείνας τὰς δόξας, αἵτινες διὰ τὸν ἀριθμὸν ἢ τὴν αὐθεντίαν τῶν ὑπερασπιστῶν αὐτῶν ἔχουσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν εἰκασίαν, ὅτι ἐπήγασαν ἐκ πραγματικῆς ἐμπειρίας (τὰ «ἔνδοξα») καὶ πειρᾶται λοιπὸν διὰ διαλεκτικῆς παραβολῆς καὶ βασάνου τῶν δοξῶν τούτων νὰ ἐπιτύχῃ τῶν ὀρθῶν ὁρισμῶν. Τὴν μέθοδον ταύτην ἤσκησεν ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ σπανίας δεξιότητος καὶ συνέσεως ἰδίως ἐν ταῖς «ἀπορίαις»,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀφ' ὧν συνήθως πάσης ἐξετάσεως ἄρχεται. Καὶ εἰ μὴ βεβαίως εὑρίσκομεν ἀείποτε ἐν μὲν ταῖς παρατηρήσεσιν αὐτοῦ τὴν ἀκρίβειαν καὶ τελειότητα, ἐν δὲ τῇ χρήσει ξένων μαρτυριῶν τὴν κριτικήν, ἣν ἡμεῖς νῦν εἴμεθα εἰθισμένοι ν' ἀπαιτῶμεν, ὅμως καὶ ὡς πρὸς ταῦτα κατώρθωσεν ὁ Ἀριστοτέλης πᾶν ὅ,τι κατὰ δίκαιον λόγον ἐδύνατο νὰ προσδοκᾶται ἐκ τῶν βοηθημάτων καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης τῶν χρόνων αὐτοῦ.

Τὸ μὲν λοιπὸν ἐπὶ ἀποδείξεως τὸ δὲ ἐπὶ ἀμέσου γνώσεως δι' ἐπαγωγῆς ἐπικυρωτέας, στηρίζεται ὁ *ὁρισμός*. Ἐὰν πᾶσαι ἡμῶν αἱ ἔννοιαι σημαίνωσι γενικόν τι, ὅπερ ἀναγκαίως καὶ πάντοτε ὄντων ὡρισμένῃ τινὶ τάξει, ἰδιάζει, ἡ ἔννοια ἐν τῇ στενωτέρᾳ σημασίᾳ, καθ' ἣν εἶνε τοῦ ὁρισμοῦ ὑποκείμενον, δηλοῖ τὴν οὐσίαν τὴν μορφὴν τῶν πραγμάτων[1], ἀνεξαρτήτως τῆς ὕλης αὐτῶν, δηλοῖ τοῦτο, ὅπερ ποιεῖ αὐτὰ ὅ,τι εἶνε. Ἐὰν τοιαύτη τις ἔννοια ἐκφράζῃ ὅ,τι εἶνε κοινὸν πολλοῖς κατὰ τὸ εἶδος διαφόροις οὖσι, τότε εἶνε αὕτη *γένος*. Ἐὰν προσέλθῃ εἰς τὸ γένος ἡ τὸ εἶδος ἀποτελοῦσα διαφορὰ («*διαφορὰ εἰδοποιός*»), συνίσταται τὸ *εἶδος*· ἐὰν προσδιορισθῇ τοῦτο ἀκριβέστερον διὰ περαιτέρω διακριτικῶν γνωρισμάτων καὶ προβῇ ἡ μέθοδος αὕτη ὅσον εἶνε δυνατόν, λαμβάνομεν τὴν ἔννοιαν τῶν κατωτάτων εἰδῶν, ἅτινα δὲν ὑποδιαιροῦνται πλέον εἰς εἴδη, ἀλλ' ἁπλῶς μόνον εἰς τὰ καθ' ἕκαστον, καὶ ταῦτα εἶνε τὰποτελοῦντα τὴν ἔννοιαν ἑκάστου πράγματος (Ἀναλ. ὑστερ. II, 13). Ἀνάγκη ἄρα νὰ περιέχῃ ὁ ὁρισμὸς τὰ γνωρίσματα, δι' ὧν γίνεται ἡ παραγωγὴ τοῦ ὁριστέου ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ γένους αὐτοῦ, οὐ μόνον πλήρη, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ὀρθῇ τάξει, τῇ χωρούσῃ βαθμιαίως ἀπὸ τῶν καθόλου εἰς τὰ καθ' ἕκαστον. Τὸ οὐσιῶδες βοήθημα τοῦ ὁρισμοῦ εἶνε ἀκριβής τις καὶ λογικῶς χωροῦσα *διαίρεσις*. Ὅ,τι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτοῦ γένους πίπτει, εἶνε τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ γένος, ὅ,τι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ αὐτοῦ εἴδους, εἶνε κατὰ τὸ εἶδος τὸ αὐτό. Ὅσα ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ γένους ὡς μάλιστα ἀπ' ἀλλήλων ἀπέχουσιν, εἶνε *ἐναντία*· εἰς ἀντιφατικὴν δ' ἀντίθεσιν εὑρίσκονται δύο ἔννοιαι, ὅταν ἡ ἑτέρα εἶνε ἁπλῆ ἄρνησις τῆς ἑτέρας (Α, οὐκ

[1] Οὐσία, εἶδος, τὸ τί ἐστι, τὸ ὅπερ ὄν, τὸ εἶναι μετὰ προσκειμένης δοτικῆς (ὡς τὸ ἀνθρώπῳ εἶναι), τὸ τί ἦν εἶναι.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Α). Εἰς ταῦτα τὰ εἴδη τῆς ἀντιθέσεως προστίθησιν ἔτι ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὴν ἀντίθεσιν *τῶν πρός τι, τῶν ἕξεων* καὶ *στερήσεων*.

Πᾶσαι λοιπὸν αἱ ἔννοιαι ἡμῶν πίπτουσιν (Κατηγ. 4. Τοπ. I, 9) ὑπὸ ἓν ἢ πλείονα «*γένη*» ἢ «*σχήματα τῶν κατηγοριῶν*» ἢ ὑπὸ μίαν ἢ πολλὰς «*κατηγορίας*», αἵτινες δεικνύουσι τοὺς διαφόρους τρόπους καθ' οὓς τὰ ὄντα ἐξετάζονται, αὐταὶ δὲ οὐδεμίαν ἀνωτέραν ἔννοιαν ὡς κοινὸν γένος ὑπεράνω ἑαυτῶν ἔχουσιν: Ὁ Ἀριστοτέλης ἀριθμεῖ 10 κατηγορίας· *οὐσίαν ἢ τί ἐστι, ποσόν, ποιόν, πρός τι, ποῦ, ποτέ, κεῖσθαι, ἔχειν, ποιεῖν, πάσχειν*. Περὶ τῆς τελειότητος τοῦ κατασκευάσματος τούτου οὐδαμῶς ἀμφιβάλλει ὁ Ἀριστοτέλης, ἀλλ' ὡρισμένη τις ἀρχή, ἐξ ἧς θὰ παρήγετο τοῦτο, οὐδαμοῦ φαίνεται, καὶ αἱ κατηγορίαι *ἔχειν* καὶ *κεῖσθαι* ὀνομάζονται μόνον ἐν ταῖς «Κατηγορίαις» καὶ τοῖς «Τοπικοῖς», ἐν πάσαις δὲ ταῖς μεταγενεστέραις ἀπαριθμήσεσι[1] παραλείπονται. Ἀλλὰ καὶ τῶν ὑπολειπομένων δὲν ἔχουσι πᾶσαι τὴν αὐτὴν σημασίαν· αἱ σπουδαιότατα εἶνε αἱ τέσσαρες πρῶται καὶ ἐκ τούτων ἡ τῆς οὐσίας, πρὸς ἣν ἔχουσι πᾶσαι αἱ ἄλλαι ὡς τὸ παρηγμένον πρὸς τὸ ἀρχικόν. Ἀκριβῶς δὲ ἡ κατηγορία αὕτη ἀποτελεῖ τὸ οὐσιῶδες ὑποκείμενον τῆς «πρώτης φιλοσοφίας» ἢ τῆς μεταφυσικῆς.

§ 56. Ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους μεταφυσική.

Ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἀσχολεῖται περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν πρώτων αἰτιῶν, περὶ τὸ ὂν καθ' ἑαυτό, περὶ τὸ ἀίδιον, ἀσώματον καὶ ἀκίνητον, ὅπερ ἡ αἰτία πάσης κινήσεως καὶ διαμορφώσεως ἐν τῷ κόσμῳ τυγχάνει. Εἶνε δὲ τούτου ἕνεκα πασῶν τῶν ἐπιστημῶν ἡ περιεκτικωτάτη καὶ τιμιωτάτη. Μερικώτερον δὲ συστρέφεται τὸ περιεχόμενον αὐτῆς περὶ τὰ ἑξῆς τρία ζητήματα, τὴν σχέσιν τῶν καθ' ἕκαστον καὶ τοῦ καθ' ὅλου, τὸ εἶδος καὶ τὴν ὕλην, τὸ κινοῦν καὶ κινούμενον.

1. *Τὰ καθ' ἕκαστον καὶ τὸ καθόλου.* Ἂν ὁ Πλάτων ὡς τὸ ἀρχικῶς καὶ ἁπλῶς ἀληθὲς ἐθεώρει μόνον τὰς ἰδέας, μόνον τὸ καθό-

[1] Ἀναλ. Ὑστ. I, 22. 83α 21. β, 15. Φυσ. V, 1 τέλ. Μετὰ τὰ φυσ. V, 8. 1017 α 24.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λου, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῶν ἡμετέρων ἐννοιῶν, καὶ ἂν τούτου ἕνεκα περιέγραφε τὰς ἰδέας ὡς οὐσίας καθ' ἑαυτὰς ὑπαρχούσας καὶ κατὰ τὴν ἑαυτῶν ὕπαρξιν ἀνεξαρτήτους τῶν καθ' ἕκαστον, ὁ Ἀριστοτέλης δὲν συμφωνεῖ πρὸς ταῦτα. Ὑποβάλλει (Μετὰ τὰ φυσ. I, 9. XIII, 4—10 κ. ἀλ.) τὴν περὶ ἰδεῶν θεωρίαν καὶ τὰς πρὸς ταύτην συναφεῖς δόξας (πρβλ. σελ. 138 κ. ἑφ.) εἰς δριμυτάτην καὶ (παρὰ τὰς ἐνιαχοῦ ἀδικίας καὶ παρανοήσεις) ἀνατρεπτικωτάτην κριτικὴν καὶ ἀντιτάσσει αὐτῇ ὡς διαφερόντως καίριον τόδε, ὅτι δῆλα δὴ τὸ καθόλου δὲν εἰνέ τι οὐσιῶδες· ὅτι ἡ οὐσία δὲν δύναται νὰ εἶνε ἐκτὸς τῶν πραγμάτων, ὧν ἡ οὐσία τυγχάνει οὖσα· ὅτι ἀπὸ τῶν ἰδεῶν λείπει ἡ κινοῦσα δύναμις, ἧς ἄνευ δὲν δύνανται αὗται νὰ εἶνε αἱ αἰτίαι τῶν φαινομένων. Αὐτὸς δὲ θεωρεῖ μόνον τὸ καθ' ἕκαστον ὡς τὸ ἀληθὲς ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ ἐννοίᾳ, ὡς τὴν οὐσίαν. Διότι ἐὰν τὸ ὄνομα τοῦτο μόνῳ ἐκείνῳ ἰδιάζει, ὅπερ μήτε κατ' ἄλλου τινος κατηγορεῖται, μήτε ἐν ἄλλῳ τινὶ κατὰ συμβεβηκὸς ὑπάρχει,[1] τοιοῦτον εἶνε βεβαίως μόνον τὸ καθ' ἕκαστον· πᾶσαι δ' αἱ γενικαὶ ἔννοιαι ἐκφράζουσι τοὐναντίον ἁπλῶς ἰδιότητάς τινας τῶν οὐσιῶν, καὶ αἱ τῶν γενῶν προσέτι ἔννοιαι μόνον τὴν κοινὴν ὑπόστασιν οὐσιῶν τινων. Καὶ αὗται ἄρα δύνανται τῷ ὄντι (ὡς «*δεύτεραι οὐσίαι*») νὰ ὀνομασθῶσιν οὐσίαι παρωνύμως καὶ οὐχὶ κυριολεκτικῶς, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὥς τι ἐκτὸς τῶν πραγμάτων ὑπάρχον. Αἱ τῶν γενῶν ἔννοιαι δὲν εἶνε «*ἓν παρὰ τὰ πολλά*, ἀλλ' «*ἓν κατὰ πολλῶν*». Ἀλλ' ὅτι δὴ συγχρόνως ἡ ὑπερτέρα ἀλήθεια ἀποδίδοται εἰς τὸ εἶδος, ὅπερ πάντοτε γενικόν τι τυγχάνει ὄν, καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ἐξ εἴδους καὶ ὕλης συνιστάμενον (ἰδὲ κατ.), καὶ ὅτι (κατὰ τὰς σελ. 152. 154) μόνον τὸ καθόλου εἶνε ὑποκείμενον τῆς γνώσεως, τὸ καθ' αὐτὸ πρότερον καὶ γνωριμώτερον, εἶνε τῷ ὄντι ἀντίφασις, ἧς τὰ ἐπακολουθήματα διήκουσι διὰ παντὸς τοῦ συστήματος τοῦ Ἀριστοτέλους.

2. Ἀλλ' ὅσον ζωηρῶς καὶ ἂν πολεμῇ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν δόξαν τοῦ Πλάτωνος, ὅτι αἱ ἰδέαι εἶνε καθ' ἑαυτὰς καὶ ἐπέκεινα τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων, ἀπὸ τῆς κυρίας ὅμως ἐννοίας τῆς τῶν

[1] Κατηγ. 5. «οὐσία δέ ἐστιν .... ἢ μήτε καθ' ὑποκειμένου τινὸς λέγεται μήτ' ἐν ὑποκειμένῳ τινί ἐστίν». Πρβλ κεφ. 2. 1 α 20 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἰδεῶν θεωρίας τόσον ὀλίγον θέλει ν' ἀποστῇ, ὥστε οἱ περὶ *εἴδους* καὶ *ὕλης* ἴδιοι αὐτοῦ ὁρισμοὶ εἶνε μᾶλλον ἁπλῆ τις ἀπόπειρα, ἵνα τὰς ἰδέας ἐν συνεκτικωτέρᾳ καὶ σταθερωτέρᾳ τῆς τοῦ Πλάτωνος διεξαγάγῃ θεωρίᾳ. Τὸ ὑποκείμενον τῆς γνώσεως δύναται, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τοῦ Πλάτωνος, ν' ἀποτελῇ μόνον τὸ ἀναγκαῖον καὶ ἀμετάβλητον. Πᾶν ὅμως τὸ αἰσθητὸν εἶνε τυχαῖον καὶ μεταβλητόν, δύναται νὰ εἶνε ἄρα καὶ νὰ μὴ εἶνε (εἶνέ τι «*ἐνδεχόμενον καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι*»). μόνον τὸ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν, ὅπερ νοεῖται ἐν ταῖς ἐννοίαις ἡμῶν, εἶνε οὕτως ἀμετάβλητον ὡς αἱ ἔννοιαι αὐταί. Ἔτι σπουδαιοτέρα ὅμως εἶνε τῷ Ἀριστοτέλει ἡ σκέψις, ὅτι πᾶσα μεταβολὴ προϋποτίθησιν ἀμετάβλητόν τι καὶ πᾶσα γένεσις ἀγέννητόν τι, ὅπερ μερικώτερον διττόν τι τυγχάνει· ἤτοι τὸ ὑποκείμενον, ὅπερ γίνεταί τι καὶ ἐν ᾧ τελεῖται ἡ μεταβολή, καὶ αἱ ἰδιότητες, αἵτινες μεταδιδόμεναι εἰς τὸ ὑποκείμενον ἐκεῖνο συνιστᾶσι τὴν μεταβολήν. Καὶ ἐκεῖνο μὲν τὸ ὑποκείμενον ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης δι' ἐκφράσεως, ἣν αὐτὸς πρὸς τοῦτο διετύπωσεν, *ὕλην*, ταύτας δὲ τὰς ἰδιότητας καλεῖ *εἶδος* (καὶ *μορφήν*), ἤτοι δι' ὅρου, ὅστις ἤτο ἤδη ἐν χρήσει πρὸς δήλωσιν τῶν πλατωνικῶν ἰδεῶν (Ἄλλαι ὀνομασίαι ἐν σελίδι 157,1). Ἐπειδὴ ὁ σκοπὸς τοῦ γίγνεσθαι ἐπιτυγχάνεται, ὅταν ἡ ὕλη λάβῃ τὸ εἶδος αὐτῆς, ἕπεται ὅτι τὸ εἶδος ἑκάστου ὄντος εἶνε ἡ ἀληθὴς αὐτοῦ οὐσία, εἶνε ἡ «*ἐνέργεια*», ἡ «*ἐντελέχεια*» αὐτοῦ, ἄρα καὶ τὸ εἶδος καθόλου εἶνε ἡ ἐνέργεια καὶ ἐντελέχεια ἢ τὸ «*ἐνεργείᾳ ὄν*» καθόλου. Ἐπειδὴ πρὸς τούτοις ἡ ὕλη καθ' ἑαυτὴν μὲν οὔπω τυγχάνει οὖσα τοῦτο, ὅπερ ὕστερον ἐξ αὐτῆς γίνεται, ἔχει δ' ὅμως ἀναγκαίως τὴν δύναμιν ἵνα γένηται τοῦτο, ἕπεται ὅτι ἡ ὕλη εἶνε ἡ «*δύναμις*» ἢ «*τὸ δυνάμει ὄν*». Νοοῦμεν τὴν ὕλην ἄνευ τινὸς εἴδους; ἔχομεν τότε τὴν «*πρώτην ὕλην*», ἥτις ὡς ἀδιόριστος ὀνομάζεται προσέτι τὸ (κατὰ ποιὸν) ἀόριστον, τὸ κοινὸν ὑποκείμενον πάσης ὡρισμένης ὕλης, ὅπερ ὅμως ὡς τὸ ἁπλῶς δυνάμει ὂν οὐδέποτε ὑπάρχει ἢ ὑπῆρξε καθ' ἑαυτό· τοὐναντίον δὲ τὰ εἴδη δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἁπλαῖ μεταμορφώσεις ἢ μάλιστα ὡς δημιουργήματα ἑνὸς γενικωτάτου εἴδους, ἕκαστον τούτων ὡς τόδε τὸ ὡρισμένον εἶδος εἶνε μᾶλλον ἀίδιον καὶ ἀμετάβλητον, ὡς αἱ πλατωνικαὶ ἰδέαι, πλὴν ὅτι τὰ εἴδη ταῦτα δὲν εἶνε ὡς αἱ πλατωνικαὶ ἰδέαι ἐκτὸς τῶν ὄντων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καί, ἐπειδὴ ὁ κόσμος εἶνε ἀίδιος, οὐδ' ἦσάν ποτε. Τὸ εἶδος εἶνε οὐ μόνον ἡ ἔννοια καὶ ἡ οὐσία ἑκάστου ὄντος, ἀλλὰ καὶ ὁ τελικὸς αὐτοῦ σκοπὸς καὶ ἡ δύναμις, ἥτις τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐκπληροῖ. Ἀλλ' εἰ καὶ αὗται αἱ ἀνκφοραὶ τοῦ εἴδους εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διανενεμημέναι ἑκάστη εἰς διάφορον ὑποκείμενον, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τούτου ἕνεκα συχνάκις τέσσαρα εἴδη αἰτιῶν ἀπαριθμεῖ, ἤτοι τὴν ὕλην, τὴν οὐσίαν, τὸ κινοῦν αἴτιον (*ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως*) καὶ τὸ οὗ ἕνεκα, ὅμως αἱ τελευταῖαι τρεῖς συμπίπτουσι κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῶν, ἔν τισι δὲ περιπτώσεσι (ὡς ἐν τῇ σχέσει τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα καὶ ἐν τῇ τῆς θεότητος πρὸς τὸν κόσμον) καὶ πραγματικῶς· ἀρχικὴ εἶνε μόνον ἡ διαφορὰ τοῦ εἴδους καὶ τῆς ὕλης. Αὕτη δὲ ἡ διαφορὰ διήκει διὰ πάντων. Ὅπου τοῦτο ἔχει πρὸς ἐκεῖνο ὡς τὸ τελειότερον πρὸς τὸ ἀτελέστερον, τὸ ὁρίζον πρὸς τὸ ὁριζόμενον καὶ τὸ ἐνεργοῦν πρὸς τὸ ἀδρανοῦν, χαρακτηρίζεται τὸ μὲν πρῶτον ὡς τὸ εἶδος ἢ τὸ ἐνεργείᾳ ὄν, τὸ δὲ δεύτερον ὡς ἡ ὕλη ἢ τὸ δυνάμει ὄν. Πράγματι ὅμως ἡ ὕλη λαμβάνει καὶ παρ' Ἀριστοτέλει σημασίαν, ἥτις εἶνε πολλῷ εὐρυτέρα τῆς ἐννοίας τοῦ ἁπλῶς δυνάμει ὄντος. Ἐκ τῆς ὕλης πηγάζει ἡ «*ἀνάγκη*» καὶ τὸ «*αὐτόματον*» ἢ ἡ «*τύχη*», ἅπερ περιορίζουσι καὶ παρακωλύουσι τὴν κατὰ σκοπὸν ἐνέργειαν τῆς τε φύσεως καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπὶ τῆς ποιότητος τῆς ὕλης στηρίζεται πᾶσα ἐν τῇ φύσει ἀτέλεια, ἀλλὰ προσέτι καὶ τοιαῦται σπουδαῖαι διαφοραί, οἷαι ἡ τῶν οὐρανίων καὶ ἐπιγείων, ἡ τοῦ ἄρρενος καὶ θήλεος. Ἐκ τῆς ἀντιστάσεως τῆς ὕλης προς τὸ εἶδος προέρχεται, ὅτι ἡ φύσις ἠρέμα μόνον καὶ κατ' ὀλίγον δύνατai ν' ἀνυψῶται ἀπὸ τῶν κατωτάτων μορφωμάτων εἰς τἀνώτερα. Μόνον ἐκ τῆς ὕλης γινώσκει ὁ Ἀριστοτέλης νὰ ἐξηγῆται, ὅτι τὰ κατώτατα εἴδη δὲν ὑποδιαιροῦνται εἰς ἄλλα πάλιν εἴδη, ἀλλ' ἀναλύονται εἰς πολλὰ καθ' ἕκαστον ὄντα, ἢ ὡς ἄλλως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης εἰς *ἄτομα εἴδη*. Οὐδενὸς τὴν προσοχὴν δύνατai νὰ διαλάθῃ, ὅτι κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον παρὰ τῷ εἴδει καθίσταται ἡ ὕλη δευτέρα ἀρχὴ ἰδίαν κεκτημένη δύναμιν, καὶ ὅσον μεγάλα πλεονεκτήματα παρέχει τῷ φιλοσόφῳ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν φαινομένων ἡ θεωρία αὐτοῦ περὶ εἴδους καὶ ὕλης, τόσην καὶ σύγχυσιν ἐπιφέρει ἡ ἀσάφεια, ἥτις (πρβλ. σελ. 160) ἐκ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τούτου προκύπτει, ὅτι ἡ *οὐσία* ταὐτίζεται νῦν μὲν πρὸς τὸ καθ' ἕκαστον, νῦν δὲ πρὸς τὸ εἶδος.

3. Ἐκ τῆς σχέσεως τοῦ εἴδους καὶ τῆς ὕλης προέρχεται ἡ *κίνησις*, ἡ ὅπερ τὸ αὐτό, ἡ μεταβολή, εἰς ἣν ὑπόκεινται πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ὅσα ὕλης μετέχουσιν. Ἡ κίνησις εἶνε δῆλα δὴ οὐδὲν ἄλλ' ἢ τῆς ὕλης ὡς τοιαύτης ἡ τελείωσις, ἡ μετάβασις τοῦ δυνάμει ὄντος ὡς τοιούτου εἰς ἐνεργείᾳ ὄν (*ἡ τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχεια, ἢ τοιοῦτον* Φυσ. III, 1 κ. ἀλλ.). Τὴν δὲ ὁρμὴν πρὸς τὴν τελείωσιν ἢ ἐντελέχειαν ταύτην δύναται νὰ παράσχῃ μόνον τοιοῦτόν τι, ὅπερ εἶνε ἤδη ὅ,τι μέλλει νὰ καταστῇ κατὰ πρῶτον τὸ κινούμενον διὰ μόνης τῆς ἑαυτοῦ κινήσεως. Ἑκάστη κίνησις προϋποτίθησιν ἄρα δύο τινά· κινοῦν καὶ κινούμενον, ἔτι καὶ ἐὰν ὅν τι ἑαυτὸ κινῇ, ἀνάγκη τὰ δύο ταῦτα νὰ ὑπάρχωσιν ἐν αὐτῷ κατὰ διάφορα στοιχεῖα διανενεμημένα, ὡς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. Τὸ μὲν κινοῦν δύναται νὰ εἶνε μόνον τὸ ἐνεργείᾳ ὄν, τὸ εἶδος, τὸ δὲ κινούμενον τὸ δυνάμει ὄν, ἡ ὕλη. Ἐκεῖνο κινεῖ ταύτην τούτῳ τῷ τρόπῳ· διεγείρει δῆλον ὅτι αὐτήν, ἵνα κινηθῇ πρὸς τὴν ἐντελέχειαν, πρὸς τὴν πρόσληψιν ὡρισμένου εἴδους, διότι φύσει (καθ' ὅσον ἐν ἑκάστῃ φυσικῇ ῥοπῇ ἔγκειται ἡ ἀπαίτησις τῆς πληρώσεως αὐτῆς) ὀρέγεται (*«ἐφίεσθαι, ὀρέγεσθαι, ὁρμὴν ἔχειν»*) ἡ ὕλη τοῦ εἴδους ὡς ταῦ ἀγαθοῦ καὶ θείου (Φυσ. I, 9. 192 *a* 16 II, 1. 192 *b* 18. Μετὰ τὰ φυσ. XII, 7. 1072 *b* 3.). Ὅθεν ὅπου ἂν εἶδος καὶ ὕλη ἀλλήλων ἐφάπτωνται, γεννᾶται ἀείποτε καὶ ἀναγκαίως κίνησις. Καὶ ἐπειδὴ οὐ μόναν αὐτὸ τὸ εἶδος καὶ ἡ ὕλη, ἀλλὰ καὶ ἡ σχέσις ἀμφοτέρων, ἐφ' ἧς ἡ κίνησις στηρίζεται, εἶνε κατ' ἀνάγκην ἀίδιος (διότι ἥ τε γένεσις καὶ ἡ φθορὰ αὐτῆς ἐδύνατο νὰ ἐπέλθῃ πάλιν διὰ κινήσεως μόνον), ἐπειδὴ προσέτι ὁ χρόνος καὶ ὁ κόσμος, ἅπερ ἄνευ κινήσεως ἀδιανόητα τυγχάνουσιν ἀμφότερα ὄντα, εἶνε ἀγέννητα καὶ ἀίδια (πρβλ. 166 κ.ἑ.), διὰ τοῦτο δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἡ κίνησις οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος. Ὁ δ' ἔσχατος λόγος τῆς ἀιδίου ταύτης κινήσεως δύναται νὰ κεῖται μόνον ἔν τινι ἀκινήτῳ οὐσίᾳ. Διότι ἀφ' οὗ πᾶσα κίνησις γεννᾶται ἐκ τῆς ἐν τῷ κινουμένῳ ἐνεργείας τοῦ κινοῦντος καὶ προϋποτίθησιν ἑπομένως τὸ κινοῦν διάφορον τοῦ κινουμένου, ἕπεται ὅτι καὶ τὸ κινοῦν τοῦτο, ἐὰν εἶνε καὶ αὐτὸ κινούμενον, προϋποτίθησι πάλιν ἓν διάφορον αὐτοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κινοῦν· τοῦτον δὲ τὸν συλλογισμὸν δυνάμεθα νὰ ἐπαναλαμβάνωμεν ἐφ' ὅσον ἂν μὴ φθάνωμεν εἰς ἓν κινοῦν ἀκίνητον. Ἐὰν λοιπὸν μηδὲν κινοῦν ἀκίνητον ὑπάρχῃ, καὶ πρῶτον κινούμενον οὐδὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, οὕτω δὲ οὐδὲ κίνησις ἐν γένει, παλλῷ δ' ἔτι ἧττον κίνησις ἀγένητος. Εἶνε ὅμως ἀκίνητον τὸ πρῶτον κινοῦν, τότε εἶνε κατ' ἀνάγκην ἄϋλον, εἶδος ἄνευ ὕλης, καθαρὰ ἐνέργεια· διότι ὅπου ἂν ὑπάρχῃ ὕλη, ἐκεῖ ὑπάρχει καὶ τὸ δυνατὸν τοῦ ἄλλως εἶναι, ἡ πρόοδος ἀπὸ τοῦ δυνάμει ὄντος εἰς τὸ ἐνεργείᾳ ὄν, ἡ κίνησις, μόνον τὰ ἀσώματον εἶνε ἀμετάβλητον καὶ ἀκίνητον. Καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ μὲν εἶδος εἶνε τὸ τέλειον, ἡ δὲ ὕλη τὸ ἀτελές, ἀνάγκη ἄρα νὰ εἶνε τὸ πρῶτον κινοῦν τὸ ἁπλῶς τέλειον, εἰς ὃ ἀπολήγει ἡ βαθμολογικὴ σειρὰ τῶν ὄντων. Ἐπειδὴ προσέτι ὁ μὲν κόσμος εἶνε ἐνιαῖον, εὖ τεταγμένον, πρὸς τελικόν τινα σκοπὸν κατατεῖνον ὅλον, ἡ δὲ κίνησις τῆς παγκοσμίου σφαίρας ἁπλῆ καὶ σταθερά, τὸ πρῶτον κινοῦν δύναται νὰ εἶνε ἓν μόνον, μόνον αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τελικὸς σκοπός. Ἀλλὰ τὸ ἁπλῶς ἀσώματον ὂν εἶνε μόνος ὁ νοῦς. Ὁ ἔσχατος ἄρα λόγος πάσης κινήσεως κεῖται ἐν τῇ θεότητι, ὡς τῇ καθαρᾷ, τελείᾳ, καὶ τὴν δύναμιν ἀπείρῳ διανοίᾳ. Ἡ ἐνέργειᾳ τῆς διανοίας ταύτης δύναται νὰ εἶνε μόνη ἡ νόησις, διότι πᾶσα ἄλλη ἐνέργεια (πᾶν «*πράττειν*» καὶ «*ποιεῖν*») ἔχει τὸν σκοπὸν αὐτῆς ἐκτὸς ἑαυτῆς, ὅπερ ὅλως ἀδιανόητον εἶνε ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ τελείου καὶ αὐτάρκους ὄντος· ἡ δὲ νόησις δὲν δύναται νὰ εὑρίσκηται ἐν καταστάσει ἁπλῆς δυνάμεως, ἀλλ' εἶνε ἀδιάλειπτος *νοητικὴ ἐνέργεια* (*«θεωρία»*). Τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς αὐτὴ μόνη δύναται ν' ἀποτελῇ· διότι ἡ ἀξία τῆς νοήσεως εἶνε ἡ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς, ἀλλὰ τὸ τιμιώτατον καὶ τελειότατον εἶνε μόνον αὐτὸς ὁ θεῖος νοῦς. Ἡ νόησις τοῦ Θεοῦ εἶνε ἑπομένως «*νόησις νοήσεως*» καὶ ἐν τῇ ἀναλλοιώτῳ ταύτῃ θεωρίᾳ ἑαυτοῦ συνίσταται ἡ μακαριότης αὐτοῦ. Καὶ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ δὲ ἐνέργειαν δὲν ἀσκεῖ ἐξερχόμενος ἑαυτοῦ, διευθύνων ἐπ' αὐτὸν τὴν νόησιν καὶ τὴν βούλησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς ἁπλῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως. Τὸ ἁπλῶς τέλειον ὂν ὡς τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν εἶνε προσέτι καὶ ὁ τελικὸς σκοπὸς πάντων τῶν ὄντων, εἶνε τοῦτο, οὗ πάντα ἐφίενται καὶ πρὸς ὃ κατευθύνονται· ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται ἡ ἐνιαία τάξις, ἡ συνοχὴ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου. Θείαν δέ τινα βούλησιν ἐπὶ τὸν κόσμον διευθυναμένην, δη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μιουργικήν τινα ἐνέργειαν τῆς θεότητος ἡ ἀνάμιξιν αὐτῆς εἰς τὴν τοῦ κόσμου πορείαν δὲν παρεδέχετο ὁ Ἀριστοτέλης.[1]

§ 57. Ἀριστοτέλους φυσικὴ βάσις καὶ θεμελιώδεις τῆς φυσικῆς ἔννοιαι.

Ἐὰν τῆς «πρώτης φιλοσοφίας» ὑποκείμενον εἶνε τὸ ἀκίνητον καὶ ἀσώματον, τῆς φυσικῆς εἶνε τὸ κινούμενον καὶ τὸ σωματικὸν καὶ μάλιστα ἐκεῖνο, ὅπερ ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀρχὴν τῆς ἑαυτοῦ κινήσεως. «Ἡ φύσις εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως καὶ ἠρεμίας ἐν ἐκείνῳ, ἐν ᾧ ὑπάρχουσιν ἀρχικῶς αὗται» (Φυσ. II, 1. 192 *b* 20). Πῶς ἡμεῖς ὅμως ἀκριβέστερον πρέπει νὰ νοήσωμεν τὴν ἀρχὴν ταύτην καὶ πῶς ἔχει πρὸς τὴν θεότητα, μένει ἀσαφές, καὶ ὅσον πρόχειρον εἶνε τῷ φιλοσόφῳ τὸ πραγματεύεσθαι τὴν φύσιν ὡς δύναμίν τινα ἀληθῶς ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῷ κόσμῳ δρῶσαν, τόσον ὀλίγον ὅμως δικαίωμα παρέχει αὐτῷ τὸ σύστημα αὐτοῦ, ἵνα ἀποφαίνῃ ταύτην οὕτως ὡς ὑπόστασιν.

Κίνησιν λοιπὸν λέγων ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ καθόλου (ἰδὲ ἀν.) πᾶσαν μεταβολήν, πᾶσαν ἐντελέχειαν τοῦ δυνάμει ὄντος, καὶ ἀριθμεῖ κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν τέσσαρα εἴδη κινήσεως, τὴν κατ' οὐσίαν· γένεσιν καὶ φθοράν· τὴν κατὰ τὸ ποσόν· αὔξησιν καὶ μείωσιν· τὴν κατὰ τὸ ποιόν· ἀλλοίωσιν (μετάβασιν σώματος εἰς ἕτερον)· τὴν κατὰ τόπον (*«φορά»*, τόπου μεταβολήν)· ἀλλ' ἔπειτα πάλιν καταλογίζεται εἰς τὴν *κίνησιν* κατὰ στενωτέραν ἔννοιαν μόνον τὰς τρεῖς τελευταίας ὀνομασθείσας, ἐν ᾧ ἡ ἔννοια τῆς *μεταβολῆς* περιλαμβάνει καὶ τὰς τέσσαρας ὁμοῦ. Πάντα τὰ ἄλλα εἴδη τῆς μεταβολῆς ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως· ἐξετάζει δ' ὁ Ἀριστοτέλης (Φυσ III. IV) τὰς ἀμέσως εἰς τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κινήσεως ἀναγομένας ἐννοίας πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ ἀκριβέστερον. Δεικνύει ὅτι τὸ *ἄπειρον* δύναται νὰ δοθῇ μόνον δυνάμει, ἐν τῇ ἀπείρῳ τῶν ἀριθμῶν αὐξήσει καὶ ἐν τῇ ἀπείρῳ διαιρετότητι τῶν μεγεθῶν, οὐχὶ δὲ ἐνεργείᾳ. Ὁρίζει τὸν *χῶρον* («*τόπον*» σπανιώτερον

[1] Τὰ σπουδαιότατα τῆς ἀριστοτελικῆς θεολογίας εὑρίσκονται Φυσ. VIII, 5. 6. 10. Μετὰ τὰ φυσ. XII, 6 κ. ἑφ. 9 κ. ἑφ. Περὶ οὐρ. I, 9. 279 a 17 κ. ἑφ. Ἀποσπ. 12—16.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«*χώραν*»), ὃν ὅμως οὔπω διακρίνει τοῦ τόπου ἀκριβῶς, ὡς τὸ πέρας τοῦ περιέχοντος σώματος πρὸς τὸ περιεχόμενον, τὸν *χρόνον* ὡς τὸν ἀριθμὸν τῆς κινήσεως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ πρότερον καὶ ὕστερον («*ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον*»)· ἐπάγεται δ' ἐντεῦθεν, ὅτι ἐκτὸς τοῦ κόσμου οὔτε χῶρος οὔτε χρόνος ὑπάρχει, ὅτι κενὸς χῶρος (ὡς ἐναντίον τῆς ἀτομικῆς σχολῆς κατ' ἀκρίβειαν διεξέρχεται) εἶνέ τι ἀδιανόητον, ὅτι ὁ χρόνος, ὡς πᾶς ἀριθμός, προϋποτίθησι ψυχὴν ἀριθμοῦσαν. Ἀποδεικνύει (ἵνα πόλλ' ἄλλα παραλίπωμεν), ὅτι ἡ κατὰ τόπον κίνησις, καὶ ἐκ τῶν κατὰ τόπον κινήσεων πάλιν ἡ κυκλικὴ εἶνε ἡ μόνη ἁπλῆ καὶ συνεχής, ἥτις δύναται νὰ εἶνε ἀγένητος καὶ ἀίδιος· ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν πεποίθησιν τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ κατὰ τόπον κίνησις καὶ ἡ πρὸς ταύτην προσαρμοζομένη φυσικὴ θεωρία δὲν ἐπαρκεῖ πρὸς ἐξήγησιν τῶν φαινομένων. Ἀντέχεται δὲ μᾶλλον τῆς κατὰ ποιὸν διαφορᾶς τῶν στοιχείων καὶ πολεμεῖ οὐ μόνον τὴν τοῦ Πλάτωνος μαθηματικὴν κατασκευὴν τῶν στοιχείων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀτομικὴν θεωρίαν διὰ λόγων, καθ' ὧν αὕτη ἐν τῇ δημοκριτείῳ αὐτῆς μορφῇ καὶ διὰ τὴν τότε κατάστασιν τῶν φυσικῶν γνώσεων δὲν ἐδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτήν. Πολεμῶν δὲ τὰς ἐναντίας θεωρίας ζητεῖ ὡσαύτως ν' ἀποδείξῃ, ὅτι τὰ τῆς ὕλης μόρια, καὶ ἰδίως τὰ στοιχεῖα, κατὰ ποιὸν εἰς ἄλληλα μεταβάλλονται τῶν ἰδιοτήτων ἑκάστου τούτων ὑπὸ τῆς ἐνεργείας ἄλλου ἀλλοιουμένων· ἀλλ' ἡ σχέσις αὕτη τοῦ δρᾶν καὶ πάσχειν εἶνε μόνον δυνατή, ὡς ὁ Ἀριστοτέλης φρονεῖ, ἔνθα δύο σώματα πρὸς ἄλληλα μέρος μὲν ὅμοια, μέρος δὲ ἀνόμοια, ἤτοι ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος ὑπαγόμενα ἐναντία ἀλλήλοις τυγχάνουσιν ὄντα. Καὶ ἀκολούθως τούτοις ὑπερασπίζει ὁ Ἀριστοτέλης ἐναντίον τῶν μηχανικῶν θεωριῶν καὶ τὴν δόξαν, καθ' ἣν τῶν ὑλικῶν μορίων ἡ μῖξις δὲν εἶνε ἁπλῆ μόνον συσσώρευσις, ἀλλὰ μόρφωσις νέου τινὸς ὑλικοῦ μορίου ἐκ τῶν ἀλλήλοις μεμιγμένων.—Ἀλλ' ἔτι σπουδαιοτέραν θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ἀρχήν, ὅτι τῆς φύσεως ἡ ἐνέργεια καθόλου δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἁπλῶς ὡς φυσική· ἀλλὰ κυρίως ὡς *σκοπιμότης* μόνον. Ὁ σκοπὸς πάσης γενέσεως εἶνε ἡ ἀνάπτυξις τῆς δυνάμεως εἰς ἐνέργειαν, ἡ μεταμόρφωσις τῆς ὕλης εἰς εἶδος. Καὶ ἐκ τῆς ἀριστοτελείου ἄρα περὶ εἴδους καὶ ὕλης διδασκαλίας, ὡς καὶ ἐκ τῆς πλατωνικῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θεωρίας τῶν ἰδεῶν, ἀποδεικνύεται ἡ τελεολογικὴ τῆς φύσεως ἐξήγησις πολλῷ τῆς φυσικῆς ὑπερτέρα. «Ἡ φύσις», διδάσκει ὁ Ἀριστοτέλης, «οὐδὲν πράττει ἀσκόπως»· «ἀείποτε τείνει πρὸς τὸ βέλτιστον», «ἀείποτε ποιεῖ ἐκ τῶν δυνατῶν τὸ κάλλιστον»· οὐδὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῇ περιττόν, οὐδὲν μάτην οὐδὲν ἀτελές, ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις αὐτῆς, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐλαχίστοις, ὑπάρχει τι θεῖον, καὶ αὐτὰ τὰ περιττώματα μεταχειρίζεται ὡς ἀγαθὸς οἰκονόμος, ἵνα χρήσιμόν τι ποιήσῃ. Ὅτι δὲ ταῦτα οὕτως ἔχουσιν, ἀποδεικνύει τῆς φύσεως ἡ θεωρία, δι' ἧς καθορῶμεν ἐν τῇ τοῦ κόσμου τάξει καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς φύσεως ἔν τε τοῖς μεγίστοις καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις τὴν τὰ μάλιστα ἀξιοθαύμαστον σκοπιμότητα. Ἵνα δὲ προσέτι τὴν σκοπιμότητα ταύτην ἀναγάγωμεν εἰς καθολικήν τινα κατὰ σκοπὸν *ἐνέργειαν*, ἀναγκάζει ἡμᾶς ἡ σκέψις, ὅτι πᾶν τὸ τακτικῶς γιγνόμενον δὲν δύναται νὰ παραχθῇ ἀπὸ τύχης· καὶ ἐὰν τῷ ὄντι μὴ ἐπιτρέπηται ἡμῖν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ φύσις βουλεύεται, τοῦτο ὅμως ἀποδεικνύει μόνον, ὅτι ὅπως ἡ τελεία τέχνη οὕτω καὶ ἡ φύσις κατεργάζεται τὸ σκόπιμον μετὰ τῆς ἀσφαλοῦς ἐκείνης βεβαιότητος, ἥτις πᾶσαν ἐκλογὴν ἀποκλείει. Ὁ κύριος ἄρα λόγος τῶν τῆς φύσεως ἔργων κεῖται ἐν ταῖς τελικαῖς αἰτίαις· τὰς δ' ὑλικὰς αἰτίας θεωρεῖ μὲν ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τοῦ Πλάτωνος (ἰδὲ σελ. 128) ὡς συνθήκας, ὡς ἀπαραίτητα βοηθήματα (*«ἐξ ὑποθέσεως ἀναγκαῖον, συναίτιον, τὸ οὗ οὐκ ἄνευ τὸ εὖ»*), ἀλλ' οὐχὶ ὡς τὰς θετικὰς αὐτῶν αἰτίας. Ποίαν δ' ἀντίστασιν παρέχουσι τῷ ὄντι τῇ σκοπίμῳ τῆς φύσεως ἐνεργείᾳ αὗται αἱ διάμεσοι αἰτίαι, πῶς περιορίζουσιν αὐτὴν ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν αὐτῆς καὶ ἀναγκάζουσιν αὐτὴν ἐν τῷ ἐπιγείῳ κόσμῳ (διότι ὁ οὐράνιος ἔχει ἄλλου εἴδους ὕλην) εἰς βαθμιαίαν τινὰ πρόοδον ἀπὸ τοῦ ἀτελεστέρου εἰς τὸ τελειότερον, ἐμνημονεύθη ἤδη ἐν σελ. 161 κ. ἑξ.

§ 58. **Τὸ σύμπαν καὶ τὰ μέρη αὐτοῦ.**

Ἐκ τῆς ἀϊδιότητος τοῦ εἴδους καὶ τῆς ὕλης ἕπεται ἅμα τῷ ἀγενήτῳ καὶ ἀφθάρτῳ τῆς κινήσεως (ἰδὲ ἀν. σελ. 162) καὶ τὸ ἀγέννητον καὶ ἄφθαρτον τοῦ σύμπαντος· ἡ δόξα, ὅτι ὁ κόσμος ἐγένετο μέν, θὰ διατελῇ δὲ ὢν αἰωνίως, παροραῖ, ὅτι γένεσις καὶ φθορὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐξαρτῶνται ἀμοιβαίως ἀπ' ἀλλήλων καὶ ὅτι τοῦτο μόνον δύναται νὰ εἶνε ἄφθαρτον, οὗτινος ἡ φύσις ἀποκλείει ἐξ ἴσου ἀμφοτέρας. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἐπιγείῳ κόσμῳ μόνον τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα γεννῶνται καὶ ἀπόλλυνται, τὰ γένη τοὐναντίον εἶνε ἀγένητα, καὶ τούτου ἕνεκα ἄνθρωποι ἀείποτε ὑπῆρξαν· πλὴν ὅτι οὗτοι (ὡς ἤδη ὁ Πλάτων παρεδέχετο) ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν διὰ καταστρεπτικῶν φυσικῶν γεγονότων ἐπὶ μεγάλων ἐκτάσεων τὸ μὲν ἐξηλείφθησαν, τὸ δὲ εἰς ἀγρίαν περιῆλθον κατάστασιν. Διὰ ταύτης, τῆς ὑπ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον τεθείσης καὶ βαθέως εἰς τὸ σύστημα αὐτοῦ εἰσχωρούσης θεωρίας περὶ τῆς ἀιδιότητος τοῦ κόσμου, καθίσταται τῷ Ἀριστοτέλει περιττὸν τὸ κοσμογονικὸν τῆς φυσικῆς μέρος· αὐτῷ ἀπόκειται νὰ ἐξηγήσηται οὐχὶ τὴν γένεσιν, ἀλλὰ τὴν φύσιν μόνον τοῦ κόσμου.

Τὴν δὲ πρὸς τοῦτο βάσιν παρέχει τῷ Ἀριστοτέλει ἡ διάκρισις τῶν δύο ἀνίσων ἡμίσεων, ἐξ ὧν ἀπαρτίζεται τὸ σύμπαν, ἤτοι τοῦ κόσμου ὑπεράνω τῆς Σελήνης καὶ τοῦ ὑπὸ τὴν Σελήνην, τοῦ οὐρανίου καὶ τοῦ ἐπιγείου, «*τῶν ἐκεῖ*» καὶ «*τῶν ἐνταῦθα*». Ἡ ἄφθαρτος τῶν ἄστρων φύσις καὶ ἡ ἀμετάτρεπτος τῶν κινήσεων αὐτῶν τάξις ἀποδεικνύει, ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἐκ γενικῶν λόγων πειρᾶται ν' ἀποδείξῃ, ὅτι τὰ ἄστρα καὶ κατὰ τὴν ὕλην ἔτι αὐτῶν διαφέρουσι τῶν φθαρτῶν καὶ εἰς διηνεκῆ τινα μεταβολὴν ὑποκειμένων ὄντων. Ἐκεῖνα μὲν συνίστανται ἐκ τοῦ αἰθέρος, τοῦ ἄνευ ἀντιθέσεων σώματος, ὅπερ οὐδεμίαν μεταβολὴν πλὴν τῆς κατὰ τόπον ὑφίσταται καὶ ᾧπερ ἐξ ὅλων τῶν κινήσεων μόνη ἡ κυκλικὴ προσιδιάζει. Ταῦτα δὲ ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων, ἅπερ εἰς διττὴν πρὸς ἄλληλα εὑρίσκονται ἀντίθεσιν, τὴν τῆς βαρύτητος καὶ κουφότητος, ἥτις προέρχεται ἐκ τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῖς εὐθυγράμμου κινήσεως πρὸς τὴν φυσικὴν ἑαυτῶν χώραν, καὶ τὴν κατὰ ποιόν, ἥτις προκύπτει ἐκ τῶν διαφόρων δυνατῶν συνδυασμῶν τῶν κυριωτάτων ἰδιοτήτων, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, ξηροῦ καὶ ὑγροῦ (τὸ πῦρ εἶνε θερμὸν καὶ ξηρόν, ὁ ἀὴρ θερμὸς καὶ ὑγρός, τὸ ὕδωρ ψυχρὸν καὶ ὑγρόν, ἡ γῆ ψυχρὰ καὶ ξηρά). Ἕνεκα τῆς ἀντιθέσεως ταύτης μεταβαίνουσιν ἀδιαλείπτως εἰς ἄλληλα· τῶν δὲ μακρὰν ἀλλήλων ἱσταμένων (γῆς καὶ ἀέρος, ὕδατος καὶ πυρὸς) ἡ μετάβασις γίνεται διὰ τῆς μεταβολῆς εἰς ἓν τῶν μεταξὺ αὐτῶν κειμένων.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἤδη ἐκ τούτων ἕπεται οὐ μόνον ἡ ἐνότης τοῦ κόσμου, ἥτις πλὴν τούτων ἐβεβαιώθη διὰ τῆς ἐνότητος τοῦ πρώτου κινοῦντος, ἀλλὰ καὶ τὸ σφαιροειδὲς αὐτοῦ σχῆμα, ὅπερ δὴ καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων φυσικῶν καὶ μεταφυσικῶν λόγων ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀποδεικνύεται. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κόσμου ἠρεμεῖ ὡς μικρόν τι μέρος αὐτοῦ ἡ Γῆ σφαιροειδὴς καὶ αὐτὴ τὸ σχῆμα· περὶ αὐτὴν κεῖνται κατὰ συγκεντρικὰ σφαιροειδῆ στρώματα τὸ ὕδωρ, ὁ ἀὴρ καὶ τὸ πῦρ (ἢ ἀκριβέστερον τὸ θερμαγόνον, «*ὑπέκκαυμα*»,· διότι ἡ φλὸξ εἶνε «*ὑπερβολὴ πυρός*»)· εἶτα ἔρχονται αἱ οὐράνιαι σφαῖραι, ὧν ἡ ὕλη κατὰ τοσοῦτον καθαρωτέρα πρέπει νὰ εἶνε, καθ' ὅσον ἀπωτέρω τῆς Γῆς εὑρίσκονται. Ἡ ἐξωτάτη τῶν σφαιρῶν τούτων εἶνε ὁ τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων οὐρανὸς (*«πρῶτος οὐρανός»*), οὗτινος ἡ ἡμερησία περιστροφὴ γίνεται ὑπὸ τῆς ἀχώρως (πρβλ. σελ. 165) αὐτὸν περιεχούσης θεότητος. Ἡ κίνησις ἑκάστης σφαίρας συνίσταται ἔν τινι ὅλως ὁμαλῇ περιστροφῇ περὶ τὸν ἴδιον ἄξονα, ὡς τοῦτο ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ πάντων τῶν συγχρόνων ἀστρονόμων προϋποτίθησι, περὶ δὲ τῆς πρώτης σφαίρας καὶ ἀκριβῶς ἀποδεικνύει. Ὀφείλομεν ἄρα (κατά τινα ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος καταγομένην ἀντίληψιν τοῦ προβλήματος) νὰ παραδεχθῶμεν τόσον ἀριθμὸν σφαιρῶν, εἰς ταύτας δὲ τοιαύτας ν' ἀπονείμωμεν κινήσεις, ὅσος ἀριθμὸς σφαιρῶν καὶ οἵαι κινήσεις εἶνε ἀνάγκη νὰ προϋποτεθῶσιν, ὅπως ἡ ὑπάρχουσα κίνησις τῶν ἑπτὰ πλανητῶν ἐξηγηθῇ ἐξ ὅλως ὁμαλῶν κυκλικῶν κινήσεων. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς ὑποθέσεως ὁρμώμενοι ὁ Εὔδοξος καὶ ὁ Κάλλιππος ὑπελογίσαντο τὸν ἀριθμὸν τῶν σφαιρῶν, αἵτινες παρέχουσι τὴν κίνησιν εἰς τοὺς πλανήτας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἑπτά, ἐν αἷς εἶνε καὶ αὐτοὶ ἐνδεδεμένοι, ὁ μὲν Εὔδοξος εἰς 26, ὁ δὲ Κάλλιππος εἰς 33. Ὁ Ἀριστοτέλης συμφωνεῖ πρὸς τούτους, ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἰδίαν θεωρίαν αἱ ἐξωτερικαὶ σφαῖραι ἔχουσι πρὸς τὰς ἐσωτερικὰς ὡς τὸ εἶδος πρὸς τὴν ὕλην, τὸ κινοῦν πρὸς τὸ κινούμενον, ἀναγκαίως θὰ παρεῖχεν ἑκάστη τὴν ἰδίαν κίνησιν πρὸς πάσας τὰς ὑφ' αὐτῆς περικλειομένας οὕτως, ὡς ποιεῖ τοῦτο ἡ ἐξωτάτη σφαῖρα πάσας κατὰ τὴν ἡμερησίαν αὐτῆς περιστροφὴν συμπεριφέρουσα, καὶ οὕτω θὰ διεταράσσετο κατ' ἀνάγκην ἡ ἰδία ἑκάστου πλανήτου κίνησις ὑπὸ τῶν κινήσεων ἁπασῶν τῶν περικλειουσῶν αὐτὸν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σφαιρῶν, ἐὰν μὴ ὑπάρχῃ τι τὸ ἀντιδρῶν πρὸς ταύτας. Ὅθεν παραδέχεται ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι μεταξὺ τῶν σφαιρῶν ἑκάστου πλανήτου καὶ τῶν σφαιρῶν τοῦ ἀμέσως κατωτέρου κινοῦνται κατ' ἀντίθετον πρὸς τὰς προτέρας διεύθυνσιν τόσαι ἀνταναφέρουσαι σφαῖραι (»σφαῖραι ἀνελίττουσαι»), ὅσαι εἶνε ἀναγκαῖαι, ὅπως ἐξουδετερώσωσι τὴν κίνησιν, τὴν ἀπὸ τῆς ἑτέρας εἰς τὴν ἑτέραν μεταδιδομένην. Τὸν ἀριθμὸν τούτων ὑπολογίζεται εἰς 22· προστιθεὶς δὲ ταύτας εἰς τὰς τοῦ Καλλίππου λαμβάνει ἐν συνόλῳ, συναριθμουμένης καὶ τῆς σφαίρας τῶν ἀπλανῶν ἀστέρων, 56 οὐρανίας σφαίρας. Ἑκάστη δὲ τούτων κινεῖται, ὅπως καὶ ὁ «*πρῶτος οὐρανός*», ὑπό τινος ἰδίας, αἰωνίου καὶ ἀπείρου, ἐπομένως ἀσωμάτου οὐσίας, καὶ ἀνάγκη ἄρα νὰ ὑπάρχωσι τοσαῦται θεῖαι οὐσίαι ὅσαι καὶ σφαῖραι· τούτου δ' ἕνεκα ὑμνοῦνται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους τὰ ἄστρα ὡς ἔμψυχα, λογικά, ὑψηλὰ ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον ἱστάμενα, θεῖα ὄντα. Ὅσα δὲ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σφαιρῶν καὶ τῶν κινουσῶν ταύτας οὐσιῶν λέγει, ταῦτα θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ὡς πιθανὰ μόνον (Μετὰ τὰ φυσ. XII, 8. ΣΙΜΠΛ. Περὶ οὐρ. Σχολ. εἰς Ἀριστ. 498 κ. ἑφ.).

Διὰ τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σφαιρῶν ἕνεκα τῆς τριβῆς γεννᾶται κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἐν τῷ ἀέρι καὶ ἰδίως ἐν τοῖς ὑπὸ τὸν Ἥλιον κειμένοις τόποις φῶς καὶ θερμότης. Τοῦτο ὅμως τὸ ἀποτέλεσμα ἕνεκα τῆς ἐγκλίσεως τῆς τοῦ Ἡλίου τροχιᾶς συμβαίνει κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους ἐν ἑκάστῳ τόπῳ κατὰ διάφορον μέτρον, καὶ τὸ ἐπακολούθημα τούτου εἶνε ἡ κυκλικὴ πορεία τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς, τοῦ ἀπεικονίσματος τούτου τοῦ αἰωνίου ἐν τῷ φθαρτῷ, τῆς ἄνω καὶ κάτω ροῆς τῶν ὑλικῶν μορίων καὶ τῆς μεταβολῆς τῶν στοιχείων εἰς ἄλληλα, ἐξ ὧν προκύπτουσι πάντα ἐκεῖνα τὰ ἀτμοσφαιρικὰ καὶ γήινα φαινόμενα, περὶ ὧν πραγματεύεται ἐν τοῖς Μετεωρολογικοῖς ὁ Ἀριστοτέλης.

§ 59. Τὰ ἔμψυχα ὄντα.

Εἰς τὴν θεωρίαν τῆς ὀργανικῆς φύσεως ἀφιέρωσεν ὁ Ἀριστοτέλης μέγα μέρος τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ ἐργασίας (πρβλ. σελ. 147). Εἰ καὶ ἀναμφιβόλως ἐδύνατο ἤδη νὰ ὠφεληθῇ πρὸς τοῦτο ἔκ τινων ἐρευνῶν τῶν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ φυσιοδιφῶν καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἰατρῶν, ὡς ἰδίᾳ τῶν τοῦ Δημοκρίτου, ὅμως αἱ ἴδιαι αὐτοῦ ἐργασίαι τόσον ὑπερέβαλλον καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα τὰς ἐκείνων, ὥστε δυνάμεθα ἀνενδοιάστως νὰ ὀνομάσωμεν αὐτὸν οὐ μόνον τὸν περιφανέστατον πρωτοστάτην, ἀλλὰ καὶ τὸν πρωτουργὸν τῆς τε συγκριτικῆς καὶ συστηματικῆς ζωολογίας παρὰ τοῖς Ἕλλησι· καὶ ἐὰν ἔτι παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ἔγραψεν αὐτὸς τὸ περὶ φυτῶν σύγγραμμα, πάντως ὅμως διὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν προσέτι τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν πρῶτον ἱδρυτὴν τῆς ἐπιστημονικῆς βοτανικῆς.

Ἡ ζωὴ συνίσταται ἐν τῇ ἱκανότητι τοῦ κινεῖσθαι. Πᾶσα δὲ κίνησις δύο τινὰ προϋποτίθησιν, εἶδος κινοῦν καὶ ὕλην κινούμενον. Αὕτη μὲν ἡ ὕλη εἶνε τὸ σῶμα, τὸ δὲ εἶδος ἐκεῖνο εἶνε ἡ *ψυχὴ* τοῦ ζῶντος ὄντος. Ἡ ψυχὴ ἄρα οὔτε ἄνευ σώματος εἶνε, οὔτε αὐτὴ σωματικόν τι εἶνε. Εἶνε ἐπομένως καὶ ἀκίνητος, ἀλλ' οὐχὶ τὸ κινοῦν ἑαυτό, ὡς ὁ Πλάτων ἤθελεν. Ἡ ἕνωσις τῆς ψυχῆς μετὰ τοῦ σώματος αὐτῆς εἶνε ἡ αὐτὴ καὶ ἡ τοῦ εἴδους ἐν γένει μετὰ τῆς ὕλης. Ὡς τὸ εἶδος τοῦ σώματος αὐτῆς εἶνε προσέτι ἡ ψυχὴ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ (Ηρβλ. σελ. 161), τὸ σῶμα εἶνε μόνον τὸ τῆς ψυχῆς ὄργανον, οὗ ἡ ποιότης ῥυθμίζεται πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦτον, καὶ τοῦτο ἀκριβῶς εἶνε ἡ (ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ πρῶτον συγχρόνως μετὰ τῆς λέξεως μορφωθεῖσα) ἔννοια τοῦ *ὀργανικοῦ*. Ὅθεν ἂν ἡ ψυχὴ ὁρίζεται, ὡς ἡ *ἐντελέχεια* ὀργανικοῦ σώματος («*ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ*» Περὶ ψυχ. II, 1. 412 b 4), τοῦτο σημαίνει· ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε ἡ δύναμις, ἥτις κινεῖ αὐτὸ καὶ καθορίζει τὴν κατασκευήν αὐτοῦ· καὶ εἶνε τούτου ἕνεκα ὅλως φυσικόν, ὅτι ἡ κατὰ σκοπὸν ἐνέργεια τῆς φύσεως ἐμφανίζεται ἀκριβῶς ἐν τοῖς ἐμψύχοις οὖσιν ὅτι σαφέστατα, διότι ἐνταῦθα τὰ πάντα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶνε ἐρρυθμισμένα πρὸς τὴν ψυχὴν καὶ τὰς ἀπ' αὐτῆς ἐξερχομένας ἐνεργείας. Ἀλλ' ἂν ἤδη ἡ κατὰ σκοπὸν ἐνέργεια ἐκείνη βαθμηδὸν μόνον καὶ κατ' ὀλίγον ἐν γένει δύναται νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἀντίστασιν τῆς ὕλης (Ηρβλ. σελ. 161), ὁ ψυχικὸς βίος αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν εἶνε λίαν ἀνόμοιος κατὰ τὸ ποιόν. Ἡ ζωὴ τῶν φυτῶν εἶνε θρέψις μόνον καὶ διάδοσις τοῦ γένους. Παρὰ δὲ τοῖς ζῴοις προσέρχεται τούτοις καὶ ἡ αἴσθησις καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις τούτων καὶ ἡ τοῦ τόπου ἀλλαγή, ἡ κίνησις, τέλος δὲ παρὰ τοῖς

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀνθρώποις συνδέεται τοῖς δυσὶ τούτοις ἡ νόησις. Ὅθεν παραδέχεται ὁ Ἀριστοτέλης ἀκολουθῶν ἐν μέρει τῷ Πλάτωνι (σελ. 131) τρία εἴδη ψυχῆς, ἅπερ ἐκεῖ, ἔνθα συνδέονται εἰς μίαν μόνην ψυχήν, ἀποτελοῦσι τρία ταύτης μέρη, ἤτοι τὴν θρεπτικὴν ἢ φυτικὴν ψυχήν, τὴν αἰσθητικὴν ἢ ζωϊκὴν ψυχὴν καὶ τὴν λογικὴν ἢ ἀνθρωπίνην ψυχήν. Πρὸς τὴν προχωροῦσαν ἀνάπτυξιν τοῦ ψυχικοῦ βίου ἀντιστοιχεῖ ἡ βαθμολογικὴ σειρὰ τῶν ἐμψύχων ὄντων, ἥτις ἀείποτε διὰ βαθμιαίων μεταβάσεων γινομένη ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ ἀτελεστάτου τούτων εἰς τὸ ὕψιστον, ὅτι δὲ οἱ αὐτοὶ νόμοι κρατοῦσιν ἐν ὅλῃ ταύτῃ τῇ σειρᾷ, δεικνύουσιν αἱ πολυάριθμοι ἀναλογίαι, αἵτινες εὑρίσκονται ἐν ταῖς διαφόροις αὐτῆς μέρεσιν.

Ἐν τῇ κατωτάτῃ βαθμίδι ἵστανται τὰ *φυτά*, ἅπερ περιωρισμένα ὄντα εἰς τὰς λειτουργίας τῆς θρέψεως καὶ τῆς τοῦ γένους διαδόσεως στεροῦνται πρὸς τὴν ζωὴν αὐτῶν ἐνιαίου κέντρου (*«μεσότητος»*) καὶ τούτου ἕνεκα δὲν εἶνε ἔτι αἰσθήσεως δεκτικά. Ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης πραγματεύεται περὶ αὐτῶν ἐν τοῖς περισωθεῖσιν ἡμῖν συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀείποτε παροδικῶς μόνον. Πολλῷ ἀκριβέστερον ἀσχολεῖται ἐν αὐτοῖς περὶ τὰ *ζῷα*·[1] συγχρόνως δὲ πᾶσαν ἐπιμέλειαν εἰς τοῦτο καταβάλλει, ἵνα συνάψῃ πρὸς τὴν ἀκριβεστάτην γνῶσιν τῶν καθ' ἕκαστον τὴν γνῶσιν τῆς σημασίας αὐτῶν πρὸς τὸ ὅλον καὶ τὴν τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῷ ὅλῳ. — Τὸ σῶμα τῶν ζῴων σύγκειται ἐκ μορίων *ὁμοιομερῶν*, ἅπερ καὶ αὐτὰ πάλιν εἶνε ἕνωσις τῶν στοιχειωδῶν μορίων. Ἐκ τούτων ἐξαιρετικὴν κέκτηται σπουδαιότητα ἡ σὰρξ ὡς ἕδρα τῆς αἰσθήσεως (τὰ νεῦρα βραδύτερον ἀνεκαλύφθησαν). Ὁ ἄμεσος τῆς ψυχῆς φορεὺς εἶνε τὸ πνεῦμα ὡς βάσις τῆς ζωϊκῆς θερμότητος, συγγενὲς τῷ αἰθέρι σῶμα· μετὰ τούτου μεταδίδοται ἡ ψυχὴ διὰ τοῦ σπέρματος ἀπὸ τοῦ πατρὸς εἰς τὸ τέκνον. Ἡ κυρία τῆς ζωϊκῆς θερμότητος ἕδρα εἶνε τὸ κεντρικὸν ὄργανον, ὅπερ παρὰ τοῖς ἐναίμοις ζῴοις εἶνε ἡ καρδία. Ἐν τῇ καρδίᾳ ἐκ τῶν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν φλεβῶν φερομένων θρεπτικῶν οὐσιῶν πέττεται τὸ αἷμα, ὅπερ τὸ μὲν χρησιμεύει πρὸς τροφὴν τοῦ σώματος, τὸ δὲ καὶ (ἰδὲ κατ.) τὴν γένεσιν φαντασιῶν τινων προκαλεῖ. Ἡ γένεσις τῶν ζῴων ἔχει διαφόρους

[1] J. B. MAYER Aristoteles Thierkunde 1885.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τύπους, οὓς ὁ φιλόσοφος ἐπιμελῶς ἐξήτασεν. Ἐκτὸς τῆς ἐξ ὁμοιογενῶν γεννήσεως παραδέχεται καὶ αὐτόματόν τινα γέννησιν, καὶ παράτισιν ἔτι ἰχθύσι καὶ ἐντόμοις. Τὸ πρῶτον ὅμως εἶδος τῶν γενέσεων τούτων θεωρεῖ τελειότερον. Κατὰ τοῦτο τὸ ἄρρεν ἔχει πρὸς τὸ θῆλυ ὡς τὸ εἶδος πρὸς τὴν ὕλην, καὶ ἐξ ἐκείνου μὲν κατάγεται ἀποκλειστικῶς ἡ ψυχή, ἐκ δὲ τούτου τὸ σῶμα τοῦ τέκνου· ὁ δὲ φυσιολογικὸς λόγος τῆς διαφόρου ταύτης σχέσεως κεῖται ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ θῆλυ γένος ἕνεκα τῆς ψυχροτέρας αὐτοῦ φύσεως δὲν δύναται νὰ πέψῃ ἐντελῶς τὸ αἷμα, τὸ χρησιμεῦον πρὸς μόρφωσιν τοῦ σώματος τῆς γονῆς. Ὁ δὲ τρόπος, καθ' ὃν σχηματίζεται ὁ ὀργανισμός, συνίσταται καθόλου ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ κύημα ἀπὸ τῆς μορφῆς τοῦ σκώληκος ἀναπτύσσεται διὰ τῆς μορφῆς τοῦ ᾠοῦ εἰς ὀργανικὸν σῶμα. Ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ὅμως εὑρίσκονται μεταξὺ τῶν ζώων αἱ βαθύτατα διαφοραὶ ὡς πρός τε τὴν γένεσιν αὐτῶν καὶ τὴν τοῦ σώματος κατασκευήν, τὴν κατοικίαν, τὸν τρόπον τῆς ζωῆς καὶ τὸν τρόπον τῆς κινήσεως αὐτῶν. Ὁ Ἀριστοτέλης προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ἐν πάσαις ταύταις ταῖς σχέσεσιν ἣν παραδέχεται βαθμιαίαν πρόοδον ἀπὸ τοῦ κατωτέρου εἰς τὸ ἀνώτερον, ὅτι δὲ δὲν ἐπέτυχε νὰ διεξαγάγῃ τὴν ἀρχὴν ταύτην σταθερῶς καὶ ἄνευ διασταγμῶν ἢ νὰ σχηματίσῃ ἐξ αὐτῆς φυσικήν τινα τακτινόμησιν τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήσσῃ ἡμᾶς. Μεταξὺ τῶν ὑπ' αὐτοῦ συνήθως καταριθμουμένων ἐννέα τάξεων ζώων (ζωοτόκων τετραπόδων, ᾠοτόκων τετραπόδων, πτηνῶν, ἰχθύων, κητῶν, μαλακίων, μαλακοστράκων, ὀστρακοδέρμων, ἐντόμων) ἐμφανίζεται ὡς κυριωτάτη ἀντίθεσις ἡ τῶν ἀναίμων καὶ ἐναίμων ζώων, περὶ ἧς αὐτὸς (Περὶ τὰ ζῷα Ἱστ. III, 7. 516 β 22) λέγει, ὅτι συμπίπτει πρὸς τὴν τῶν ἀσπονδύλων καὶ σπονδυλωτῶν ζώων.

§ 60. Ὁ ἄνθρωπος.

Ὅτι τὸν ἄνθρωπον πάντων τῶν ἄλλων ἐμψύχων ὄντων διακρίνει εἶνε ὁ νοῦς, ὅστις παρ' αὐτῷ συνδέεται μετὰ τῆς ζωϊκῆς ψυχῆς· καὶ ἡ σωματικὴ προσέτι κατασκευὴ καὶ αἱ κατώτεραι ψυχικαὶ αὐτοῦ ἐνέργειαι ἀνταποκρίνονται πρὸς τὸν ὑψηλότερον προορισμόν, ὃν παρέχει ταύταις ἡ σύνδεσις αὕτη. Ἐν τῇ τοῦ σώματος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατασκευῇ ἐξαγγέλλεται ἤδη ὁ προορισμὸς οὗτος διὰ τῆς ὀρθῆς στάσεως καὶ τῆς συμμετρίας τοῦ σχήματος. Ἔχει τὸ πλεῖστον καὶ καθαρώτατον αἷμα, τὸν μέγιστον ἐγκέφαλον, τὴν ὑψίστην ζωϊκὴν θερμότητα. Αὐτῷ ἐχορηγήθησαν τὰ τιμιώτατα τῶν ὀργάνων, τὰ τοῦ λόγου ὄργανα καὶ ἡ χείρ. Ἐκ τῶν κατ' αἴσθησιν τῆς ψυχῆς ἐνεργειῶν ἡ *αἴσθησις* εἶνε μεταβολή τις, ἥτις γίνεται ἐν τῇ ψυχῇ ὑπὸ τοῦ αἰσθητοῦ διὰ τοῦ σώματος καὶ συνίσταται εἰδικώτερον ἐν τούτῳ, ὅτι μεταδίδοται τῷ αἰσθανομένῳ ὁ τύπος τοῦ αἰσθητοῦ. Τὰ καθ' ἕκαστον ὅμως αἰσθητήρια καθ' ἑαυτὰ διδάσκουσιν ἡμᾶς ἀείποτε ἐκείνας μόνον τὰς ἰδιότητας τῶν ὄντων, ἐφ' ἃς εἰδικῶς ἀναφέρονται, καὶ ὅ,τι περὶ αὐτῶν μαρτυροῦσι (ἡ «*αἴσθησις τῶν ἰδίων*») εἶνε πάντοτε ἀληθές. Τοὐναντίον δὲ τὰς γενικὰς τῶν ὄντων ἰδιότητας, ὧν ἡμεῖς λαμβάνομέν πως γνῶσιν διὰ πάντων τῶν αἰσθητηρίων, οἷον ἑνότητα καὶ ἀριθμόν, μέγεθος καὶ σχῆμα, χρόνον, στάσιν καὶ κίνησιν, γινώσκομεν οὐχὶ δι' ἑνὸς μόνου αἰσθητηρίου, ἀλλὰ μόνον διὰ τοῦ «*κοινοῦ αἰσθητηρίου*», ἐν ᾧ συμπίπτουσι πᾶσαι αἱ κατ' αἴσθησιν ἐντυπώσεις· ὡσαύτως δὲ μόνον δι' αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ παραβάλλωμεν καὶ διακρίνωμεν τὰς ἐντυπώσεις τῶν διαφόρων αἰσθητηρίων, ν' ἀναφέρωμεν τὰς εἰκόνας, ἃς ταῦτα ἡμῖν παρέχουσιν, εἰς πράγματα ἐκτὸς ἡμῶν κείμενα, νὰ συναισθανώμεθα τὰς ἡμετέρας ἀντιλήψεις ὡς ἡμῶν αὐτῶν ἀντιλήψεις. Τὸ ὄργανον τοῦ κοινοῦ τούτου αἰσθητηρίου εἶνε ἡ καρδία. Ἐὰν ἡ κίνησις ἐν τῷ αἰσθητηρίῳ διατηρῆται καὶ ἀφ' οὗ παύσηται ἡ αἴσθησις, μεταβιβάζηται δὲ εἰς τὸ κεντρικὸν ὄργανον καὶ προκαλῇ ἐνταῦθα τὴν ἐκ νέου ἐμφάνισιν τῆς κατ' αἴσθησιν εἰκόνος, τότε γεννᾶται ἡ *φαντασία* (οὕτως ὀνομάζεται προσέτι καὶ τὸ φανταστατικόν, ἡ δύναμις τοῦ φαντάζεσθαι)· καὶ αὕτη δύναται ὡσαύτως, ὅπως αἱ ἀποφάνσεις τοῦ κοινοῦ αἰσθητηρίου, νὰ εἶνε οὐ μόνον ἀληθὴς ἀλλὰ καὶ ψευδής. Ὅταν φαντασία τις ἀναγνωρίζηται ὡς ἀπεικόνισμα προγενεστέρας τινὸς ἀντιλήψεως (καὶ περὶ τοῦτο βεβαίως οὐχὶ σπανίως ἀπαντᾷ τις), τότε καλοῦμεν αὐτὴν *μνήμην*. Ἡ συνειδητὴ ἀνάκλησις μνήμης τινὸς εἶνε ἡ *ἀνάμνησις*. Καὶ τὸ μνημονικὸν ἄρα τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἔχει ἐν τῷ κοινῷ αἰσθητηρίῳ. Ἀλλοίωσίς τις ἐν τῷ κεντρικῷ ὀργάνῳ ὑπὸ τῆς πέψεως προκαλουμένη ἐπιφέρει τὸν *ὕπνον*, ἀπόσβεσις δ' ἐν αὐτῷ τῆς ζωϊκῆς θερμότητος ἐπάγεται τὸν *θάνα-*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τον. Ἐσωτερικαὶ κινήσεις ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις ἢ καὶ τοιαῦται, αἵτινες ὑπὸ ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων προκαλοῦνται, ὅταν φθάσωσιν εἰς τὸ κεντρικὸν ὄργανον, γεννῶσι τὰ ὄνειρα, ἅτινα τούτου ἕνεκα δύνανται ἐνίοτε νὰ εἶνε σημεῖα γεγονότος τινὸς ἐν ἐγρηγόρσει συμβάντος καὶ ἀπαρατηρήτου μείναντος. Ὅταν τὸ εἰς τὰς αἰσθήσεις προσπεσὸν ἐξετασθῇ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, τότε γεννᾶται ἡδονὴ ἢ λύπη (αἵτινες οὕτω, καθάπερ ἐν τῷ Περὶ ψυχ. III, 7 ὑποδηλοῦται, περιέχουσι πάντοτε κρίσιν περὶ ἀξίας) καὶ ἐκ τούτων ὄρεξίς τις, εἴτε ἐπιθυμία εἶνε αὕτη εἴτε ἀντίδρασις. Καὶ αὗται προσέτι αἱ καταστάσεις ἐκπηγάζουσιν ἐκ τοῦ κέντρου τῆς αἰσθήσεως (τῆς «*αἰσθητικῆς μεσότητος*» αὐτ. 431 a 11). Συναισθήματος καὶ ὀρέξεως δὲν γίνεται ἔτι ἀκριβῶς διάκρισις, καὶ ἂν ὁ Ἀριστοτέλης μετὰ τοῦ Πλάτωνος ἀντιτίθησι τὴν *ἐπιθυμίαν* πρὸς τὸν *θυμόν*, ὡς τὴν καθαρῶς κατ' αἴσθησιν μορφὴν πρὸς τὴν εὐγενεστέραν τῆς ἀλόγου ὀρέξεως, δὲν ὥρισεν ὅμως ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τοῦ *θυμοῦ*· Θυμὸν δὲ λέγων ἐννοεῖ τὴν ὀργήν, τὸ θάρρος, τὸ θυμικόν.

Πᾶσαι δ' αὗται αἱ λειτουργίαι ἀνήκουσιν εἰς τὴν ζωϊκὴν ψυχήν. Κατὰ πρῶτον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ προσέρχεται τῇ ψυχῇ ὁ *νοῦς*. Ἐν ᾧ δὲ ἡ ψυχὴ γεννᾶται καὶ φθείρεται σὺν τῷ σώματι, οὗτινος εἶνε αὕτη τὸ εἶδος, ὁ νοῦς εἶνε ἀγένητος καὶ ἀνώλεθρος. Εἰσέρχεται πρὸ τῆς γεννήσεως ἔξωθεν («*θύραθεν*») εἰς τὸ ψυχικὸν σπέρμα, οὐδὲν ἔχει σωματικὸν ὄργανον, εἶνε ἀνεπίδεκτος πάθους καὶ μεταβολῆς («*ἀπαθὴς*») καὶ οὐδόλως ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῆς φθορᾶς τοῦ σώματος. Ἀλλ' ὅμως ὡς νοῦς τούτου τοῦ ὡρισμένου ἀνθρώπου, συνηνωμένος μετά τινος ψυχῆς, ἐπηρεάζεται ὑπὸ τῶν μεταβολῶν τῶν καταστάσεων αὐτῆς. Ἐν τῷ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπῳ προηγεῖται τῆς ἐνεργείᾳ νοήσεως ἡ δυνάμει νόησις. Ὁ νοῦς αὐτοῦ εἶνε ὡς πινακὶς ἄγραφος, ἐφ' ἧς διὰ τῆς νοήσεως κατὰ πρῶτον (τοῦτο δὲ σημαίνει οὐχὶ *διὰ τῆς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως, ἀλλὰ διὰ τῆς θεωρίας τῶν νοητῶν*) ἐγγράφεται ὡρισμένον τι περιεχόμενον· καὶ ἡ νόησις αὐτοῦ συνοδεύεται πάντοτε ὑπὸ αἰσθητῶν εἰκόνων («*φαντασμάτων*»). Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει ἄρα διττὸν νοῦν, νοῦν, ὅστις τὰ πάντα ἐνεργεῖ, καὶ νοῦν, ὅστις τὰ πάντα γίνεται, τὸν ποιητικὸν καὶ τὸν πα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θητικὸν νοῦν[1]. Ὁ μὲν παθητικὸς νοῦς γεννᾶται καὶ φθείρεται κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἅμα τῷ σώματι, ὁ δὲ ποιητικὸς εἶνε φύσει αἰώνιος (ἐκεῖνος «*φθαρτός*», οὗτος «*ἀίδιος*»). Ἐπειδὴ δὲ ἡ νόησις ἡμῶν ὡς νόησις τοῦδε τοῦ ὡρισμένου ὄντος μόνον διὰ τῆς συνεργείας ἀμφοτέρων γεννᾶται, οὐδεμίαν ἔχομεν ἀνάμνησιν τῆς προτέρας ὑπάρξεως τοῦ ἡμετέρου νοῦ καὶ ὡσαύτως ἥκιστα δύναται ν' ἀποδοθῇ[2] εἰς τὸν ἀσώματον νοῦν πρὸ τοῦ παρόντος βίου ἢ καὶ μετὰ τοῦτον ἐνέργειά τις ἐξ ἐκείνων, αἵτινες κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη μόνῳ τῷ ἐκ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς συγκειμένῳ ὄντι ἰδιάζουσιν.[3] Ἀκριβεστέρους διορισμοὺς περὶ τῆς οὐσίας τοῦ παθητικοῦ νοῦ καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ποιητικὸν ματαίως τῷ ὄντι ζητοῦμεν παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει· βλέπομεν ἀληθῶς, ὅτι ἐν τῷ παθητικῷ νῷ ζητεῖ νὰ εὕρῃ δεσμόν τινα, δυνάμενον νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν συνάφειαν μεταξὺ νοῦ καὶ ζωϊκῆς ψυχῆς· ἀλλὰ δὲν δεικνύει ἡμῖν, τίνι τρόπῳ δύνανται νὰ συναρμοσθῶσιν ἄνευ ἀντιφάσεως αἱ διάφοροι ἰδιότητες, ἃς αὐτῷ ἀποδίδωσιν, ὡσαύτως δὲ οὐδ' ἔχει κἂν προβάλῃ πρὸς ἐξέτασιν τὸ ζήτημα, ποῦ ἔχει ἆρά γε τὴν ἕδραν αὐτῆς ἡ ἀνθρωπίνη προσωπικότης, πῶς ὁ σωματικὸς νοῦς δύναται νὰ διάγῃ προσωπικὸν βίον ἄνευ ἀναμνήσεως κτλ., πῶς δ' αὖθις τὸ αὐτοσυνειδὸς καὶ ἡ προσωπικὴ τῆς ζωῆς ἑνότης, ἧς ἔκφρασις εἶνε ἐκεῖνο, λαμβάνουσι σύστασιν διὰ τῆς ἑνώσεως τοῦ νοῦ μετὰ τῆς ζωϊκῆς ψυχῆς, τοῦ αἰωνίου μετὰ τοῦ φθαρτοῦ, καὶ πῶς τὸ ἐξ ἀμφοτέρων συγκείμενον ὂν δύναται νὰ εἶνε ὑποκείμενον αὐτῆς.

Ἐπὶ τῆς ἑνώσεως τοῦ νοῦ μετὰ τῶν κατωτέρων ψυχικῶν δυνάμεων ἑδράζονται ἄρα αἱ τοῦ νοῦ ἐνέργειαι, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ὑψοῦται ὑπεράνω τῶν ζώων. Ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ καθαρῶς ὡς ταιαύτη

[1] Τὸν τελευταῖον ὀνομάζει «νοῦν παθητικὸν» ὁ Ἀριστοτέλης αὐτός, τὸν δὲ πρῶτον καλεῖ τὸ «ποιοῦν», ὁ ὅρος «νοῦς ποιητικὸς» εὑρίσκεται παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις κατὰ πρῶτον.

[2] Τὰ ἀνωτέρω ἐκτίθενται κατὰ τὰ Περὶ ψυχ. III, 4. 5. κεφ. 7. 431 a 14. β 2. κεφ. 8. 432 a 8. I, 4. 408 b 18 κ. ἑφ. II, 2. 413 b 24. Περὶ ζώων γεν. II, 3. πρβλ. Phil. d. Gr. II, 6, 566 κ. ἑφ. 602 κ. ἑφ. Sitzungsber. d. Berl. Akad 1883. Nr. 49.

[3] Τὸ «διανοεῖσθαι, φιλεῖν, μισεῖν, μνημονεύειν», ἅπερ εἶνε κατὰ τὰ Περὶ ψυχ. I, 4 πάθη οὐχὶ τοῦ νοῦ, ἀλλὰ τοῦ «κοινοῦ».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε ἡ ἄμεσος ἐκείνη κατάληψις τῆς ὑψίστης ἀληθείας, ἧς ἤδη ἐν σελ. 156 ἐμνημονεύσαμεν. Ἀπ' αὐτοῦ διακρίνει ὁ Ἀριστοτέλης (μετὰ τοῦ Πλάτωνος) τὴν ἔμμεσον γνῶσιν ὡς «*διάνοιαν*» ἢ «*ἐπιστήμην*» καὶ ἀπὸ ταύτης τὴν «*δόξαν*», ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὸ μὴ ἀναγκαῖον, χωρὶς ὅμως νὰ ἐρμηνεύσῃ ταύτην ἢ ἐκείνην ψυχολογικῶς. Ὅταν ἡ ἐπιθυμία ποδηγετῆται ὑπὸ τοῦ νοῦ, καθίσταται *βούλησις*. Τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως τίθησιν ὁ Ἀριστοτέλης ἀπόλυτον καὶ ἀποδεικνύει ταύτην διὰ τούτου, ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶνε ἑκουσία καὶ ὅτι τὸ καταλογιστὸν τῶν ἡμετέρων πράξεων εἶνε καθολικῶς ἀνεγνωρισμένον. Τούτου δ' ἕνεκα ἰσχυρίζεται προσέτι, ὅτι περὶ τῶν τελευταίων σκοπῶν τῶν ἡμετέρων πράξεων (τῶν καθολικωτάτων περὶ ἠθικῆς ἀξίας κρίσεων) ἀποφασίζει τὸ ποιὸν τῆς ἡμετέρας βουλήσεως καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀρετῆς κρέμαται ἡ ὀρθότης τῶν ἡμετέρων σκοπῶν (Ἠθικ. VI, 13. 1144 α 6 κ. ἀλ.). Τοὐναντίον δὲ εἰς τὴν σκέψιν ἀπόκειται νὰ προσδιορίσῃ, ποῖα εἶνε τὰ ἄριστα μέσα πρὸς τοὺς σκοποὺς ἐκείνους. Καθ' ὅσον ὁ νοῦς τοῦτο πράττει, ὀνομάζεται διασκεπτικὸς ἢ πρακτικὸς νοῦς («*νοῦς*» ἢ «*λόγος πρακτικός, διάνοια πρακτική, τὸ λογιστικόν*» πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ «*ἐπιστημονικοῦ*»), ἐν τῇ ἐκμορφώσει δὲ τούτου συνίστανται ἡ «*φρόνησις*». Ἀκριβεστέρας ἐρεύνας περὶ τῶν ἐσωτερικῶν γεγονότων, ἐξ ὧν προκύπτουσιν αἱ βουλήσεις, τὸ δυνατὸν καὶ τὰ ὅρια τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως, δὲν εὑρίσκομεν παρ' Ἀριστοτέλει.

§ 61. Ἡ ἀριστοτέλειος ἠθική.

Ὁ σκοπὸς πάσης ἀνθρωπίνης ἐνεργείας εἶνε καθόλου (ὡς οὐδεὶς Ἕλλην ἠθικολόγος περὶ τούτου ἀμφιβάλλει) ἡ *εὐδαιμονία*· διότι μόνη αὕτη ἐπιθυμεῖται δι' οὐδὲν ἄλλο, ἀλλὰ μόνον δι' ἑαυτήν. Ἀλλὰ τὸ μέτρον, καθ' ὃ ὁρίζονται οἱ ὅροι τῆς εὐδαιμονίας, παραλαμβάνει ὁ Ἀριστοτέλης οὐχὶ ἐκ τοῦ ὑποκειμενικοῦ συναισθήματος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀντικειμενικοῦ χαρακτῆρος τῶν ἐνεργειῶν τῆς ζωῆς. Ἡ «εὐδαιμονία» συνίσταται ἐν τῷ κάλλει καὶ τῇ τελειότητι τῆς ὑπάρξεως καθ' ἑαυτήν· ἡ ἀπόλαυσις, ἥτις ἐνὶ ἑκάστῳ ἐκ τῆς τελειότητος ταύτης παρέχεται, εἶνε ἁπλοῦν αὐτῆς ἐπακολούθημα, οὐχὶ δὲ ὁ λόγος, ἐφ' οὗ ἑδράζεται ἡ ἀξία αὐτῆς καὶ πρὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὂν τὸ ὕψος τῆς ἀξίας μετρεῖται. Ὅπως δι' ἕκαστον ἔμψυχον ὂν τὸ ἀγαθὸν συνίσταται ἐν τῇ τελειότητι τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, οὕτω δύναται, ὡς ἐπεξέρχεται ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ διὰ τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀποτελῆται μόνον ἐκ τῆς τελειότητος τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ ἀνθρωπίνης ἐνεργείας. Λύτη δὲ εἶνε ἡ λογικὴ ἐνέργεια, ἡ δὲ πρὸς τὸ ἔργον αὐτῆς ἀνταποκρινομένη κατὰ λόγον ἐνέργεια εἶνε ἡ ἀρετή. Ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου καθ' ἑαυτὴν κεῖται κατὰ ταῦτα ἐν τῇ ἀρετῇ. Ἢ ἐὰν πρέπῃ νὰ διακρίνωμεν δύο εἴδη λογικῆς ἐνεργείας καὶ δύο τάξεις ἀρετῶν, τὰς θεωρητικὰς καὶ τὰς πρακτικάς, τότε ἡ μὲν ἐπιστημονικὴ ἢ καθαρῶς θεωρητικὴ ἐνέργεια ἀποτελεῖ τὸ πολυτιμότατον μέρος[1] τῆς εὐδαιμονίας, ἡ δὲ πρακτικὴ ἐνέργεια ἢ ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ τὸ δεύτερον οὐσιῶδες αὐτῆς μέρος. Πρὸς τοῦτο πρέπει βεβαίως καὶ ἄλλα νὰ συνδράμωσι. Πρὸς εὐδαιμονίαν ἀπαιτεῖται ὡριμότης καὶ τελειότης τῆς ζωῆς· τὸ παιδίον δὲν δύναται νὰ εἶνε εὔδαιμον, διότι οὐδεμίαν εἰσέτι κέκτηται τελείαν ἐνέργειαν (*«ἀρετήν»*)· πενία, ἀσθένεια καὶ δυστυχία ταράττουσι τὴν εὐδαιμονίαν καὶ ἀφαιροῦσι τὴν ἐνάρετον ἐνέργειαν· τὰ βοηθήματα, ἅπερ παρέχουσι πλοῦτος, ἰσχὺς καὶ κοινωνικὴ δύναμις· χαρὰ ἐπὶ τέκνοις, ὁμιλία μετὰ φίλων, ὑγίεια, κάλλος, εὐγενὴς καταγωγὴ εἶνε καθ' ἑαυτὰ πολλοῦ ἄξια. Ἀλλὰ τὸ θετικόν, τὸ συστατικὸν στοιχεῖον τῆς εὐδαιμονίας εἶνε μόνη ἡ ἐσωτερικὴ ἱκανότης, πρὸς ἣν ὡς ἀρνητικοὶ μόνον ὅροι ἔχουσι τὰ ἐξωτερικὰ καὶ σωματικὰ ἀγαθὰ (ὡς ἐν τῇ φύσει αἱ ὑλικαὶ πρὸς τὰς τελικὰς αἰτίας)· καὶ τὸ μέγιστον δυστύχημα δὲν δύναται νὰ καταστήσῃ ἄθλιον τὸν γενναῖον ἄνδρα, εἰ καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ εὐδαιμονίαν ἐμποδὼν ἵσταται· ὡσαύτως ἡ ἡδονὴ δὲν ἀποτελεῖ αὐτοτελὲς μέρος τοῦ ὑπερτάτου ἀγαθοῦ, ὥστε νὰ δύνηται καθ' ἑαυτὴν νὰ καταστῇ σκοπὸς τῆς ἀνθρωπίνης πράξεως. Διότι εἰ καὶ ὡς τὸ φυσικὸν ἀποτέλεσμα πάσης τελείας ἐνεργείας εἶνε ἀχώριστος ταύτης, εἰ καὶ μὴ εἶνε ἄξια τῶν μορφῶν, ἃς κατ' αὐτῆς ἐξήνεγκον ὅ τε Πλάτων καὶ ὁ Σπεύσιππος, ὅμως ἡ ἀξία αὐτῆς ἐξαρτᾶται ὅλως ἀπὸ τῆς ἀξίας τῆς ἐνεργείας, ἐξ ἧς πηγάζει. Ἐνάρετος εἶνε ἐκεῖνος μόνος, ὃν εὐφραίνει ἡ ἐκτέ-

[1] Μετὰ τὰ φυσ. XII, 7. 1072 b 24 «ἡ θεωρία τὸ ἥδιστον καὶ ἄριστον». Ἠθ. X, 7. κεφ. 8. 1178 b 1 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λεσις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ ἄνευ πάσης ἄλλης προσθήκης καὶ ὅστις εἰς τὴν εὐφροσύνην ταύτην πάντα τἄλλα μετὰ χαρᾶς θυσιάζει (Ἠθ. I, 5—11. X, 1—9 πρβλ. VII, 12—15).

Ἐκ τῶν ἰδιοτήτων, ἐφ' ὧν κατὰ τὰ εἰρημένα στηρίζεται ἡ εὐδαιμονία, ἐκ τῶν προτερημάτων τῆς νοήσεως καὶ βουλήσεως, ἤτοι τῶν διανοητικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν τὸ ὑποκείμενον τῆς ἠθικῆς ἀποτελοῦσιν αἱ τελευταῖαι. Ἡ ἔννοια ὅμως τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ὁρίζεται διὰ τριῶν γνωρισμάτων· εἶνε ἕξις προαιρετική, ἥτις κατέχει τὴν κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν μεσότητα, συμφώνως πρὸς λογικόν τινα ὁρισμόν, ὡς ἤθελεν ὁρίσῃ αὐτὸν ὁ φρόνιμος («*ἕξις προαιρετικὴ ἐν μεσότητι οὖσα τῇ πρὸς ἡμᾶς, ὡρισμένη λόγῳ καὶ ὡς ἂν ὁ φρόνιμος ὁρίσειεν*». Ἠθ. II, 6. ἐν ἀρχῇ). Οἱ διορισμοὶ οὗτοι κατ' ἀρχὰς μὲν ἀποδεικνύονται γενικῶς ἐν Ἠθ. I, 13—II, 9, εἶτα δὲ διεξάγονται λεπτομερέστερον ὁ μὲν πρῶτος ἐν III, 1—8, ὁ δὲ δεύτερος ἐν III, 9—V, 15, ὁ δὲ τρίτος VI.

1. Πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ ἐδράζονται μὲν ἐπὶ φυσικῆς τινος κλίσεως (*«ἀρεταὶ φυσικαί»*), ἀλλὰ *«κύριαι ἀρεταὶ»* καθίστανται μόνον, ὅταν διευθύνωνται ὑπὸ τῆς φρονήσεως. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀρετὴ ὡς ἠθικὴ ἔχει τὴν ἕδραν αὐτῆς κυρίως ἐν τῇ βουλήσει· ὁ Σωκράτης ἀνάγων αὐτὴν εἰς τὴν γνῶσιν παρεώρα ὅτι δὲν πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς γνώσεως τῶν ἠθικῶν κανόνων, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῶν, περὶ τῆς καταστολῆς τῶν παθῶν διὰ τοῦ λόγου, ὅπερ εἶνε ἔργον τῆς προαιρέσεως· τούτου δ' ἕνεκα ποιεῖται ὁ Ἀριστοτέλης ἀκριβῆ ἐξέτασιν (Ἠθ. III) τῶν ἐννοιῶν, αἵτινες σημαίνουσι τὰς διαφόρους μορφὰς τῆς βουλήσεως ἤτοι τοῦ ἑκουσίου, τῆς προαιρέσεως κ.τ.λ. Ἀρετὴ δὲ καθίσταται ἡ βούλησις τότε μόνον, ὅταν γένηται *«ἕξις»*, σταθερὰ γνώμη, ὡς συμβαίνει μόνον παρὰ τῷ ὡρίμῳ ἀνθρώπῳ.

2. Κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς θεωρουμένη δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἠθικὴ ἐκείνη τῆς βουλήσεως ἡ ποιότης, ἥτις τὴν ὀρθὴν μεσότητα μεταξὺ τοῦ πολλοῦ καὶ ὀλίγου κατέχει. Ἐντίνι ὅμως αὕτη συνίσταται, τοῦτο ἐκ τῆς ἰδιότητος τοῦ πράττοντος ἐξαρτᾶται, διότι ὅ,τι εἶνε τούτῳ τὸ ὀρθὸν μέτρον, τοῦτο δύναται νὰ εἶνε τῷ ἑτέρῳ πολὺ ἢ ὀλίγον. Ἑκάστη ἀρετὴ εἶνε ἄρα μεσότης τις μεταξὺ δύο ἐλαττωμάτων, ἐξ ὧν νῦν μὲν τὸ ἕν, νῦν δὲ τὸ ἕτερον ἀπωτέρω αὐτῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀρίστηται. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδεικνύει τοῦτο λεπτομερῶς περὶ τῶν μερικῶν ἀρετῶν, τῆς ἀνδρείας, ἐγκρατείας κ.τ.λ. χωρὶς ὅμως νὰ παράγῃ ταύτας καθ' ὡρισμένην τινὰ ἀρχὴν οὕτως, ὡς ὁ Πλάτων τὰς κυρίας αὐτοῦ ἀρετάς. Ἐκ τούτων διεξοδικώτατα πραγματεύεται τὴν κυρίως πολιτικὴν ἀρετήν, τὴν δικαιοσύνην, περὶ ἣν ἀσχολεῖται ἐν ὅλῳ τῷ πέμπτῳ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ βιβλίῳ (ὅπερ ἦτο καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα καὶ ἐπέκεινα τούτου ἡ βάσις τοῦ φυσικοῦ δικαίου). Ὡς ἔργον αὐτῆς θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν ὀρθὴν διανομὴν κέρδους καὶ ζημίας· καὶ καθ' ὅσον λοιπὸν ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου, διακρίνει τὴν *διανεμητικὴν* καὶ τὴν *διορθωτικὴν* δικαιοσύνην. Ἐκείνη μὲν ἔχει νὰ διανείμῃ ἑνὶ ἑκάστῳ κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀξίαν τὰς ἀπὸ τοῦ κοινοῦ προσγινομένας τιμὰς καὶ τὰ ὠφελήματα, αὕτη ἐπιμελεῖται τούτου, ἵνα δῆλον ὅτι ἰσάζωσιν ἐν μὲν τοῖς ἑκουσίοις συναλλάγμασι τὸ κέρδος καὶ ἡ ζημία ἑκάστου συμβαλλομένου, ἐν δὲ τοῖς ἀκουσίοις πλημμέλημα καὶ ποινή. Ἐν ἐκείνῃ μὲν ἰσχύει (ὡς οὐκ ὀρθῶς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης) ἡ ἀρχὴ τῆς γεωμετρικῆς ἀναλογίας, ἐν ταύτῃ δὲ ἡ τῆς ἀριθμητικῆς. Τὸ δίκαιον κατ' αὐστηρὰν ἔννοιαν εἶνε τὸ ἰσχῦον πρὸς ἴσους ἀλλήλοις, τὸ «*πολιτικὸν*» δίκαιον. Αὐτὸ δὲ τοῦτο εἶνε τὸ μὲν φυσικόν, τὸ δὲ νομικόν· ἐν τῇ διορθώσει τοῦ δευτέρου διὰ τοῦ πρώτου συνίσταται ἡ *ἐπιείκεια*.

3. Τίς ὅμως θὰ ὁρίσῃ ἐν ἑκάστῃ δεδομένῃ περιπτώσει, ποῦ κεῖται τὸ ἀληθὲς μέσον; Τοῦτο εἶνε, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, ἔργον τῆς φρονήσεως (πρβλ. § 60 ἐν τέλει), ἥτις τῶν λοιπῶν διανοητικῶν ἀρετῶν κατὰ τοῦτο διακρίνεται, ὅτι αὗται τὸ μὲν πρὸς τὸ ἀναγκαῖον μόνον κατευθύνονται, ὡς ὁ *νοῦς*, ἡ *ἐπιστήμη* (περὶ ὧν ἐν σελ. 176) καὶ ἡ ἐξ ἀμφοτέρων συνισταμένη *σοφία*, τὸ δέ, ὡς ἡ *τέχνη*, ἀσχολοῦνται μὲν ἐξ ἴσου περὶ τὸ μεταβλητόν, ἀλλὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παραγωγῆς οὐχὶ δὲ τῆς πράξεως (πρβλ. σελ. 153).

Ἀπὸ τῶν κυρίως ἀρετῶν καὶ ἐλαττωμάτων ἤτοι τῶν ὀρθῶν καὶ πλημμελῶν ἕξεων τῆς βουλήσεως διακρίνει προσέτι ὁ Ἀριστοτέλης (VII, 1—11) ἐκείνας τὰς καταστάσεις, αἵτινες πηγάζουσιν οὐχὶ τόσον ἐκ τάσεώς τινος τῆς βουλήσεως καθ' ἕξιν, ὅσον ἐκ τῆς ἐν σχέσει πρὸς τὰ πάθη δυνάμεως ἢ ἀδυναμίας τῆς βουλήσεως· τὸ μὲν τὴν *ἐγκράτειαν* καὶ *καρτερίαν*, τὸ δὲ τὴν *ἀκρασίαν* καὶ τὴν *μα-*

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λακίαν. Τελευτῶν τρέπεται ὁ Ἀριστοτέλης (Βιβλ. VIII, IX) ἐν τῇ ὡραίᾳ, λεπτοτάτων παρατηρήσεων καὶ εὐστοχωτάτων σκέψεων πλουσίᾳ πραγματείᾳ περὶ ἀγάπης καὶ φιλίας (διότι *φιλία* σημαίνει ἀμφότερα) πρὸς μίαν ἠθικὴν σχέσιν, ἐν ᾗ διατυποῦται ἤδη ἡ γνώμη, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὂν φύσει κοινωνικόν, μάλιστα δὲ ὅτι πᾶς ἄνθρωπος πρὸς πάντα συγγενὴς καὶ φίλος τυγχάνει ὤν (VIII, 1. 1155 *α* 16 κ. ἑφ. κεφ. 13. 1161 *β* 5) καὶ ὅτι κοινὸν δίκαιον πάντας συνδέει (Ῥητ. I, 13 ἐν ἀρχῇ). Αὕτη ἀκριβῶς τοῦ ἀνθρώπου ἡ φύσις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς πολιτείας.

§ 62. Ἡ πολιτικὴ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἔγκειται ἡ τάσις πρὸς κοινωνίαν μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτῷ (*«ἄνθρωπος φύσει πολιτικὸν ζῷον»* Πολ. I, 2. 1253 *α* 2)· ἔχει δ' ἀνάγκην τῆς κοινωνίας ταύτης οὐ μόνον πρὸς διατήρησιν, ἀσφάλειαν καὶ τελείωσιν τῆς φυσικῆς αὐτοῦ ὑπάρξεως, ἀλλὰ πρὸ πάντων τούτου ἕνεκα, ὅτι ἐν αὐτῇ μόνον εἶνε δυνατὴ καλή τις ἀνατροφὴ καὶ τάξις τοῦ βίου κατὰ δίκαιον καὶ νόμον (Ἠθ. X, 10). Ἡ τελεία, πάσας τὰς ἄλλας περιέχουσα κοινωνία εἶνε ἡ πολιτεία. Ὁ σκοπὸς αὐτῆς δὲν περιορίζεται ἄρα εἰς τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ δικαίου, τὴν ἀπόκρουσιν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς ζωῆς, τὸ ἔργον αὐτῆς εἶνε πολλῷ ἔτι ὑψηλότερον καὶ περιεκτικώτερον, εἶνε δῆλα δὴ ἡ εὐδαιμονία τῶν πολιτῶν ἐν τελείᾳ ζωῆς κοινωνίᾳ (*«ἡ τοῦ εὖ ζῆν κοινωνία... ζωῆς τελείας χάριν καὶ αὐτάρκους»* Πολ. III, 9. 1288 *β* 33)· καὶ ἀκριβῶς τούτου ἕνεκα εἶνε ἡ πολιτεία φύσει προτέρα τῶν καθ' ἕκαστον ἀνθρώπων καὶ τῆς οἰκογενείας, ὡς δὴ καὶ καθόλου τὰ μέρη ὅλου τινὸς ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ὅλου ἅτε ὄντος τούτου τοῦ σκοποῦ, ᾧ τὰ μέρη ὑπηρετοῦσι (Πολ. I. 2). Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀρετὴ εἶνε τὸ ὑσιώδες συστατικὸν μέρος τῆς εὐδαιμονίας, διὰ τοῦτο ὡς ὁ Πλάτων οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοτέλης κύριον ἔργον τῆς πολιτείας θεωρεῖ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ λαοῦ εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τούτου ἕνεκα διαρρήδην ἀποδοκιμάζει τὰς πολιτείας, αἵτινες ἀντὶ νὰ ἔχωσιν ὡς ἀρχὴν τὴν ἐν εἰρήνῃ θεραπείαν τῆς ἠθικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς μορ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φώσεως βάσιν αὐτῶν ὑποβάλλουσι τὸν πόλεμον καὶ τὴν κατάκτησιν.

Κατὰ τὸν χρόνον ὅμως προηγοῦνται βεβαίως τῆς πολιτείας αἱ *οἰκογένειαι* καὶ αἱ κοινότητες. Ἡ φύσις συνάπτει κατὰ πρῶτον ἄνδρα καὶ γυναῖκα πρὸς θεμελίωσιν οἴκου. Αἱ οἰκογένειαι ἐξαπλοῦνται εἰς *κώμας*· ἡ συνένωσις πολλῶν κωμῶν ἀπαρτίζει τὴν *πόλιν*, ἣν καὶ ὁ Ἀριστοτέλης οὔπω διακρίνει τῆς πολιτείας. Αἱ κῶμαι σχηματίζουσιν ἄρα ἁπλῆν μεταβατικὴν βαθμίδα εἰς τὴν πολιτείαν, εἰς ἣν καὶ διαλύονται. Τοὐναντίον δὲ εὐστοχώτατα δεικνύει ὁ Ἀριστοτέλης (Πολ. II, 1 κ. ἑφ.), ὅτι τοῦ Πλάτωνος ἡ ἀπαίτησις, ὅπως προσενεχθῇ θυσία εἰς τὴν ἑνότητα τῆς πολιτείας καὶ ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ ἰδιοκτησία, οὐ μόνον κατὰ πάντα ἀνεφάρμοστος εἶνε, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκ πλημμελοῦς ὑπολήψεως περὶ τῆς ἑνότητος ταύτης προέρχεται· διότι ἡ πολιτεία δὲν εἶνέ τι ἁπλῶς ἑνιαῖον, ἀλλ' ὅλον τι ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων μερῶν συνιστάμενον. Αὐτὸς δὲ πραγματεύεται (Πολ. I, 2. 13. Ἠθ. VIII, 14 κ. ἀλλ.) περὶ τοῦ γάμου καὶ τῶν λοιπῶν σχέσεων τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου μετ' ὀρθῆς περὶ τὰ ἠθικὰ ἐμπειρίας. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τελεῖ τὸν ἑαυτοῦ φόρον εἰς τὴν πρόληψιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅταν ποιῆται τὴν ματαίαν ἀπόπειραν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν δουλείαν διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι, οἵτινες μόνον πρὸς σωματικὴν ἐργασίαν πεφύκασι καὶ τούτου ἕνεκα ὑπ' ἄλλων πρέπει νὰ ἄρχωνται, καὶ ὅτι αὕτη εἶνε ἐν γένει ἡ σχέσις τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους (Πολ. I, 4 κ. ἑφ.)· τὸ αὐτὸ δ' ἰσχύει καὶ περὶ ὅσων λέγει περὶ κτήσεως καὶ χρηματιστικῆς (I, 8 κ. ἑφ.), ἐν οἷς ἐκεῖνα μόνον τὰ εἴδη τῆς χρηματιστικῆς θεωρεῖ ὡς φυσικά, ὅσα χρησιμεύουσιν ἀμέσως πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν τοῦ βίου ἀναγκῶν, πρὸς πάσας δὲ τὰς χρηματολογικὰς ἀσχολίας φέρεται τοὐναντίον μετὰ καταφρονήσεως καὶ δυσπιστίας καὶ εὑρίσκει ἐλευθέρου ἀνδρὸς ἀναξίας πάσας τὰς «*βαναύσους*» ἐργασίας.

Ἐν τῇ περὶ *πολιτευμάτων* διδασκαλίᾳ δὲν παρίστησιν ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ὁ Πλάτων ἐν τῇ Πολιτείᾳ, ἓν μόνον πολίτευμα ὡς τὸ μόνον ὀρθόν, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ὡς πλημμελῆ· αὐτὸς κατανοεῖ μᾶλλον, ὅτι αἱ πολιτικαὶ κατασκευαὶ ἀνάγκη νὰ ῥυθμίζωνται κατὰ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ, δι' ὃν προορί-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ζονται, ὅτι κατὰ τὰς διαφόρους σχέσεις διάφορον εἶνε καὶ τὸ ὀρθόν, καὶ ὅτι καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸ ἀτελὲς δύναται οὐχ ἧττον νὰ εἶνε τὸ ἄριστον, ὅπερ εἶνε δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ὑπὸ τὰς δεδομένας περιστάσεις. Ἐὰν δῆλα δὴ ἡ *ὀρθότης* τῶν πολιτευμάτων ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ *σκοποῦ* τῆς πολιτείας καὶ ἐὰν ὀρθὰ μὲν πολιτεύματα εἶνε ἐκεῖνα, ἐν οἷς τελικὸς σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶνε τὸ κοινὸν καλόν, καὶ οὐχὶ τὸ συμφέρον τῶν κυβερνώντων, πάντα δὲ τὰ ἄλλα εἶνε ἡμαρτημένα, τότε ὁ *τύπος* τοῦ πολιτεύματος ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς διανομῆς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Λύτη ὅμως πρέπει νὰ ρυθμίζηται πρὸς τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῶν διαφόρων τοῦ λαοῦ τάξεων ἐν τῇ πολιτείᾳ· διότι τότε μόνον εἶνε πολίτευμά τι βιώσιμον, ὅταν οἱ ὅρκοι αὐτοῦ εἶνε ἰσχυρότεροι τῶν ἐχθρῶν, καὶ τότε μόνον εἶνε δίκαιον, ὅταν τοῖς πολίταις ἀπονέμῃ ἴσα μὲν πολιτικὰ δικαιώματα ἐφ' ὅσον ἴσοι, ἄνισα δέ, ἐφ' ὅσον ἄνισοι πρὸς ἀλλήλους τυγχάνουσιν ὄντες. Αἱ σπουδαιόταται δὲ τῶν πολιτῶν διαφοραὶ προέρχονται ἐκ τῆς «*ἀρετῆς*» αὐτῶν ἤτοι τῆς προσωπικῆς αὐτῶν ἱκανότητος περὶ πᾶν, ἐξ οὗ τῆς πολιτείας ἡ εὐδαιμονία ἐξαρτᾶται, ἐκ τῆς οὐσίας αὐτῶν, τῆς εὐγενοῦς ἢ ἀγεννοῦς αὐτῶν καταγωγῆς, τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν. Ὅθεν εἰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης παραδέχεται τὴν παραδεδομένην διαφορὰν τῶν πολιτευμάτων, τὴν στηριζομένην ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κυβερνώντων, καὶ ἀριθμεῖ ἑπομένως (μετὰ τοῦ Πλάτωνος Πολιτ. 300 κ. ἑξ.) ἓξ κύρια εἴδη πολιτείας ἤτοι βασιλείαν μὲν καὶ ἀριστοκρατίαν καὶ πολιτείαν (ἐν Ἠθ. VIII, 12 καὶ τιμοκρατίαν καλουμένην) ὡς ὀρθάς, δημοκρατίαν δὲ καὶ ὀλιγαρχίαν καὶ τυραννίδα ὡς «*ἡμαρτημένας ἢ παρεκβάσεις*», ὅμως δὲν παραλείπει νὰ σημειώσηται, ὅτι ἡ κατ' ἀριθμὸν ἐκείνη διάκρισις δὲν εἶνε οὐσιώδης· ἡ βασιλεία συνίσταται φυσικῶς, ὅταν εἷς, ἡ ἀριστοκρατία, ὅταν ὀλίγοι τινὲς πάντας τοὺς ἄλλους τοσοῦτον κατὰ τὴν ἱκανότητα ὑπερβάλλωσιν, ὥστε αὐτοὶ νὰ εἶνε οἱ γεγεννημένοι ἄρχοντες, ἡ πολιτεία, ὅταν πάντες οἱ πολῖται ἰσάζωσιν ὡς ἔγγιστα κατὰ τὴν ἱκανότητα (ἐνταῦθα πρόκειται πρὸ πάντων περὶ πολεμικῆς ἱκανότητος), ἡ δημοκρατία, ὅταν τὸ πλῆθος τῶν ἀπόρων καὶ ἐλευθέρων, ἡ ὀλιγαρχία, ὅταν οἱ ὀλίγοι πλούσιοι καὶ εὐγενεῖς, ἡ τυραννίς, ὅταν εἷς μόνος ἐν χερσὶν ἔχῃ τὴν κυβέρνησιν τῶν τῆς πολιτείας ὡς τύραννος· κατὰ τὰς αὐτὰς δ' ἀρ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

χὰς ῥυθμίζεται ἐν τοῖς μικταῖς πολιτείαις καὶ ἡ συμμετοχὴ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ κοινωνικοῦ στοιχείου εἰς τὰ τῆς πολιτείας (III, 6—13 πρβλ. κεφ. 17. 1288 α 8. IV, 11. κ.έφ. IV 4. VI, 2 ἐν ἀρχ. καὶ ἀλ.). Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ παρίδωμεν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ἐδυνήθη νὰ ἀγάγῃ εἰς πλήρη συμφωνίαν τὰς διαφόρους ταύτας σκέψεις, οὐδὲ νὰ διεξαγάγῃ αὐτὰς ἄνευ δισταγμῶν.

Ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῆς «*ἀρίστης πολιτείας*» (βιβλ. VII κ. ἑφ. ἰδίως IV κ. ἑφ. πρβλ. σελ. 148) βάσιν ἔχει ὁ Ἀριστοτέλης, ὡς ὁ Πλάτων, τὰς σχέσεις ἑλληνικῆς τινος δημοκρατίας. Ἑλληνικῆς μὲν διότι ὡς ὁ Πλάτων οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοτέλης μόνον παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εὑρίσκει τὰς ἰδιότητας, αἵτινες καθιστῶσι δυνατὴν τὴν συνένωσιν ἐλευθερίας καὶ πολιτικῆς τάξεως· δημοκρατίας δέ, διότι τῆς βασιλείας, ὡς αὐτὸς ταύτην νοεῖ (III, 14 κ.ἑφ.), τοὺς ὅρους μόνον ἐν τοῖς ἡρωϊκοῖς που χρόνοις εὑρίσκει· κατὰ δὲ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, φρονεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (V, 13. 1313 α 3), οὐδεὶς πλέον θὰ ἐδύνατο νὰ ἐξέχῃ πάντων τῶν ἄλλων τοσοῦτον, ὥστε ἐλεύθερός τις λαὸς νὰ ὑπομείνῃ ἑκουσίως τὴν μοναρχίαν αὐτοῦ. Ἡ πρότυπος αὐτοῦ πολιτεία εἶνε «*ἀριστοκρατία*», ἥτις κατὰ τὴν θεμελιώδη αὐτῆς ἔννοιαν ἀρκούντως ἐγγὺς ἵσταται τῇ πλατωνικῇ, εἰ καὶ πολλαχῶς ἐν τῇ διεξαγωγῇ ἀπομακρύνεται ἐκείνης. Πάντες οἱ πολῖται δικαιοῦνται νὰ μετέχωσι τῆς κυβερνήσεως τῆς πολιτείας καὶ νὰ καλῶνται πρὸς ἐνάσκησιν τοῦ δικαιώματος τούτου, ὅταν φθάσωσιν εἰς τὴν ὑψηλοτέραν τῆς ἡλικίας τάξιν. Ἀλλὰ πολῖται τῆς ἀρίστης πολιτείας δικαιοῦνται νὰ εἶνε μόνον ἐκεῖνοι, οἵτινες διά τε τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν καὶ τὴν μόρφωσιν αὐτῶν εἶνε ἱκανοὶ πρὸς κυβέρνησιν αὐτῆς. Ὅθεν ὁ Ἀριστοτέλης τὸ μὲν ἀπαιτεῖ, ἵνα πᾶσα σωματικὴ ἐργασία, καλλιέργεια τῆς γῆς καὶ βιομηχανία, ὑπὸ δούλων ἢ μετοίκων ἐκτελῆται, τὸ δὲ προδιαγράφει ἀνατροφὴν ὅλως ὑπὸ τῆς πολιτείας διευθυνομένην, ἥτις λίαν προσεγγίζει τῇ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἀπαιτηθείσῃ. Ἀλλ' οὔτε τὸ περὶ τῆς ἀνατροφῆς κεφάλαιον οὔτε ἡ ἐξιστόρησις τῆς ἀρίστης πολιτείας καθόλου εἶνε συμπεπληρωμένα ἐν τῷ σωζομένῳ ἡμῖν ἀτελεῖ τοῦ Ἀριστοτέλους ἔργῳ.

Πλὴν τῆς προτύπου πολιτείας λίαν ἐπιμελῶς ἐξήτασεν ὁ Ἀριστοτέλης (IV—VI) καὶ τὰ ἀτελῆ τῆς πολιτείας εἴδη. Διακρίνει

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὰ διάφορα εἴδη τῆς δημοκρατίας, ὀλιγαρχίας καὶ τυραννίδος, ἅπερ προκύπτουσι τὸ μὲν ἐκ τῆς διαφόρου ποιότητος τῶν κυβερνώντων, τὸ δὲ καὶ ἐντεῦθεν, ὅτι ὁ ἰδιάζων ἑκάστῳ πολιτείας εἴδει χαρακτὴρ διεξάγεται ποῦ μὲν μετριώτερον, ποῦ δ' αὐστηρότερον. Ἐξετάζει τὰς συνθήκας, ἐξ ὧν ἡ σύστασις, διατήρησις καὶ καταστροφὴ ἑκάστου εἴδους πολιτείας ἐξαρτῶνται, καὶ τὰς ἀνταποκρινομένας πρὸς τοῦτο διαρρυθμίσεις καὶ τὰς θεμελιώδεις τῆς διοικήσεως ἀρχάς. Τελευτῶν ἐρωτᾷ, ποῖον εἶδος πολιτεύματος ἁρμόζει ὡς ἄριστα ταῖς πλείσταις τῶν πολιτειῶν καὶ ὑπὸ τὰς συνήθεις σχέσεις, ἀποκρίνεται δέ, τοιοῦτον πολίτευμα θὰ ἦτο κρᾶμά τι ὀλιγαρχικῶν καὶ δημοκρατικῶν διαρρυθμίσεων, δι' ὧν τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τοῦ πολιτικοῦ βίου μετατίθεται εἰς τὴν εὐποροῦσαν μέσην τάξιν καὶ ἀσφαλίζεται οὕτως ἐκείνη τῆς πορείας αὐτοῦ ἡ σταθερότης καὶ συγκράτησις τοῦ ὀρθοῦ μέσου, ὅπερ φέρει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀρίστην ἐγγύησιν ὑπὲρ τῆς διαρκείας πολιτεύματός τινος καὶ ὡς ἄριστα ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ἠθικὰς τοῦ φιλοσόφου ἀρχάς. Τὸ εἶδος τοῦτο τοῦ πολιτεύματος ὀνομάζει ὁ Ἀριστοτέλης «*πολιτείαν*», δὲν διασαφεῖ ὅμως τὴν σχέσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐν τοῖς ὀρθοῖς μὲν πολιτεύμασι κατακεχθεῖσαν, ἀκριβέστερον δὲ μὴ ἐξιστορηθεῖσαν ὁμώνυμον πολιτείαν. Ἐγγὺς ταύτης ἵσταται ἡ «συνήθως καλουμένη ἀριστοκρατία» (IV, 7). Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ μέρος τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἦχθη εἰς πέρας.

§ 63. Ῥητορικὴ καὶ τέχνη· σχέσις τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τὴν θρησκείαν.

Μέσην μεταξὺ τῶν «πρακτικῶν» καὶ τῶν «ποιητικῶν» ἐπιστημῶν κεῖται ἡ *ῥητορική*. Τὸ μὲν χαρακτηρίζεται δῆλα δὴ ὡς *τέχνη*, τὸ δὲ ὡς παραφυὰς τῆς διαλεκτικῆς (ἐν ᾗ ἐννοίᾳ διελάβομεν ἐν σελ. 147) καὶ τῆς πολιτικῆς ἢ ἠθικῆς, ὡς ἐφαρμογὴ τῆς διαλεκτικῆς πρὸς τοὺς σκοποὺς τῆς ἠθικῆς. Τὸ ἔργον τοῦ ῥήτορος εἶνε τὸ πεῖσαι διὰ λόγων πιθανῶν, τὸ δὲ τῆς ῥητορικῆς ἡ ἔντεχνος πρὸς τοῦτο μέθοδος ἐν τῷ συμβουλευτικῷ, δικανικῷ καὶ ἐπιδεικτικῷ εἴδει τοῦ ῥητορικοῦ λόγου. Τὸ κυριώτατον ἑπομένως τῆς ῥητορικῆς εἶνε ἡ διδασκαλία περὶ τῆς ῥητορικῆς ἀποδείξεως,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περὶ ἧς ἐν βιβλίοις I, II τῆς Ῥητορικῆς ἐξετάζει (περὶ τοῦ βιβλίου III. ἰδὲ σελ. 149). Εἰς δὲ τὴν διέγερσιν ὀργῆς ἢ ἐλέου, εἰς τὴν κομψὴν φράσιν, τὴν ἔντεχνον ἀπαγγελίαν, ἐν οἷς ἦτο ἕως τότε ἡ ῥητορικὴ εἰθισμένη νὰ ζητῇ τὴν δύναμιν αὐτῆς, ἀποδίδωσιν ὁ Ἀριστοτέλης λίαν ὑποδεᾶ καὶ δευτερεύουσαν μόνον ἀξίαν.

Ἐκ τῶν *ὡραίων τεχνῶν* τὴν ποιητικὴν μόνην φαίνεται ὁ Ἀριστοτέλης ἐν ἰδίαις συγγραφαῖς πραγματευσάμενος, καὶ ἐπειδὴ ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ διεσώθη ἡμῖν ἠκρωτηριασμένη (πρβλ. σελ. 149), ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ φιλοσόφου οὐ μόνον οὐδεμίαν πλήρη περὶ καλοῦ θεωρίαν, ἀλλ' οὐδὲ πλήρη περὶ τέχνης διδασκαλίαν δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν. Ἡ θεμελιώδης ἔννοια τῆς νῦν καλολογίας, ἡ ἔννοια τοῦ καλοῦ, μένει παρ' Ἀριστοτέλει ἐξ ἴσου ἀόριστος, ὡς παρὰ Πλάτωνι (ἰδὲ σελ. 137 κ. ἑξ.), καὶ δὲν διακρίνεται ἀκριβέστερον ἀπὸ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ. Τὴν τέχνην θεωρεῖ, ὡς ἐκεῖνος, *μίμησιν*· ἀλλ' ὅ,τι αὕτη κατὰ μίμησιν παρίστησιν εἶνε, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην, οὐχὶ τὸ κατ' αἴσθησιν φαινόμενον, ἀλλὰ ἡ ἐσωτερικὴ τῶν ὄντων οὐσία, οὐχὶ ὅ,τι *συνέβη*, ἀλλ' ὅ,τι κατὰ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος πρέπει νὰ συμβῇ (*«τὸ ἀναγκαῖον ἢ εἰκός»*)· τὰ πλάσματα αὐτῆς εἶνε τύποι (*«παραδείγματα»*) καθολικῶν νόμων· καὶ ἡ ποίησις εἶνε διὰ τοῦτο τιμιωτέρα καὶ ἵσταται τῇ φιλοσοφίᾳ ἐγγύτερον τῆς ἱστορίας (Ποιητ. 9. 15). Καὶ ἐπὶ τούτου ἀκριβῶς στηρίζεται καὶ ἡ ἰδιάζουσα αὐτῇ δρᾶσις. Ἐὰν ὁ Ἀριστοτέλης (Πολ. VIII, 5. 7) κατὰ πρῶτον διακρίνῃ τετραπλῆν τῆς μουσικῆς χρῆσιν· π. χ. πρὸς *παιδιάν*, πρὸς ἠθικὴν μόρφωσιν, πρὸς ἀπολαυστικὴν ἐνασχόλησιν (*«διαγωγήν»*, ᾗ παρατάσσεται καὶ ἡ *«ψυχάγωγία»*) καὶ πρὸς *«κάθαρσιν»*, καὶ ἐὰν πάσης τέχνης πρὸς ἕν τι τούτων γίνεται χρῆσις, ἡ ἁπλῆ παιδιὰ ἐν γένει οὐδέποτε δύναται νὰ εἶνε ὁ τελικὸς τῆς μουσικῆς σκοπός· αἱ δὲ λοιπαὶ τρεῖς ἐνέργειαι στηρίζονται πᾶσαι ἐπὶ τούτου, ὅτι τὸ καλλιτέχνημα νόμους καθολικοὺς κῦρος ἔχοντας καθίστησιν ὁρατοὺς καὶ ἐφαρμόζει ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα. Καὶ τὴν κάθαρσιν, τοῦτ' ἔστι τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ διαταρασσουσῶν τὴν ψυχὴν κινήσεων, δὲν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν μετὰ τοῦ *Bernays* καὶ ἄλλων ἁπλῶς ἐν τούτῳ, ὅτι δίδοται τοῖς πάθεσιν εὐκαιρία νὰ κουφισθῶσι διὰ τῆς πληρώσεως αὐτῶν· ἀλλ' ὡς καλλιτεχνικὴ δύνατται νὰ προκληθῇ μόνον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διὰ τοιαύτης ψυχικῶν συγκινήσεων διεγέρσεως, καθ' ἣν αὗται ὑποβάλλονται εἰς σταθερὸν μέτρον καὶ νόμον καὶ ἀπὸ τῶν ἰδίων ἑνὸς ἑκάστου παθημάτων καὶ καταστάσεων ἀνάγονται πρὸς τὸ κοινὸν πᾶσιν ἀνθρώποις. Οὕτω πρέπει νὰ νοήσωμεν τὸν πολυθρύλητον ὁρισμὸν τῆς τραγῳδίας.[1]

Περὶ τῆς *θρησκείας* ἐξεφράσθη ὁ Ἀριστοτέλης σποραδικῶς μόνον. Ἡ ἰδία αὐτοῦ θεολογία εἶνε ἀφηρημένη μονοθεΐα, ἥτις ἀποκλείει πᾶσαν τοῦ θείου ἀνάμιξιν εἰς τὰ τῆς πορείας τοῦ κόσμου. (πρβλ. σελ. 163). Εἰ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἑνορᾷ θεῖόν τι ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ σκοπίμῳ αὐτῆς ἐνεργείᾳ καὶ ἔτι ἀμεσώτερον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ, τοσοῦτον ὅμως ἀπέχει τῆς γνώμης οἱονδήποτε ἀποτέλεσμα ν' ἀναγάγῃ εἰς ἄλλας ἢ εἰς φυσικὰς αἰτίας, ὥστε καὶ τοῦ Σωκράτους ἡ περὶ προνοίας πίστις καὶ ἐν τῇ μορφῇ ἔτι, ὑφ' ἣν ἰδιώσατο αὐτὴν ὁ Πλάτων (ἰδὲ σελ. 137), οὐδεμίαν παρ' αὐτῷ εὑρίσκει ἀποδοχήν. Ὡσαύτως καὶ ἡ περὶ ἀνταποδόσεως ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ πίστις λείπει παρ' αὐτῷ. Τὴν θεότητα ἀναγνωρίζει ὡς τὴν πρώτην αἰτίαν τῆς συνοχῆς, τῆς τάξεως καὶ τῆς κινήσεως τοῦ κόσμου, πᾶν ὅμως τὸ καθ' ἕκαστον ἐν αὐτῷ ἀνάγκῃ, κατ' αὐτόν, νὰ ἑρμηνευθῇ καθαρῶς φυσικῶς. Τιμᾷ αὐτὴν μετὰ θαυμασμοῦ καὶ ἀγάπης, ἀλλ' οὐδεμίαν ἀνταγάπησιν καὶ οὐδεμίαν ἰδικωτέραν ὑπὲρ ἑαυτοῦ πρόνοιαν ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῆς. Καὶ ἐν τῇ τοῦ ἰδίου ἔθνους θρησκείᾳ κεῖται ἄρα, κατ' αὐτόν, ἡ ἀλήθεια, ἣν ὁμολογεῖ ταύτῃ ὡς καὶ πάσῃ καθολικῇ καὶ πρὸ πάσης ἀνθρωπίνης μνήμης πεποιθήσει, ἐν μόνῃ τῇ πίστει εἰς μίαν θεότητα καὶ εἰς τὴν θείαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἄστρων φύσιν, »τὰ δὲ περαιτέρω εἶνε μυθικαὶ προσθῆκαι«, ἃς ὁ φιλόσοφος θεωρεῖ προελθούσας τὸ μὲν ἐκ τῆς κλίσεως τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀνθρωπομόρφους παραστάσεις, τὸ δὲ ἐκ πολιτικῶν σκοπῶν (Μετὰ τὰ φυσ. XII, 8. 1074 α 38 κ. ἑξ. Περὶ οὐρ. I, 3.270 β 16. II, 1. 284 α 2. Μετεωρ. I, 3. 339 β 19. Πολ. I, 2.1252

[1] Περὶ ποιητ. 6. 1449 β 24 «ἔστιν οὖν τραγῳδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἑκάστου τῶν εἰδῶν (τοῦ ἡδυσμένου λόγου, τῆς λέξεως δῆλα δὴ καὶ τοῦ μέλους) ἐν τοῖς μορίοις (τῷ διαλόγῳ καὶ τῷ χορῷ), δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

6 24). Ἐν τῇ πολιτείᾳ ὅμως θέλει νὰ διατηρήσῃ τὴν καθεστῶσαν θρησκείαν, μεταρρύθμισιν δ' αὐτῆς, οἵαν ὁ Πλάτων ἐθεώρησεν ἀναγκαίαν, δὲν ἀπαιτεῖ ὁ Ἀριστοτέλης.

§ 64. Ἡ περιπατητικὴ σχολή.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἱδρυτοῦ προέστη τῆς περιπατητικῆς σχολῆς ὁ πιστὸς ἑκείνου φίλος, ὁ σοφὸς καὶ εὔγλωττος *Θεόφραστος* ὁ Λέσβιος (κατὰ τὸν ΔΙΟΓ. V, 40.58.68 288/6 π. Χ. 85 ἐτῶν ἀποθανών), ὅστις διὰ τῆς μακρᾶς καὶ καρποφόρου διδασκαλίας καὶ διὰ τῶν πολυαρίθμων τὴν ὅλην φιλοσοφίαν περιλαμβανόντων συγγραμμάτων[1] αὐτοῦ τὰ μέγιστα συνετέλεσε πρὸς ἐξάπλωσιν καὶ ἑδραίωσιν τῆς σχολῆς καταλιπὼν μάλιστα αὐτῇ καὶ ἴδιον ἵδρυμα. Ὡς φιλόσοφος ἐν μὲν τῷ συνόλῳ ἀντείχετο παντάπασι τοῦ ἀριστοτελικοῦ συστήματος, προσεπάθει ὅμως ἐν ταῖς καθ' ἕκαστα νὰ συμπληρώσῃ καὶ διορθώσῃ αὐτὸ δι' ἐλευθέρας ἐρεύνης. Ἡ ἀριστοτέλειος λογικὴ ἔλαβεν ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Εὐδήμου διαφόρους ἐπαυξήσεις καὶ μεταβολάς· τούτων δ' αἱ σπουδαιότατα εἶνε ὅτι τὰς προτάσεις ἐπραγματεύοντο ἰδιαιτέρως, ὅτι περιώριζον τὰς κατὰ τὸν τρόπον διαφορὰς αὐτῶν εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ὑποκειμενικῆς βεβαιότητος, ὅτι ἐπλούτισαν τὴν συλλογιστικὴν διὰ τῆς διδασκαλίας περὶ τῶν »*ὑποθετικῶν*« συλλογισμῶν, ἐν οἷς ὅμως καταριθμοῦνται καὶ οἱ διαζευκτικοὶ συλλογισμοί. Ὁ Θεόφραστος εὗρισκε προσέτι, ὡς τὸ ἀπόσπασμα τῆς μεταφυσικῆς αὐτοῦ συγγραφῆς (Ἀπ. 12) δεικνύει, δυσκολίας ἐν οὐσιώδεσιν ὁρισμοῖς τῆς ἀριστοτελείου μεταφυσικῆς, καὶ ἰδίως ἐν τοῖς ὁρισμοῖς περὶ τῆς σκοπίμου τῆς φύσεως ἐνεργείας καὶ τῆς σχέσεως τοῦ πρώτου κινοῦντος πρὸς τὸν κόσμον· δὲν γινώσκομεν δὲ πῶς ἔλυσε τὰς δυσκολίας ταύτας, εἰ καὶ ὀλίγον ἤθελε διὰ ταύτας νὰ ἀποβάλῃ τοὺς ὁρισμοὺς ἐκείνους. Μετερρύθμιζε τὴν περὶ κινήσεως διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἀντέτασσεν εἰς τὸν ὁρισμὸν τοῦ χώρου σπουδαίους ἐνδοιασμούς, ἐν ᾧ βεβαίως ἐν ταῖς πλείστκις περιπτώσεσιν ἀκολουθεῖ τῇ φυσικῇ τοῦ

[1] Τὰ σωζόμενα καὶ τὰ λείψανα τῶν ἀπολωλότων συγγραμμάτων τοῦ Θεοφράστου ἐξέδωκαν ὁ SCHNEIDER (1818 κ. ἑφ.) καὶ ὁ WIMMER (1854. 1862). πρβλ. προσέτι σελ. 9.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀριστοτέλους καὶ ὑπερασπίζει μάλιστα κατὰ τοῦ στωϊκοῦ Ζήνωνος τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς περὶ τῆς ἀιδιότητος τοῦ κόσμου (παρὰ τῷ Ψευδοφίλωνι περὶ ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου κεφ. 23 κ. ἑφ.). Διὰ τῶν δύο σωζομένων ἔτι ἔργων αὐτοῦ περὶ φυτῶν, ἅτινα κατὰ τὴν κυριωτάτην αὐτῶν ἔννοιαν ὅλως τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχονται, διετέλεσεν ὁ διδάσκαλος τῆς βοτανικῆς καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα καὶ μετ' αὐτὸν ἔτι. Τὴν νόησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐθεώρει ὁ Θεόφραστος ἐκκλίνων τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς κίνησιν τῆς ψυχῆς καὶ ἐξῆρε λεπτομερῶς τοὺς λόγους τοὺς ἀντικειμένους πρὸς τὴν διάκρισιν τοῦ νοῦ εἰς ποιητικὸν καὶ παθητικόν, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπέβαλε διὰ τοῦτο τὴν διάκρισιν ταύτην. Τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ, ἣν ἐν πολλαῖς συγγραφαῖς ἐξέθηκε καὶ μετὰ βαθείας περὶ τἀνθρώπινα γνώσεως ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα διεξήγαγε, ψέγουσιν οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἀντίπαλοι αὐτοῦ ὡς ὑπερτιμῶσαν τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθά· ἀλλὰ περὶ τούτου ὑπάρχει μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ διδασκάλου τὸ πολὺ ἐλαφρά τις κατὰ βαθμὸν μόνον διαφορά. Πολλῷ πλέον ἀπομακρύνεται ἐκείνου κατὰ τὴν δυσμένειαν αὐτοῦ πρὸς τὸν γάμον, ἐξ οὗ φοβεῖται διατάραξιν τῆς ἐπιστημονικῆς δράσεως, καὶ κατὰ τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν αἱματηρῶν θυσιῶν καὶ τῆς κρεοφαγίας, ὧν τὴν ἀποχὴν ὁ Θεόφραστος ἐδικαιολόγει διὰ τῆς συγγενείας πάντων τῶν ἐμψύχων ὄντων. Τοὐναντίον δὲ ἀκολουθεῖ μόνον τοῖς ἴχνεσιν ἐκείνου (ἰδὲ σελ. 180), ὅταν ἀποφαίνηται, ὅτι πάντες οἱ ἄνθρωποι καὶ οὐχὶ μόνον οἱ ὁμόφυλοι εἶνε φύσει πρὸς ἀλλήλους οἰκεῖοι καὶ συγγενεῖς.

Πλὴν τοῦ Θεοφράστου *Εὔδημος* ὁ Ῥόδιος, ὅστις ἔδρα ὁμοίως ὡς διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας, ἐν τῇ ἰδίᾳ βεβαίως αὐτοῦ πατρίδι, εἶνε ὁ ἐπιφανέστατος τῶν ἀμέσων τοῦ Σταγειρίτου μαθητῶν. Διὰ τῶν σοφῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ ἔργων (ἰδὲ σελ. 9) ἐγένετο περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐπιστημῶν πλείστου λόγου ἄξιος. Κατὰ τὰς δόξας αὐτοῦ δὲν ἀπεμακρύνετο τοῦ ἑαυτοῦ διδασκάλου ὅσον ὁ Θεόφραστος. Ὁ *Σιμπλίκιος* ὀνομάζει αὐτὸν Φυσ. 411, 15 *γνησιώτατον* τοῦ Ἀριστοτέλους μαθητήν. Ἐν τῇ λογικῇ συνεφώνει πρὸς τὰς περὶ βελτιώσεως προτάσεις τοῦ Θεοφράστου. Ἡ φυσικὴ αὐτοῦ ἀντείχετο ὡς τἀποσπάσματα αὐτῆς δεικνύουσι (πρβλ. Eud. Fragmenta ed. Spengel) παντάπασι σχεδόν, καὶ οὐχὶ σπανίως κατὰ λέξιν, τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ σπουδαιοτάτη διαφορὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μεταξὺ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ (ἥτις παρελήφθη εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων) καὶ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πλάτωνος συνάπτει ὁ Εὔδημος τὴν ἠθικὴν μετὰ τῆς θεολογίας τοῦτο μὲν θεωρῶν τὴν πρὸς τὴν ἀρετὴν κλίσιν ἐκ θεοῦ δεδομένην, τοῦτο δὲ ὑπολαμβάνων τὴν θεωρίαν, ἐν ᾗ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν ἐζήτησε, μᾶλλον ὡρισμένως ὡς γνῶσιν τοῦ θεοῦ καὶ ἐξαρτῶν τὴν ἀξίαν πάντων τῶν ὄντων καὶ πασῶν τῶν πράξεων ἐκ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ γνῶσιν. Τὴν ἐσωτερικὴν πασῶν τῶν ἀρετῶν ἑνότητα εὑρίσκει ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ δι' αὐτὰ ταῦτα καὶ οὐχὶ δι' ἄλλον σκοπόν, ἐν τῇ «*καλοκἀγαθίᾳ*».

Τρίτος τις ἀριστοτελικὸς εἶνε ὁ Ταραντῖνος *Ἀριστόξενος*, ὅστις εἶνε ἐπιφανὴς διὰ τὴν περισωθεῖσαν ἡμῖν συγγραφὴν «Περὶ ἁρμονικῶν στοιχείων» καὶ ἄλλας περὶ μουσικῆς συγγραφάς. Ἐκ τῆς πυθαγορείου σχολῆς εἰς τὴν περιπατητικὴν μεταβὰς συνῆπτεν ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐν τοῖς ἠθικοῖς παραγγέλμασιν ὡς καὶ ἐν τῇ περὶ μουσικῆς θεωρίᾳ πυθαγόρεια μετ' ἀριστοτελείων. Ὡς τινες τῶν νεωτέρων Πυθαγορείων ἀπεφαίνετο καὶ ὁ Ἀριστόξενος, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶνε ἁρμονία τοῦ ἑαυτῆς σώματος καὶ ἡμφεσβήτει ἐπομένως τὴν ἀθανασίαν αὐτῆς. Κατὰ τοῦτο συνεφώνει αὐτῷ καὶ ὁ συμμαθητὴς αὐτοῦ *Δικαίαρχος* ὁ ἐκ Μεσσήνης. Ὁ αὐτὸς ἀπεμακρύνετο τοῦ Ἀριστοτέλους κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐθεώρει τοῦ θεωρητικοῦ βίου ὑπέρτερον τὸν πρακτικόν, ἐν ᾧ τοὐναντίον ὁ «Τριπολιτικὸς» αὐτοῦ ἠδράζετο ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ πολιτείας. Περὶ *Φανίου* καὶ *Κλεάρχου* παρεδόθησαν ἡμῖν ὀλίγαι μόνον εἰδήσεις καὶ πρὸ πάντων ἱστορικαὶ (περὶ δὲ τοῦ Φανίου καὶ εἰς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν ἀναγόμεναι), ὁ *Καλλισθένης* (πρβλ. σελ. 145), *Λέων* ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ *Κλύτος* εἶνε ἡμῖν γνωστοὶ μόνον ὡς ἱστορικοί, ὁ δὲ *Μένων* μόνον ὡς ἰατρός. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Θεοφράστου· *Δημήτριος ὁ Φαληρεύς*, ὁ *Δοῦρις*, ὁ *Χαμαιλέων*, ὁ *Ἡρακλείδης* εἶνε μᾶλλον σοφοὶ καὶ πεπαιδευμένοι ἄνδρες ἢ φιλόσοφοι.

Σπουδαιότερος εἶνε *Στράτων* ὁ Λαμψακηνός, ὁ «*φυσικός*», ὁ τοῦ Θεοφράστου διάδοχος, ὅστις ἐπὶ 18 ἔτη προέστη ἐν Ἀθήναις τῆς περιπατητικῆς σχολῆς. Ὁ ὀξυνούστατος οὗτος ἐρευνητὴς οὐ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μόνον εὗρεν ἀναγκαίας ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον διορθώσεις τινὰς τῶν ἀριστοτελείων δοξῶν[1], ἀλλ' ἐξανέστη καὶ κατὰ πάσης τῆς ἀπὸ τῶν νοητῶν τὰ πάντα ἐξαρτώσης δυϊστικῆς περὶ κόσμου θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους· διότι ἐταύτιζε τὴν θεότητα πρὸς τὴν ἀσυνειδήτως ἐνεργοῦσαν δύναμιν τῆς φύσεως καὶ ἀντὶ τῆς ἀριστοτελικῆς τελεολογίας ἀπήτει καθαρῶς φυσικὴν τῶν φαινομένων ἐξήγησιν, ὧν γενικωτάτας αἰτίας ἐθεώρει τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν καὶ μάλιστα τὸ θερμὸν ὡς τὴν δρῶσαν ἀρχήν. Συναφῶς πρὸς ταῦτα ἀπέρριπτεν ὁ Στράτων καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὸν νοῦν ὡς οὐσίαν διάφορον τῆς ζωϊκῆς ψυχῆς καὶ ἐθεώρει πάσας τὰς ψυχικὰς ἐνεργείας, τὸ νοεῖν ὡς καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι, ὡς κινήσεις τῆς αὐτῆς λογικῆς οὐσίας, ἥτις ἐν τῇ κεφαλῇ ἐν τῇ μεταξὺ τῶν ὀρῴων χώρᾳ ἔχει τὴν ἕδραν αὐτῆς, καὶ ἐκεῖθεν (ὡς φαίνεται μετὰ τοῦ πνεύματος ὡς τῆς ἑαυτῆς ὑποστάσεως) ἐκχεῖται εἰς τὰ διάφορα τοῦ σώματος μέρη. Τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀπέρριπτε συμφώνως ταῖς ἀρχαῖς αὐτοῦ.

Τὸν Στράτωνα διεδέξατο ὁ *Λύκων*, ὅστις προέστη τῆς σχολῆς ἐπὶ 44 ἔτη μέχρι τοῦ 226/4 π. Χ. ἔτους· τοῦτον δὲ *Ἀρίστων* ὁ Κεῖος, τὸν δ' Ἀρίστωνα ὁ ἐκ Φασηλίδος τῆς Λυκίας *Κριτόλαος*, ὅστις τῷ 156 π.Χ. προβεβηκὼς ἤδη ὡς φαίνεται τὴν ἡλικίαν (ἔζησεν ὑπὲρ τὰ 82 ἔτη) ἦτο ἐν Ρώμῃ μετὰ τοῦ Διογένους καὶ Καρνεάδου ὡς πρεσβευτὴς τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτον δὲ *Διόδωρος* ὁ Τύριος καὶ τοῦτον (πάντες περὶ τὸ ἔτος 120 π. Χ. ἢ μετὰ τοῦτο) ὁ *Ἑρμαγέας*. Σύγχρονος τοῦ Λύκωνος εἶνε *Ἱερώνυμος* ὁ Ῥόδιος καὶ ὁ *Πρύτανις*. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2 αἰῶνος ἔζη ἐν Ἐρέσῳ ὁ *Φορμίων*· περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον καὶ βραδύτερον οἱ ἐν σελ. 11 ὀνομασθέντες *Ἕρμιππος*, *Σάτυρος*, *Σωτίων*, *Ἀντισθένης*. Ἀλλ' αἱ φιλοσοφικαὶ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐργασίαι φαίνονται περιορισθεῖσαι σχεδὸν παντά-

[1] Π. χ. ἀπένεμεν εἰς πάντα τὰ σώματα βάρος καὶ παρῆγε τὴν πρὸς τὰ ἄνω τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ πυρὸς ἄνοδον ἀπὸ τῆς πιέσεως, ἣν ἀσκοῦσι τὰ βαρύτερα σώματα ἐπὶ τὰ κουφότερα. Παρεδέχετο ἐντὸς τοῦ κόσμου κενοὺς χώρους καὶ ὥριζε τὸν χῶρον ὡς τὸ μεταξὺ τοῦ περιέχοντος σώματος καὶ τοῦ περιεχομένου κείμενον κενόν. Ἤθελε νὰ ὀνομάζηται ὁ χρόνος οὐχὶ ὁ ἀριθμὸς τῆς κινήσεως, ἀλλὰ τὸ μέτρον τῆς κινήσεως καὶ ἠρεμίας· τὸν οὐρανὸν ὑπελάμβανεν, ὡς ἡμῖν παραδίδοται, συνεστάμενον ἐκ πυρώδους καὶ οὐχὶ ἐξ αἰθερώδους ὕλης.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πασιν εἰς τὴν παράδοσιν τῆς περιπατητικῆς διδασκαλίας καὶ φαίνονται ὅτι κυρίως ἠσχολήθησαν περὶ τὴν πρακτικὴν φιλοσοφίαν, εἰ καὶ λίαν ἐξυμνεῖται ὡς πρὸς τὸν τύπον αὐτῆς ἡ προφορικὴ διδασκαλία τοῦ Λύκωνος, Ἀρίστωνος, Ἱερωνύμου καὶ Κριταλάου. Ἀξία μνείας διαφορὰ ἀπὸ τῆς ἀριστοτελικῆς ἠθικῆς εἶνε ἡμῖν γνωστὴ μόνον περὶ τοῦ Ἱερωνύμου, καθ' ὅσον οὗτος τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν ἐθεώρει τὸ ἀοχλήτως ζῆν· ταύτην ὅμως τὴν ἀοχλησίαν διέκρινεν ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς ἡδονῆς. Ἥττονα ἔχει σημασίαν ὅτι τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν ἐζητεῖτο ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἐν ἐναρέτῳ καὶ ἀλύπῳ βίῳ, διότι ὡς ἀπαραίτητον συστατικὸν αὐτοῦ μέρος ἐθεώρει μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν ἀρετήν. Καὶ ἐκεῖνα τῶν νόθων μερῶν τῆς νῦν ἀριστοτελείου συλλογῆς, ἅπερ δύνανται ν' ἀποδοθῶσιν ἔτι τῷ τρίτῳ αἰῶνι ἢ τοὐλάχιστον τῇ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου χρονικῇ περιόδῳ ἀπομακρύνονται τοῦ Ἀριστοτέλους μόνον ἐν ἀσημάντοις πρὸς τὸ ὅλον σύστημα ζητήμασιν. Καὶ εἰ καὶ παρέχουσι πάντοτε μίαν ἔτι τούτου ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ δρᾶσις δὲν ἐσβέσθη ἐν τῇ περιπατητικῇ σχολῇ μετὰ τὸν Θεόφραστον καὶ τὸν Στράτωνα, ὅμως κατακυροῦσι συγχρόνως τὸ γεγονός, ὅτι αὕτη τινὰ μὲν τῶν καθ' ἕκαστα συνεπλήρωσε καὶ διωρθώσατο, πρὸς δὲ τὴν λύσιν τῶν μειζόνων προβλημάτων οὐδεμίαν νέαν ὁδὸν ἐδυνήθη νὰ δείξῃ.

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Η ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

A.) Ἡ Περιπατητική, Ἡ Ἐκλεκτικὴ καὶ ὁ Σκεπτικισμός (Πυρρώνειος). Β.) Ἡ Νέα Ἀκαδήμεια καὶ ὁ Ἐκλεκτικισμός.

§ 65. Εἰσαγωγή.

Ἡ ἀνατροπή, ἣν ἡ ἐπίδοσις τῆς μακεδονικῆς δυνάμεως καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου αἱ κατακτήσεις ἐπήνεγκον εἰς τὸν βίον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, συνεκίνησε κατ' ἀνάγκην βαθύτατα τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ. Ἐν ᾧ ἐν ταῖς χώραις τῆς Ἀνατολῆς καὶ Μεσημβρίας ἀπέραντον ἠνοίγετο εἰς τὸν λαὸν τοῦτον ἐνεργείας στάδιον, πλῆθος δὲ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νέων θεωριῶν προσεκομίζοντο αὐτῷ, νέα δὲ κέντρα τῆς τῶν λαῶν ἐπιμιξίας καὶ μορφώσεως συνίσταντο, ἡ μήτηρ Ἑλλὰς ἐστερημένη τῆς πολιτικῆς αὐτῆς αὐτονομίας καὶ σημασίας ἔκειτο τοῖς ξένοις ἐρίδων ὑπόθεσις καὶ θέατρον τῶν πρὸς ἀλλήλους ἀγώνων. Ἡ εὐημερία καὶ ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ἀκρατήτως κατέπιπτον, ὁ ἠθικὸς βίος, εἰς ὃν ἀπὸ πολλοῦ ἤδη οὐδὲν ἰσχυρὸν στήριγμα παρεῖχεν ἡ ἀρχαία πρὸς τοὺς θεοὺς πίστις, καὶ ὅστις δὲν ὑπεστηρίζετο πλέον ὑπὸ σθεναρᾶς καὶ πρὸς μεγάλους σκοποὺς ἐστραμμένης πολιτικῆς ἐνεργείας, ἐκινδύνευε νὰ περιέλθῃ εἰς παντελῆ ἀκινησίαν καὶ καταπέσῃ εἰς τὰ εὐτελῆ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου συμφέροντα, εἰς τὴν θήραν ἀπολαύσεως καὶ κέρδους, εἰς τὸν ἀγῶνα περὶ τὰς καθ' ἡμέρας ἀνάγκας. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις φυσικὸν ὅλως ἦτο, ἂν ἀπώλετο ἡ ὄρεξις καὶ ἡ δύναμις πρὸς τὴν ἐλευθέραν, τὴν καθαρῶς ἐπιστημονικὴν τοῦ κόσμου θεωρίαν, ἂν τὰ πρακτικὰ προβλήματα τὴν πρώτην κατέλαβον θέσιν καὶ ἡ κυρία τῆς φιλοσοφίας ἀξία ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν τούτῳ ὑπελαμβάνετο ὑπάρχουσα, ὅτι παρέχει τῷ ἀνθρώπῳ ἄσυλον κατὰ τῶν ἀναγκῶν τοῦ βίου· ἀλλὰ καὶ περὶ τούτου δὴ ὁ ἑλληνικὸς νοῦς συμφώνως πρὸς τὴν περὶ τὴν θεωρίαν κλίσιν αὐτοῦ καὶ τὰς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σωκράτους βαθέως ἐρριζωμένας πεποιθήσεις ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον ἐπιστημονικήν τινα θεωρίαν. Ὡσαύτως ἐξηγεῖται προσέτι τοῦτο μὲν ὅτι πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος ἐκείνου ὑπέλαβον ὅτι ἤρκει μόνον, ἵνα ἕκαστος ποιήσῃ ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον πάντων τῶν ἐκτὸς ἑαυτοῦ καὶ ἐπιστραφῇ ὅλως εἰς τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ βίον, τοῦτο δὲ ὅτι ἡ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνία συνιστᾶτο ὑπὸ τῶν ἀναγνωριζόντων τὴν ἀξίαν αὐτῆς, συμφώνως πρὸς τὰς σχέσεις τῆς ἀλεξανδρεωτικῆς καὶ ῥωμαϊκῆς περιόδου, ὑπὸ κοσμοπολιτικὴν μᾶλλον ἢ πολιτικὴν ἔννοιαν. Καὶ τοσούτῳ μᾶλλον εὐεξήγητον καθίσταται τὸ πρᾶγμα, ὅσον ὁ Πλάτων ἤδη καὶ ὁ Ἀριστοτέλης διά τε τῆς μεταφυσικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν προπαρεσκεύασαν ταύτην τὴν ἀπὸ τοῦ ἔξω πρὸς τὸν ἔσω κόσμον μεταστροφήν. Οἱ σταθμοί, οὓς διῆλθε κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῆς ἡ διανόησις αὕτη ἐν τοῖς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην αἰῶσιν, ἐξιστορήθησαν ἤδη ἐν σελίδι 29 κ. ἑξ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΤΟΑ. ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ. ΣΚΕΨΙΣ

Ι. Η ΣΤΩΪΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

§ 66. Ἡ στωϊκὴ σχολὴ κατὰ τὸν Ϛον καὶ Ϟον αἰῶνα.

Ἱδρυτὴς τῆς στωϊκῆς σχολῆς ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιτιεύς. Τὸ Κίτιον ἦτο πόλις ἑλληνικὴ ἐπὶ τῆς Κύπρου ἔχουσα καὶ Φοίνικας ἐποίκους. Ὁ μὲν θάνατος αὐτοῦ φαίνεται πίπτων περὶ τὸ 270, ἡ δὲ γέννησις, ἐπειδὴ ἐγένετο 72 ἐτῶν (ΔΙΟΓ. VII, 28, ἡ δ' ἐναντία τῆς μαρτυρίας ταύτης ὑποβολιμαία ἐπιστολὴ αὐτ. 9. οὐδὲν ἀποδεικνύει) πίπτει[1] περὶ τὸ 342 π. Χ. Τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτει ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐγένετο μαθητὴς τοῦ κυνικοῦ Κράτητος, βραδύτερον τοῦ Στίλπωνος· ἐπωφελεῖτο δὲ καὶ ἐκ τῆς διδασκαλίας Διοδώρου τοῦ Μεγαρικοῦ, τοῦ Ξενοκράτους καὶ τοῦ Πολέμωνος. Περὶ τὸ 300 π. Χ. ἢ ὀλίγῳ πρότερον παρῆλθεν αὐτὸς εἰς τὸ μέσον ὡς διδάσκαλος καὶ φιλόσοφος συγγραφεύς. Οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὠνομάζοντο κατ' ἀρχὰς Ζηνώνειοι, ἔπειτα δ' ἐκλήθησαν Στωϊκοὶ ἐκ τῆς Ποικίλης Στοᾶς, ἔνθα συνεσχόλαζον. Ὑπὸ πάντων διὰ τὸν χαρακτῆρα τιμώμενος ἀπεχώρησε τῆς ζωῆς ἑκουσίως. Τοῦτον διεδέξατο ὁ ἐξ Ἄσσου τῆς Τροίας *Κλεάνθης*, ἀνὴρ ἀνενδεὴς μὲν καὶ σπανίαν κεκτημένος βουλήσεως δύναμιν καὶ ἦθους αὐστηρότητα, μικρὰν δὲ διανοίας εὐκινησίαν. Κατὰ τοὺς ἡρακλειτικοὺς πίνακας (ἰδὲ ἀν. σελ. 12) col. 29 ἐγεννήθη κατὰ τὸ 331 π. Χ. καὶ ἀπέθανε πιθανῶς (κατὰ ΔΙΟΓ. 176) ὀγδοηκοντούτης, ἐπομένως τῷ 251, (κατ' ἄλλους 99 ἐτῶν) ἑκουσίως τροφῆς ἀποσχόμενος. Πλὴν τούτου οἱ ὀνομαστότατοι τῶν τοῦ Ζήνωνος αὐτηκόων μαθητῶν εἶνε ὁ συμπολίτης καὶ σύνοικος αὐτοῦ *Περ-*

[1] E. ROHDE (Rh. Mus. XXXIII, 622 κ. ἑφ.), GOMPERTZ (αὐτ. XXXIV, 154 κ. ἑφ.) κ. ἄλ. τιθεῖσι μετὰ τοῦ Ἱερωνύμου τὸν μὲν θάνατον τοῦ Ζήνωνος τῷ 263|4, τὴν δὲ γέννησιν αὐτοῦ τῷ 336, ὅπερ ὅμως δυσκόλως δύναται νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὰ ΔΙΟΓ. 28.2.4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σαῖος, *Ἀρίστων* ὁ Χῖος καὶ *Ἥριλλος* ὁ Καρχηδόνιος (περὶ τούτων ἐν § 67.71), *Σφαῖρος* ὁ ἐκ Βοσπόρου, ὁ διδάσκαλος τοῦ βασιλέως τῶν Σπαρτιατῶν Κλεομένους, καὶ ὁ ἐκ Σόλων τῆς Κιλικίας ποιητὴς *Ἄρατος*. Διάδοχος τοῦ Κλεάνθους ἐγένετο ὁ ἐκ Σόλων *Χρύσιππος* (ἐν Ὀλυμπ. 143,208/4 π.Χ. 73 ἐτῶν ἀποθανών, ἄρα κατὰ τὸ 281/76 γεννηθείς), ὁ ὀξυνούστατος διαλεκτικὸς καὶ φιλόπονος σοφός, ὅστις διὰ τῆς γονίμου διδασκαλίας καὶ τῶν σφόδρα πολυαρίθμων, ἀλλὰ καὶ λίαν τῷ ὄντι διεξοδικῶν, κατά τε τὴν φράσιν καὶ τὴν ἔκθεσιν ἠμελημένων συγγραμμάτων αὐτοῦ οὐ μόνον τὰ μάλιστα συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν διάδοσιν τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ συνεπλήρωσε καὶ τὸ διδακτικὸν αὐτῆς σύστημα. Σύγχρονοι τοῦ Χρυσίππου εἶνε *Ἐρατοσθένης* ὁ Κυρηναῖος (276/2—196/2, ὁ ἐπιφανέστατος σοφός, μαθητὴς τοῦ Ἀρίστωνος, καὶ ὁ κήρυξ τῆς ἠθικῆς *Τέλης*, οὗ τινος ὁ κυνισμὸς ποιεῖ νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι διὰ τοῦ Ἀρίστωνος ὡσαύτως ἦλθεν εἰς συνάφειαν πρὸς τὴν Στοάν (ΣΤΟΒ. Ἀνθολ. 95,21.). Τὸν Χρύσιππον διεδέξαντο δύο αὐτοῦ μαθηταί, πρῶτον *Ζήνων* ὁ Ταρσεύς, εἶτα *Διογένης* ὁ ἐκ Σελευκείας (Δ. ὁ Βαβυλώνιος), ὅστις ἔτι τῷ 156 π. Χ. μετέσχε τῆς εἰς Ῥώμην πρεσβεύσεως τῶν φιλοσόφων (ἰδὲ σελ. 195 κ. ἑφ.), μεθ' ἣν ὅμως δὲν ἐπέζησε πιθανῶς μακρὸν χρόνον. Τῶν πολυαρίθμων μαθητῶν τοῦ Διογένους ἦτο *Ἀντίπατρος* ὁ Ταρσεὺς ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκαλικῇ τῶν Ἀθηνῶν ἕδρᾳ, ἐν ᾧ ὁ *Ἀρχέδημος* Ταρσεὺς καὶ αὐτὸς ἵδρυσεν ἐν Βαβυλῶνι σχολήν. Δύο ἔτι μαθητὰς αὐτοῦ, τὸν Βόηθον καὶ τὸν Παναίτιον, θὰ συναντήσωμεν ἐν § 80.

§ 67. **Χαρακτὴρ καὶ μέρη τοῦ στωϊκοῦ συστήματος.**

Ἐπειδὴ ἀποσπάσματα μόνον διεσώθησαν τῶν πολυαρίθμων συγγραμμάτων στωϊκῶν φιλοσόφων τῶν τριῶν πρώτων τῆς σχολῆς αἰώνων, αἱ δὲ μεταγενέστεραι εἰδήσεις τὴν στωϊκὴν διδασκαλίαν πραγματεύονται συνήθως ὡς ὅλον τι, χωρὶς νὰ εἴπωσι ῥητῶς, ποῖοι διορισμοὶ αὐτῆς ἀνάγονται[1] εἰς τὸν Ζήνωνα αὐτόν, ποῖοι δ' εἰς τοὺς

[1] Διεξοδικὴ περὶ τούτου ἔρευνα, ἧς ὅμως τὰ πορίσματα, ἐφ' ὅσον ταῦτα χωροῦσι πέρα τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν, ἐν μέρει μόνον δύναμαι νὰ παραδεχθῶ, εὑρίσκεται παρὰ R. HIRZEL Untersuchungen zu CIC. phil. Schr. II, α 1882.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

διαδόχους αὐτοῦ μόνον, ἰδίᾳ εἰς τὸν Χρύσιππον, ὑπολείπεται καὶ ἡμῖν μόνον νὰ διατυπώσωμεν τὸ σύστημα ὡς εἶχεν ἀπὸ τοῦ Χρυσίππου, συγχρόνως ὅμως νὰ δείξωμεν καὶ τὰς φερομένας ἐν τῇ σχολῇ περὶ τὴν διδασκαλίαν διαφοράς, ἐφ' ὅσον αὗται εἶνε ἡμῖν γνωσταὶ ἢ καθίστανται πιθαναί.

Ὅ,τι ἦγαγε τὸν ἱδρυτὴν τῆς στωϊκῆς σχολῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν ὑπῆρξε κατὰ πρῶτον λόγον ἡ ἀνάγκη νὰ εὕρῃ σταθερὸν ὑποστήριγμα πρὸς τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ βίον. Τὴν θεραπείαν δὲ τῆς ἀνάγκης ταύτης ἐζήτησε κατ' ἀρχὰς παρὰ τῷ κυνικῷ Κράτητι. Καὶ οἱ διάδοχοι δ' αὐτοῦ ἐθεώρουν ἑαυτοὺς ὡς ἀπογόνους τοῦ κυνικοῦ κλάδου τῆς σωκρατικῆς σχολῆς· καὶ ὅταν θέλωσι νὰ ὀνομάσωσι τοὺς ὡς μάλιστα προσεγγίζοντας εἰς τὸ ἑαυτῶν περὶ σοφοῦ ἰδεῶδες, καταλέγουσι πλὴν τοῦ Σωκράτους τὸν Διογένη καὶ Ἀντισθένη. Μετὰ τούτων τῶν φιλοσόφων καταστοχάζονται οἱ Στωϊκοὶ τούτου, ἵνα καταστήσωσι δῆλον ὅτι τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς ἀρετῆς ἀνεξάρτητον καὶ εὐδαίμονα· μετὰ τούτων ὁρίζουσι τὴν φιλοσοφίαν ὡς *ἀρετῆς ἄσκησιν* (studium virtutis, sed per ipsam virtutem, Sen. ep. 89, 5), καὶ ἐξαρτῶσι τὴν ἀξίαν τῆς θεωρητικῆς ἐρεύνης ἀπὸ τῆς σπουδαιότητος αὐτῆς πρὸς τὸν ἠθικὸν βίον. Προσέτι καὶ ἐν ταῖς περὶ ἠθικῆς δόξαις αὐτῶν ἀρκούντως προσεγγίζουσι τοῖς Κυνικοῖς (πρβλ. § 71 κ. ἑφ.). Ἀλλ' ὅ,τι τὴν Στοὰν τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας κυριώτατα διακρίνει καὶ ὅ,τι ἤδη τὸν ἱδρυτὴν τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας πέρα ἐκείνης ἤγαγεν εἶνε ἡ σπουδαιότης, ἣν ἀπένεμαν οἱ Στωϊκοὶ τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ. Ὁ τελικὸς τῆς φιλοσοφίας σκοπὸς κεῖται κατ' αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει, ἣν ἔχει πρὸς τὴν ἠθικότητα τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἠθικότης δὲν εἶνε δυνατὴ ἄνευ ἀληθοῦς γνώσεως· «*ἐνάρετος*» καὶ «*σοφὸς*» λαμβάνονται ὡς ταυτοσήμαντα, καὶ ἐὰν ἡ φιλοσοφία ὀφείλῃ νὰ συμπίπτῃ πρὸς τὴν ἄσκησιν τῆς ἀρετῆς, συγχρόνως ὅμως ὁρίζεται καὶ ὡς «γνῶσις τῶν τε θείων καὶ ἀνθρωπίνων». Κηρύττων ὁ *Ἵππυλλος* τὴν γνῶσιν ὡς τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν καὶ τὸν τελικὸν τῆς ζωῆς σκοπὸν ἐπέστρεφε βεβαίως οὕτως ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος εἰς τὸν Ἀριστοτέλην· ἀλλὰ τοῦτο ἦτο αὖθις ἀπόπειρά τις πρὸς κατακράτησιν τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας παρὰ τῇ κυνικῇ, ὅτι δῆλα δὴ ὁ *Ἀρίστων* οὐ μόνον τὴν πολυμαθῆ μόρφωσιν κα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τεφρόνει, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διαλεκτικῆς καὶ τῆς φυσικῆς οὐδὲν ἤθελε ν' ἀκούσῃ, ἐπειδὴ κατ' αὐτὸν ἐκείνη μὲν εἶνε ἀνωφελής, αὕτη δὲ ὑπέρκειται τῆς γνωστικῆς τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεως, καὶ ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἠθικῇ μόνον εἰς τὰ κυριώτατα ζητήματα ἀπένεμεν ἀξίαν τινά, τοὺς εἰδικωτέρους περὶ τὴν δίαιταν κανόνας ἐθεώρει τοὐναντίον ὡς περιττούς. Ὁ Ζήνων δὲ αὐτὸς ἐνέβλεπεν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ γνώσει τὸν ἀπαραίτητον ὅρον τοῦ ἠθικῶς πράττειν, ἀφ' οὗ δὴ καὶ παρέλαβε παρὰ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν τὴν διαίρεσιν τῆς φιλοσοφίας εἰς λογικήν, φυσικὴν καὶ ἠθικήν (πρβλ. σελ. 141.). Πρὸς τὴν συστηματικὴν ταύτην θεμελίωσιν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἀνεφέρετο κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν Ἡράκλειτον, οὗ τινος τὴν φυσικὴν εὗρισκε πάσης ἄλλης προτιμητέαν ἕνεκα βεβαίως τῆς σταθερότητος, μεθ' ἧς διεξῆγε τὴν θεωρίαν, ὅτι πᾶν τὸ καθ' ἕκαστον ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε μόνον ἡ ἐμφάνισις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πρώτης οὐσίας, καὶ ὅτι εἷς νόμος ὑπάρχει, ὅστις τὴν πορείαν τῆς φύσεως ὁρίζει καὶ κατ' ἀνάγκην ὁρίζει καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων πράξεις. Τοὐναντίον δὲ ἀπὸ τῆς πλατωνικῆς καὶ ἀριστοτελείου μεταφυσικῆς ἔπρεπε ν' ἀπομακρύνῃ αὐτὸν τοῦτο μὲν ὁ δυϊσμός, ὅστις ἴσας πρὸς τὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἐνεργείας τοῦ λόγου ἐτίθει τὰς τῆς ἀνάγκης (πρβλ. σελ. 126. 160. 166) καὶ ἐφαίνετο οὕτως εἰς κίνδυνον ἐμβάλλων καὶ τὴν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ μοναρχίαν τοῦ λόγου, τοῦτο δὲ ἡ ἰδεολογία καὶ νοητολογία αὐτῆς, καὶ ἐὰν ἔτι παρίδωμεν τὰς δυσχερείας, εἰς ἃς εἶχε περιπλέξῃ αὐτούς, δὲν συνεβιβάζοντο πρὸς τὸν ἀπὸ τοῦ Ἀντισθένους κατεληλυθότα ὀνοματισμὸν (ἰδὲ σελ. 101.) καὶ ἐθεώρει προσέτι ὁ Ζήνων τὴν μεταφυσικὴν ταύτην ἧττον ἱκανὴν νὰ παράσχῃ τῇ πράξει ἀσφαλῆ βάσιν ἢ ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ παραδεχθῇ αὐτήν. Μετὰ πολλῷ μείζονος σταθερότητος παρεδέξατο ἐν τῇ ἑαυτοῦ περὶ κόσμου θεωρίᾳ αὐτός τε καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ τὴν τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος τελεολογίαν καὶ τὴν μετ' αὐτῆς συνδεδεμένην πίστιν πρὸς τὴν πρόνοιαν, καὶ πολλαχῶς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα συνεπλήρωσε τὴν ἡρακλείτειον φυσικὴν διὰ τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἔτι μείζων εἶνε ἡ δύναμις, ἣν ἔσχεν ἡ λογικὴ τῶν Περιπατητικῶν ἐν τῇ τῶν Στωϊκῶν μάλιστα ἀπὸ τοῦ Χρυσίππου καὶ ἐντεῦθεν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ ἐπεμελεῖτο λίαν ἀποτελεσματικῶς νὰ μετριάσῃ τὸ τραχὺ καὶ ἀπότομον τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία δὲν εἶνε ἄρα ἁπλῆ συνέχεια τῆς κυνικῆς, ἀλλὰ μετερρύθμισε καὶ συνεπλήρωσεν αὐτὴν κατὰ πάντα χρησιμοποιήσασα πᾶν ὅ,τι τὰ προγενέστερα συστήματα πρὸς τοῦτο παρεῖχον.

Τὰ τρία τῆς φιλοσοφίας μέρη, ἅπερ οἱ Στωϊκοὶ ἠρίθμουν (εἰ καὶ ὁ Κλεάνθης προσετίθει τῇ μὲν λογικῇ τὴν ῥητορικήν, τῇ δὲ ἠθικῇ τὴν πολιτικήν, τῇ δὲ φυσικῇ τὴν θεολογίαν), δὲν ἐξετίθεντο πάντοτε ἐν τῇ προφορικῇ διδασκαλίᾳ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, καὶ περὶ τῆς σχέσεως δ' αὐτῶν διάφοροι εἶνε αἱ κρίσεις, καθ' ὅσον ἡ πρώτη θέσις δίδοται νῦν μὲν τῇ φυσικῇ, ὡς τῇ γνώσει τῶν «*θείων πραγμάτων*», νῦν δὲ τῇ ἠθικῇ, ὡς τῇ σπουδαιοτάτῃ διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐπιστήμῃ. Ἀλλ' ὁ Ζήνων καὶ ὁ Χρύσιππος καταλέγονται εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἤρχοντο ἀπὸ τῆς λογικῆς, προύχώρουν εἶτα εἰς τὴν φυσικὴν καὶ ἀπέληγον εἰς τὴν ἠθικήν.

§ 68. Ἡ λογικὴ τῶν Στωϊκῶν.

Ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς λογικῆς, ὅπερ ἴσως ὁ Ζήνων πρῶτος προήνεγκε, περιελάμβανον οἱ Στωϊκοὶ ἀπὸ τοῦ Χρυσίππου καὶ ἐντεῦθεν πάσας τὰς ζητήσεις, τὰς εἰς τὸν *ἐνδιάθετον* καὶ *προφορικὸν* λόγον ἀναφερομένας, καὶ τούτου ἕνεκα διῄρουν αὐτὴν εἰς τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν διαλεκτικήν, πρὸς ἣν ὁτὲ μὲν παρατάσσεται ὁτὲ δὲ ὑποτάσσεται ἡ περὶ τῶν κριτηρίων καὶ ὁρισμῶν διδασκαλία. Ἐν τῇ διαλεκτικῇ διέκρινον τὴν διδασκαλίαν περὶ τοῦ *σημαίνοντος* καὶ τοῦ *σημαινομένου*. Εἰς μὲν τὸ σημαῖνον ἀνῆγον τὴν ποιητικήν, τὴν θεωρίαν τῆς μουσικῆς καὶ τῆς γραμματικῆς, ἃς τὴν ἀνάπτυξιν σπουδαίως ἐβοήθησεν ἡ στωϊκὴ αἵρεσις κατὰ τοὺς ἀλεξανδρεωτικοὺς καὶ ῥωμαϊκοὺς χρόνους· ἡ δὲ περὶ τοῦ σημαινομένου διδασκαλία ἀναλογεῖ ἐν τοῖς κυριωτάτοις πρὸς τὴν ἡμετέραν τυπικὴν λογικήν, ἡ δὲ περὶ τῶν κριτηρίων περιέχει τὴν τῆς σχολῆς θεωρίαν τῆς γνώσεως.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην οἱ Στωϊκοὶ εἶνε κεκηρυγμένοι ἐμπειρικοί. Ἀφ' οὗ ὁ Ἀντισθένης ἤδη τὰ καθ' ἕκαστον μόνον ἐθεώρει ἀληθῆ, ἐπάγεται ἐντεῦθεν ὁ Ζήνων ὅτι καὶ πᾶσα γνῶσις ἐκ τῆς ἀντιλήψεως τῶν καθ' ἕκαστον ὀφείλει νὰ πηγάζῃ. Κατὰ τὴν γέννησιν αὐτῆς ἡ ψυχὴ ὁμοιάζει κατὰ τοὺς στωϊ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κοὺς πρὸς πινακίδα ἄγραφον· πᾶν τὸ ἐν αὐτῇ ὑπάρχον ἔξωθεν κατ' ἀνάγκην δίδοται: ἡ φαντασία π. χ. εἶνε, ὡς μὲν ὁ Ζήνων καὶ ὁ Κλεάνθης ἔλεγον, *τύπωσις* τῶν ὄντων ἐν τῇ ψυχῇ, ὡς δ' ὁ Χρύσιππος ἤθελε, μεταβολή τις τῆς ψυχῆς διὰ τούτων ἐνεργουμένη, ἥτις διδάσκει ἡμᾶς νῦν μὲν περὶ τῶν ἐκτὸς ἡμῶν ὄντων, νῦν δὲ καὶ (ὡς τοὐλάχιστον ὁ Χρύσιππος διαρρήδην λέγει) περὶ τῶν ἡμετέρων ἐσωτερικῶν καταστάσεων καὶ ἐνεργειῶν. Ἐκ τῆς αἰσθήσεως γεννῶνται αἱ ἀναμνήσεις καὶ ἐκ τούτων ἡ ἐμπειρία (πρβλ. σελ. 154). Διὰ συλλογισμῶν ἐκ τῶν ἡμῖν αἰσθητῶν γινομένων ἀναγόμεθα εἰς τὰς γενικῶς ἐννοίας. Καθ' ὅσον αὗται φύσει καὶ ἄνευ τέχνης ἀπὸ γενικῶς διὰ τῆς πείρας γνωστῶν συμβάντων παράγονται, σχηματίζουσι τὰς «*κοινὰς ἐννοίας*» (notitiae communes) ἐκείνας, αἵτινες καθορίζουσι τὰς πεποιθήσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸ πάσης ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζονται διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ Ἐπικούρου μὲν ληφθείσης, ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ἐννοίᾳ ὑπὸ τοῦ Χρυσίππου πρώτου ὡς φαίνεται χρησιμοποιηθείσης λέξεως «*προλήψεις*». Ἐπὶ τεχνικῆς ἀποδείξεως καὶ ὁρισμοῦ στηρίζεται ἡ ἐπιστήμη, ἧς ἡ ἰδιάζουσα ἀρετὴ ἐν τούτῳ συνίσταται, ὅτι εἶνε πεποίθησις ἀδιάσειστος ὑπὸ ἀντιλογιῶν («*κατάληψις ἀσφαλὴς καὶ ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου*») ἢ σύστημα τοιούτων πεποιθήσεων.—Ἐπειδὴ λοιπὸν πᾶσαι ἡμῶν αἱ φαντασίαι ἐξ αἰσθήσεων πηγάζουσι, καὶ ἡ γνωστικὴ αὐτῶν ἀξία θὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τούτου, ἐὰν δῆλον ὅτι ὑπάρχωσιν ἀντιλήψεις, ὧν ἡ συμφωνία πρὸς τὰ αἰσθητὰ ὄντα εἶνε βεβαία. Ἀκριβῶς τοῦτο ἰσχυρίζονται οἱ Στωϊκοί. Ἓν μέρος τῶν ἡμετέρων φαντασιῶν εἶνε κατ' αὐτοὺς τοιοῦτον, ὥστε ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ παράσχωμεν αὐταῖς τὴν συγκατάθεσιν ἡμῶν (*συγκατατίθεσθαι*), εἶνε μετὰ τῆς συνειδήσεως συνημμέναι, ὥστε μόνον ἀπό τινος πραγματικοῦ εἶνε δυνατὸν νὰ κατάγωνται, ἔχουσιν ἄμεσον «*ἐνάργειαν*»· καταλαμβάνομεν ἄρα αὐτὰ τὰ πράγματα, ὅταν παρέχωμεν αὐταῖς τὴν συγκατάθεσιν ἡμῶν, καὶ ἀκριβῶς ἐν τῇ συμφωνίᾳ πρὸς τοιαύτην τινὰ φαντασίαν συνίσταται κατὰ Ζήνωνα ἡ *κατάληψις* (νέα ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος σχηματισθεῖσα ἔκφρασις), ἥτις ἑπομένως (πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς «*ἐννοίας*» ἰδὲ ἀν.) περιέχει ὅ,τι καὶ ἡ ἁπλῆ φαντασία, διακρίνεται δὲ ταύτης κατὰ τοῦτο, ὅτι ἡ συμφωνία αὐτῆς πρὸς τὰ πράγματα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε συνειδητή. Τὴν φαντασίαν, τὴν φέρουσαν μεθ' ἑαυτῆς τὴν συνείδησιν ταύτην, ὠνόμαζεν ὁ Ζήνων «*φαντασίαν καταληπτικήν*» (ὅπερ βεβαίως σημαίνει φαντασίαν τοιαύτην, ἥτις δύναται νὰ γένηται κατάληψις) καὶ συμφώνως πρὸς ταῦτα ἰσχυρίζετο, ὅτι ἡ καταληπτικὴ φαντασία εἶνε τὸ *κριτήριον* τῆς ἀληθείας. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν ἀντιλήψεων προκύπτουσιν ὡς ἐπακολουθήματα αὐτῶν «*αἱ κοιναὶ ἔννοιαι*», ἐδύναντο καὶ αὗται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς φυσικοὶ τῆς ἀληθείας κανόνες καὶ ἐδύναντο νὰ χαρακτηρίζωνται ὑπὸ τοῦ Χρυσίππου ἡ «*αἴσθησις*» καὶ ἡ «*πρόληψις*» ὡς κριτήρια.[1] Ὅτι δ' ἐν γένει ἡ γνῶσις εἶνε δυνατή, ἀπεδείκνυον οἱ Στωϊκοὶ διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι ἄλλως δὲν θὰ ἦτο δυνατὴ πρᾶξις κατὰ λογικὴν πεποίθησιν. Ἀλλὰ περιεπλέκοντο συγχρόνως εἰς τὴν ἀντίφασιν, ὅτι ἔνθεν μὲν ἐποίουν τὴν αἴσθησιν κριτήριον τῆς ἀληθείας, ἔνθεν δὲ γνῶσιν ἐντελῶς ἀσφαλῆ προσεδόκων ἀπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ὅπερ δὴ οὐ μόνον πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς αὐτῶν ἀνάγκας ἀντεπεκρίνετο, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς πρακτικὰς ἀπαιτήσεις συστήματος, ὅπερ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐξήρτα ἀπὸ τῆς ὑποταγῆς αὐτοῦ εἰς καθολικόν τινα νόμον.

Τὸ μέρος τῆς «διαλεκτικῆς», ὅπερ ἀναλογεῖ πρὸς τὴν ἡμετέραν τυπικὴν λογικήν, πραγματεύεται περὶ τοῦ σημαινομένου ἢ τοῦ *λεκτοῦ*· τοῦτο δὲ εἶνε ἤτοι ἀτελὲς ἢ τέλειον. Καὶ ἐκεῖνο μὲν εἶνε αἱ ἔννοιαι, τοῦτο δὲ αἱ προτάσεις. Ἐκ τῶν περὶ ἐννοιῶν ὁρισμῶν τὸ σπουδαιότατον εἶνε ἡ περὶ «*κατηγοριῶν*» διδασκαλία. Οἱ Στωϊκοὶ δῆλα δὴ ἀντὶ τῶν δέκα τοῦ Ἀριστοτέλους κατηγοριῶν εἶχον μόνον τέσσαρας, αἵτινες ὤφειλον νὰ ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας οὕτως, ὥστε ἑκάστη ἑπομένη νὰ εἶνε ἀκριβέστερος διορισμὸς τῆς προηγουμένης καὶ οὕτω νὰ περιέχῃ ταύτην ἐν ἑαυτῇ: τὸ «*ὑποκείμενον*» (καὶ «*οὐσίαν*»), τὸ «*ποιὸν*» (ἢ «*ὁ ποιός*» δηλ. λόγος), ὅπερ πάλιν εἰς τὸ «*κοινῶς ποιὸν*» καὶ τὸ «*ἰδίως ποιὸν*» ὑποδιαιρεῖ-

[1] Ὅτι δὲ ἡ μαρτυρία, ὅτι τινὲς τῶν ἀρχαίων Στωϊκῶν ἐθεώρησαν τὸν «ὀρθὸν λόγον» ὡς κριτήριον (ΔΙΟΓ. VII, 54), ἀναφέρεται εἰς τὸν Ζήνωνα καὶ Κλεάνθην, εἶνε ἀπίθανον καὶ ὡς πρὸς τὸν Ζήνωνα δὲν συμβιβάζεται ἡ μαρτυρία αὕτη πρὸς τὰ παρὰ ΣΕΞΤ. Μαθ. VII, 150 κ. ἑξ. Cic. Acad. II, 24, 77. I, 11, 42.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ται, τὸ «*πῶς ἔχον*» καὶ τὸ «*πρός τί πως ἔχον*». Ὡς τὸ κοινὸν γένος, ὑφ' ὃ πᾶσαι αἱ κατηγορίαι πίπτουσιν, ἐθεωρεῖτο ὑπό τινων μὲν (πιθανῶς τοῦ Ζήνωνος) τὸ ὄν, ὑπὸ δ' ἑτέρων (τοῦ Χρυσίππου) τὸ *τί*, ὅπερ ἔπειτα πάλιν εἰς τὸ ὂν καὶ μὴ ὂν διῃρεῖτο. Ἐκ τῶν τελείων ἀποφάνσεων ἢ προτάσεων εἶνε *κρίσεις ἢ ἀξιώματα* ἐκεῖναι, αἵτινες εἶνε ἤτοι ἀληθεῖς ἢ ψευδεῖς· ἐκ τούτων διέκρινον οἱ Στωϊκοὶ ἁπλᾶς (κατηγορικάς) καὶ συνθέτους καὶ ἐκ τῶν τελευταίων ἐπραγματεύοντο τὰς ὑποθετικὰς οἱ Στωϊκοὶ μετὰ ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας. Ὡσαύτως προὐτίμων ἐν τῇ περὶ *συλλογισμῶν* πραγματείᾳ αὐτῶν τοὺς ὑποθετικοὺς καὶ διαζευκτικοὺς τοσοῦτον, ὥστε μόνον αὐτοὺς ἤθελον νὰ θεωρῶσιν ἰδίως συλλογισμούς. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἐπιστημονικὴ ἀξία τῆς στωϊκῆς ταύτης λογικῆς εἶνε λίαν μετρία, καὶ εἰ καὶ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα βεβαίως τοῦτο ἢ ἐκεῖνο ἀκριβέστερον ἐξήτασαν, ἡ μικρολόγος πρὸς ἐξωτερικοὺς τύπους τάσις, ἣν εἰσήγαγεν εἰς τὴν λογικὴν ὁ Χρύσιππος κυρίως, δὲν ἐδύνατο νὰ εἶνε λυσιτελὴς πρὸς τὸ σύνολον τῆς ἐπιστήμης ταύτης.

§ 69. Ἡ στωϊκὴ φυσική· οἱ ἔσχατοι λόγοι καὶ τὸ σύμπαν.

Ἐν τῇ περὶ κόσμου θεωρίᾳ τῆς στωϊκῆς σχολῆς τριπλῆ τις τάσις ἐπικρατεῖ. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν δυϊσμὸν τῆς πλατωνικῆς καὶ ἀριστοτελικῆς μεταφυσικῆς καταναγκάζει πρὸς τὴν ἑνότητα τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ τῆς ἐκ ταύτης προερχομένης τάξεως τοῦ κόσμου, ἤτοι *ἑνίζει*. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἰδεολογίαν ἐκείνης εἶνε αὕτη πραγματική, μάλιστα ὑλική. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον, ὡς ἀπῄτουν ἤδη τοῦτο αἱ ἠθικαὶ αὐτῆς ἀρχαί, θέλει ν' ἀναγνωρίζῃ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ὡς τὸ ἔργον τοῦ νοῦ, καὶ τὸν ἔσχατον τούτων λόγον ὡς τὸν ἀνυπόθετον, τὸν ἀπόλυτον λόγον. Ἡ στάσις αὐτῆς εἶνε κυρίως τελεολογικὴ καὶ θεολογικὴ καὶ αὐτὸς ὁ ἑνισμὸς αὐτῆς γίνεται οὕτω πανθεΐα (πρβλ. σελ. 196).

Ὄντα κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς εἶνε μόνα τὰ σώματα. Διότι, λέγουσιν, ὃν εἶνε τὸ δρῶν ἢ πάσχον· ἀλλὰ τὴν ἰδιότητα ταύτην ἔχουσι μόναι αἱ σωματικαὶ οὐσίαι. Κηρύττουσιν ἐπομένως σώματα οὐ μόνον πάσας τὰς οὐσίας, τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου οὐδὲ τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θεότητος ἐξαιρουμένης, ἀλλὰ καὶ πάσας τῶν πραγμάτων τὰς ποιότητας θεωροῦσιν ὡς τι σωματικόν, ὡς ἀέρων φορὰς («*πνεύματα*»), αἵτινες διὰ τῶν σωμάτων διήκουσαι παρέχουσιν αὐτοῖς τὸν συνεκτικὸν «*τόνον*». Καὶ ἐπειδὴ ὡς εἰκὸς τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τοῦ ψυχικοῦ σώματος πρέπει νὰ ἰσχύῃ, ὀνομάζονται καὶ αἱ ἀρεταί, τὰ πάθη, ἡ σοφία, τὸ πορεύεσθαι κ.τ.λ. σώματα καὶ ἔμψυχα ὄντα ὡς τῆς ψυχῆς καταστάσεις, ὅτι δὲ τὸν κενὸν χῶρον, τὸν τόπον, τὸν χρόνον καὶ τὸ *λεκτὸν* (πρβλ. σελ. 199) δὲν ἐθεώρουν ὡς σώματα, τοῦτο ἦτο ἄφυκτος μέν, ἀλλὰ καθαρὰ ἀνακολουθία. Ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἐξηγήσωνται συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτῶν, ὅτι διαδίδονται καθ' ὅλον αὐτῶν τὸ πλήρωμα ἡ μὲν ψυχὴ διὰ τοῦ σώματος, αἱ δὲ τῶν σωμάτων ἰδιότητες διὰ τῶν σωμάτων, ἠρνοῦντο οἱ Στωϊκοὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ αὐτῶν περὶ τῆς «*κράσεως δι' ὅλων*» τὸ ἀδιαπέραστον τῶν σωμάτων ἰσχυριζόμενοι, ὅτι σῶμά τι δύναται ν' ἀντιπαρεκτείνηται καθ' ὅλα τὰ μέρη ἑτέρου σώματος χωρὶς νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ εἰς ἓν σῶμα. Ἀλλ' οἱ Στωϊκοὶ καίπερ ὑλίζοντες ποιοῦνται ὅμως προσέτι διάκρισιν μεταξὺ τῆς ὕλης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἐνεργουσῶν δυνάμεων. Χαρακτηρίζουσι τὴν ὕλην καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένην ὡς ἄποιον καὶ παράγουσι πάσας τῶν πραγμάτων τὰς ἰδιότητας ἀπὸ τῆς διὰ ταύτης διηκούσης λογικῆς δυνάμεως (τοῦ «*λόγου*»), καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν πεπληρωμένον χῶρον ἐκ δύο κινήσεων, μιᾶς πυκνωτικῆς καὶ μιᾶς μανωτικῆς, μιᾶς πρὸς τὰ ἔσω καὶ μιᾶς πρὸς τὰ ἔξω χωρούσης. Πᾶσαι ὅμως αἱ ἐν τῷ κόσμῳ ἐνεργοῦσαι δυνάμεις δύνανται, ὡς ἀποδεικνύει τοῦτο ἡ ἑνότης τοῦ κόσμου, ἡ ἀλληλουχία καὶ ἁρμονία πάντων αὐτοῦ τῶν μερῶν, ἐκ μιᾶς μόνης ἀρχικῆς δυνάμεως νὰ κατάγωνται. Ὡς πᾶν ὂν ὀφείλει νὰ νοηθῇ καὶ αὗτη σωματικὴ καὶ ἀκριβέστερον ὡς πνοὴ («*πνεῦμα*») ἢ πῦρ· διότι ἡ θερμότης γεννᾷ, ζωογονεῖ καὶ κινεῖ πάντα. Ἀλλ' ἡ τελειότης καὶ σκοπιμότης τῆς τοῦ παντὸς διακοσμήσεως καὶ ἰδίᾳ ἡ λογικότης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀποδεικνύει ἄλλως ὅτι αὕτη ἡ ἐσχάτη τοῦ παντὸς αἰτία ἀνάγκη νὰ εἶνε ὁ τελειότατος νοῦς, τὸ ἀγαθώτατον, τὸ φιλανθρωπότατον ὄν, ἐνὶ λόγῳ ἡ θεότης· ἔχει δὲ τὰς ἰδιότητας ταύτας, διότι συνίσταται ἐκ τῆς τελειοτάτης ὕλης. Ἐπειδὴ τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ τὰς ἑαυτῶν ἰδιότητας, τὴν κίνησιν καὶ τὴν ζωὴν αὐτῇ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὀφείλουσιν, εὑρίσκεται κατ' ἀνάγκην πρὸς τὸ σύμπαν ἐν σχέσει τοιαύτῃ, ἐν οἵᾳ ἡ ψυχὴ ἡμῶν πρὸς τὸ ἡμέτερον σῶμα. Διήκει διὰ πάντων τῶν ὄντων ὡς τὸ πνεῦμα ἢ τὸ «*τεχνικὸν πῦρ*», ὅπερ ζωογονεῖ αὐτὰ καὶ ἐγκλείει ἐν ἑαυτῷ τοὺς «*σπερματικοὺς*» αὐτῶν «*λόγους*»· εἶνε ἡ ψυχή, ὁ νοῦς, ὁ λόγος τοῦ κόσμου, ἡ πρόνοια, τὸ πεπρωμένον, ἡ φύσις, ὁ κοινὸς νόμος κ. οὗτ. ἐφ. διότι πᾶσαι αἱ ἔννοιαι αὗται δηλοῦσι τὸ αὐτὸ κατὰ διαφόρους μόνον ὄψεις θεωρούμενον. Ὡς δ' ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ, εἰ καὶ καθ' ὅλον τὸ σῶμα παροῦσα τυγχάνει, διακρίνεται ὅμως τῶν λοιπῶν τὸ ἄρχον μέρος καὶ αὐτῷ ἰδιαιτέρα ἕδρα ὑπάρχει ὡρισμένη, τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ παντός. Ἡ Θεότης ἢ ὁ Ζεὺς ἔχει κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς τὴν ἕδραν αὐτῆς ἐν τῇ ἐσχάτῃ περιφερείᾳ τοῦ κόσμου (κατὰ δὲ τὸν Ἀρχέδημον ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ, κατὰ δὲ τὸν Κλεάνθην ἐν τῷ οὐρανῷ) καὶ ἐντεῦθεν ἐκτείνεται διὰ τοῦ κόσμου. Ἀλλ' ἡ διαφορὰ αὐτῆς ἀπὸ τοῦ κόσμου εἶνε πάντοτε σχετικὴ μόνον, μόνον ἡ τοῦ ἀμέσως καὶ ἐμμέσως θείου· καθ' ἑαυτὰ εἶνε ἀμφότερα τὸ αὐτό, εἶνε ἡ αὐτὴ οὐσία, ἧς μέρος μὲν λαμβάνει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου, μέρος δὲ διασώζει τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφὴν καὶ ἀντιτάσσεται ἐν τῷ κόσμῳ πρὸς ἐκεῖνο ὡς ἡ ἐνεργοῦσα πρώτη αἰτία ἢ ὡς ἡ Θεότης, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ διαφορὰ τῆς ἐμφανίσεως εἶνε παροδική, ἔλαβε γένεσιν ἐν χρόνῳ καὶ αἴρεται πάλιν ἐν καιρῷ.

Ἵνα πλάσῃ τὸν κόσμον, μετέβαλεν ἡ Θεότης τὴν πυρώδη ἀτμίδα, ἐξ ἧς αὐτὴ συνίσταται, κατὰ πρῶτον εἰς ἀέρα, ἔπειτα εἰς ὕδωρ, ἐν ᾧ αὐτὴ ὡς δημιουργικὴ δύναμις («*λόγος σπερματικὸς*») ἐνοικεῖ· ἀπὸ τοῦ ὕδατος τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῆς κατέπεσε μέρος τι ὡς γῆ, ἄλλο δέ τι μέρος ἔμεινεν ὕδωρ, καὶ τρίτον μέρος ἐγένετο ἀήρ, καὶ χωρησάσης περαιτέρω τῆς μανώσεως ἀνήφθη ἐκ τοῦ ἀέρος τὸ στοιχειῶδες πῦρ. Οὕτως ἐσχηματίσθη τὸ σῶμα τοῦ κόσμου διάφορον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, τῆς θεότητος. Ἀλλ' ὡς ἐν χρόνῳ συνέστη ἡ ἀντίθεσις αὕτη, οὕτως αἴρεται πάλιν σὺν τῷ χρόνῳ. Μετὰ τὴν πάροδον τῆς παρούσης κοσμικῆς περιόδου ἐκπύρωσίς τις τοῦ κόσμου μεταβάλλει πάντα εἰς πελώριον ὄγκον πυρώδους ἀτμίδος: ὁ Ζεὺς ἀναλαμβάνει πάλιν τὸν κόσμον εἰς ἑαυτόν, ἵν' ἀφήσῃ αὐτὸν πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ κατὰ τὸν προωρισμένον χρόνον (πρβλ. σελ. 59 κ. ἐφ.), ὥστε ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου καὶ τῆς θεότητος κινεῖται

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ τὰ εἰρημένα ἐν ἀτελευτήτῳ κύκλῳ μεταξὺ δημιουργίας καὶ καταστροφῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα συμβαίνουσιν ἀείποτε κατὰ τὸν αὐτὸν νόμον, οἱ ἀλλήλους διαδεχόμενοι ἀναρίθμητοι κόσμοι εἶνε τόσον δυσδιακρίτως ὅμοιοι, ὥστε ἐν ἑκάστῳ τούτων ἐμφανίζονται μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ἐλαχίστων τὰ αὐτὰ πρόσωπα, πράγματα, συμβάντα ἀπαραλλάκτως, ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασι. Διότι ἄρρηκτός τις ἀνάγκη, ἀδιάσπαστος ἀλληλουχία αἰτιῶν καὶ ἐνεργειῶν ὁρίζει πάντα τὰ γινόμενα, τοῦτο δὲ εἶνε παντάπασιν ἀκόλουθον πρὸς σύστημα οὕτως αὐστηρῶς πανθεϊκὸν καὶ ἐκφράζεται προσέτι καὶ ἐν τοῖς στωϊκοῖς ὁρισμοῖς τῆς εἱμαρμένης ἢ τύχης, τῆς φύσεως καὶ τῆς προνοίας. Καὶ ἡ ἀνθρωπίνη βούλησις δὲν ποιεῖ κατὰ τοῦτο ἐξαίρεσιν : ὁ ἄνθρωπος πράττει ἑκουσίως, καθ' ὅσον διευθύνεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ὁρμῆς, καὶ αὐτὸ προσέτι, ὅπερ ἡ τύχη ἐπιτάσσει, δύναται νὰ πράξῃ ἐλευθέρως τ. ἔ. ἰδίᾳ συγκαταθέσει, ἀλλὰ νὰ πράξῃ αὐτὸ ὀφείλει ἐν πάσῃ περιπτώσει : volentem fata ducunt, nolentem trahunt. Ἐπὶ μὲν ταύτης τῆς «*συμπαθείας τῶν ὅλων*» στηρίζεται ἡ ἑνότης τοῦ κόσμου, ἐπὶ δὲ τῆς λογικότητος τῆς πρώτης αἰτίας, ἐξ ἧς αὕτη προέρχεται, ἑδράζεται τὸ κάλλος καὶ ἡ τελειότης αὐτοῦ· καὶ ὅσῳ προθυμότερον ἐφιλοτιμοῦντο οἱ Στωϊκοὶ νὰ θεμελιώσωσι τὴν περὶ προνοίας πίστιν αὐτῶν δι' ἀποδείξεων παντὸς εἴδους, τόσῳ ὀλιγώτερον ἐδύναντο ν' ἀποστῶσι τοῦ ἔργου, τοῦ ν' ἀποδείξωσι τὴν καθολικὴν τοῦ κόσμου τελειότητα καὶ νὰ ὑπερασπίσωσιν αὐτὴν κατὰ τῶν μομφῶν, ἃς προχείρους παρεῖχε τὸ ἐν αὐτῷ πολλαπλοῦν κακόν. Ὁ πρωτουργὸς τῆς φυσικῆς ταύτης θεολογίας καὶ θεοδικίας φαίνεται ὅτι εἶνε ὁ Χρύσιππος. Ἀκριβῶς δὲ περὶ τούτου γινώσκομεν προσέτι, ὅτι τὴν πρότασιν, ὁ κόσμος ἐπλάσθη διὰ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους, διεξῆγε διὰ τῆς μικρολογωτάτης καὶ ἐπιπολαιοτάτης τελεολογίας· καὶ ἂν ἡ θεμελιώδης ἔννοια τῆς στωϊκῆς θεοδικίας, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ ἀτέλεια τῶν καθ' ἕκαστα συντελεῖ εἰς τὴν τελειότητα τοῦ ὅλου, ἐχρησίμευσεν ὡς πρότυπον εἰς πάσας τὰς μετὰ ταῦτα ὁμοίας ἀποπείρας, τὸ ζήτημα ὅμως τοῦ νὰ συμβιβάσῃ τὸ ἠθικὸν κακὸν πρὸς τὸν θεολογικὸν αὐτῆς προορισμὸν ἦτο τοῖς Στωϊκοῖς τοσούτῳ δυσκολώτερον, ὅσῳ δεινότερον (ἰδὲ κατ.) ἐφίλουν νὰ περιγράφωσι τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ καὶ τὸ κράτος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 70. Ἡ φύσις καὶ ὁ ἄνθρωπος.

Ἐν τῇ περὶ φύσεως διδασκαλίᾳ αὐτῶν ἀντείχοντο οἱ Στωϊκοί, ὡς ἡ τότε κατάστασις τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης μεθ' ἑαυτῆς ἔφερεν, ἥττον τοῦ Ἡρακλείτου ἢ τοῦ Ἀριστοτέλους. Τούτῳ ἔπονται, ἐὰν παρίδωμεν ὑποδεεστέρας τινὰς διαφοράς, ἐν τῇ περὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων διδασκαλίᾳ αὐτῶν· καὶ ἐὰν τὸν αἰθέρα ὡς πέμπτον ἐπὶ τούτοις σῶμα εὑρίσκωσι περιττόν, ἐποιοῦντο ὅμως διάκρισιν μεταξὺ αἰθερίου καὶ γηΐνου πυρός· ἐκεῖνο μὲν ἐκινεῖτο κατ' αὐτοὺς κυκλοτερῶς, τοῦτο δὲ εὐθυγράμμως (πρβλ. σελ. 166)· Ὅτι πάντα τὰ στοιχειώδη ὑλικὰ μόρια ἀδιαλείπτως εἰς ἄλληλα μεταβαίνουσι, πάντα δὲ τὰ ὄντα ἐν διηνεκεῖ μεταμορφώσει εὑρίσκονται, καὶ ὅτι ἀκριβῶς ἐπὶ τούτου στηρίζεται ἡ συνοχὴ τοῦ κόσμου, τοῦτο πολλαχῶς ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν ἐξαίρεται, ν' ἀρνηθῶσι δὲ τούτου ἕνεκα μετὰ τοῦ Ἡρακλείτου πᾶσαν σταθερὰν τῶν ὄντων σύστασιν, τοῦτο κεῖται μακρὰν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν, ἀλλ' ἥκιστα ὡσαύτως περιορίζουσι μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους (σελ. 169) τὴν μεταβολὴν ταύτην ἐν τῷ ὑπὸ τὴν Σελήνην κόσμῳ.

Ἐν ταῖς περὶ τοῦ παντὸς φαντασίαις αὐτῶν ἠκολούθουν ταῖς κρατούσαις δόξαις. Τὰ ἄστρα φαντάζονται οἱ Στωϊκοὶ προσηρμοσμένα ἐπὶ τῶν σφαιρῶν αὐτῶν· τὸ πῦρ αὐτῶν τρέφεται, κατ' αὐτούς, ἀπὸ τῶν ἐξατμίσεων τῆς γῆς καὶ τῶν ὑδάτων· τὸ θεῖον καὶ λογικὸν αὐτῶν παράγεται ἐκ τῆς καθαρότητος τοῦ πυρὸς τούτου. Ἅπαντα τὰ φυσικὰ ὄντα διαιροῦνται εἰς τέσσαρας τάξεις, αἵτινες διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων ὧδε, ὅτι τὰ μὲν ἀνόργανα ὄντα συγκρατοῦνται ὑφ' ἁπλῆς τινος «ἕξεως», τὰ δὲ φυτὰ ὑπό τινος «φύσεως», τὰ δὲ ζῷα ὑπό τινος *ψυχῆς*, οἱ δὲ ἄνθρωποι ὑπὸ λογικῆς τινος ψυχῆς.

Τούτων μόνος ὁ *ἄνθρωπος* τυγχάνει μείζονος ἐπιμελείας ὑπὸ τῶν ἡμετέρων φιλοσόφων καὶ ἐκ τοῦ ἀνθρώπου πάλιν ἡ ψυχὴ αὐτοῦ. Ἡ ψυχὴ ὡς πᾶν ὃν ἔχει μὲν σωματικὴν φύσιν καὶ γεννᾶται ἅμα τῷ σώματι κατὰ τὸν φυσικὸν τῆς γεννήσεως τρόπον· ἀλλ' ἡ ὕλη αὐτῆς εἶνε ἡ καθαρωτάτη καὶ εὐγενεστάτη μοῖρα τοῦ θείου πυρός, ἥτις κατὰ τὴν πρώτην σύστασιν τῶν ἀνθρώπων ἐκ τοῦ αἰθέρος κατέπεσεν εἰς τὰ σώματα αὐτῶν καὶ ἀπὸ τῶν γονέων ὡς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

παραφυὰς τῆς ψυχῆς αὐτῶν μεταβαίνει εἰς τὰ τέκνα. Τὸ ἔμψυχον τοῦτο πῦρ τρέφεται ἐκ τοῦ αἵματος καὶ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς τοῦ αἵματος κυκλοφορίας, ἐν τῇ καρδίᾳ, ἔχει τὴν ἕδραν αὐτοῦ (κατὰ τὸν Ζήνωνα, Κλεάνθην, Χρύσιππον κ. οὗ. ἑ., ἀφ' ὧν τινὲς μόνον ἀπέκλινον) τὸ ἄρχον τῆς ψυχῆς μέρος, τὸ «*ἡγεμονικόν*». Ἐντεῦθεν ἐκτείνονται ἑπτὰ τούτου παραφυάδες, ἤτοι αἱ πέντε αἰσθήσεις, τὸ φωνητικὸν καὶ τὸ σπερματικόν, εἰς τὰ ἀνάλογα ὄργανα. Ἀλλ' ἡ ἕδρα τῆς προσωπικότητος κεῖται μόνον ἐν τῷ ἡγεμονικῷ ἢ τῷ λόγῳ, πρὸς ὃν ἀνήκουσιν αἵ τε ὑποδεέστεραι τῆς ψυχῆς ἐνέργειαι, καὶ αἱ ὑψηλότεραι, καὶ ἐξ οὗ ἐξαρτᾶται ἐξ ἴσου ἥ τε συγκατάθεσις πρὸς τὰς φαντασίας καὶ τῆς βουλήσεως αἱ ἀποφάσεις. Ἀλλ' ἀμφότερα βεβαίως μόνον ὑπὸ τὴν ἔννοιαν, ἣν μόνον ὁ στωϊκὸς προορισμὸς ἐπιτρέπει (πρβλ. σελ. 203). Μετὰ θάνατον αἱ ψυχαὶ κατὰ μὲν τὸν Κλεάνθην πᾶσαι, κατὰ δὲ τὸν Χρύσιππον μόνον ὅσαι ἐκτήσαντο τὴν πρὸς τοῦτο ἀναγκαίαν δύναμιν αἱ τῶν σοφῶν ψυχαί, μέλλουσι νὰ διατελέσωσιν ὑπάρχουσαι μέχρι τοῦ τέλους τοῦ κόσμου, ὁπότε θὰ ἐπιστρέψωσι μετὰ πάντων τῶν ἄλλων εἰς τὴν θεότητα. Ἡ περιωρισμένη διάρκεια τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς δὲν ἐμποδίζει τοὺς Στωϊκούς, ἰδίως τὸν Σενέκαν νὰ ἐξεικονίσῃ τὴν μακαριότητα τοῦ μετὰ θάνατον ὑψηλοτέρου βίου διὰ χρωμάτων ὁμοίων, ὡς ὁ Πλάτων καὶ οἱ χριστιανοὶ θεολόγοι.

§ 71. Ἡ τῶν Στωϊκῶν ἠθική· αἱ γενικαὶ αὐτῆς ἀρχαί.

Εἰ καὶ πάντα τοῖς νόμοις τοῦ κόσμου ὑπείκουσιν, ὅμως ὁ ἄνθρωπος μόνος καθίσταται διὰ τοῦ νοῦ αὐτοῦ ἱκανὸς νὰ γινώσκῃ αὐτοὺς καὶ ν' ἀκολουθῇ αὐτοῖς μετὰ συνειδήσεως. Καὶ τοῦτο δὴ εἶνε ἡ κυρία ἔννοια τῆς στωϊκῆς ἠθικῆς. Ἡ ἀνωτάτη αὐτῆς ἀρχὴ εἶνε καθόλου τὸ *ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν*· ὅτι μὲν τὴν ἀρχὴν ταύτην διετύπωσαν οὕτω πρῶτοι τοῦ Ζήνωνος οἱ διάδοχοι, αὐτὸς δ' ἀπήτει μόνον τὸ *ὁμολογουμένως ζῆν*, ἤτοι βίον ἑαυτῷ σύμφωνον (Ἄριος Δίδ. παρὰ Στοβ. Ἐκλ. II, 132), εἶνε τοσούτῳ ἀπιθανώτερον, ὅσῳ ὁ ΔΙΟΓΕΝΗΣ VII, 87 τοὐναντίον διαρρήδην λέγει, καὶ ἤδη τοῦ Ζήνωνος ὁ διδάσκαλος ὁ Πολέμων εἶχεν ἀπαιτήσῃ τὸ *κατὰ φύσιν* ζῆν (πρβλ. σελ. 143). Ἐὰν ὁ μὲν Κλεάνθης τὴν φύ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σιν, πρὸς ἣν πρέπει νὰ συμφωνῇ ὁ ἡμέτερος βίος, ἐχαρακτήριζεν ὡς τὴν «*κοινὴν φύσιν*», ὁ δὲ Χρύσιππος ὡς τὴν καθολικὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν ἀνθρωπίνην, οὗτος ἐπανορθοῖ ἐκεῖνον κατὰ τὴν ἔκφρασιν μόνον βεβαίως. Ἡ γενικωτάτη ὅμως φυσικὴ ὁρμὴ δι' ἕκαστον ὃν εἶνε ἡ αὐτοσυντήρησις: μόνον ὅ,τι πρὸς τὴν συντήρησιν αὐτοῦ χρησιμεύει, δύναται νὰ ἔχῃ πρὸς αὐτὸ «*ἀξίαν*» τινὰ καὶ νὰ συνεισφέρῃ πρὸς τὴν «*εὐδαιμονίαν, τὴν εὔροιαν τοῦ βίου*» αὐτοῦ. Πρὸς τὸ λογικὸν ὂν ἔχει ἄρα ἀξίαν μόνον τὸ κατὰ λόγον· μόνη ἡ ἀρετὴ εἶνε αὐτῷ *ἀγαθόν*, ἐν αὐτῇ μόνῃ συνίστανται ἡ εὐδαιμονία αὐτοῦ, ἥτις διὰ τοῦτο πρὸς οὐδεμίαν ἄλλην συνθήκην εἶνε συνδεδεμένη (ἡ ἀρετὴ εἶνε «*αὐτάρκης πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν*»). Τἀνάπαλιν δὲ τὸ μόνον *κακὸν* εἶνε ἡ *κακία*. Πάντα τὰ λοιπὰ εἶνε *ἀδιάφορα*· ζωή, ὑγίεια, τιμή, κτήματα, κ. τ. ὅμ. δὲν εἶνε ἀγαθά, θάνατος, ἀσθένεια, ὄνειδος, πενία κ.τ.λ. δὲν εἶνε κακά. Πάντων δ' ἥκιστα δύναται ἡ ἡδονὴ νὰ θεωρῆται ἀγαθὸν καὶ δὴ καὶ τὸ ὕψιστον ἀγαθόν, καὶ νὰ ἐπιζητῆται δι' ἑαυτήν. Ἡ ἡδονὴ εἶνε *ἐπακολούθημα* τῆς ἡμετέρας ἐνεργείας, ἐὰν αὕτη εἶνε ὀρθὴ (διότι τὸ ὀρθῶς πράττειν παρέχει τῷ ὄντι τὴν μόνην ἀληθῆ εὐφροσύνην)· ἀλλ' οὐδέποτε πρέπει νὰ εἶνε *σκοπὸς* αὐτῆς· καὶ εἰ μὴ πάντες οἱ Στωϊκοὶ προέβαινον ἐπὶ τοσοῦτον ὡς ὁ *Κλεάνθης*, ὅστις κατ' οὐδένα τρόπον ἤθελε νὰ καταλέξῃ τὴν ἡδονὴν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν πράγμασιν, ὅμως πάντες ἠρνοῦντο, ὅτι καθ' ἑαυτὴν λαμβανομένη κέκτηται ἀξίαν οἱανδήποτε, καὶ ἐζήτουν τούτου ἕνεκα τὴν ἰδιάζουσαν τῷ ἐναρέτῳ εὐδαιμονίαν διαφερόντως μόνον ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἀπὸ διαταράξεων, ἐν τῇ τῆς ψυχῆς ἠρεμίᾳ, ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἀνεξαρτησίᾳ. Ἐπειδὴ ὡς πρὸς τὸν ἄνθρωπον μόνη ἡ ἀρετὴ κέκτηται ἀξίαν τινά, ἡ πρὸς αὐτὴν ὁρμὴ εἶνε ὁ καθολικὸς τῆς φύσεως αὐτοῦ νόμος· καὶ αὕτη δὲ ἡ ἔννοια τοῦ νόμου, τοῦ καθήκοντος ἐμφανίζεται παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς ἰσχυροτέρα ἢ παρὰ τοῖς προγενεστέροις ἠθικοῖς φιλοσόφοις. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς ταῖς λογικαῖς ὁρμαῖς ὑπάρχουσιν ἐν αὐτῷ καὶ ἄλογοι καὶ ἄμετροι ἢ *πάθη*[1] (ἅπερ ὁ Ζήνων ἤδη ἀνῆγεν εἰς τέσσαρα κύρια πάθη: τὴν ἡδονήν, τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν λύπην, τὸν φόβον), ἡ στωϊκὴ ἀρετὴ ῥέρει τῷ ὄντι τὸν χαρακτῆρα ἀγῶνος

[1] «Πάθος» ὁρίζεται ὡς «ἄλογος ψυχῆς κίνησις» ἢ «ὁρμὴ πλεονάζουσα».

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πρὸς τὰ πάθη. Τὰ πάθη εἶνέ τι παράλογον καὶ νοσηρὸν (*«ἀρωστήματα»*, καὶ ὅταν γένωνται ἕξεις *«νόσοι ψυχῆς»*), δὲν πρέπει μόνον νὰ μετριασθῶσιν (ὡς οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ καὶ Περιπατητικοὶ ἤθελον), ἀλλὰ νὰ ἐκριζωθῶσιν: ἔργον ἡμῶν εἶνε ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ παθῶν, ἡ ἀπάθεια. Ἀντιθέτως πρὸς τὰ πάθη ἡ *ἀρετὴ* εἶνε ποιότης τῆς ψυχῆς κατὰ λόγον. Ὁ πρῶτος πρὸς ἀρετὴν ὅρος εἶνε ὀρθαὶ γνῶμαι περὶ τοῦ πρακτέου καὶ μή, καὶ χαρακτηρίζεται τοῦτου ἕνεκα ὡς γνῶσις, ἡ δὲ κακία ὡς ἄγνοια. Ἀλλ' ὑπὸ τὴν γνῶσιν ταύτην νοοῦσιν οἱ Στωϊκοὶ τὴν τοῦ νοῦ καὶ τῆς βουλήσεως ἰσχὺν (*«τόνον, εὐτονίαν, ἰσχύν, κράτος»*), ἣν ὁ Κλεάνθης ἰδίᾳ ἐτόνιζε, τόσον ἀμέσως συνδεδεμένην, ὥστε ἡ οὐσία τῆς ἀρετῆς δύναται ἐξ ἴσου νὰ εὑρεθῇ καὶ ἐν αὐτῇ. Ὡς τὴν κοινὴν ῥίζαν πασῶν τῶν ἀρετῶν παρίστη ὁ μὲν *Ζήνων* τὴν φρόνησιν, ὁ δὲ *Κλεάνθης* τὴν τῆς ψυχῆς ἰσχύν, ὁ δ' *Ἀρίστων* τὴν ὑγίειαν· ἀπὸ τοῦ Χρυσίππου ἔθος κατέστη τὸ ζητεῖν αὐτὴν ἐν τῇ σοφίᾳ, ὡς τῇ ἐπιστήμῃ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ἐξ αὐτῆς προήρχοντο κατ' αὐτοὺς τέσσαρες θεμελιώδεις ἀρεταί, αἵτινες πάλιν πολλαχῶς διεσχίζοντο, ἤτοι ἡ φρόνησις, ἡ ἀνδρεία, ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ δικαιοσύνη· ἀλλ' ὁ Κλεάνθης ἀντὶ τῆς φρονήσεως ἐτίθει τὴν ἐγκράτειαν. Αἱ διάφοροι ἀρεταὶ διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὸν *Ἀρίστωνα* (κατὰ βάθος δὲ καὶ κατὰ τὸν *Κλεάνθην*) μόνον ἐν ταῖς πράξεσι, καθ' ἃς ἐκδηλοῦνται· ὁ δὲ Χρύσιππος καὶ οἱ μεταγενέστεροι παρεδέχοντο ἐσωτερικὰς κατὰ ποιὸν διαφορὰς τούτων. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἀπρὶξ ἀντείχοντο τῆς γνώμης, ὅτι αἱ ἀρεταὶ ὡς ἐκδηλώσεις μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ψυχικῆς διαθέσεως εἶνε συνημμέναι ἀχωρίστως, ὅτι ὅπου ἂν ὑπάρχῃ μία ἀρετή, ἐκεῖ κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ὑπάρχωσι πᾶσαι, καὶ ὡσαύτως, ὅπου ἂν μία κακία ὑπάρχῃ, ἐκεῖ ὑπάρχουσι πᾶσαι, ὅτι ἐπομένως ἴστανται ἴσαι πρὸς ἀλλήλας πᾶσαι μὲν αἱ ἀρεταὶ κατὰ τὴν ἀξίαν, πᾶσαι δ' αἱ κακίαι κατὰ τὴν φαυλότητα. Διότι μόνη τῆς ψυχῆς ἡ διάθεσις ἐξετάζεται, μόνη αὕτη ποιεῖ τὴν τοῦ καθήκοντος ἐκπλήρωσιν (*«καθῆκον»*) ἐνάρετον πρᾶξιν (*«κατόρθωμα»*), οὐδεμίαν δ' ἔχει σημασίαν, ὑπὸ ποίαν μορφὴν αὕτη ἐκδηλοῦται. Ἀλλ' ἡ τῆς ψυχῆς αὕτη διάθεσις δύναται κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς μόνον ἤτοι ὅλη καὶ πλήρης νὰ ὑπάρχῃ ἢ παντελῶς νὰ μὴ ὑπάρχῃ. Ἀρετὴ καὶ κακία εἶνε ποιό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τητες οὐδεμιᾶς κατὰ βαθμὸν διαφορᾶς δεκτικαί (*«διαθέσεις»*, οὐχὶ ἁπλαῖ *«ἕξεις»*), οὐδὲν ἄρα μεταξὺ αὐτῶν κεῖται, δὲν δύναται νὰ ἔχῃ τις αὐτὰς ἐν μέρει, ἀλλὰ μόνον ἤτοι νὰ ἔχῃ ἢ νὰ μὴ ἔχῃ, μόνον ἤτοι ἐνάρετος ἢ κακός, μόνον ἤτοι σοφὸς ἢ ἄφρων εἶνέ τις, καὶ διὰ τοῦτο ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς ἀφροσύνης εἰς τὴν σοφίαν εἶνε στιγμιαία. Οἱ *«προκόπτοντες»* εὑρίσκονται ἔτι ἐν τῇ τάξει τῶν ἀφρόνων. Ὁ μὲν *σοφὸς* εἶνε τὸ ἰδεῶδες πάσης τελειότητος, ἐπειδὴ δ' αὕτη εἶνε ὁ μόνος ὅρος τῆς εὐδαιμονίας, εἶνε προσέτι καὶ τὸ ἰδεῶδες πάσης εὐδαιμονίας, ὁ δὲ ἄφρων εἶνε τὸ πάσης φαυλότητος καὶ κακοδαιμονίας. Ἐκεῖνος μόνος εἶνε (ὡς τοῦτο οἱ Στωϊκοὶ μετὰ θεατρικοῦ πάθους διεξέρχονται) ἐλεύθερος, μόνος ὡραῖος, μόνος πλούσιος, μόνος εὐδαίμων κ. οὗ. ἐ. ἐκεῖνος κέκτηται πάσας τὰς ἀρετὰς καὶ πᾶσαν γνῶσιν, πράττει πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι μόνον τὸ ὀρθόν, εἶνε ὁ μόνος ἀληθὴς βασιλεύς, πολιτικός, ποιητής, προφήτης, κυβερνήτης κ. τ. ὅμ. εἶνε πάντῃ ἐλεύθερος χρειῶν καὶ παθῶν, εἶνε ὁ μόνος φίλος τῶν θεῶν. Ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ δὲν ἀπόλλυται (ἢ τὸ πολύ, ὡς ὁ *Χρύσιππος* παρεχώρει, μόνον δι' ἀσθένειαν τοῦ νοῦ), ἡ εὐδαιμονία αὐτοῦ ἰσοῦται τῇ τοῦ Διὸς καὶ δὲν δύναται ν' αὐξηθῇ σὺν τῷ χρόνῳ. Ὁ δ' ἄφρων εἶνε ὅλως κακὸς καὶ ἐλεεινός, δοῦλος, ἐπαίτης, ἀμαθής· ἀγαθὸν οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ, οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ ποιῇ ἢ νὰ ἁμαρτάνῃ· *«πᾶς ἄφρων μαίνεται»*. Ἄφρονες δὲ εἶνε, ὡς οἱ Στωϊκοὶ φρονοῦσι, πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐκτὸς ὀλίγων, ἐξαφανιζομένων σχεδὸν ἐξαιρέσεων, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς πολυυμνήτους πολιτικοὺς καὶ ἥρωας τὸ πολὺ γίνεται ἡ ἀνακόλουθος παραχώρησις, ὅτι οὗτοι ἐν ἐλάσσονί πως μοίρᾳ ἢ οἱ ἄλλοι τῶν κοινῶν ἁμαρτημάτων μετέσχον.

Ἐν πᾶσι τούτοις ἀκολουθοῦσιν οἱ Στωϊκοὶ κατὰ τὰ κύρια ταῖς ἀρχαῖς τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας, εἰ καὶ μετὰ παραλλαγῶν, προελθουσῶν ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιστημονικωτέρας αὐτῶν θεμελιώσεως καὶ ἐκθέσεως. Ἀλλ' ὅμως αὐτὸς ἤδη ὁ Ζήνων δὲν ἐδύνατο ν' ἀποκρύψῃ, ὅτι αἱ ἀρχαὶ αὗται ἔπρεπε σφοδρῶς νὰ μετριασθῶσι καὶ περιορισθῶσιν. Οἱ περιορισμοὶ δ' οὗτοι ἦσαν οὐ μόνον ὁ ὅρος ἐφ' ᾧ καὶ μόνῳ ἐδύναντο νὰ ἐξέλθωσι τῶν στενῶν ὁρίων τῆς αἱρέσεως καὶ νὰ καταστῶσι δυνάμίς τις ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλὰ προέκυπτον καὶ ἐκ τῶν γενικῶν προϋποθέσεων τῆς στωϊκῆς ἠθικῆς. Διότι σύστημα,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὅπερ πρακτικῶς μὲν τὸ κατὰ φύσιν, θεωρητικῶς δὲ τὴν καθολικὴν πεποίθησιν ὡς κανόνα ἀνεγνώριζεν, ὤφειλεν ἵνα πρὸς μηδέτεραν τούτων ἔλθῃ εἰς τοιαύτην ὀξεῖαν ἀντίφασιν, εἰς οἵαν ὑπέβαλον ἑαυτοὺς ἀνενδοιάστως ὁ Ἀντισθένης καὶ ὁ Διογένης. Οὕτω λοιπὸν διεκρίθησαν κατὰ πρῶτον ἐν τῇ περὶ ἀγαθῶν διδασκαλίᾳ τὰ ἠθικῶς ἀδιάφορα εἰς τρεῖς τάξεις: εἰς τὰ κατὰ φύσιν καὶ διὰ τοῦτο *ἀξίαν* τινὰ ἔχοντα, τὰ ἐπιθυμητὰ καὶ δι' ἑαυτὰ αἱρετὰ (*«προηγμένα»*) ὄντα· εἰς τὰ παρὰ φύσιν καὶ διὰ τοῦτο *ἀπαξίαν* ἔχοντα καὶ φευκτὰ (*«ἀποπροηγμένα»*) ὄντα, καὶ τέλος εἰς τὰ μήτε ἀξίαν μήτε ἀπαξίαν ἔχοντα, τὰ ἀδιάφορα ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ. Ὁ *Ἀρίστων*, ὅστις τὴν διάκρισιν ταύτην ἐπολέμει καὶ ἀκριβῶς ἐν τῇ τελείᾳ ἀδιαφορίᾳ τὸ *«τέλος»* τοῦ ἀνθρώπου ἤθελε νὰ ἑνορᾷ, ἐπεσπάσατο διὰ τῆς ἐπιστροφῆς ταύτης ἀπὸ τοῦ Ζήνωνος εἰς τὸν Ἀντισθένην τὴν μομφήν, ὅτι καθίστησιν ἀδύνατον πᾶσαν ἐκ λόγων ἀφορμωμένην πρᾶξιν. Καὶ ὁ *Ἥριλλος* ἐξέκλινε βεβαίως τοῦ Ζήνωνος ἰσχυριζόμενος, ὅτι τινὰ τῶν ἠθικῶς ἀδιαφόρων, εἰ καὶ μὴ ἀναφέροντα πρὸς τὸν τελικὸν τοῦ βίου σκοπὸν (τὸ *«τέλος»*), ὅμως δύνανται νὰ ἔχωσι δευτερεύοντά τινα αὐτοτελῆ σκοπὸν (*ὑποτελίδα*). Μόνον διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης τῆς ἀγαθολογίας αὐτῶν ἦτο τοῖς Στωϊκοῖς δυνατὸν νὰ ἔλθωσιν εἰς θετικήν τινα σχέσιν πρὸς τὰ προβλήματα τοῦ πρακτικοῦ βίου· ὅτι δ' οὐχὶ σπανίως ἐποιοῦντο χρῆσιν αὐτῆς τοιαύτην, ἥτις δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὴν αὐστηρότητα τῶν στωϊκῶν ἀρχῶν, εἶνε εὐνόητον. Μεταξὺ προηγμένων καὶ ἀποπροηγμένων κεῖνται τὰ *«μέσα καθήκοντα»*, ἅπερ διακρίνουσι τῶν τελείων, τῶν *κατορθωμάτων*· διότι παρὰ τούτοις ἅπασι πρόκειται περὶ παραγγελμάτων, ἅτινα κατὰ τὰς περιστάσεις δύνανται καὶ νὰ κατασταθῶσιν ἄκυρα. Ὅπως πρασέτι ἐπιτρέπεται, μάλιστα δὲ ἀπαιτεῖται ἐκτίμησίς τις τῆς ἀξίας ἀδιαφόρων τινῶν, οὕτω καὶ τοῦ σοφοῦ ἡ ἀπάθεια μέχρι τοσούτου μετριάζεται, ὥστε λέγεται, ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῶν παθῶν καὶ παρ' αὐτῷ λαμβάνουσι χώραν, πλὴν ὅτι δὲν πρασκτῶνται τὴν συγκατάθεσιν αὐτοῦ, καί τινες εὐλόγιστοι ψυχικαὶ κινήσεις (*«εὐπάθειαι»*) εὑρίσκονται μάλιστα παρ' αὐτῷ μόνῳ. Τέλος δὲ ὅσῳ ἧττον ἑτοίμων οἱ Στωϊκοὶ νὰ χαρακτηρίσωσιν ἕνα ἐξ ἑαυτῶν ὡς σοφόν, ὅσῳ μᾶλλον ἀμφιβόλως ἐξεφράζοντο ὡς πρὸς τοῦτο πολλοὶ ἐξ αὐτῶν καὶ

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περὶ αὐτοῦ ἔτι τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Διογένους, τόσῳ μᾶλλον ἄρυκτον ἦτο, ὅτι ἀρκούντως ταχέως παρενεβάλλοντο μεταξὺ τῶν ἀφρόνων καὶ τῶν σοφῶν οἱ «*προκόπτοντες*» ἐν μείζονι πάντοτε σημασίᾳ καὶ προσήγγιζον ἐν ταῖς στωϊκαῖς περιγραφαῖς τοσοῦτον εἰς τοὺς σοφούς, ὥστε δὲν διεκρίνοντο σχεδὸν τούτων.

§ 72. Συνέχεια: ἡ ἐφηρμοσμένη ἠθική. Σχέσις τῆς Στοᾶς πρὸς τὴν θρησκείαν.

Ἂν αἱ περὶ ἠθικῶν τινων σχέσεων καὶ προβλημάτων ζητήσεις μεγάλην ἔλαβον ἐπίδοσιν ἐν τοῖς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἰδίως χρόνοις, διαφερόντως προσφιλεῖς ἦσαν αὗται τοῖς Στωϊκοῖς (πλὴν τοῦ Ἀρίστωνος· πρβλ. σελ. 195). Φαίνεται δὲ ὅτι ἐκεῖνα τὰ ζητήματα ἰδίως, εἰς ἃ δίδωσιν ἀφορμὴν ἡ σύγκρουσις τῶν καθηκόντων μετὰ τόσῳ μείζονος ἀγάπης ἐπραγματεύθησαν, ὅσῳ ἀφθονωτέραν αἱ τοιαῦται ζητήσεις παρεῖχον εὐκαιρίαν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς διαλεκτικῆς αὐτῶν τέχνης. Ἀλλ' εἰ καὶ αὗται αἱ εἰδικώτεραι ἐργασίαι σπουδαίως συνεβάλλοντο εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δυνάμεως τῆς στωϊκῆς ἠθικῆς ἐν τῇ πράξει καὶ τὴν διάδοσιν καθαρωτέρων ἠθικῶν ἰδεῶν, ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ μὲν ἐπιστημονικὴ αὐτῶν ἀξία ὑπῆρξεν οὐχὶ λίαν σημαντική, ἡ δὲ πραγματεία αὐτῶν οὐχὶ σπανίως ὑπὲρ τὸ δέον μικρολόγος. Ὡς χαρακτηριστικὸν ἐκφαίνεται ἐν αὐταῖς, καθ' ὅσον εἶνε ἡμῖν γνωσταί, ἡ διττὴ τάσις, ἵνα τὸν καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον καταστήσωσι τοῦτο μὲν ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτοῦ πεποιθήσει ἀνεξάρτητον παντὸς ἐξωτερικοῦ, τοῦτο δὲ ἱκανὸν πρὸς τὰ καθήκοντα, ἅπερ προκύπτουσιν ἐκ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ μεῖζον ὅλον, οὗ μέρος ἀποτελεῖ. Καὶ ἐν μὲν τῇ πρώτῃ τάσει ὑπάρχουσιν οἱ χαρακτῆρες, δι' ὧν ἐκφαίνεται ἡ στωϊκὴ αἵρεσις ἀπόγονος τῆς κυνικῆς, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ οἱ χαρακτῆρες, δι' ὧν ὑπερβαίνει καὶ συμπληροῖ τὸν κυνισμόν. Ἡ τελεία ἀνεξαρτησία ἀπὸ πάντων τῶν μηδεμίαν δύναμιν ἀσκούντων ἐπὶ τῆς ἠθικῆς ἡμῶν ποιότητος, τὸ εἶναι ὑπέρτερον ἐξωτερικῶν σχέσεων καὶ σωματικῶν καταστάσεων, ἡ αὐτάρκεια τοῦ σοφοῦ, τὰ ἀνενδεῆ τοῦ Διογένους, πάντα ταῦτα εἶνε καὶ στωϊκὸν ἰδεῶδες· καὶ ὅσῳ ἧττον γενικῶς ἀπαιτεῖται παρ' αὐτῶν ὁ κυνικὸς τοῦ ζῆν τρόπος, τόσῳ μᾶλλον εὑρίσκουσιν αὐτὸν ἄξιον τοῦ φιλοσόφου,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐὰν αἱ περιστάσεις ἐπιτρέπωσιν αὐτόν. Ἡ ἀρχή, ὅτι ὁ ἠθικὸς τῶν πράξεων χαρακτὴρ μόνον ἀπὸ τῆς διαθέσεως ἐξαρτᾶται, οὐχὶ δὲ ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς πράξεως, ἀπεπλάνησε τοὺς Στωϊκούς, ὡς τοὺς προδρόμους αὐτῶν, εἰς τινας παραδόξους καὶ μονομερεῖς ἰσχυρισμούς, εἰ καὶ τὰ ἀτοπώτατα, ἐφ' οἷς ἐπιτιμῶνται, φαίνεται ὅτι ἐλέχθησαν τὸ μὲν ὑποθετικῶς μόνον, τὸ δὲ ὡς πόρισμα τῶν ὑπ' αὐτῶν πολεμηθεισῶν γνωμῶν. Τέλος δέ, ἵν' ἀσφαλίσωσι τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ ἐν πάσῃ περιστάσει, ἐπέτρεπον τὴν ἐκουσίαν ἀπὸ τῆς ζωῆς ἔξοδον *(ἐξαγωγήν)* οὐχὶ βεβαίως μόνον ὡς καταφυγὴν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, ἀλλὰ διότι ἐνεώρων ἐν τῇ πράξει ταύτῃ τοῦτ' αὐτὸ τὴν ὑψίστην ἐκδήλωσιν τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας· τοῦτο δὲ εἶνε ἓν βῆμα, δι' οὗ ἀποδεικνύει τις, ὅτι καὶ τὴν ζωὴν κατακλείει εἰς τὰ ἀδιάφορα πράγματα, καὶ εἰς ὃ δικαιοῦταί τις, εὐθὺς ὡς περιστάσεις τινὲς οἱαιδήποτε δείξωσιν, ὅτι τὸ καταλιπεῖν τὴν ἐπίγειον ζωὴν εἶνε μᾶλλον τῇ φύσει ὁμόλογον ἢ τὸ μεῖναι ἐν αὐτῇ μακρότερον. Ὁ Ζήνων, ὁ Κλεάνθης, ὁ Ἐρατοσθένης, ὁ Ἀντίπατρος καὶ πολλοὶ ἄλλοι Στωϊκοὶ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐτελεύτησαν.

Ἀλλ' ὅσον ἀνεξάρτητον ὁ Στωϊκὸς ἀντιτάσσει ἑαυτὸν πρὸς πᾶν ὅ,τι δὲν εἶνε αὐτὸς ὁ ἴδιος, τόσον στενῶς συνδεδεμένον αἰσθάνεται ἑαυτὸν πρὸς τοὺς ὁμοίους αὐτῷ. Δυνάμει τῆς ἑαυτοῦ λογικότητος κατανοεῖ ἑαυτὸν ὁ ἄνθρωπος ὡς μέρος τοῦ σύμπαντος καὶ ἑπομένως ὡς καθῆκον ἔχοντα νὰ ἐργάζηται ὑπὲρ τοῦ ὅλου τούτου· θεωρεῖ ἑαυτὸν φύσει πρὸς πάντα τὰ λογικὰ ὄντα συγγενῆ, βλέπει αὐτὰ πάντα ὡς ὁμογενῆ καὶ ἰσότιμα ὑπὸ τὸν αὐτὸν φυσικὸν καὶ λογικὸν νόμον ἱστάμενα, ὡς φυσικὸν δ' αὐτῶν προορισμὸν ὑπολαμβάνει τὸ ὑπὲρ ἀλλήλων ζῆν. Ἡ ὁρμὴ ἄρα πρὸς κοινωνίαν εἶνε ἀμέσως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἱδρυμένη, οἱ δὲ δύο θεμελιώδεις ὅροι τῆς κοινωνίας ταύτης, ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φιλανθρωπία, εἶνε αὐτῆς ἀπαιτήσεις. Δὲν εἶνε μόνον οἱ σοφοὶ πάντες ἐκ φύσεως φίλοι, ὡς οἱ Στωϊκοὶ λέγουσιν, οἵτινες τῇ φιλίᾳ ἐν γένει τόσην ὑψηλὴν ἀξίαν ἀπονέμουσιν, ὥστε δὲν ἐπιτυγχάνουσι κατὰ πάντα νὰ κατασταθῶσιν εἰς πλήρη ἁρμονίαν τὰ περὶ τῆς αὐταρκείας τοῦ σοφοῦ δόγματα αὐτῶν πρὸς ταύτην τὴν ἀνάγκην φίλων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἄλλων ἐν ἀνθρώποις κοινωνικῶν συνδέσμων ἡ ἠθικὴ σπου-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δαιότης ἀνομολογεῖται. Συνιστῶσι τὸν γάμον καὶ θέλουσιν, ἵνα ἐκτελῆται ἐν καθαρᾷ ἠθικῇ ἐννοίᾳ, καὶ ἐὰν μηδεμίαν δύνωνται νὰ αἰσθάνωνται ἀγάπην πρὸς τὴν πολιτικὴν δρᾶσιν, ὅμως ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν τῆς μεταγενεστέρας ἀρχαιότητος ἡ στωϊκὴ μόνη διετέλεσεν ἀσχολουμένη ὅτι ἀκριβέστατα περὶ τὰ προβλήματα τοῦ πολιτικοῦ βίου καὶ ἐμόρφωσε τοὺς πλείστους ἀνεξαρτήτους πολιτικοὺς χαρακτῆρας. Ἀλλὰ πολλῷ σπουδαιοτέραν τῆς συνδέσεως ἑνὸς ἑκάστου πρὸς τοὺς ὁμοφύλους αὐτοῦ θεωροῦσιν οἱ Στωϊκοὶ τὴν ἕνωσιν τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου πρὸς τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπότητος· ἀντὶ τῆς πολιτικῆς παρέρχεται ἐνταῦθα εἰς τὸ μέσον ἡ *κοσμοπολιτεία*, ἧς θερμότατοι καὶ ἀνυσιμώτατοι κήρυκες ἦσαν οἱ Στωϊκοί. Ἐπειδὴ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων κοινότης στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐν ἑνὶ ἑκάστῳ ὁμοιότητος τοῦ λόγου, διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ ἐπεκταθῇ καὶ ἐκείνη ὅσον ἐκτείνεται οὗτος. Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε οἰκεῖοι πρὸς ἀλλήλους, πάντες ἔχουσι τὴν αὐτὴν καταγωγὴν καὶ τὸν αὐτὸν προορισμόν, πάντες ἵστανται ὑφ' ἕνα νόμον, εἶνε πολῖται μιᾶς πολιτείας, μέλη τοῦ αὐτοῦ σώματος. Πάντες οἱ ἄνθρωποι ὡς ἄνθρωποι ἔχουσι δικαιώματα ἐπὶ τῆς ἡμετέρας εὐνοίας· καὶ αὐτοὶ οἱ δοῦλοι δύνανται ν' ἀπαιτήσωσι παρ' ἡμῶν τὰ ἑαυτῶν δίκαια, νὰ ἀποδείξωσιν ἑαυτοὺς ἀξίους τῆς ἐκτιμήσεως ἡμῶν, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν ὡς ἀνθρώπους εἴμεθα ὀφειλέται συγγνωμονικῆς πραότητος καὶ προθύμου ὑποστηρίξεως, ὡς τοῦτο μάλιστα οἱ Στωϊκοὶ τῶν ῥωμαϊκῶν χρόνων πολλαχῶς καὶ ὀξέως τονίζουσιν.

Ἐὰν ἐπεκτείνωμεν τὴν συγγένειαν ταύτην τῶν λογικῶν ὄντων περαιτέρω, λαμβάνομεν τὴν ἔννοιαν τοῦ κόσμου, ὡς κοινωνίας ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων συνισταμένης[1], καὶ τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἄνευ ὅρου ὑποταγῆς εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰ ἐπιτάγματα τῆς κοινωνίας ταύτης· τοῦτο δ' ἀκριβῶς, τὸ πείθεσθαι δῆλον ὅτι εἰς τοὺς νόμους τοῦ παντὸς καὶ τὸ πρᾴως φέρειν τὰ τῆς εἱμαρμένης, ὅπερ ἡμῖν οἱ Στωϊκοὶ ἀδιαλείπτως ἐντέλλονται, ἀποτελεῖ κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐ-

[1] «Σύστημα ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν ἕνεκα τούτων γεγονότων» (ΔΙΟΓ. VII, 138. ΣΤΟΒ. Ἐκλ. I, 444 κατὰ Ποσειδώνιον καὶ Χρύσιππον)· «πόλις, ἣ συνέστηκεν ἐξ ἀνθρώπων τε καὶ θεῶν» (Μουσων. π. ΣΤΟΒ. Ἀνθολ. 40, 9).

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῶν τὸ οὐσιῶδες τῆς θρησκείας. Ἡ εὐσέβεια εἶνε «*ἐπιστήμη θεῶν θεραπείας*» (ΔΙΟΓ. VII, 119. ΣΤΟΒ. Ἐκλ. II, 106). Αὕτη δὲ συνίσταται ἐξ ὀρθῶν περὶ αὐτῶν δοξῶν, ἐκ τῆς ὑπακοῆς πρὸς τὴν θέλησιν αὐτῶν, ἐκ τῆς μιμήσεως τῆς τελειότητος αὐτῶν (SEN. ep. 95, 47. ΕΠΙΚΤ. Ἐγχειρ. 31, 1) ἐκ τῆς καθαρότητος τῆς καρδίας καὶ τῆς βουλήσεως (CIC. N. D. II, 28, 71. SEN. Fr. 123), καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν ἐκ τῆς σοφίας καὶ ἀρετῆς. Ἡ ἀληθὴς θρησκεία δὲν εἶνε διάφορος τῆς φιλοσοφίας. Ὅσα δὲ ἡ δημώδης πίστις πλέον τούτων περιέχει, ἐν τούτοις πολλὰ καὶ οἱ Στωϊκοὶ εὗρισκον τὰ μεμπτά. Ἡ ἀτοπία τῆς εἰς ἀνθρωπομόρφους θεοὺς πίστεως, τὸ ἀναξιοπρεπὲς τῶν περὶ θεῶν καὶ ἡρώων μυθικῶν διηγήσεων, ἡ μωρία τῶν καθεστωσῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, κακίζεται ἀπ' αὐτοῦ ἤδη τοῦ Ζήνωνος ὑπό τε ἀρχαιοτέρων καὶ νεωτέρων τῆς σχολῆς μελῶν, ἀλλ' ὑπ' οὐδενὸς τῶν ἡμῖν γνωστῶν σφοδρότερον τοῦ *Σενέκα*. Ἀλλὰ παρὰ πάντα ταῦτα οἱ Στωϊκοὶ ἐν γένει δὲν εἶνε πολέμιοι τῆς δημώδους θρησκείας, ἀλλ' ὑπέρμαχοι αὐτῆς τὸ μέν, ὡς φαίνεται, διότι ἐν τῇ καθολικῇ αὐτῆς ὁμολογίᾳ ἐνεώρων τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας αὐτῆς, τὸ δὲ πρὸ πάντων, διότι δὲν ἐδύναντο νὰ συγκατατεθῶσιν, ὥστε νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ πλήθους τὸ ἀπαραίτητον τῆς ἠθικότητος στήριγμα. Τὸ κύριον περιεχόμενον τῆς μυθολογίας ὤφειλε ν' ἀποτελῇ κατ' αὐτοὺς ἡ φιλοσοφικὴ θεολογία· ὑπὸ τοὺς θεοὺς αὐτῆς ἔπρεπε νὰ τιμᾶται ὁ εἷς τῆς Στοᾶς θεὸς τὸ μὲν ἀμέσως τὸ δὲ ἐμμέσως: ἀμέσως μὲν ὑπὸ τὴν μορφὴν τοῦ Διός, ἐμμέσως δὲ ὑπὸ τὴν τῶν ἄλλων θεῶν, ἐφ' ὅσον οὗτοι οὐδὲν ἄλλο τυγχάνουσιν ὄντες ἢ παραστάσεις τῶν θείων δυνάμεων, αἵτινες ἐκδηλοῦνται ἡμῖν ἐν τοῖς ἄστροις, τοῖς στοιχείοις, τοῖς καρποῖς τῆς γῆς, τοῖς μεγάλοις ἀνδράσι καὶ τοῖς εὐεργέταις τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ δὲ τρόπος πρὸς ἀπόδειξιν τῆς φιλοσοφικῆς ταύτης ἀληθείας («*τοῦ φυσικοῦ λόγου*») ἐν τοῖς μύθοις ἦτο τοῖς Στωϊκοῖς ἡ *ἀλληγορική* τούτων *ἑρμηνεία*. Τὴν μέθοδον ταύτην, ἥτις πρὸ τούτων μὲν σπανίως ἀπαντᾷ, ὑπὸ τούτων δέ, καὶ καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ὑπὸ τοῦ *Ζήνωνος* ἤδη, εἰς σύστημα προήχθη, ἐφήρμοσαν ἤδη ὁ *Κλεάνθης* καὶ ὁ *Χρύσιππος* ἐν τηλικαύτῃ εὐρύτητι, ὥστε οὐδεμίαν κατέλιπον ὑπερβολὴν τοῖς διαδόχοις αὐτῶν ἐν τῇ ἐθνικῇ, ἰουδαϊκῇ καὶ χρι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

στιανικῇ θρησκείᾳ. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν μετεχειρίσθησαν τὴν μαντικήν, εἰς ἣν τὴν μεγίστην ἀπένεμον ἀξίαν, ἤδη ὁ *Ζήνων*, ὁ *Κλεάνθης*, ὁ *Σφαῖρος*, μάλιστα δὲ ὁ *Χρύσιππος* καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ. Τὰ ἄλογα ἐγίνοντο καὶ ἐνταῦθα λογικὰ τεχνητῶς: δυνάμει τῆς συμπαθείας ὅλων τῶν ὄντων (ἰδὲ σελ. 203) ἔδει νὰ προαγγέλλωνται τὰ μέλλοντα διὰ φυσικῶν τινων σημείων· εἰς τούτων δὲ τὴν γνῶσιν καὶ ἑρμηνείαν παρέχει τὴν δύναμιν τὸ μὲν φυσικόν τι ἐπὶ τῆς συγγενείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν θεὸν στηριζόμενον χάρισμα, τὸ δὲ τεχνικὴ παρατήρησις· οὐδεμία δὲ περὶ γενομένων σημείων διήγησις ἦτο τόσον τερατώδης καὶ τόσον ἀναξιόπιστος, ὥστε νὰ μὴ δυνηθῇ τις νὰ δικαιολογήσῃ αὐτὴν διὰ τοῦ μέσου τούτου. Ὅθεν ἐδύναντο οἱ Στωϊκοὶ ἴσως καὶ πρὸ τοῦ Παναιτίου ἤδη νὰ διακρίνωσι τριπλῆν θεολογίαν, τὴν τῶν φιλοσόφων, τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ποιητῶν, καὶ ἐδύναντο μάλιστα κατὰ τῆς τελευταίας, ἥτις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ ἡ μυθολογία τῆς δημώδους πίστεως, δριμυτάτας ἐπιτιμήσεις νὰ ποιῶνται, ἀλλ' ὅμως δὲν ἐκωλύοντο τούτου ἕνεκα νὰ ἀποκρούωσιν ἐντόνως πᾶσαν σοβαρὰν κατὰ τῆς ὑφισταμένης θρησκείας προσβολὴν ὡς ἀποδεικνύει τοῦτο πλὴν ἄλλων ὁ τοῦ Κλεάνθους τρόπος πρὸς τὸν Ἀρίσταρχον τὸν Σάμιον[1] καὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἡ αὐστηρότης πρὸς τοὺς Χριστιανούς.

II. Η ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΟΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

§ 73. Ὁ Ἐπίκουρος καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ.

Ἐπίκουρος ὁ υἱὸς τοῦ Ἀθηναίου Νεοκλέους ἐγεννήθη ἐν Σάμῳ κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 342ου ἢ Ἰανουάριον τοῦ 341ου ἔτους π. Χ. Ὑπὸ τοῦ *Ναυσιφάνους* εἰς τὰ δόγματα τοῦ Δημοκρίτου εἰσαχθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ πλατωνικοῦ *Παμφίλου* διδαχθεὶς παρέστη καὶ αὐτὸς

[1] Ὁ Κλεάνθης ἐνόμιζεν ὅτι ἔπρεπε νὰ κατηγορηθῇ ὁ Ἀρίσταρχος ἐπὶ ἀσεβείᾳ, διότι διδάσκων ὅτι ὁ μὲν οὐρανὸς μένει ἀκίνητος, ἡ δὲ Γῆ κινεῖται ἐξελιττομένη κατὰ λοξὸν κύκλον καὶ ἅμα περὶ τὸν αὐτῆς ἄξονα δινουμένη ἐκίνει οὕτω τοῦ κόσμου τὴν ἑστίαν ΠΛΟΥΤ. Περὶ τοῦ προσώπ. τῆς Σελήν. 6,3. (Σ. Μ.)

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὡ ξδιδάσκαλος ἐν Κολοφῶνι, Μυτιλήνῃ καὶ Λαμψάκῳ, ἀπὸ δὲ τοῦ 306ου π. Χ. ἔτους καὶ ἐν Ἀθήναις. Ὁ κῆπος αὐτοῦ ἐνταῦθα ἐγένετο τὸ ἐντευκτήριον συλλόγου ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, οἵτινες ἀπεριορίστου τιμῆς πρὸς τὸν Ἐπίκουρον καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐμπεφορημένοι συνεδύκζον μετὰ τῶν φιλοσοφικῶν ζητήσεων φαιδρὰν φιλικὴν συναναστροφήν. Τὰ δόγματα αὐτοῦ κατέγραψεν ὁ Ἐπίκουρος ἐν πολυκρίθμοις καὶ κατὰ τὴν λέξιν ἠμελημένοις συγγραφαῖς. Ὅτε τῷ 270 π. Χ. ἀπέθανεν ὁ Ἐπίκουρος, τὴν τοῦ συλλόγου διεύθυνσιν ἀνέλαβεν ὁ *Ἕρμαρχος*, ὁ ἀγαπητὸς αὐτῷ μαθητὴς *Μητρόδωρος* καὶ ὁ *Πολύαινος* ἦσαν ἤδη πρὸ αὐτοῦ τεθνεῶτες. Πλὴν τούτων ὀνομαστέοι ἔτι ἐκ τῶν αὐτηκόων τοῦ Ἐπικούρου μαθητῶν ὁ *Κολώτης* καὶ ὁ ἱστορικὸς *Ἰδομενεύς*. Εἰς τούτους ἴσως καταλεκτέος εἶνε προσέτι καὶ ὁ *Πολύστρατος*, ὁ διάδοχος τοῦ *Ἑρμάρχου*. Τὸν Πολύστρατον διεδέξατο ὁ *Διονύσιος* καὶ τοῦτον ὁ *Βασιλείδης*. Τῷ δευτέρῳ τετάρτῳ τοῦ 2ου αἰῶνος φαίνεται ἀνήκων ὁ ἐκ Βαργυλίων *Πρώταρχος*, τῷ δὲ τρίτῳ καὶ τετάρτῳ *Δημήτριος* ὁ Λάκων καὶ *Ἀπολλόδωρος* («ὁ κηποτύραννος»). Σπουδαιοτέραν διάδοσιν ἔσχεν ἡ σχολὴ ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ κόσμῳ, ἐν ᾧ περὶ τὰ μέσα ἤδη τῆς 2ας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ηὐδοκίμει ὁ *C. Amafinius* διὰ τὴν λατινιστὶ ἔκθεσιν τῶν δογμάτων τοῦ Ἐπικούρου. Ὁ τοῦ Ἀπολλοδώρου μαθητὴς καὶ διάδοχος *Ζήνων* ὁ Σιδώνιος ἐδίδασκεν ἐν Ἀθήναις λίαν κατορθώτως μέχρι τοῦ 78 π. Χ., τοῦ συμμαθητοῦ τοῦ Ζήνωνος βραδύτερον δὲ καὶ διαδόχου αὐτοῦ *Φαίδρου* ἠκροᾶτο ἤδη περὶ τὸ 90 π. Χ. ἐν Ῥώμῃ ὁ Κικέρων. Τοῦτον διεδέξατο ἐν Ἀθήναις ὁ *Πάτρων*· ἐν Ῥώμῃ ἔδρα περὶ τὸ 50 π. Χ. ὁ Σίρων (Σκίρων) ὁ τοῦ Βεργιλίου διδάσκαλος, καὶ ὁ *Φιλόδημος*, οὗ πολλαὶ συγγραφαὶ εὑρέθησαν ἐν Ἡρακλείῳ. Περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἔζη ὁ τῆς σχολῆς ποιητὴς *Lucretius Carus* (πιθανῶς κατὰ τὰ 94—54 ἔτη π. Χ.). Πολλὰ πρὸς τούτοις ὀνόματα Ἐπικουρείων εἶνε ἡμῖν γνωστά· ἡ σχολή, ἧς ἡ ἐξάπλωσις ὑπὸ μὲν τοῦ ΔΙΟΓ. Χ, 9 περὶ τὸ 230 μ. Χ., ὑπὸ δὲ τοῦ ΛΑΚΤΑΝΤ

[1] Περιεσώθησαν ἡμῖν (διὰ τοῦ ΔΙΟΓ. Χ, 35 κ. ἑφ. 84 κ. ἑφ. 122 κ ἑφ. 139 κ. ἑφ.) τρεῖς διδακτικαὶ ἐπιστολαὶ καὶ αἱ «κύριαι δόξαι» τῆς ἠθικῆς, ἡρακλειτικά, ἰδίως ἐκ τῆς φυσικῆς, καὶ ἄλλα τινὰ ἀποσπάσματα παρὰ Πλουτάρχῳ, Κικέρωνι, Σενέκᾳ καὶ ἄλλοις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Inst. III, 17 ἔτι περὶ τὸ 320 μαρτυρεῖται, ἀπεσβέσθη τὸν τέταρτον μ. Χ. αἰῶνα. Ἀλλ' ἡ πρὸς ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν δύναμις αὐτῆς ἦτο σμικρά, καὶ ἂν ὁ Ἐπίκουρος προσεπάθει νὰ κατέχῃ τοὺς μαθητὰς αὐστηρῶς ἐν τῇ κατὰ λέξιν διατηρήσει τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ (ΔΙΟΓ. Χ, 12 κ. ἀλ.), οὕτω τελείως ἐπέτυχεν, ὥστε παρ' οὐδενὸς τούτων εἶνε ἡμῖν γνωστὴ ἀπόπειρά τις πρὸς περαιτέρω αὐτῆς ἀνάπτυξιν.

§ 74. Τὸ ἐπικούρειον σύστημα· γενικά τινα περὶ αὐτοῦ· ἡ Κανονική.

Ὁ Ἐπίκουρος θεωρεῖ τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα πολλῷ ἀποκλειστικώτερον ἢ ὁ Ζήνων τὸ ἑαυτοῦ ὡς ἁπλοῦν ὄργανον πρὸς τὰ πρακτικὰ προβλήματα.[1] Οὐ μόνον μικροῦ λόγου ἀξίας ἐθεώρει τὴν πολυμαθῆ ἔρευναν καὶ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, ὧν καὶ κατεμέμφετο, ὅτι οὐδὲν ἡμῖν ὠφελοῦσι καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν οὐδόλως συμφωνοῦσιν, ὡς δὴ καὶ ἡ μόρφωσις αὐτοῦ κατ' ἀμφότερα ταῦτα λίαν ἀνεπαρκὴς ἐτύγχανεν, ἀλλὰ καὶ τῆς διαλεκτικῆς μόναις ταῖς περὶ τοῦ κριτηρίου ζητήσεσιν ἀπένεμεν ἀξίαν, καὶ ὠνόμαζε τούτου ἕνεκα τὸ μέρος τοῦτο τοῦ συστήματος αὐτοῦ κανονικήν. Ἀλλὰ καὶ τῆς φυσικῆς ἔχομεν κατ' αὐτὸν ἀνάγκην μόνον διότι τῶν φυσικῶν αἰτιῶν ἡ γνῶσις ἀπαλλάττει ἡμᾶς τοῦ ἀπὸ τῶν θεῶν καὶ τοῦ θανάτου φόβου, ἡ δὲ γνῶσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δεικνύει ἡμῖν τί πρέπει νὰ ὀρεγώμεθα καὶ τί ν' ἀποφεύγωμεν. Καὶ τοῦτο ἄρα τὸ μέρος τῆς φιλοσοφίας οὐδεμίαν ἔχει αὐτοτελῆ σημασίαν.

Ὅπως λοιπὸν τῆς Στοᾶς ἡ πρὸς τὴν ἐμπειρίαν καὶ τὴν ὕλην

[1] Τὰς πρὸς γνῶσιν τῆς ἐπικουρείου φιλοσοφίας πηγὰς ἡμῶν ἀποτελοῦσι πλὴν τῶν ἐν τῇ προηγουμένῃ σημειώσει μνημονευθεισῶν συγγραφῶν καὶ ἀποσπασμάτων ὁ LUCRETIUS De rerum natura, ὅστις παντάπασι τῆς τοῦ Ἐπικούρου φυσικῆς φαίνεται ἀντεχόμενος, ὅσα τῶν ἐν Ἡρακλείῳ εὑρεθέντων συγγραμμάτων τοῦ ΦΙΛΟΔΗΜΟΥ ἀνεγνώσθησαν καὶ ἐξεδόθησαν ἤδη, τἀποσπάσματα τοῦ Μητροδώρου, Κολώτου καὶ ἄλ. ΔΙΟΓ. Χ, 28 κ. ἑξ. καὶ αἱ ἀνακοινώσεις, ἃς ὀφείλομεν τῷ Κικέρωνι, Πλουτάρχῳ, Σέξτῳ τῷ Ἐμπειρικῷ, Σενέκᾳ, Στοβαίῳ καὶ ἄλλοις.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κλίσις συνέχεται μετὰ τῆς μονομερείας αὐτῆς περὶ τὰ πρακτικά, οὕτως ἐμφανίζεται παρ' Ἐπικούρῳ ἡ αὐτὴ ἀλληλουχία ἀλλ' ἔτι ἰσχυροτέρα. Πρὸς ἠθικήν, ἥτις τὸν καθ' ἕκαστον ἄνθρωπον ὅλως ἐφ' ἑαυτοῦ μόνου στηριζόμενον θέλει, πληρέστατα συμφωνεῖ, ἐὰν μόνον τὸ ὑλικὸν ἄτομον ὑπολαμβάνηται ὡς τὸ ἀρχικῶς πραγματικόν, ἐὰν μόνη ἡ ὑλικὴ αἴσθησις θεωρῆται ὡς ἡ πηγὴ τῶν ἡμετέρων δοξῶν· καὶ ἐὰν ὁ ἄνθρωπος θεωρήσῃ ὡς ὕψιστον αὐτοῦ ἔργον ν' ἀσφαλίσῃ τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀπὸ διαταράξεων, τότε οὔτε θὰ τρέχῃ ἀναζητῶν ἐν τῷ παντὶ τὰ ἴχνη νοῦ τινος, ἐφ' οὗ θὰ ἐδύνατο νὰ στηριχθῇ καὶ εἰς οὗ τοὺς νόμους θὰ ὤφειλε νὰ ὑποτάσσηται, οὔτε θὰ ποιήσηταί ποτε τὴν ἀπόπειραν, ἵνα διὰ τῆς γνώσεως τῶν νόμων τούτων ὑποβάλῃ εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ θεωρητικήν τινα βάσιν. Ὁ κόσμος παρίσταται αὐτῷ ὡς μηχανισμός, ἐν ᾧ διατίθησι τὰ καθ' ἑαυτὸν ὅσαν εἶνε δυνατὸν καλῶς, περὶ οὗ ὅμως δὲν ἔχει χρείαν νὰ γινώσκῃ τι πλέον ἢ μόνον ὅ,τι ἐφάπτεται τῆς εὐπραγίας ἢ δυσπραγίας αὐτοῦ· πρὸς τοῦτο δὲ φαίνεται ἐπαρκὴς ἡ πεῖρα καὶ ὁ φυσικὸς νοῦς ἄνευ πολλῶν λογικῶν σκευασιῶν.

Συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας θεωρεῖ ὁ Ἐπίκουρος κατὰ πρῶτον ἐν τῇ *Κανονικῇ* ὡς κριτήριον τῆς ἀληθείας θεωρητικῶς μὲν τὴν αἴσθησιν, πρακτικῶς δὲ (περὶ τούτου ἐν § 76) τὸ αἴσθημα τῆς ἡδονῆς καὶ τοῦ ἄλγους. Ἡ αἴσθησις εἶνε ἡ ἐνάργεια, τὸ ἀείποτε ἀληθές· περὶ αὐτῆς δὲν δυνάμεθα ν' ἀμφιβάλλωμεν χωρὶς νὰ καταστήσωμεν ἀδύνατον σὺν τῇ γνώσει καὶ τὸ πράττειν (πρβλ. σελ. 299)· καὶ αὐταὶ δὲ τῆς αἰσθήσεως αἱ ἀπάται οὐδὲν τὸ ἐναντίον ἀποδεικνύουσι, διότι τὸ σφάλμα παρ' αὐταῖς κεῖται οὐχὶ ἐν τῇ αἰσθήσει ἀλλ' ἐν τῇ κρίσει· ἡ εἰκών, ἣν ἐπιστεύομεν ὅτι ἐβλέπομεν, ἀληθῶς ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, ἀλλὰ δὲν ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι πρὸς αὐτὴν ἀντιστοιχεῖ τι ἐκτὸς ἡμῶν κείμενον (ἀλλ' ἐκ τίνος δὴ γνωρίσματος δυνάμεθα *τὰς* εἰκόνας, πρὸς ἃς ἀντιστοιχεῖ τι ἐκτὸς ἡμῶν κείμενον, νὰ διακρίνωμεν ἐκείνων, πρὸς ἃς οὐδὲν ἀντιστοιχεῖ, περὶ τούτου οὐδὲν διδασκόμεθα). Ἐκ τῶν κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεων γεννῶνται ἔννοιαι (*«προλήψεις»*), ἐὰν τὸ κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὴν αἴσθησιν προσπεσὸν ἐντυπωθῇ ἐν τῇ μνήμῃ. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἔννοιαι αὗται ἀναφέρονται εἰς προτέρας ἀντιλήψεις, εἶνε καὶ αὐταὶ ἀείποτε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀληθεῖς. Ὅθεν πρὸς ταῖς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεσιν (*«αἰσθήσεσι»*) καὶ τοῖς αἰσθήμασι (*«πάθεσι»*) δύνανται νὰ καταριθμηθῶσιν ἐν τοῖς κριτηρίοις καὶ αἱ ἔννοιαι. Καὶ ἐπειδὴ καὶ τὰ φαντάσματα γεννῶνται κατὰ τὸν Ἐπίκουρον διὰ τῆς ἐνεργείας ἐκτὸς ἡμῶν κειμένων ἐν δὲ τῇ ψυχῇ παρουσῶν εἰκόνων (πρβλ. σελ. 220) συναριθμοῦνται καὶ ταῦτα τοῖς κριτηρίοις. Μόνον ὅταν χωρήσωμεν πέρα τῆς αἰσθήσεως καθ' ἑαυτὴν καὶ σχηματίσωμεν γνώμην τινὰ (*«ὑπόληψιν»*) ἐκ τοῦ γνωστοῦ περὶ τοῦ ἀγνώστου, μόνον τότε γεννᾶται τὸ ζήτημα, ἂν ἡ δόξα αὕτη εἶνε ἀληθὴς ἢ ψευδής· ἵνα δόξα τις εἶνε ἀληθής, ἀνάγκη, ἐὰν μὲν ἀναφέρηται εἰς μέλλοντα γεγονότα, νὰ ἐπιβεβαιωθῇ ὑπὸ τῆς πείρας, ἐὰν δὲ ἐκφράζῃ τὰς κεκρυμμένας αἰτίας τῶν φαινομένων νὰ μὴ ἀναιρῆται ὑπὸ τούτων. Ὁ Ἐπίκουρος ὀνομάζει παρὰ ΔΙΟΓ. Χ, 32 τέσσαρας ὁδούς, δι' ὧν τις ἔρχεται ἀπὸ τῶν κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεων εἰς εἰκασίας (*«ἐπιτολας»*)· ἀλλ' ἐπιστημονικὴν τῆς ἐπαγωγῆς θεωρίαν δὲν πρέπει (ὡς ὁ Φιλόδημος ἤδη ἐν τῷ *«περὶ σημείων»* δεικνύει) νὰ ζητῶμεν οὔτε παρ' αὐτῷ οὔτ' ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ.

§ 75. Ἡ τοῦ Ἐπικούρου φυσική. Οἱ θεοί.

Ἡ περὶ φύσεως γνώμη τοῦ Ἐπικούρου ὁρίζεται κατὰ πρῶτον λόγον ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ν' ἀποκλείσῃ ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου πορείας πᾶσαν ἀνάμιξιν ὑπερφυσικῶν αἰτιῶν, διότι ἡ ἀνάμιξις αὕτη ἀφαιρεῖ κατ' ἀνάγκην τὸν ἄνθρωπον πᾶσαν ἐσωτερικὴν ἀσφάλειαν καὶ κρατεῖ αὐτὸν ἐν διηνεκεῖ φόβῳ. Ἐλπίζει δὲ νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ὡς ἀσφαλέστατα δι' ἐξηγήσεώς τινος τῆς φύσεως καθαρῶς μηχανικῆς· ἀναζητῶν δέ τινα τοιαύτην ἐν τοῖς ἀρχαίοις συστήμασι (διότι πρὸς σχηματισμὸν ἰδίας φυσικῆς θεωρίας οὔτε κλίσιν εἶχεν ὁ Ἐπίκουρος οὔτε τὴν δύναμιν) εὗρισκεν ὅτι οὐδεμία ἄλλη συνεφώνει πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκεῖνον πληρέστερον τῆς τοῦ Δημοκρίτου ἀτομικῆς, ἥτις καὶ πρὸς τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ, τὴν τὸν καθ' ἕκαστον μόνον ἄνθρωπον, τὸ ἄτομον εἶδος, θεραπεύουσαν, ὡς ἄριστα προσηρμόζετο, καὶ ἥτις προσέτι πρώτη εἶχε κερδήσῃ αὐτὸν ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ ἴσως ἦτο αὐτῷ καὶ ἡ μόνη ἀκριβῶς γνωστή. Συμφώνως τῷ Δημοκρίτῳ ἀποφαίνει ὁ Ἐπίκουρος ὡς πρῶτα πάν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

των τῶν ὄντων στοιχεῖα τὸ ἄτομον καὶ τὸ κενόν. Φαντάζεται δὲ τὰ ἄτομα ἀπαραλλάκτως ὡς ὁ Δημόκριτος, πλὴν ὅτι ἀποδίδωσιν εἰς αὐτὰ οὐχὶ ἁπλῶς ἀπείρους, ἀλλὰ περιωρισμένας μόνον σχήματος διαφοράς. Ἕνεκα τοῦ βάρους αὐτῶν τὰ ἄτομα πίπτουσιν ἐν τῷ κενῷ χώρῳ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν αὐτῷ πάντα (ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ἤδη ἀντεῖπεν) ἰσοταχῶς θὰ ἔπιπτον καὶ ἑπομένως δὲν θὰ συνεκρούοντο, καὶ ἐπειδὴ προσέτι αὐτὸ τὸ συμφέρον τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως ἐφαίνετο ἀπαιτοῦν τοῦτο, ἐδέξατο ὁ Ἐπίκουρος, ὅτι αὐθαιρέτως παρεγκλίνουσι κατ' ἐλάχιστον ἀπὸ τῆς καθέτου γραμμῆς τῆς πτώσεως. Τούτου δ' ἕνεκα συγκρούονται, συμπλέκονται πρὸς ἄλληλα, ἀποπάλλονται ἀπ' ἀλλήλων, ὠθοῦνται ἐν μέρει πρὸς τὰ ἄνω καὶ γεννῶνται οὕτω αἱ δινήσεις ἐκεῖναι, αἵτινες παράγουσιν ἐν τοῖς διαφορωτάτοις τοῦ ἀπείρου χώρου μέρεσι κόσμους ἀναριθμήτους, οἵτινες διὰ κενῶν διαστημάτων (*«μετακοσμίων»*, *intermundia*) ἀπ' ἀλλήλων κεχωρισμένοι ἐν ταῖς διαφορωτάταις εὑρίσκονται καταστάσεσιν, ἀλλ' οἵτινες ἐν χρόνῳ πάντες συνέστησαν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ πάλιν θὰ ἐξαφανισθῶσιν.

Ὅπως λοιπὸν τὴν σύστασιν τῶν κόσμων ἐκ καθαρῶς μηχανικῶν αἰτιῶν προελθοῦσαν ἐθεώρει, οὕτω τὴν μεγίστην ἀξίαν ἀποδίδωσιν εἰς τοῦτο, ὅτι καὶ πᾶν τὸ καθ' ἕκαστον ἐν τῷ κόσμῳ ἐξηγεῖται ὅλως μηχανικῶς, ἀποκλειομένων τῶν τελεολογικῶν λόγων. Πῶς ὅμως πρέπει νὰ ἐξηγηθῶσι, περὶ τούτου ἥκιστα φροντίζει. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχωμεν βεβαιότητα περὶ οἱουδήτινος, ὅτι ἔχει τὰς φυσικὰς αὐτοῦ αἰτίας, ποῖαι δ' εἶνε αὗται, τοῦτο ὀλίγην ἔχει σημασίαν. Ὁ Ἐπίκουρος καταλείπει μᾶλλον ἡμῖν τὴν ἐκλογὴν μεταξὺ πασῶν τῶν δυνατῶν ὑποθέσεων πρὸς ἐξήγησιν τῶν καθ' ἕκαστον φαινομένων τῆς φύσεως καὶ δὲν ἀποκρούει οὐδὲ οὕτως ὀφθαλμοφανεῖς ἀτοπίας, οἷα εἶνε ἡ παραδοχὴ ὅτι ἀληθῶς ἡ Σελήνη αὔξεται καὶ φθίνει· ὅτι ὁ Ἥλιος δὲν εἶνε μείζων τοῦ ὁρωμένου ἢ εἶνε κατὰ μικρὸν μόνον μείζων διισχυρίσατο αὐτός τε καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἀμεταπείστως, ἵνα διαφυλάξῃ βεβαίως ἀκεραίαν τὴν ἀξιοπιστίαν τῶν αἰσθήσεων.

Τὰ ἔμψυχα ὄντα προῆλθον, κατὰ τὸν Ἐπίκουρον, τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς γῆς καὶ εὑρίσκοντο ἐν αὐτοῖς τὸ πρῶτον παντὸς εἴδους παράδοξα πλάσματα, ἀλλὰ διετηρήθησαν μόνα τὰ βιώσιμα (πρβλ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σελ. 64). Περὶ τῆς πρώτης καταστάσεως καὶ τῆς κατ' ὀλίγον ἀναπτύξεως τῶν ἀνθρώπων εὑρίσκονται παρὰ Λουκρητίῳ (V, 922 κ. ἑφ.) χαρίεσσαι καὶ συνεταὶ εἰκασίαι. Τῶν ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων ἡ ψυχὴ συνίσταται οὐ μόνον ἐκ μορίων πυρός, ἀέρος καὶ πνεύματος, ἀλλὰ καὶ ἔκ τινος ἰδιοφυοῦς πολλῷ ἔτι λεπτοτέρας καὶ μᾶλλον εὐκινήτου ὕλης, ἥτις εἶνε ἡ αἰτία τῆς αἰσθήσεως καὶ κατάγεται ἀπὸ τῆς ψυχῆς τῶν γονέων. Ἀλλὰ τῇ ἀλόγῳ ψυχῇ προστίθεται παρὰ τῷ ἀνθρώπῳ τὸ λογικὸν μέρος, ὅπερ (ὡς τὸ «*ἡγεμονικὸν*» τῶν Στωϊκῶν) ἔχει τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἐν τῷ θώρακι, ἐνῷ ἐκείνη εἶνε παρεσπαρμένη καθ' ὅλον τὸ σῶμα. Κατὰ τὸν θάνατον διασκορπίζονται τὰ ψυχικὰ ἄτομα, διότι δὲν συγκρατοῦνται πλέον ὑπὸ τοῦ σώματος· τοῦτο δ' ἀκριβῶς εὑρίσκει ὁ Ἐπίκουρος λίαν παρήγορον, διότι μόνη ἡ πεποίθησις, ὅτι μετὰ θάνατον δὲν ὑπάρχομεν πλέον, δύναται ν' ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς ἐντελῶς ἀπὸ τῆς φρίκης τοῦ Ἅδου. — Ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ψυχῆς ἑρμηνεύονται συμφώνως πρὸς τὸν Δημόκριτον οὐ μόνον αἱ κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεις ἐξ ἐπαφῆς τινος τῆς ψυχῆς μετὰ τῶν εἰκόνων (*«εἰδώλων»*), τῶν ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν σωμάτων ἀπολυομένων καὶ διὰ τῶν αἰσθήσεων εἰς τὴν ψυχὴν ἀφικνουμένων, ἀλλ' ἡ αὐτὴ ἐξήγησις ἐφαρμόζεται προσέτι καὶ ἐπὶ τῶν φαντασμάτων (*«φαντασικῶν ἐπιβολῶν τῆς διανοίας»*)· πλὴν ὅτι παρὰ τούτοις ἐφάπτονται τῆς ψυχῆς, κατ' αὐτόν, εἰκόνες, ὧν τὰ πράγματα δὲν ὑπάρχουσι πλέον, ἢ ἐσχηματίσθησαν τὸ πρῶτον ἐν τῷ ἀέρι ἐκ τῆς ἀναμίξεως πολυειδῶν εἰδώλων ἢ ἐκ νέων συνθέσεων ἀτόμων. Διὰ τῶν κινήσεων, ἃς γεννῶσιν ἐν τῇ ψυχῇ αἱ εἰς αὐτὴν εἰσδύουσαι εἰκόνες, προκαλοῦνται ἐκ νέου καὶ προγενέστεραι τῆς ψυχῆς κινήσεις καὶ τοῦτο εἶνε ἡ μνήμη. Ἐκ τῆς συνδέσεως εἰκόνος τινὸς τῆς μνήμης μετά τινος κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεως γεννᾶται ἡ δόξα καὶ μετ' αὐτῆς τὸ δυνατὸν τῆς πλάνης (πρβλ. σελ. 217). Ἡ βούλησις ἀποτελεῖται ἐκ κινήσεων, αἵτινες ὑπὸ φαντασιῶν ἐν τῇ ψυχῇ διεγειρόμεναι μεταβαίνουσιν ἀπ' αὐτῆς εἰς τὸ σῶμα. Τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως παραδέχεται ὁ Ἐπίκουρος ἀδιστάκτως ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς ἔννοιαν καὶ ἀντιλέγει σφοδρῶς κατὰ τοῦ πεπρωμένου τῆς Στοᾶς. Βαθυτέρας δὲ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ψυχολογικῆς ἐρεύνης οὐδὲν ἴχνος εὑρίσκεται παρ' αὐτῷ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Διὰ τῆς φυσικῆς ταύτης ἐλπίζει λοιπὸν ὁ Ἐπίκουρος ὅτι ἐποίησεν ἐκ ποδῶν ἐς ἀεὶ μετὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ θανάτου φόβου καὶ τὸν ἀπὸ τῶν θεῶν. Τὴν πρὸς τοὺς θεοὺς πίστιν δὲν θέλει βεβαίως νὰ ἐγγίσῃ τὸ μὲν διότι ἡ καθολικότης τῆς πίστεως ταύτης φαίνεται αὐτῷ ἀποδεικνύουσα, ὅτι θεμελιοῦται ἐπ' ἀληθοῦς ἐμπειρίας, ὅτι αἱ εἰκόνες, ὧν τῇ ἐμφανίσει μόνον δύναται (κατὰ τἀνωτέρω) νὰ ἑρμηνεύσῃ αὐτήν, προέρχονται ἐν μέρει τοὐλάχιστον ἀπὸ πραγματικῶν ὄντων, εἶνε κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεις καὶ οὐχὶ ἁπλᾶ φαντάσματα· τὸ δὲ διότι εἶνε ἰδία αὐτοῦ ἀνάγκη νὰ θεωρῇ τὸ περὶ τῆς εὐδαιμονίας ἰδεῶδες αὐτοῦ ἐν τοῖς θεοῖς πράγματι ὑπάρχον. Ἀλλὰ τὰς κρατούσας περὶ τῶν θεῶν δόξας ἐν μέρει μόνον δύναται νὰ ἐπιδοκιμάσῃ καὶ σφοδρὸς ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὸν κόσμον. Πολλοὺς θεοὺς παραδέχεται βεβαίως καὶ αὐτός, ὑπάρχουσι μάλιστα κατ' αὐτὸν ἀναρίθμητοι θεοί, θεωρεῖ δὲ ὡς ἀφ' ἑαυτοῦ νοητόν, ὅτι ἔχουσι τὴν νοητῶς καλλίστην μορφήν, τὴν ἀνθρωπίνην. Ἀπονέμει αὐτοῖς καὶ τὴν τοῦ γένους διαφοράν, τὴν ἀνάγκην τῆς τροφῆς, τὴν γλῶσσαν, μάλιστα δὲ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἀλλ' ἡ μακαριότης καὶ ἡ ἀφθαρσία τῶν θεῶν, οἱ δύο οὗτοι θεμελιώδεις ὁρισμοὶ τῆς περὶ θεοῦ ἐννοίας αὐτοῦ, ἀπαιτοῦσιν, ὡς αὐτὸς φρονεῖ, ἵνα οἱ θεοὶ ἀντὶ τῆς παχυλῆς ἡμῶν σαρκὸς ἔχωσι λεπτὰ φωτεινὰ σώματα καὶ μετὰ τούτων κατοικῶσιν ἐν τοῖς μετακοσμίοις (intermundiis), διότι ἄλλως θὰ διεταράσσοντο ἐν τῇ μακαριότητι αὐτῶν συγκαταστρεφόμενοι καὶ αὐτοὶ μετὰ τῶν κόσμων, ἐν οἷς θὰ διέμενον, καὶ ἐπηρεαζόμενοι ὑπὸ τῆς προσδοκίας ταύτης τῆς τύχης. Ἀλλ' ἡ μακαριότης αὕτη ἀπαιτεῖ ὡσαύτως, ἵνα μὴ ἐπιβαρύνωνται ὑπὸ τῆς περὶ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων φροντίδος, ἣν ἡ περὶ προνοίας πίστις ἐπιτίθησιν αὐτοῖς· ἔτι δὲ μᾶλλον ἀπαραίτητος εἶνε ἡ παραδοχὴ αὕτη ὑπὲρ τῆς ψυχικῆς ἠρεμίας τῶν ἀνθρώπων, ἥτις οὐδένα ἔχει ἄλλον φοβερώτερον ἐχθρὸν ἢ τὴν δόξαν ὅτι ἀνώτεραι δυνάμεις ἀναμιγνύονται ἐν τῇ τοῦ κόσμου παρείᾳ. Ὁ Ἐπίκουρος ἄρα εἶνε ἄσπονδος πολέμιος τῆς πίστεως ταύτης, ὑφ' οἱονδήποτε σχῆμα καὶ ἂν ἐμφανίζηται. Ἐν ᾧ τὴν τοῦ λαοῦ θρησκείαν μόνον ἐκ τῆς ἀμαθίας καὶ πρὸ πάντων ἐκ τοῦ φόβου θεωρεῖ προελθοῦσαν, εὑρίσκει τὴν περὶ προνοίας καὶ τοῦ πεπρωμένου διδασκαλίαν τῶν Στωϊκῶν, ἃ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὴ καὶ ὑπὸ τῆς πραγματικῆς τοῦ κόσμου ποιότητος ἀναιροῦνται, ἔτι ἀπελπιστικωτέραν τῶν ἀτοπιῶν τῆς μυθολογίας. Ὡς τὸν ἀθάνατον τοῦ Ἐπικούρου ἄθλον ἐξυμνοῦσιν οἱ θαυμασταὶ αὐτοῦ (ὡς ὁ Λουκρήτ. I, 62 κ. ἑφ.) τοῦτο, ὅτι ἀπήλλαξε τὴν ἀνθρωπότητα τῆς πλάνης ταύτης, τοῦ πέζοντος αὐτὴν φόβου τῶν θεῶν (religio), ἐν ᾧ συγχρόνως ἐπαινοῦσι τὴν εὐσέβειαν αὐτοῦ καὶ τὴν συμμετοχὴν τῆς καθεστώσης λατρείας τοῦ θείου.

§ 76. Ἡ τοῦ Ἐπικούρου ἠθική.

Ὅπως ἀπέφηνεν ὁ Ἐπίκουρος ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ τὰ ἄτομα ὡς τὸν λόγον πάσης ὑπάρξεως, οὕτως ἀποφαίνει ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτοῦ τὰ ἄτομα εἴδη, τοὺς καθ' ἕκαστον ἀνθρώπους, ὡς τὸν σκοπὸν πάσης πράξεως. Ὁ πρὸς τὴν διάγνωσιν τῶν *ἀγαθῶν* καὶ *κακῶν* «*κανὼν*» εἶνε ἡ αἰσθητικὴ ἡμῶν δύναμις («*πάθος*» πρβλ. 217 κ.ἑφ.)· τὸ μόνον ἀνυπόθετον ἀγαθόν, πρὸς ὃ πάντα τὰ ἔμψυχα ὄντα σπεύδουσιν, εἶνε ἡ ἡδονή, τὸ μόνον ἀνυπόθετον κακόν, ὅπερ πάντα ἀποφεύγουσιν, εἶνε τὸ ἄλγος. Ὅθεν ὁ Ἐπίκουρος συμφωνῶν τῷ Ἀριστίππῳ θεωρεῖ καθόλου τὴν ἡδονὴν ὡς τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς πράξεως ἡμῶν. Ἀλλὰ διὰ τούτων δὲν ἀποβλέπει ὁ Ἐπίκουρος πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους ἡδονὰς καθ' ἑαυτὰς θεωρουμένας, ἀλλὰ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ὅλου βίου. Τὰς ἐπὶ μέρους ἡδονὰς καὶ λύπας πρέπει νὰ κρίνωμεν κατὰ τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν. Ὁ Ἐπίκουρος φρονεῖ περαιτέρω ὅτι ἡ κυρία τῆς ἡδονῆς σημασία συνίσταται μόνον ἐν τῇ πληρώσει χρείας τινὸς καὶ ἐπομένως ἐν τῇ ἀπομακρύνσει ἄλγους τινός. Ὁ τελικὸς ἡμῶν σκοπὸς εἶνε οὐχὶ ἡ θετικὴ ἡδονή, ἀλλ' ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ ἄλγους, οὐχὶ ἡ κίνησις τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἡ ἠρεμία αὐτῆς. Καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ κυριώτατος ὅρος τῆς ψυχικῆς ἠρεμίας κεῖται ἐν αὐτῇ τῇ ψυχικῇ ἡμῶν καταστάσει, θεωρεῖ ὁ Ἐπίκουρος τὴν τῆς διανοίας ἡδονὴν καὶ τὸ ἄλγος τοῦ νοῦ πολλῷ σπουδαιότερα τῶν σωματικῶν. Διότι ὅσον καθαρῶς καὶ ἀποτόμως καὶ ἂν ἐκφράζῃ (εἰ καί τινες ἐκφράσεις ἄλλως ἠχοῦσιν), ὅτι πᾶσα ἡδονὴ καὶ ἄλγος ἐπὶ τέλους ἀπὸ σωματικῶν καταστάσεων κατάγονται, ὅμως παρατηρεῖ ὅτι ἐπὶ τοῦ σώματος ἐπενεργοῦσι μόνον αἱ παροῦσαι ἡδοναὶ καὶ λῦπαι, ἐπὶ τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ψυχῆς τοὐναντίον καὶ αἱ παρελθοῦσαι καὶ αἱ μέλλουσαι· ταῦτα δὲ τὰ ἐπὶ τῆς μνήμης, ἐλπίδος ἢ φόβου στηριζόμενα συναισθήματα εἶνε κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ τοσούτῳ ἰσχυρότερα, ὥστε νομίζει ἑαυτὸν δικαιούμενον νὰ ἐγκωμιάζῃ τὴν σωματικῶν παθῶν ὑπερτέραν δύναμιν τῆς διανοίας οὕτως ἀπολύτως καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ὑπερβολῆς, ὡς οἱ Κυνικοὶ καὶ οἱ Στωϊκοί· διότι αἱ μὲν ὀξύταται ἀλγηδόνες ὀλίγον μόνον διαρκοῦσι καὶ ταχέως ἐπιφέρουσιν εἰς τὴν ζωὴν τὸ τέλος, τὰς δ' ἧττον ὀξείας εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπομείνωμεν καὶ νὰ ὑπερνικήσωμεν δι' ὑπερτέρων διανοητικῶν ἀπολαύσεων.

Ἁπλοῦς μόνον ὅρος τῆς ψυχικῆς ἠρεμίας εἶνε ἡ *ἀρετή*· ἀλλ' ὅμως τοιοῦτος ἀπαραίτητος ὅρος αὐτῆς, ὥστε καὶ κατὰ τὸν Ἐπίκουρον ἡ εὐδαιμονία εἶνε ἀναποσπάστως μετ' αὐτῆς συνημμένη, εἰ καὶ τὸ σύστημα αὐτοῦ ἥκιστα ἐπιτρέπει αὐτῷ ν' ἀπονείμῃ τῇ ἀρετῇ αὐτοτελῆ τινα ἀξίαν. Ἡ φρόνησις ἀπαλλάττει ἡμᾶς τῶν προλήψεων, αἵτινες ταράττουσιν ἡμᾶς, τῶν κενῶν φαντασμάτων καὶ ἐπιθυμιῶν, διδάσκει ἡμᾶς τὴν ἀληθῆ τοῦ ζῆν τέχνην. Ἡ ἐγκράτεια διασώζει ἡμᾶς διὰ τῆς ὀρθῆς σχέσεως πρὸς τὴν ἡδονὴν καὶ τὸ ἄλγος, ἡ ἀνδρεία διὰ τῆς καταφρονήσεως τοῦ θανάτου καὶ τῶν ἀλγηδόνων πρὸ παθημάτων. Τῇ δικαιοσύνῃ ὀφείλομεν, ὅτι τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἠρεμίαν οὐδεὶς τιμωρίας φόβος διαταράττει. Αὐτὸς ὁ Ἐπίκουρος διῆγε βίον παραδειγματικὸν καὶ αἱ ῥῆτραι αὐτοῦ δεικνύουσιν οὐχὶ σπανίως ἀγνότητα ψυχῆς, ἥτις χωρεῖ πολὺ πέρα τῆς ἀνεπαρκοῦς ἐπιστημονικῆς θεμελιώσεως αὐτῆς. Τὸ περὶ τοῦ *σοφοῦ* ἰδεῶδες αὐτοῦ προσεγγίζει πολὺ τῷ τῶν Στωϊκῶν. Ἐὰν μὴ ἀπαιτῇ ἀπὸ τοῦ σοφοῦ μήτε τῶν Στωϊκῶν τὴν ἀπάθειαν μήτε τὴν ἀποχὴν ἀπὸ πάσης ἀπολαύσεως, ἀλλ' ὅμως παρίστησιν αὐτὸν οὕτως ἐντελῶς τῶν ἑαυτοῦ ἐπιθυμιῶν κρατοῦντα, ὥστε οὐδέποτε αὗται παράγουσιν αὐτὸν εἴς τι ἄτοπον· περιγράφει δ' αὐτὸν οὕτως ἀνεξάρτητον παντὸς ἐξωτερικοῦ, τὴν εὐδαιμονίαν αὐτοῦ τόσον τελείαν καὶ τὴν σοφίαν αὐτοῦ τόσον ἀναφαίρετον, ὥστε λέγει περὶ αὐτοῦ, ὡς οἱ Στωϊκοὶ περὶ τοῦ ἑαυτῶν σοφοῦ, ὅτι αὐτὸς ζῇ ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις καὶ ὅτι καὶ μόνον ὕδωρ καὶ ἄρτον ἔχων δύναται καὶ πρὸς τὸν Δία νὰ διαγωνισθῇ ὑπὲρ εὐδαιμονίας.

Συμφώνως πρὸς τὸ ἰδεῶδες τοῦτο οἱ βιωτικοὶ τοῦ Ἐπικούρου κανόνες καταστοχάζονται κατὰ πρῶτον λόγον τούτου, ἵνα δῆλα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δὴ διὰ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ προλήψεων καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐπιθυμιῶν πορίσωσι τῷ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπῳ ὡς τοιούτῳ βίον καθ' ἑαυτὸν εὐάρεστον καὶ ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀνεξάρτητον. Ὡς διῆγεν αὐτὸς βίον σφόδρα μέτριον καὶ ὀλιγαρκῆ, οὕτω καὶ προέτρεπε πρὸς αὐτάρκειαν· διότι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν φυσικῶν ἐπιθυμιῶν τινὲς μόνον ἀναφέρονται εἰς τὸ ἀναγκαῖον, αἱ δὲ πλεῖσται εἶνε παρὰ φύσιν καὶ μάταιαι. Εἰς τὰς τελευταίας καταλέγει ὁ Ἐπίκουρος ἰδίως τὴν ὁρμὴν πρὸς δόξαν καὶ τιμάς. Καταστολήν τινα τῶν κατ' αἴσθησιν ὁρμῶν δὲν ἀπαιτεῖ τούτου ἕνεκα, καὶ ἀφθονωτέραν προσέτι τοῦ βίου ἀπόλαυσιν δὲν θέλει ν' ἀπαγορεύσῃ· ἀλλὰ πολὺς ἔγκειται πρὸς τοῦτο, ὅτι δὲν πρέπει τις νὰ ἐξαρτήσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν πραγμάτων τούτων· διότι τὸ κύριον εἶνε οὐχὶ τὸ ὀλίγοις χρῆσθαι, ἀλλὰ τὸ ὀλίγων δεῖσθαι. Καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ζωὴν δὲν πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ δεσμεύῃ ἑαυτὸν ἀπολύτως. Ὁ Ἐπίκουρος ἐπιτρέπει αὐτῷ ν' ἀποφεύγῃ ἀφόρητα παθήματα δι' ἑκουσίου θανάτου, ἀλλὰ φρονεῖ ὅτι τοιαύτη περίστασις δὲν θέλει εὐκόλως ἐπέλθῃ. Δυσκολώτερον καθίσταται τῷ Ἐπικούρῳ τὸ θεμελιῶσαι τὴν ἀνάγκην καὶ σπουδαιότητα τῆς ἀνθρωπίνης *συμβιώσεως*. Τὸ σύστημα αὐτοῦ ἠνέῳξεν αὐτῷ μίαν μόνην ὁδὸν πρὸς τοῦτο, τὴν στάθμησιν τῶν πλεονεκτημάτων, ἅπερ προσγίνονται τοῖς ἀνθρώποις ἐκ τῆς μετ' ἀλλήλων συνενώσεως· καὶ αὐτὰ δὲ ταῦτα ζητεῖ ὁ φιλόσοφος, ὁ τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν ἐν τῇ ἀπὸ διαταράξεων ἀπαλλαγῇ τιθέμενος, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ προστασίᾳ ἀπὸ προσβολῶν ἢ ἐν τῷ θετικῷ προβιβασμῷ τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου διὰ ἠθικῆς συμβιώσεως. Τοῦτο ἰσχύει παρ' αὐτῷ κυρίως περὶ τῆς *πολιτείας*. Ὁ σκοπὸς παντὸς νόμου εἶνε ἡ ἐξασφάλισις τῆς κοινωνίας κατὰ τῆς ἀδικίας, ἀφ' ἧς μόνοι οἱ φρόνιμοι ἀπέχονται ὡς γινώσκοντες τὸ βλαβερὸν αὐτῆς, οἱ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀνάγκη ν' ἀποτραπῶσι ταύτης διὰ ποινῶν. Τὸ ἀπολαύειν ταύτης τῆς ἀσφαλείας ἄνευ διαταράξεως τῆς ἡσυχίας διὰ πόνων καὶ κινδύνων, οὓς ὁ πολιτευόμενος δὲν δύναται ν' ἀποφύγῃ, φαίνεται τῷ φιλοσόφῳ ὡς τὸ πάντων εὐκταιότατον. Ὅθεν συνίστησιν ἀληθῶς τὴν εἰς τοὺς νόμους ὑπακοήν, διότι ὁ παραβάτης τοῦ νόμου οὐδέποτε εἶνε ἀπηλλαγμένος τοῦ ἀπὸ τῆς κολάσεως φόβου· ἀλλὰ κρεῖττον ὑπολαμβάνει τὸ ἀπέχεσθαι τοῦ πολιτικοῦ βίου,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐὰν μὴ περιστάσεις ἐξαιρετικαὶ ἕτερόν τι ἀπαιτῶσι· σύμβολον αὐτοῦ εἶνε τὸ «*λάθε βιώσας*». Καὶ περὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου καὶ τοῦ γάμου ἐκφράζει ἐνδοιασμούς. Πολλῷ ζωηροτέρα ὑπῆρχε παρ' αὐτῷ καὶ τῇ σχολῇ αὐτοῦ ἡ πρὸς τὴν φιλίαν κλίσις· καὶ ὅσον ἐνδεῶς καὶ ἂν ἠχῇ, ὅταν ὁ Ἐπίκουρος τὴν σχέσιν ταύτην μόνον ἐπὶ τῆς ἀξίας τῆς ἀμοιβαίας ὑποστηρίξεως καὶ τοῦ ἐκ ταύτης πηγάζοντος συναισθήματος τῆς ἀσφαλείας γινώσκῃ νὰ θεμελιοῖ, πράγματι ὅμως ἐχώρει πολὺ πέρα τῶν περιορισμῶν τούτων· τῶν Ἐπικουρείων αἱ φιλίαι εἶνε πολυθρύλητοι ὡς αἱ τῶν Πυθαγορείων καὶ τὴν λεγομένην κοινοκτημοσύνην τῶν Πυθαγορείων ἀπέρριπτεν ὁ Ἐπίκουρος ἁπλῶς διότι τοιαύτη τις διαρρύθμισις μεταξὺ φίλων εἶνε περιττή. Ἀλλὰ δὲν θὰ συνῆδε πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἐπικούρου, ἂν περιώριζε τὴν εὔνοιαν αὐτοῦ ἐν μόνῳ τῷ κύκλῳ τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ φίλων, πολλῷ μᾶλλον ἐπαινεῖται αὐτοῦ καὶ ἄλλων τινῶν ἀνδρῶν τῆς σχολῆς αὐτοῦ πραότης τις καὶ φιλανθρωπία· παρ' αὐτῷ δ' ἐκδηλοῦνται ταῦτα πλὴν ἄλλων ἐν τῇ προτάσει, «*τὸ εὖ ποιεῖν ἥδιόν ἐστι τοῦ πάσχειν*».

III. Η ΣΚΕΨΙΣ

§ 77. Ὁ Πύρρων καὶ οἱ Πυρρώνειοι.

Μικρὸν τῆς ἱδρύσεως τῆς στωϊκῆς καὶ ἐπικουρείου σχολῆς προγενεστέρα ἔρχεται ἡ τῆς πυρρωνείου, ἥτις κατὰ τὴν πρακτικὴν αὐτῆς τάσιν ἐγγὺς ἐκείναις ἵσταται, ἀλλὰ τοῦ σκοποῦ τούτου ζητεῖ νὰ ἐπιτύχῃ οὐχὶ δι' ὡρισμένης τινὸς ἐπιστημονικῆς πεποιθήσεως, ἀλλ' ἀντιστρόφως διὰ τῆς ἀποχῆς ἀπὸ πάσης τοιαύτης πεποιθήσεως. Πύρρων ὁ Ἠλεῖος εἶχεν ἤδη πιθανῶς γνῶσιν τῶν δογμάτων τῆς ἡλιακῆς καὶ ἐρετρικῆς σχολῆς, ὅτε μετὰ τοῦ Ἀναξάρχου (σελ. 71) συνεξεστράτευσε τῷ Ἀλεξάνδρῳ πρὸς τὰς ἀνατολικὰς χώρας. Βραδύτερον ἐν τῇ ἑαυτοῦ πατρίδι, ἔνθα ἔζη πενόμενος ἀλλ' ὑπὸ πάντων τιμώμενος, ἵδρυσεν ἰδίαν σχολήν, ἥτις ὅμως μικρὰν μόνον διάδοσιν ἔσχεν. Ἔζησε δὲ περὶ τὰ 90 ἔτη καὶ φαίνεται ἀποθανὼν περὶ τὰ 270/5 π. Χ. Συγγράμματα δὲν κατέλιπε· τὰ δόγματα αὐτοῦ ἐγίνωσκον ἤδη οἱ πλαιοὶ μόνον ἐκ τῶν τοῦ μαθητοῦ αὐ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τοῦ *Τίμωνος* τοῦ Φλιασίου, ὅστις βραδύτερον ἐν Ἀθήναις ἔζη καὶ ἀπέθανεν ἐνταῦθα ἐνενηκοντούτης σχεδὸν καὶ αὐτὸς μετὰ τὸ 241 π. Χ.

Ἵν' εὐδαιμόνως τις ζήσῃ, ὀφείλει κατὰ τὸν Τίμωνα (π. ΕΥ-ΣΕΒ. Προπ. εὐαγγ. XIV, 18) τρία τινὰ σαφῶς νὰ γινώσκῃ: ποία τῶν πραγμάτων ἡ φύσις, πῶς ἡμεῖς πρὸς αὐτὰ πρέπει νὰ διακείμεθα καὶ ποίαν ἡμῖν παρέχει ὠφέλειαν αὕτη ἡ πρὸς αὐτὰ σχέσις ἡμῶν.

Πρὸς τὰ δύο πρῶτα τῶν ζητημάτων τούτων δύναταί τις ν' ἀποκρίνηται, ὅτι τῶν πραγμάτων ἡ φύσις εἶνε ἡμῖν παντελῶς ἄγνωστος, διότι ἡ αἴσθησις δὲν δεικνύει ἡμῖν τὰ πράγματα ὡς εἶνε, ἀλλὰ μόνον ὡς ἡμῖν φαίνονται, ἀλλ' αἱ δόξαι ἡμῶν εἶνε ὅλως ὑποκειμενικαί· ὅτι ἐπομένως οὐδέποτε ἐπιτρέπεται νὰ ἰσχυριζώμεθά τι (*«οὐδὲν ὁρίζειν»*), νὰ λέγωμεν «τοῦτο *εἶνε* οὕτω», ἀλλὰ μόνον «τοῦτο *ἐμοὶ* φαίνεται οὕτω», ὅτι τὸ ἐπέχειν τὴν κρίσιν, ἡ *«ἐποχὴ»* (καὶ *«ἀφασία, ἀκαταληψία»*) εἶνε ἡ μόνη ὀρθὴ πρὸς τὰ πράγματα σχέσις. Ἐὰν δὲ τηρήσωμεν τὴν σχέσιν ταύτην, προκύπτει ἀφ' ἑαυτῆς, ὡς ὁ Τίμων φρονεῖ, ἡ ἀταραξία ἢ ἀπάθεια. Διότι ὅστις ἀπέγνω νὰ μάθῃ τι περὶ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων, οὗτος δὲν δύναται νὰ ἀπονείμῃ ἀνωτέραν ἀξίαν τούτῳ ἢ ἐκείνῳ· οὗτος δὲν θὰ πιστεύῃ, ὅτι ὑπάρχει τι καθ' ἑαυτὸ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἀλλὰ θὰ ἀναφέρῃ μᾶλλον τὰς ἐννοίας ταύτας εἰς τὸν νόμον καὶ τὸ καθεστώς· οὗτος πρὸς πᾶν ἄλλο ἀδιάφορος ὢν θὰ ἐπιζητῇ μόνην τὴν ὀρθὴν τῆς ψυχῆς διάθεσιν ἢ τὴν ἀρετὴν καὶ θὰ εὕρῃ οὕτω μετὰ τῆς ἠρεμίας τῆς ψυχῆς καὶ τὴν εὐδαιμονίαν. Ἐφ' ὅσον ὅμως εἶνε ἠναγκασμένος νὰ πράττῃ, θὰ ἀκολουθῇ τῇ πιθανότητι, τῇ φύσει καὶ τῷ καθεστῶτι. Εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ὅμως θεμελίωσιν τῶν δογμάτων τούτων φαίνεται ὁ Πύρρων ὅτι δὲν εἰσῆλθε βαθύτερον εἰς τὰ καθ' ἕκαστον· οἱ δέκα σκεπτικοὶ τρόποι, οὓς μεταγενέστεροι αὐτῷ ἀποδιδοῦσιν, εἶνε βεβαίως τοῦ Αἰνησιδήμου (§ 89.). Τοῦ Τίμωνος ὀνομάζονται προσέτι μαθηταί τινες καὶ ἑνὸς τούτων ὡσαύτως εἷς μαθητής. Οὗτοι δὲ ὑπῆρξαν καὶ αἱ τελευταῖαι παραφυάδες τῆς πυρρωνείου σκέψεως· ἀντ' αὐτῆς πκρέστη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 3 αἰῶνος ἡ ἀκαδημαϊκή.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 78. Ἡ νέα Ἀκαδήμεια.

Ὁ τὴν Ἀκαδήμειαν εἰς τὴν νέαν ταύτην ὁδὸν εἰσαγαγὼν εἶνε *Ἀρκεσίλαος* ὁ ἐκ Πιτάνης τῆς Αἰολίδος (315 μέχρι τοῦ 241/0 π.Χ.), ὁ διάδοχος τοῦ Κράτητος (σελ. 144.). Τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ γινώσκομεν ἀτελῶς μόνον, καὶ ἐπειδὴ οὐδὲν ἔγραψεν, ἐγίνωσκον αὐτὴν καὶ αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ ἐξ ἐμμέσων μόνον πηγῶν. Ὁ Ἀρκεσίλαος, ὡς ὁ *Κικέρων* De orat. III, 18, 67 λέγει, δὲν ἀπεδέχετο ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ πορισθῶμεν γνῶσίν τινα διὰ τῶν αἰσθήσεων ἢ τοῦ νοῦ (sensibus aut animo)· τὸν κύριον δὲ σκοπὸν τῶν προσβολῶν αὐτοῦ ἀπετέλει τοῦ Ζήνωνος ἡ διδασκαλία περὶ τῆς καταληπτικῆς φαντασίας. Κατ' αὐτῆς ἐπήγετο ὁ Ἀρκεσίλαος πλήν τινων τυπικῶν μᾶλλον ἐνδοιασμῶν ὡς κυρίαν μομφὴν ταύτην, ὅτι δὲν ὑπάρχουσι δόξαι, αἵτινες ἐδύναντο νὰ ἔχωσιν ἀσφαλὲς τῆς ἑαυτῶν ἀληθείας καθ' ἑαυτὴν γνώρισμα, ὡς τοῦτο διὰ διαφόρων στροφῶν ἀκριβέστερον ἐζήτει ν' ἀποδείξῃ. Καὶ πρὸς τὴν φυσικὴν καὶ τὴν θεολογίαν τῶν Στωϊκῶν φαίνεται ὅτι ἤγειρεν ἀντιρρήσεις. Ἰσχυρίζετο κατὰ ταῦτα μετὰ τοῦ Πύρρωνος, ὅτι οὐδὲν ἡμῖν ὑπολείπεται ἢ τὸ ἐπέχειν, ἡ *ἐποχή*. Ἐνέμεινε δ' ἐν τῇ ἀρχῇ ταύτῃ οὕτως αὐστηρῶς, ὥστε καὶ τὸ ἀξίωμα ἔτι ἐκεῖνο δὲν ἤθελε νὰ παραστήσῃ ὡς γνῶσιν. Ἔτι ἀπιστότερον εἶνε, ὅτι δῆθεν ἡ σκέψις αὐτοῦ μόνον ὡς προπαρασκευὴ πρὸς τὸν πλατωνικὸν δογματισμὸν ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ. Ἀλλ' ὅτι ὅμως μετὰ τῆς γνώσεως καὶ τὸ δυνατὸν τῆς πράξεως ἔπρεπε ν' ἀπορριφθῇ δὲν παρεδέχετο· διότι ἡ δόξα τίθησι τὴν βούλησιν εἰς κίνησιν ἔτι καὶ τότε, ἐάν τις αὐτὴν μὴ θεωρῇ ὡς γνῶσιν, καί, ἵνα πράττῃ τις λογικῶς, ἀρκεῖ νὰ ἀκολουθῇ τῇ πιθανότητι, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ ὕψιστον κριτήριον πρὸς τὸν πρακτικὸν βίον.

Τὸν Ἀρκεσίλαον διεδέξατο ἐν τῇ διδασκαλικῇ ἕδρᾳ *Λακύδης* ὁ Κυρηναῖος. Οὗτος ζῶν ἔτι παρέδωκε (215/4 π. Χ.) τὴν σχολαρχίαν τοῖς Φωκεῦσι *Τηλεκλεῖ* καὶ *Εὐάνδρῳ*, οὓς διεδέξατο ὁ *Ἡγησίνους* (Ἡγησίλαος). Ἀλλ' οὔτε περὶ τούτων οὔτε περὶ τῶν λοιπῶν Ἀκαδημαϊκῶν, τῶν κατὰ τούτους τοὺς χρόνους ὀνομαζομένων, εἶνέ τι πλέον γνωστὸν ἢ τοῦτο τὸ γενικόν, ὅτι αὐτοὶ ἔμειναν πιστοὶ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Ἀρκεσιλάου διανοιχθείσῃ ὁδῷ. Πολλῷ σπουδαιότερος

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε ὁ Καρνεάδης, ὅστις διὰ τοῦτο βεβαίως ὀνομάζεται καὶ ὁ ἱδρυτὴς τῆς τρίτης ἢ νέας Ἀκαδημείας, ἐν ᾧ ὁ μὲν Ἀρκεσίλαος ὁ τῆς δευτέρας ἢ μέσης καλεῖται, ὁ δὲ Φίλων καὶ ὁ Ἀντίοχος (§ 81) οἱ τῆς τετάρτης καὶ πέμπτης ἱδρυταί. Ὁ ἀγχίνους καὶ σοφός, καὶ διὰ τὴν μεγάλην τῶν λόγων δεινότητα ἐξέχων ἀνὴρ ἐγεννήθη τῷ 213/4 π. Χ. ἐν Κυρήνῃ, προέστη τῆς σχολῆς πιθανῶς μακρὸν ἤδη χρόνον πρὸ τοῦ 156, ὅτε μετὰ τῆς τῶν φιλοσόφων πρεσβείας (σελ. 190) ἦλθεν εἰς Ῥώμην, καὶ διετέλεσε προϊστάμενος τὰ μάλιστα ἐνδόξως καὶ καρποφόρως μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ τῷ 129 π. Χ. Συγγράμματα δὲν κατέλιπεν. Ἡ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἔκθεσις ἦτο ἔργον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ἰδίως τοῦ *Κλειτομάχου*.—Ἡ διδακτικὴ τοῦ Καρνεάδου δρᾶσις ἐμφαίνει τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς ἀκαδημαϊκῆς σκέψεως. Ἂν ὁ Ἀρκεσίλαος τὰς προσβολὰς αὐτοῦ διηύθυνε πρὸ πάντων κατὰ τῆς στωϊκῆς περὶ κριτηρίου διδασκαλίας, καὶ ὁ Καρνεάδης προσεφέρετο τῷ ὄντι πρὸς τοὺς Στωϊκούς, τοὺς σπουδαιοτάτους δογματικοὺς τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς πρὸς τοὺς πρώτους αὐτοῦ ἀντιπάλους· ἀλλ' οὗτος ἐξήταζε τὸ ζήτημα περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς γνώσεως γενικώτερον καὶ ὑπέβαλλε τὰς γνώμας τῶν διαφόρων φιλοσόφων εἰς περιεκτικωτέραν τινὰ καὶ βαθύτερον εἰς τὰ καθ' ἕκαστα εἰσδύουσαν κριτικὴν ἢ οἱ πρὸ αὐτοῦ, ὁρίζων συγχρόνως τοὺς βαθμοὺς καὶ τοὺς ὅρους τῆς πιθανότητος ἀκριβέστερον. Κατὰ πρῶτον ἐξήταζε γενικῶς, ἐὰν εἶνε καθόλου ἡ γνῶσις δυνατή, καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ἤδη τούτου ἕνεκα ἐπετρέπετο αὐτῷ νὰ ἀρνηθῇ τοῦτο, διότι (ὡς τοῦτο λεπτομερῶς ἀπεδείκνυεν) οὐδὲν εἶδος πεποιθήσεως ὑπάρχει μηδέποτε ἡμᾶς ἀπατῶν, οὐδεμία ἀληθὴς δόξα, πρὸς ἣν νὰ μὴ ὑπάρχωσι δυσδιακρίτως ὅμοιαι ἄλλαι ψευδεῖς δόξαι, ἑπομένως οὐδὲν ὑπάρχει κριτήριον τῆς ἀληθείας κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς «καταληπτικῆς φαντασίας» τῶν Στωϊκῶν. Ἠρνεῖτο ὡσαύτως τὸ δυνατὸν τῆς ἀποδείξεως τὸ μὲν διότι καὶ αὐτὴ μόνον δι' ἀποδείξεων, ἄρα διά τινος «*ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι*» ἐδύνατο ν' ἀποδειχθῇ, τὸ δὲ διότι αἱ προκείμεναι τῶν ἀποδείξεων θὰ ἦτο πάλιν ἀνάγκη ν' ἀποδειχθῶσι, καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον. Εἰσήρχετο περαιτέρω εἰς τὸ περιεχόμενον τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἀκριβέστερον, καὶ ἐπολέμει ἰδίως τὴν θεολογίαν τῶν Στωϊκῶν κατὰ πάσας αὐτῆς τὰς ὄψεις. Ἂν οἱ Στωϊκοὶ ἐκ τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σκοπίμου τοῦ παντὸς διακοσμήσεως συνεπέραινον τὴν ὕπαρξιν τοῦ θεοῦ, ὁ Καρνεάδης ἡμφεσβήτει ἐξ ἴσου τό τε θεμιτὸν τοῦ συμπεράσματος τούτου ὡς καὶ τὴν ὀρθότητα τῆς προϋποθέσεως αὐτοῦ, καθ' ἣς ἀντέτασσε τὰ πολλὰ ἐν τῷ κόσμῳ κακά. Ἐνίστατο προσέτι καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τοῦ θεοῦ ζητῶν (πρῶτος αὐτός, καθ' ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν,) λίαν εὐφυῶς νὰ δείξῃ, ὅτι δὲν δύναταί τις νὰ φαντασθῇ τὴν θεότητα ὡς ἔμψυχον λογικὸν ὂν (*«ζῷον λογικὸν»*) χωρὶς νὰ προσνείμῃ αὐτῇ ἰδιότητας καὶ καταστάσεις, αἵτινες εὑρίσκονται ἐν ἀντιφάσει πρὸς τὴν αἰωνιότητα καὶ τελειότητα αὐτῆς· τὸν δὲ τῆς πολυθείας ἔλεγχον καὶ τὰς ἐπιθέσεις αὐτοῦ κατὰ τῆς εἰς τὴν μαντείαν πίστεως τῶν Στωϊκῶν, μεθ' ὧν συνείχετο προσέτι καὶ ἡ ἐναντίωσις αὐτοῦ πρὸς τὸν στωϊκὸν προορισμόν, ὀνομάζομεν μόνον ἐνταῦθα. Ἔτι μείζονα ἐντύπωσιν φαίνεται ἐμποιήσας ὁ ἔλεγχος ἐκεῖνος τῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν, οὗ δεῖγμα παρέσχον οἱ δύο αὐτοῦ λόγοι, οὓς ἀπήγγειλεν ἐν Ῥώμῃ ὑπὲρ τῆς δικαιοσύνης καὶ κατ' αὐτῆς, πρὸς ὃν ἰδίᾳ μετεχειρίσθη κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Σοφιστῶν τὴν ἀντίθεσιν τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου. Περὶ αὐτοῦ ὅμως ἀτελεῖς μόνον ἔχομεν πληροφορίας, ὡς δὴ καὶ καθόλου αἱ περὶ Καρνεάδου εἰδήσεις δὲν παρέχουσιν ἡμῖν ὅλως πλήρη τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ δράσεως εἰκόνα. Τὸ τελικὸν πόρισμα τῶν σκεπτικῶν αὐτοῦ ζητήσεων ἦτο βεβαίως τὸ ἀπὸ πολλοῦ δηλωθέν, ἤτοι τὸ ἀπολύτως ἀδύνατον τῆς γνώσεως, ἡ ἀπαίτησις ἐποχῆς ἄνευ ὅρων. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἤδη οἱ προγενέστεροι Σκεπτικοὶ ἀνεγνώρισαν τοὐλάχιστον τὴν *πιθανότητα* ὡς κανόνα τῆς πράξεως ἡμῶν, ὁ Καρνεάδης παρηκολούθησε τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἔτι περαιτέρω. Διέκρινε δῆλα δὴ τρεῖς βαθμοὺς πιθανότητος καὶ ἀκολούθως τούτοις τριῶν εἰδῶν πιθανὰς δόξας· ἤτοι δόξας καθ' ἑαυτὰς πιθανὰς (*«φαντασία πιθανή»*), δόξας, ὧν ἡ πιθανότης ἐνισχύεται διὰ τῆς πιθανότητος πασῶν τῶν μετ' αὐτῶν συνδεδεμένων δοξῶν (*«φαντασία πιθανὴ καὶ ἀπερίσπαστος»*) καὶ δόξας, ἐν αἷς καὶ τῶν συνδεδεμένων τούτων δοξῶν ἡ πιθανότης εὑρίσκεται ἀληθής, ὅταν μετ' ἐπιστάσεως ἑκάστη τούτων δοκιμασθῇ (*«φαντασία πιθανὴ καὶ ἀπερίσπαστος καὶ περιωδευμένη»*), καὶ φαίνεται ὅτι τὰ γνωρίσματα, ἐξ ὧν κρίνεται ἡ πιθανότης, λεπτομερῶς ἐξήτασε. Πῶς δ' ἐπραγματεύετο ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τούτων ὁρμώμενος τὰ ζη-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τήματα τῆς ἠθικῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν ἀκριβῶς· τὸ πιθανώτατον ὅμως εἶνε ὅτι ὁ Καρνεάδης ἀντείχετο στερεῶς τοῦ ἀξιώματος τῆς ἀρχαίας Ἀκαδημείας ἤτοι τοῦ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν καὶ εὕρισκε τὴν ἀρετὴν ἀκριβῶς ἐν τῇ τάσει πρὸς τὰ φυσικὰ ἀγαθά.

Μετὰ τὸν Καρνεάδην διηύθυνε τὴν Ἀκαδήμειαν ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ πρῶτον *Καρνεάδης* ὁ νεώτερος, εἶτα ὁ *Κράτης*, ἀμφότεροι δὲ οὗτοι ἐπ' ὀλίγα μόνον ἔτη, μετὰ δὲ τούτους ὁ ἐπιφανέστατος τούτων *Κλειτόμαχος* ὁ Καρχηδόνιος, ὅστις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε γεγεννημένος μετὰ τὸ 175 π. Χ. καὶ ἀπέθανε μετὰ τὸ 110. Περὶ τῶν διαδόχων τούτου πρβλ. § 81.

ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΕΚΛΕΚΤΙΚΗ. ΑΝΑΝΕΩΘΕΙΣΑ ΣΚΕΨΙΣ. ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΠΛΑΤΩΝΙΣΜΟΥ.

I. ΕΚΛΕΚΤΙΚΗ.

§ 79. Αἰτία τῆς γενέσεως καὶ χαρακτὴρ αὐτῆς.

Ὅσον σφοδρῶς καὶ ἂν διεμάχοντο αἱ φιλοσοφικαὶ σχολαὶ τῆς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη χρονικῆς περιόδου, τόσον καὶ φυσικὸν ἦτο, ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ αἱ μὲν ἀντιθέσεις αὐτῶν ἠμβλύνοντο, ἡ δὲ συγγένεια, ἥτις παρὰ τὰς ἀντιθέσεις ταύτας οὐδὲν ἧττον οἰκοθεν ἤδη ὑφίστατο μεταξὺ τῆς ἀκαδημαϊκῆς, περιπατητικῆς καὶ στωϊκῆς σχολῆς, σαφέστερον ἐγίνετο αἰσθητή. Πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα δὲ τοῦτο συνετέλεσαν πρὸ πάντων δύο συγχρόνως ἐνεργοῦντα γεγονότα: τὸ κέρδος, ὅπερ προσεπορίσατο ἡ ἀκαδημαϊκὴ σκέψις διὰ τοῦ Καρνεάδου, καὶ ὁ σύνδεσμος, ὅστις Ἑλλάδα καὶ Ῥώμην ἤρξατο νὰ συνάπτῃ. Ὅσῳ διαρκέστερον εἶχε κλονηθῇ ὑπὸ τοῦ δριμέος τοῦ Καρνεάδου ἐλέγχου ἡ τῶν δογματικῶν σχολῶν πίστις πρὸς τὸ ἀνεξέλεγκτον τῶν δογμάτων αὐτῶν, τόσῳ προθυμότεραι κατ' ἀνάγκην ὤφειλον αὗται νὰ γένωνται, ἵνα ἀπὸ τῆς περὶ διαφορῶν διδασκαλίας, ἥτις εἰς τόσας προσβολὰς ἦτο ἐκτεθειμένη, ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς πε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ποιθήσεις ἐκείνας, ἐν αἷς ἐδύναντο κατὰ τὰ οὐσιώδη νὰ συμφωνήσωσι, καὶ ἃς καὶ αὐτὸς ὁ ἐλέγξας ὡς κανόνας τῆς πράξεως ἀνωμολόγησε καὶ ἐπομένως ἐν τοῖς κυριωτάτοις ὡς ἐπαρκεῖς ἐθεώρησεν. Ὅσῳ ἰσχυρότερον αὖθις ἐξεδηλώθη καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Καρνεάδῃ κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς περὶ πιθανότητος θεωρίας αὐτοῦ ἡ ἀνάγκη τοῦ ἐξασφαλίσαι ἑαυτῷ τοιούτους πρακτικοὺς κανόνας, τόσῳ εὐχερέστερον ἐδύνατο καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ ὁδὸν περαιτέρω χωροῦσα νὰ φθάσῃ εἰς ὃ κατέληξε σημεῖον, νὰ θεωρήσῃ δῆλον ὅτι τοῦτο τὸ μέρος τῆς διδασκαλίας ἐκείνου ὡς τὸ κύριον καὶ ἀπομακρυνθῇ οὕτως ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῆς Σκέψεως, ἀφ' οὗ τοῦτο, ὅπερ τῷ Καρνεάδῃ πιθανὸν μόνον ὑπῆρξεν, ἔλαβε σὺν τῷ χρόνῳ τὴν σημασίαν τοῦ ἀσφαλῶς συνειδητοῦ. Ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ ἐνήργει καὶ τὸ ῥωμαϊκὸν πνεῦμα, ὅπερ νῦν ἤρξατο νὰ ἀσκῇ δύναμιν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων (168) κατέστη ἡ Ἑλλὰς πράγματι ὅ,τι ἦτο κατὰ τύπον μέρος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, καὶ ταχέως ἀνεπτύχθη μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ῥώμης ἐπιστημονικὴ ἐπιμιξία ὑπὸ τοῦ Φλαμινίνου, Αἰμιλίου Παύλου, Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ καὶ τῶν φίλων αὐτοῦ βοηθουμένη, ἥτις ἦγεν εἰς μὲν τὴν Ῥώμην Ἕλληνας διδασκάλους, εἰς δὲ τὰς φιλοσοφικὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων νέους Ῥωμαίους ἐν αὔξοντι ἀείποτε ἀριθμῷ. Ἔτι διαρκέστερον τῆς ἐμφανίσεως τῆς τῶν φιλοσόφων πρεσβείας (σελ. 190. 228) ἐνήργησεν ἡ ἐν Ῥώμῃ διαμονὴ τοῦ Παναιτίου (§ 80) μετὰ τῆς συγχρόνου παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις διαδόσεως τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἐπικούρου (ἰδὲ σελ. 215), καὶ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς τελευταίας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐθεωρεῖτο ἐκεῖ στοιχεῖον ἀπαραίτητον τῆς ὑψηλοτέρας παιδεύσεως. Ἀλλ' εἰ καὶ ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ οἱ μὲν Ἕλληνες ἦσαν κυρίως οἱ διδάσκαλοι, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι οἱ μαθηταί, ὅμως φυσικὸν ἦτο, ὅτι ἐκεῖνοι συνεμορφοῦντο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πρὸς τὴν χρείαν τῶν εὐγενῶν καὶ δυνατῶν ἀκροατῶν αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐν τῇ μετὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κόσμου ἐπιμιξίᾳ αὐτῶν δὲν ἔμειναν καὶ αὐτοὶ ἄθικτοι ὑπὸ τῆς διανοίας, ἥτις ἐδημιούργησε τὸν κόσμον τοῦτον. Πρὸς ταύτην δὲ τὴν διάνοιαν ἀνταπεκρίνετο τὸ κρίνειν ἑκάστην γνώμην μᾶλλον κατὰ τὴν ἀξίαν αὐτῆς πρὸς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸν πρακτικὸν βίον ἢ κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῆς στερεότητα καὶ συνοχήν· οὕτω δὲ καὶ αἱ σχέσεις αὗται εἰς τοῦτο κατ' ἀνάγκην ἔμελλον νὰ συμπράξωσιν, ἵνα δῆλα δὴ ἐνισχύσωσι τὴν κλίσιν πρὸς σύντηξιν τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν, πρὸς ὑποτίμησιν τῆς περὶ διαφορῶν διδασκαλίας αὐτῶν πρὸς προτίμησιν τοῦ παρὰ πάσαις κοινοῦ, ἰδίως ἐν τοῖς πρακτικὴν σπουδαιότητα ἔχουσι ζητήμασιν. Ἀλλ' ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἐκλέξωσιν ἐκ τῶν διαφόρων καὶ οὐχὶ ἀμέσως συμβιβαστῶν γνωμῶν τὸ ἀληθὲς ἢ πιθανόν, ἦτο ἀνάγκη νὰ φέρωσιν ἤδη μεθ' ἑαυτῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔν τι μέτρον, οὕτω δὲ ἤχθησαν ἐπὶ τέλους εἰς πεποιθήσεις τινάς, αἵτινες εἶνε τῷ ἀνθρώπῳ βέβαιαι, ὡς ἐδόξαζον, πρὸ πάσης ἀποδείξεως καὶ ὧν τὴν ἀλήθειαν ἀποδεικνύει ἡ καθολικὴ ὁμολογία ἡ consensus gentium.

Ἡ ἐκλεκτικὴ αὕτη τάσις ἐμφαίνεται κατ' ἀρχὰς ἐν τῇ στωϊκῇ σχολῇ· ἐν ἔτι μείζονι βαθμῷ δεσπόζει μετὰ ταῦτα τῆς ἀκαδημαϊκῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν περιπατητικὴν εὑρίσκει εἴσοδον. Τοὐναντίον δὲ παρὰ τοῖς Ἐπικουρείοις τῶν χρόνων τούτων οὐδεμία σπουδαίκ πως ἀπόκλισις ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν δύναται ν' ἀποδειχθῇ, εἰ καὶ *Ζήνων* ὁ Σιδώνιος, ὅστις πλὴν τοῦ Ἀπολλοδώρου ἠκροάσατο καὶ τοῦ Καρνεάδου, παρέλαβεν ἴσως παρὰ τούτου μέθοδον διαλεκτικωτέραν τῆς ἐν τῇ σχολῇ ἄλλως ἐν χρήσει οὔσης. Ὅτι δὲ ὁ ἐκ Βιθυνίας ἰατρὸς *Ἀσκληπιάδης* (περὶ τὸ 100—50 π. Χ.) ἐτίθετο μετὰ τοῦ Ἡρακλείδου (σελ. 143) ἀντὶ τῶν ἀτόμων πρωτόγονα σωμάτια («*ἀνάρμους ὄγκους*»), οἵτινες διὰ τῆς συγκρούσεως αὐτῶν κατεθραύσθησαν, εἶνε κατὰ τοσοῦτον ἀσήμαντον, καθ' ὅσον αὐτὸς ἵσταται μὲν ἐγγὺς τῇ σχολῇ τοῦ Ἐπικούρου, ἀλλὰ δὲν εἶνε αὐτῆς ὀπαδός.

§ 80. Οἱ Στωϊκοί· Βόηθος, Παναίτιος, Ποσειδώνιος.

Εἰ καὶ τὸ στωϊκὸν σύστημα ἔφθασε διὰ τοῦ Χρυσίππου εἰς τὴν δυνατὴν αὐτοῦ τελειότητα, ὅμως οἱ Στωϊκοὶ δὲν ἠκολούθουν αὐτῷ οὕτως αὐστηρῶς, ὥστε νὰ μὴ ἐπιτρέπωσιν ἑαυτοῖς καί τινας διαφωνίας, εἰς ἃς ἀφορμὴν ἐδύνατο νὰ παράσχῃ τὸ μὲν τῶν ἀρχαίων

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

συστημάτων ἡ ἐπίδρασις, τὸ δὲ καὶ ἡ ἐπιθυμία νὰ ἀντείπωσι πρός τινας ἐνστάσεις τῶν ἑαυτῶν ἀντιπάλων καὶ κατ' ἐξοχὴν πρὸς τὸν ἀνατρεπτικὸν ἔλεγχον τοῦ Καρνεάδου. Ἤδη τοῦ Χρυσίππου ὁ διάδοχος *Ζήνων* ὁ Ταρσεὺς λέγεται ὅτι ἐξήνεγκεν ἀμφιβολίας περὶ τῆς διδασκαλίας τῆς τοῦ κόσμου ἐκπυρώσεως· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ *Διογένης* κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη, ἴσως διότι δὲν ἐγίνωσκε νὰ λύσῃ τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ Βοήθου καὶ τοῦ Παναιτίου. Πολλῷ πλέον ὅμως ἀπεμακρύνοντο οἱ δύο οὗτοι μαθηταὶ τοῦ Διογένους ἀπὸ τῆς ἀρχαίας στωϊκῆς διδασκαλίας. Ὁ *Βόηθος* δὲν ἀπέκλινεν αὐτῆς μόναν ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς γνώσεως ἀποφαίνων ὡς κριτήρια πρὸς τῇ αἰσθήσει καὶ τὸν νοῦν, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὰς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ καὶ τὴν θεότητα, εἰ καὶ ἐταύτιζεν αὐτὴν τῷ αἰθέρι συμφώνως πρὸς τὴν σχολὴν αὐτοῦ, ἐφαντάζετο ὅμως οὐσιωδῶς ἀπὸ τοῦ κόσμου κεχωρισμένην καὶ ἀκολούθως τούτῳ δὲν ἤθελε ν' ἀποδεχθῇ τὸν κόσμον ὡς ἔμψυχον ὄν· παρεδέχετο δὲ μόνον ἀλληλοπάθειάν τινα, ἀμοιβαῖόν τι δρᾶν καὶ πάσχειν τῆς θεότητος καὶ τῶν ὄντων· καὶ συναφῶς πρὸς ταύτην τὴν μεταξὺ Ζήνωνος καὶ Ἀριστοτέλους στάσιν αὐτοῦ ἠμφεσβήτει λεπτομερῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Ζήνωνος διδαχθεῖσαν ἐκπύρωσιν τοῦ κόσμου, ἵν' ἀντ' αὐτῆς ὑποκαταστήσῃ τὴν ἀιδιότητα τοῦ κόσμου.—Μείζονα δὲ δύναμιν εἶχεν ἐν τῇ στωϊκῇ σχολῇ *Παναίτιος* ὁ Ῥόδιος (κατὰ προσέγγισιν μεταξὺ τοῦ 185 καὶ τοῦ 110 π. Χ. κατατακτέος), ὁ τοῦ Ἀντιπάτρου διάδοχος ἐν Ἀθήναις καὶ συγχρόνως ὁ κυρίως ἱδρυτὴς τῆς παρὰ Ῥωμαίοις στωϊκῆς αἱρέσεως, ὁ φίλος τοῦ νεωτέρου Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ καὶ τοῦ Λαιλίου, ὁ διδάσκαλος τοῦ Κοΐντου Μουκίου Σκαιβόλα, τοῦ Λευκίου Αἰλίου Στίλωνος καὶ ἄλλων ῥωμαίων Στωϊκῶν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις τὸ ἀνεξάρτητον τῆς κρίσεως αὐτοῦ ἀπέδειξε καὶ ἐν τῇ γραμματολογικῇ καὶ ἱστορικῇ κριτικῇ, ἦτο θαυμαστὴς μέγας τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους· ὅτι δὲ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τούτων συνεχώρει νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῆς ἰδίας, ἦτο τόσῳ μᾶλλον εὐνόητον, καθ' ὅσον τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν πρὸ πάντων κατὰ τὴν πρακτικὴν αὐτῆς ὄψιν φαίνεται πραγματευσάμενος καὶ οὐχὶ κατὰ τὸν αὐστηρότερον μόνον τῆς σχολῆς τύπον, ὡς τοῦτο δεικνύει πλὴν ἄλλων τὸ «*περὶ τοῦ καθήκοντος*» ἔργον αὐτοῦ, τὸ πρότυπον τοῦτο τοῦ συγγράμματος τοῦ Κικέρω-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νος De officiis. Ἡμφεσβήτει μετὰ τοῦ Βοήθου τὸ φθαρτὸν τοῦ κόσμου, πιθανῶς δὲ καὶ τὴν γένεσιν αὐτοῦ, ἠρνεῖτο τὴν μετὰ θάνατον διάρκειαν τῆς ψυχῆς καὶ διέκρινεν ἐν αὐτῇ μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους τὸ φυτικὸν μέρος («φύσιν») ἀπὸ τοῦ ζωϊκοῦ («ψυχῆς»). Ὅτι ἐν τῇ ἠθικῇ ἀντέλεγε τῇ ἀρχαίᾳ στωϊκῇ διδασκαλίᾳ, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, εἰ καὶ φαίνεται ὅτι ἰσχυρότερον ἐτόνισε τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἡ Στοὰ ἐξέκλινε μὲν τοῦ κυνισμοῦ, προσήγγιζε δὲ τῷ Πλάτωνι καὶ τῷ Ἀριστοτέλει. Τοὐναντίον δὲ ἐπανελάμβανε τὰς ἀμφιβολίας τοῦ Καρνεάδου πρὸς τὴν μαντικήν, καὶ τῆς τριχῇ δὲ διακρίσεως τῆς θεολογίας (σελ. 214), εἰ καὶ μὴ αὐτὸς πρῶτος ἴσως τὴν διάκρισιν ταύτην εἰσηγήσατο, ἐποιεῖτο πάντως ἐλευθερωτέραν ἐφαρμογὴν ἢ ὅσον εἴθιστο μέχρι τότε παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς.

Τοῦ Πανατίου περιβόητος μαθητὴς εἶνε ὁ σοφὸς *Ποσειδώνιος* ὁ ἐξ Ἀπαμείας, ὅστις περὶ τὸ 50—46 π. Χ. τὸ 84 ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων ἀπέθανεν ἐν Ῥόδῳ ὡς προϊστάμενος σχολῆς πολλοὺς ἐχούσης τοὺς εἰς αὐτὴν φοιτῶντας, μετὰ τοῦτον δὲ *Ἑκάτων* ὁ Ῥόδιος· διάδοχοι αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις ἦσαν (συγχρόνως) ὁ *Μνήσαρχος* καὶ ὁ *Δάρδανος*, ὁ δὲ τούτων διάδοχος, ὡς φαίνεται, ὁ *Ἀπολλόδωρος*. Ἀκριβέστερόν τι γινώσκομεν μόνον περὶ τοῦ Ποσειδωνίου. Οὗτος ὁ ἐπιφανὴς καὶ μεγάλην ἀσκήσας δύναμιν Στωϊκὸς ἔνθεν μὲν ἐτήρει τὴν τῆς σχολῆς αὐτοῦ παράδοσιν ἔν τισι ζητήμασιν αὐστηρότερον τοῦ Πανατίου· ὑπερήσπιζε π. χ. τὴν ἐκπύρωσιν τοῦ κόσμου, τὴν διάρκειαν τῆς ψυχῆς μετὰ τὸν θάνατον, τὴν ὕπαρξιν τῶν δαιμόνων καὶ ἔλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ τὴν περὶ μαντείας δεισιδαιμονίαν τῶν Στωϊκῶν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν· ἔνθεν δὲ συνεμερίζετο τοῦ Πανατίου τὸν θαυμασμὸν πρὸς τὸν Πλάτωνα, καὶ ἵνα θεμελιώσῃ ψυχολογικῶς τὴν ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν λίαν ἰσχυρῶς τονισθεῖσαν ἀντίθεσιν τοῦ λόγου πρὸς τὰ πάθη, ἀπένεμε ταῦτα μετὰ τοῦ Πλάτωνος (ἰδὲ σελ. 131) τῷ θυμῷ καὶ τῷ ἐπιθυμητικῷ, ἅπερ ὅμως δὲν ἦσαν μέν, κατ' αὐτόν, ἰδικίτερα τῆς ψυχῆς *μέρη*, ἀλλ' ὅμως ἰδικίτεραι ὑπὸ τῆς φύσεως τοῦ σώματος ἐξαρτώμεναι *δυνάμεις* αὐτῆς — παρέγκλισις ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Στοᾶς, ἥτις δὲν ἔμεινεν ἄνευ σημασίας ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ.

Καὶ πολλοὶ ἄλλοι Στωϊκοὶ τῆς 1ης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος εἶνε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἡμῖν γνωστοί· π. χ. ὁ *Διονύσιος*, ὅστις ἔζη ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ 50 π. Χ. ἴσως ὡς σχολάρχης, ὁ *Ἰάσων*, ὁ ἔγγονος καὶ διάδοχος τοῦ Ποσειδωνίου, οἱ δύο *Ἀθηνόδωροι* ἐκ Ταρσοῦ, ὧν ὁ εἷς (ὁ υἱὸς τοῦ Σάνδωνος) ἦτο διδάσκαλος τοῦ Αὐγούστου, ὁ ἀστρονόμος *Γέμινος*, μαθητὴς τοῦ Ποσειδωνίου, *Κάτων* ὁ Ἰτυκαῖος, ὁ γεωγράφος *Στράβων* (περὶ τὸ 58 π. Χ. μέχρι τοῦ 22 μ. Χ.) καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' οὐδενὸς τούτων ἐσώθησαν φιλοσοφικὰ συγγράμματα ἢ μεγάλα τοιούτων ἀποσπάσματα ἢ τοῦ *Ἀρείου Διδύμου* (σελ. 237). Ἀλλ' οὗτος ἀκριβῶς παρέχει ἓν ἔτι παράδειγμα τῆς ἀποδοχῆς, ἣν εὗρε καὶ ἐν τῇ στωϊκῇ σχολῇ ἡ ἐκλεκτικὴ τάσις τῶν χρόνων ἐκείνων.

§ 81. Οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ τῆς τελευταίας π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Ἡ κυρία δὲ τῆς ἐκλεκτικῆς ταύτης ἕδρα ἦτο ἡ ἀκαδημαϊκὴ σχολή. Τινὲς τῶν ἀμέσων ἤδη τοῦ Καρνεάδου μαθητῶν, ὡς ὁ *Μητρόδωρος* ὁ ἐκ Στρατονίκης, ὁ *Αἰσχίνης* ἔτι δὲ καὶ ὁ *Χαρμίδας* βεβαίως, ἐγκατέλιπον τὴν δόξαν, ὅτι ἡ γνῶσις τῶν ὄντων εἶνε ἀπολύτως ἀδύνατος. Μᾶλλον ὡρισμένως ἐποίησε τοῦτο τοῦ Κλειτομάχου ὁ μαθητὴς καὶ διάδοχος *Φίλων* ὁ Λαρισαῖος (ὃς περὶ τὸ 88 π. Χ. κατέφυγεν εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἦτο διδάσκαλος τοῦ Κικέρωνος, καὶ περὶ τὸ 80 π. Χ. φαίνεται ἀποθανών). Ὅστις δὲ ὡς ὁ Φίλων τῆς φιλοσοφίας ἔργον ἐθεώρει μὴ μόνον τῷ ἀνθρώπῳ τὴν ὁδὸν πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν νὰ δείξῃ, ἀλλ' ἤθελε καὶ νὰ ἐπιτύχῃ τούτου διὰ διεξοδικῆς τινος ἠθικῆς θεωρίας, διὰ καταπολεμήσεως ψευδῶν καὶ ἀνακοινώσεως ὀρθῶν ἠθικῶν ἐννοιῶν (ΣΤΟΒ. Ἐκλ. II, 40 κ. ἑφ.), οὗτος δὲν ἐδύνατο ἀκολούθως τούτοις νὰ ἐμμείνῃ ἐν φιλοσοφίᾳ, ἥτις τὴν ἀλήθειαν πασῶν τῶν ἐννοιῶν ἀμφίβολον καθίστησιν. Ὅθεν εἰ καὶ ἠμφεσβήτει μετὰ τοῦ Καρνεάδου τὴν στωϊκὴν περὶ κριτηρίου διδασκαλίαν καὶ ἐδίδασκεν ὅτι γνῶσις ἀπολύτως βεβαία, κατανόησις τῶν ὄντων, δὲν εἶνε δυνατή, ὅμως δὲν ἤθελε ν' ἀρνηθῇ πᾶσαν αὐτῶν γνωριμότητα καθόλου καὶ ἰσχυρίζετο, ὅτι οὐδ' ὁ Ἀρκεσίλαος καὶ ὁ Καρνεάδης προετίθεντο ν' ἀρνηθῶσιν αὐτήν· διότι ὑπάρχει «*ἐνάργειά*» τις, ἥτις ἐμποιεῖ πεποίθησιν ἐντελῶς σταθεράν, εἰ καὶ μὴ ἐξικνεῖται εἰς τὴν ἀπόλυτον τῆς ἐννοίας βε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βαιότητα. Ἐζήτει ἄρα μέσον τι μεταξὺ τῆς ἁπλῆς πιθανότητος καὶ τῆς γνώσεως.

Τὸ σαθρὸν τῆς μεσαζούσης ταύτης στάσεως κατενόησε τοῦ Φίλωνος ὁ διάδοχος *Ἀντίοχος* ὁ Ἀσκαλωνίτης (ἀποθανὼν τῷ 68 π. Χ.), ὅστις διήκουσε πλὴν τοῦ Φίλωνος καὶ τοῦ στωϊκοῦ Μνησάρχου καὶ τελευτῶν διὰ τὴν ἀντιλογίαν αὐτοῦ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς νέας Ἀκαδημείας περιῆλθεν εἰς ἔριδα πρὸς τὸν Φίλωνα. Ὁ ἀκαδημαϊκὸς οὗτος, ὁ φίλος τοῦ Λουκούλλου καὶ διδάσκαλος τοῦ Κικέρωνος, ὃς μετέσχε τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, μετήγαγεν ὁριστικῶς τὴν Ἀκαδήμειαν ἀπὸ τῆς Σκέψεως εἰς τὴν Ἐκλεκτικήν. Ἐκ τῶν κατὰ τῆς Σκέψεως ἐνστάσεων αὐτοῦ ἐξαιρετικὴν σπουδαιότητα ἀπένεμε καὶ αὐτός, ὡς οἱ Στωϊκοί, εἰς τὸ σκέμμα, ὅτι ἄνευ σταθερᾶς τινος πεποιθήσεως βίος ἔμφρων δὲν εἶνε δυνατός. Ἀλλ' ἐπολέμει τὴν Σκέψιν καὶ δι' ἐπιστημονικῶν λόγων ἐπάγων ὅτι, ἐὰν μὴ ὑπάρχῃ ἀλήθεια, οὐδὲ πιθανότης δύναται νὰ ὑπάρχῃ, ὅτι ἀντίφασις εἶνε τὸ βεβαιοῦσθαι ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ βεβαιωθῇ καὶ τὸ ἀποδεικνύειν ὅτι οὐδὲν δύναται ν' ἀποδειχθῇ· δὲν δύναται νὰ ὁμιλῇ περὶ ἀληθῶν καὶ ψευδῶν δοξῶν ὁ ἀρνούμενος τὴν διαφορὰν ἀληθοῦς καὶ ψευδοῦς κ. οὗ. ἑφ. Ἐὰν δ' ἐρωτήσωμεν, ἀλλὰ ποῦ λοιπὸν πρέπει νὰ ζητήσωμεν τὴν ἀλήθειαν; Ἐν τούτῳ, ἀποκρίνεται ὁ Ἀντίοχος, περὶ οὗ συμφωνοῦσι πάντες οἱ σπουδῆς ἄξιοι φιλόσοφοι· καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς σπουδαιοτέροις τῶν ζητημάτων ὑπάρχει ἀληθῶς ἡ συμφωνία αὕτη, ἐποιήσατο ἔκθεσιν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ, περιπατητικοῦ καὶ στωϊκοῦ συστήματος, δι' ἧς ἤθελε ν' ἀποδείξῃ, ὅτι αἱ τρεῖς αὗται σχολαὶ διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλας οὐχὶ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ ἀσήμαντα ζητήματα καὶ κατὰ τὴν ἔκφρασιν μόνον· τὴν ἔκθεσιν ταύτην δὲν ἐδύνατο βεβαίως νὰ διεξαγάγῃ ἄνευ ἰσχυρῶν ἀνακριβειῶν. Αὐτῷ ἰδίως ἔμελε περὶ τῆς ἠθικῆς· καὶ ἐν αὐτῇ δ' ἐζήτει μέσην τινὰ ὁδὸν μεταξὺ Ζήνωνος, Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος, ἀφ' οὗ π. χ. ἔλεγεν, ἡ ἀρετὴ ἐπαρκεῖ μὲν πρὸς εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ὕψιστον αὐτῆς βαθμὸν ἀπαιτοῦνται καὶ τὰ σωματικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ἀγαθά. Κατ' αὐτοῦ ἐπιρρίπτεται ἡ μομφή, ὅτι λέγει μὲν ἑαυτὸν Ἀκαδημαϊκόν, εἶνε δὲ μᾶλλον Στωϊκός· κατ' ἀλήθειαν οὐδέτερον τούτων εἶνε, ἀλλὰ τοῦτ' αὐτὸ μόνον Ἐκλεκτικός.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Οὗτος ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, ὡς ὁ ΚΙΚΕΡΩΝ (Acad. II, 4, 11) καὶ ὁ ΑΙΝΗΣΙΔΗΜΟΣ (παρὰ Φωτ. Κωδ. 212. σελ. 170, 14) μαρτυροῦσι, διετηρήθη καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντιόχου ὁ ἐπικρατῶν ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ, ἧς προΐστατο μέχρι μὲν τοῦ 51 π. Χ. ὁ τοῦ Ἀντιόχου ἀδελφὸς *Ἄριστος*, ἔπειτα δέ, ὡς φαίνεται, ὁ *Θεόμνηστος*, πλὴν ὅτι ταχέως συνεδέθη μετὰ τῆς διανοήσεως ταύτης ἡ σπουδὴ (περὶ ἧς ἐν § 92) πρὸς πυθαγορικὰς θεωρίας, ἣν θὰ συναντήσωμεν ἤδη περὶ τὰ τέλη τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος παρὰ τῷ ἐκλεκτικῷ, ἐν δὲ τῇ ἠθικῇ μᾶλλον τοῖς Στωϊκοῖς προσκειμένῳ *Εὐδώρῳ* καὶ ὀλίγῳ βραδύτερον παρὰ τῷ *Θρασύλλῳ* (ἀποθανόντι τῷ 36 μ. Χ.). Ὁ *Ἄριος Δίδυμος*, ὁ διδάσκαλος τοῦ Αὐγούστου, κατέτασσε μὲν ἑαυτὸν εἰς τὴν στωϊκὴν σχολήν, ἀλλὰ τὰ περισωθέντα ἡμῖν μέρη ἔργου τινός, ὅπερ παρεῖχε σύνοψίν τινα τῶν σπουδαιοτέρων ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, εἶνε οὕτως ἐντελῶς πρὸς τὴν διάνοιαν τοῦ Ἀντιόχου σύμφωνα, ὥστε ὁ Στωϊκὸς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κατὰ τὸ ὄνομα μόνον διακρίνονται.

Ὡς σύγχρονον τοῦ Αὐγούστου παρίστησιν ὁ ΣΟΥΪΔΑΣ (*Ποτάμ.*) καὶ τὸν Ἀλεξανδρέα *Ποτάμωνα* δικαίῳ βεβαίως τῷ λόγῳ παρὰ τὰ ἐν τῷ προοιμίῳ 21 τοῦ ΔΙΟΓΕΝΟΥΣ λεγόμενα. Ὁ φιλόσοφος οὗτος ὠνόμαζεν αὐτὸς τὴν σχολὴν αὐτοῦ *ἐκλεκτικήν*. Ὅ,τι περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἡμῖν μεταδίδοται, ἤτοι ἐπιπόλαιός τις σύνδεσις ἀλλοτρίων διανοημάτων, ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς μάλιστα τὸν Ἀντίοχον.

§ 82. Ἡ περιπατητικὴ σχολή.

Ἥττων διαδεδομένη ἦτο ἡ ἐκλεκτικὴ αὕτη αἵρεσις παρὰ τοῖς συγχρόνοις Περιπατητικοῖς. Ἀνδρόνικος ὁ Ῥόδιος, ὅστις περὶ τὰ 65—50 π. Χ. ἡγεῖτο τῆς ἐν Ἀθήναις περιπατητικῆς σχολῆς, διὰ τῆς ἑαυτοῦ τῇ βοηθείᾳ τοῦ γραμματικοῦ *Τυραννίωνος* γενομένης ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους, διὰ τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν καὶ διὰ τῆς ἐξηγήσεως πολλῶν ἐκ τούτων ἔδωκε τὴν κίνησιν εἰς τὴν ἐπιμελῆ καὶ σύντονον ἐκείνην μελέτην τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς ἣν ἐπεδόθη ἔκτοτε ἡ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

περιπατητικὴ σχολή. Αὕτη ἡ περὶ τὰ συγγράμματα τοῦ ἱδρυτοῦ αὐτῆς ἀσχολία συνεπήγετο ἀναγκαίως ὅτι δὲν ὑπέβαλλον αὐτῷ πλέον οὕτως εὐκόλως γνώμας, αἵτινες ἦσαν αὐτῷ ἀλλότριαι. Ἀλλ' ὅμως οὔτε ὁ Ἀνδρόνικος οὔτε ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Βόηθος ὁ Σιδώνιος (ὅστις καὶ ὅταν πολεμῇ τὴν ἀθανασίαν καὶ ἐν ἄλλοις ζητήμασι δεικνύει ἀντίληψίν τινα τῆς περιπατητικῆς διδασκαλίας πρὸς τὴν φύσιν μᾶλλον ἀποκλίνουσαν) ἠρνοῦντο τὴν ἰδίαν αὐτῶν κρίσιν ἀπέναντι τοῦ Ἀριστοτέλους· ὡσαύτως ὁ *Ξέναρχος* (ἐπὶ Αὐγούστου) ἐπολέμει τὴν περὶ αἰθέρος διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους. *Στασέας* ὁ Νεαπολίτης (κατὰ τὸ πρῶτον τρίτον τῆς πρώτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος), *Ἄριστων* καὶ *Κράτιππος*, οἵτινες ἀπὸ τῆς σχολῆς τοῦ Ἀντιόχου μετέστησαν εἰς τὴν περιπατητικήν, *Νικόλαος* ὁ Δαμασκηνὸς (περὶ τὸ 64 π. Χ. γεννηθείς) καὶ ἄλλοι δὲν εἶνε ἡμῖν ὡς φιλόσοφοι ἀκριβέστερον γνωστοί· τίς ἦτο ὁ Περιπατητικός, ὅστις (περὶ τὸ 50 π. Χ.) ἔν τινι συγγραφῇ, μετὰ ἰουδαϊκῶν προσθηκῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ **Φίλωνος** ἡμῖν παραδεδομένῃ, ὑπερημύνετο τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου, δὲν γινώσκομεν.

Ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τῇ περιπατητικῇ σχολῇ ὑπῆρχόν τινες πρόθυμοι νὰ δεχθῶσιν ἀλλότρια τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀριστοτέλους, δεικνύουσι δύο τῶν συγγραφῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ἡμετέραν συλλογὴν τῶν ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων: τὸ περὶ κόσμου βιβλίον καὶ ἡ μικρὰ πραγματεία περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν. Ἡ τελευταία προσεγγίζει πολλῷ μᾶλλον πρὸς τὴν περὶ ἀρετῆς διδασκαλίαν τοῦ Πλάτωνος ἢ πρὸς τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλ' ὅμως φαίνεται καταγομένη ἀπὸ Περιπατητικοῦ τινος. Τὸ *περὶ κόσμου βιβλίον*[1] εἶνε ἔργον Περιπατητικοῦ τινος, ὅστις πάντως μετὰ τὸν Ποσειδώνιον ἔγραψεν, οὗ τῆς μετεωρολογίας δαψιλῆ χρῆσιν ἐποιήσατο. Κύριος αὐτῆς σκοπὸς εἶνε νὰ συνδέσῃ τὴν περὶ θεοῦ ἔννοιαν τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τῆς πανθείας τῶν Στωϊκῶν διὰ τῆς παραδοχῆς, ὅτι ὁ θεὸς κατὰ μὲν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ εἶνε ἐκτὸς τοῦ κόσμου καὶ πολὺ μεγαλειότερος ἢ ὥστε νὰ ἀσχολῆται περὶ τὰ καθ' ἕκαστον ἐν τῷ κόσμῳ, ὅτι τοὐναντίον πληροῖ τὸ σύμπαν διὰ τῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ κατὰ τοῦτο προσήκουσιν αὐτῷ

[1] Περὶ οὗ Phil. d. Gr. III, α, 631 κ. ἑφ. Sitzungsber. d. Berl. Akad. 1885, 399 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατ' οὐσίαν τὰ κατηγορήματα ἐκεῖνα, ἅπερ ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν αὐτῷ συνήθως ἀπεδίδοντο. Ἀλλὰ πρὸς ταῦτα εἶνε σύμφωνοι καὶ Πλάτων καὶ Ἡράκλειτος καὶ Ὀρφεύς.

§ 83. Κικέρων, Οὐάρρων, οἱ Σέξτιοι.

Κατ' ἴδιον ὅλως τρόπον ἐκφαίνεται ἡ Ἐκλεκτικὴ τοῦ τελευταίου π. Χ. αἰῶνος παρὰ τοῖς ῥωμαίοις φιλοσόφοις τῶν χρόνων τούτων. Ὁ πάντας τοὺς ἄλλους κατὰ τὴν ἱστορικὴν δρᾶσιν ὑπερβαλὼν εἶνε ὁ *Κικέρων* (*M. Tullius Cicero* 106—43 π. Χ.). Ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὀφείλει οὐχὶ τῇ ὀξύτητι καὶ τῇ ἀνεξαρτησίᾳ τῆς ἑαυτοῦ διανοίας, ἀλλὰ μόνον τῇ δεξιότητι, δι' ἧς ἠπίστατο νὰ μεθερμηνεύῃ τὰς τῶν Ἑλλήνων διδασκαλίας, ὅσον ἐπιπόλαιος καὶ ἂν εἶνε ἡ περὶ τούτων γνῶσις αὐτοῦ, εἰς τοὺς λατινιστὶ ὁμιλοῦντας συγχρόνους καὶ μεταγενεστέρους ἐν σαφεῖ καὶ εὐκρινεῖ ἐκθέσει. Ὁ Κικέρων καταλέγει ἑαυτὸν εἰς τὴν νέαν ἀκαδημαϊκὴν σχολὴν καὶ ἀσμένως ἕπεται αὐτῇ ἐν τῇ μεθόδῳ καθ' ἣν διεξέρχεται τὰ ὑπὲρ καὶ κατὰ χωρὶς νὰ ἐπιφέρῃ τελευταίαν τινὰ κρίσιν. Ἀλλ' ἡ κυρία τῆς αὐτοῦ ἀμφιβολίας αἰτία κεῖται μᾶλλον ἐν τῇ διαμάχῃ τῶν φιλοσοφικῶν αὐθεντιῶν ἢ ἐν τοῖς ἐπιστημονικοῖς λόγοις, οὓς παρὰ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν δανείζεται, καὶ οὕτως ὑπάρχει ἐν αὐτῷ ἔμφυτος ἡ κλίσις τοῦ ἀφίστασθαι τῆς ἀμφιβολίας κατὰ τοσοῦτον, καθ' ὅσον τὸ ἐμπόδιον τοῦτο δύναται νὰ ἀρθῇ. Ὅθεν εἰ καὶ φρονεῖ ὅτι πρέπει νὰ παύσηται ἐλπίζων γνῶσιν ἐν τῇ πλήρει τῆς λέξεως σημασίᾳ, ὅμως προσκτᾶται ἡ πιθανότης ὑψηλοτέραν παρ' αὐτῷ σημασίαν ἢ παρὰ τῷ Καρνεάδῃ· καὶ περὶ τῶν πραγμάτων, περὶ ὧν αὐτὸς τὰ μάλιστα φροντίζει, περὶ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν μετὰ τούτων συνδεομένων θεολογικῶν καὶ ἀνθρωπολογικῶν ζητημάτων, ὁμιλεῖ μετὰ μείζονος βεβαιότητος, διότι εἶνε πεπεισμένος ὅτι ὀρθαὶ περὶ τούτων ἔννοιαι ὑπάρχουσιν ἐν ἡμῖν ὑπὸ τῆς φύσεως ἐμπεφυτευμέναι, ὅτι δύνανται νὰ ἀντληθῶσιν ἀμέσως ἐκ τῆς ἰδίας ἡμῶν συνειδήσεως καὶ νὰ κυρωθῶσιν ὑπὸ τῆς καθολικῆς συμφωνίας. Αἱ γνῶμαι, ἃς ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης πορίζεται, δὲν εἶνε οὔτε πρωτότυποι οὔτε ἀπηλλαγμέναι δισταγμῶν. Ὅσον ἀδιστάκτως ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῆς ἠθικῆς τῆς ἐπικουρείου αἱρέσεως, τόσον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὀλίγον ὅμως εὑρίσκει μεταξὺ τῆς στωϊκῆς καὶ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς ἀκαδημαϊκῆς καὶ περιπατητικῆς διδασκαλίας σταθερὰν βάσιν, καὶ ἐν ᾧ ἀρέσκεται τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τῶν στωϊκῶν δογμάτων, δὲν δύναται ὅμως καὶ νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὰς ἀχωρίστους τούτων μονομερείας. Ἐν τῇ θεολογίᾳ σοβαρὰν ἐνδεικνύει ἐπιμέλειαν περὶ τὴν πίστιν εἰς τὴν ὕπαρξιν καὶ τὴν πρόνοιαν τοῦ θεοῦ, ἐν τῇ ψυχολογίᾳ περὶ τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως· ἀλλὰ περὶ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ τῆς τοῦ νοῦ ἡμῶν δὲν τολμᾷ νὰ ἐξενέγκῃ ὡρισμένην κρίσιν, καὶ ἐν ᾧ καθόλου μὲν ἀποδέχεται τὴν πλατωνικὴν ἰδεολογίαν, δὲν δύναται ὅμως νὰ ἐκφεύγῃ πάντοτε τὴν ἐπίδρασιν τῆς ὑλικῆς τῶν Στωϊκῶν αἱρέσεως. Πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ θρησκείαν καθ' ἑαυτὴν οὐδεμίαν ἔχει ἐσωτερικὴν σχέσιν, ἀλλὰ θέλει νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κοινοῦ, γινομένης ὅσον τὸ δυνατὸν ἐκποδὼν τῆς δεισιδαιμονίας.

Τὰ αὐτὰ περίπου τῷ Κικέρωνι δοξάζει ὁ φίλος αὐτοῦ *Οὐάρρων* (M. Terentius Varro 116 μέχρι 27 π. Χ.), ὅστις ἄλλως εἶνε πολλῷ μᾶλλον πολυμαθὴς ἀνὴρ ἢ φιλόσοφος. Μαθητὴς ὢν τοῦ Ἀντιόχου, οὗ καὶ τὰς δόξας ἐκφράζει παρὰ Κικέρωνι (Acad. post.), ἀκολουθεῖ (π. Αὐγουστ. Civ. D. XIX, 1—3) ὅλως αὐτῷ ἐν τῇ ἠθικῇ, ἣν θεωρεῖ τὸ σπουδαιότατον τῆς φιλοσοφίας μέρος, ἀλλὰ καὶ προσεγγίζει μετ' αὐτοῦ πολλαχῶς πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς οὕτω δὲ καὶ πρὸς τὴν τῶν Στωϊκῶν ὑλικὴν θεωρίαν. Ἔτι στενώτερον συνδέεται πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς καὶ ἰδίως πρὸς τὸν Παναίτιον ἐν τῇ θεολογίᾳ, ὅταν περιγράφῃ τὴν θεότητα ὡς τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου καὶ ὅταν πιστεύῃ ὅτι ὑπὸ τοὺς θεοὺς τῆς πολυθείας λατρεύονται αἱ ἐν τοῖς διαφόροις τοῦ κόσμου μέρεσι κρατοῦσαι δυνάμεις τῆς ψυχῆς ταύτης· ἄλλως δὲ ἀποδέχεται τὴν διάκρισιν τριπλῆς θεολογίας (ἰδὲ σελ. 234, 214.) καὶ ἀναλαμβάνει τὸν σφοδρὸν κατὰ τῆς μυθολογίας τῶν ποιητῶν πόλεμον, προσέτι δὲ καὶ οὐσιώδη μέρη τῆς δημοσίας θρησκείας φανερῶς ἀποδοκιμάζει.

Παραφυάς τις τῆς Στοᾶς ἐμφανίζεται ἡμῖν ἐν τῇ σχολῇ, ἣν περὶ τὸ 40 π. Χ. ὁ *Σέξτιος* (*Q. Sextius*), ῥωμαῖος ἐκ καλῆς οἰκογενείας, ἵδρυσε καὶ μετ' αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ διηύθυνεν, ἀλλ' ἤτις ἔπειτα ταχέως ἐσβέσθη. Τῇ σχολῇ ταύτῃ ἀνῆκε *Σωτίων* ὁ Ἀλε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ξανδρεύς, ὅστις περὶ τὸ 18—20 μ. Χ. ἦτο διδάσκαλος τοῦ Σενέκα, ὁ *Κορνήλιος Κέλσος*, ὁ *Φαβιανὸς Παπίριος* καὶ ὁ *Α. Κρασσίτιος*. Ὅ,τι περὶ αὐτῶν γινώσκομεν, δεικνύει αὐτοὺς ἠθικοὺς φιλοσόφους, οἵτινες τὰς στωϊκὰς ἀρχὰς ἐμφαντικῶς ἐπρέσβευον, ἀλλ' οἵτινες τὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐποίησαν, ὤφειλον μᾶλλον εἰς τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἀξίαν ἢ εἰς ἔξοχόν τινα ἐπιστημονικὴν ἰδιοφυΐαν. Παρὰ τῷ Σωτίωνι συνεδέοντο στωϊκὰ μετὰ πυθαγορείων, ἀφ' οὗ τὴν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ ἐκ λόγων ἐν γένει ἠθικῶν συσταθεῖσαν ἀποχὴν ἀπὸ ζωϊκῆς τροφῆς ἐθεμελίου ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῆς μετεμψυχώσεως. Ἀλλ' ἀφ' οὗ οἱ Σέξτιοι ἀπέφαινον τὴν ψυχὴν ἀσώματον, φαίνεται ὅτι καὶ ἐπ' αὐτῶν ἤδη ἐπενήργησαν τὰ πλατωνικὰ δόγματα.

§ 84. Οἱ πρῶτοι μ. Χ. αἰῶνες. Στωϊκὴ σχολή.

Ὁ τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι, ὅστις ἐπεκράτησε κατὰ τὸν τελευταῖον π. Χ. αἰῶνα παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν φιλοσόφων, πλὴν τῶν Ἐπικουρείων, διετηρήθη καὶ κατὰ τοὺς εὐθὺς ἑπομένους αἰῶνας, πλὴν ὅτι μετ' αὐτοῦ συνεδέετο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον κλίσις τις πρὸς τὰς θεολογικὰς ἐκείνας θεωρίας, αἵτινες ἀπέληξαν τέλος εἰς τὴν νέαν πλατωνικὴν αἵρεσιν. Ὁ τῶν σχολῶν χωρισμὸς οὐ μόνον διετέλει ὑφιστάμενος, ἀλλ' ἐνισχύετο προσέτι καὶ διὰ τῆς ζωηρᾶς καὶ συντόνου μελέτης τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος, καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως, ὅτε ὁ Μάρκος Αὐρήλιος (176 π. Χ.) ἵδρυσεν ἐν Ἀθήναις ἐμμίσθους ἕδρας τῶν τεσσάρων κυριωτάτων σχολῶν (ἀνὰ δύο ἕδρας ἑκάστης, ὡς φαίνεται). Ἀλλ' ὅτι δὲν ἀπεδίδοτο πλέον ἡ αὐτὴ καὶ πρότερον σημασία εἰς τὴν ἀντίθεσιν αὐτῶν, δεικνύεται τὸ μὲν ἀμέσως ἐν τῇ συμπλοκῇ διαφόρων διδασκαλιῶν, ἣν οὐχὶ σπανίως συναντῶμεν, τὸ δὲ καὶ μάλιστα ἐν τῇ λίαν διαδεδομένῃ κλίσει πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς φιλοσοφίας πορίσματα, καθ' ἃ εὐκολώτατα ἐδύνατό τις νὰ συμφωνήσῃ πρὸς διαφερούσας ἀπ' ἀλλήλων ἐπιστημονικὰς διευθύνσεις.

Τῶν πολυαρίθμων *Στωϊκῶν* τῆς χρονικῆς τῶν Αὐτοκρατόρων περιόδου, ὧν γινώσκομεν τὰ ὀνόματα, καταλεκτέοι ἐνταῦθα οἱ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἑξῆς: *Ἡράκλειτος*, ὁ συγγραφεὺς τῶν σωζομένων ἔτι «*ὁμηρικῶν ἀλληγοριῶν*», σύγχρονος, ὡς φαίνεται, τοῦ Αὐγούστου· *Ἄτταλος*, ὁ τοῦ Σενέκα διδάσκαλος· *Χαιρήμων*, αἰγύπτιος ἱερεύς, ὁ διδάσκαλος τοῦ Νέρωνος· *Σενέκας* (ἰδ. κατωτ.) καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ *Λ. Ἀνναῖος Κορνοῦτος* ἐκ Λέπτεως (οὗ διεσώθη συγγραφὴ περὶ τῶν θεῶν), *Α. Πέρσιος Φλάκκος* καὶ *Μ. Ἀνναῖος Λουκανός*, ἀνεψιὸς τοῦ Σενέκα (39—65 μ. Χ.)· *Μουσώνιος Ῥοῦφος* καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ *Ἐπίκτητος* (ἰδὲ κατωτ.)· *Εὐφράτης*, ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Πλινίου τοῦ νεωτέρου ἐξυμνούμενος, ὅστις τῷ 118 μ. Χ. ὑπέργηρως ὢν ἀπέθανε πιὼν δηλητήριον· *Κλεομήδης*, συγγραφεὺς διδακτικοῦ ἀστρονομικοῦ βιβλίου ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ ἢ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς· ὁ αὐτοκράτωρ *Μ. Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος*. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων, καθ' ὅσον εἶνε ἡμῖν γνωστοί, μόνος ὁ Σενέκας, ὁ Μουσώνιος, ὁ Ἐπίκτητος καὶ ὁ Μάρκος Αὐρήλιος δεικνύουσιν ἀξιόλογόν τινα ἰδιοφυΐαν, ἐν ᾧ ὁ Ἡράκλειτος, ὁ Κορνοῦτος καὶ ὁ Κλεομήδης μεταλαμπαδεύουσιν ἁπλῶς τὴν παράδοσιν τῆς σχολῆς αὐτῶν.

Ὁ Λ. Ἀνναῖος Σενέκας (εὐθὺς μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμετέρας χρονολογίας ἐν Κορδούβῃ γεννηθείς, ὁ παιδαγωγὸς καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον μετὰ τοῦ Βούρρου σύμβουλος τοῦ Νέρωνος, οὗ τῇ προσταγῇ ἀπέθανε τῷ 65 μ. Χ.,) δὲν διαμάχεται μὲν πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς σχολῆς αὐτοῦ ἔν τινι τῶν σπουδαιοτέρων ζητημάτων, ἀλλ' ὅμως τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦ διαπνέει διάφορόν πως τῆς ἀρχαίας στωϊκῆς πνεῦμα. Κατὰ πρῶτον δῆλα δὴ περιορίζεται κυρίως ἐν τῇ ἠθικῇ. Γινώσκει τὴν στωϊκὴν λογικήν, ἀλλ' οὐδεμίαν αἰσθάνεται κλίσιν νὰ ἐνασχοληθῇ περὶ αὐτὴν ἀκριβέστερον, ἐξυμνεῖ τὸ μεγαλεῖον τῆς φυσικῆς καὶ ἰδιοποιεῖται ἐν ταῖς *αὐτοῦ φυσικαῖς ζητήσεσι* (*naturales quaestiones*) τὴν μετεωρολογίαν τοῦ Ποσειδωνίου, ἀλλ' αὐτῆς μόνοι οἱ πρακτικῶς χρήσιμοι θεολογικοὶ καὶ ἀνθρωπολογικοὶ ὁρισμοὶ φαίνονται αὐτῷ μείζονά πως σπουδαιότητα ἔχοντες. Ἐν ᾧ δὲν ἀντιλέγει πρὸς τὰς ὑλικὰς καὶ πανθεϊκὰς τῶν Στωϊκῶν ἀρχάς, ἐξαίρει ὅμως μετὰ προθυμίας τοὺς ἠθικοὺς χαρακτῆρας τῆς περὶ θεοῦ ἐννοίας αὐτῶν, ἐφ' ὧν στηρίζεται ἡ περὶ προνοίας πίστις, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς μετὰ τοῦ θεοῦ συγγενείας τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ καὶ περὶ τῆς μετὰ θάνατον διαρκείας. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ δὲν συμ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πίπτει κατὰ πάντα πρὸς τὴν ἀρχαίαν στωϊκήν, ἧς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ βιωτικὰ παραγγέλματα ἐπαναλαμβάνει. Ὁ Σενέκας εἶνε περὶ τῆς ἀδυναμίας καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν ἀνθρώπων, ὧν αἱ παρ' αὐτῷ ζωηραὶ περιγραφαὶ θαυμαστῶς ἀναμιμνήσκουσιν ἡμᾶς τὰς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, λίαν βαθέως πεπεισμένος ἢ ὥστε νὰ δύνηται νὰ προσενεχθῇ πρὸς τὰ ἠθικὰ προβλήματα μετὰ τῆς ἐφ' ἑαυτῷ πεποιθήσεως ἐκείνης τῆς ἀρχαίας Στοᾶς. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐλπίζει νὰ εὕρῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ σοφόν τινα ἢ αὐτὸς νὰ γένηται τοιοῦτος, εἶνε μᾶλλον διατεθειμένος νὰ συγκαταβῇ καὶ προσαρμόσῃ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὅσον σοβαρῶς ἀπαιτεῖ, ἵνα δι' ἠθικῆς ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν ἐργασίας καταστήσωμεν ἑαυτοὺς παντὸς ἐξωτερικοῦ ἀνεξαρτήτους, ὅσον ἐνθουσιωδῶς ἐξυμνεῖ τὴν ἀξίαν τῆς ἀνεξαρτησίας ταύτης, τόσον πάλιν ὅμως οὐχὶ σπανίως ἀποδίδωσιν εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ καὶ κακὰ μείζονα ἀξίαν ἢ ὅσον ἐπετρέπετο ἰδίως τῷ Στωϊκῷ. Προσέτι δὲ εἰ καὶ τὴν φυσικὴν τῶν ἀνθρώπων συνάφειαν κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ἑαυτοῦ σχολῆς ἀδιστάκτως τονίζει, ὅμως φαίνεται αὐτῷ ἑκάστη πολιτεία ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν μεγάλην τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ κόσμου πολιτείαν ἧττον ἀξία τῆς προσοχῆς τοῦ σοφοῦ ἢ ὅσον τοῦτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Στωϊκοῖς συνέβαινε. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἑαυτοῦ κοσμοπολιτείᾳ προφαίνονται οἱ μαλακώτεροι χαρακτῆρες, ἡ φιλανθρωπία καὶ ὁ ἔλεος πολλῷ ἐκείνων ἰσχυρότεροι. Τέλος πολλῆς προσοχῆς ἀξία εἶνε ἡ παλινδρομικὴ τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ἐπενέργεια ἐπὶ τῆς ἰδίας ἀνθρωπολογίας καὶ τῆς θεολογίας. Ὅσῳ ἀλγεινότερον αἰσθάνεται τὸ κράτος τῆς αἰσθητικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως καὶ τῶν παθῶν, τόσῳ μᾶλλον βλέπομεν αὐτὸν παρὰ τὰς ὑλικὰς αὐτοῦ ἀρχὰς νὰ ἐντείνῃ τὴν ἀντίθεσιν τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς οὕτως ἰσχυρῶς, ὥστε πολλαχοῦ ἐκφράζει σφοδρὸν πόθον πρὸς σωτηρίαν ἀπὸ τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος καὶ ἐξυμνεῖ τὸν θάνατον ὡς ἀρχὴν τῆς ἀληθοῦς ζωῆς κατὰ τρόπον, ὅστις μᾶλλον κατὰ Πλάτωνα ἢ στωϊκῶς ἠχεῖ· καὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν διακρίνει μετὰ τοῦ Ποσειδωνίου (καὶ τοῦ Πλάτωνος) καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ (τῷ *ἡγεμονικῷ*, «*principale*») ἓν λογικὸν καὶ δύο ἄλογα μέρη. Καὶ ὅσῳ ὑψηλοτέραν ἀξίαν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ τοῦ λόγου πρὸς τὴν σάρκα ἔχει δι' αὐτὸν ἡ ἔννοια, ὅτι ὁ λόγος οὗτος εἶνε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὁ δὲ νόμος αὐτοῦ ἡ θέλησις τῆς θεότητος, τόσῳ μᾶλλον ὡρισμένως ὤφειλε νὰ διακρίνῃ καὶ τὴν θεότητα ὡς τὴν ἐνεργοῦσαν δύναμιν ἀπὸ τῆς καθ' ἑαυτὴν ἀδρανοῦς ὕλης. Ὅτι τῇ θεότητι ἡ ὀρθὴ τιμὴ προσφέρεται μόνον δι' ἀγνότητος τοῦ βίου καὶ γνώσεως τοῦ θεοῦ οὐχὶ δὲ διὰ θυσιῶν, ὅτι ἀληθοῦς λατρείας τυγχάνει μόνον ἐν τοῖς ἀδύτοις τῆς καρδίας ἡμῶν οὐχὶ δὲ ἐν τοῖς ναοῖς, ἐμφαντικῶς ὁ Σενέκας ἐξέφρασε, τὴν δ' ἀτοπίαν τῆς μυθολογίας καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν τῆς καθεστώσης λατρείας τῶν θεῶν προσέβαλε τὰ μάλα εὐπαρρησιάστως ὡς ἄξιος τῆς ῥωμαϊκῆς Στοᾶς πρωτοστάτης (πρβλ. σελ. 213).

Ἔτι ἀποκλειστικώτερον ἠσχολεῖτο περὶ τὴν ἠθικὴν *Μουσώνιος Ῥοῦφος* ὁ Οὐολσινίτης, φιλόσοφος Στωϊκός, ὅστις ἐπὶ Νέρωνος καὶ τῶν Φλαβίων μεγάλως ἐν Ῥώμῃ ἐτιμᾶτο ὡς διδάσκαλος τῆς φιλοσοφίας· ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ *Πολλίωνος* παραδεδομένων διαλέξεων αὐτοῦ πολυάριθμα διεσώθησαν ἀποσπάσματα. Ἡ ἀρετὴ εἶνε κατὰ τὸν Μουσώνιον ὁ μόνος τῆς φιλοσοφίας σκοπός· οἱ μὲν ἄνθρωποι εἶνε ἠθικῶς ἀσθενεῖς, ὁ δὲ φιλόσοφος, ὁ ἰατρὸς ὁ μέλλων νὰ θεραπεύσῃ αὐτούς. Ἡ ἀρετὴ ὅμως εἶνε πολλῷ μᾶλλον τῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς ἔργον ἢ τῆς διδασκαλίας. Ἡ πρὸς αὐτὴν κλίσις εἶνε ἡμῖν ἔμφυτος καὶ εὐκόλως ἀναπτύσσεται εἰς πεποίθησιν, τὸ κύριον εἶνε ἡ ἐφαρμογὴ τῆς πεποιθήσεως ταύτης. Ὁ φιλόσοφος χρήζει ἄρα ὀλίγων μόνον ἐπιστημονικῶν προτάσεων. Ὀφείλει νὰ δείξῃ ἡμῖν, τί κεῖται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐξουσίᾳ καὶ τί οὔ. Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐξουσίᾳ ὅμως κεῖται μόνη ἡ χρῆσις τῶν ἡμετέρων φαντασιῶν καὶ οὐδὲν πλέον. Ἐπὶ ταύτης καὶ μόνης ἄρα στηρίζεται ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ εὐδαιμονία ἡμῶν· τὰ λοιπὰ δὲ πάντα εἶνε ἀδιάφορα, ἅπερ ὀφείλομεν νὰ παραβλέπωμεν ἄνευ ὅρων. Ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῶν ἀρχῶν τούτων πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον εὑρίσκομεν ἠθικὴν καθαράν, ἔν τισι πρὸς τὴν κυνικὴν ἁπλότητα ἀποκλίνουσαν, φιλάνθρωπον καὶ πρὸς ὑβριστὰς ἔτι ἐπιεικῆ· ἀλλ' ὅσῳ διαρκέστερον ἐπενήργουν αἱ διαλέξεις τοῦ Μουσωνίου ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, τόσῳ ὅμως ἧττον φαίνονται περιέχουσαί τι νέον ἐπιστημονικῶς ἐξεταζόμεναι.

Τοῦ Μουσωνίου μαθητὴς ἐγένετο *Ἐπίκτητος* ὁ Ἱεραπολίτης, ὅστις τὸ πρῶτον (ἐπὶ Νέρωνος ἤδη) ὡς δοῦλος, εἶτα δὲ ὡς ἀπελεύθερος ἔζη ἐν Ῥώμῃ, καὶ τῷ 94 μ. Χ. ὅτε ὁ Δομιτιανὸς ἐξήλασε

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς Ῥώμης πάντας τοὺς φιλοσόφους, μετέβη εἰς Νικόπολιν τῆς Ἠπείρου· ἐνταῦθα ἤκουσεν αὐτοῦ *Φλάβιος ὁ Ἀρριανός*, ὅστις ἀνέγραψε τὸ περιεχόμενον τῶν διαλέξεων αὐτοῦ. Μετὰ τοῦ αὐτοῦ διδασκάλου θεωρεῖ καὶ ὁ Ἐπίκτητος ὡς ἔργον τῆς φιλοσοφίας μόνον τὴν ἀνατροφὴν εἰς τὴν ἀρετήν, τὴν θεραπείαν τῶν ἠθικῶν ἐλλείψεων. Καίτοι δὲ ὡς βάσιν πρὸς τοῦτο προϋποτίθησι καθόλου τὸ στωϊκὸν σύστημα, ὅμως οὐ μόνον σμικρὰν ἀπονέμει ἀξίαν εἰς τὰς διαλεκτικὰς ζητήσεις, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς φυσικῆς ὀλίγων μόνον χρήζει πρὸς θεμελίωσιν τῶν ἠθικῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων· οἷον τῆς πίστεως πρὸς τὴν θεότητα καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων πρόνοιαν αὐτῆς, πρὸς τὴν κατὰ λόγον διακόσμησιν καὶ πορείαν τοῦ παντός, πρὸς τὴν θείαν συγγένειαν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, ὃν παρὰ τὰς ὑλικὰς αὐτοῦ ἀρχὰς ἀντιτίθησι πρὸς τὸ σῶμα ὁμοίως ὡς ὁ Σενέκας σχεδὸν δυϊστικῶς, καὶ ἀπορρίπτει τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ μετὰ θάνατον διάρκειαν. Καὶ ἡ ἠθικὴ δ' αὐτοῦ διδασκαλία κατὰ τοσοῦτον εὐκολώτερον δύναται νὰ μὴ ἔχῃ ἀνάγκην μεγάλων συστηματικῶν βοηθημάτων, καθ' ὅσον αὐτὸς μετὰ τοῦ Μουσωνίου πιστεύει, ὅτι αἱ καθολικαὶ τῆς ἠθικῆς ἀρχαὶ εἶνε ἐν ἡμῖν ὑπὸ τῆς φύσεως ἐμπεφυτευμέναι. Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἡμῶν εἶνε, λέγει ὁ Ἐπίκτητος μετ' ἐκείνου, ἓν μόνον: ἡ βούλησις ἡμῶν, ἡ χρῆσις τῶν ἡμετέρων φαντασιῶν· ἐπ' αὐτῆς μόνης στηρίζεται κατὰ τὸν Ἐπίκτητον ἡ εὐδαιμονία ἡμῶν, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ μεταχειρίζεται ὡς τι οὕτως ἀδιάφορον, ὥστε ἡ διάκρισις τῶν αἱρετῶν καὶ φευκτῶν μόλις ἔχει ἔτι παρ' αὐτῷ σημασίαν τινά· καὶ ὅπως προσεγγίζει κατὰ τοῦτο πρὸς τὸν κυνισμόν, οὕτω συναντᾶται μετ' αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς περὶ τοῦ γάμου καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου κρίσεσιν αὐτοῦ, καὶ ἀσμένως παρίστησι τὸν ἀληθῆ φιλόσοφον ὡς κυνικόν. Ἄλλως ὅμως οὐ μόνον διδάσκει ἀπόλυτον ἄφεσιν ἑαυτοῦ εἰς τὴν τοῦ κόσμου πορείαν, ἀλλὰ καὶ τὴν περιεκτικωτάτην καὶ τὰ μάλιστα ἀπεριόριστον φιλανθρωπίαν· θεμελιοῖ δὲ ταύτην πρὸ πάντων διὰ τῆς εἰς τὴν θεότητα ἀναγωγῆς καὶ τῆς ὁμοίας πρὸς αὐτὴν σχέσεως πάντων τῶν ἀνθρώπων. Ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ἔχει καθόλου θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ὁ φιλόσοφος εἶνε κατ' αὐτὸν ὑπηρέτης τῆς θεότητος καὶ ἄγγελος αὐτῆς· καίτοι δὲ πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ θρησκείαν ἵσταται ἀρκούντως ἐλευθέρως, εἶνε ὅμως μᾶλλον σοβα-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρός τις καὶ εὐσεβοῦς ἐνθουσιασμοῦ ἔμπλεως κήρυξ τῆς ἠθικῆς ἢ φιλόσοφος συστηματικός.

Μετὰ τοῦ Ἐπικτήτου συμφωνεῖ ὁ θαυμαστὴς αὐτοῦ, ὁ ἀξιολογώτατος *Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος* (γενν. 121 μ.Χ. συμβασιλεὺς 138, αὐτοκράτωρ 161 ἀποθαν. 180) καθ' ὅλην τὴν τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας ἀντίληψιν αὐτοῦ, ἤτοι ἐν τῇ ἀποκλίσει ἀπὸ πάσης καθαρῶς θεωρητικῆς ζητήσεως, ἐν τῇ θρησκευτικῇ τῶν ὄντων θεωρίᾳ, ἐν τῇ ἐπιστροφῇ πρὸς τὸ ἴδιον αὐτοσυνειδός. Ἡ πίστις εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν, ἧς τὴν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ἐπιμέλειαν ἀποδεικνύουσι πλὴν τῆς ὅλης τοῦ παντὸς διακοσμήσεως καὶ ἔκτακτοι ἀποκαλύψεις, ἄγει αὐτὸν εἰς ψυχικὴν ἀνάπαυσιν καὶ εὐαρέστησιν περὶ πάντων, ὅσα ἡ τάξις τῆς φύσεως μεθ' ἑαυτῆς φέρει, ὅσα οἱ θεοὶ ἐπιβάλλουσιν. Ἡ γνῶσις, ὅτι πάντα τὰ ὄντα μεταβάλλονται, ὅτι πᾶν τὸ καθ' ἕκαστον εἶνε φθαρτὸν καὶ παροδικόν, διδάσκει αὐτὸν οὐδὲν ἐξωτερικὸν νὰ ἐπιθυμῇ ὡς ἀγαθὸν ἢ νὰ φοβῆται ὡς κακόν. Ἐκ μὲν τῆς πεποιθήσεως περὶ τῆς θείας ἀρχῆς καὶ οὐσίας τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ προκύπτει αὐτῷ ἡ ἀπαίτησις νὰ θεραπεύῃ μόνον τὸν ἔνδον δαίμονα, νὰ προσδοκᾷ παρ' αὐτοῦ μόνου τὴν ἰδίαν εὐτυχίαν· ἐκ δὲ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς αὐτῆς παρὰ πᾶσι τοῖς ἄλλοις φύσεως ἡ παρακέλευσις πρὸς καθολικωτάτην καὶ ἀφιλοκερδεστάτην φιλανθρωπίαν. Ὅ,τι τὸν Μάρκον Αὐρήλιον διακρίνει τοῦ Ἐπικτήτου, πρὸς τῇ διαφόρῳ περὶ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας κρίσει αὐτῶν, ἥτις προέκυπτεν ἐξ αὐτῆς τῆς κοινωνικῆς ἑκατέρου θέσεως, εἶνε τοῦτο κυρίως, ὅτι ἡ παλινδρομικὴ ἐκείνη ἐνέργεια τοῦ ἠθικοῦ δυϊσμοῦ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπολογίας καὶ μεταφυσικῆς, ἡ παρατηρουμένη παρ' αὐτῷ ἤδη τῷ Ποσειδωνίῳ καὶ τῷ Σενέκᾳ (σελ. 235. 243 κ. ἑφ.), ἀναφαίνεται παρ' αὐτῷ πολλῷ ἰσχυροτέρα ἢ παρὰ τῷ Ἐπικτήτῳ. Καίτοι δὲ δοξάζει ὅτι ἡ ψυχὴ χρόνον τινὰ μετὰ τὸν θάνατον ἐπιστρέφει εἰς τὴν θεότητα, ὅμως μᾶλλον πλατωνικῶς ἢ κατὰ τὴν ἀρχαίαν Στοάν ἠχεῖ, ὅταν τὸν *νοῦν* ἢ τὸ *ἡγεμονικόν*, ὡς τὴν ἐνεργοῦσαν καὶ θείαν ἀρχήν, διακρίνῃ οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ πνεύματος, καὶ ὅταν περὶ θεοῦ λέγῃ ὅτι ὁ θεὸς πάντας τοὺς νοῦς ἢ πάντα τὰ ἡγεμονικὰ ὀρᾷ γυμνὰ τῶν ὑλικῶν περικαλυμμάτων διὰ μόνης τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ἀμέσως τῶν ἀπορ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρῶν αὐτῶν ἀπτόμενος. Ἡ ὑλικὴ τῶν Στωϊκῶν θεωρία δεικνύεται ἐνταῦθα κατὰ τὴν μετάβασιν αὐτῆς εἰς τὸν πλατωνικὸν δυϊσμόν.

§ 85. Οἱ νεώτεροι Κυνικοί.

Ὡς μονομερής τις μορφὴ τῆς στωϊκῆς ταύτης ἠθικῆς φιλοσοφίας θεωρητέος ὁ κυνισμός, ὅστις εὐθὺς μετὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμετέρας χρονολογίας πάλιν ἐμφανίζεται. Ὅσῳ μᾶλλον ὑπετιμήθη τὸ ἐπιστημονικὸν μέρος τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας καὶ ὑπεχώρησεν εἰς τὰς πρακτικὰς αὐτῆς ἀπαιτήσεις, τόσῳ ἐγγύτερον ἦλθεν αὕτη πρὸς τὸν κυνισμόν, ἐξ οὗ ἐξῆλθε· καὶ ὅσῳ θλιβερώτερα καθίσταντο ἀπὸ τοῦ τελευταίου αἰῶνος τῆς ῥωμαϊκῆς δημοκρατίας τὰ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτείας, τοσούτῳ μείζων παρίστατο ἡ ἀνάγκη, ἵν' ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἀπορίας τῶν χρόνων κατὰ τὸν παράδοξον μέν, ἀλλὰ δραστικώτατον τῶν ἀρχαίων Κυνικῶν τρόπον. Τὴν σκιὰν αὐτῶν εἶχεν ἤδη ἀναγάγῃ ὁ *Οὐάρρων* ἐν ταῖς «Μενιππείαις σατίραις» αὐτοῦ, ἵνα εἴπῃ τοῖς συγχρόνοις αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν ὅσον τὸ δυνατὸν τραχέως· αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Διογένους[1] φαίνονται ἤδη σκοποῦσαι νὰ ὑποστηρίξωσιν ἀληθῆ τινα ἀνανέωσιν τῆς κυνικῆς φιλοσοφίας. Ἀλλὰ κατὰ πρῶτον παρὰ τῷ Σενέκᾳ δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν αὐτήν, ὅστις ἐκ τῶν Κυνικῶν τῶν χρόνων αὐτοῦ ἐξαίρει μετὰ μεγάλων ἐγκωμίων τὸν *Δημήτριον*. Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα οἱ ὀνομαστότατοι εἶνε: *Οἰνόμαος* ὁ Γαδαρηνὸς ἐπὶ Ἀδριανοῦ· *Δημῶναξ*, ὅστις ἑκατοντούτης σχεδὸν περὶ τὸ 160 μ. Χ. ἐν Ἀθήναις ἀπέθανε· *Περεγρῖνος*, βραδύτερον *Πρωτεὺς* ὀνομασθείς, ὅστις ἔκαυσεν ἑαυτὸν τῷ 165 ἐν Ὀλυμπίᾳ δημοσίᾳ, καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ *Θεαγένης*. Ἀλλ' ὅμως ἡ σχολὴ αὕτη, ἥτις εἶνε διὰ τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ μορφωτικὴν αὐτῆς σπουδαιότητα προσοχῆς ἀξία, ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπιστήμης ἔχει ἀξίαν ἐμμέσως μόνον, ὡς ἔκφρασις διαδεδομένων γνωμῶν. Καὶ παρ' αὐτοῖς ἔτι τοῖς ἀρίστοις πρωτοστάταις αὐτοῦ ὁ κυνισμὸς μὴ ὢν ἀπηλλαγμένος παντοίων ὑπερσαρκωμάτων ἐχρησίμευεν οὐχὶ ὀλίγοις ὡς πρόφασις ἀργοῦ καὶ παρασιτικοῦ βίου, ἀνηθίκων τρόπων, πληρώσεως

[1] Τὸν χρόνον τῆς συστάσεως αὐτῶν τίθησιν ὁ MARCKS Symb. crit. ad epistologr. graec. 12 κ. ἑφ. μετὰ πιθανότητος ἐπὶ Αὐγούστου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς ματαιοφροσύνης διὰ κομπώδους τὸν θαυμασμὸν διεγειρούσης παρόδου. Νέαι ἔννοιαι ὑπ' οὐδενὸς τῶν μεταγενεστέρων τούτων Κυνικῶν παρεδόθησαν ἡμῖν. Ὁ Δημήτριος καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ τερατουργὸς Περεγρῖνος ἐκφράζουσι τὰς ἠθικὰς ἐκείνας ἀρχάς, αἵτινες εἶχον ἤδη καταστῇ διὰ τῆς Στοᾶς κοινὸν κτῆμα. Ὁ Δημῶναξ, ὡς φιλόσοφος, ἐκλεκτικὸς τοῦ Σωκράτους ὀπαδὸς ὢν ἀπέλαυε διὰ τὸν πρᾶον, ἀξιάγαστον καὶ φιλάνθρωπον αὐτοῦ χαρακτῆρα γενικῆς τιμῆς. Ὁ Οἰνόμαος ἐπιτίθεται ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ «γοήτων φωρᾶς» σφοδρότατα κατὰ τῶν μαντείων καὶ ὑπερασπίζει συναφῶς πρὸς ταῦτα τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως κατὰ τῶν Στωϊκῶν. Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν ἀνδρῶν τούτων κατέστησεν ἑαυτὸν γνωστὸν δι' ἐπιστημονικῆς τινος ὑπηρεσίας. Ἀλλ' ἀκριβῶς τούτου ἕνεκα, διότι δῆλα δὴ ἐνταῦθα μᾶλλον περὶ τοῦ τρόπου τοῦ ζῆν ἢ περὶ ἐπιστημονικῶν δοξασιῶν προέκειτο, ὁ μεταγενέστερος οὗτος κυνισμὸς τόσον ὀλίγον ὑπὸ τῆς μεταβολῆς τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἐπηρεάσθη, ὥστε διήρκεσεν ὑπὲρ πάσας τὰς ἄλλας σχολὰς πλὴν τῆς νέας πλατωνικῆς φιλοσοφίας, διετηρήθη μέχρι τοῦ 5ου αἰῶνος καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6ου μάλιστα εἶχεν ἔτι ὀπαδούς τινας.

§ 86. Ἡ περιπατητικὴ σχολὴ ἐν τοῖς μ. Χ. χρόνοις.

Ἡ περιπατητικὴ σχολὴ μέχρι τῆς συντήξεως αὐτῆς μετὰ τῆς νέας πλατωνικῆς ἐκινεῖτο ἐν γένει ἐν τῇ ὁδῷ, ἣν ἐτράπετο διὰ τοῦ Ἀνδρονίκου. Περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς τῶν χρόνων τούτων παρεδόθησαν ἡμῖν ἀποσπάσματα μόνον. Ἄξιοι μνείας τῶν μελῶν αὐτῆς, ὧν τὰ ὀνόματα εἶνε ἡμῖν γνωστά, ἔστωσαν οἱ ἑξῆς. Περὶ τὸ 50 μ. Χ. *Ἀλέξανδρος* ὁ Αἰγαιεύς, διδάσκαλος τοῦ Νέρωνος· σύγχρονος, ὡς φαίνεται, εἶνε ὁ *Σωτίων*, ἴσως δὲ καὶ ὁ *Ἀχαϊκός*· ἐπὶ Ἀδριανοῦ ὁ *Ἀσπάσιος* καὶ ὁ *Ἄδραστος* εἷς τῶν ἐπιφανεστάτων Περιπατητικῶν· περὶ δὲ τὸ 150—180 ὁ *Ἑρμῖνος*· περὶ τὸ 180 *Ἀριστοκλῆς* ὁ Μεσσήνιος καὶ ὁ *Σωσιγένης* ὁ ἔξοχος μαθηματικός· περὶ τὸ 200 *Ἀλέξανδρος* ὁ Ἀφροδισιεύς. Ἡ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἡ ἐνέργεια φαίνεται ὅτι συνίστατο κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραμμάτων καὶ τῇ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὑπερασπίσει τῶν ἀριστοτελικῶν δογμάτων, καὶ ὅ,τι ἡμῖν περὶ αὐτῶν μεταδίδοται, ὁσάκις παρίσταται εὐκαιρία, σπανίως μόνον δεικνύει διαφοράν τινα ἀπὸ τῶν δοξασιῶν τοῦ Ἀριστοτέλους προσοχῆς ἀξίαν. Ἀλλ' ὅτι οἱ Περιπατητικοὶ καὶ ἐν τούτοις τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις δὲν ἀπέφραττον ἑαυτοὺς ἐντελῶς ἀπὸ θεωριῶν, αἵτινες ἦσαν ἀλλότριαι τῆς ἀρχικῆς διδασκαλίας τῆς σχολῆς αὐτῶν, δεικνύει τὸ παράδειγμα τοῦ *Ἀριστοκλέους*. Ὅτε ὁ ἐπιφανὴς οὗτος Περιπατητικὸς παρεδέχετο, ὅτι ὁ θεῖος *νοῦς* ἐνοικεῖ ἐν ὅλῳ τῷ σώματι τοῦ κόσμου καὶ ἐνεργεῖ ἐν αὐτῷ, καὶ ὅτι καθίσταται προσωπικὸς ἀνθρώπινος νοῦς ὅπου εὑρίσκει κατάλληλον πρὸς εἰσδοχὴν αὐτοῦ ὀργανισμόν, τότε μετεχειρίζετο τὴν θεότητα κατὰ στωϊκὸν τρόπον ὡς τὴν ψυχὴν τοῦ κόσμου, ἀνθ' ἧς καὶ ἐλαμβάνετο ὑπὸ τῶν Περιπατητικῶν κατὰ τὸν σύγχρονον αὐτοῦ ΑΘΗΝΑΓΟΡΑΝ (Supplic. κεφ. 5.). Πρὸς ταύτην τὴν προσέγγισιν εἰς τὴν στωϊκὴν πανθεΐαν δὲν συμφωνεῖ ὁ τοῦ Ἀριστοκλέους μαθητὴς *Ἀλέξανδρος* ὁ Ἀφροδισιεύς, ὁ περιβόητος ἐξηγητής. Ἀλλ' ὅσον καλῶς γινώσκει τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους διδασκαλίαν καὶ ὅσον ἀποτελεσματικῶς αὐτὴν ὑπερασπίζει, καὶ αὐτὸς ὅμως ἐκκλίνει αὐτῆς ἐν σπουδαίοις ζητήμασιν ἀντιλαμβανόμενος τοὺς διορισμοὺς αὐτῆς ὑπὲρ τὸ δέον φυσικῶς. Οὐ μόνον ὑπολαμβάνει μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους μόνον τὸ καθ' ἕκαστον ὡς οὐσιῶδές τι, ἀλλὰ προστίθησιν ἀπομακρυνόμενος τοῦ Ἀριστοτέλους ὅτι τὸ καθ' ἕκαστον εἶνε καθ' ἑαυτὸ πρότερον τοῦ καθόλου, αἱ καθόλου ἔννοιαι ὡς τοιαῦται ὑπάρχουσι μόνον ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, τὸ δὲ πραγματικὸν τούτων ὑποκείμενον εἶνε μόνα τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα. Προσέτι δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ προσάγει τὸ ἀνώτερον τῆς ψυχῆς μέρος ἐγγύτερον πρὸς τὰ κατώτερα χωρίζων τὸν «*ποιητικὸν νοῦν*» ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ ἀνάγων αὐτὸν εἰς τὸν ἐπ' αὐτῆς ἐνεργοῦντα θεῖον νοῦν, ὥστε ὁ ἄνθρωπος μόνον τὴν φύσιν πρὸς νόησιν (τὸν «δυνάμει νοῦν») μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν ζωὴν φέρει, ἥτις κατὰ πρῶτον ἐν τῇ πορείᾳ ταύτης ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἐκείνην ἀναπτύσσεται εἰς «*νοῦν ἐπίκτητον*» ἢ «*νοῦν καθ' ἕξιν*». Ἐν συναφείᾳ δὲ πρὸς ταῦτα ἀρνεῖται τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς μᾶλλον ἀπολύτως ἢ ὁ Ἀριστοτέλης. Τέλος δὲ ἀνάγει τὴν πρόνοιαν ὅλως εἰς τὴν φύσιν ἢ τὴν ἀπὸ τῶν ἄνω σφαιρῶν εἰς τὰς κάτω διαδιδομένην δύναμιν, ἀπὸ δὲ τῆς ἐνεργείας τῆς δυνάμεως ταύτης

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀποκλείει πᾶσαν σκόπιμον ἀναφοράν, καταστοχαζομένην τῆς εὐπραγίας τοῦ ἀνθρώπου.— Μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον οὐδεὶς ὀνομαστὸς διδάσκαλος τῆς περιπατητικῆς φιλοσοφίας ὡς τοιαύτης εἶνε ἡμῖν γνωστός· ἡ κυρία τῶν ἀριστοτελικῶν μελετῶν ἕδρα ἐγένετο πρὸ τοῦ τέλους ἔτι τοῦ 3ου αἰῶνος ἡ νέα πλατωνικὴ σχολή, καὶ ἂν τινες, ὡς ὁ Θεμίστιος (§ 101), ἠγάπων νὰ ὀνομάζωνται Περιπατητικοὶ μᾶλλον ἢ Πλατωνικοί, οὗτοι ὅμως εἶνε τὸ μὲν ἁπλοῖ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐξηγηταί, τὸ δὲ Ἐκλεκτικοί.

§ 87. Οἱ Πλατωνικοὶ τῶν πρώτων μ. Χ. αἰώνων.

Τὸ κυριώτατον ἔρεισμα τῆς ἐκλεκτικῆς αἱρέσεως διετέλει οὖσα ἡ πλατωνικὴ σχολή. Τὰ ὀνομαστότατα μέλη αὐτῆς κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς ἡμετέρας χρονολογίας εἶνε: *Ἀμμώνιος* ὁ Αἰγύπτιος, ὅστις περὶ τὸ 60—70 μ. Χ. ἐδίδασκεν ἐν Ἀθήναις· ὁ μαθητὴς αὐτοῦ *Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς*, ὁ γνωστὸς φιλόσοφος καὶ βιογράφος, οὗ ὁ βίος φαίνεται πίπτων κατὰ προσέγγισιν μεταξὺ τοῦ 48 καὶ 125 μ. Χ., ὁ *Γάϊος, ὁ Καλβίσιος Ταῦρος* (μαθητὴς τοῦ Πλουτάρχου), *Θέων* ὁ Σμυρναῖος, οἵτινες ἐδίδασκον ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς· ὁ *Ἀλβῖνος*, ὁ μαθητὴς τοῦ Γαΐου, οὗ ἤκουσεν ὁ Γαληνὸς ἐν Σμύρνῃ περὶ τὸ 152, καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ *Νιγρῖνος, Μάξιμος ὁ Τύριος* καὶ *Ἀπουλήϊος* ὁ ἐκ Μαδούρου· ὁ *Ἀττικός*, ὅστις ὡς καὶ ὁ *Νουμήνιος*, ὁ *Κρόνιος*, ὁ γνωστὸς τῶν χριστιανῶν πολέμιος *Κέλσος* καὶ ὁ *Σεβῆρος* βεβαίως, ἀνήκει τοῖς χρόνοις τῆς κυβερνήσεως τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου· παρὰ τῷ αὐτοκράτορι τούτῳ ἔζη ὁ τοῦ Ἀττικοῦ μαθητὴς *Ἀρποκρατίων*. Τινὲς τῶν Πλατωνικῶν τούτων δὲν ἤθελον βεβαίως ν' ἀκούσωσι περὶ τῆς ἀναμίξεως τοῦ εἰλικρινοῦς πλατωνισμοῦ μετὰ στοιχείων ἀλλοτρίων· καὶ πρὸς ἐπικουρίαν τῆς ἀμυντικῆς τούτων στάσεως προσῆλθεν ἡ περίστασις, ὅτι καὶ οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ ἀπὸ τοῦ Πλουτάρχου καὶ ἔτι μάλιστα πρότερον συντονωτέραν ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Περιπατητικῶν εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν (πρβλ. σελ. 14). Οὕτως ὁ μὲν *Ταῦρος* ἔγραψεν οὐ μόνον κατὰ τῶν Στωϊκῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν πλατωνικῶν καὶ ἀριστοτελικῶν δογμάτων, ὁ δὲ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀττικὸς ἦτο ἐμπαθὴς τοῦ Ἀριστοτέλους πολέμιος. Ἀλλ' ὅμως *ἐκεῖνος* μὲν ἠρνεῖτο τὴν ἐν χρόνῳ γένεσιν τοῦ κόσμου· οὗτος δέ, ἂν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ὡς καὶ ἐν ἄλλοις ἀντέλεγε τῷ Ἀριστοτέλει, προσήγγιζεν ὅμως ἐν τοῖς περὶ τῆς αὐταρκείας τῆς ἀρετῆς ἰσχυρισμοῖς αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν μονομερῆ τῆς φιλοσοφίας ἀντίληψιν πρὸς τοὺς Στωϊκούς. Ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τῶν Ἀκαδημαϊκῶν διετέλουν ἑπόμενοι τῇ ἐκλεκτικῇ τοῦ Ἀντιόχου μεθόδῳ, πλὴν ὅτι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συνεδέοντο μετ' αὐτῆς αἱ πυθαγόρειοι ἐκεῖναι θεωρίαι, ἃς θὰ συναντήσωμεν παρὰ τῷ Πλουτάρχῳ, Μαξίμῳ, Ἀπουληΐῳ, Νουμηνίῳ, Κέλσῳ καὶ ἄλλοις (§ 92). Ἀπόδειξιν τῆς ἐκλεκτικῆς τῆς σχολῆς τάσεως παρέχει πλὴν τῶν πρὸ ὀλίγου εἰρημένων μάλιστα ὁ *Ἀλβῖνος*, οὗ αἱ ὑποτυπώσεις πλατωνικῶν δογμάτων[1] παρέχουσι περίεργόν τι μῖγμα πλατωνικῶν, περιπατητικῶν καὶ στωϊκῶν διορισμῶν. Εἵπετο δ' ἐν ταύταις ὁ Ἀλβῖνος μόνῳ τῷ διδασκάλῳ αὐτοῦ *Γαΐῳ*. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ συναντῶμεν, ὅσον ἡμεῖς αὐτὸν γινώσκομεν, καὶ τὸν *Σεβῆρον*, οὕτω δὲ οὐδεμία μένει ἀμφιβολία περὶ τῆς ἐν τῇ σχολῇ ἐπικρατήσεως τούτου τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι.

§ 88. Δίων, Λουκιανὸς καὶ Γαληνός.

Εἰς οὐδεμίαν ὡρισμένην σχολὴν κατέλεγον ἑαυτοὺς ὁ Δίων, ὁ Λουκιανὸς καὶ ὁ Γαληνός, ἀλλ' ὅμως καὶ οἱ τρεῖς ἤθελον νὰ εἶνε φιλόσοφοι. Τὴν προσηγορίαν ταύτην θὰ συγχωρήσωμεν πρώτιστα τῷ Γαληνῷ. Ὁ βιθυνὸς ῥήτωρ *Δίων* ὁ ἐπικαλούμενος *Χρυσόστομος* ἐξορισθεὶς τῆς Ῥώμης ὑπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ, ὑπὸ δὲ τοῦ Τραϊανοῦ τιμώμενος παρῆλθεν εἰς τὸ μέσον ἀπὸ τῆς ἐξορίας αὐτοῦ ἐν τῷ κυνικῷ φιλοσοφικῷ σχήματι. Ἀλλ' ἡ «φιλοσοφία» αὐτοῦ δὲν χωρεῖ πέρα δημώδους τινὸς ἠθικῆς, ἥτις, καίπερ κατὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς πολλῆς προσοχῆς ἀξία ὅμως οὐδένα φέρει ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα, συνάπτεται κατ' ἐξοχὴν πρὸς στωϊκὰ δόγματα καὶ ἀξιώματα.—Τοῦ Δίωνος ὁ ὁμότεχνος *Λουκιανὸς* ὁ Σαμοσα-

[1] Διεσώθησαν ἡμῖν ἔν τινι ἐπεξειργασμένῃ ἐπιτομῇ, τὸ ὄνομα τοῦ «Ἀλκίνου» φερούσῃ. Ὅτι δὲ εἶνε τοῦ Ἀλβίνου ἀπέδειξεν ὁ FREUDENTHAL Hellenist. Stud. 3 H.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τεύς, οὗτινος τὸ γόνιμον συγγραφικὸν στάδιον συμπίπτει περίπου μετὰ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς 2ας ἑκατονταετηρίδος, εἶνε ὁ ἀντίπαλος πάσης εἰς σχολὴν ἀνηκούσης φιλοσοφίας καὶ καταδιώκει πρὸ πάντων τοὺς Κυνικοὺς διὰ τῆς ἑαυτοῦ σατίρας. Ὅ,τι δ' αὐτὸς φιλοσοφίαν ὀνομάζει εἶνε συλλογὴ παραγγελμάτων ἠθικῶν, ἐν οἷς αὐτὸς τοσούτῳ μᾶλλον θέλει νὰ περιορισθῇ, καθ' ὅσον τὰ θεωρητικὰ ζητήματα ἄλυτα νομίζει.— Πολλῷ βαθύτερον διέτριβε περὶ τὴν φιλοσοφίαν ὁ περιώνυμος ἐκ Περγάμου ἰατρὸς *Κλαύδιος Γαληνός* (131—201 μ. Χ.), εἰς ὃν καὶ πολλὰ συγγράμματα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπολεσθέντα ἀφιέρωσε. Τοῦ μὲν Ἐπικούρου καὶ τῆς Σκέψεως πολέμιος, τοῦ δ' Ἀριστοτέλους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φίλος, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτῷ μὴ εὑρίσκων πλήρη ἀνάπαυσιν συνδέει μετὰ τῶν περιπατητικῶν δογμάτων στωϊκοὺς καὶ ἐν ἐλάσσονι μέτρῳ πλατωνικούς τινας διορισμούς. Πρὸς ταῖς αἰσθήσεσιν, ὧν τὸ ἀξιόπιστον ὁ Γαληνὸς ὑπερασπίζει, παραδέχεται ὡς δευτέραν γνώσεως πηγὴν τὰς ἀληθείας, αἵτινες εἶνε τῷ νῷ ἀμέσως βέβαιαι. Ἡ σκοπιμότης τῆς τοῦ κόσμου διακοσμήσεως βεβαιοῦται παρ' αὐτοῦ ἀδιστάκτως· ἀλλ' εἰς τὰ βαθύτερον χωροῦντα θεωρητικὰ ζητήματα σμικρὰν ἀπονέμει ὁ Γαληνὸς ἀξίαν, ὅστις καὶ αὐτὸς ἀμφιβόλως σχεδὸν περὶ αὐτῶν ἀποφαίνεται φρονῶν ὅτι πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν πρᾶξιν δὲν ἔχουσι ταῦτα μεγάλην ῥοπήν. Καὶ ἡ ἠθικὴ δὲ αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον ἡμεῖς αὐτὴν γινώσκομεν, περιέχει ἀρχαίους μόνον ἐκ διαφόρων σχολῶν εἰλημμένους διορισμούς.

II. ΟΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΣΚΕΠΤΙΚΟΙ

§ 89. **Αἰνησίδημος καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ.**

Εἰ καὶ ἡ Ἐκλεκτικὴ τοῦ Ἀντιόχου κατώρθωσε νὰ ἐκβάλῃ τὴν Σκέψιν ἐκ τῆς κυρίας αὐτῆς ἕδρας, τῆς Ἀκαδημείας, ὅμως δὲν ἐδυνήθη καὶ νὰ καταβάλῃ αὐτὴν παντελῶς· μᾶλλον δέ, ὅπως ἡ Ἐκλεκτικὴ προέκυψεν ἐκ τούτου, ὅτι τῶν Σκεπτικῶν αἱ ἐνστάσεις εἶχον διασείσῃ τὴν πίστιν εἰς τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα, οὕτως εἶχεν ἀεὶ ὡς προϋπόθεσιν αὐτῆς τὴν πρὸς πᾶσαν δογματικὴν πεποίθησιν δυσπιστίαν ταύτην, ἥτις ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ λάβῃ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πάλιν τὴν μορφὴν σκεπτικῆς τινος θεωρίας. Ἀλλ' ὅμως αὕτη ἡ νεωτέρα Σκέψις δὲν ἔφθασεν εἰς τοιαύτην δύναμιν καὶ ἐξάπλωσιν, οἵαν ἔσχε πρότερον ἡ ἀκαδημαϊκή.

Ἡ τελευταία αὕτη σχολὴ Ἑλλήνων Σκεπτικῶν (ἥτις ὠνόμαζεν ἑαυτὴν οὐχὶ «*αἵρεσιν*», ἀλλ' «*ἀγωγήν*») δὲν ἤθελε νὰ θεωρῆται ὡς ἀπόγονος τῆς ἀκαδημαϊκῆς, ἀλλὰ τῆς πυρρωνείου. Ἀφ' οὗ ἡ τελευταία εἶχε κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα σβεσθῇ, ἀνενέωσεν αὐτήν, ὡς διηγοῦνται, κατὰ πρῶτον *Πτολεμαῖος* ὁ Κυρηναῖος· μαθηταὶ αὐτοῦ ἦσαν ὁ Σαρπηδὼν καὶ ὁ Ἡρακλείδης· ὁ τοῦ Ἡρακλείδου μαθητὴς *Αἰνησίδημος* ὁ Κνώσσιος ἐδίδασκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἀλλ' ὅπως ματαίως ἐμόχθουν οἱ νέοι οὗτοι Πυρρώνειοι νὰ ἀποδείξωσι σημαντικήν τινα διαφορὰν μεταξὺ τῶν ἑαυτῶν δογμάτων καὶ τῶν τῆς νέας Ἀκαδημείας, οὕτω καὶ ταύτης ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ Αἰνησιδήμου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ εἶνε ἀναμφίβολος· περὶ δὲ τοῦ Πτολεμαίου καὶ τοῦ Σαρπηδόνος δὲν γινώσκομεν, ποία ἦτο ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν Ἀκαδήμειαν, καὶ ἂν τὴν ἑαυτῶν θεωρίαν οὕτω γενικῶς ἐξετίθεσαν ὡς ὁ Αἰνησίδημος· ὁ ΑΡΙΣΤΟΚΛΗΣ (παρ' ΕΥΣΕΒ. Προπ. εὐαγγ. XIV, 18, 22) τοῦτον μόνον χαρακτηρίζει ὡς τὸν ἀνακαινιστὴν τῆς πυρρωνείου Σκέψεως. Πλὴν τῶν ἀκαδημαϊκῶν καὶ πυρρωνείων δογμάτων συνήργησεν εἰς τοῦτο ἄνευ ἀμφιβολίας καὶ ἡ σχολὴ τῶν «ἐμπειρικῶν» ἰατρῶν, εἰς ἣν ἀνῆκον πολλοὶ τῶν συνηγόρων τῶν νέων Πυρρωνείων. Ἀφ' οὗ ἡ σχολὴ αὕτη ἤθελε νὰ περιορισθῇ ἐν τῇ ἐμπειρικῇ γνώσει τῆς ἐνεργείας τῶν πρὸς θεραπείαν συντελούντων, τὴν δὲ ἐξέτασιν τῶν αἰτίων τῶν ἀσθενειῶν περιττὴν ἐθεώρει, ἤρκει μόνον νὰ γενικεύσῃ τις τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἵνα καταλήξῃ εἰς γενικὴν Σκέψιν.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Αἰνησιδήμου, ἐὰν ἡ παρὰ Διογ. IX, 116 ἀναγραφὴ τῶν σκεπτικῶν διαδόχων εἶνε πλήρης, μόλις θὰ ἐδύνατο νὰ ταχθῇ πρὸ τῶν ἀρχῶν τῆς χριστιανικῆς χρονολογίας· ἐὰν δὲ θεωρήσωμεν τὸν Λεύκιον Τουβέρωνα (L. Tubero), εἰς ὃν κατὰ τὸν Φωτ. Κωδ. 212. σελ. 169,31 εἶχεν ἀφιερώσῃ τοὺς «πυρρωνείους λόγους» αὐτοῦ, ὡς τὸν ὁμώνυμον ἐκ παιδὸς φίλον τοῦ Κικέρωνος (ὅστις ὅμως ἀρνεῖται τὴν ὕπαρξιν πυρρωνείου σχολῆς ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ), τότε ὀφείλομεν νὰ κινήσωμεν αὐτὴν πρὸς τὰ ἔμπροσθεν κατὰ ἥμισυ αἰῶνα.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Τοῦ Αἰνησιδήμου ἡ φιλοσοφικὴ στάσις συμφωνεῖ κατὰ πάντα τὰ οὐσιώδη αὐτῆς μέρη πρὸς τὴν τοῦ Πύρρωνος. Ἐπειδὴ περὶ τῆς ἀληθοῦς τῶν ὄντων φύσεως οὐδὲν δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν καὶ πρὸς πᾶσαν γνώμην ἐξ ἴσου ἰσχυροὶ λόγοι δύνανται νὰ ἀντιταχθῶσι, διὰ ταῦτα οὐδὲν ἐν γένει ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ βεβαιώσωμεν, οὐδ' αὐτὴν τὴν ἄγνοιαν ἡμῶν· οὕτω δ' ἀκριβῶς ἐπιτυγχάνομεν τῆς ἀληθοῦς ἡδονῆς, τῆς «*ἀταραξίας*»· καθ' ὅσον δὲ εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ πράττωμεν, θὰ ἀκολουθῶμεν τὸ μὲν τοῖς καθεστῶσι, τὸ δὲ τῇ αἰσθήσει καὶ τῇ χρείᾳ ἡμῶν. Ὁ Αἰνησίδημος ἐπειράθη νὰ θεμελιώσῃ τὰς ἀρχὰς ταύτας ἐν τοῖς «*Πυρρωνείοις λόγοις*» ὑποβάλλων εἰς διεξοδικὸν ἔλεγχον τὰς κρατούσας ἐννοίας καὶ δοξασίας, ἐπολεμεῖτο δὲ ἐν τῷ ἐλέγχῳ τούτῳ μεταξὺ ἄλλων ὁ ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐπὶ τὰς αἰτίας τῶν πραγμάτων συλλογισμός. Τοὺς κυριωτάτους ἀποδεικτικοὺς λόγους αὐτοῦ συνεκεφαλαίου ὁ Αἰνησίδημος ἐν τοῖς δέκα «πυρρωνείοις τρόποις», οἵτινες πάντες εἰς τοῦτον συμπίπτουσι τὸν σκοπόν, ἵν' ἀποδείξωσιν ὅτι πᾶσαι ἡμῶν αἱ περὶ τῶν πραγμάτων δόξαι εἶνε σχετικαὶ πρὸς ἀλλήλας, ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην διεξέρχονται ἀποκλειστικῶς σχεδὸν ἐπὶ τῶν κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεων. Ἐὰν Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς καὶ ὁ Τερτουλλιανός, πιθανῶς εἰς τὴν αὐτὴν αὐθεντίαν ἀναφερόμενοι, ἰσχυρίζωνται, ὅτι αὐτὸς ὁ Αἰνησίδημος ἤθελε νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν Σκέψιν αὐτοῦ μόνον πρὸς προπαρασκευὴν εἰς τὴν ἡρακλείτειον φυσικήν, τοῦτο εἶνε ἀναμφιβόλως παρανόησις, ἥτις ἐκ τούτου προῆλθεν, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Αἰνησιδήμου περὶ Ἡρακλείτου εἰρημένα συνεχύθησαν μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ γνώμης.

Ἐκ τῶν ὀκτὼ ἐν τῇ σχολαρχίᾳ διαδόχων τοῦ Αἰνησιδήμου, ὧν τὰ ὀνόματα παρεδόθησαν ἡμῖν, ἤτοι τοῦ *Ζευξίππου*, *Ζεύξιδος*, *Ἀντιόχου*, *Μηνοδότου*, *Θεοδᾶ*, *Ἡροδότου*, *Σέξτου*, *Σατορνίνου*, πλὴν τοῦ Σέξτου οὐδεὶς εἶνε ἡμῖν ἀκριβέστερον γνωστός. Ἀκούομεν δὲ ὅτι ὁ *Ἀγρίππας* (δὲν γινώσκομεν, πότε) ἀνῆγε τοὺς δέκα τοῦ Αἰνησιδήμου τρόπους εἰς πέντε, οἵτινες πάλιν εἰς τρία κυριώτατα συγκεφαλαιοῦνται, ἤτοι τὴν διαμάχην τῶν γνωμῶν, τὸ σχετικὸν τῶν ἀντιλήψεων καὶ τὸ ἀδύνατον ἀποδείξεως, μὴ κινουμένης ἐν κύκλῳ, μηδ' ἀπὸ προϋποθέσεων ἀναποδείκτων ὁρμωμένης. Ἄλλοι προέβαινον εἰς τὴν ἁπλοποίησιν ἔτι περαιτέρω

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀρκούμενοι εἰς δύο μόνον τρόπους, τοὺς ἐξῆς: οὐδὲν δύναται ἐξ ἑαυτοῦ νὰ γνωσθῇ, ὡς τοῦτο ἡ διαμάχη τῶν γνωμῶν ἀποδεικνύει, ἀλλ' ὡσαύτως ἀδύνατον εἶνε καὶ νὰ γνωσθῇ ἐξ ἑτέρου τινός, διότι τοῦτο θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ γνωσθῇ κατὰ πρῶτον ἐξ ἑαυτοῦ. Πόσον δὲ ἐφιλοτιμοῦντο οἱ Σκεπτικοὶ νὰ ἐξελέγξωσι τὸν δογματισμὸν πολυμερῶς καὶ ἀκριβῶς, δεικνύουσι τὰ συγγράμματα τοῦ *Σέξτου*, ὅστις ὡς ἐμπειρικὸς ἰατρὸς (σελ. 254) φέρει τὸ ὄνομα *Ἐμπειρικὸς* καὶ φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε νεώτερος σύγχρονος τοῦ Γαληνοῦ, ἐπομένως ἡ δρᾶσις αὐτοῦ θὰ ἔπιπτε περίπου περὶ τὰ ἔτη 180—210 μ. Χ.

Τούτου σώζονται ἔτι τρεῖς συγγραφαί, ὧν ἡ δευτέρα καὶ τρίτη περιλαμβάνονται κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν συνήθειαν ὑπὸ τὴν ἀκατάλληλον ἐπιγραφὴν «πρὸς τοὺς μαθηματικούς», ἤτοι ἔχομεν αὐτοῦ τὰς πυρρωνείους ὑποτυπώσεις, τὴν συγγραφὴν κατὰ τῶν δογματικῶν φιλοσόφων (πρὸς μαθ. VII—XI) καὶ τὴν κατὰ τῶν «*μαθημάτων*» ἤτοι τῆς γραμματικῆς, ῥητορικῆς, μαθηματικῆς πρὸς μαθ. I—VI). Τὰ πλεῖστα δὲ τούτων παρέλαβεν ὁ Σέξτος ἀναμφιβόλως τὸ μὲν ἐξ ἀρχαίων μελῶν τῆς σχολῆς αὐτοῦ, τὸ δὲ μετ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, ἰδίως τοῦ Καρνεάδου (Κλειτομάχου)· τὸ χρονολογικῶς ὕστατον ὄνομα, ὅπερ μνημονεύεται ἐν τῇ κυριωτάτῃ συγγραφῇ πρὸς μαθημ. VII—XI, εἶνε τὸ τοῦ Αἰνησιδήμου. Τὰ λεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ δύνανται ἐπομένως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς συγκεφαλαίωσις πάντων, ὅσα ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ προσήγοντο συνήθως πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Ἐν ταῖς ζητήσεσιν αὐτοῦ περὶ τοῦ κριτηρίου, τῆς ἀληθείας, τῆς ἀποδείξεως καὶ τοῦ ἀποδεικτικοῦ σημείου κ. οὗ. ἐφ. πολεμεῖ, οὐχὶ σπανίως μετὰ διεξοδικότητος ὄχλον ἐμποιούσης καὶ διὰ λόγων ἀξίας λίαν διαφόρου, τὸ κατὰ τύπον δυνατὸν τῆς γνώσεως. Ἐπιτίθεται κατὰ τῆς ἐννοίας τῆς αἰτίας καθ' ὅλους τοὺς δυνατοὺς τρόπους· μόνον τὸ ζήτημα ἀκριβῶς περὶ τῆς γενέσεως τῆς ἐννοίας ταύτης παραλείπει καὶ αὐτὸς ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ. Ἐν τῷ πολέμῳ αὐτοῦ πρὸς τὰς δόξας περὶ τῆς ἐνεργούσης αἰτίας ἐπαναλαμβάνει τὸν κατὰ τῆς στωϊκῆς θεολογίας ἔλεγχον τοῦ Καρνεάδου. Καὶ τὰς ὑλικὰς αἰτίας ἢ τὸ σῶμα εὑρίσκει ὡσαύτως ὅλως ἀδιανοήτους. Κρίνει τὰς ἠθικὰς δόξας, ἰδίως τὰς περὶ τοῦ ἀγαθοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ τῆς εὐδαιμονίας, ἵνα δείξῃ ὅτι καὶ ἐν τούτοις ἡ γνῶσις δὲν εἶνε ἐπιτευκτή. Τέλος δὲ ἐκ τούτων καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων σκέψεων ῥίζεται τὰ πρὸ πολλοῦ γνωστὰ πορίσματα, ὅτι ἕνεκα τῆς ἴσης ἰσχύος τῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ λόγων (*«ἰσοσθενείας τῶν λόγων»*) ὀφείλομεν νὰ ἀπεχώμεθα πάσης κρίσεως, ν' ἀπελπισθῶμεν περὶ πάσης γνώσεως καὶ μόνον οὕτω νὰ ἔλθωμεν εἰς τὴν τῆς ψυχῆς ἠρεμίαν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν, ὧν ἡ ἐπίτευξις εἶνε ὁ σκοπὸς πάσης φιλοσοφίας· ἀλλ' ὅτι τοῦτο δὲν ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ ἀφήσωμεν νὰ ὁδηγώμεθα ἐν τῇ πράξει ἡμῶν οὐ μόνον ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως, τῶν φυσικῶν ὁρμῶν, τοῦ νόμου καὶ τοῦ καθεστῶτος, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῆς ἐμπειρίας, ἥτις διδάσκει ἡμᾶς τὴν συνήθη τῶν πραγμάτων πορείαν καὶ βοηθεῖ οὕτως ἡμῖν, ἵνα σχηματίσωμεν τεχνητούς τινας περὶ τοῦ βίου κανόνας.

Ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν ἐξάπλωσιν αὐτῆς ἔμεινε τοῦ Αἰνησιδήμου ἡ Σκέψις ὅλως σχεδὸν περιωρισμένη ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ τῆς σχολῆς αὐτοῦ, ἧς ὁ τελευταῖος γνωστὸς ἡμῖν διάδοχος (ὁ *Σιτουργῖνος*) ἀνήκει πάντως τῷ πρώτῳ τρίτῳ τῆς 3 ἑκατονταετηρίδος. Ὁ μόνος μετὰ ταῦτα ὀπαδὸς αὐτῆς, ὃν ἡμεῖς δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν, εἶνε ὁ ἐξ Ἀρελάτης ῥήτωρ καὶ πολυΐστωρ *Φαβωρῖνος*, οὗ ὁ βίος κατὰ προσέγγισιν 80—150 δύναται νὰ ταχθῇ. Ἀλλ' ὡς σημεῖον τῆς ἐπιστημονικῆς διαθέσεως ἐξεταζόμενος ὁ τρόπος οὗτος τοῦ διανοεῖσθαι ἔχει γενικωτέραν τινα σημασίαν, καὶ πόσον δὲ συνετέλεσεν ἐκ πρώτης ἀρχῆς, ἵνα ἡ ἐκλεκτικὴ τῶν χρόνων ἀναπτυχθῇ εἰς τὴν νέαν πυθαγόρειον καὶ τὴν νέαν πλατωνικὴν διανόησιν, εἶνε ἀρκούντως φανερόν.

III. ΟΙ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

§ 90. **Εἰσαγωγή.**

Ἐν χρόνοις, καθ' οὓς πρὸς τὴν πρακτικὴν τῆς φιλοσοφίας δρᾶσιν πολλῷ πλείων ἐδίδοτο προσοχὴ ἢ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν καθ' ἑαυτήν, καθ' οὓς εὑρεῖς ἐπιστημονικοὺς κύκλους εἶχε καταλάβῃ βαθεῖά τις δυσπιστία πρὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου γνωστικὴν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δύναμιν, γενικῶς δὲ ἦτο διαδεδομένη ἡ κλίσις τοῦ ἀποδέχεσθαι τὴν ἀλήθειαν, ὅπου ἄν τις εὕρισκεν αὐτήν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πρακτικῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ ἀμέσου πρὸς τὴν ἀλήθειαν συναισθήματος, ἐπὶ θυσίᾳ ἔτι καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀκολουθίας· — ἐν τοιούτοις χρόνοις μετρία τις μόνον ὥθησις ἤρκει, ἵνα τὴν ἐνδεῶς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἔχουσαν διάνοιαν ἀγάγῃ ἐπέκεινα τῶν ὁρίων τῆς φυσικῆς γνώσεως εἰς νομιζομένην τινὰ ὑψηλοτέραν τῆς ἀληθείας πηγήν. Ταύτην λοιπὸν τὴν ὥθησιν φαίνεται ὅτι ἔλαβεν ἡ ἑλληνικὴ διάνοια ἐκ τῆς συνεπαφῆς μετὰ τῶν ἀνατολικῶν ἐκείνων θεωριῶν, ὧν κέντρον ἦτο ἡ Ἀλεξάνδρεια. Πρωταγωνιστοῦ δὲ πρόσωπον ἐν τούτῳ φαίνεται διαδραματίσας ἐκ τῶν Ἀνατολιτῶν ὁ Ἰουδαϊσμός, οὗ ἡ ἠθικὴ μονοθεΐα ἀσυγκρίτως πλείονα σημεῖα ἐπαφῆς παρεῖχε πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἢ τῶν θρησκειῶν τῶν ἄλλων λαῶν ἡ μυθολογία. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ὑπῆρξε καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἡ χώρα, ἔνθα τὸ πρῶτον ἀνεφάνη ἡ διανόησις ἐκείνη, ἥτις μετὰ μακρῶν αἰώνων ἀνάπτυξιν ἀπέληξε τέλος εἰς τὴν νέαν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Ἡ πρωτίστη αἰτία τῆς διανοήσεως ταύτης εἶνε ὁ πόθος ὑψηλοτέρας τινὸς ἀποκαλύψεως τῆς ἀληθείας· τὴν μεταφυσικὴν αὐτῆς προϋπόθεσιν ἀποτελεῖ ἀντίθεσίς τις τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, τοῦ νοῦ καὶ τῆς ὕλης· πρὸς ἄρσιν δὲ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης, πρὸς διαλλαγὴν τῶν ἀντικειμένων καταφεύγουσι πρὸς τοὺς δαίμονας καὶ τὰς θείας δυνάμεις· τὸ πρακτικὸν αὐτῆς συμπέρασμα εἶνε ἡ συνένωσις τῆς ἠθικῆς μετὰ τῆς θρησκείας, ἥτις ἄγει τὸ μὲν εἰς ἀσκητικὸν βίον, τὸ δὲ εἰς τὴν ἀπαίτησιν ἀμέσου ἐνοράσεως τῆς θεότητος. Ὅτι ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆς ἐξετελέσθη τὸ μὲν ἐπὶ ἑλληνικοῦ τὸ δὲ ἐπὶ ἑλληνίζοντος ἰουδαϊκοῦ ἐδάφους, ἐσημειώθη ἤδη ἐν σελ. 29.

Ι. ΑΙ ΚΑΘΑΡΩΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΣΧΟΛΑΙ

§ 91. Οἱ νέοι Πυθαγόρειοι.

Εἰ καὶ ἡ πυθαγόρειος φιλοσοφία ὡς τοιαύτη κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα ἐσβέσθη ἢ συνεχωνεύθη μετὰ τῆς πλατωνικῆς, ὁ πυθαγορισμὸς ὅμως διετέλεσεν ὑφιστάμενος ὡς τύπος τις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου, καὶ τὰ πυθαγόρεια μυστήρια ἐλάμβανον μάλιστα εὐ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρυτέραν ἐξάπλωσιν, ὡς ἀποδεικνύουσι πλὴν ἄλλων τἀποσπάσματα ποιητῶν τῆς μέσης κωμῳδίας. Περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος φαίνεται ὅτι ἐγένετο τὸ πρῶτον, πιθανῶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἡ ἀπόπειρα πρὸς ἀναζωογόνησιν καὶ τῆς πυθαγορείου ἐπιστήμης, εὑρυνομένης καὶ γονιμοποιουμένης διὰ μεταγενεστέρων δογμάτων. Τὰ πρῶτα ἀποδεικτὰ τεκμήρια τῆς προσπαθείας ταύτης κεῖνται ἐν ὑποβολιμαίοις πυθαγορικοῖς συγγράμμασιν: ἐν τῇ ἡμιστωϊκῇ ἐκθέσει τῶν πυθαγορείων δογμάτων, περὶ ἧς ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ὁ Πολυΐστωρ (περὶ τὸ 70 π. Χ.) π. Διογ. VIII, 24 κ. ἑφ. ἀνακοινοῦται, ἐν τῷ συγγράμματι τοῦ οὕτως ὀνομαζομένου Λευκανοῦ *Ὀκέλλου* περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύσεως, ὅπερ ὁ ΟΥΑΡΡΩΝ ἤδη ἐγίνωσκεν, ἐν τοῖς ὑπὸ τοῦ ΚΙΚΕΡΩΝΟΣ (Legg. II, 6, 14) μνημονευομένοις προοιμίοις εἰς τοὺς νόμους τοῦ *Ζαλεύκου* καὶ *Χαρώνδα*. Μετὰ ταῦτα ὀνομάζονται ἡμῖν πλῆθος τοιούτων ἀρχαίων δῆθεν πυθαγορείων, κατ' ἀλήθειαν δὲ νέων πυθαγορείων συγγραφῶν (περὶ τὰς 90 ὑπὸ πλειόνων τῶν 50 συγγραφέων) καὶ πολλῶν τούτων παραδίδονται ἡμῖν ἀποσπάσματα· τούτων δ' ἐξέχουσι κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν σπουδαιότητα τὰ τοῦ *Ἀρχύτα*. Ὁ πρῶτος τῆς νέας πυθαγορείου σχολῆς ὀπαδός, οὗ γινώσκομεν τὸ ὄνομα, εἶνε ὁ τοῦ Κικέρωνος φίλος, ὁ σοφὸς *Π. Νιγίδιος Φίγουλος* (P. Nigidius Figulos ἀποθ. 45 π. Χ.), ᾧ ἠκολούθησεν ὁ *Π. Βατίνιος* (P. Vatinius). Καὶ τῶν Σεξτίων δὲ ἡ σχολὴ εὑρίσκετο μετὰ τῶν νέων Πυθαγορείων εἰς συνάφειαν (ἰδὲ σελ. 240 κ.ἑφ.)· ἀκριβῆ ἴχνη τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν εὑρίσκομεν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου παρὰ τῷ Ἀρείῳ Διδύμῳ καὶ τῷ Εὐδώρῳ καὶ ἐν τῇ σπουδῇ τοῦ βασιλέως Ἰόβα τοῦ Βου περὶ πυθαγορείους συγγραφάς. Περὶ τὸ δεύτερον ἥμισυ τῆς πρώτης μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος πίπτει ἡ δρᾶσις *Μοδεράτου* τοῦ Γαδειρέως καὶ *Ἀπολλωνίου* τοῦ Τυανέως· ἀμφότεροι ἔδρων ὑπὲρ τοῦ ἔργου αὐτῶν διὰ συγγραμμάτων, ὁ Ἀπολλώνιος διήρχετο τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἴσως ὡς μάγος, ἀλλὰ πάντως ἐν ῥήμῃ μάγου. Ἐπὶ Ἀδριανοῦ φαίνεται συγγράψας *Νικόμαχος* ὁ Γερασηνὸς τὸ ἔργον, οὗ μέρη σώζονται ἡμῖν ἔτι, ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων φαίνεται ζήσας ὁ *Νουμήνιος* (§ 92), τῷ πρώτῳ τρίτῳ τῆς 3ης ἑκατονταετηρίδος ἀνήκει ὁ *Φιλόστρατος* (σελ. 261).

Ἐν ταῖς διδασκαλίαις, δι' ὧν οἱ νέοι οὗτοι Πυθαγόρειοι προσε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πάθουν νὰ θεμελιώσωσι τὰς εἰς τὴν ἠθικὴν ἀναφερομένας θρησκευτικὰς ἀρχὰς τῆς αἱρέσεως αὐτῶν, ὑπάρχουσι συνημμένα μετὰ τῶν ἀρχαίων πυθαγορικῶν καὶ τῶν παρ' αὐτῶν ὡς κυρίων ἔτι θεωρουμένων πλατωνικῶν θεωριῶν καὶ τοιαῦτα, ἅπερ ἀπὸ τῆς περιπατητικῆς καὶ στωϊκῆς σχολῆς παρελήφθησαν· διότι ἐκλεκτικὸν χαρακτῆρα φέρει ἡ φιλοσοφία αὕτη ὡς ἡ τῶν συγχρόνων Ἀκαδημαϊκῶν· καὶ ἐν ᾧ κοινὴν πορεύονται πάντες διεύθυνσιν, εὑρίσκονται ὅμως τινὲς ἀπ' ἀλλήλων παρεγκλίνοντες. Ὡς *ἔσχατοι λόγοι* παρίστανται ὑπὸ τῶν νέων Πυθαγορείων ἡ μονὰς καὶ ἡ ἀόριστος δυὰς καὶ ταυτίζονται ἅμα ἐκείνη μὲν τῷ εἴδει, αὕτη δὲ τῇ ὕλῃ· ἀλλ' ἐν ᾧ τῶν Πυθαγορείων τινὲς ἀποφαίνουσι τὴν μονάδα συγχρόνως ὡς τὴν ἐνεργοῦσαν ἀρχὴν ἢ τὴν θεότητα, ὑπ' ἄλλων ὅμως διακρίνονται τὰ δύο ταῦτα, καὶ ἡ μὲν θεότης παρίσταται τοῦτο μέν, ὅπως ἐν τῷ Τιμαίῳ τοῦ Πλάτωνος, ὡς ἡ κινοῦσα ἀρχή, τοῦτο δὲ ὡς τὸ ἕν, ὅπερ κατὰ πρῶτον γεννᾷ τὴν παρηγμένην μονάδα καὶ τὴν δυάδα· τὸ τελευταῖον εἶνε τύπος διδασκαλίας, ὅστις συνδέει τὸν στωϊκὸν ἑνισμὸν μετὰ τοῦ πλατωνικοῦ καὶ ἀριστοτελικοῦ δυϊσμοῦ καὶ προπαρασκευάζει οὕτω τὸν νέον πλατωνισμόν. Ἡ αὐτὴ ἀντίθεσις ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν ταῖς ἐκφράσεσι περὶ τῆς σχέσεως τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου. Τινὲς μὲν ὀνομάζουσι τὴν θεότητα ὑψηλοτέραν τοῦ νοῦ καὶ οὕτως ὑπὲρ πᾶν πεπερασμένον τιθεῖσιν αὐτήν, ὥστε κατ' αὐτοὺς μετ' οὐδενὸς τῶν σωματικῶν δύναται νὰ ἔρχηται εἰς ἄμεσον ἐπαφήν· ἄλλοι δὲ παριστᾶσι τὸν θεὸν ὡς τὴν ψυχήν, ἥτις διὰ παντὸς τοῦ σώματος τοῦ κόσμου ἐξαπλοῦται, καὶ περιγράφουσι τὴν ψυχὴν ταύτην συμφώνως τοῖς Στωϊκοῖς ὡς θερμότητα ἢ ὡς πνεῦμα. Ἡ κατὰ τὸ εἶδος ἀρχὴ περιλαμβάνει κατ' αὐτοὺς σύμπαντας τοὺς ἀριθμούς, πρὸς οὓς ἐνταῦθα ταυτίζονται ἐντελῶς αἱ ἰδέαι. Περὶ τῆς σημασίας τῶν καθ' ἕκαστον ἀριθμῶν πολλὰ ἐσκέπτοντο καὶ ἐραντασιοκόπουν ἐν τῇ σχολῇ, ἥτις καὶ περὶ τὴν συνήθη μαθηματικὴν συντόνως ἠσχολεῖτο. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἐξέκλινον οἱ νέοι Πυθαγόρειοι τῶν ἀρχαίων καὶ τοῦ Πλάτωνος κατὰ τοῦτο, ὅτι τοὺς ἀριθμοὺς ἢ τὰς ἰδέας εἰς ἐννοίας τῆς θεότητος ἐποίουν καὶ διὰ τοῦτο ἤθελον νὰ θεωρῶσιν αὐτοὺς οὐχὶ ὡς τὰς οὐσίας τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνον ὡς τὰ πρότυπα, καθ' ἃ τὰ ὄντα ἐσχηματίσθησαν. Ἡ πλατωνικὴ περιγραφὴ τῆς ὕλης λαμβάνεται

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ γράμμα, μεταξὺ ὕλης καὶ ἰδεῶν τίθεται συμφώνως τῷ Πλάτωνι ἡ τοῦ κόσμου ψυχή, ἧς τὴν πλατωνικὴν κατασκευὴν ἰδιοποιεῖται Τίμαιος ὁ λεγόμενος Λοκρός.—Πρὸς τῇ μεταφυσικῇ ταύτῃ καὶ ἄλλα μέρη τῆς φιλοσοφίας συζητοῦνται ἐν συγγράμμασι νέων Πυθαγορείων. Ἀπόδειξις τῆς *λογικῆς* δράσεως τῆς σχολῆς ἦτο πλὴν ἄλλων ἡ ψευδαρχύτειος συγγραφὴ «Περὶ τοῦ παντός», ἥτις ἐπραγματεύετο περὶ τῶν κατηγοριῶν ἀντεχομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλὰ καὶ ἀποκλίνουσα ἔν τισιν ἀπ' αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἑαυτῶν *φυσικῇ* ἔπονται οἱ νέοι Πυθαγόρειοι κατὰ πρῶτον τῷ Πλάτωνι καὶ τοῖς Στωϊκοῖς, ἐξυμνοῦντες τὸ κάλλος καὶ τὴν τελειότητα τοῦ κόσμου, εἰς ὃν καὶ αὐτὸ τὸ ἐν αὐτῷ κακὸν οὐδεμίαν ἐπιφέρει βλάβην, καὶ χαρακτηρίζοντες ἰδίως τὰ ἄστρα ὡς τοὺς ὁρατοὺς θεούς. Ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λαμβάνουσι τὴν περὶ τῆς ἀιδιότητος τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους διδασκαλίαν, ἥτις ἐν τῇ σχολῇ ἀπὸ τοῦ Ὀκέλλου γενικῶς δοξάζεται, καὶ αὐτῷ κατ' ἐξοχὴν ἔπονται ἐν οἷς λέγουσιν ἐξαίροντες τὴν ἀντίθεσιν τοῦ οὐρανίου καὶ τοῦ ἐπιγείου κόσμου, τὸ ἀναλλοίωτον ἐκείνου καὶ τὸ μεταβλητὸν τούτου. Συμφώνως πρὸς τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς ἀρχαίους Πυθαγορείους παράγουσι τὰ μεγέθη ἐκ τῶν ἀριθμῶν, τὰ στοιχεῖα ἐκ τῶν κανονικῶν σωμάτων· πρὸς τούτοις συναντῶμεν (παρ' Ὀκέλλῳ) καὶ τὴν περὶ τῶν στοιχείων διδασκαλίαν τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἡ ἀνθρωπολογία τῆς σχολῆς εἶνε ἡ πλατωνική, μόνη ἡ τοῦ Πυθαγορείου Ἀλεξάνδρου (σελ. 257) προστίθεται καὶ ἐνταῦθα ταῖς ὑλικαῖς τῶν Στωϊκῶν ἀρχαῖς. Ἡ ψυχὴ χαρακτηρίζεται κατὰ Ξενοκράτην ὡς ἀριθμὸς ἑαυτὸν κινῶν καὶ δι' ἄλλων μαθηματικῶν συμβόλων, ἐπαναλαμβάνεται ἡ πλατωνικὴ διδασκαλία περὶ τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, περὶ τῆς προϋπάρξεως καὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς· ἀλλ' ἡ μετεμψύχωσις παρὰ δόξαν ὀλιγωρεῖται ὑπὸ τῶν νέων Πυθαγορείων, ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, ἐν ᾧ ἡ πρὸς δαίμονας πίστις πρωταγωνιστεῖ παρ' αὐτοῖς. Ὁ *Νικόμαχος* φέρει ἤδη εἰς συνάφειαν τοὺς δαίμονας πρὸς τοὺς ἀγγέλους τῶν Ἰουδαίων.—Τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα πολυαρίθμων *ἠθικῶν* καὶ *πολιτικῶν* συγγραμμάτων προσφέρουσι μόνον ἄχρους ἐπαναλήψεις πλατωνικῶν, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον περιπατητικῶν διορισμῶν μετ' ὀλίγων σχετικῶς στωϊκῶν προσθηκῶν. Μᾶλλον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ὡρισμένως ἐμφανίζεται ὁ ἰδιάζων χαρακτὴρ τῆς νέας πυθαγορείου σχολῆς ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς δόγμασιν αὐτῆς. Εὑρίσκομεν ἐν αὐταῖς τὸ μὲν καθαράν τινα περὶ θεοῦ ἔννοιαν καὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ὕψιστον θεὸν τὴν ἀπαίτησιν λατρείας τοῦ θεοῦ καθαρῶς νοερᾶς· τὸ δὲ προϋποτίθεται ἡ δημώδης τῶν θεῶν λατρεία, εἰς τὴν μαντικὴν ἀπονέμεται ὑψηλοτέρα ἀξία, καὶ ἀπαιτεῖται ἀγνότης βίου, εἰς ἣν ἀναφέρονται αἱ συνήθεις ἐν τοῖς πυθαγορείοις μυστηρίοις ἀποχαί. Ἀλλ' ἔτι ἰσχυρότερον ἀναπτύσσεται τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἐν ταῖς περιγραφαῖς ἐκείναις, αἵτινες παριστᾶσιν ἐν τῷ Πυθαγόρᾳ καὶ Ἀπολλωνίῳ τῷ Τυανεῖ τὸ ἰδεῶδες τῆς νέας πυθαγορείου φιλοσοφίας καὶ αἵτινες πρόκεινται ἡμῖν ἐν ταῖς ἀνακοινώσεσι περὶ τῶν βιογραφιῶν τοῦ Πυθαγόρου ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου, Μοδεράτου καὶ Νικομάχου καὶ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀπολλωνίου ὑπὸ τοῦ Φιλοστράτου (περὶ τὸ 220 συγγραφέντι). Ἡ φιλοσοφία ἐμφανίζεται ἐνταῦθα ὡς ἡ ἀληθὴς θρησκεία, ὁ φιλόσοφος ὡς προφήτης καὶ τῆς θεότητος ὑπηρέτης. Τὸ ὕψιστον τοῦ ἀνθρώπου ἔργον, τὸ μόνον μέσον πρὸς λύτρωσιν τῆς μετὰ τῆς σαρκὸς καὶ τῆς αἰσθητικῆς φύσεως δεδεσμευμένης ψυχῆς εἶνε ἡ ἀγνότης τοῦ βίου καὶ ἡ ἀληθὴς τοῦ θεοῦ λατρεία· καὶ ἐὰν βεβαίως διὰ τούτων νοῶνται ἀξιοπρεπεῖς περὶ τῆς θεότητος δόξαι καὶ βίος ἐνάρετος, ὑπὲρ τῶν ὁμοίων ἡμῖν ἀνθρώπων ἀφιερωμένος, οὐχ ἧττον οὐσιώδης θεωρεῖται ἀσκητικός τις βίος, ὅστις τοὐλάχιστον ἐκεῖ, ἔνθα ἔφθασενεἰς τὴν τελείαν αὐτοῦ μόρφωσιν, περιλαμβάνει τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῆς κρεοφαγίας καὶ τῆς οἰνοποσίας, τὴν ἀγαμίαν, τὴν ἱερατικὴν λινοστολήν, τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ ὅρκου καὶ τῶν ζωοθυσιῶν καὶ τὴν κοινοκτημοσύνην ἐν τοῖς τῶν ἀσκητῶν καὶ φιλοσόφων συλλόγοις καὶ τὰς λοιπὰς ὑπὸ τοῦ μύθου εἰς τοὺς ἀρχαίους Πυθαγορείους ἀποδιδομένας διαρρυθμίσεις. Ἡ προφανεστάτη ἀμοιβὴ τῆς εὐσεβείας ταύτης συνίσταται ἐν τῇ θαυματουργικῇ ἐκείνῃ δυνάμει καὶ τῇ προφητικῇ ἐκείνῃ προγνώσει, τῇ πρὸς τὴν παντογνωσίαν προσεγγιζούσῃ, ἧς ἀποδείξεις ἐν θαυμαστῇ ἀφθονίᾳ προσφέρουσιν ἡμῖν αἱ περιγραφαὶ τοῦ βίου τοῦ Πυθαγόρου καὶ τοῦ Ἀπολλωνίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

§ 92. Οἱ πυθαγορίζοντες Πλατωνικοί.

Ἡ διανόησις, ἥτις ἐν τῇ ἐμφανίσει τῶν νέων Πυθαγορείων κατὰ πρῶτον ἐξαγγέλλεται, εὗρε μετὰ ταῦτα καὶ παρὰ τοῖς Πλατωνικοῖς εἴσοδον, παρ' ὧν ἐκεῖνοι τὸ σημαντικώτατον μέρος τῆς ἑαυτῶν διδασκαλίας ἐξ ἀρχῆς εἶχον παραλάβῃ. Ὁ Εὔδωρος (σελ. 237) ἤδη δεικνύεται ὅτι δὲν ἔμεινεν ἄθικτος ὑπ' αὐτῆς· καθαρώτερον ἐμφανίζεται παρὰ τῷ *Πλουτάρχῳ* (σελ. 250), ὅστις βεβαίως ἦτο ὁ κράτιστος αὐτῆς πρωτοστάτης ἐν τῷ πρώτῳ μ.Χ. αἰῶνι. Ὁ Πλούταρχος εἶνε κεκηρυγμένος Πλατωνικός, ἀλλὰ δὲν ἀποφράσσει ἑαυτὸν καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τῆς περιπατητικῆς φιλοσοφίας καὶ ἔν τισιν οὐδ' ἀπ' αὐτῆς τῆς στωϊκῆς φιλοσοφίας παρὰ πάντα τὸν συστηματικὸν κατ' αὐτῆς πόλεμον αὐτοῦ, μόνην δὲ τὴν ἐπικούρειον φιλοσοφίαν ἀπολύτως ἀποκρούει. Ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Πλάτωνος τὴν διδασκαλίαν νοεῖ κατ' ἐξοχὴν οὕτως ὡς πρὸ αὐτοῦ ἤδη οἱ νέοι Πυθαγόρειοι. Εἰς τὰ θεωρητικὰ ζητήματα μικρὰν ἀπονέμει ἀξίαν καὶ ἀμφιβάλλει προσέτι περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς λύσεως αὐτῶν· ἀλλ' ἔτι ζωηροτέραν στρέφει τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν πρὸς πᾶν ὅ,τι κέκτηται σπουδαιότητα πρὸς τὸν ἠθικὸν καὶ θρησκευτικὸν βίον. Καθαρὰν ἔχων περὶ θεότητος γνώμην καὶ πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος ἀνταποκρινομένην ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῆς ὑλικῆς τῶν Στωϊκῶν θεωρίας καὶ τῆς «ἀθεότητος» τῶν Ἐπικουρείων ὡς καὶ κατὰ τῆς δεισιδαιμονίας τοῦ ὄχλου. Ἀλλ' ὅμως πρὸς τὴν ἐξήγησιν τῆς φύσεως τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων δὲν δύναται νὰ στερηθῇ δευτέρας τινὸς ἀρχῆς· ζητεῖ δὲ ταύτην οὐχὶ ἐν τῇ καθ' ἑαυτὴν πάσης ἰδιότητος ἐστερημένῃ ὕλῃ, ἀλλ' ἐν τῇ κακῇ τοῦ κόσμου ψυχῇ, ἥτις μετὰ τῆς ὕλης ἐξ ἀρχῆς συνδεδεμένη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν πλάσιν τοῦ κόσμου ἐπληρώθη νοῦ καὶ διεκοσμήθη, καὶ μετεσχηματίσθη εἰς τὴν θείαν τοῦ κόσμου ψυχήν, ἀλλ' ἥτις ὡς πρώτη πηγὴ παντὸς κακοῦ δὲν παύεται ἐπενεργοῦσα. Τὴν πλάσιν τοῦ κόσμου φαντάζεται ὁ Πλούταρχος ἀποκλίνων τῶν πλείστων νέων Πυθαγορείων ὡς πρᾶξιν ἐν χρόνῳ. Τὴν θείαν ἐν τῷ κόσμῳ ἐνέργειαν παρίστησιν ἧττον ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς πλατωνικῆς ἰδεολογίας καὶ τῆς πυθαγορείου περὶ ἀριθμῶν θεωρίας ἢ ὑπὸ τὴν τῆς συνήθους πίστεως περὶ προνοίας. Εἰς τὴν πίστιν ταύτην ἀπονέμει ὁ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Πλούταρχος τὴν ὑψίστην ἀξίαν πολεμῶν τὸ πεπρωμένον τοῦ Ἐπικούρου καὶ τῶν Στωϊκῶν· ἀλλ' ὅσῳ πλέον ἀνεβίβασε τὴν θεότητα ὑπὲρ πᾶν τὸ πεπερασμένον, τόσῳ ἀναγκαιότεροι καθίστανται αὐτῷ οἱ δαίμονες ὡς μεσῖται τῶν ἐπὶ τοῦ κόσμου ἐνεργειῶν τῆς θεότητος, μεταβιβάζει δ' εἰς αὐτοὺς πᾶν ὅ,τι δὲν τολμᾷ ν' ἀπονείμῃ τῇ θεότητι ἀμέσως καὶ ἔχει νὰ διηγῆται περὶ αὐτῶν πλείστας δεισιδαιμονίας. Ὅλως ἴδιον αὐτῷ ὑπάρχει, ὅτι οὐ μόνον παραδέχεται πέντε στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ εὑρίσκει πιθανοὺς πέντε τὸν ἀριθμὸν κόσμους· ὅ,τι δ' ὁ Πλάτων μυθικῶς περὶ μεταβολῆς τινος τῶν καταστάσεων τοῦ κόσμου εἶπεν, οὕτω δογματικῶς λαμβάνεται παρ' αὐτοῦ, ὥστε προσεγγίζει οὕτω πρὸς τὴν ἄλλως ὑπ' αὐτοῦ πολεμηθεῖσαν τῶν Στωϊκῶν διδασκαλίαν. Μετὰ τῆς πλατωνικῆς ἀνθρωπολογίας ἀναμίγνυνται ἀριστοτελικοί τινες διορισμοί· ἡ τῆς βουλήσεως ἐλευθερία καὶ ἡ ἀθανασία (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς μετεμψυχώσεως) κρατοῦνται ὑπ' αὐτοῦ σταθερῶς. Τὴν πλατωνικὴν καὶ περιπατητικὴν ἠθικὴν ὑπερασπίζει ὁ Πλούταρχος κατὰ τῶν ἀποκλινόντων ταύτης διορισμῶν τῶν Στωϊκῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων καὶ ἐφαρμόζει ἐν καθαρᾷ, εὐγενεῖ καὶ ἁρμονικῇ ἐννοίᾳ ἐπὶ τῶν διαφόρων τοῦ βίου σχέσεων· ἀλλὰ καὶ ἐπίδρασίς τις τοῦ στωϊκοῦ κοσμοπολιτισμοῦ καὶ περιορισμὸς τῆς πρὸς τὰ πολιτικὰ σπουδῆς ἀφ' ἑαυτῶν προέκυπτον ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις. Ἀλλὰ τὸ χαρακτηριστικώτατον τῆς τοῦ Πλουτάρχου ἠθικῆς εἶνε ὁ στενὸς αὐτῆς σύνδεσμος μετὰ τῆς θρησκείας. Ὅσον καθαρὰ καὶ ἂν εἶνε ἡ τοῦ Πλουτάρχου περὶ θεοῦ ἔννοια, ὅσον ζωηρῶς καὶ ἂν ἐξιστορῇ τὸ διάστροφον καὶ τὸ ὀλέθριον τῆς δεισιδαιμονίας, ἐν τῇ θερμότητι ὅμως τοῦ θρησκευτικοῦ συνκισθήματος αὐτοῦ καὶ τῇ σμικρᾷ πίστει, ἣν ἀπονέμει τῇ γνωστικῇ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμει, δὲν δύναται ν' ἀρνηθῇ τὴν πίστιν, ὅτι ἡ θεότης ἔρχεται ἡμῖν ἐπίκουρος δι' ἀμέσων ἀποκαλύψεων, ἃς ἡμεῖς τόσῳ μᾶλλον ἀθολώτους λαμβάνομεν, ὅσῳ πληρέστερον ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ πάσης ἰδίας ἐνεργείας ἐξιστάμεθα· ἐν ᾧ δὲ συγχρόνως ἐπισκοπεῖ τοὺς φυσικοὺς ὅρους καὶ τὰ ὄργανα τῶν ἀποκαλύψεων τούτων, καθίστησιν αὐτῷ ἡ θεωρία αὐτοῦ δυνατὸν νὰ δικαιολογήσῃ τὴν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ πίστιν πρὸς τὴν μαντείαν καθ' ὃν τρόπον τοῦτο ἀπὸ πολλοῦ ἤδη ἐποίουν οἱ Στωϊκοὶ καὶ οἱ νέοι Πυθαγόρειοι. Καὶ οὐχὶ διάφορον ἐν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γένει λαμβάνει θέσιν πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ θρησκείαν. Οἱ θεοὶ τῶν διαφόρων λαῶν εἶνε, ὡς λέγει, ἁπλῶς διάφορα ὀνόματα πρὸς δήλωσιν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ θείου ὄντος καὶ τῶν αὐτῷ ὑπηρετουσῶν δυνάμεων· τὸ περιεχόμενον τῶν μύθων ἀποτελοῦσι φιλοσοφικαὶ ἀλήθειαι, ἃς ὁ Πλούταρχος γινώσκει ν' ἀποκαθαίρῃ ἐκείνων διὰ τῆς ἐν χρήσει αὐθαιρέτου ἀλληγορικῆς ἐξηγήσεως· ὅσον δὲ φοβερὰ καὶ ἄτοπα καὶ ἂν εἶνε πολλὰ τῆς λατρείας ἔθιμα, ὅμως, ἐὰν μηδὲν ἄλλο ἐπαρκῇ, παρέχει αὐτῷ τὰ μέσα ἡ δαιμονολογία αὐτοῦ, ἵνα εὕρῃ φαινομενικήν τινα ὑπὲρ αὐτῶν δικαιολογίαν. Τὸν ἀσκητικὸν ὅμως τῶν Πυθαγορείων βίον δὲν ἀπαιτεῖ ὁ Πλούταρχος.

Τῷ Πλουτάρχῳ συμφωνοῦσιν ἐκ τῶν μεταγενεστέρων Πλατωνικῶν (σελ. 250) οἱ δύο κατὰ τὴν διάνοιαν συγγενεύοντες ῥήτορες *Μάξιμος* καὶ *Ἀπουλήϊος*· ἐν τῷ ἐκλεκτικῷ πλατωνισμῷ τῶν ἀνδρῶν τούτων πρωταγωνιστοῦσι πρὸς τῇ ἀντιθέσει θεοῦ καὶ ὕλης οἱ δαίμονες ὡς οἱ μεσῖται καὶ διαλλακταὶ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης. Πρὸς τὴν περὶ τῶν πρώτων αἰτιῶν καὶ τῶν ἀριθμῶν διδασκαλίαν τῶν νέων Πυθαγορείων σχετίζεται *Θέων* ὁ Σμυρναῖος· τὴν ἀιδιότητα τοῦ κόσμου, τὴν δοξασίαν ὅτι αἱ ἰδέαι εἶνε ἔννοιαι τῆς θεότητος, τοὺς δαίμονας, ὧν τῇ προστασίᾳ εἶνε ἐμπεπιστευμένος ὁ ὑπὸ τὴν Σελήνην κόσμος, εὑρίσκομεν παρὰ τῷ *Ἀλβίνῳ*, τὴν δὲ κακὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν τοῦ Πλουτάρχου παρὰ τῷ *Ἀττικῷ*. *Ὁ Κέλσος* ἐνορᾷ μετὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐν τοῖς δαίμοσι τοὺς μεσίτας τῆς θείας ἐπὶ τοῦ κόσμου ἐνεργείας, ἥτις ἕνεκα τοῦ μεγαλείου τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ἀντιθέσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ὕλην δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄμεσος· μεταχειρίζεται δ' ὁ Κέλσος τὴν δοξασίαν ταύτην πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πολυθεΐας καὶ τῶν ἐθνικῶν λατρειῶν. Ἔτι πλησιέστερος τοῖς Πυθαγορείοις ἵσταται *Νουμήνιος* ὁ Ἀπαμεύς (περὶ τὸ 160), ὅστις ἐν γένει ὡς Πυθαγόρειος χαρακτηρίζεται· ἀλλ' ὅμως τὴν βάσιν τῶν δοξασιῶν αὐτοῦ ἀποτελεῖ ὁ πλατωνισμός, πρὸς δὲ τῷ πλατωνισμῷ ἀναφέρεται κατά τινα εὐρυκάρδιον συγκρητισμὸν καὶ εἰς μάγους καὶ Αἰγυπτίους καὶ Βραχμᾶνας καὶ εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ τὰ μέγιστα τιμώμενον Μωϋσέα (ὁ Πλάτων εἶνε «*Μωσῆς ἀττικίζων*»)· καὶ Φίλωνος δὲ τοῦ Ἀλεξανδρέως καὶ χριστιανῶν Γνωστικῶν φαίνεται ὅτι ἐποιήσατο χρῆσιν. Ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς διακρίσεως τοῦ θεοῦ καὶ τῆς ὕλης, τῆς μονάδος καὶ τῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀορίστου δυάδος (ἰδὲ σελ. 259) οὕτω μεγάλην τίθησι τὴν ἀπόστασιν ἀμφοτέρων, ὥστε θεωρεῖ ἀδύνατον ἄμεσόν τινα ἐπενέργειαν τοῦ ὑψίστου θεοῦ ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ διὰ τοῦτο παρεμβάλλει (ὡς ὁ Γνωστικὸς Οὐαλεντῖνος) μεταξὺ αὐτῶν τὸν πλάστην τοῦ κόσμου ἢ δημιουργὸν ὡς δεύτερον θεόν· τὸν δὲ κόσμον ὠνόμαζε τὸν τρίτον θεόν. Μετὰ τῆς ὕλης ἐφαντάζετο καὶ αὐτός, ὡς ὁ Πλούταρχος, συνδεδεμένην κακήν τινα ψυχήν· ἐξ αὐτῆς κατήγετο κατ' αὐτὸν τὸ θνητὸν μέρος τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὅπερ αὐτὸς τοῦτ' αὐτὸ ὡς δευτέραν, ἄλογον ψυχὴν ἀπέραινεν. Ἐκ τοῦ ἀσωμάτου βίου δι' ἰδίαν ἁμαρτίαν εἰς τὸ σῶμα καταπεσοῦσα μέλλει πάλιν ἡ ψυχὴ μετὰ τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἔξοδον, ἐὰν μὴ χρήζῃ νὰ διέλθῃ δι' ἄλλων σωμάτων, νὰ συνενωθῇ μετὰ τῆς θεότητος ἐντελῶς καὶ ἀδιακρίτως. Δῶρον τῆς θεότητος εἶνε ἡ φρόνησις, ἥτις τὸ μέγιστον τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθὸν τυγχάνει· τοῦτο δὲ τὸ δῶρον χορηγεῖται ἐκείνῳ μόνῳ, ὅστις πρὸς τὸ πρῶτον ἀγαθὸν στρέφεται πᾶσαν ἄλλην σκέψιν ἀποκλείων. Τὴν αὐτὴν τῷ Νουμηνίῳ διεύθυνσιν ἐπορεύοντο, ἐφ' ὅσον ἡμεῖς αὐτοὺς γινώσκομεν, καὶ ὁ *Κρόνιος* καὶ ὁ *Ἀπολλοφάνης*.

Ἐκ τινος αἰγυπτιακοῦ κλάδου τῆς νέας πυθαγορείου καὶ πλατωνικῆς σχολῆς προῆλθον, ὡς φαίνεται, περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰῶνος τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων, ἅπερ παρεδόθησαν ἡμῖν ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἑρμοῦ τοῦ Τρισμεγίστου*. Ἡ ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ ὡς κυριώτατος χαρακτὴρ ἐμφανιζομένη τάσις νὰ πληρώσωσι τὸ μεταξὺ τοῦ κόσμου καὶ τῆς θεότητος χάσμα δι' ὄντων διαμέσων ἀναφαίνεται καὶ ἐνταῦθα. Ὁ ὕψιστος θεὸς ὡς ὁ αἴτιος τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ νοῦ ἀμφοτέρων ὑπέρκειται· αὐτὸς εἶνε τὸ ἀγαθόν, ὅπερ ὅμως νοεῖται ὡς ὂν βουλόμενον καὶ νοοῦν, ὡς πρόσωπον. Πρὸς αὐτὸ ἔχει ὁ νοῦς, ὡς τὸ φῶς πρὸς τὸν Ἥλιον, εἶνε διάφορος ἅμα καὶ ἀχώριστος ἀπ' αὐτοῦ. Ἀπὸ τοῦ νοῦ ἐξαρτᾶται ἡ ψυχὴ (ἡ «*φύσις*»), μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς ὕλης ὑπάρχει ὁ ἀήρ. Ὁ κόσμος συνέστη διακοσμηθείσης καὶ ζωογονηθείσης τῆς ὕλης ὑπὸ τοῦ θεοῦ. Ὑπὸ τῆς θείας δυνάμεως φερόμενος, ὁρατῶν καὶ ἀοράτων θεῶν καὶ δαιμόνων πεπληρωμένος χαρακτηρίζεται ὁ κόσμος ὡς ὁ δεύτερος, ὁ ἄνθρωπος ὡς ὁ τρίτος θεός. Ἡ ἀδιάρρηκτος τάξις τῆς τοῦ κόσμου πορείας, ἡ πρόνοια καὶ τὸ πεπρωμένον διδάσκονται κατὰ στωϊκὴν ἀντίληψιν, ἡ πλατωνικὴ ἀνθρωπολογία ἐπαναλαμβάνεται μετά

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τινων προσθηκῶν, αἵτινες δὲν εὑρίσκονται ἐν πλήρει συμφωνίᾳ πρὸς ἀλλήλας. Τὸ μόνον, ὅπερ ἀσφαλίζει τὴν μέλλουσάν ποτε τῆς ψυχῆς ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἀνωτέραν αὐτῆς πατρίδα, εἶνε ἡ εὐσέβεια, ἥτις ἐντεῦθεν συμπίπτει μετὰ τῆς φιλοσοφίας, ἐπειδὴ κατ' οὐσίαν συνίσταται ἐν τῇ γνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ χρηστότητι. Ὅτι δ' αὕτη ἐξαρτᾶται ἀπὸ τῆς ἀποστροφῆς ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου, εἶνε ἀφ' ἑαυτοῦ νοητόν. Ἀλλ' ὅμως τὰ ἀσκητικὰ ἐπακολουθήματα τῆς στάσεως ταύτης ἀναφαίνονται μόνον μεμονωμένα ἐν ταῖς συγγραφαῖς τοῦ Ἑρμοῦ. Ἔτι ἰσχυρότερον ἐμφανίζεται ἐν αὐταῖς ὡς μία τῶν κυριωτάτων αὐτῶν αἰτιῶν ὁ σκοπὸς νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ἐθνικὴν καὶ κατὰ πρῶτον λόγον τὴν αἰγυπτιακὴν τῶν θεῶν λατρείαν κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ, οὗ τὴν νίκην θεωροῦσιν ἤδη ὡς σχεδὸν ἄφυκτον.

2. Η ΙΟΥΔΑΪΖΟΥΣΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ.

§ 93. Ἡ ἰουδαΐζουσα ἑλληνικὴ φιλοσοφία πρὸ τοῦ Φίλωνος.

Ἔτι ἰσχυρότερον ἡ ἐπὶ τοῦ καθαρῶς ἑλληνικοῦ ἐδάφους ἀνεπτύσσετο ἡ δυϊστικὴ τῶν νέων πυθαγορείων καὶ τῶν πλατωνικῶν διανόησις παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις, τοῖς ὑπὸ ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν διατελοῦσιν, ὧν ἡ ἐθνικὴ θρησκεία παρεῖχεν αὐτῇ πολὺ σπουδαῖα ἐπαφῆς σημεῖα ἐν τῇ μονοθεΐᾳ, τῇ ἀντιθέσει τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κόσμου, τῇ πίστει εἰς ἀποκάλυψιν καὶ προφητείαν, ἐν ταῖς δόξαις περὶ τῶν ἀγγέλων, περὶ τοῦ νοῦ, περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θείας σοφίας. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ ὁ ἑλληνικὸς τρόπος τοῦ ζῆν καὶ διανοεῖσθαι τηλικαύτην ἔλαβεν ἐξάπλωσιν, ἐξ ὅτου ἡ χώρα αὕτη νῦν μὲν ὑπὸ αἰγυπτιακὴν νῦν δὲ ὑπὸ συριακὴν ἀρχὴν ἵστατο, ὥστε Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς κατὰ τὴν αὐτοῦ ἀπόπειραν, ἵνα ἐξελληνίσῃ βίᾳ τοὺς Ἰουδαίους (167 π. Χ.), ἐδύνατο νὰ στηρίζηται ἐπὶ πολυαρίθμου καὶ ἐν ταῖς ἀνωτέραις μάλιστα τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ τάξεσι διαδεδομένης μερίδος. Ἤδη πρὸ τοῦ χρόνου τούτου φαίνονται (κατὰ Ἐκκλ. 9, 2. 7, 28) εὑροῦσαι εἴσοδον αἱ δοξασίαι ἐκεῖναι, ἃς παρὰ τοῖς *Ἐσσαίοις* μᾶλλον ἀνεπτυγμένας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εὑρίσκομεν. Οἱ Ἐσσαῖοι ἦσαν σύλλογος ἀσκητῶν προελθὼν πιθανῶς κατὰ τὰς πρώτας μετὰ τὴν ἐξέγερσιν τῶν Μακκαβαίων δεκαετηρίδας ἐκ τοῦ κόλπου τῶν πιστῶν τῷ νόμῳ, ἀλλ' ἀποφευγόντων τὸν κόσμον καὶ ἀπὸ τοῦ δημοσίου βίου ἀπεστραμμένων Χασιδαίων, δεικνύει δὲ πρὸς τοὺς νέους Πυθαγορείου οὕτω στενὴν συγγένειαν, ὥστε δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ἁπλῶς, ὅτι συνέστη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ὀρφικοῦ καὶ πυθαγορείου ἀσκητικοῦ βίου καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα, μετὰ τὸν σχηματισμὸν νέας πυθαγορείου φιλοσοφίας, καὶ ἐξ αὐτῆς παρέλαβέ τινα εἰς τὴν ἑαυτοῦ διδασκαλίαν. Κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα τῆς ἡμετέρας χρονολογίας, παρὰ ΦΙΛΩΝΙ, ΙΩΣΗΠΩ, καὶ ΠΛΙΝΙΩ, ἐμφανίζονται οἱ Ἐσσαῖοι ὡς σύλλογος 4000 περίπου μελῶν, ἅπερ τὸ μὲν ἐν ἰδίαις οἰκήσεσι, τὸ δὲ ἐν ἀστικαῖς τεῦ τάγματος οἰκίαις συνέζων ἐν αὐστηρᾷ πειθαρχίᾳ καὶ ἱεραρχίᾳ ὑπὸ ἰδίους ἱερεῖς καὶ ἄρχοντας ἐν πλήρει κοινοκτημοσύνῃ. Ἐπεδίωκον τὴν ἐσχάτην ἁπλότητα, ὡς ἀρχὴν αὐτῶν εἶχον τὴν περὶ τὰ ἤθη αὐστηρότητα, τὴν φιλαλήθειαν, τὴν ἀπεριόριστον εὐεργεσίαν καὶ δὲν ἠνείχοντο ἐν ταῖς ἑαυτῶν τάξεσι τὴν δουλείαν. Συνέδεον τούτοις προσέτι καὶ ἀγνότητα τοῦ βίου, ἐκδηλουμένην ἐν ἰδιαιτέραις συνηθείαις· οἷον ἀπέρριπτον τὴν κρεοφαγίαν καὶ τὴν οἰνοποσίαν, τὸ χρίεσθαι ἐλαίῳ, τὸν φόνον τῶν ζώων καὶ τὰς αἱματηρὰς θυσίας· ἀπείχοντο πάσης τροφῆς μὴ κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ τάγματος παρεσκευασμένης· ἀπῄτουν παρὰ τῶν συνεταίρων αὐτῶν ἀγαμίαν καὶ παρὰ τῶν κατωτέρᾳ τινὶ τάξει ἀνηκόντων προσέτι περιορισμὸν τῆς πρὸς τὸν σκοπὸν γεννήσεως τέκνων γαμικῆς ὁμιλίας. Ὑπὸ ἐναγωνίου κατεῖχοντο φόβου πρὸ πάσης λευϊτικῆς ἀκαθαρσίας· ἔφερον λευκὰ μόνον ἱμάτια· ἀπηγόρευον τὸν ὅρκον. Εἰς τὴν ἐθνικὴν λατρείαν, ἀφ' ἧς ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι, ὑποκατέστησαν τὰ καθ' ἡμέραν λουτρὰ καὶ τὰς κοινὰς αὐτῶν εὐωχίας. Εἶχον καὶ ἰδίας αὐτῶν διδασκαλίας καὶ συγγράμματα, ἅπερ ἐν αὐστηρᾷ μυστικότητι διετηροῦντο, τὰς δὲ ἱερὰς τοῦ λαοῦ αὐτῶν Γραφὰς προσήρμοζον πρὸς τὰς ἑαυτῶν ἀρχὰς δι' ἀλληγορικῆς ἐξηγήσεως. Ἐπίστευον εἰς προϋπαρξιν τῆς ψυχῆς καὶ σωματικὴν μετὰ θάνατον ζωήν· φαίνονται προσέτι ὑπολαβόντες, ὅτι ἡ ἀντίθεσις τοῦ βελτίονος καὶ τοῦ χείρονος, τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος κτλ. διήκει διὰ παντὸς τοῦ κόσμου· ἐξαιρετικὴν σπουδαιότητα ἀ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

πένεμον εἰς τὴν πρὸς ἀγγέλους πίστιν (ὡς ἄλλοι εἰς τὴν πρὸς δαίμονας)· τὸ φῶς τοῦ ἡλίου καὶ τὰ στοιχεῖα ἐλάτρευον ὡς ἀποκαλύψεις τῆς θεότητος· ὡς ὑψίστην ἀμοιβὴν τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς ἀσκήσεως ἐπηγγέλλοντο τὸ χάρισμα τῆς προφητείας, ὅπερ καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐλέγοντο ὅτι ἐκτήσαντο.

Ἀλλὰ πολλῷ εὐνοϊκώτερον ἔδαφος εὗρεν ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, τῇ μεγάλῃ ταύτῃ διασταυρώσει ἑλληνικῆς καὶ ἀνατολικῆς παιδείας. Πόσον ἑνωρὶς καὶ γενικῶς ᾠκειώθησαν οἱ Ἰουδαῖοι κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, μετ' αὐτῆς δὲ κατ' ἀνάγκην καὶ πρὸς τὰς ἑλληνικὰς δοξασίας καταφαίνεται ἤδη ἐκ τούτου, ὅτι μετά τινας γενεὰς ἀνάγκη κατέστη τοῖς ἐν Αἰγύπτῳ Ἰουδαίοις ἑλληνική τις μετάφρασις τῶν ἑαυτῶν ἱερῶν Γραφῶν, διότι δὲν ἐνόουν πλέον αὐτὰς ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν γλώσσῃ. Τὴν πρώτην βεβαίαν ἀπόδειξιν τῆς περὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἀσχολίας τῶν Ἰουδαίων τῆς Ἀλεξανδρείας παρέχουσι τὰ (ὑπὸ Εὐσεβιου Προπ. εὐαγγ. VII, 14. VIII, 10. XIII, 12 ἀνακοινωθέντα, ὑπὸ Hody, Lobeck καὶ ἄλλων ἀδίκως ὕποπτα θεωρηθέντα, ὑπὸ τοῦ Valckenaer ὑποστηριχθέντα) ἀποσπάσματα συγγραφῆς τινος τοῦ *Ἀριστοβούλου* (περὶ τὸ 150 π. Χ.). Ὁ ἰουδαῖος οὗτος Περιπατητικὸς διαβεβαιοῦται ἐνταῦθα τὸν βασιλέα Πτολεμαῖον τὸν Φιλομήτορα, ὅτι ἤδη οἱ ἀρχαῖοι ἕλληνες ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ μάλιστα ὁ Πυθαγόρας καὶ ὁ Πλάτων ἐποιήσαντο χρῆσιν τῶν συγγραμμάτων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἵνα δὲ παράσχῃ κῦρος εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ταύτην ἐπικαλεῖται τὴν μαρτυρίαν σειρᾶς στίχων τοῦ Ὀρφέως δῆθεν καὶ Λίνου, τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου, οἵτινες βεβαίως ἀναισχυντότατα παρεχαράχθησαν, ἀλλ' οὔς οὔτε ὁ Καιμης οὔτε ὁ Εὐσεβιος ὡς ὑποβολιμαίους ἀνεγνώρισαν. Προσέτι δὲ ζητεῖ ἐκ τῶν ῥημάτων καὶ διηγήσεων τῆς Π. Δ. νὰ ἀπομακρύνῃ διὰ παρερμηνειῶν τὰς ἀνθρωπομόρφους γνώμας, αἵτινες δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὴν προχωρήσασαν ἤδη διάνοιαν αὐτοῦ. Ὅσα δ' αὐτὸς ἐνταῦθα ὡς ἰδίας ἐπιφέρει γνώμας, ταῦτα, ἐφ' ὅσον φιλοσοφικὴν ἔχουσι τὴν ἀρχήν, οὐδεμίαν εἰσέτι περιέχουσιν ὑποδήλωσιν τοῦ τύπου ἐκείνου τῆς διανοήσεως, ὃν βραδύτερον παρὰ τῷ Φίλωνι εὑρίσκομεν. Ὡρισμένα ταύτης ἴχνη ἀπαντῶσιν ἡμῖν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν πρώτην π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἐν τῷ ψευδεπιγράφῳ βιβλίῳ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς Σοφίας Σολομῶντος, ὅπερ πλὴν ἄλλων τινῶν ἀπηχημάτων τῆς τῶν Ἐσσαίων διδασκαλίας ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τοὺς Πλατωνικοὺς καὶ τοὺς Πυθαγορείους κυρίως ἐν τοῖς λεγομένοις αὐτοῦ περὶ τῆς προϋπάρξεως τῆς ψυχῆς, περὶ τῆς ὀχλήσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ σώματος, καὶ περὶ τῆς ἀθανασίας αὐτῆς (8, 19 κ. ἑφ. 9,14 κ. ἑφ. κ. ἀλ.) καὶ ἐν τῇ παραδοχῇ προκοσμίου τινὸς ὕλης (11, 17) καὶ παριστὰν τὴν θείαν σοφίαν ὡς ὑπόστασιν (7, 22 κ. ἑφ.) προπαρασκευάζει οὕτω τὴν περὶ τοῦ Λόγου θεωρίαν τοῦ Φίλωνος. Τῷ αὐτῷ χρόνῳ ἀνήκουσιν ὅμως καὶ ἐκεῖνοι τοῦ Φίλωνος οἱ πρόδρομοι, ὧν αὐτὸς συχνάκις μνημονεύει ἀναφερόμενος εἰς τοὺς ὑπ' αὐτῶν ὁρισθέντας κανόνας τῆς ἀλληγορικῆς τῶν Γραφῶν ἑρμηνείας καὶ παρατιθέμενός τινας τῶν ἐξηγήσεων αὐτῶν, ἐν αἷς σὺν ἄλλοις τισὶ στωϊκοῖς διορισμοῖς ἀπαντᾷ καὶ ὁ «θεῖος λόγος». Ἂν ὅμως διεκρίθη οὗτος ἀπὸ τῆς θεότητος ὡρισμένως πρὸ τοῦ Φίλωνος ἤδη καὶ πότε ἐγένετο τοῦτο, ἀγνοοῦμεν.

§ 94. Φίλων ὁ Ἀλεξανδρεύς.

Τοῦ Φίλωνος ὁ βίος πίπτει περίπου μεταξὺ 30 π. Χ καὶ 50 μ. Χ. Αὐτὸς ἦτο πιστὸν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ τέκνον, ἐμπεφορημένος τῆς ὑψίστης πρὸς τὰς ἁγίας Γραφὰς τιμῆς καὶ πρὸ πάντων πρὸς τὸν Μωϋσέα· τὰς Γραφὰς ἐκείνας θεωρεῖ ὁ Φίλων οὐ μόνον ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτῶν γλώσσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἑλληνικῇ μεταφράσει κατὰ θείαν ἔμπνευσιν γεγραμμένας κατὰ λέξιν. Ἀλλ' εἶνε συγχρόνως καὶ ὁ μαθητὴς καὶ θαυμαστὴς τῶν ἑλλήνων φιλοσόφων, τοῦ Πλάτωνος καὶ Πυθαγόρου, τοῦ Παρμενίδου, τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοῦ Ζήνωνος καὶ Κλεάνθους. Οὕτω δὲ εἶνε καὶ πεπεισμένος, ὅτι παρ' ἑκατέροις μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀλήθεια εὑρίσκεται, καθαρὰ καὶ τελεία βεβαίως μόνον ἐν τοῖς ἰουδαϊκοῖς βιβλίοις τῆς ἀποκαλύψεως· δικαιολογεῖ δὲ τὴν πεποίθησιν αὐτοῦ ταύτην διὰ τῶν συνήθων τρόπων, ἤτοι ἔνθεν μὲν διὰ τῆς προϋποθέσεως ὅτι αὐτοὶ οἱ ἕλληνες σοφοὶ ἐποιήσαντο ἤδη χρῆσιν τῶν συγγραμμάτων τῆς Π. Δ., ἔνθεν δὲ διὰ τῆς ἀμέτρου ἐφαρμογῆς τῆς ἀλληγορικῆς τῶν Γραφῶν ἐξηγήσεως, ἥτις ἐπιτρέπει αὐτῷ νὰ εὑρίσκῃ ἐν οἱῳδήποτε χωρίῳ οἱονδήποτ' ἂν αὐτὸς θέλῃ νόημα. Ὅθεν εἰ καὶ θέλει ὅλως νὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἶνε μόνον ὁ ἐξηγητὴς τῶν ἁγίων Γραφῶν καὶ τὰς δοξασίας αὐτοῦ σχεδὸν καθόλου ἐν ταύτῃ τῇ μορφῇ ἐκφέρει, κατ' ἀλήθειαν ὅμως τὸ σύστημα αὐτοῦ εἶνε σύνθεσις ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἰουδαϊκῆς θεολογίας, ἧς τὰ ἐπιστημονικὰ μέρη κατὰ τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς πρώτης κατάγονται. Ἡ φιλοσοφία, ἣ αὐτὸς ἀκολουθεῖ, ἀνήκει ὅλως ἐκείνῃ τῇ μορφῇ τοῦ πλατωνισμοῦ, ἥτις ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος, κατὰ πρῶτον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἀνεπτύχθη καὶ ἔφερε νῦν μὲν τὸ ὄνομα τοῦ Πλάτωνος, νῦν δὲ τὸ τοῦ Πυθαγόρου, ἀλλ' εἰς ἣν καὶ ἡ στωϊκὴ αἵρεσις, ἀκριβῶς παρὰ Φίλωνι, σημαντικὸν προσήνεγκεν ἔρανον.

Τὴν ἀφετηρίαν τοῦ φιλωνείου συστήματος ἀποτελεῖ τῆς θεότητος ἡ ἔννοια. Ἀλλ' εὐθὺς ἐνταῦθα διασταυροῦνται τὰ διάφορα ρεύματα, ἐξ ὧν ἡ διανόησις αὐτοῦ προῆλθεν. Ἔνθεν μὲν οὕτως ὑψηλὴν ἔννοιαν ἔχει περὶ τοῦ ὕψους τοῦ θεοῦ ὑπὲρ πᾶν τὸ πεπερασμένον, ὥστε κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ οὐδεμία ἔννοια καὶ οὐδὲν ὄνομα πρὸς τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ ἁρμόζει· ὁ θεὸς φαίνεται αὐτῷ τελειότερος πάσης τελειότητος, κρείττων τοῦ ἀγαθοῦ, ἀκατονόμαστος, ἄποιος, ἀκατάληπτος: δυνάμεθα μόνον, ὡς ὁ Φίλων λέγει, νὰ γινώσκωμεν, *ὅτι* ὑπάρχει, οὐχὶ δὲ *τί* εἶνε, μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ὄντος (τὸ ὄνομα τοῦ Ἰεχωβᾶ) ἁρμόζει αὐτῷ. Ἔνθεν δὲ ἀνάγκη ὁ θεὸς νὰ ἐγκλείῃ ἐν ἑαυτῷ ἀρχικῶς πᾶν τὸ εἶναι καὶ πᾶσαν τελειότητα, διότι μόνον ἀπ' αὐτοῦ δύνανται ταῦτα νὰ ἐπιρρεύσωσιν εἰς τὸ πεπερασμένον, καὶ μόνον ἵνα μὴ πολὺ πλησιάσωμεν εἰς τὴν τελειότητα αὐτοῦ ἠρνήθη αὐτῷ πᾶν πεπερασμένον κατηγόρημα· κυρίως ὅμως ἀνάγκη νὰ νοηθῇ ὡς ἡ πρώτη πάντων αἰτία, ἀνάγκη ν' ἀποδοθῇ αὐτῷ ἀδιάλειπτος ἐνέργεια, καὶ πᾶσα τελειότης ἐν τοῖς δημιουργήμασιν ἐξ αὐτοῦ ἀνάγκη νὰ παραχθῇ. Εὐνόητον δὲ εἶνε τῷ πλατωνικῷ καὶ τῷ ἕνα θεὸν πρεσβεύοντι Ἰουδαίῳ, ὅτι ἡ ἐνέργεια αὕτη μόνον πρὸς τοὺς ἀρίστους σκοποὺς δύναται νὰ ὑπηρετήσῃ, ὅτι ἐκ τῶν δύο θεμελιωδῶν τοῦ θεοῦ ἰδιοτήτων, τῆς δυνάμεως καὶ τῆς ἀγαθότητος, ἡ δευτέρα ἔτι ἀμεσότερον τῆς πρώτης παρίστησι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ.

Ἵνα λοιπὸν συμβιβάσῃ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἀπόλυτον ταύτην τοῦ θεοῦ ἐνέργειαν μετὰ τοῦ ἀπολύτως ὑπερκοσμίου αὐτοῦ προσφεύγει ὁ Φίλων εἰς δοξασίαν τινά, ἥτις βεβαίως δὲν ἦτο ξένη καὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄλλοις κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον (πρβλ. σελ. 238 κ. ἑφ. 263. 264), ἀλλ' ἣν οὐδεὶς πρὸ τοῦ Πλωτίνου ἀνέπτυξεν οὕτω συστηματικῶς ὡς ὁ Φίλων, παρεδέχετο δῆλα δὴ διάμεσα ὄντα· πρὸς τὸν ἀκριβέστατον δὲ τούτων ὁρισμὸν ἐχρησίμευσεν αὐτῷ ὡς παράδειγμα πλὴν τῆς πίστεως εἰς ἀγγέλους καὶ δαίμονας, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος περὶ τῆς ψυχῆς τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἰδεῶν λεγομένων, πρὸ πάντων ἡ τῶν Στωϊκῶν διδασκαλία περὶ τῶν διὰ τοῦ κόσμου ἐκτεινομένων ἀπορροιῶν τῆς θεότητος. Τὰ μεσάζοντα ταῦτα ὄντα ὀνομάζει ὁ Φίλων «*δυνάμεις*» καὶ περιγράφει αὐτὰς τοῦτο μὲν ὡς ἰδιότητας τῆς θεότητος, ὡς ἰδέας ἡ ἔννοίας τοῦ θεοῦ, ὡς μέρη τῆς γενικῶς ἐν τῷ κόσμῳ κρατούσης δυνάμεως καὶ τοῦ νοῦ, τοῦτο δὲ συγχρόνως ὡς ὑπηρέτας, ἀπεσταλμένους καὶ δορυφόρους τῆς θεότητος, ὡς ἐκτελεστὰς τῆς θελήσεως αὐτοῦ, ὡς ψυχάς, ἀγγέλους καὶ δαίμονας. Τὰς δύο ταύτας δόξας νὰ συμβιβάσῃ πρὸς ἀλλήλας, καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς προσωπικότητος τῶν δυνάμεων καθαράντινα ἀπόκρισιν νὰ παράσχῃ ἦτο αὐτῷ ἀδύνατον. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὗται συγκεφαλαιοῦνται ἐν μιᾷ, ἐν τῷ *Λόγῳ*. Αὐτὸς εἶνε ὁ καθολικώτατος μεσίτης μεταξὺ θεοῦ καὶ κόσμου, ἡ σοφία καὶ ὁ νοῦς τοῦ θεοῦ, ἡ ἰδέα, ἥτις πάσας τὰς ἰδέας, ἡ δύναμις, ἥτις πάσας τὰς δυνάμεις περιλαμβάνει· ὁ τοῦ θεοῦ ἐπίτροπος καὶ πρεσβευτής, τὸ ὄργανον τῆς τοῦ κόσμου δημιουργίας καὶ κυβερνήσεως, ὁ ἀνώτατος τῶν ἀγγέλων, ὁ πρωτότοκος τοῦ θεοῦ υἱός, «*δεύτερος θεός*» (ἀνάρθρως· τούτου διακρίνει τὸ ἔναρθρον «*ὁ θεός*»). Ὁ Λόγος εἶνε τὸ ἀρχέτυπον τοῦ κόσμου καὶ ἡ δύναμις ἡ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ ἀπεργαζομένη, ἡ ψυχὴ ἡ τὸ σῶμα τοῦ κόσμου ὡς ἐσθῆτα περιβεβλημένη. Ἐνὶ λόγῳ ἔχει πάσας τὰς ἰδιότητας τοῦ λόγου τῶν Στωϊκῶν (ἰδὲ σελ. 202), εὐθὺς ὥς τις νοήσῃ τοῦτον διακεκριμένον τῆς θεότητος αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν καὶ ἀπηλλαγμένον τῶν χαρακτήρων, οἵτινες προέκυπτον ἐκ τῆς ὑλικῆς τῶν Στωϊκῶν ἀρχῆς. Ἀλλ' ἡ προσωπικότης αὐτοῦ εἶνε ἐξ ἴσου ἀβεβαία ὡς ἡ τῶν «δυνάμεων» ἐν γένει· καὶ εἶνε ἀνάγκη νὰ εἶνε τοιαύτη, διότι μόνον ἐφ' ὅσον ἡ ἔννοια αὐτοῦ μένει μετέωρος μεταξὺ τῆς ἐννοίας προσωπικοῦ τινος, ἀπὸ τοῦ θεοῦ διαφόρου, ὄντος καὶ τῆς ἐννοίας ἀπροσώπου τινὸς θείας δυνάμεως ἢ ἰδιότητος, καθίσταται ἐπιτήδειος νὰ λύσῃ, ταὐλάχιστον κατὰ τὸ φαινόμενον, τὸ καθ' ἑαυτὸ ἄ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λυτον ζήτημα, πρὸς ὃ αὐτὸς ὀφείλει νὰ χρησιμεύσῃ, νὰ καταστήσῃ καταληπτόν, πῶς δύναται ὁ Θεὸς νὰ εἶνε παρὼν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς μέρεσι τοῦ κόσμου μετὰ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, ἀφ' οὗ δὴ μετὰ τῆς οὐσίας αὐτοῦ εἶνε παντάπασιν ἔξω τοῦ κόσμου, καὶ ἀφ' οὗ θὰ ἐκηλιδοῦτο ἐκ πάσης αὐτοῦ μετὰ τῆς ὕλης ἐπαφῆς.

Ἀλλ' ἡ τοῦ κόσμου φύσις ἐν μέρει μόνον δύναται νὰ νοηθῇ ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ ἐνεργούσης θείας δυνάμεως. Ἵνα ἑρμηνεύσωμεν τὰ δεινὰ καὶ τὰς ἐλλείψεις τῆς πεπερασμένης ὑπάρξεως, καὶ πρὸ πάντων τὸ κακόν, ὅπερ εἶνε συμφυὲς τῇ ψυχῇ διὰ τὴν μετὰ τοῦ σώματος συνένωσιν αὐτῆς, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν καὶ δευτέραν ἀρχὴν καὶ ταύτην εὑρίσκει ὁ Φίλων μετὰ τοῦ Πλάτωνος ἐν μόνῃ τῇ *ὕλῃ*. Καὶ ἐν τῇ ἀκριβεστέρᾳ δὲ περιγραφῇ τῆς ὕλης ἕπεται ὁ Φίλων τῷ Πλάτωνι, πλὴν ὅτι αὐτήν, ὡς οἱ πλεῖστοι, ὡς χώρου πληρωτικὸν ὄγκον ὑπολαμβάνει, καὶ οὕτω νῦν μὲν μετὰ τοῦ Πλάτωνος ὡς τὸ «*μὴ ὄν*», νῦν δὲ μετὰ τῶν Στωϊκῶν ὡς «*οὐσίαν*» χαρακτηρίζει. Ἐκ τῆς ἀτάκτου μίξεως τῶν στοιχείων ἔπλασεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Λόγου τὸν κόσμον, ὅστις ἐπομένως ἔχει μὲν ἀρχήν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τέλος. Τὸν κόσμον νοεῖ ὁ Φίλων μετὰ τῶν Στωϊκῶν ὅλως ὑπὸ τῆς ἐν αὐτῷ ἐνεργούσης δυνάμεως τοῦ θεοῦ φερόμενον, ἥτις ἐν τοῖς ἄστροις, τοῖς ὁρατοῖς τούτοις θεοῖς, ὡς κάλλιστα γίνεται θεατή. Τὴν τελειότητα αὐτοῦ ὑπερασπίζει κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς στωϊκῆς θεοδικίας, ἀλλὰ καὶ δὲν παραλείπει διὰ συχνῆς ἐφαρμογῆς πυθαγορείου δι' ἀριθμῶν συμβολικῆς νὰ περιάψῃ κῦρος εἰς τὴν ἔννοιαν, ὅτι τὰ πάντα κατ' ἀριθμοὺς εἶνε διατεταγμένα. Ἐν τῇ *ἀνθρωπολογίᾳ* αὐτοῦ, τῷ μέρει δῆλα δὴ τῆς φυσικῆς, περὶ οὗ τὰ μάλιστα μέλει αὐτῷ, ἀντέχεται τῆς πλατωνικῆς καὶ πυθαγορείου παραδόσεως περὶ τῆς πτώσεως τῶν ψυχῶν, τῆς μετὰ θάνατον ἀσωμάτου ζωῆς τῶν ἐξηγνισμένων ψυχῶν, τῆς ἐν διαφόροις σώμασιν ἀποδημίας τῶν ἀγνισμοῦ δεομένων, τῆς μετὰ τοῦ θεοῦ συγγενείας τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον αὐτῷ εἶνε ἡ ὑπ' αὐτοῦ λίαν ἀποτόμως νοουμένη ἀντίθεσις τῆς νοητικῆς καὶ τῆς αἰσθητικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Τὸ σῶμα εἶνε αὐτῷ ὁ τῆς ψυχῆς τάφος, ἡ πηγὴ πάντων τῶν δεινῶν, ὑφ' ἃ στενάζει· διὰ τὴν συνένωσιν αὐ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς μετὰ τοῦ σώματος εἶνε ἑκάστῳ ἀνθρώπῳ ἡ κλίσις πρὸς τὸ ἁμαρτάνειν ἔμφυτος, τούτου δὲ οὐδεὶς δύναται νὰ διατηρήσῃ ἑαυτὸν καθαρὸν ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ μέχρι τοῦ θανάτου. Θεμελιώδης ἄρα τῆς *ἠθικῆς* τοῦ Φίλωνος ἀπαίτησις εἶνε ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ αἰσθητικοῦ βίου. Ἀπαιτεῖ μετὰ τῶν Στωϊκῶν ἀπάθειαν, ὁλοσχερῆ τῶν παθῶν ἐκρίζωσιν, ἀποδέχεται μετ' αὐτῶν μόνην τὴν ἀρετὴν ὡς ἀγαθόν, ἀπορρίπτει πᾶσαν κατ' αἴσθησιν ἡδονήν, συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς κυνικῆς ἁπλότητος, ἰδιοῦται τὴν περὶ ἀρετῶν καὶ παθῶν διδασκαλίαν αὐτῶν, τὴν περιγραφὴν τοῦ σοφοῦ, τὴν διάκρισιν τῶν σοφῶν καὶ τῶν προκοπτόντων, ὁμολογεῖ ἑαυτὸν πολίτην τῆς τοῦ κόσμου πολιτείας. Ἀλλ' ἀντὶ τῆς στωϊκῆς ἐφ' ἑαυτῷ πεποιθήσεως ἐμφανίζεται ἐνταῦθα ἡ πεποίθησις ἐπὶ τῇ θεότητι. Μόνος ὁ θεὸς ἐνεργεῖ ἐν ἡμῖν πᾶν ἀγαθόν, αὐτὸς μόνος δύναται νὰ φυτεύσῃ ἐν ἡμῖν τὴν ἀρετήν, μόνον ὅστις τὸ ἀγαθὸν χάριν αὐτοῦ τούτου ποιεῖ, εἶνε ἀληθῶς ἀγαθός, ἐκ μόνης τῆς πίστεως κατάγεται ἡ σοφία, ἐφ' ἧς πᾶσα ἀρετὴ στηρίζεται· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀρετὴν ταύτην πρόκειται τῷ Φίλωνι πολλῷ μᾶλλον περὶ τῆς γνώσεως ἢ περὶ τῆς πράξεως καὶ ὀρθότερον περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου τῆς εὐσεβοῦς ψυχικῆς διαθέσεως. Διότι οὐμόνον ὁ ἐνεργὸς (πολιτικὸς) βίος ἀντιμάχεται αὐτῷ ὡς ἐμπλέκων ἡμᾶς εἰς ἐξωτερικὰ πράγματα καὶ ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ἀποσπῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπιστήμη ἔχει κατ' αὐτὸν ἀξίαν τινὰ μόνον ὡς βοήθημα τῆς εὐσεβείας. Καὶ ἡ θρησκευτικὴ δὲ τελειότης ἔχει διαφόρους βαθμούς. Ὡς πρὸς τὴν γένεσιν αὐτῆς ἡ ἐπὶ ἀσκήσεως στηριζομένη (ἀσκητικὴ) ἀρετὴ ἵσταται ταπεινότερον τῆς ἐπὶ διδασκαλίας τεθεμελιωμένης, καὶ ἀμφότεραι ἵστανται ταπεινότερον τῆς προερχομένης ἐκ φύσεώς τινος ἀμέσως ὑπὸ τοῦ θεοῦ εὐνοηθείσης· τὸν τελευταῖον καὶ ὕψιστον αὐτῆς σκοπὸν ἔχει ἡ ἀρετὴ μόνον ἐν τῇ θεότητι, πρὸς ταύτην δὲ τοσούτῳ ἐγγύτεροι γινόμεθα, ὅσῳ ἀμεσώτερον ἐρχόμεθα εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτῆς. Ὅθεν ὅσον ἀπαραίτητος καὶ ἂν εἶνε ἡ ἐπιστήμη, τοῦ ὑψίστου ὅμως τότε μόνον ἐπιτυγχάνομεν, ὅταν ὑπὲρ πᾶν διάμεσον ὄργανον, ὑπὲρ πᾶσαν μεσιτείαν καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἔτι τὸν Λόγον χωροῦντες λαμβάνωμεν ἐν ἡμῖν τὸν ἀνώτερον φωτισμὸν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀναισθησίας, τῆς ἐκστάσεως, καὶ ἑνορῶμεν οὕτω τὴν θεότητα ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῆς νότητι καὶ ἐπι-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τρέπωμεν νὰ ἐνεργήσῃ ἐν ἡμῖν. Αὕτη ἡ πρὸς τὰ ἔξω ἔφεσις, ἡ ὑπὲρ τὴν συνειδητὴν νόησιν ὁρμή, ἦτο τῇ ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ἕως τότε ξένη· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸν Φίλωνα δύο ἔτι ἐδέησε νὰ παρέλθωσιν αἰῶνες μέχρις οὗ οἰκειωθῇ πρὸς αὐτήν.

ΤΜΗΜΑ ΤΡΙΤΟΝ

Η ΝΕΑ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

§ 95. Γένεσις, χαρακτὴρ καὶ ἀνάπτυξις τῆς νέας πλατωνικῆς φιλοσοφίας.

Αἱ θεωρίαι, αἵτινες εἶχον ἰσχύσῃ ἐν τῇ πλατωνικῇ καὶ τῇ πυθαγορείῳ σχολῇ ἀπ' αἰώνων ἀείποτε ἀποκλειστικώτερον, ἀνεπτύχθησαν τὸν τρίτον αἰῶνα τῆς ἡμετέρας χρονολογίας εἰς μεγαλοπρεπὲς σύστημα, εἰς οὗ τὴν ἵδρυσιν λίαν δαψιλῶς ἐχρησιμοποιήθη πρὸς τῇ πλατωνικῇ οὐ μόνον ἡ ἀριστοτέλειος, ἀλλὰ καὶ ἡ στωϊκὴ φιλοσοφία· ἐσωτερικοὶ καὶ ἐξωτερικοὶ λόγοι ἐπιτρέπουσι νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι καὶ τοῦ Φίλωνος ἡ διδασκαλία συνήργησεν εἰς τὴν γένεσιν αὐτοῦ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως. Ἀφ' οὗ ἤδη τῆς νέας πλατωνικῆς φιλοσοφίας οἱ πρόδρομοι τὴν σπουδαιότητα τῆς φιλοσοφίας ἐν τούτῳ εὗρισκον, ὅτι φέρει ἡμᾶς εἰς συνάφειαν μετὰ τῆς θεότητος, ἀνάγει ἡμᾶς εἰς τὸ ἄπειρον, τὸ ὑπὲρ πᾶσαν ὕπαρξιν καὶ νόησιν ἱδρυμένον ὄν, γίνεται νῦν ἡ ἀπόπειρα νὰ παραχθῇ τὸ σύνολον τῶν πεπερασμένων ὄντων, καὶ τῆς ὕλης συμπεριλαμβανομένης, ἔκ τινος ὅλως ἀγνωρίστου καὶ ἀδιορίστου πρώτου ὄντος καὶ νὰ παρασκευασθῇ οὕτως ἡ βαθμιαία εἰς αὐτὸ ἀνύψωσις, ἡ προβαίνουσα μέχρι τῆς κατ' οὐσίαν μετ' αὐτοῦ ἑνώσεως. Ὁ πρακτικὸς σκοπὸς καὶ ἡ πρώτη αἰτία τῆς διανοήσεως ταύτης εἶνε τὰ αὐτά, ἅπερ οἱ Πλατωνικοὶ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι εἶχον ἤδη λάβῃ μέχρι τοῦδε πρὸ ὀφθαλμῶν. Ὁμοίως ὡς ἐκεῖνοι ἀφορμᾶται καὶ αὕτη ἀπὸ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ πεπερασμένου, τοῦ νοῦ καὶ τῆς ὕλης· ἀλλ' οὐ μόνον ἡ ἀντίθεσις αὕτη μέχρις ἀκροτάτου ἐντείνεται, ἡ δὲ μετὰ τοῦ θεοῦ ἑνότης, εἰς ἣν πρέπει νὰ φθάσῃ ὁ ἄν-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θρωπος, εἰς τὸ ἔσχατον ἐξωθεῖται, ἀλλὰ προβάλλεται συγχρόνως καὶ ἡ ἀπαίτησις, ἵνα καὶ αὐτὴ ἡ ἀντίθεσις ἐκ τῆς ἑνότητος μεθοδικῶς πραχθῇ καὶ ἵνα κατανοηθῇ τὸ σύνολον τῶν ὄντων ὡς ἓν ἐκ τῆς θεότητος ἐν τακτικῇ ἀκολουθίᾳ προερχόμενον καὶ εἰς αὐτὴν ἐπιστρέφον ὅλον. Ἡ δυίζουσα τῆς πλατωνικῆς σχολῆς νοητολογία συνάπτεται ἐνταῦθα μετὰ τοῦ στωϊκοῦ ἐνισμοῦ πρὸς παραγωγὴν νέου τινός, εἰ καὶ αὐτοὶ τῆς διανοήσεως ταύτης οἱ πρωτουργοὶ ἥκιστα ἤθελον νὰ εἶνε ἄλλο τι ἢ πιττοὶ τοῦ Πλάτωνος μαθηταὶ καὶ ἐξηγηταί.

Ὡς ἱδρυτὴς τῆς νέας πλατωνικῆς σχολῆς ἀναγράφεται *Ἀμμώνιος ὁ Σακκᾶς*, ὃς κατ' ἀρχὰς μὲν ἦτο μισθοφόρος ἐργάτης, μετὰ δὲ ταῦτα ἐδίδασκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν εὐδοκιμώτατα καὶ περὶ τὸ 242 μ. Χ. φαίνεται ὅτι ἀπέθανεν οὐδὲν σύγγραμμα καταλιπών. Ἀλλ' ἀπονέμουσιν αὐτῷ ἀναξιόπιστοι μόνον μαρτυρίαι τοῦ 5ου αἰῶνος (ὁ ΙΕΡΟΚΛΗΣ καὶ πιθανῶς παρ' αὐτοῦ ὁ ΝΕΜΕΣΙΟΣ) τὰς διδασκαλίας τοῦ πλωτινείου συστήματος. Ἀξιόπιστοι μαρτυρίαι περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἐλλείπουσιν ἡμῖν παντελῶς. Ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ *Ὠριγένης* (ἄλλος οὗτος παρὰ τὸν ὁμώνυμον χριστιανὸν θεολόγον, ὅστις λέγεται ὅτι διήκουσεν ὡσαύτως τοῦ Ἀμμωνίου) δὲν εἶχεν εἰσέτι διακρίνῃ ἀπὸ τοῦ νοῦ τὴν θεότητα, ἣν ὁ Πλωτῖνος ὑπὲρ τὸν νοῦν τίθησι, καὶ τὴν διάκρισιν δ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ δημιουργοῦ (ἰδὲ σελ. 265) εἶχεν ἀμφισβητήσῃ· ἕτερος τούτων, ὁ *Κάσσιος Λογγῖνος*, ὁ γνωστὸς κριτικός, φιλόλογος καὶ φιλόσοφος (ὃς διαταγῇ τοῦ Αὐρηλιανοῦ τῷ 273 ἐφονεύθη) δὲν συνεφώνει καὶ αὐτὸς πρὸς τὴν τοῦ Πλωτίνου ἀντίληψιν τῆς πλατωνικῆς φιλοσοφίας καὶ ὑπερήσπιζε κατ' αὐτῆς τὴν πρότασιν, ὅτι αἱ ἰδέαι ὑπάρχουσιν ἐκτὸς τοῦ (θείου) νοῦ καθ' ἑαυτάς· τοῦτο δ' ἀποδεικνύει ὅτι τοῦ Ἀμμωνίου ἡ διδασκαλία οὐσιωδῶς ἔτι διέφερε τῆς τοῦ Πλωτίνου, εἰ καὶ πάντως πρὸς αὐτὴν προτήγγισε πολλῷ μᾶλλον τῆς τῶν προγενεστέρων πλατωνικῶν. Ὁ ἀληθὴς τῆς νέας πλατωνικῆς σχολῆς ἱδρυτὴς εἶνε ὁ *Πλωτῖνος*. Ὁ ἔξοχος οὗτος φιλόσοφος ἐγεννήθη τῷ 204/5 μ. Χ. ἐν Λυκοπόλει τῆς Αἰγύπτου, μετεῖχεν ἐπὶ 11 ἔτη τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀμμωνίου, μετέβη τῷ 244/5 εἰς Ῥώμην καὶ ἐκεῖ διὰ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ γενικοῦ τυγχάνων σεβασμοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτο-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ρος Γαλλιηνοῦ καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Σαλωνίνας μεγάλως τιμώμενος ἵδρυσε σχολήν, ἧς προΐστατο μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ. Ἀπέθανε δὲ τῷ 270 ἐν Καμπανίᾳ. Τὰ καταλειφθέντα συγγράμματα αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὁ Πορφύριος εἰς ἓξ Ἐννεάδας.[1] Μετὰ τὸν Πλωτῖνον ὁ Ἰάμβλιχος καὶ ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν ἀποτελοῦσι τὰς σημαντικωτάτας τροπὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ νέου πλατωνισμοῦ. Διὰ μὲν τοῦ Ἰαμβλίχου προσήχθη ὁ νέος πλατωνισμὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θετικῆς θρησκείας, διὰ δὲ τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν τῇ βοηθείᾳ τῆς ἀριστοτελείου φιλοσοφίας μετεπλάσθη εἰς τυπικήν τινα σχολαστικήν, διεξηγμένην μετὰ μεγίστης λογικῆς τέχνης.

§ 96. Τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου. Ὁ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν κόσμος.

Καὶ τοῦ Πλωτίνου τὸ σύστημα ὡς τὸ τοῦ Φίλωνος ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς τοῦ θεοῦ ἐννοίας καὶ καταλήγει εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς θεότητος. Μεταξὺ τῶν πόλων τούτων κεῖνται πάντα ὅσα διδάσκονται τὸ μὲν περὶ τῆς ἐκ τῆς θεότητος προελθούσης παρηγμένης ὑπάρξεως, τὸ δὲ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῆς εἰς τὴν θεότητα.

Ἐν τῇ περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ θεοῦ ἀντιλήψει αὐτοῦ ὁ Πλωτῖνος εἰς τὸ ἔσχατον ἐντείνει τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ ὑπερκοσμίου τῆς θεότητος. Ἐν ᾧ προϋποτίθησιν ὅτι ἀνάγκη νὰ εἶνε τὸ ἀρχικὸν ἐκτὸς τοῦ παρηγμένου, τὸ νοούμενον ἐκτὸς τοῦ νοοῦντος, τὸ ἓν ἐκτὸς τῶν πολλῶν, ἀναγκάζεται τὸν ἔσχατον λόγον παντὸς ὄντος τε καὶ ἐπιστητοῦ νὰ προκινήσῃ καὶ ἱδρύσῃ ὑπὲρ πᾶσαν ὕπαρξιν καὶ γνῶσιν. Τὸ «πρῶτον» ὃν δὲν ἔχει ὅρια, σχῆμα καὶ διορισμόν, εἶνε τὸ ἀόριστον ἢ ἄπειρον· οὐ μόνον οὐδεμία σωματικὴ ἰδιότης, ἀλλ' οὐδὲ νοερὰ δύναται νὰ κατηγορηθῇ αὐτοῦ οὐδὲ

[1] Ἐκδόσεις αὐτῶν ὑπὸ MARSILIUS FICINUS (1492, βραδύτερον ἐπανειλημμένως μετετυπώθησαν, τὸ τελευταῖον ἐν Βασιλείᾳ 1580. 1615), CREUZER (Oxf. 1855), A. KIRCHHOFF (1856), H. F. MUELLER (1878). Περὶ τοῦ συστήματος τοῦ Πλ.: KIRCHNER Philosophie d. Plot. 1854. A. RICHTER Neuplaton. Studien 5 Hefte. 1864 κ ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νόησις οὐδὲ βούλησις οὐδ' ἐνέργεια. Διότι πᾶσα μὲν νόησις ἔχει ἐν ἑαυτῇ τὴν διάκρισιν τοῦ νοοῦντος ἀπὸ τοῦ νοῦ καὶ τοῦ νοουμένου, πᾶσα δὲ βούλησις τὴν διάκρισιν τοῦ ὄντος καὶ τῆς ἐνεργείας, ἑπομένως πολλαπλότητα, πᾶσα δ' ἐνέργεια κατευθύνεται πρὸς ἕτερόν τι· τὸ πρῶτον ὅμως ἀνάγκη νὰ εἶνε ἑνότης ἐν ἑαυτῇ ἀποκεκλεισμένη. Προσέτι δὲ ἵνα τις νοήσῃ ἢ βουληθῇ ἢ ἐνεργήσῃ, χρήζει κατ' ἀνάγκην ἐκείνου, πρὸς ὃ μεταβαίνει ἡ ἐνέργεια· ἡ δὲ θεότης οὐδενὸς ἑτέρου χρήζει. Ἀλλ' οὐδ' ἑαυτῆς δεῖται, καὶ δὲν δύναται νὰ διακρίνῃ αὐτὴ ἑαυτήν, δὲν δυνάμεθα ἄρα ν' ἀπονείμωμεν αὐτῇ αὐτοσυνειδός. Οὕτως ἐμφανίζεται ἐνταῦθα κατὰ πρῶτον ἡ ὑπὸ τοῦ Καρνεάδου (σελ. 229) παρασκευασθεῖσα ἄρνησις τῆς προσωπικότητος τοῦ θεοῦ μετὰ συστηματικῆς βεβαιότητος. Κατὰ ταῦτα τῆς θεότητος οὐδεμία καθόλου ὡρισμένη ἰδιότης δύναται νὰ κατηγορηθῇ: Ἡ θεότης εἶνε τὸ ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν καὶ πᾶσαν νόησιν ἱδρυμένον. Πρὸς θετικὸν αὐτῆς χαρακτηρισμὸν θὰ ἦσαν αἱ ἔννοιαι τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ αἱ πασῶν τῶν ἄλλων ἁρμοδιώταται, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐταὶ δὲν εἶνε ἐντελῶς ἁρμόζουσαι, διότι ἐκείνη μὲν ἐκφράζει μόνον τὴν ἄρνησιν τῆς πολλαπλότητος, αὕτη δὲ μόνον ἐνέργειάν τινα ἐν ἑτέρῳ. Ἡ θεότης ἄρα μόνη εἶνε ὁ λόγος, ἐφ' ὃν ἡμεῖς πᾶν ὄν, ἡ δύναμις, εἰς ἣν ἡμεῖς πάσας τὰς ἐνεργείας ὀφείλομεν ν' ἀναγάγωμεν ἀλλὰ περὶ τῆς οὐσίας αὐτῆς οὐδὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίσωμεν εἰμὴ ὅτι εἶνε ὅλως διάφορος παντὸς πεπερασμένου καὶ ἡμῖν γνωστοῦ.

Ἡ θεότης λοιπὸν ὡς ἡ πρώτη δύναμις γεννᾷ κατ' ἀνάγκην τὰ πάντα· ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ὑπέρκειται πάντων καὶ οὐδενὸς ἑτέρου δεῖται, δὲν δύναται οὔτε κατ' οὐσίαν νὰ μεταδῷ ἑαυτὴν εἰς ἕτερόν τι, οὔτε νὰ προβάλῃ ἑαυτῇ ὡς σκοπὸν τὴν γέννησιν τοῦ ἑτέρου· ἡ γέννησις ἐκείνη οὔτε (μετὰ τῶν Στωϊκῶν) ὡς διανομὴ τῆς θείας οὐσίας, ὡς κατὰ μέρος μετάβασις αὐτῆς εἰς τὸ γεγεννημένον, οὔτε ὡς πρᾶξις τῆς βουλήσεως ἐπιτρέπεται νὰ νοηθῇ. Ἀλλὰ τοὺς διορισμοὺς τούτους δὲν δύναται νὰ κατορθώσῃ ὁ Πλωτῖνος νὰ συνενώσῃ ἓν τινι καθαρᾷ καὶ ἀντιφάσεων ἀπηλλαγμένῃ ἐννοίᾳ, προσφεύγει λοιπὸν εἰς τὴν ἐπικουρίαν τῶν μεταφορικῶν εἰκόνων· τὸ πρῶτον, λέγει, ἕνεκα τῆς τελειότητος αὐτοῦ ὑπερεκχειλίζει, ἐξ ἑαυτοῦ ὡς ἐξ ἡλίου γεννᾷ περίλαμψιν κ.οὐτ. ἐφ. Τὸ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

γινόμενον προέρχεται ἐκ τοῦ πρώτου κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην, ἀλλ' ἡ γέννησις αὕτη δὲν εἶνε ὡς πρὸς τὸ πρῶτον ἀνάγκη, οὐδὲ συνδέεται μετά τινος ἐν αὐτῷ μεταβολῆς. Τὸ γενόμενον ἄρα ἐξήρτηται μὲν ὅλως ἐκ τούτου, ἐξ οὗ προῆλθε, καὶ τείνει πρὸς αὐτό, πᾶσαν ἐν αὐτῷ ὕπαρξιν ὑπ' ἐκείνου ἔχει ἐνεργουμένην, εἶνε ὑπ' αὐτοῦ πεπληρωμένον καὶ φέρεται ὑπ' αὐτοῦ, τὴν σύστασιν αὐτοῦ ἔχει ἐν τούτῳ, ὅτι ὑπ' αὐτοῦ γεννᾶται· ἀλλὰ τὸ γεννῆσαν μένει ἐν ἑαυτῷ ἀμέριστον καὶ ἐκτὸς τοῦ γεννηθέντος· κατὰ ταῦτα τὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου ἥττον δύναται νὰ ὀνομασθῇ ὡς σύστημα ἐκροῆς ἢ ὡς σύστημα δυναμικῆς πανθείας. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ προγενέστερον μένει κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ἐκτὸς τοῦ μεταγενεστέρου, τοῦτο εἶνε κατ' ἀνάγκην ἀτελέστερον ἐκείνου, ἁπλοῦν αὐτοῦ ἀποσκίασμα, ἁπλοῦς κατοπτρισμός. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σχέσις αὕτη ἐπαναλαμβάνεται παρ' ἑκάστῃ νέᾳ γεννήσει, ἐπειδὴ ἕκαστον μετέχει τοῦ ἀνωτέρου διὰ τῶν προσεχεστάτων αὐτοῦ αἰτιῶν, τὸ σύνολον ἄρα τῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου καταγομένων ὄντων ἀποτελεῖ βαθμολογικήν τινα σειρὰν τελειότητος ἐλαττουμένης· αὕτη δὲ ἡ ἐλάττωσις διατελεῖ προβαίνουσα ἐπὶ τοσοῦτον, ἕως οὗ τέλος ἐξασθενεῖ καὶ ἀποβαίνει τὸ ὂν εἰς μὴ ὄν, τὸ φῶς εἰς σκότος.

Τὸ πρῶτον γέννημα τοῦ πρώτου ὄντος εἶνε ὁ *νοῦς*, ὅστις εἶνε συγχρόνως τὸ ὕψιστον ὄν, ὡς ἤδη μάλιστα οἱ τοῦ Πλωτίνου πρόδρομοι τὸ ὄντως ὄν, τὰς ἰδέας, εἰς τὸν θεῖον νοῦν μετέθηκαν, ἐν ᾧ ὁ Πλάτων εἰς τὸ ὂν ἀπένεμε λόγον καὶ νοῦν. Ὁ Πλωτῖνος ἔφθασεν εἰς τὸ «πρῶτον» προβὰς πέρα πάσης οὐσίας καὶ νοήσεως· ἐν τῇ ἀπ' ἐκείνου καταβάσει ἀνάγκη νὰ ἔχωσι ταῦτα τὴν πρώτην μετ' ἐκεῖνο θέσιν. Ἡ νόησις τοῦ νοῦ δὲν εἶνε ἔμμεσος, ἀλλ' ἄχρονος, ἐν ἑκάστῃ στιγμῇ τελεία, ἐποπτικὴ νόησις· τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς ἀποτελεῖ τοῦτο μὲν τὸ πρῶτον (οὗ ὅμως καὶ αὕτη ἡ τελειοτάτη νόησις οὐδεμίαν ἀκριβῆ, κατὰ πάντα ἐνιαίαν εἰκόνα κτᾶται), τοῦτο δέ, ὡς παρὰ τῷ ἀριστοτελείῳ νῷ, αὐτὴ ἡ νόησις ὡς τὸ νοούμενον, τὸ ὄν· πρὸς δὲ τὰ ὑπ' αὐτὴν δὲν στρέφει τὴν ἑαυτῆς προσοχήν. Τοῦ νοῦ, ὡς τοῦ ὑπερτάτου ὄντος, κατηγοροῦνται αἱ πέντε κατηγορίαι τοῦ νοητοῦ, ἃς ὁ Πλωτῖνος παρέλαβεν ἐκ τοῦ «Σοφιστοῦ» τοῦ Πλάτωνος, ἤτοι ἡ οὐσία, ἡ κίνησις, ἡ στάσις, ἡ ταυτότης, καὶ ἡ ἑτερότης. Οἱ μεταγενέστεροι τῶν νέων πλατω-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νικῶν ὅμως, ἀπὸ τοῦ Πορφυρίου καὶ ἐντεῦθεν, παρέλιπον ταύτας τοῦ νοητοῦ τὰς κατηγορίας καὶ ἠρκοῦντο ταῖς 10 ἀριστοτελικαῖς, καθ' ὧν ὁ Πλωτῖνος ὁμοίως ὡς καὶ κατὰ τῶν 4 στωϊκῶν ἐνστάσεις τινὰς εἶχεν ἐγείρῃ, καὶ ἃς μόνον ὡς πρὸς τὸν κόσμον τῶν φαινομένων ἰσχυούσας ἐθεώρει. Τὸ κοινόν, ὅπερ διὰ τῶν κατηγοριῶν ἀκριβέστερον ὁρίζεται, ὀνομάζει ὁ Πλωτῖνος ἄπειρον ἢ νοητὴν ὕλην. Ἐν αὐτῇ κεῖται ὁ λόγος τῆς πολλαπλότητος, ἣν ἔχει ὁ νοῦς ἐν ἑαυτῷ πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ δι' ἧς ἀναλύεται εἰς τοὺς ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἀριθμούς, τὰς ἰδέας, ὧν ἑκάστη οὐ μόνον πρὸς ἕκαστον γένος, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἕκαστον κατὰ μέρος ὂν ἀνταποκρίνεται ὡς πρότυπον τοῦ ἰδιάζοντος ἑκάστῳ ἀτομικοῦ χαρακτῆρος. Ἀλλ' αἱ ἰδέαι αὗται νοοῦνται συμφώνως πρὸς τὸν Φίλωνα ἔν τινι παρὰ Πλωτίνῳ ἔτι μᾶλλον ἀγαπητῷ παραστάσεως τύπῳ καὶ ὡς ἐνεργοῦσαι δυνάμεις ἢ διάνοιαι (*«νοῦ, νοεραὶ δυνάμεις»*). Καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶνε ἐκτὸς ἀλλήλων, ἀλλ' ἐν ἀλλήλοις, χωρὶς ὅμως τούτου ἕνεκα νὰ συμμιχθῶσι, συνδέονται πάλιν εἰς τὴν ἑνότητα τοῦ *«νοητοῦ κόσμου»*, τοῦ πλατωνικοῦ *«αὐτοζώου»*, ὅστις ὡς ἡ χώρα τῶν ἰδεῶν εἶνε προσέτι καὶ τὸ τοῦ κάλλους, τὸ ἀρχέκαλον, οὗ ἀπομίμησις εἶνε πᾶν ἄλλο κάλλος.

Ἐκ τῆς τελειότητος λοιπὸν τοῦ νοῦ ἕπεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι καὶ αὐτὸς ἕτερόν τι ἐξ ἑαυτοῦ ἀνάγκη νὰ γεννήσῃ, καὶ τοῦτο αὐτοῦ τὸ γέννημα εἶνε ἡ *ψυχή*. Καὶ αὐτὴ ἔτι ἀνήκει τῷ θείῳ, τῷ ὑπὲρ αἴσθησιν κόσμῳ· ἔχει ἐν ἑαυτῇ τὰς ἰδέας καὶ εἶνε καὶ αὐτὴ ἰδέα καὶ ἀριθμός, ὡς ἐμφάνεια τοῦ νοῦ εἶνε ζωὴ καὶ ἐνέργεια, καὶ διάγει, ὡς ὁ νοῦς, αἰώνιαν, ἄχρονον βίον. Ἀλλ' ἵσταται ἤδη ἐπὶ τῶν ὁρίων τοῦ κόσμου ἐκείνου· καθ' ἑαυτὴν ἀδιαίρετος καὶ ἀσώματος οὖσα κλίνει ὅμως πρὸς τὸ διαιρετὸν καὶ σωματικόν, οὗ αὕτη κατὰ τὴν ἑαυτῆς φύσιν ἐπιμελεῖται καὶ διαβιβάζει αὐτῷ τὰς ἀπὸ τοῦ νοῦ ἐξερχομένας ἐνεργείας. Τούτου δ' ἕνεκα δὲν εἶνε καὶ μονοειδὴς ὡς ὁ νοῦς. Ἡ πρώτη ψυχὴ ἢ τοῦ κόσμου ἡ ψυχὴ εἶνε οὐ μόνον κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἐκτὸς τοῦ σωματικοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν αὐτῷ ἐνέργεια αὐτῆς δὲν εἶνε ἄμεσος· καὶ ἐὰν ἀπονέμῃ αὐτῇ ὁ Πλωτῖνος αὐτοσυνειδός, ὅμως τὴν αἴσθησιν, ἀνάμνησιν καὶ σκέψιν δὲν θεωρεῖ αὐτῆς ἀξίας. Αὕτη δὲ ἡ πρώτη ψυχὴ περιλάμπουσαν γεννᾷ ἐξ ἑαυτῆς δευτέραν τινά, ἥτις εἶνε κατὰ Πλωτῖνον ἡ φύσις,

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

καὶ αὕτη τὸ πρῶτον συνδέεται μετὰ τοῦ σώματος τοῦ κόσμου οὕτως, ὡς ἡ ψυχὴ ἡμῶν μετὰ τοῦ ἡμετέρου σώματος. Ἑκάστη τῶν ψυχῶν τούτων γεννᾷ καὶ περιέχει πολλὰς ἄλλας ψυχάς, αἵτινες ἐν αὐτῇ, ὡς ἐν τῇ πηγῇ αὐτῶν, εἶνε συνημμέναι καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς τὰ καθ' ἕκαστον μέρη τοῦ κόσμου ἐκτείνονται. Μετὰ τούτων τῶν μερικῶν ψυχῶν φθάνομεν εἰς τὸ κατώτατον ὅριον τοῦ ὑπὲρ αἴσθησιν κόσμου· ἐὰν ἡ θεία δύναμις κατέλθῃ ἔτι περαιτέρω, γεννᾶται τότε ἡ ὕλη ὡς ἀτελεστάτη αὐτῆς ἐμφάνισις.

§ 97. Ἡ περὶ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου διδασκαλία τοῦ Πλωτίνου.

Ὁ Πλωτῖνος ἐν τῇ περὶ τοῦ κόσμου τῶν φαινομένων δοξασίᾳ αὐτοῦ ἀκολουθεῖ κυρίως τῷ Πλάτωνι. Ὁ αἰσθητὸς κόσμος εἶνε ἀντιθέτως πρὸς τὸν ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἡ χώρα τῆς διῃρημένης καὶ μεταβλητῆς, τῆς εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως, εἰς τὴν σχέσιν τοῦ χώρου καὶ χρόνου ὑποκειμένης οὐσίας. Ὁ λόγος τούτου δύναται νὰ κεῖται μόνον ἐν τῇ *ὕλῃ*, ἣν ἡμεῖς ὀφείλομεν νὰ ὑπολαμβάνωμεν ὡς τὴν καθόλου ὑπόστασιν παντὸς γινομένου καὶ πάσης μεταβολῆς. Αὕτη εἶνε, ὡς ὁ Πλάτων ἤδη καὶ ὁ Ἀριστοτέλης περιέγραφον, τὸ ἄμορφον καὶ ἀόριστον, τὸ ἀποσκίασμα καὶ τὸ ἁπλῶς δυνατὸν τοῦ εἶναι, τὸ μὴ ὄν, ἡ στέρησις, ἡ πενία. Ἀλλ' εἶνε προσέτι — καὶ κατὰ τοῦτο χωρεῖ ὁ Πλωτῖνος περαιτέρω τοῦ Πλάτωνος — τὸ κακόν, μάλιστα δὲ τὸ πρῶτον κακόν. Ἐκ τῆς ὕλης ταύτης κατάγεται πᾶν κακὸν ἐν τῷ σωματικῷ κόσμῳ καὶ ἐκ τοῦ σώματος τὸ ἐν τῇ ψυχῇ. Παρὰ πάντα ταῦτα εἶνε ὅμως ἀναγκαία: τὸ φῶς ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀποστάσει ἀπὸ τῆς πηγῆς αὐτοῦ ὤφειλε τέλος ν' ἀποβῇ σκότος, ὁ νοῦς ὕλη, ἡ δὲ ψυχὴ νὰ παραγάγῃ τὸ σωματικὸν ὡς τὸν τόπον αὐτῆς. Ἐν ᾧ ἡ ψυχὴ φωτίζει καὶ σχηματίζει τὸ ὑπ' αὐτὴν ὃν ἔρχεται πρὸς αὐτὸ εἰς σχέσιν· ἐν ᾧ μεταβιβάζει τὸ ὑπὲρ αἴσθησιν εἰς τὴν ὕλην, ἥτις αὐτὸ δικδοχικῶς μόνον δύναται νὰ λάβῃ, γεννᾷ τὸν χρόνον ὡς τὸν γενικὸν τύπον ἑαυτῆς καὶ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Αὕτη ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς (ἢ τῆς φύσεως πρβλ. σελ. 279) δὲν εἶνε ὅμως βούλησις, ἀλλ' ἀσυνείδητος δημιουργία, ἀναγκαῖον ἐπακολούθημα τῆς οὐσίας αὐ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς καὶ τούτου ἀκριβῶς ἕνεκα ὁ κόσμος δὲν ἔχει οὔτε ἀρχὴν οὔτε τέλος, ὡς ὁ Πλωτῖνος μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους διδάσκει, ἐν ᾧ αὐτὸς συγχρόνως κατὰ τὸ προηγηθὲν παράδειγμα τῶν Στωϊκῶν παραδέχεται περιοδικήν τινα ἐπάνοδον τῶν αὐτῶν τοῦ κόσμου καταστάσεων. Ἀλλ' ὅσῳ ἀναγκαία καὶ ἂν εἶνε ἡ ἐνέργεια ἐκείνη, πάντοτε ὅμως εἶνε κατάπτωσίς τις τῆς ψυχῆς εἰς τὴν ὕλην καὶ χαρακτηρίζεται διὰ τοῦτο καὶ ὡς πτῶσις αὐτῆς

Οὕτος λοιπὸν ὁ κόσμος ὡς ὑλικὸς θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου ὡς σκιώδές τι ἀπεικόνισμα τοῦ ἀληθῶς ὑπάρχοντος, τοῦ νοητοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ψυχὴ δημιουργεῖ αὐτὸν καὶ ἀποτυποῖ ἐπ' αὐτοῦ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ ἐκυτῆς ἀρχετύπου, εἶνε ἐν αὐτῷ τὰ πάντα κατ' ἀριθμοὺς καὶ ἰδέας διατεταγμένα, διὰ τῶν δημιουργικῶν λόγων ἐσχηματισμένα (τῶν «*σπερματικῶν λόγων*» πρβλ. σελ. 202), οἵτινες εἶνε ἡ τῶν πραγμάτων οὐσία. Εἶνε ἑπομένως οὕτω καλὸς καὶ τέλειος, ὡς εἶνε δυνατὸν νὰ εἶνε ἐν γένει ὁ ὑλικὸς κόσμος. Ἡ τοῦ κόσμου καταφρόνησις ὑπὸ τῶν χριστιανῶν Γνωστικῶν ἀποκρούεται ἔτι ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου μεθ' ὅλης τῆς πρὸς τὴν φύσιν ἀγάπης τοῦ Ἕλληνος. Καὶ ἐὰν μὴ βεβαίως γινώσκῃ ὁ Πλωτῖνος πρόνοιάν τινα τῶν θεῶν ὑπὲρ τοῦ κόσμου, ἐπὶ σκοποῦ καὶ βουλήσεως στηριζομένην καὶ πρὸς τὸ καθ' ἕκαστον διευθυνομένην, καὶ ἐὰν μᾶλλον ἡ ἔννοια τῆς προνοίας σημαίνῃ παρ' αὐτῷ μόνον τὴν φυσικὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἀνωτέρου ἐπὶ τὸ κατώτερον, ἀλλ' ὅμως τὴν περὶ προνοίας πίστιν καθ' ἑαυτὴν ὑπερασπίζει ἀναπτόμενος πρὸς τὴν πλατωνικὴν καὶ στωϊκὴν θεοδικίαν τοσούτῳ μᾶλλον ἀποτελεσματικῶς, καθ' ὅσον αἱ δόξαι αὐτοῦ περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τῆς ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ ἀνταποδόσεως ἐπιτρέπουσιν αὐτῷ νὰ διευθετῇ *ἐκεῖνα* ἀκριβῶς τὰ κακά, ἅπερ τῇ στωϊκῇ θεοδικίᾳ πολλὰ παρέσχον πράγματα. Μετὰ τῶν Στωϊκῶν (πρβλ. σελ. 203) συνάπτεται ὁ Πλωτῖνος καὶ διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ περὶ τῆς «τῶν ὅλων συμπαθείας»· ἀλλ' ἐν ᾧ ἐκεῖνοι διὰ ταύτης εἶχον παραστήσῃ τὴν αἰτιώδη τῆς φύσεως ἀλληλουχίαν, αὕτη σημαίνει παρὰ Πλωτίνῳ ἐνέργειαν πρὸς τὰ μακράν, ἥτις ἐπὶ τούτου στηρίζεται, ὅτι ἕνεκα τῆς διὰ παντὸς τοῦ κόσμου διηκούσης ζωηρότητος καὶ ψυχώσεως πᾶν ὅ,τι ἐνὶ μόνῳ αὐτοῦ μέρει συμβαίνει, τοῦτο καὶ τὸ ὅλον καὶ ἑπομένως καὶ πάντα τὰ λοιπὰ μέρη αὐτοῦ αἰσθάνονται.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν τῷ σύμπαντι ἐκεῖται ἡ ψυχὴ κατὰ πρῶτον μὲν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ διὰ τοῦτο κατοικεῖ ἐν αὐτῷ ἡ καθαρωτάτη καὶ εὐγενεστάτη ψυχή· μετὰ δὲ τοῦτον εἰς τὰ ἄστρα, ἅπερ ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου ὡς οἱ ὁρατοὶ θεοὶ ἐξυμνοῦνται. Ἀλλοιώσεως καὶ ζωῆς ἐν χρόνῳ ὑπέρτερα ὄντα τὰ ἄστρα, τούτου δ' ἕνεκα οὔτε τῆς ἀναμνήσεως οὔτε τῆς κατὰ βούλησιν πράξεως οὔτε φαντασίας τινὸς τῶν ὑπ' αὐτὰ ὄντων δεκτικὰ διορίζουσι τὰ ὄντα ταῦτα μετὰ τῆς φυσικῆς ἐκείνης ἀναγκαιότητος, ἥτις εἶνε ἱδρυμένη ἐπὶ τῆς ἀλληλουχίας καὶ τῆς συμπαθείας τοῦ σύμπαντος· ἀλλ' ἡ ἀστρολογία καὶ ἡ ὡς βάσις αὐτῆς ὑποκειμένη δόξα περὶ αὐθαιρέτου τινὸς ἀναμίξεως τῶν ἄστρων εἰς τὴν πορείαν τοῦ κόσμου πολεμεῖται ὑπὸ τοῦ Πλωτίνου σφοδρότατα, αἱ δὲ ἀστρολογικαὶ προμαντεύσεις περιορίζονται εἰς τὴν διάγνωσιν τῶν μελλόντων ἐκ τῶν φυσικῶν αὐτῶν σημείων. Ὁ μεταξὺ τῶν ἄστρων καὶ τῆς γῆς χῶρος εἶνε ἡ κατοικία πάντων τῶν δαιμόνων. Ὁ Πλωτῖνος δέχεται τὴν περὶ τῶν ὄντων τούτων γνώμην τῆς ἑαυτοῦ σχολῆς, εἰ καὶ πάλιν ἄλλως αὐτήν, ὡς ἐν τῇ περὶ ἔρωτος διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, ψυχολογικῶς ἑρμηνεύει.

Ἐκ τῶν γηΐνων ὄντων μόναν τὸν ἄνθρωπον ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος νομίζει αὐτοτελοῦς σπουδῆς ἄξιον. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἀνθρωπολογία αὐτοῦ εἶνε κατ' οὐσίαν ἐπανάληψις τῆς πλατωνικῆς. Περιγράφει λεπτομερέστερον καὶ ἐν δογματικωτέρῳ τοῦ Πλάτωνος τρόπῳ τὸν βίον, ὃν ἡ ψυχὴ διῆγεν ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ, ἐν ᾧ αὕτη ὡς αἱ ψυχαὶ τῶν θεῶν οὐδεμιᾷ μεταβολῇ καὶ οὐδενὶ χρόνῳ ὑποβεβλημένη, ἄνευ ἀναμνήσεως, αὐτοσυνειδότος καὶ σκέψεως ἐθεᾶτο ἐν ἑαυτῇ ἀμέσως τὸν νοῦν καὶ τὸ ὂν καὶ τὸ πρῶτον. Τὴν κατάβασιν αὐτῆς εἰς σῶμα (καθ' ἣν παρίσταται κατὰ πρῶτον ἐν τῷ οὐρανῷ μετ' αἰθερίου σώματος περιβληθεῖσα) θεωρεῖ συγχρόνως ὡς φυσικὴν ἀνάγκην καὶ ὡς ἴδιον τῆς ψυχῆς πταῖσμα, καθ' ὅσον ὑπὸ ἀκατανικήτου ἐσωτερικῆς ὁρμῆς καθειλκύσθη εἰς τὸ πρὸς τὴν φύσιν αὐτῆς ἁρμόζον σῶμα. Τὴν κυρίαν τοῦ ἀνθρώπου οὐσίαν εὑρίσκει ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ αὐτοῦ φύσει, πρὸς ἣν ὅμως διὰ τῆς συνδέσεως αὐτῆς μετὰ τοῦ σώματος προσῆλθεν ἓν δεύτερον ἐγώ, μία ταπεινοτέρα ψυχή, ἥτις ἐξήρτηται μὲν ἀπ' ἐκείνης, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς καθικνεῖται εἰς τὸ σῶμα. Τὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα αὐτῆς ἀνάγει ὁ Πλωτῖνος μετὰ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὴν σχέσιν τῆς ἐ-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νεργούσης δυνάμεως πρὸς τὸ ὄργανον αὐτῆς. Πειρᾶται νὰ κατανοήσῃ τὰς ἐμπαθεῖς τῆς ψυχῆς καταστάσεις καὶ τὰς εἰς τὸ αἰσθητὸν ἀναφερομένας τῆς ψυχῆς ἐνεργείας ὡς γεγονότα, ἅπερ τελοῦνται τοῦτο μὲν ἐν τῷ σώματι, τοῦτο δὲ κοινῶς ἐν αὐτῷ καὶ τῇ κατωτέρᾳ ψυχῇ καὶ εἰς τὴν ἀνωτέραν ἁπλῶς αἰσθητὰ γίνονται. Ὑπερασπίζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως κατὰ τοῦ πεπρωμένου τῶν Στωϊκῶν καὶ εἴ τινων ἄλλων ἐντονώτατα, ἀλλὰ δὲν χωρεῖ πολὺ βαθέως ἐν τῷ ζητήματι, καὶ ἐπαναλαμβάνει τὸν ἰσχυρισμόν, ὅτι τὸ κακὸν εἶνε ἀκούσιον· μετὰ τῆς προνοίας συνενοῖ τὴν ἐλευθερίαν διὰ τῆς παρατηρήσεως: ἡ ἀρετὴ εἶνε ἐλευθέρα, ἀλλὰ τὰ ἔργα αὐτῆς εἶνε συνυφασμένα ἐν τῇ τοῦ κόσμου ἀλληλουχίᾳ. Ὁ Πλωτῖνος ἐπαναλαμβάνει προσέτι τὰς πλατωνικὰς ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς ἀποδείξεις, ἥτις ὅμως καθίσταται πάλιν ἀμφίβολος διὰ τούτου, ὅτι κατ' αὐτὸν αἱ ψυχαὶ ἐν τῷ νοητῷ κόσμῳ δὲν θ' ἀναμιμνήσκωνται τοῦ ἐπὶ γῆς βίου. Τὴν μετεμψύχωτιν ἐκτείνει μέχρι τῆς εἰσόδου εἰς σώματα φυτῶν, καὶ τὴν ἀμοιβήν, εἰς ἣν αὕτη ἄγει, καθίστησιν ὁ Πλωτῖνος ἀνταπόδοσίν τινα μέχρι τῶν λεπτομερεστάτων πραγμάτων ἐκτεινομένην κατὰ τὸ *jus talionis*.

§ 98. Ἡ τοῦ Πλωτίνου διδασκαλία περὶ τῆς ἀνυψώσεως εἰς τὸν νοητὸν κόσμον.

Ἐπειδὴ ἡ ψυχὴ κατὰ τὴν ἑαυτῆς οὐσίαν ἀνήκει ὑψηλοτέρῳ τινὶ κόσμῳ, καὶ τὸ ὕψιστον αὐτῆς ἔργον δύναται νὰ εἶνε τοῦτο μόνον, τὸ ζῆν ἀποκλειστικῶς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ καὶ τὸ ἀπαλλάξαι ἑαυτὴν πάσης πρὸς τὰ κατ' αἴσθησιν κλίσεως. Ἡ εὐδαιμονία συνίσταται κατὰ τὸν Πλωτῖνον ἐν τῇ τελείᾳ ζωῇ, καὶ αὕτη ἐν τῷ νοεῖν· ἀπὸ δὲ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων εἶνε κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ οὕτως ἀνεξάρτητος, ὥστε οὐδεὶς Στωϊκὸς ὁριστικώτερον περὶ τούτου ἐδύνατο νὰ ἐκφρασθῇ. Ὁ πρῶτος τῆς εὐδαιμονίας ὅρος εἶνε ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ παντὸς ἄλλου μετὰ τοῦ σώματος συνεχομένου, ἡ «κάθαρσις»· ἐκ ταύτης δ' ἕπεται ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ἡ ψυχὴ ὑπ' οὐδενὸς ἀλλοτρίου παρακωλυομένη ἀφίεται εἰς τὴν ἰδιάζουσαν αὐτῇ ἐνέργειαν: ἡ κάθαρσις περικλείει ἐν ἑαυτῇ πάσας τὰς ἀρετάς. Ὅτι δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατ' αἴσθησιν βίου ἀπαλλαγὴ αὕτη πρέπει νὰ ἐκτελῆται διὰ βίου ἀσκητικοῦ, τοῦτο δὲν ἀπαιτεῖ εἰσέτι γενικῶς ὁ Πλωτῖνος, εἰ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν εἰς πολλὰς ὑπέβαλλεν ἀποχὰς καὶ τοὺς ταύτας ἀσκοῦντας ἐπῄνει. Καὶ, ἐν τοῖς περὶ ἔρωτος λόγοις αὐτοῦ, ἀναγνωρίζει μετὰ τοῦ Πλάτωνος, ὅτι καὶ αἰσθητὸν κάλλος δύναται ν' ἀναγάγῃ ἡμᾶς εἰς τὸ νοητόν. Ἀλλ' ἡ δόξα, ὅτι ἡ μετὰ τοῦ σώματος ἕνωσις τῆς ψυχῆς εἶνε ὁ λόγος παντὸς κακοῦ, καὶ ὅτι πᾶσα ἐνέργεια τοσούτῳ ὑψηλοτέραν ἔχει ἀξίαν, ὅσῳ ἧττον φέρει ἡμᾶς εἰς συνεπαφὴν πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον, κρατεῖ τῆς ὅλης αὐτοῦ ἠθικῆς. Ἡ πρακτικὴ καὶ πολιτικὴ ἐνέργεια εἶνε ἡμῖν ἀπαραίτητος, καὶ ὁ ἐνάρετος δὲν ἐκφεύγει αὐτήν, ἀλλ' ἐμπλέκει ἡμᾶς λίαν βαθέως ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ, καθίστησιν ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐξηρτημένους, αἱ ἠθικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρεταὶ εἶνε ἀτελὴς μόνον ἀντικατάστασις τῶν θεωρητικῶν. Ἀλλὰ καὶ αὗται εἶνε ἀνίσου ἀξίας. Ἡ κατ' αἴσθησιν ἀντίληψις δεικνύει ἡμῖν ἀμυδρὰ μόνον ἴχνη τῆς ἀληθείας. Πολλῷ ἀνωτέρω ἵσταται ἡ ἔμμεσος νόησις (*«ἡ διάνοια, ὁ λογισμός»*) καὶ ἡ ἔντεχνος αὐτῆς ἄσκησις, ἡ διαλεκτική. Αὕτη ἀσχολεῖται περὶ τὸ ὄντως ὄν, τὰς ἰδέας καὶ τὴν τῶν ὄντων οὐσίαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἔμμεσος αὕτη γνῶσις προϋποτίθησιν ἄμεσόν τινα, τὴν αὐτοθεωρίαν τοῦ νοοῦντος νοῦ, ἥτις εἶνε συγχρόνως θεωρία τοῦ θείου νοῦ. Ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτὴ δὲν φαίνεται τῷ ἡμετέρῳ φιλοσόφῳ ἀρκοῦσα. Ἄγει μὲν ἡμᾶς εἰς τὸν νοῦν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πέρα αὐτοῦ, καὶ ἀφίησιν ἔτι ὑφισταμένην τὴν διαφορὰν τοῦ θεωροῦντος ἀπὸ τοῦ θεωρουμένου. Εἰς τὸ ὕψιστον ἐξικνούμεθα τότε τὸ πρῶτον, ὅταν τελείως ἐν ἡμῖν αὐτοῖς βεβυθισμένοι ὄντες καὶ πέρα τῆς νοήσεως ἑαυτοὺς ὑψοῦντες ἐν καταστάσει τῆς ἀνεσθησίας, τῆς *«ἐκστάσεως»*, τῆς *ἁπλώσεως*, ὑπὸ τοῦ θείου φωτὸς αἴφνης πληρώμεθα καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ πρώτου οὕτως ἀμέσως ἑνώμεθα, ὥστε πᾶσα διαφορὰ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἡμῶν ἐξαφανίζεται. Ὁ Πλωτῖνος γινώσκει μάλιστα τὴν κατάστασιν ταύτην, ἥτις δύναται βεβαίως νὰ εἶνε πάντοτε παροδικὴ μόνον, ἐξ ἰδίας πείρας. Οὐδεὶς τῶν ἑλλήνων προδρόμων αὐτοῦ ἀπῄτησε τὴν πέρα τῆς νοήσεως προχώρησιν ταύτην· ὡς δὴ καὶ οὐδεὶς τὴν θεότητα πέρα τῆς νοήσεως μετακινεῖ, μόνος ὁ Φίλων προηγήθη αὐτοῦ κατὰ τοῦτο.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἐν συγκρίσει πρὸς ταύτην τὴν εἰς τὴν θεότητα νοερὰν ἀνύψωσιν *ἡ θετικὴ θρησκεία* καθόλου δευτερεύουσαν μόνον ἀξίαν ἔχει παρὰ τῷ Πλωτίνῳ, ὅστις πολὺ βεβαίως ἀπέχει τοῦ νὰ λάβῃ πρὸς αὐτὴν κριτικὴν στάσιν. Τὸ σύστημα αὐτοῦ μάλιστα γινώσκει πλὴν τῆς θεότητος ἐν ἀπολύτῳ ἐννοίᾳ καὶ πλῆθος ἄλλο ἀνωτέρων ὄντων, ἅπερ ἐδύναντο νὰ θεωρηθῶσι τὸ μὲν ὡς ὁρατοί, τὸ δὲ ὡς ἀόρατοι θεοί· διαρρήδην ψέγει τοὺς ἀρνουμένους (ὡς τοὺς χριστιανοὺς) αὐτοῖς τὴν προσήκουσαν τιμὴν καὶ ἀναφέρει εἰς αὐτὰ τοὺς τῆς μυθολογίας θεοὺς ἑρμηνεύων τὴν ἱστορίαν αὐτῶν μετὰ τῆς ἐν χρήσει ἤδη οὔσης αὐθαιρεσίας, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ διατρίβῃ περὶ τὴν ἑρμηνείαν ταύτην τῶν μύθων μετὰ τῆς ἐξαιρετικῆς ἐκείνης σπουδῆς, μεθ' ἧς τῶν Στωϊκῶν τινες ἔπραττον τοῦτο. Μεταχειρίζεται πρὸς τούτοις τὴν περὶ τῆς συμπαθείας πάντων τῶν ὄντων θεωρίαν αὐτοῦ πρὸς λογικήν τινα δῆθεν θεμελίωσιν τῆς τῶν εἰδώλων τιμῆς, τῆς μαντείας, τῆς προσευχῆς καὶ τῆς μαγείας, καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην τάσσει τέλος πᾶσαν κλίσιν καὶ ἀποστροφήν, πᾶσαν ἐνέργειαν τῶν ἔξω ἐπὶ τῶν ἔσω, ὅσον ἀσυμβίβαστον καὶ ἂν εὑρίσκῃ πρὸς τὴν τῶν θεῶν φύσιν αἴσθησίν τινα τῶν ἐπὶ γῆς συμβαινόντων ἢ προσωπικήν τινα ἐνέργειαν ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου πορείας. Ἀλλ' ὅσον βέβαιον εἶνε, ὅτι ὁ Πλωτῖνος διὰ τούτων ἔθηκε τὸν θεμέλιον, ἐφ' οὗ ἐπῳκοδόμουν οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, ὅτε ὑπερήσπιζον καὶ ἐσυστηματοποίουν τὴν τοῦ λαοῦ θρησκείαν, τόσον ὅμως ἡ ἰδία πρὸς ταύτην στάσις εἶνε πάντοτε σχετικῶς ἐλευθέρα. Εἰς τὴν ἰδεώδη αὐτοῦ φύσιν ἐπαρκεῖ πρὸς πλήρωσιν τῆς ἰδίας ἀνάγκης ἡ ἐσωτερικὴ πρὸς τὸν θεὸν λατρεία τοῦ φιλοσόφου: «Οἱ θεοί», λέγει παρὰ Πορφ. *Β.* Πλωτ. 10, ὅτε ὁ Ἀμέλιος ἀξιοῖ νὰ παραλάβῃ αὐτὸν μεθ' ἑαυτοῦ εἰς ναόν τινα, «πρέπει νὰ ἔλθωσι πρὸς ἐμέ, οὐχὶ δ' ἐγὼ πρὸς ἐκείνους».

§ 99. Ἡ τοῦ Πλωτίνου σχολή· ὁ Πορφύριος.

Ἐκ τῶν τοῦ Πλωτίνου μαθητῶν ὁ ἄρτι ὀνομασθεὶς *Γεντιλιανὸς Ἀμέλιος* δεικνύεται ἐν τοῖς ὀλίγοις, ἅπερ ἡμῖν περὶ αὐτοῦ παραδίδονται, ὡς ἀσαφής τις νοῦς, ὡς συγγενὴς κατὰ τὴν διανόησιν καὶ θαυμαστὴς τοῦ Νουμηνίου. Πολὺ διαυγεστέρα κεφαλὴ εἶνε ὁ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

σοφὸς *Πορφύριος* (ἰδίως, Μάλχος) ὁ Τύριος, ὃς τῷ 232/3 γεννηθεὶς κατὰ πρῶτον τὸν Λογγῖνον εἶτα τὸν Πλωτῖνον εἶχε διδάσκαλον καὶ μετὰ τὸ 301, ἴσως ἐν Ῥώμῃ, ἀπέθανε. Πλήν τινων πλατωνικῶν συγγραμμάτων ἡρμήνευσε καὶ πλεῖστα ἀριστοτελικὰ καὶ ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους (σώζονται ἔτι ἡ εἰσαγωγὴ αὐτοῦ εἰς τὰς Κατηγορίας καὶ τῶν τῆς συγγραφῆς ταύτης ἑρμηνειῶν αὐτοῦ ἡ μικροτέρα)· αὕτη δὲ ἡ μελέτη τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς καὶ τοῦ Λογγίνου ἡ διδασκαλία διήγειραν κατ' ἀνάγκην ἐν αὐτῷ τὴν τάσιν πρὸς τὴν σαφήνειαν τῶν ἐννοιῶν καὶ τῆς ἐκφράσεως. Ἔργον αὐτοῦ θεωρεῖ ὁ Πορφύριος τὴν ἔκθεσιν καὶ ἑρμηνείαν, οὐχὶ δὲ τὴν ἐξέτασιν ἢ τὴν περαιτέρω συστηματικὴν ἀνάπτυξιν τῶν δογμάτων τοῦ Πλωτίνου. Ἐν τῇ ἐπιτομῇ τούτων (*«ἀφορμαὶ πρὸς τὰ νοητὰ»*) τὴν μεγίστην ἀπονέμει σπουδαιότητα εἰς τὴν διάκρισιν τῶν νοητῶν καὶ τῶν σωματικῶν χωρὶς ν' ἀποκλίνῃ ἐν τοῖς λοιποῖς τῶν διορισμῶν τοῦ Πλωτίνου· ἐν τῷ νῷ διέκρινε τὸ εἶναι, τὸ νοεῖν καὶ τὴν ζωήν, ἀλλ' ἵνα τούτου ἕνεκα περὶ τριπλοῦ νοῦ ὁμιλήσῃ, ὡς ἔπραξε τοῦτο ὁ Ἀμέλιος ἀφ' ὁμοίας τινὸς διακρίσεως ὁρμηθείς, ἄνευ ἀμφιβολίας μεγάλως θὰ ἐδίσταζεν. Ἐν τῇ ἀνθρωπολογίᾳ αὐτοῦ, εἰς ἣν καὶ πολλὰ ἀφιέρωσε συγγράμματα, καθ' ὅσον εἶνε ἡμῖν γνωστή, ἐμφανίζεται ἰδίως ἡ προσπάθεια πρὸς συμβιβασμὸν τῆς ἑνότητος τῆς ψυχῆς πρὸς τὴν πολλαπλότητα τῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων αὐτῆς. Ἡ ψυχή, λέγει, ἔχει ἐν ἑαυτῇ τοὺς τύπους (*«λόγους»*) πάντων τῶν πραγμάτων, καθ' ὅσον δὲ ἡ νόησις αὐτῆς πρὸς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ὑποκείμενον διευθύνεται, λαμβάνει τὸ ἀνταποκρινόμενον πρὸς αὐτὸ σχῆμα. Τούτου δ' ἕνεκα θέλει νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν παραδοχὴν διαφόρων τῆς ψυχῆς μερῶν ἐν μεταφορικῇ μόνον ἐννοίᾳ. Ὡσαύτως ἡ καθολικὴ ψυχὴ ἀποτελεῖ κατ' αὐτὸν τὴν οὐσίαν τῶν μερικῶν ψυχῶν χωρὶς νὰ κατανέμηται εἰς αὐτάς. Τοῖς ζῴοις ἀπονέμει ὁ Πορφύριος λόγον, ἀλλὰ τὴν μετεμψύχωσιν δὲν θέλει νὰ ἐκτείνῃ εἰς ζῴων σώματα, οὐδὲ ν' ἀνυψώσῃ τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς εἰς μείζω ἢ κατ' ἄνθρωπον φύσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς προβάλλει ταῖς κεκαθαρμέναις ψυχαῖς ὡς σκοπὸν τὴν πλήρη ἀπὸ τῶν ἀλόγων δυνάμεων ἀπαλλαγήν, καθ' ἣν ὅμως ἐξαλείφεται βεβαίως μετὰ τῆς ἐπιθυμίας καὶ ἡ ἀνάμνησις τοῦ ἐπὶ γῆς βίου. Τὸ κυριώτατον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

τῆς φιλοσοφίας ἔργον κεῖται κατὰ τὸν Πορφύριον ἐν τῇ πρακτικῇ αὐτῆς δράσει, ἐν τῇ «λυτρώσει τῆς ψυχῆς», καὶ ἐνταῦθα σπουδαιότατον θεωρεῖ τὴν κάθαρσιν ἐκείνην, τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκείνην τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος, ἥτις ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτοῦ ἔτι ἰσχυρότερον ἢ παρὰ Πλωτίνῳ τονίζεται, εἰ καὶ ἡ καθαίρουσα ἀρετὴ καθ' ἑαυτὴν ἵσταται κατ' αὐτὸν ὑπεράνω μὲν τῆς πρακτικῆς, ἀλλ' ὑπὸ τὴν θεωρητικὴν καὶ παραδειγματικὴν (εἰς τὸν νοῦν καθ' ἑαυτὸν ἀποδιδομένην). Ἀλλ' ὑπὲρ τῆς καθάρσεως ταύτης ἀπαιτεῖ αὐτὸς ἐντονώτερον τοῦ Πλωτίνου ἀσκητικάς τινας ἀσκήσεις· τὴν ἀποχὴν τροφῶν ἐκ κρέατος, ὑπὲρ ἧς ἐν ἰδιαιτέρᾳ συγγραφῇ (*«περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων»*) ἐρίζει, τὴν ἁγαμίαν, τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ θεαμάτων καὶ ὁμοίων ἀπολαύσεων· διὰ δὲ τὸν ἀγῶνα πρὸς τὴν αἰσθητικὴν φύσιν φαίνεται αὐτῷ ἡ ὑποστήριξις τῆς θετικῆς θρησκείας ἐν μείζονι βαθμῷ ἀνάγκη ἢ τῷ Πλωτίνῳ Καὶ αὐτὸς βεβαίως δὲν δύναται νὰ οἰκειωθῇ πρὸς πολλὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς λατρείας τῶν χρόνων αὐτοῦ· ἀγαγνωρίζει ὅτι εὐσεβὴς βίος καὶ ὅσιαι σκέψεις εἶνε ἡ ἀρίστη καὶ μόνη τοῖς νοητοῖς θεοῖς ἐμπρέπουσα λατρεία· καὶ ἐν τῇ περιέργῳ πρὸς Ἀνεβὼ ἐπιστολῇ ἐγείρει κατὰ τῶν κρατουσῶν δοξῶν περὶ τῶν θεῶν, τῶν δαιμόνων, τῆς μαντείας, τῶν θυσιῶν, τῆς θεουργίας, τῆς ἀστρολογίας, οὕτω σπουδαίας ἀμφιβολίας, ὥστε ἐδύνατό τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι εἶχε στρέψῃ τὰ νῶτα πρὸς πάντα ταῦτα τὰ πράγματα. Ἀλλ' ὅμως αὕτη δεν εἶνε ἡ γνώμη αὐτοῦ. Ὀφείλομεν, ὡς λέγει, ν' ἀνυψώσωμεν ἑαυτοὺς εἰς τὸ πρῶτον διὰ τῶν μεσαζουσῶν φυσικῶν βαθμίδων, τῶν δαιμόνων, τῶν ὁρατῶν θεῶν, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ νοῦ. Τοιαῦτα δὲ φρονοῦντι παρέχει αὐτῷ τοὺς τρόπους ἰδίως ἡ δαιμονολογία αὐτοῦ, ἥτις γέμει πάσης τῶν χρόνων καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ δεισιδαιμονίας, ἵνα καὶ κατὰ τῶν ἑαυτοῦ ἔτι ἀμφιβολιῶν προστατεύσῃ τὴν θρησκείαν τοῦ ἰδίου λαοῦ, ἧς πρόμαχος παρέστη ἐν τοῖς 15 κατὰ τῶν χριστιανῶν βιβλίοις. Ἔνθεν μὲν πιστεύει δῆλα δή, ὅτι ἡ θρησκεία αὕτη ἐνοθεύθη ὑπὸ κακῶν δαιμόνων, ὥστε κάθαρσίς τις αὐτῆς ἀπὸ παντὸς ὅ,τι αὐτῷ ἄτοπον φαίνεται, εἶνε κατ' αὐτὸν ἁπλῆ ἀνακαίνισις τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἔνθεν δὲ δικαιολογεῖ τοὺς μύθους ὡς ἀλληγορικὰς παραστάσεις φιλοσοφικῶν ἀληθειῶν, τὰ τῶν θεῶν ἀγάλματα καὶ τὰ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἱερὰ ζῷα ὡς σύμβολα, τὴν μαντικὴν ὡς δήλωσιν φυσικῶν σημείων, ἡ δὲ καὶ διὰ δαιμόνων καὶ διὰ ψυχῶν ζώων δύναται νὰ γίνηται, τὴν μαγείαν καὶ θεουργίαν ὡς ἐπίδρασίν τινα ἐπὶ τῶν κατωτέρων ψυχικῶν καὶ φυσικῶν δυνάμεων καὶ ἐπὶ τῶν δαιμόνων· καὶ τοιαῦτα προσέτι, ἅπερ καθ' ἑαυτὰ ἀποδοκιμάζει, ὡς τὰς αἱματηρὰς θυσίας, ἐπιτρέπει τῇ δημοσίᾳ τοῦ θεοῦ λατρείᾳ ὡς συντελοῦντα πρὸς κατευνασμὸν ἀκαθάρτων δαιμόνων. Μόνη τοῦ φιλοσόφου ἡ θρησκεία θεωρεῖται τούτων ἀπηλλαγμένη.

§ 100. Ὁ Ἰάμβλιχος καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ.

Ὅ,τι παρὰ Πορφυρίῳ ἦτο μᾶλλον ἁπλῆ συγκατάθεσις εἰς τὸν παραδεδομένον τῆς πίστεως τύπον, παρίσταται παρὰ τῷ μαθητῇ αὐτοῦ *Ἰαμβλίχῳ* (ἐκ Χαλκίδος ἀποθ. περὶ τὸ 330) τὸ κέντρον τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτοῦ δράσεως, ἀλλ' ἀκριβῶς τούτου ἕνεκα ἀπεθεώθη («*θεῖος*» εἶνε τὸ σταθερὸν αὐτοῦ ἐπώνυμον) ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων νέων Πλατωνικῶν. Ὁ Ἰάμβλιχος ἀνῆκε τῇ Συρίᾳ οὐ μόνον κατὰ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι καὶ τὸν βίον αὐτοῦ ἐνταῦθα διήγαγε, καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ δ' αὐτοῦ λίαν αἰσθητὴ γίνεται ἡ ἀνατολικὴ ἐπίδρασις. Ὁ Ἰάμβλιχος ἦτο βεβαίως ἀνὴρ πολυμαθὴς καὶ σοφός, ἐξηγητὴς πλατωνικῶν καὶ ἀριστοτελικῶν ἔργων καὶ γόνιμος συγγραφεύς (σώζονται αὐτοῦ πλὴν ἐκτεταμένων ἀποσπασμάτων πέντε βιβλία τῆς «Συναγωγῆς τῶν πυθαγορείων δογμάτων»). Ἀλλ' ἦτο πολλῷ μᾶλλον θεωρητικὸς θεολόγος ἢ φιλόσοφος· τὴν δὲ θεολογικὴν παράδοσιν ἄκριτος ἀκρίτως ἀρύεται μετ' ἐξαιρετικῆς προθυμίας ἐκ τῶν μάλιστα τεθολωμένων καὶ τῶν ὀψιγενεστάτων πηγῶν. Κατὰ τῶν ἐλλείψεων τοῦ ἐπὶ γῆς βίου, τῶν πιέσεων τῆς ἐν τῇ φύσει εἱμαρμένης, μόνον παρὰ τοῖς θεοῖς γινώσκει νὰ εὑρίσκῃ βοήθειαν· ἐν τῇ φαντασιώδει αὐτοῦ νοήσει πᾶσα ἔννοια πυκνοῦται εἰς χωριστὴν ὑπόστασιν· ἡ θρησκευτικὴ αὐτοῦ ἀνάγκη δὲν γινώσκει πῶς νὰ ἱκανοποιηθῇ ἀκρούντως πολλαπλασιάζουσα τὸ θεῖον. Κατὰ τὴν ἀρχήν, ὅτι μεταξὺ ἑκάστης μονάδος καὶ τοῦ εἰς ὃ μεταδίδοται αὕτη, μέσον τι ἀνάγκη νὰ παρεμβαίνῃ, διέκρινε τοῦ ἑνὸς ἀρρήτου πρώτου ὄντος δευτέραν τινὰ μονάδα, ἥτις ἵσταται μεταξὺ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

αὐτῆς καὶ τῆς πολλαπλότητος. Τοῦ Πλωτίνου τὸν νοῦν διεῖλεν ὁ Ἰάμβλιχος εἰς «*νοητὸν*» καὶ εἰς «*νοερὸν κόσμον*»· τὸν πρῶτον, παρὰ τὴν αὐτοῦ ἑνότητα, τὴν ἀποκλείουσαν ἀφ' ἑαυτῆς πᾶσαν πολλαπλότητα, διῄρει εἰς τριάδα, ἥτις πάλιν εἰς τρεῖς τριάδας ἀνελύετο· τὸ νοερὸν ὁμοίως εἰς τρεῖς τριάδας, ὧν ἡ τελευταία πάλιν ἐγένετο αὐτῷ, ὡς φαίνεται, ἑβδομάς. Τῷ νοητῷ ἀνήκουσι τὰ ἀρχέτυπα, τῷ νοερῷ αἱ ἰδέαι. Ἐκ τῆς πρώτης ψυχῆς ἐγέννα ὁ Ἰάμβλιχος δύο ἔτι ἄλλας, ὧν ἀπεχώριζεν ὅμως τὸν αὐταῖς ἀνήκοντα νοῦν καὶ μάλιστα ἐν διπλῷ καὶ τοῦτον σχήματι. Μετὰ τοὺς ὑπερκοσμίους τούτους θεοὺς πρῶτοι ἔρχονται οἱ ἐγκόσμιοι ἐν τρισὶ τάξεσι: 12 οὐράνιοι θεοί, οἵτινες εἰς 36 πολλαπλασιάζονται καὶ ἔπειτα εἰς 360· 72 τάξεις ὑπουρανίων καὶ 42 θεῶν τῆς φύσεως (οἱ ἀριθμοὶ φαίνονται καταγόμενοι ἐν μέρει ἐξ ἀστρολογικῶν συστημάτων). Τούτοις ἕπονται ἔπειτα καὶ ἄγγελοι, δαίμονες καὶ ἥρωες. Εἰς ταῦτα τὰ μεταφυσικὰ ὄντα ἀνήχθησαν οἱ θεοὶ τοῦ λαοῦ μετὰ τῆς νενομισμένης πρὸς συγκρητισμὸν ἀκράτου ἐλευθερίας, καθ' ὅμοιον δὲ τρόπον ὑπεστηρίζετο ἡ πρὸς τὰ ἀγάλματα τιμή, ἡ θεουργία καὶ ἡ μαντικὴ διὰ λόγων, ἐν οἷς ἡ ἀλογωτάτη πρὸς τὰ θαύματα πίστις συνδέεται ἀντιφατικώτατα μετὰ τῆς ἐπιθυμίας νὰ παραστα θῇ πάλιν τὸ θαῦμα ὡς λογικόν τι. Μετὰ τῆς θεολογικῆς ταύτης θεωρίας συνέχεται παρ' Ἰαμβλίχῳ ἡ περὶ ἀριθμῶν θεωρία, πρὸς ἣν αὐτὸς πολλῷ μείζω ἀπονέμει ἀξίαν ἢ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀριθμητικήν, ὅσον καὶ ἂν μεγάλως αὐτὴν ἐξυμνῇ. Ἐν τῇ κοσμολογίᾳ αὐτοῦ πρὸς τῇ διδασκαλίᾳ περὶ τῆς τοῦ κόσμου ἀιδιότητος, ἣν καὶ αὐτὸς μεθ' ἁπάσης τῆς σχολῆς πρεσβεύει, τὸ ἀξιολογώτατον εἶνε οἱ ὁρισμοὶ αὐτοῦ περὶ τῆς φύσεως ἢ τῆς εἱμαρμένης, καθ' ὅσον περιγράφει ταύτην ὡς πιέζουσαν τὸν ἄνθρωπον δύναμιν, ἧς τῶν δεσμῶν μόνον διὰ τῆς παρὰ τῶν θεῶν ἀντιλήψεως δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ λυτρωθῇ. Ἐν τῇ ψυχολογίᾳ αὐτοῦ ἔτι μείζων ἢ παρὰ Πορφυρίῳ ἀναφαίνεται ἡ προσπάθεια νὰ διαφυλαχθῇ τῇ ψυχῇ ἡ μέση αὐτῆς θέσις μεταξὺ τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων τοῦ ἀνθρώπου ὄντων· ὡς δὴ καὶ ἐπολέμει μετ' ἐκείνου τὴν μετάβασιν ἀνθρωπίνων ψυχῶν εἰς σώματα ζῴων καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ δὲν ἀπένεμεν, ὡς ἐκεῖνος, εἰς τὰ ζῷα λόγον. Εἰς τὰς τέσσαρας τάξεις τῶν ἀρετῶν τοῦ Πορφυρίου (ἰδ. σελ. 287) προσετίθει ὁ Ἰάμ-

Δημόσιο Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

βλιχος ὡς πέμπτην καὶ ἀνωτάτην τὰς «ἑνιαίας» ἢ «*ἱερατικάς*», δι' ὧν ἀνυψοῦταί τις εἰς τὸ πρῶτον καθ' ἑαυτό· ἀλλ' ὡς τὸ ἀναγκαιότατον ὅμως φαίνεται καὶ παρ' αὐτῷ ἡ τῆς ψυχῆς κάθαρσις, δι' ἧς καὶ μόνης ἡ ψυχὴ ἀπαλλάσσεται τῆς προσκολλήσεως πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ τῆς ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῆς φύσεως καὶ τῆς εἱμαρμένης.

Ἡ διανόησις, ἧς σταθερώτατον πρωτοστάτην τὸν Ἰάμβλιχον ἐγνωρίσαμεν, ἐπικρατεῖ ἔκτοτε ἐν τῇ νέᾳ πλατωνικῇ σχολῇ. Ὅλως κατὰ τὴν αὐτοῦ διάνοιαν δεξιῶς καὶ εὐστρόφως ἐν τῇ αὐτῷ μὲν ἀποδιδομένῃ, ἀλλ' ὑπό τινος ἴσως τῶν ἀμέσων αὐτοῦ μαθητῶν γραφείσῃ *Περὶ τῶν μυστηρίων* συγγραφῇ, ὑποστηρίζονται αἱ θυσίαι, ἡ μαντική, ἡ θεουργία κ. οὗτ. ἑρ. κατὰ τοῦ Πορφυρίου (ἰδὲ σελ. 287) τῇ βοηθείᾳ τῆς προτάσεως, ὅτι εἰς τὸ ἀνώτερον διὰ τοῦ κατωτέρου ῥθάνομεν, καὶ ὅτι τοὐλάχιστον ὁ ἄνθρωπος ἕνεκα τῆς αἰσθητικῆς αὐτοῦ φύσεως δὲν δύναται νὰ στερηθῇ τῶν ὑλικῶν τούτων διαμέσων. Συγχρόνως δ' ὅμως ἐμφαντικῶς κηρύσσεται, ὅτι ἡ θεία μόνη ἀποκάλυψις δύναται νὰ διδάξῃ ἡμᾶς τοὺς τρόπους, δι' ὧν ἐρχόμεθα εἰς συνάφειαν μετὰ τῆς θεότητος, καὶ ὅτι οἱ ἱερεῖς ὡς οἱ τῆς ἀποκαλύψεως ταύτης φορεῖς πολλῷ ὑψηλότερον τῶν φιλοσόφων ἵστανται.—Ὁ ἀξιολογώτατος τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰαμβλίχου, ὧν τὰ ὀνόματα εἶνε ἡμῖν γνωστά, φαίνεται ὅτι ἐγένετο *Θεόδωρος* ὁ Ἀσιναῖος, ὅστις ἤκουσε καὶ τοῦ Πορφυρίου. Ἐν ταῖς περὶ αὐτοῦ ἀνακοινώσεσιν, ἃς πάσας σχεδὸν τῷ Πρόκλῳ ὀφείλομεν, παρίσταται ὡς πρόδρομος τοῦ τελευταίου ἐν τῇ ἀποπείρᾳ τοῦ νὰ διαρθρώσῃ τὰ μέλη τοῦ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν κόσμου εἰς τριαδικὸν σύστημα. Μετὰ τὸ πρῶτον, ἀφ' οὗ ὁ Θεόδωρος δὲν διέκρινεν, ὡς ὁ Ἰάμβλιχος, δευτέραν τινὰ μονάδα, ἔτασσε τρεῖς τριάδας, εἰς ἃς διῄρει τὸν νοῦν, ἤτοι τὴν νοητήν, τὴν νοερὰν (εἶναι, νοεῖν, ζῆν· πρβλ. σελ. 286) καὶ τὴν δημιουργικήν, ἥτις ὅμως πάλιν τρεῖς τριάδας ἔπρεπε νὰ περιλαμβάνῃ· ἔπειτα τρεῖς ψυχάς, ὧν ἡ κατωτάτη εἶνε ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου ἢ ἡ εἱμαρμένη, τὸ σῶμα δὲ αὐτῆς εἶνε ἡ φύσις. Ὅ,τι εἶνε ἡμῖν γνωστὸν περὶ τῶν λεπτομερεστέρων διορισμῶν τούτων τῶν ὄντων φαίνεται λίαν τυπικὸν καὶ προβαίνει ἐν μέρει εἰς παιδαριώδη παιδιάν. Περὶ δύο ἄλλων τοῦ Ἰαμβλίχου μαθητῶν, τοῦ *Αἰδεσίου* καὶ τοῦ *Σωπάτρου*, γινώσκομεν μό-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

νον, ὅτι *ἐκεῖνος* μὲν διεδέξατο αὐτὸν ἐν τῇ διευθύνσει τῆς σχολῆς, *οὗτος* δὲ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου ἐκτήσατο ἰσχὺν ἐν τῇ αὐλῇ, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐθανατώθη. Ὁ *Δέξιππος* εἶνε ἡμῖν γνωστὸς ἐκ τῆς ἐξηγήσεως τῶν Κατηγοριῶν, ἥτις ὅμως ἐξήρτηται ὅλως ἀπὸ τοῦ Πορφυρίου καὶ τοῦ Ἰαμβλίχου. Ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Αἰδεσίου ἐπιστημονικωτέραν μὲν διεύθυνσιν ἔδωκεν ὁ *Εὐσέβιος*, μείζονα δὲ ἰσχὺν ἤσκει ὁ *Μάξιμος*, εἰς ὃν ἡ ἔπαρσις καὶ αἱ θεουργικαὶ τέχναι ἐπήνεγκον τέλος τὸν θάνατον (περὶ τὸ 370). Αὐτός τε καὶ ὁ ὁμόφρων αὐτῷ *Χρυσάνθιος*, μετριόφρων καὶ αἰδέσιμος ἀνήρ, προσείλκυσαν τὸν αὐτοκράτορα *Ἰουλιανὸν* εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ τοὺς ἀρχαίους θεούς. Ἄλλοι τοῦ κύκλου τούτου ἄνδρες εἶνε περαιτέρω ὁ *Πρίσκος*, ὁ *Σαλλούστιος*, ὁ *Εὐτάπιος* (ἰδὲ σελ. 13) καὶ ὁ περιβόητος ῥήτωρ *Λιβάνιος*. Ὅτε ὁ Ἰουλιανὸς μετὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν (361) ἐπεχείρησε ν' ἀνορθώσῃ τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν, καθηγεμὼν αὐτοῦ εἰς τοῦτο ἦτο ἡ νέα πλατωνικὴ σχολή. Ἀλλ' ἡ ἐπιχείρησις κατ' ἀνάγκην θ' ἀπετύγχανε, καὶ ἂν μὴ ὁ πρόωρος τοῦ πρωτουργοῦ θάνατος (363) παρεσκεύαζεν αὐτῇ ταχὺ τὸ τέλος. Τὰ συγγράμματα τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἐφ' ὅσον εἶνε φιλοσοφικοῦ περιεχομένου, ὡς καὶ τὸ περὶ θεῶν βιβλίον τοῦ φίλου αὐτοῦ *Σαλλουστίου*, δὲν δεικνύουσιν αὐτοτελῆ τινα περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν ἀπὸ τοῦ Ἰαμβλίχου εἰλημμένων προτάσεων. Καὶ ἡ εὐφυὴς *Ὑπατία*, ἥτις προΐστατο τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πλατωνικῆς σχολῆς καὶ προήγαγεν αὐτὴν εἰς μεγάλην ἀκμήν, ἐπὶ τέλους δὲ (415) ἔπεσε θῦμα τῆς θρησκευτικῆς μανίας τοῦ τῆς Ἀλεξανδρείας χριστιανικοῦ ὄχλου, φαίνεται διδάξασα τὰ δόγματα τῶν νέων Πλατωνικῶν, ἐὰν πρέπῃ νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ μαθητοῦ αὐτῆς, τοῦ ἐπισκόπου Πτολεμαΐδος *Συνεσίου* (περὶ τὸ 365—415), κατὰ τὸ σχῆμα, ὅπερ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Ἰάμβλιχος.

§ 101. Ἡ σχολὴ τῶν Ἀθηνῶν.

Εἰς τελευταίαν τινὰ τροπὴν τῆς νέας πλατωνικῆς ἐπιστήμης ἦγον αἱ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη σπουδαί, αἵτινες κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα δὲν ἀπεσβέσθησαν μὲν ἐν τῇ σχολῇ, προφανέστατα δ' ὅμως ἀπὸ τοῦ Ἰαμβλίχου ἕνεκα τῶν θεοσοφικῶν θεωριῶν καὶ τῶν

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

θεουργικῶν πράξεων ἀπώλεσαν τὴν ἰσχὺν καὶ σημασίαν αὐτῶν, ἀλλ' αἵτινες νῦν μετὰ τόσῳ μείζονος καὶ διαρκεστέρου ζήλου πάλιν ἀνελήφθησαν, ὅσῳ μᾶλλον ἡ σχολὴ ἀπὸ τοῦ ναυαγίου τῆς πρὸς ἀνόρθωσιν ἀποπείρας τοῦ Ἰουλιανοῦ περιῆλθεν εἰς θέσιν πιεζομένης καὶ καταδιωκομένης αἱρέσεως, καὶ ὅσῳ ἀποκλειστικώτερον περιωρίσθη μετὰ τῶν ἑαυτῆς ἐλπίδων εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῆς δρᾶσιν. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεδόθη ὁ *Θεμίστιος* κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 4ου αἰῶνος εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀριστοτελικῶν καὶ τῶν πλατωνικῶν προσέτι συγγραμμάτων· καὶ ἐὰν μὴ δύνηται νὰ καταταχθῇ διὰ τὴν ἐπιπόλαιον περίπου ἐκλεκτικὴν αὐτοῦ τάσιν εἰς τοὺς νέους Πλατωνικούς, συνεφώνει ὅμως πρὸς τούτους κατὰ τὴν πεποίθησιν περὶ τῆς κατὰ πάντα συμφωνίας τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος. Ἡ κυριωτάτη ὅμως ἕδρα τῶν ἀριστοτελικῶν μελετῶν ὑπῆρξεν ἡ ἐν Ἀθήναις πλατωνικὴ σχολή. Ἐν αὐτῇ δὲ καὶ συνετελέσθη ὁ σύνδεσμος ἐκεῖνος τοῦ ἀριστοτελισμοῦ μετὰ τῆς τοῦ Ἰαμβλίχου θεοσοφίας, ὅστις ἔδωκε τὸν χαρακτῆρα τῇ νέᾳ πλατωνικῇ σχολῇ τοῦ πέμπτου καὶ ἕκτου αἰῶνος. Ἐνταῦθα συναντῶμεν περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος τὸν Ἀθηναῖον *Πλούταρχον*, τὸν υἱὸν τοῦ Νεστορίου, ὅστις τῷ 431/2 πλήρης ἡμερῶν ἀπέθανεν ὡς σχολάρχης καὶ ἔνδοξος διδάσκαλος. Ὁ ἀνὴρ οὗτος μετ' ἴσου ζήλου ἡρμήνευε πλατωνικὰ καὶ ἀριστοτελικὰ ἔργα ἐν συγγραφαῖς καὶ προφορικαῖς διδασκαλίαις. Τὰ ὀλίγα, ἅτινα μεταδίδονται ἡμῖν περὶ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ δοξῶν, δὲν ἐξέρχονται ἐπέκεινα τῆς παραδόσεως τῆς σχολῆς αὐτοῦ· ταῦτα δ' ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὴν ψυχολογίαν, ἣν αὐτὸς ἐπιμελῶς ἐπραγματεύετο ἐπὶ βάσεων ἀριστοτελικῶν καὶ πλατωνικῶν. Συγχρόνως δὲ ἀκούομεν ὅτι παντὸς εἴδους μαγικὰς καὶ θεουργικὰς τέχνας ἔμαθε παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ τοῖς ἄλλοις μετέδωκεν. Ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὁ *Ἱεροκλῆς*, ὅστις ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ Ἀλεξανδρείᾳ συγχρόνως μετὰ τοῦ ἀριστοτελικοῦ *Ὀλυμπιοδώρου* φιλοσοφίαν ἐδίδασκεν, εἶνε ἡμῖν γνωστὸς ἐξ ἰδίων συγγραφῶν καὶ ἐπιτομῶν συγγραμμάτων· αὗται δὲ δεικνύουσιν ἡμῖν αὐτὸν φιλόσοφον, ὅστις καθόλου μὲν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ νέου πλατωνισμοῦ ἵσταται, ἀλλ' ἀπονέμει πρὸς πρακτικῶς καρποφόρους διδασκαλίας, πρὸς τὴν πίστιν εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν καὶ πρὸς καθαρὰς ἠθικὰς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀρχὰς ἀξίαν πολὺ μείζονα ἢ πρὸς μεταφυσικὰς θεωρίας. Ἐν τῇ αὐτῇ διευθύνσει εἵπετο αὐτῷ καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ *Θεοσέβιος*. Μετὰ πολλῷ πλείονος ζήλου διέτριβε περὶ τὴν θεωρίαν ἐκείνην ὁ τοῦ Ἱεροκλέους συμπολίτης καὶ συμμαθητὴς *Συριανός*. Οὗτος ὁ ὑπὸ τοῦ Πρόκλου καὶ τῶν μεταγενεστέρων πολὺ ἐπαινούμενος πλατωνικὸς ἦτο τῷ ὄντι ἀκριβὴς ὡσαύτως γνώστης καὶ ἐπιμελὴς ἐξηγητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλ' αἱ σπουδαῖαι αὐθεντίαι εἶνε αὐτῷ πλὴν τοῦ Πλάτωνος, οὗ ὑποδεέστερον θεωρεῖ τὸν Ἀριστοτέλη, τὰ νέα πυθαγορικὰ καὶ τὰ ὀρφικὰ συγγράμματα καὶ τὰ καλούμενα χαλδαϊκὰ λόγια, ἀγαπητὸν δὲ τῆς διανοήσεως αὐτοῦ θέμα εἶνε ἡ θεολογία. Ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν συστηματικὴν αὐτῆς πραγματείαν[1] φαίνεται πολλῷ ὑποδεέστερος τοῦ Πρόκλου. Ἐκ τοῦ πάσης ἀντιθέσεως ἐλευθέρου ἑνὸς ἐγέννα μετὰ τῶν νέων Πυθαγορείων κατὰ πρῶτον τὸ ἕν καὶ τὴν ἀόριστον δυάδα ὡς τοὺς γενικωτάτους τῶν ὄντων λόγους. Ἐν τῷ νῷ διέκρινεν ὁ Συριανὸς συμφώνως πρὸς τὸν Ἰάμβλιχον τὸ νοητὸν καὶ τὸ νοερόν, οὗ κορυφὴ ἵσταται ὁ δημιουργός· αἱ ἰδέαι κατ' αὐτὸν ἦσαν τὸ πρῶτον ἐν τῷ νοητῷ ὡς τὰ ἀρχέτυπα ἢ οἱ ἐνιαῖοι ἀριθμοί, καὶ ἔπειτα κατὰ παράγωγον μόνον τρόπον ἐν τῷ νῷ τοῦ δημιουργοῦ. Περὶ τῆς ψυχῆς παρατηρεῖ (κατὰ Προκλ. εἰς Τιμ. 207 Β) ὅτι τοῦτο μὲν μένει ἐν ἑαυτῇ, τοῦτο δὲ ἐξέρχεται ἐξ ἑαυτῆς, τοῦτο δὲ εἰς ἑαυτὴν ἐπιστρέφει, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν διάκρισιν ταύτην (ἐὰν τῷ ὄντι αὐτῷ ἤδη ἀνήκει) ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ὄντων. Ἐκ τῶν λοιπῶν αὐτοῦ δοξῶν μνείας ἄξιον εἶνε, ὅτι περὶ τῶν «ἀΰλων» σωμάτων ἰσχυρίζεται, ὅτι ταῦτα δύνανται νὰ κατέχωσι μετ' ἄλλων τὸν αὐτὸν χῶρον, καὶ ὅτι παρεδέχετο, ὅτι αἱ ψυχαὶ μετὰ τὸν θάνατον μένουσι μετὰ τῶν αἰθερίων αὐτῶν σωμάτων καὶ μετὰ τῶν ἀνωτέρων ἐκ τῶν ἀλόγων ζωϊκῶν δυνάμεων ἐς ἀεὶ συνδεδεμέναι, μετὰ δὲ τῶν κατωτέρων μόνον ἐπί τινα χρόνον. Κατὰ τὰ λοιπὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἀπερακρύνθη τῆς παραδόσεως τῆς ἰδίας σχολῆς.

Τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Συριανοῦ μαθητὴς καὶ τοῦ τελευ-

[1] Καθ' ὅσον ἡμεῖς αὐτὴν γινώσκομεν ἐκ τοῦ μόνου περισωθέντος ἡμῖν μέρους τῶν ὑπομνημάτων αὐτοῦ εἰς τὰ Μετὰ τὰ φυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, Σχόλ. εἰς Ἀριστ. 837 κ. ἑφ., καὶ ἐκ τοῦ ΠΡΟΚΛΟΥ εἰς τὸν Τίμαιον.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ταίου διάδοχος ἐγένετο *Πρόκλος* ὁ Λύκιος, ὅστις τῷ 410 ἐγεννήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τὸ 20 τῆς ἡλικίας ἔτος ἦλθεν εἰς Ἀθήνας καὶ ἐνταῦθα τῷ 485 ἀπέθανε. Πρὸς αὐτὸν παραβαλλόμενος ὁ συμμαθητὴς αὐτοῦ *Ἐρμείας*, ὅστις ἐδίδασκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, δὲν εἶνε λόγου ἄξιος. Διὰ τὴν σιδηρᾶν αὐτοῦ ἐπιμέλειαν, τὴν εὐμάθειαν, τὴν λογικὴν δεινότητα, τὴν συστηματικὴν διάνοιαν, τὴν γόνιμον αὐτοῦ δρᾶσιν ὡς διδασκάλου καὶ συγγραφέως[1] ἐξέχει ὁ Πρόκλος τῶν Πλατωνικῶν οὕτως, ὡς ὁ Χρύσιππος τῶν Στωϊκῶν· συγχρόνως ὅμως ἦτο ἀσκητὴς καὶ θεουργός, ἐπίστευεν ὅτι ἐλάμβανεν ἀποκαλύψεις, προσέκειτο καθ' ὑπερβολὴν εἰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις, μετεῖχε τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς σχολῆς αὐτοῦ, τῆς πίστεως καὶ τῶν δεισιδαιμονιῶν αὐτῆς, τοῦ σεβασμοῦ πρὸς ὀρφικὰ ποιήματα, χαλδαϊκοὺς χρησμοὺς καὶ παρόμοια γεννήματα· καὶ ἀνέλαβε λοιπὸν νὰ ἐπεξεργασθῇ πᾶσαν τὴν ὑπὸ τῶν προδρόμων αὐτοῦ παραδοθεῖσαν αὐτῷ ὕλην θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν πεποιθήσεων εἰς ἐνιαῖόν τι, μεθοδικῶς ἀπηρτισμένον σύστημα, ὅπερ διά τε τὴν τυπικὴν αὐτοῦ τελειότητα, ὡς καὶ διὰ τὸν ἐσωτερικὸν τῆς διανοίας περιορισμόν, ἐξ ἧς ἐξῆλθε, τὴν ἔλλειψιν ἀληθοῦς τινος ἐπιστημονικῆς θεμελιώσεως καὶ πραγματείας δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰ τῶν μωαμεθανῶν καὶ χριστιανῶν Σχολαστικῶν. Ὁ γενικώτατος νόμος, καθ' ὃν τὸ σύστημα τοῦτο οἰκοδομεῖται, εἶνε ὁ τῆς τριαδικῆς ἀναπτύξεως. Τὸ παραχθὲν εἶνε τῷ παράγοντι ἔνθεν μὲν ὅμοιον, διότι τοῦτο δύναται νὰ παραγάγῃ ἐκεῖνο μεταδιδὸν ἑαυτὸ ἐκείνῳ· ἔνθεν δὲ καὶ διάφορον αὐτοῦ ὡς τὸ διηρημένον τοῦ ἑνιαίου, τὸ παρηγμένον τοῦ ἀρχικοῦ. Κατ' ἐκείνην μὲν τὴν σχέσιν μένει ἐν τῇ αἰτίᾳ αὐτοῦ καὶ αὕτη εἶνε, εἰ καὶ ἀτελῶς μόνον, ἐν αὐτῷ, κατὰ ταύτην δὲ ἐξέρχεται αὐτῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὅμως ἐξ αὐτῆς ἐξαρτᾶται καὶ εἶνε συγγενὲς πρὸς αὐτήν, στρέφεται πρὸς αὐτὴν καίπερ κεχωρισμένον, ζητεῖ ν' ἀποτυπώσῃ αὐτὴν ἐπὶ ταπεινοτέρας βαθμίδος καὶ νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτῆς. Ἡ «*μονὴ*» τοῦ παρηγμένου ἐν τῷ παράγοντι, ἡ ἐκ τούτου

[1] Περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Πρόκλου, ὧν μέρος τι μόνον διεσώθη, πρβλ. Phil. d. Gr. III, b, 778 κ. ἑφ. FREUDENTHAL im Hermes XVI, 214 κ. ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

«*πρόοδος*» αὐτοῦ, καὶ ἡ «*ἐπιστροφὴ*» εἰς αὐτὸ εἶνε τὰ τρία σημεῖα, ὧν τῇ ἀδιαλείπτῳ ἐπανακλήψει ἀναπτύσσεται τὸ σύνολον τῶν ὄντων ἐκ τῆς πρώτης αὐτῶν ἀρχῆς. Ἡ πρωτίστη πηγὴ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης δύναται νὰ εἶνε βεβαίως μόνον τὸ πρῶτον ὄν, ὅπερ ὁ Πρόκλος περιγράφει κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Πλωτίνου ὡς ἀπολύτως ὑπὲρ πᾶσαν οὐσίαν καὶ γνῶσιν ἱστάμενον, ὑψηλότερον τοῦ ἑνός, αἰτίαν χωρὶς νὰ εἶνε αἰτία, οὔτε ὂν οὔτε μὴ ὂν κ.τ ὅ. Ἀλλὰ μεταξὺ τοῦ πρώτου τούτου καὶ τοῦ νοητοῦ παρεμβάλλει μετὰ τοῦ Ἰαμβλίχου (σελ. 288 κ ἑξ.) διάμεσόν τι μέλος, τὰς «*αὐτοτελεῖς ἑνάδας*», αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸν ἐνιαῖον, ὑπερούσιον ἀριθμόν, ἀλλ' αἵτινες συγχρόνως ὡς οἱ ὕψιστοι θεοὶ χαρακτηρίζονται καὶ ὡς τοιοῦτοι λαμβάνουσι κατηγορήματα, ἅπερ ὡς πρὸς τὴν ἀρρήτου αὐτῶν οὐσίαν λίαν προσωπικὰ φαίνονται. Μετὰ τούτους ἔρχεται ἡ χώρα, ἣν ὁ Πλωτῖνος τῷ νῷ ἀπένειμεν· ὁ Πρόκλος διαιρεῖ αὐτὴν ἀκολουθῶν ἐν μέρει τῷ Ἰαμβλίχῳ καὶ Θεοδώρῳ (πρβλ. σελ. 289. 291) εἰς τρεῖς σφαίρας: εἰς τὸ νοητόν, εἰς τὸ νοητὸν ἅμα καὶ νοερὸν καὶ εἰς τὸ νοερόν, ἀποφαίνων ὡς θεμελιώδη ἰδιότητα τοῦ πρώτου τὸ ὄν, τοῦ δευτέρου τὴν ζωήν, τοῦ τρίτου τὸν νοῦν. Αἱ δύο πρῶται τῶν σφαιρῶν τούτων διαρθροῦνται πάλιν ἔπειτα ἐν μέρει κατὰ τὰς αὐτὰς τῆς διαιρέσεως ἀρχὰς εἰς τρεῖς ἑκάστη τριάδας, ἡ δὲ τρίτη εἰς ἑπτὰ ἑβδομάδας, καὶ τὰ καθ' ἕκαστον μέλη ἑκάστης σειρᾶς νοοῦνται συγχρόνως ὡς θεοὶ καὶ ταυτίζονται καὶ πρὸς ἕνα τῶν θεῶν τῆς δημώδους θρησκείας. Ἡ ψυχή, ἧς ἡ ἔννοια ὁρίζεται ὁμοίως ὡς παρὰ Πλωτίνῳ, περιλαμβάνει τρεῖς τάξεις μερικῶν ψυχῶν, θείας, δαιμονίας καὶ ἀνθρωπίνους. Αἱ θεῖαι διαιροῦνται εἰς τρεῖς τάξεις, ἤτοι εἰς τὰς τέσσαρας τριάδας ἡγεμονικῶν θεῶν, εἰς τὰς τέσσαρας ὡσαύτως «*ἀπολύτων*» θεῶν καὶ εἰς τοὺς ἐγκοσμίους θεούς, οἵτινες εἰς θεοὺς ἀστέρων καὶ θεοὺς στοιχείων διαιροῦνται· ἐν τῇ ἀναγωγῇ τῶν θεῶν τοῦ λαοῦ εἰς τὰ μεταφυσικὰ ταῦτα ὄντα θεωρεῖ ὁ Πρόκλος ἀναγκαῖον νὰ διακρίνῃ τριπλοῦν Δία, διπλῆν Κόρην, τριπλῆν Ἀθηνᾶν. Μετὰ μὲν τῶν θεῶν συνέχονται οἱ δαίμονες, οἵτινες ἀκριβέστερον εἰς ἀγγέλους, δαίμονας καὶ ἥρωας διαιροῦνται καὶ περιγράφονται κατὰ τὸν ἐν χρήσει τρόπον ἀναμιγνυομένης ἅμα καὶ πολυειδοῦς δεισιδαιμονίας· μετὰ δὲ τούτων ἐκεῖναι αἱ ψυχαί, αἵτινες κατὰ καιροὺς εἰς ὑλικὰ σώματα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

εἰσέρχονται.—Τὴν ὕλην ὁ μὲν Πλωτῖνος ἐγέννα ἐκ τῆς ψυχῆς, ὁ δὲ Πρόκλος παράγει ἀμέσως ἐκ τοῦ ἀπείρου, ὅπερ παρ' αὐτῷ μετὰ τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ μεμιγμένου ἀποτελεῖ τὴν πρώτην τῶν νοητῶν τριάδων· ἡ δὲ οὐσία αὐτῆς δὲν εἶνε κατ' αὐτὸν τὸ κακόν, ἀλλ' οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακόν. Αἱ κοσμολογικαὶ αὐτοῦ δοξασίαι συμφωνοῦσιν ἐν πᾶσιν οὐσιωδῶς πρὸς τὰς τοῦ Πλωτίνου πλὴν ὅτι τὸν χῶρον ὑπολαμβάνει ὡς σῶμα ἐκ τοῦ λεπτοτάτου φωτὸς συνιστάμενον καὶ διὰ τοῦ σώματος τοῦ κόσμου διῆκον (πρβλ. Συριανὸν σελ. 294). Μετὰ τοῦ Πλωτίνου ὑπερμάχεται τῆς θείας προνοίας ἕνεκα τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ κακοῦ· αὐτῷ καὶ τῷ Συριανῷ ἔπεται ἐν ταῖς δόξαις αὐτοῦ περὶ τῆς καταβάσεως καὶ τῆς μελλούσης τύχης τῆς ψυχῆς· ἐν τῇ ψυχολογίᾳ αὐτοῦ συνάπτει πλατωνικοὺς καὶ ἀριστοτελείους διορισμούς, ἀλλ' αὐξάνει τὸν ἀριθμὸν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων διακρίνων ἀπὸ τοῦ νοῦ ἢ τοῦ λόγου καὶ τὸ ἐνικῶν θεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, ὅπερ ἀνώτερον ἐκείνων εἶνε καὶ δι' οὗ καὶ μόνου δύναται νὰ γνωσθῇ τὸ θεῖον. Ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀπαιτεῖ ἀνύψωσίν τινα, διὰ τῶν πενταπλῶν ἀρετῶν (ἃς συνηντήσαμεν ἐν σελ. 289 κ. ἑξ. παρ' Ἰαμβλίχῳ) βαθμηδὸν εἰς τὸ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν ἀνιοῦσαν, ἧς τελευταῖος σκοπὸς καὶ παρ' αὐτῷ εἶνε ἡ μυστικὴ μετὰ τῆς θεότητος ἕνωσις. Ἀλλ' ὅσῳ σταθερώτερον εἶνε πεπεισμένος, ὅτι πᾶσα ὑψηλοτέρα γνῶσις στηρίζεται ἐπὶ θείου φωτισμοῦ, καὶ ὅτι ἡ πίστις μόνη συνδέει ἡμᾶς μετὰ τῆς θεότητος, τόσῳ ἧττον θέλει ν' ἀποβάλῃ πάντα ἐκεῖνα τὰ θρησκευτικὰ ἐπικουρήματα, πρὸς ἃ μεγάλην ἀπὸ τοῦ Ἰαμβλίχου ἡ νέα πλατωνικὴ σχολὴ ἀπένεμεν ἀξίαν, καὶ ὧν τὴν ἐνέργειαν καὶ ὁ Πρόκλος διὰ τῶν ἐν χρήσει ὄντων λόγων ὑπερασπίζει. Κατὰ τὴν αὐτὴν ὡς εἰκὸς ἔννοιαν γίνονται ὑπ' αὐτοῦ καὶ αἱ τῶν μύθων ἑρμηνεῖαι.

Διὰ τοῦ Πρόκλου ἔλαβεν ἡ νέα πλατωνικὴ διδασκαλία τὸ τελευταῖον σχῆμα, ἐν ᾧ παρεδόθη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους. Μετὰ τοῦτον εἶχεμὲν ἡ σχολὴ ἔτι ἀξιολόγους τινὰς πρωτοστάτας, ἀλλ' οὐδὲν ἄξιον νὰ παραβληθῇ πρὸς αὐτὸν κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν δύναμιν καὶ τὴν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἰσχύν. Ὁ μαθητὴς αὐτοῦ *Ἀμμώνιος*, ὁ τοῦ Ἑρμείου (σελ. 294) υἱός, ὅστις ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ὡς φαίνεται, ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἐδίδασκε καὶ μεγάλης τιμῆς ἠξιοῦτο, ἦτο δυνατὸς ἐξηγητὴς τῶν πλατωνικῶν, ἰδίως δὲ τῶν ἀριστοτε-

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

λικῶν συγγραμμάτων καὶ περὶ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας ἐντριβής· ἴδιαι δοξασίαι σπουδαιότητά τινα κεκτημέναι δὲν ἐκφαίνονται παρ' αὐτῷ. Ὁ *Ἀσκληπιόδοτος*, ὃν ὁ ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΣ (Φυσ. 795, 13) τὸν ἄριστον μαθητὴν τοῦ Πρόκλου ὀνομάζει, ἔξοχος μαθηματικὸς καὶ φυσικός, φαίνεται ὅτι διεκρίθη τῆς πλειονότητος τῶν συναιρεσιωτῶν αὐτοῦ κατά τινα νηφαλιωτέραν, ἀπὸ τῶν θεολογικῶν ὑπερβολῶν καὶ τῶν θεουργικῶν μαγγανειῶν ἐκκλίνουσαν διανόησιν. Ὁ *Μαρῖνος*, ὁ βιογράφος τοῦ Πρόκλου καὶ διάδοχος αὐτοῦ ἐν τῇ σχολαρχίᾳ, ἦτο ἄσημος. Τούτου ὁ διάδοχος, ὁ ὑπὸ τοῦ ΔΑΜΑΣΚΙΟΥ (6. Ἰσιδ. παρὰ Φωτ. κωδ. 181. 242) θαυμαζόμενος *Ἰσίδωρος*, εἶνε σκοτεινός τις θεόσοφος κατὰ τὸ εἶδος τοῦ Ἰαμβλίχου· περὶ τοῦ *Ἡγίου*, τοῦ ἐκεῖνον διαδεξαμένου, ὅστις ἦτο προσέτι καὶ μαθητὴς τοῦ Πρόκλου, εἶνε ἡμῖν τόσον ὀλίγα γνωστά, ὅσον καὶ περὶ ἄλλων μαθητῶν τοῦ φιλοσόφου ἐκείνου, ὧν ἡμῖν τὰ ὀνόματα παρεδόθησαν. Ὁ *Δαμάσκιος*, ὁ μαθητὴς τοῦ Μαρίνου, Ἀμμωνίου καὶ Ἰσιδώρου, ὅστις περὶ τὸ 520—530 προΐστατο τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, ὁ θαυμαστὴς καὶ συγγενὴς κατὰ τὴν διάνοιαν τοῦ Ἰαμβλίχου, ματαίως ἀγωνίζεται ἐν τῷ «*Περὶ ἀρχῶν*»[1] ἔργῳ αὐτοῦ νὰ εὕρῃ διὰ παρεμβολῆς δευτέρας τινὸς καὶ τρίτης ἑνάδος τὴν εἰς τὸ νοητὸν μετάβασιν ἀπὸ τοῦ πρώτου ὄντος, οὗ τὸ ἀκατάληπτον δὲν ἔχει πῶς νὰ ἐκφράσῃ ἀρκούντως ἰσχυρῶς· τέλος δὲ βιάζεται νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι κυρίως οὐδόλως ἐπιτρέπεται νὰ ὁμιλῇ τις περί τινος προόδου τοῦ κατωτέρου ἐκ τοῦ ἀνωτέρου, ἀλλὰ μόνον περὶ ἑνὸς ἐνικίου καὶ ἀδιακρίτου ὄντος. Τῇ τελευταίᾳ γενεᾷ ἑθνικῶν νέων Πλατωνικῶν ἀνήκει ὁ *Συμπλίκιος*, μαθητὴς τοῦ Ἀμμωνίου καὶ Δαμασκίου, οὗ τὰ ὑπομνήματα εἰς πολλὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους ἀνεκτιμήτου ἀξίας τυγχάνουσιν ἡμῖν ὄντα καὶ μαρτυροῦσιν οὐ μόνον τὴν πολυμάθειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνεξάρτητον καὶ διαυγῆ τοῦ συγγραφέως διάνοιαν, ἀλλ' ὅμως οὐδαμοῦ ἐξέρχονται πέρα τῶν ὁρίων τῆς νέας πλατωνικῆς παραδόσεως· προσέτι δὲ ὁ *Ἀσκληπιὸς* καὶ ὁ νεώτερος *Ὀλυμπιόδωρος*, δύο μαθηταὶ τοῦ Ἀμμωνίου, ὧν ἔχομεν ὡσαύτως ὑπομνήματα, καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἀλλ'

[1] Ἐξεδόθη τῷ 1826 ὑπὸ τοῦ KOPP. Περὶ ἄλλων αὐτοῦ συγγραμμάτων πρβλ. Phil. d. Gr. III, 6, 838, 7. HEITZ ἐν ταῖς Strassburger Abhandl. z. Philosophie (1884) σελ. 1. κ ἑφ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐν τῷ ἐκχριστιανισθέντι ῥωμαϊκῷ κράτει δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διατηρηθῇ ἡ φιλοσοφία μακρότερον ἀνεξάρτητος τῆς νικηφόρου ἐκκλησίας. Κατὰ τὸ 529 ἐξέδωκεν ὁ Ἰουστινιανὸς διάταγμα, ἀπαγορεῦον τὴν περαιτέρω ἐν Ἀθήναις διδασκαλίαν τῆς φιλοσοφίας. Τῆς πλατωνικῆς σχολῆς ἡ περιουσία, ἥτις ἦτο ἀρκούντως σημαντική, ἐδημεύθη. Ὁ Δαμάσκιος ἀπεδήμησε μετ' ἓξ ἑταίρων, ἐν οἷς καὶ ὁ Συμπλίκιος, πρὸς τὴν Περσίαν, ὅθεν ὅμως ταχέως ἐψευσμένοι τῶν ἐλπίδων ἐπέστρεψαν. Εὐθὺς μετὰ τὰ μέσα τῆς ἕκτης ἑκατονταετηρίδος φαίνονται ἀποσβεσθέντες οἱ τελευταῖοι τῶν Πλατωνικῶν, οἱ μὴ εἰσελθόντες εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν· ὁ Ὀλυμπιόδωρος συνέταξε τὸ ὑπόμνημα αὐτοῦ εἰς τὴν Μετεωρολογίαν μετὰ τὸ 564.

Ἐν τῷ δυτικῷ ἡμίσει τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους φαίνεται ὁ νέος πλατωνισμὸς μεταλαμπαδευθεὶς μόνον ἐν τῇ ἁπλουστέρᾳ καὶ καθαρωτέρᾳ μορφῇ, ἣν εἶχε παρὰ Πλωτίνῳ καὶ Πορφυρίῳ. Ἴχνη τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ εὑρίσκονται ἴσως ἐν ταῖς λογικαῖς ἐργασίαις καὶ ταῖς μεταφράσεσι τοῦ *Μαρίου Βικτωρίνου* (Marius Victorinus περὶ τὸ 350), τοῦ *Βεγετίου* Πραιτεξτάτου (Vegetius, Vectius, Vettius Prætextatus πιθανῶς τῷ 387 ἀποθ.) καὶ τοῦ *Ἀλβίνου* (Albinus), καθ' ὅσον περὶ αὐτοῦ γινώσκομεν, καὶ ἐν τῷ ἐγκυκλοπαιδικῷ ἔργῳ τοῦ *Μαρκιανοῦ Καπέλλα* (Marcianus Capella περὶ τὸ 350—400)· ἀκριβέστερα παρ' *Αὐγουστίνῳ* (353—430) καὶ ταῖς δυσὶ πλατωνικοῖς *Μακροβίῳ* (περὶ τὸ 400) καὶ *Χαλκιδίῳ* (Chalcidius, βεβαίως ἐν τῷ 5ῳ αἰῶνι). Ὁ τελευταῖος πρωτοστάτης τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας εἶνε ἐνταῦθα ὁ εὐγενὴς *Ἀνίκιος Μάλλιος Σεβερῖνος Βοήθιος* (Anicius Manlius Severinus Boethius) περὶ τὸ 480 γεννηθεὶς καὶ τῷ 525 κατὰ διαταγὴν τοῦ Θεοδωρίχου φονευθείς. Διότι εἰ καὶ ἐξωτερικῶς τῇ χριστιανικῇ βεβαίως ἐκκλησίᾳ ἀνῆκεν, ὅμως ἡ ἰδία αὐτοῦ θρησκεία εἶνε ἡ φιλοσοφία. Ὡς φιλόσοφος ὁμολογεῖ ἑαυτὸν ὀπαδὸν τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους, οἵτινες εἶνε κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ κατὰ πάντα πρὸς ἀλλήλους σύμφωνοι· ὁ πλατωνισμὸς αὐτοῦ φέρει τὴν χροιὰν τοῦ νέου πλατωνισμοῦ· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς στωϊκῆς ἠθικῆς φαίνεται σαφῶς ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *De consolatione philosophiae*.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Α'. ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Ἀγρίππας 254.
Ἀγχίπυλος 99.
Ἄδραστος 248.
Ἀέτιος 9.
Ἀθήναιος 8.
Ἀθηνόδωροι δύο 235.
Αἰδέσιος 290.
Αἴλιος Στίλων 233.
Αἰμίλιος Παῦλος 231.
Αἰνησίδημος 252—255.
Αἰσχίνης ὁ Σωκρατικὸς 97.
Αἰσχίνης ὁ Ἀκαδημαϊκὸς 235.
Ἀκαδήμεια ἀρχαία 140—144.
— νεωτέρα 227—230.
— μετὰ τὸν Κλειτόμαχον 235—237. 250—251.
Ἀκουσίλαος 23.
Ἀλβῖνος ὁ πρεσβύτερος 250 καὶ ἑφ. 261.
— ὁ νεώτερος 298.
Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας 145.
— ὁ Αἰγαιεὺς 248.
— ὁ Ἀφροδισιεὺς 248 καὶ ἑφ. 14.
— ὁ Πολυΐστωρ 12.258.260
Ἀλεξῖνος 98.
Ἀλκιδάμας 79.
Ἀλκίνους 251, 1.
Ἀλκμέων 50.
Amafinius 215.
Ἀμέλιος 285.
Ἀμμώνιος ὁ διδάσκαλος Πλουτάρχου 250.
Ἀμμώνιος ὁ Σακκᾶς 275 κ. ἑφ.
Ἀμμώνιος ὁ Ἑρμείου 296 κ. ἑφ.
Ἀναξαγόρας 71—75. 32. 86.
Ἀνάξαρχος 71.
Ἀναξίμανδρος 35—36.
Ἀναξιμένης 37—38.
Ἀνάχαρσις 25.
Ἀνδρόνικος 237 κ. ἑφ. 14. 146. 150,1. 151.
Ἀνεβὼ 287.
Ἀννίκερις ὁ πρεσβύτερος 108.
— ὁ νεώτερος 104. 107.
Ἀντίγονος ὁ Καρύστιος 11.
Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανὴς 266.
— ὁ Ἀσκαλωνίτης 236 καὶ ἑφ. 10.
— ὁ Σκεπτικὸς 254.
Ἀντίπατρος ὁ Κυρηναῖος 104.
— ὁ Στωϊκὸς 194. 211.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἀντισθένης ὁ Σωκρατικὸς 100—103.
Ἀντισθένης ὁ Ῥόδιος 11. 190.
Ἀντωνῖνος Μάρκος Αὐρήλιος 246 καὶ ἐφ. 214. 241.
Ἄνυτος 95.
Ἀπολλόδωρος ὁ Χρονογράφος 11.
— ὁ Στωϊκὸς 234.
— ὁ Ἐπικούρειος 215.11 κ. ἐφεξῆς.
Ἀπολλώνιος ὁ Στωικὸς 12.
Ἀπολλώνιος ὁ Τυκνεὺς 258.261. 12.
Ἀπουλήϊος 250. 264.
Ἄρκτος 194.
Ἀρήτη 104.
Ἄρειος ὁ Δίδυμος 235. 237.10. 258.
Ἀρίσταρχος 214.
Ἀρίστιππος ὁ πρεσβύτερος 103—107.
Ἀρίστιππος ὁ νεώτερος 104.
Ἀρίστιππος ὁ Ἀκαδημαϊκὸς 11.
Ἀριστόβουλος 268.
Ἀριστοκλῆς 248 καὶ ἐφ. 12.
Ἀριστόξενος 189.11.
Ἀριστοτέλης 144—191.9.11. 20. 27 καὶ ἐφ., 74. 91. 109 141. 219.
Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος 13. 112.
Ἄριστος 237.
Ἀρίστων, ὁ πατὴρ τοῦ Πλάτωνος 107.
Ἀρίστων ὁ Χῖος 194. 195. 207. 209.
— ὁ Κεῖος 190 καὶ ἐφ.
— ὁ νεώτερος Περιπατητικὸς 238.
Ἀρκεσίλαος 227 καὶ ἐφ. 144.
Ἀρποκρατίων 250. 265.
Ἀρριανὸς 245.
Ἀρτέμων 151.
Ἀρχέδημος 194. 202.
Ἀρχέλαος 75.86.
Ἀρχύτας 43. 108. 258.
Ἀσκληπιάδης 232.
Ἀσκληπιόδοτος 297.
Ἀσκληπιὸς 297.
Ἀσπάσιος 248.
Ast 111 καὶ ἐφ. 112.
Ἀτομικοὶ 65—71.32 καὶ ἐφ. 5.
Ἄτταλος 242.
Ἀττικὸς 250 καὶ ἐφ. 264.
Αὔγουστῖνος 8. 9. 298.
Ἀχαϊκὸς 248.
Valckenaer 268.
Βαξμούθιος (Wachsmuth) 17.
Βασιλείδης 215.
Vatinius 258.
Vatke 53, 1.
Vegetius 298.
Bernays 53,1. 57,1. 150,1. 185.
Βίας 25.
Βικτωρῖνος 298.
Winckelmann 100,1.
Βοήθιος 298.
Βόηθος ὁ Στωϊκὸς 233.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Βόηθος ὁ Περιπατητικὸς 238.
Βοίκχιος (Böckh) 15.40,2.
Bonitz 148,1.
Brandis 16.
Brucker 14.
Buhle 15.
Bywater 57,1.
Γάιος 250.251.
Γαληνὸς 251 καὶ ἐφ. 10.8.
Γαλλιηνὸς 276.
Γέλλιος 8.
Γέμινος 235.
Gladisch 18.
Γοργίας 78.79.80.81.82.83.
Grote 16.77.107,1.110,1.
Δαμάσκιος 297 καὶ ἐφ. 13.
Δάρδανος 234.
Δέξιππος 291.
Δερκυλλίδης 14.
Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς 189.
— ὁ Ἐπικούρειος 215.
— ὁ Κυνικὸς 247.
— ὁ Μάγνης 12.
Δημόκριτος 65—71.20.
Δημῶναξ 247 καὶ ἐφ.
Diels 9.17.66,1.150,1.
Δικαίαρχος 189.11.
Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης 38 καὶ ἐφ.
Διογένης ὁ Δημοκρίτειος 71.
— ὁ Κυνικὸς 100.102.103
— ὁ Σελευκεὺς 194.233
— ὁ Λαέρτιος 9.12.
Διόδωρος ὁ Κρόνος 98.99.
—ὁ Περιπατητικὸς 190.191.
Διοκλῆς 12.
Διονύσιοι οἱ Τύραννοι 108.
Διονύσιος ὁ Στωϊκὸς 235.
— ὁ Ἐπικούρειος 215.
Διονυσόδωρος 78.81.
Dissen 88.
Δίων ὁ Συρακόσιος 108.
— ὁ Χρυσόστομος 251.
Δομιτιανὸς 244.
Dümmler (ἴδε Πίνακ. Παρορ. σελ. 100).
Δοῦρις 189.
Ἔγελος (Hegel) 3,1.6.15.60.77.
Εἰρηναῖος 9.
Ἑκάτων 234.
Ἔκφαντος 49.143.
Ἐλεατικὴ Σχολὴ 50—57.32.3,1.
Ἐμπεδοκλῆς 61—65.32.
Ἐπίκτητος 244 καὶ ἐφ.
Ἐπικούρειοι 214—225.29.
Ἐπίκουρος 214—225.11.30. 66,1.
Ἐπιμενίδης 23.
Ἐπιφάνιος 9.
Ἐπίχαρμος 50.
Ἐρατοσθένης 194.11.211.
Erdmann 211.
Ἐρετρικὴ Σχολὴ 97 καὶ ἐφ.
Ἕρμαρχος 215.
Ἑρμείας ὁ Ἀταρνεὺς 144.
— ὁ νέος Πλατωνικὸς 296.
— ὁ Χριστιανὸς 10.
Ἑρμῆς ὁ Τρισμέγιστος 265 κ. ἐφ.
Ἑρμῖνος 248.
Ἕρμιππος 190.11.146.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἑρμόδωρος 10.
Ἑρμότιμος 72.
Ἑρυμνεὺς 190.
Ἐσσαῖοι 266 καὶ ἑφ.
Ἑστιαῖος 141.143.
Εὔανδρος 227.
Εὐβουλίδης 97.
Εὔδημος 188 καὶ ἑφ. 9.187.
Εὐδοκία 13.
Εὔδοξος 143.168.
Εὔδωρος 237.258.262.10.14.
Εὐθύδημος 78.80.81.
Εὐήμερος 104.
Εὔηνος 78.
Εὐκλείδης 98.97.108.
Εὐνάπιος 13.291.
Εὐριπίδης 75.
Εὔρυτος 43.
Εὐσέβιος ὁ νέος Πλατωνικὸς 291.
— ὁ Καισαρεὺς 9. 12.
Εὐφράτης 242.
Ζάλευκος 258.
Zeller 16.111.175,1.3,1.238,1.
Ζεύξιππος 254.
Ζεῦξις 254.
Ζήνων ὁ Ἐλεάτης 54 καὶ ἑφ.
Ζήνων ὁ Κιτιεὺς 193.194.196 καὶ ἑφ. 198. 199. 205. 206. 207. 208.209.211.213.214. 215.216.
Ζήνων ὁ Ταρσεὺς 194. 233.
— ὁ Ἐπικούρειος 215. 232.
Ἡγίας 297.
Ἡγησίας 104.106
Ἡγησίνους (Ἡγησίλαος) 227.
Heinze 17.
Heitz 151.152.297,1.
Hermann 77. 107,1. 110,1. 112.113.114.
Hildenbrand 17.
Hirzel 70,1.194,1.
Ἡλιακὴ Σχολὴ 99.
Hody 268.
Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς 141. 143.10.
Ἡρακλείδης ὁ Λέμβος 11.
— ὁ Σκεπτικὸς 253.
Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος 57—61. 32.41.196.3,1.
Ἡράκλειτος ὁ Στωϊκὸς 242.
Ἥριλλος 194.195.209.
Ἡρόδοτος ὁ ἱστορικὸς 41.
Ἡρόδοτος ὁ Σκεπτικὸς 254.
Ἡσύχιος 13.146,1.
Θαλῆς 32 καὶ ἑξ. 25.31.
Θεαγένης 247.
Θεμίστιος 292. 250.
Θέογνις 23.25.
Θεοδᾶς (Θευδᾶς) 254.
Θεοδώρητος 9.
Θεόδωρος ὁ ἄθεος 104.107.
— ὁ Ἀσιναῖος 290.
Θεόμνηστος 237.
Θεοσέβιος 293.
Θεόφραστος 187 καὶ ἑφ. 9.11.
Θέων ὁ Σμυρναῖος 250. 264.
Θράσυλλος 14.112.227.
Θρασύμαχος ὁ Μεγαρικὸς 98.
— ὁ ῥήτωρ 78.82.84.
Ἰάμβλιχος 288—290. 8.13.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ἰάσων 235.
Ἰδᾶος 38.
Ἰδομενεύς 215.12.
Ἱεροκλῆς 292 καὶ ἐφ.
Ἱερώνυμος ὁ Ῥόδιος 190 καὶ ἐφ.
Ἱκέτας 50.
Ἰόβας (Juba) 258.
Ἰουλιανὸς 291.
Ἰουστινιανὸς 298.
Ἰουστῖνος 8.
Ἱππαρχία 100.
Ἵππασος 49.
Ἱππίας 78.82.84.
Ἱππόβοτος 12.
Ἱππόλυτος 9.
Ἵππων 38.
Ἰσίδωρος 297.
Ἰσοκράτης 41. 144.
Ἰχθύας 97.
Ἴωνες φιλόσοφοι 33—39.31.3,1.
Ἰωάννης ὁ Στοβαῖος 8.9.
— ὁ Φιλόπονος 14.
Καλλικλῆς 79.82.
Καλλίμαχος 11.
Κάλλιππος 168.
Καλλισθένης 189.145.
Καρνεάδης ὁ πρεσβύτερος 228—230. 277.
Καρνεάδης ὁ νεώτερος 230.
Karsten 51,1.53,1.62,1.
Κάτων 235.
Κέβης 97.
Κέλσος Κορνήλιος 241.
— ὁ πλατωνικὸς 250. 264.
Chaignet 40,1.107,1.
Κικέρων 239 κ. ἐφ. 8.
Kirchhoff 276,1.
Kirchner 276,1.
Κλεάνθης 193.197.202.205. 207.211.213.214.11. 13.
Κλέαρχος 189.11.
Κλεινίας 43.
Κλειτόμαχος 228.230.9.11.
Κλεόβουλος 25.
Κλεομήδης 242.
Κλεομένης 194.
Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς 8.9.
Κλύτος 189.
Κολώτης 215.216,1.
Kopp 297,1.
Κορνοῦτος 242.
Κράντωρ 143.13.
Κράτης ὁ κυνικὸς 100.103.
— ὁ Ἀκαδημαϊκὸς 144.
— ὁ τῆς νέας Ἀκαδημ. 230.
Κράτιππος 238.
Κρατύλος 61.107.
Κριτίας 79. 83.
Κριτόλαος 190 καὶ ἐφ.
Krohn 114.
Κρόνιος 250. 265.
Cousin 16.
Crassitius 241.
Creuzer 276,1.
Κυνικοὶ 100—103.247 καὶ ἐφ.
Κυρηναϊκοὶ 103—107.
Λαίλιος 233.
Λακύδης 227.
Lange 17.
Lassalle 57,1.60.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Λεύκιππος 65 καὶ ἑφ. 32 καὶ ἑφ.
Lewes 16.
Λέων 189.
Λιβάνιος 291.
Lobeck 268.
Λογγῖνος 275.
Λουκανὸς 242.
Λουκιανὸς 251.
Λουκρήτιος (Lucretius) 215 καὶ ἑφ.
Λυκόφρων 79.
Λύκων, ὁ κατήγορος τοῦ Σωκράτους 95.
Λύκων ὁ Πυθαγόρειος 10.
— ὁ Περιπατητικὸς 190 καὶ ἑφ.
Λῦσις 43.
Lütze 35,1.
Μακρόβιος 298.
Μάξιμος ὁ Τύριος 250.264.
— ὁ νέος Πλατωνικὸς 291.
Μαρῖνος 297.
Marcianus Capella 298.
Marcks 247,1.
Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος 246 καὶ ἑξ. 214.241.
Μαρσίλιος Φικῖνος 276,1.
Μεγαρικοὶ 97—100.
Meiners 15.
Meyer J. B. 16.171,1.
Μέλητος 95.
Μέλισσος 54 καὶ ἑφ.
Μενέδημος ὁ Ἐρετριεὺς 99.
— ὁ Κυνικὸς 100.
— ὁ Ἀκαδημαϊκὸς 141.
Μένιππος 101.
Μένων 189.
Μέτων 61.
Μηνόδοτος 254.
Μητρόδωρος ὁ Χῖος 71.
— ὁ Ἀναξαγόρειος 75.
— ὁ Ἐπικούρειος 215.
— ὁ ἐκ Στρατονίκης 235.
Μνήσαρχος 234.
Moderatus 258.261.12.
Monrad 3,1.
Μόσχος 99.
Mullach 17.50,1.53,1.56,1. 57,1.62,1.
Munk 110,1.112.
Μουσώνιος Ῥοῦφος 244.212,1.
Μύσων 25.
Müller H. F. 276,1.
Ναυσιφάνης 71.214.
Νεάνθης 11.
Νεοκλῆς 214.
Νέσσος 71.
Neuhäuser 35,1.
Νηλεὺς 152.
Nigidius Figulus 258.
Nigrinus 250.
Νικόλαος ὁ Δαμασκηνὸς 238.
Νικόμαχος ὁ Σταγειρίτης 144.
— ὁ Γερασηνὸς 258.260.12.
Νουμήνιος 250.264.258.8.
Ξανθίππη 87.
Ξέναρχος 238.
Ξενιάδης 78.80.
Ξενοκράτης 140.141.142.143. 144.10.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ξενοφάνης 50—52.
Ξενοφῶν 96.10.86.88.89.
Οἰνόμαος 247.
Ὄκελλος 258.260.
Ὀλυμπιόδωρος ὁ πρεσβύτερος 292.
— ὁ νεώτερος 297 καὶ ἐφ.
Oncken 111.
Ὀρφικὴ θεογονία 23.
Οὐάρρων 240.247.
Πάμφιλος 214.
Παναίτιος 232 καὶ ἐφ. 11.97. 231.
Παρμενίδης 52—54.
Πασικλῆς 98.
Πάτρων 215.
Περεγρῖνος ὁ Πρωτεὺς 247 καὶ ἐφ.
Περίανδρος 25.
Περικλῆς 72.
Περικτιόνη 107.
Περιπατητικοὶ 144.187—191. 237 καὶ ἐφ. 239.248 καὶ ἐφ.
Περσαῖος 193 καὶ ἐφ.
Πέρσιος 242.
Πιττακὸς 25.
Πλάτων 107—140.8.10.20. 27 καὶ ἐφ. 74.88.104.168. 181 καὶ ἐφ.
Πλατωνικοὶ νέοι 274—298.30 καὶ ἐφ.
Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεὺς 250 καὶ ἐφ. 262—265.9.14.145.
Πλωτῖνος 275—287.30.
Πολέμων 143 καὶ ἐφ.
Πολλίων 244.
Πολύαινος 215.
Πολύστρατος 215.
Πορφύριος 285—288.8.13.276. 279.
Ποσειδώνιος 234 καὶ ἐφ. 212,1.
Ποτάμων 237.
Prantl 17.
Πραξιφάνης 189.
Preller 16.
Πρίσκος 291.
Πρόδικος 78.82.83.84.
Πρόκλος 293—297.8.14.
Πρόξενος 144.
Πρύτανις 190.
Πρωταγόρας 78.80.81.82.83.84.
Πρώταρχος ὁ ῥήτωρ 79.
— ὁ Ἐπικούρειος 215.
Πτολεμαῖος ὁ Περιπατητικὸς 146.
— ὁ Σκεπτικὸς 253 καὶ ἐφ.
Πυθαγόρας 40—44.47.48.
Πυθαγόρειοι 40—50.32.3,1.
Πυθαγόρειοι νέοι 257—261. 29.31.
Πυθιὰς 144.
Πύρρων 225 καὶ ἐφ.
Πῶλος 79.82.
Ribbing 111.110,1.
Richter, A. 276, 1.
Ritter 15.35,2.120.
Röth 18.40,3.
Rohde 66,1.
Rose 150,2.
Σαλλούστιος 291 καὶ ἐφ.
Σαλωνίνα 276.
Σαρπηδὼν 253 καὶ ἐφ.
Σατουρνῖνος 254.256.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Σάτυρος 190.11.
Σεβῆρος 250.251.
Σενέκας 242—244.8.205.213. 241.
Σέξτιοι 240 καὶ ἑφ.
Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς 255--256.8.
Siebek 17.
Σιμίας 97.
Σιμπλίκιος 297.14.
Σίρων 15.
Σκαιβόλας 233.
Σκεπτικοὶ ἀρχαιότεροι 225—230.
Σκεπτικοὶ νεώτεροι 252—256.
Schaarschmidt 40,2.111.
Schaubach 72,1.
Schleiermacher 15.36.57,1.60 88.91.98.110,1.112.113.
Schmidt, L. 17.
Schorn 72,1.
Schuster 57,1.
Schwegler 16.148,1.
Σκιπίων ὁ Αἰμιλιανὸς 231.233.
Socher 110,1.111 καὶ ἑφ.
Σολομῶντος Σοφία 269.
Σόλων 23.25.
Σουΐδας 13.
Σοφισταὶ 75—84.27.33.116. καὶ ἑφ.
Σπεύσιππος 140 κ. ἑφ. 104.10.
Stallbaum 110,1.
Στασέας 238.
Stein, H. v. 53,1.62,1.107,1. 110,1.
Steinhart 107,1 110.1.
Στίλπων 98.99.
Στοβαῖος 8.9.
Στράβων 235.151.
Στράτων 189 καὶ ἑφ.
Strümpell 16.111.
Sturz 62,1.
Στωϊκοὶ 193—214.29.30.
— μεταγενέστεροι 232—235.241—247.
Suckow 110,1.111.
Συνέσιος 291.
Συριανὸς 293.
Susemihl 110,1.
Σραῖρος 194.11.214.
Σωκράτης 86—97.27.28.85 καὶ ἑφ.
Σώπατρος 290.
Σωσιγένης 248.
Σωσικράτης 11.
Σωτίων ὁ Περιπατητικὸς 190.11.
— ὁ νεώτερος Περιπατητικὸς 248.
Σωτίων ὁ Ἀλεξανδρεὺς 240.
Σωφρονίσκος 86.
Ταῦρος 250.
Teichmüller 57,1.130,3.
Τέλης 194.
Tennemann 15.
Τερτουλλιανὸς 8.
Τηλεκλῆς 227.
Tiedemann 15.
Τίμαιος ὁ Λοκρὸς 260.
Τίμων 226.
Τουβέρων (Tubero) 253.
Τυραννίων 152.237.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ueberweg 16.111.
Ὑπατία 291.
Usener 113.
Φαβιανὸς Παπίριος 241.
Φαβρίκιος 14.
Φαβωρῖνος 256.12.
Φαῖδρος 215.
Φαίδων 99.
Φαιναρέτη 86.
Φανίας 189.11.
Φερεκύδης 24.
Figulus Nigidius 258.
Φίλιππος ὁ βασιλεὺς 145.
— ὁ Ὀπούντιος 141.142.10 111.
Φιλόδημος 216,1.12.149.
Φιλόλαος 43.40,2.44.46.47. 48.
Φιλόστρατος 261.
Φίλων ὁ Μεγαρικὸς 98.99.
— ὁ Λαρισαῖος 235 καὶ ἐφ.
Φίλων ὁ Ἰουδαῖος 269—274.8.
Φλαμινῖνος 231.
Φορμίων 190.
Freudenthal 251,1.294,1.
Fülleborn 15.
Φωκυλίδης 25.
Φώτιος 8.
Χαιρήμων 242.
Χαλκίδιος 298.
Χαμαιλέων 189.
Χαρμίδας 235.
Χαρώνδας 258.
Χίλων 25.
Χρυσάνθιος 291.
Χρύσιππος 194.197.198.199. 200.203.205.206.207.208. 213.214.
Ὠριγένης ὁ Πλατωνικὸς 275.
— ὁ ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς 275.9.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Β'. ΠΙΝΑΞ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ

ΚΑΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΣ ΣΧΟΛΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΙ ΙΩΝΕΣ

Θαλης ἐγεν. 640 π. Χ. (πιθανὸν 624) ἀπέθ. 548/5 (προεῖπε τὴν κατὰ τὸ 585 Ἡλίου ἔκλειψιν).

Αναξιμανδρος ἐγεν. 611/0 π. Χ. ἀπέθ. μετὰ τὸ 547/6.

Αναξιμενης ἔζησε κατὰ προσέγγισιν μεταξὺ 588 καὶ 524 π.Χ.

Ιππων ἔζησε κατὰ τὸ δεύτερον τρίτον τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ.

Ιδαιος

Διογενης ὁ Ἀπολλωνιάτης ἤκμασε περὶ τὸ 440-425 π. Χ.

ΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ

Πυθαγορας ἐγεν. περὶ τὸ 580—570 π. Χ. ἄφιξις αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν περὶ τὸ 540-530 π. Χ. ἀπέθ. περὶ τὸ τέλος τοῦ 6ου ἢ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 5ου αἰῶνος.

Φιλολαος, ἀρχαιότερος σύγχρονος τοῦ Σωκράτους καὶ Δημοκρίτου, ἔζησε μέχρι τῆς 2ας δεκαετηρίδος τοῦ 5ου αἰῶνος π.Χ.

Λυσις, διδάσκαλος τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἔζησε μέχρι τῆς 2ας δεκαετηρίδος τοῦ 4ου αἰῶνος π. Χ.

Ευρυτος μαθητὴς τοῦ Φιλολάου.

Κλεινιας ἤκμασε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος π.Χ.

Αρχυτας ἤκμασε περὶ τὸ 400—365 π. Χ. (πρβλ. Phil. d. Gr. I, 312, 5).

Ιππασος ὁ Μεταποντῖνος ἤκμασε περὶ τὸ 450 π Χ.

Εκφαντος περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4ου αἰῶνος, ὡς φαίνεται.

Αλκμεων κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΕΛΕΑΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ξενοφανης έγεν. 576/2, ἀπέθ. περὶ τὸ 480 π. Χ.
Παρμενιδης έγεν. περὶ τὸ 544/0 π. Χ. ἤκμασε περὶ τὸ 504/0 π. Χ.
Ζηνων έγεν. περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ.
Μελισσος ὁ Σάμιος ἤκμασε περὶ τὸ 444/0 π. Χ.

ΦΥΣΙΚΟΙ ΤΟΥ 5ου ΑΙΩΝΟΣ

Ηρακλειτος έγεν. περὶ τὸ 535 π. Χ, ἀπέθ. περὶ τὸ 475.
Κρατυλος διδάσκαλος τοῦ Πλάτωνος.
Εμπεδοκλης ὁ Ἀκραγαντῖνος έγεν. περὶ τὸ 495/0, ἀπέθ. περὶ τὸ 435/0.

ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΑΤΟΜΙΚΩΝ

Λευκιππος σύγχρονος Ἀναξαγόρου καὶ Ἐμπεδοκλέους, διδάσκαλος τοῦ Δημοκρίτου.
Δημοκριτος έγεν. περὶ τὸ 460 π. Χ., ἤκμασε 430—410, ἀπέθ. περὶ τὸ 357.
Νεσσος μαθητὴς τοῦ Δημοκρίτου.
Μητροδωρος ὁ Χῖος, μαθητὴς τοῦ Νέσσου ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ Δημοκρίτου.
Διογενης, μαθητὴς τοῦ Μητροδώρου.
Αναξαρχος ὁ Εὐδαιμονικὸς συνεξεστράτευσε τῷ Ἀλεξάνδρῳ καὶ ὑπὸ τοῦ τυράννου τῆς Κύπρου Νικοκρέοντος ὑπέστη μαρτυρικὸν θάνατον, καθ' ὃν ἐν ἰγδίῳ πτισσόμενος ἔλεγε: «πτίσσε τὸν Ἀναξάρχου θύλακον, Ἀνάξαρχον οὐ πτίσσεις».
Ναυσιφανης διδάσκαλος τοῦ Ἐπικούρου.

ΣΧΟΛΗ ΑΝΑΞΑΓΟΡΟΥ

Αναξαγορας ὁ Κλαζομένιος έγεν. τῷ 500 π. Χ. μετοίκησις αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας περὶ τὸ 464/2, φυγὴ ἐξ Ἀθηνῶν περὶ τὸ 434/3, ἀπέθ. ἐν Λαμψάκῳ τῷ 428 π. Χ.
Ευριπιδης 480—406.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μητροδωρος ὁ Λαμψακηνός, μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρου.

Αρχελαος ὁ Ἀθηναῖος, μαθητὴς τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ διδάσκαλος δῆθεν τοῦ Σωκράτους.

ΣΟΦΙΣΤΑΙ

Πρωταγορας ἐγεν. περὶ τὸ 480 π. Χ., ἐπνίγη πλέων εἰς Σικελίαν 70 ἐτῶν.

Γοργιας ὁ Λεοντῖνος ἐγεν. περὶ τὸ 490—480 π. Χ., ἄφιξις αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας τῷ 427 π. Χ., ἀπέθ. ἐν Λαρίσῃ τῆς Θεσσαλίας ὑπερεκατοντούτης.

Προδικος ὁ Κεῖος ἐγεν. κατὰ προσέγγισιν περὶ τὸ 460/5 π. Χ.

Ιππιας ὁ Ἠλεῖος ἐγεν. περὶ τὸ 460 π. Χ.

Ξενιαδης ὁ Κορίνθιος.

Θρασυμαχος ὁ Χαλκηδόνιος νεώτερος σύγχρονος τοῦ Σωκράτους.

Ευθυδημος ὁ Χῖος
Διονυσοδωρος ὁ Χῖος } ἀδελφοί, σύγχρονοι τοῦ Σωκράτους.

Ευηνος ὁ Πάριος κατά τι νεώτερος τοῦ Σωκράτους.

Πωλος νεώτερος τοῦ Σωκράτους.

Λυκοφρων μαθητὴς τοῦ Γοργίου.

Πρωταρχος μαθητὴς τοῦ Γοργίου.

Αλκιδαμας μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Γοργίου ἐν τῇ ῥητορικῇ σχολῇ.

ΣΧΟΛΗ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

Σωκρατης 470—399 π. Χ.

Ξενοφων ἐγεν. τῷ 430 π. Χ., ἀπέθ. ἐτῶν 90, ὡς λέγεται.

Αισχινης ἤκμασε περὶ τὸ 400—365 π. Χ.

Σιμιας

Κεβης

Ευκλειδης ἱδρυτὴς τῆς μεγαρικῆς σχολῆς· ἰδὲ κατωτέρω

Φαιδων ἱδρυτὴς τῆς ἠλιακῆς σχολῆς » »

Αντισθενης ἱδρυτὴς τῆς κυνικῆς σχολῆς » »

Αριστιππος ἱδρυτὴς τῆς κυρηναϊκῆς σχολῆς » »

Πλατων ἱδρυτὴς τῆς Ἀκαδημείας » »

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΜΕΓΑΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ευκλειδης ἤκμασε περὶ τὸ 399 π. Χ.
Ιχθυας μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Εὐκλείδου.
Ευβουλιδης διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους.
Θρασυμαχος διδάσκαλος τοῦ Στίλπωνος.
Πασικλης νεώτερος τοῦ Εὐβουλίδου καὶ Ἰχθύου.
Διοδωρος ὁ Κρόνος ἀπέθ. τῷ 307 π. Χ.
Στιλπων ὁ Μεγαρεὺς περὶ τὸ 370—290 π. Χ.
Αλεξινους ὁ Ἐριστικός, νεώτερος σύγχρονος τοῦ Στίλπωνος, ἀκμάσας κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 3ου αἰῶνος.
Φιλων μαθητὴς Διοδώρου τοῦ Κρόνου.

ΗΛΙΑΚΗ ΚΑΙ ΕΡΕΤΡΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Φαιδων ὁ Ἠλεῖος, ἱδρυτὴς τῆς ἡλιακῆς σχολῆς.
Μοσχος, Αρχιππαλος } μαθηταὶ τοῦ Φαίδωνος.
Μενεδημος ὁ Ἐρετριεύς, ἱδρυτὴς τῆς ἐρετρικῆς σχολῆς, περὶ τὸ 352—278 π. Χ.

ΚΥΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Αντισθενης ἤκμασε περὶ τὸ 400—365 π. Χ.
Διογενης ὁ Σινωπεὺς ἀπέθ. τῷ 323 π. Χ.
Κρατης ὁ Θηβαῖος ἤκμασε περὶ τὸ 328—324 π. Χ.
Μενεδημος, Μενιππος } ἤκμασαν ἀμφότεροι περὶ τὸ δεύτερον τρίτον τοῦ 3ου αἰῶνος.

ΚΥΡΗΝΑΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Αριστιππος ὁ Κυρηναῖος ἤκμασε περὶ τὸ 400—365 π. Χ.
Αρητη θυγάτηρ Ἀριστίππου.
Αντιπατρος μαθητὴς τοῦ Ἀριστίππου.
Αριστιππος *ὁ μητροδίδακτος*, υἱὸς Ἀρήτης, ἔγγονος Ἀριστίππου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Θεόδωρος ὁ ἄθεος
Ηγησιας
Αννικερις
Ευημερος
} ἤκμασαν περὶ τὸ 320—280 π. Χ.

ΑΡΧΑΙΑ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑ

Πλατων ἐγεν. τῷ 427 π. Χ. μετάβασις αὐτοῦ εἰς Μέγαρα τῷ 399, μετάβασις αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν περὶ τὸ 388. ἀπέθ. τῷ 347 π. Χ., προέστη δὲ τῆς Ἀκαδημείας 387—347.

Ἄμεσοι αὐτοῦ μαθηταί.

Σπευσιππος διεδέξατο τὸν Πλάτωνα ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ τῷ 347—339.

Ξενοκρατης ἐγεν. τῷ 396/5, διεδέξατο τὸν Σπεύσιππον τῷ 339—314/3.

Αριστοτελης ἰδὲ κατωτέρω.

Ηρακλειδης ὁ Ποντικὸς περὶ τὸ 339 π. Χ. ἵδρυσε σχολὴν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι.

Φιλιππος ὁ Ὀπούντιος ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνος.

Εστιαιος ὁ Περίνθιος.

Μενεδημος ὁ Πειραιεύς.

Ευδοξος ὁ Κνίδιος.

Ἔμμεσοι αὐτοῦ μαθηταὶ

Πολεμων ὁ Ἀθηναῖος διεδέξατο τὸν Ξενοκράτη τῷ 314/3, ἀπέθ. τῷ 270.

Κραντωρ ὁ Σολεὺς κατὰ μίαν δεκαετηρίδα νεώτερος τοῦ Πολέμωνος ἀποθανὼν πρὸ αὐτοῦ.

Κρατης ὁ Ἀθηναῖος διεδέξατο τὸν Πολέμωνα τῷ 270 π. Χ.

Αρκεσιλαος ἐγεν. πιθανώτατα τῷ 315, ἀπέθ. ὡς σχολάρχης τῷ 241/0, ἱδρυτὴς τῆς *νέας Ἀκαδημείας*.

ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Αριστοτελης ἐγεν. τῷ 384 π. Χ.
ἄφιξις αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας περὶ τὸ 366/7 π. Χ.
» » εἰς Ἀταρνέα μετὰ τὸ 347 π. Χ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἄφιξις αὐτοῦ εἰς Μυτιλήνην περὶ τὸ 345/4 π. Χ.
πρόσκλησις » εἰς Μακεδονίαν τῷ 342 π. Χ.
δευτέρα ἄφιξις » εἰς Ἀθήνας περὶ τὸ 334/5 π. Χ.
ἀπέθ. τῷ 322 π. Χ.

Θεόφραστος ὁ Λέσβιος, σχολάρχης ἀπὸ τοῦ 322—288/6, ὅτε καὶ ἀπέθανεν ἐτῶν 85.

Εὔδημος ὁ Ῥόδιος
Ἀριστόξενος ὁ Ταραντῖνος
Δικαίαρχος ὁ Μεσσήνιος
Φανίας
Καέαρχος
Καλλισθένης ἀνεψιὸς τοῦ Ἀριστοτέλους } μαθηταὶ τοῦ Ἀριστοτέλους.
Λέων ὁ Βυζάντιος
Κλυτος
Μένων

Δημήτριος ὁ Φαληρεύς
Δοῦρις
Χαμαιλέων } Μαθηταὶ τοῦ Θεοφράστου.
Πραξιφάνης

Στράτων ὁ Λαμψακηνός, διάδοχος τοῦ Θεοφράστου.

Λύκων, διάδοχος τοῦ Στράτωνος τῷ 270|68—226|4.

Ἀρίστων ὁ Κεῖος, διάδοχος τοῦ Λύκωνος.

Κριτόλαος ὁ ἐκ Φασήλιδος τῆς Κιλικίας, διάδοχος τοῦ Ἀρίστωνος τῷ 156 π. Χ. γέρων ἤδη ἐπρέσβευτεν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἔζησεν 82 ἔτη.

Διόδωρος ὁ Τύριος, διάδοχος τοῦ Κριτολάου
Ἐρυμνεύς διάδοχος τοῦ Διοδώρου } ἀμφότεροι περὶ τὸ 120 π. Χ. ἢ μετὰ τὸ 120.

Ἱερώνυμος ὁ Ῥόδιος
Πρυτανίς } σύγχρονοι τοῦ Λύκωνος.

Φορμίων ἔζη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2ου αἰῶνος π. Χ.

Ἑρμιππος
Σάτυρος
Σωτίων } σύγχρονοι ἢ ὀλίγον μεταγενέστεροι τοῦ Φορμίωνος.
Ἀντισθένης

Ἡ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφία

Α'. ΣΤΩΪΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ἐγεν. περὶ τὸ 342 π. Χ., ἄφιξις αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας περὶ τὸ 320 π. Χ., ἀπέθ. τῷ 270 π. Χ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Κλεανθης ὁ Ἄσσιος 331—251 π. Χ.

Περσαιος συμπολίτης καὶ σύνοικος τοῦ Ζήνωνος.

Αριστων ὁ Χῖος
Ηριλλος ὁ Καρχηδόνιος
Σφαιρος ὁ ἐκ Βοσπόρου
Αρατος ὁ Σολεὺς
} μαθηταὶ τοῦ Ζήνωνος.

Χρυσιππος ὁ Σολεύς, διάδοχος τοῦ Κλεάνθους, 281]76—208]4.

Ερατοσθενης ὁ Κυρηναῖος 276]2—196]2 π. Χ.

Τελης, σύγχρονος τοῦ Χρυσίππου.

Ζηνων ὁ Ταρσεύς, διάδοχος τοῦ Χρυσίππου, ὡς καὶ

Διογενης ὁ ἐκ Σελευκείας (ὁ Βαβυλώνιος), τῷ 156 πρεσβεύσας ἐν Ῥώμῃ.

Αντιπατρος ὁ Ταρσεύς, διάδοχος τοῦ Διογένους.

Αρχεδημος ὁ Ταρσεὺς ἱδρυτὴς σχολῆς ἐν Βαβυλῶνι.

Βοηθος ὁ Σιδώνιος μαθητὴς τοῦ Διογένους.

Παναιτιος ὁ Ῥόδιος μεταξὺ 185 καὶ 110 π. Χ. κατὰ προσέγγισιν.

Β'. ΕΠΙΚΟΥΡΕΙΟΣ ΣΧΟΛΗ

Επικουρος Νεοκλέους ἐγεν. κατὰ Δ]βριον τοῦ 342 ἢ Ἰανουάριον τοῦ 341 π. Χ., ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 306 π. Χ., ἀπέθ. τῷ 270 π. Χ.

Ερμαρχος, διάδοχος αὐτοῦ.

Πολυστρατος διάδοχος Ἑρμάρχου.

Διονυσιος διάδοχος Πολυστράτου.

Βασιλειδης διάδοχος Διονυσίου.

Πρωταρχος ἐκ Βαργυλίων τὸ δεύτερον τέταρτον τοῦ 2ου αἰῶνος π. Χ.

Δημητριος ὁ Λάκων
Απολλοδωρος ὁ Κηποτύραννος
} ἀμφότεροι ἤκμασαν τὸ τρίτον καὶ τέταρτον τοῦ 2ου αἰῶνος.

C. Amafinius περὶ τὰ μέσα τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος.

Ζηνων ὁ Σιδώνιος, διάδοχος Ἀπολλοδώρου, ἐδίδασκεν ἐν Ἀθήναις μέχρι τοῦ 78 π. Χ.

Φαιδρος διάδοχος αὐτοῦ περὶ τὸ 90 π. Χ.

Σ(κ)ιρων διδάσκαλος τοῦ Βεργιλίου περὶ τὸ 50 π. Χ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Φιλόδημος περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους.
Lucretius Carus πιθανῶς κατὰ τὸ 94—54.

γ'. ΣΚΕΠΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Πυρρων ὁ Ἠλεῖος, φαίνεται ἀποθανὼν περὶ τὰ 270|5 π. Χ., ἔζησεν ἔτη περὶ τὰ ἐννενήκοντα, συνεξεστράτευσε τῷ Ἀλεξάνδρῳ.
Τιμων ὁ Φλιάσιος ἀπέθ. μετὰ τὸ 241 ἐτῶν 90 σχεδόν.

Μέση γ'. ΝΕΑ ΑΚΑΔΗΜΕΙΑ

Αρκεσιλαος ὁ ἐκ Πιτάνης τῆς Αἰολίδος διάδοχος τοῦ Κράτητος 315—241|0 π. Χ.
Λακυδης ὁ Κυρηναῖος διάδοχος τοῦ Ἀρκεσιλάου μέχρι τοῦ 215|4 π. Χ.
Θηλεκλης ὁ Φωκεὺς, Εὐανδρος ὁ Φωκεὺς } διάδοχοι τοῦ Λακύδου ἀπὸ τοῦ 215|4 π.Χ.
Ηγησινους (Ἡγησίλαος) διάδοχος τούτων.
Καρνεαδης ἱδρυτὴς τῆς 3ης ἢ νέας Ἀκαδημείας ἐγεν. τῷ 213|4 π. Χ. ἐν Κυρήνῃ, σχολάρχης πρὸ τοῦ 156 μέχρι τελευτῆς 129 π. Χ.
Καρνεαδης ὁ νεώτερος, Κρατης } διάδοχοι Καρνεάδου
Κλειτομαχος ὁ Καρχηδόνιος ἐγεν. πρὸ τοῦ 175, ἀπέθ. μετὰ τὸ 110 π. Χ.

β'. ΕΚΛΕΚΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Βοηθος ἰδὲ ἀνωτέρω.
Παναιτιος ἰδὲ ἀνωτέρω.
Ποσειδωνιος ἐξ Ἀπαμείας ἀπέθ. ἐν Ῥόδῳ ὡς σχολάρχης περὶ τὸ 50—46 π. Χ. ἐτῶν 84.
Ασκληπιαδης ὁ Βιθυνὸς περὶ τὸ 100—50 π. Χ.
Εκατων ὁ Ῥόδιος, μαθητὴς τοῦ Παναιτίου.
Μνησαρχος, Δαρδανος } διάδοχοι Παναιτίου ἐν Ἀθήναις.
Απολλοδωρος διάδοχος τούτων.
Διονυσιος σχολάρχης ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ 50 π. Χ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ιασων ἔγγονος καὶ διάδοχος Ποσειδωνίου.

Αθηνοδωρος ὁ Σάνδωνος, Ταρσεύς, διδάσκαλος Αὐγούστου.

Αθηνοδωρος ὁ Κορδυλίων, Ταρσεύς, διδάσκαλος Κάτωνος τοῦ Ιτυκαίου.

Γεμινος μαθητὴς Ποσειδωνίου ἀστρονόμος.

Κατων ὁ Ἰτυκαῖος 95—46 π. Χ.

Στραβων ὁ γεωγράφος περὶ τὸ 58 π. Χ.—22 μ. Χ.

Αρειος Διδυμος, διδάσκαλος τοῦ Αὐγούστου, ἔμπιστος καὶ φίλος τοῦ Μαικήνα.

ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΙ ΤΟΥ Λου Π. Χ. ΑΙΩΝΟΣ Ἐκλεκτικοί

Μητροδωρος ὁ ἐκ Στρατονίκης
Αισχινης
Χαρμιδας
} μαθηταὶ τοῦ Καρνεάδου.

Φιλων ὁ Λαρισαῖος ἀπέθ. περὶ τὸ 80 π. Χ.

Αντιοχος διάδοχος Φίλωνος ἀπέθ. τῷ 68 π. Χ.

Αριστος ἀδελφὸς Ἀντιόχου, σχολάρχης μέχρι τοῦ 51 π. Χ.

Θεομνηστος σχολάρχης μετὰ τὸ 51 π. Χ., ὡς φαίνεται.

Ποταμων ὁ Ἀλεξανδρεὺς σύγχρονος τοῦ Αὐγούστου.

ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ Ἐκλεκτική

Ανδρονικος ὁ Ῥόδιος, σχολάρχης ἐν Ἀθήναις περὶ τὸ 65—50 π. Χ.

Βοηθος ὁ Σιδώνιος μαθητὴς τοῦ Ἀνδρονίκου.

Ξενάρχος ἐπὶ Αὐγούστου.

Στασεας ὁ Νεαπολίτης κατὰ τὸ πρῶτον τρίτον τοῦ Λου π. Χ. αἰῶνος.

Αριστων μαθητὴς τοῦ Ἀντιόχου.

Κρατιππος ὁ Περγαμηνὸς τῷ 50—46 π. Χ. ἔζη ἐν Μυτιλήνῃ.

Νικολαος ὁ Δαμασκηνὸς ἐγεν. περὶ τὸ 64 π. Χ.

Κικερων 106—43 π. Χ.

μαθητὴς
- Φαίδρου περὶ τὸ 90 π. Χ.
- Φίλωνος τοῦ Λαρισαίου περὶ τὸ 88 π. Χ.
- Διοδότου τοῦ Στωϊκοῦ περὶ τὸ 88 π. Χ.

ἄφιξις αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας 78 καὶ 77 π. Χ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μαθητὴς
- Ζήνωνος τοῦ Ἐπικουρείου περὶ τὸ 78/9.
- Ἀντιόχου τοῦ Ἀσκαλωνίτου τῷ 79—78 π. Χ., τοῦ κυρίως ἱδρυτοῦ τῆς ἀκαδημαϊκῆς Ἐκλεκτικῆς.

Ὀγάρρων 116—27 π. Χ.

Q. Sextius ἵδρυσε σχολὴν περὶ τὸ 40 π. Χ.

Σωτίων ὁ Ἀλεξανδρεύς, διδάσκαλος τοῦ Σενέκα περὶ τὸ 18—20 μ. Χ.

Κέλσος Κορνήλιος

Παπίριος Φαβιανὸς ἀρχαιότερος σύγχρονος τοῦ Σενέκα.

Λ. Κρασσίτιος ὁ Ταραντῖνος.

ΣΤΩΪΚΗ ΣΧΟΛΗ Μ. Χ.

Ἡρακλειτος ἐπὶ Αὐγούστου.

Ἀτταλος διδάσκαλος τοῦ Σενέκα.

Χαιρημων διδάσκαλος τοῦ Νέρωνος.

Σενεκας μαθητὴς Σωτίωνος Ἀλεξανδρέως καὶ Ἀττάλου ἐγεν. μετὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Αου μ. Χ. αἰῶνος, ἀπέθ. τῷ 65 μ. Χ.

Κορνουτος (Λ. Ἀννατος) ἐπὶ Νέρωνος.

Φλακκος (Α. Πέρσιος) ἐγεν. τῷ 34., ἀπέθ. τῷ 62 μ. Χ.

Λουκανος (Μ. Ἀννατος) ἀνεψιὸς τοῦ Σενέκα 39—65 μ. Χ.

Μουσωνιος Ῥοῦφος ἐπὶ Νέρωνος καὶ Φλαβίων.

Επικτητος ἐπὶ Νέρωνος ἔζη ὡς δοῦλος, ὑπὸ Δομιτιανοῦ τῷ 94 μ. Χ. ἐξεδιώχθη τῆς Ῥώμης.

Ευφρατης ἀπέθ. τῷ 118 μ. Χ. ὑπέργηρως.

Κλεομηδης ἐπὶ Ἀδριανοῦ ἢ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς.

Μαρκος Αυρηλιος Ἀντωνῖνος ἐγεν. 121 μ. Χ., συμβασιλεὺς τῷ 138. Αὐτοκράτωρ τῷ 161· ἀναγνώρισις τῶν σχολῶν καὶ σύστασις ἐμμίσθων ἑδρῶν τῷ 176, ἀπέθ. τῷ 180 μ. Χ.

ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΚΥΝΙΚΟΙ

Δημητριος

Οινομαος ὁ Γαδαρηνὸς ἐπὶ Ἀδριανοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΔΗΜΩΝΑΞ ἀπέθ. ἐτῶν σχεδὸν 100 περὶ τὸ 160 μ. Χ.

ΠΕΡΕΓΡΙΝΟΣ, ὁ ἐπονομασθεὶς Πρωτεύς, δημοσίᾳ ἔκαυσεν ἑαυτὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ τῷ 165 μ. Χ.

ΘΕΑΓΕΝΗΣ μαθητὴς αὐτοῦ.

ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ Μ. Χ.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ὁ Αἰγιεὺς περὶ τὸ 50 μ. Χ. διδάσκαλος τοῦ Νέρωνος.

ΣΩΤΙΩΝ, ΑΧΑΪΚΟΣ } σύγχρονοι Ἀλεξάνδρου Αἰγιέως.

ΑΣΠΑΣΙΟΣ, ΑΔΡΑΣΤΟΣ } ἐπὶ Ἀδριανοῦ.

ΕΡΜΙΝΟΣ περὶ τὸ 150—180 μ. Χ.

ΑΡΙΣΤΟΚΛΗΣ ὁ Μεσσήνιος, ΣΩΣΙΓΕΝΗΣ ὁ μαθηματικὸς } περὶ τὸ 180.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ὁ Ἀφροδισιεὺς περὶ τὸ 200 μ. Χ.

ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΙ Μ. Χ.

ΑΜΜΩΝΙΟΣ ὁ Αἰγύπτιος περὶ τὸ 60—70 ἐδίδασκεν ἐν Ἀθήναις.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ ὁ Χαιρωνεὺς μεταξὺ 48 καὶ 125 κατὰ προσέγγισιν.

ΓΑΪΟΣ διδάσκ. τοῦ Γαληνοῦ περὶ τὸ 145 μ. Χ., ΚΑΛΒΙΣΙΟΣ ΤΑΥΡΟΣ μαθητὴς Πλουτάρχου., ΘΕΩΝ ὁ Σμυρναῖος. } ἐδίδασκον ἐπὶ Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς.

ΑΛΒΙΝΟΣ μαθητὴς τοῦ Γαΐου καὶ περὶ τὸ 152 μ. Χ. διδάσκαλος τοῦ Γαληνοῦ.

ΝΙΓΡΙΝΟΣ, ΜΑΞΙΜΟΣ ὁ Τύριος, ΑΠΟΥΛΗΪΟΣ ὁ ἐκ Μαδούρου } σύγχρονοι τοῦ Ἀλβίνου

ΑΤΤΙΚΟΣ, ΝΟΥΜΗΝΙΟΣ, ΚΡΟΝΙΟΣ, ΚΕΛΣΟΣ, ΣΕΒΗΡΟΣ, ΑΡΠΟΚΡΑΤΙΩΝ } ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου.

ΔΙΩΝ ὁ Χρυσόστομος ἐπὶ Δομιτιανοῦ καὶ Τραϊανοῦ.

ΛΟΥΚΙΑΝΟΣ ὁ Σαμοσατεὺς ἤκμασε τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γαληνος Κλαύδιος 131—201 μ. Χ., ἤκουσε τοῦ Γαΐου περὶ τὸ 145 μ. Χ. καὶ τοῦ Ἀλβίνου περὶ τὸ 152.

β' ΝΕΩΤΕΡΟΙ ΣΚΕΠΤΙΚΟΙ

Πτολεμαιος ὁ Κυρηναῖος ἴσως περὶ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰῶνος μ. Χ.

Σαρπηδων μαθητὴς Πτολεμαίου τοῦ Κυρηναίου.

Ηρακλειδης μαθητὴς τοῦ Σαρπηδόνος.

Αινησιδημος ὁ Κνώσσιος μαθητὴς τοῦ Ἡρακλείδου· ἰδὲ σελ. 253.

Ζευξιππος διάδοχος τοῦ Αἰνησιδήμου.

Ζευξις ὁ Γωνιόπους διάδοχος τοῦ Ζευξίππου.

Αντιοχος ὁ Λαοδικεὺς ἀπὸ Λύκου, διάδοχος τοῦ Γωνιόποδος.

Μηνοδοτος ὁ Νικομηδεὺς
Θεοδας ὁ Λαοδικεὺς } διάδοχοι τοῦ Ἀντιόχου.

Ηροδοτος Ἀριέως Ταρσεὺς διάδοχος τοῦ Μηνοδότου.

Σεξτος ὁ Ἐμπειρικὸς διάδοχος τοῦ Ἡροδότου, περίπου τῷ 180—210.

Σατουρνινος διάδοχος Σέξτου τοῦ Ἐμπειρικοῦ καὶ τελευταῖος τοῦ Αἰνησιδήμου διάδοχος· ἤκμασε τῷ πρώτῳ τρίτῳ τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ.

Φαβωρινος ὁ ἐξ Ἀρελάτης περὶ τὸ 80—150.

Α' ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

Α. Καθαρῶς ἑλληνικαὶ σχολαί

α' 1. Νέοι Πυθαγόρειοι.

Νιγιδιος Π. Φιγουλος ἀπέθ. τῷ 45 π. Χ.

Π. Βατινιος σύγχρονος τοῦ Κικέρωνος.

Μοδερατος Γαδηρεὺς πιθανῶς ἐπὶ Νέρωνος ἢ τῶν Φλαβίων.

Απολλωνιος ὁ Τυανεὺς περὶ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος.

Αρειος Διδυμος· ἰδὲ ἀνωτέρω.

Ευδωρος ὁ Ἀλεξανδρεύς· ἰδὲ κατωτέρω.

Ιοβας (Ἰοβάτης, Juba) Β'. Λιβύων βασιλεὺς ἐπὶ Αὐγούστου.

Νικομαχος ὁ Γερασηνὸς ἐπὶ Ἀδριανοῦ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Νουμήνιος ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων.
Φιλόστρατος τῷ πρώτῳ τρίτῳ τοῦ 3ου αἰῶνος μ. Χ.

β'. II. Πυθαγορίζοντες πλατωνικοί.

Εὔδωρος ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐπὶ Αὐγούστου, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1ου π. Χ. αἰῶνος.

Πλούταρχος
Μάξιμος
Ἀπουλήϊος
Θέων ὁ Σμυρναῖος
Ἄλβινος
Ἀττικος
Κέλσος
} ἰδὲ ἀνωτέρω.

Νουμήνιος (πλησιέστερος τῶν ἄλλων τοῖς Πυθαγορείοις) περὶ τὸ 160 μ. Χ.

Κρόνιος
Ἀρποκρατίων
} ἰδὲ ἀνωτέρω.

γ'. Β. Ἰουδαΐζουσα ἑλληνικὴ φιλοσοφία.

Ἀριστόβουλος περὶ τὸ 150 π. Χ.
Φίλων ὁ Ἀλεξανδρεὺς 30 π. Χ.—50 μ. Χ.

ΝΕΑ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Ἀμμώνιος ὁ Σακκᾶς ἀπέθ. περὶ τὸ 242 μ. Χ.

Ὠριγένης
Λογγῖνος Κάσσιος ἐφονεύθη τῷ 273 μ. Χ.
Πλωτῖνος ἐγεν. 204/5 μ. Χ., ἄφιξις αὐτοῦ εἰς Ῥώμην 244/5, ἀπέθ. τῷ 270.
} μαθηταὶ τοῦ Ἀμμωνίου

Πορφύριος ὁ Τύριος ἐγεν. τῷ 232/3, ἀπέθ. ἐν Ῥώμῃ τῷ 301.
Ἰαμβλιχος ἀπέθ. περὶ τὸ 330 μ. Χ.

Θεόδωρος ὁ Ἀσινᾶτος
Αἰδέσιος
Σωπάτρος
Δεξίππος
} μαθηταὶ Ἰαμβλίχου

Εὐσέβιος μαθητὴς Αἰδεσίου.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Μαξιμος ἐφονεύθη τῷ 370 μ. Χ.
Χρυσανθιος μαθητὴς τοῦ Αἰδεσίου, ἐπὶ Ἰουλιανοῦ καὶ ἐφεξῆς.
Πρισκος μαθητὴς τοῦ Αἰδεσίου· ἀπέθανε πλέον τῶν 90 ἐτῶν περὶ τὸ 396/8 μ. Χ.
Σαλλουστιος ἐπὶ Ἰουλιανοῦ.
Ευναπιος ἐγεν. τῷ 346/7, ἀπέθ. μετὰ τὸ 414.
Λιβανιος ἐγεν. τῷ 314, ἀπέθ. μετὰ τὸ 392.
Υπατια ἐφονεύθη τῷ 415 μ. Χ.
Συνεσιος 365—415 μ. Χ.

ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

Θεμιστιος περὶ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος.
Πλουταρχος ὁ Νεστορίου ἀπέθ. ὑπέργηρως τῷ 431/2.
Ιεροκλης μαθητὴς τοῦ Πλουτάρχου ἤκμασε περὶ τὸ 415—450.
Ολυμπιοδωρος ὁ ἀριστοτελικὸς σύγχρονος τοῦ Ἱεροκλέους.
Θεοσεβιος μαθητὴς τοῦ Ἱεροκλέους.
Συριανος διάδοχος κατὰ τὸ 431/2 τοῦ Πλουτάρχου.
Προκλος ὁ Λύκιος ἐγεν. τῷ 410, ἄφιξις αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας τῷ 430, ἀπέθ. ἐν Ἀθήναις τῷ 485.
Αμμωνιος ὁ Ἑρμείου μαθητὴς τοῦ Πρόκλου, σχολάρχης τῆς ἀλεξανδρεωτικῆς σχολῆς.
Ασκληπιοδοτος σύγχρονος τοῦ Ἰσιδώρου.
Μαρινος διάδοχος τοῦ Πρόκλου.
Ισιδωρος διάδοχος τοῦ Μαρίνου.
Ηγιας διάδοχος τοῦ Ἰσιδώρου.
Δαμασκιος περὶ τὸ 520—530 προϊστάμενος τῆς σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν.
Σιμπλικιος μαθητὴς Ἀμμωνίου καὶ Δαμασκίου, εἷς τῶν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ εἰς Περσίαν ἀποδημησάντων μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς σχολῆς τῷ 529.
Ασκληπιος ἐπιζήσας τῷ Σιμπλικίῳ.
Ολυμπιοδωρος ὁ νεώτερος ἤκμασε περὶ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 6ου αἰῶνος.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΝΕΟΙ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΙ

ΤΟΥ ΔΥΤΙΚΟΥ ΡΩΜΑΪΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Marius Victorinus περὶ τὸ 350.

Vegetius (Vectius, Vettius) Praetextatus ἀπέθ. πιθανῶς τῷ 387 μ. Χ.

Albinus ἤκμασε κατὰ τὸν 4ον ἢ 5ον αἰῶνα.

Marcianus Capella περὶ τὸ 350—400.

Αυγουστινος 353—430.

Μακροβιος περὶ τὸ 400.
Chalcidius κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα } Πλατωνικοὶ

Anicius Manlius Severinus Boethius ἐγεν. περὶ τὸ 480, ἐφονεύθη τῷ 525.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Γ'. ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ[1]

ἀγαθολογία 209 μ.

ἀγαθὸν 92,6.—κατὰ Πλάτωνα 123, 14 κ.—τὸ εὐάρεστον 105,2.—ἡ ἀρετὴ 206,9.—ἀνυπόθετον 223 μ. τὸ ὕψιστον ἀγαθὸν καθ' Ἱερώνυμον τὸ ἀοχλήτως ζῆν, ἡ ἀοχλησία 191,7. 132 μ.—ἄλυπος καὶ ἐνάρετος βίος κατὰ Διόδωρον 191,9.

ἀγαμία 261,10 κ. 267,13 κ. 287,14.

ἄγγελοι 289 μ. 295 κ.

ἀγορὰ δούλων 108 μ.

ἀγωγὴ 253,5.

ἀδιαπέραστον τῶν σωμάτων 201 μ.

ἀδιαφορία 107,2.

ἀδιάφορα 101,12 κ. 206,12. 209, 5 κ. ἑφ.

ἀήρ, ὡς ἀρχὴ πάντων 37 μ. 38, 21. 39,2 κ. ἑφ. ὡς στοιχεῖον 62,11 κ.—ἐν αὐτῷ ὑπάρχει πολὺς νοῦς καὶ ψυχὴ 69 μ.—ὡς ἡ ἑτέρα τῆς ὕλης μοῖρα 74,9. ὡς τὸ ἀρχικὸν σύγκριμα τῶν πρώτων στοιχείων 75 μ. 128 τ.

ἀθαμβίη 70,9.

ἀθανασία 24,26. 50 μ. 95,9. 130 μ. 189 μ. 190 μ.—κατὰ Παναίτιον 234,3.—κατ' Ἀλέξανδρον 249,4 κ.—κατὰ Πλούτ. 263 μ.—κατὰ Σοφίαν Σολομῶντος 269,5.—κατὰ Πλωτῖνον 283,12.

ἄθεος 78,10.

ἀθεότης 262 μ.

Ἀθηνᾶ τριπλῆ 295 κ.

ἀϊδιότης τοῦ κόσμου 144,8 κ. 188, 2. 260 μ. 264 μ.

αἰδὼς 82,10.

αἰθήρ, ἡ ἑτέρα τῆς ὕλης μοῖρα 74, 9.—ὡς πέμπτον σῶμα 139 μ. 141, 12 κ. 142 μ.—204,6. 238,9.

αἷμα, ἕδρα τῆς νοήσεως 65,1.

αἵρεσις στωϊκὴ 197,10 κ. 210,8 κ.—νέα πλατωνικὴ 246 μ.

αἴσθησις, πηγὴ πλάνης 53 τ. 56 τ. 60 τ.—τῷ ὁμοίῳ γίνεται 64,14 κ.—ὡς ἀλλοίωσις κτλ. 69 μ.—τῷ ἐναντίῳ γίνεται 75,1.—κίνησις 104 τ.—κατὰ Πλάτωνα 116,12.—ἐπιστημονικὴ 141,7.—κατ' Ἀριστοτ. 154 τ. 173,6.—«τῶν ἰδίων» 173,11.—κατὰ Χρύσιππον 199,9.—κατ' Ἐπίκουρον 217,6. 217 μ. 218,1.—κατὰ Πύρρωνα 226,11.

αἰτία 122,15 κ.—τέσσαρα εἴδη αἰτιῶν 161,6.—τελικαί, ὑλικαὶ 166 μ.—255,7 κ.

ἀκαταληψία 226 μ.

ἀκρασία 179 τ.

ἄλγος 104 τ.—κατ' Ἐπίκουρον 217 μ. 222 μ.

[1] Συντομίαι κ=κάτω ἢ κάτωθεν, μ—ἐν μέσῳ, τ=ἐν τέλει.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἀλήθεια ὑποκειμενική, οὐχὶ ἀντικειμενική 79,13.81,5 κ. 89,9. 236 μ. —ἀντικειμενική 79 μ.
ἀλληλοπάθεια 67,6 κ.
ἀλλοίωσις 32,4.—κατὰ ποιὸν 67 μ.
ἀναγκαῖον 3,1. Α'.
ἀνάγκη κατ' Ἀριστοτέλ. 161 μ.
ἀναγραφαὶ ἀλεξανδρειωτικαὶ 111 τ. —146,12 κ. —τῶν σκεπτικῶν διαδόχων 253,8 κ.
ἀναθυμίασις 58, 10 κ. ἐξ ἀναθυμ. ὁ Ἥλιος 59,4 κ.
ἀνακολουθία Στωϊκῶν 201,9.
ἀνακύκλησις κόσμου 36 τ. 39 τ. 173, 60, 2. 281,4.
ἀνάμνησις 130,11.—κατ' Ἀριστ. 4 κ.—198,8.
ἀναπνοὴ διὰ τοῦ δέρματος ἐν μέρει γινομένη κατ' Ἐμπεδοκλέα 64 μ. —διὰ τῆς ἀναπνοῆς λαμβάνομεν νοῦν καὶ ψυχὴν 69 μ.
ἄναρμοι ὄγκοι 143 μ. 232 μ.
ἀνδρεία 133 μ. 140, 5. 207 μ. 223 μ.
ἀνδρεῖος 92,12.
ἀνθρωπολογία Πλάτωνος § 46.— νέων Πυθαγ. 260 μ.—Φίλωνος 272 κ. — Πλωτίνου 282 μ. — Πορφυρίου 286 μ.
ἀνθρωπόμορφον 51,11. 65,21.
ἄνθρωπος—μέτρον πάντων χρημάτων 79,9.—κατὰ Πλάτ. 129,8 κ. —κατ' Ἀριστοτ. § 60.—180,5 κ. ἐφ. —κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς § 70. 205, 11 κ.
ἀνιηθέντι 70,6.
ἀνταπόδοσις 24,21 κ. ἐφ. 48,7 κ. 130 τ.—παρ' Ἀριστ. 186 μ.—κατὰ Πλωτῖνον 281 κ.
ἀντιθέσεις Πυθαγορείων 45,12. 50,9 — ἀντιθεσις κατ' Ἐμπεδοκλέα 65 μ.—155 μ.—ἀντιφατικὴ 157,4 κ. —158,2— βαρύτητος καὶ κουφότητος 167,10 κ.—κατὰ ποιὸν 167,8 κ. —θεοῦ καὶ κόσμου, νοῦ καὶ ὕλης 257 μ. 267 τ.—νοητικῆς καὶ αἰσθητικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου 272 κ. —ἀπείρου καὶ πεπερασμένου 274 τ. κ. ἐφ.
ἀντίληψις 79 μ.—κατ' Ἀριστιππον 104,10 κ. — κατὰ Πλωτῖνον 284 μ.
ἀντιπαρεξετάζειν 91,5.
ἀντίφασις 57,1.91,9.99,11.155 μ. 156 μ. κατ' Ἀριστοτ. 159,7 κ. — Στωϊκῶν 199,12. —κατ' Ἀντίοχον 236 μ.
Ἀντίχθων 47,13.
ἀνυποθέτως (=ἀπολύτως) 102,12.
ἀνύψωσις εἰς τὸν νοητὸν κόσμον § 98.
ἀξία—ἀπαξία 209.
ἀξιώματα 200,5.
ἀπάθεια 226 μ.
ἄπειρον κατ' Ἀριστ. 164,6.
ἄπειροι ἀριθμοὶ 45,3.
ἁπλωσις 284 κ.
ἀπόδειξις 147 μ. 154,5 κ. 155,6 κ. 228,7 κ.
ἀποκάλυψις 257 μ. 263 κ. 269 κ. 290 μ.—τῆς θεότητος 268,2.
ἀπόλλυσθαι εἶνε διακρίνεσθαι 72 τ.
ἀποπάλλονται τὰ ἄτομα 249,11.
ἀποπαλμὸς 68,11.
ἀποπροηγμένα 209,9.
ἀπορίαι 156 τ.
ἀπορροὴ 62,6 κ. 64 μ. 67 τ. 69 μ. 71 μ.—τῶν ἡγεμονικῶν 246 τ.
ἀπόρροιαι τῆς θεότητος 271,8.
ἀποσκίασμα 278,11.
ἀπόφανσις 200,5. 155,5.
ἀποχὴ 84, 7κ.—κρεοφαγίας 142 μ. 188 μ. 261,11 κ. 267 μ. 287,9. — ἐμψύχων 287.
ἀραιὸν 74,8.
ἀραίωσις καὶ μάνωσις, ἄνεσις καὶ χαλαρὸν 37 τ. 39 μ. 56 τ. 75,21.
ἀρετὴ ὡς ἁρμονία 49,15. — ὡς γνῶσις 70 μ. 92,11. 98,9 κ.—διδάσκαλος 77,8. — κατὰ τοὺς Σοφιστὰς 82,2.— κατ' Ἀντισθένην 100 κ. ἐφ. —ἡ συνήθης 116,11 κ. κατὰ Πλάτ. 132 κ. ἐφ.—σκοπὸς τοῦ πολιτικοῦ βίου 134,6.—κατ' Ἀριστοτέλην 177, 6—φυσικαί, κύριαι 178 μ.— ἕδρα αὐτῆς 178 μ. —μεσότης τις 178 τ. 180 τ.—182 μ.—ἄσκησις ἡ φιλοσοφία κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 195 μ. 206, 8 κ ἐφ —ποιότης τῆς ψυχῆς κατὰ λόγον 207,5— θεμελιώδεις 207 μ. κ. ἐφ.—τοῦ σοφοῦ 208 μ.—κατ' Ἐπίκουρον 223,10 — κατ' Ἀντίοχον 236, 6 κ. — κατὰ Μουσώνιον 244 μ. — κατὰ Φίλωνα 273 κ.—κατὰ Πλωτῖνον

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

283,9.—ἐνιαῖαι, ἱερατικαὶ 290,1.
ἀριθμητικὴ —ἱστορία αὐτῆς 9,7.
ἀριθμὸς 44 μ.—οὐσία τῶν ὄντων 44,10 κ. ἄρτιοι καὶ περιττοὶ ἀριθμοὶ 44,4 κ.—ὑπερούσιος 295,10. ἰδὲ καὶ ἄπειρος ἀριθμός.
ἀριστοκρατία 182 μ. κ. ἐφ. 183 μ. 184 μ.
ἀριστοκρατικὴ πολιτεία 135,11.
ἀριστοτελισμὸς 292 μ.
ἁρμονία ὡς ἀρχὴ 45 μ.—μουσικὴ 45,8 κ 46,14 κ.—σφαιρῶν 47 μ.—κόσμου παλίντονος (ἂλ παλίντροπος) 59,8.—κεκρυμμένη 59,12. κατ' Ἐμπεδοκλέα 65 μ.—κανόνες 84,8.
ἁρμονίη 70,9.
ἀρρωστήματα τὰ πάθη 207,1.
ἀριθμοὶ ἄρτιοι 45,1.
ἀρχέκαλον 279 μ
ἀρχέτυπα 289,6. 293 μ.
ἀρχὴ Σωκράτους 88,8. — δρῶσα 190,8. ἀρχαὶ Ἐπικούρου 216 κ. ἐφ. — ἡ κατὰ τὸ εἶδος 259,10 κ.
ἀρχικὸν 276 κ. 294 κ.
ἄστρα κατ' Ἀναξαγόραν 74 μ. — 129 μ.—ὡς ὁρατοὶ θεοὶ 137μ.—κατ' Ἀριστ. 167μ. ὡς θεῖα ὄντα 169 μ. —κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 204 μ. - κατὰ Πλωτῖνον 282.
ἀστρονομία —ἱστορία αὐτῆς 9,8. —Ἀναξιμάνδρου 36,9 κ. ἐφ.— Ἀναξιμένους 38.—Ἀναξαγόρου 74 μ. —Πλάτωνος 129. — κατὰ Φίλιππον 142 τ. κ. ἐφ. —Ἀριστοτέλους 168 κ. ἐφ. ἀταραξία 226 μ. 254,7.
ἀτμὶς 74,10.
ἄτομον 33,4. 49 τ. 67.68, 5.—ἄτομα εἴδη 161,6 κ.—εἶδος 218,4 κ. — ὡς στοιχεῖον 219,1. — ψυχικὰ 220,11. - εἴδη 222,11. ἄτομον ὑλικὸν 217,5.
ἀτομικότης 29,65.
ἀτοπία 87,10 κ.
αὐτὸ ἕκαστον, αὐτὸ τὸ καλόν, αὐτὸ τὸ ἀγαθόν, αὐτὸ ἀγαθόν, αὐτὸ καλόν, αὐτοαγαθόν, αὐτοέκαστον, αὐτοεπιστήμη, αὐτὸς δεσπότης, αὐτοάνθρωπος, αὐτὸ ἓν καὶ ὄν 121[1].
αὐτοζῷον 127,6 κ. 129,9 κ. 279 μ.
αὐτοθεωρία 284 μ.
αὐτοσυνειδὸς 175 μ. 131 μ. 246, 8.277,10.
αὐτοσυντήρησις 206,5.
ἀφασία 226 μ.
ἀφορμαὶ πρὸς τὰ νοητὰ 28[e],13.
ἄφρων 208,9.102,12.
Ἀχιλλεὺς—συλλογισμὸς 55,6 κ.
βάρος 67,12 κ. 190[1].
βασιλεία 182 μ. κ. ἐφ.
βέλος—συλλογισμὸς 55 τ.
βιομηχανία 93,5 κ. 140 μ 183,8 κ.
βίου ξυμμετρίη 70,11.—ἐπιστημ., ἠθικός, πολιτικὸς 84 τ.—ἀναμόρφωσις δι' ἀληθοῦς γνώσεως 89 μ. — βίος ἠθικὸς μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον 192,5. - ἀσκητικὸς 257,9 κ. 261,12κ. 264,9. 267.7. 284,1.
βοτανικὴ 188,6.
βουλευτήριον Πυθαγορείων 43,14κ.
βούλησις 131μ. 178 μ. κ.ἐφ.—κατ' Ἀριστ. 176,7. ἐλευθερία βουλήσεως 176,7. ἡ ἀνθρωπίνη κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 203,11.—κατ' Ἐπίκουρον 220, 7 κ.—κατὰ Πλωτῖνον 277,3.
γάμος κατὰ Θεόφραστον 188 μ.—κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 212,1.
γένεσις 32,3.—τῶν στοιχείων κατ' Ἀναξίμανδρον 36,6.—ἐμψύχων ὄντων κατ' Ἀναξίμ.36,21. κατὰ Διογένη 39,12 κ. κατ' Ἐμπεδοκλέα 64,3. κατ' Ἀναξαγόραν 74, 6 κ. κατ' Ἐπίκουρον 218 τ —τοῦ κόσμου κατὰ τοὺς Πυθαγορείους 47,2 —ἀνθρώπου κατὰ Παρμενίδην 54 μ. — ἀδιανόητος 62, 12. 72 μ. 98 μ.—ἕνωσις κτλ. 62 μ.—ἀδύνατος 66 τ.— σύνοδος κτλ. 67,8 κ.— ὀργανικῶν ὄντων 68 τ.— σύμμιξις στοιχείων 72 μ. — σωμάτων 125 μ. — σκοπὸς 165 τ. — κατ' Ἀριστ. 166 τ.—τῆς νέας πλατ. φιλοσ. § 95.
γέννησις ἐξ ὁμοιογενῶν 172,1.—αὐτόματος 172,2.—τῶν ὄντων κατὰ Πλωτῖνον 277 κ. 278,1.
γένος 157 μ.—κοινὸν 200,1.
γεωμετρία — ἱστορία αὐτῆς 9,8. 20,20.
γεωργία 140 μ.
γῆ σχῆμα αὐτῆς 38. σύστασις αὐτῆς κατα Διογένη 39,12 κ.— κατὰ τοὺς Πυθαγορείους 47,6 κ. ἐφ. 50,4.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ Ξενοφάνη 52,12.—ὡς στοιχεῖον 54,9.62,11 κ.63 τ. — στρογγύλη 68 μ. πλατεῖα 74 μ.—128 τ. — κατὰ Πλάτ. 129,10. — ἡμερησία αὐτῆς στροφὴ 143 μ. κατ' Ἀριστ. 168,5.— κατ' Ἀρίσταρχον 214 τ.

γίγνεσθαι 32,9 κ.— τὸ γίγνεσθαι συμμίσγεσθαι 72 τ.—Πλάτωνα κατὰ 121 μ.

γινώσκειν ἑαυτὸν 89,5 κ.

γνώμη 59,15.—σκοτίη — γνησίη 69,7 κ.

γνωρίσματα οὐσιώδη 91.8

γνῶσις—ἀδύνατος33,9.77μ.— κατ' αἴσθησιν—κατὰ λόγον65,4. 69,3 κ. —ὡς διάκρισις τοῦ νοῦ 73,14.—75 2. 76,6. —ὑποκείμενον 85 μ.—γν. κατὰ λόγον 85 μ. 91 μ.—89 μ.—τὸ δυνατὸν καὶ ἀναγκαῖον τῆς γν. 90,1. 93,12κ.—κατὰ τὸν Ἀρίσιππον 104μ. —κατὰ Πλάτωνα 114 μ. 116,11 κ. ἑφ.—ἀληθὴς 119 μ.—ἔμμεσος καὶ ἄμεσος 156,6.—ὑποκείμενον αὐτῆς 160,4 — καθ' Ἡριλλον 195,5 κ.— κατὰ Ζήνωνα 196,6.197 κ.— κατὰ τοὺς Στωϊκούς 199,10.—κατ' Ἀρκεσίλαον 227,6.—κατὰ Καρνεάδην 228 μ. 229 μ.—κατὰ Φίλωνα 235 κ.— πηγαὶ κατὰ Γαληνὸν 252 μ.—κατὰ Σέξτον 255,8κ.—κατὰ Πρόκλον 296μ.

γνωστικὴ δύναμις 91,13 κ.

γοήτων φωρὰ 248,9.

γραφαὶ ἱεραὶ 268.269 μ. 270,1.

γυμνάσιον Ἀκαδήμου 108 μ.— Κυνόσαργες 200 μ.

γυμναστικὴ ὄργανον παιδεύσεως 236,3.

δαίμονες 48 μ. 142 μ.143. 289 μ. 293 κ. ὁ ἔνδον δαίμων 246 μ.—παρὰ τοῖς νέοις Πυθ.260κ.—263,4.—ὡς μεσῖται 264 μ.—κατὰ Πλωτῖνον 282.

δαιμονολογία Πλουτάρχου 264,8 — Πορφυρίου 287 κ.

δείκελα 69 μ.

δεινὸς πράττειν καὶ λέγειν 77,10.

δεῖπνα 145 μ.

δεκαδικὸν σύστημα 46,11.

δεκὰς 46,13. 141 μ.

de consolatione philosophiae 298τ.

δημοκρατία 182 μ. κ. ἑφ.

διαγωγὴ 185,11 κ.

διαθέσεις 208,1.

διαίρεσις 157,8κ. τοῦ συστήματος τοῦ Ἀριστοτ. 153 τ. — εἰς βίους 135,9κ. —τῆς φιλοσοφίας 141 κ. ἑφ. 196,8.

διάκρισις τῶν στοιχείων 74, 11. 75,21.

διαλεκτικὴ 27,13. Εὑρετὴς αὐτῆς ὁ Ζήνων 55,4. 56,11. 80,1. — μέθοδος 90,6 κ. 98 τ. 118,2.—ἔργον 118,3. —ὄργανον τῆς φιλοσοφ. 119,10 κ. ἑφ. —ὄργανον παιδεύσεως 136,7.—τέχνη 147 μ.—κατ' Ἀρίστωνα 196,1.— παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς 197 μ.—κατ' Ἐπίκουρον 216 μ. — κατὰ Πλωτῖνον 284 μ.

διαλεκτικῶς ποιεῖσθαι τοὺς λόγους 118 μ.

διανόησις 89,8. - δυϊστικὴ 266 μ.

διάλογος 150. μ.

διάνοια 91,6. 163 μ. — πρακτικὴ 176μ.—ἡ ἐπιστήμη κατ' Ἀριστ. 179, 3 —κατὰ Πλωτῖνον 284 μ.

διὰ πασῶν (Octave) 45,7κ. 46,13κ.

διὰ πέντε (Quinte) 46,13 κ.

διάταγμα Ἰουστινιανοῦ 298,3.

διάσκεψις 85,8.

διὰ τεσσάρων (Quarte) 46,12 κ.

διαφορὰ εἰδοποιὸς 157 μ.

διαφοραὶ πολιτῶν 182 μ.

διδασκαλία Σωκράτους § 33. — 102,33.

διδάσκαλος ἀρετῆς καὶ παιδεύσεως 78,3.78 τ.—ῥητορικῆς 83,13 κ.

διερὸν 74,8.

δίκαιον κατὰ τοὺς Σοφιστὰς 81,2 κ. 82,9. κ. ἑφ. — τὸ καθ' αὐτὸ δίκαιον 89,13.—κατὰ τὸν Σωκράτην 92 μ.— τὸ πολιτικὸν 179 μ.— φυσικόν, νομικὸν 179 μ.

δίκαιος 92, 14.

δικαιοσύνη 49,12.82 τ.207 μ.211, 7 κ. 223 μ. 134,3.179,5. —διανεμητική, διορθωτικὴ 179,11.

δίκη 82,10.

δίνησις 63,12 κ.68,12.73,5 κ. 74,5. 74 μ. 219,12.

δι' ὀκτὼ 46,14 κ.

δι' ὀξειᾶν 46,13 κ.

διορισμὸς 91,5.

διχοτομία 118 μ.

δόγματα-ὀρφικὰ καὶ πυθαγόρεια63,7.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

δόγματα—περὶ τῆς ῥοῆς 79 μ.—ἡρακλείτεια, πρωταγόρεια 80,14.—ἀρχαῖα 85,9 κ.
δογματισμὸς 26,9 κ.85,142.55,5.
δοκιμάζειν ἑαυτὸν 89,6 κ.
δοκιμασία 90,12.
δόξαι—θεολογικαὶ 13,14.—κοσμολογικαὶ 23,7 κ.—πᾶσαι αἱ δ. ψεύδονται 80,8.—κατὰ Πλάτωνα 146 μ.—ὀρθὴ 133,14.—ἀληθὴς κατ' Ἐπίκουρον 218, 9.220,8 κ. κατ' Ἀριστ. 176,4.
δουλεία 134,12.181 μ. 267 μ.
δοῦλοι 140 μ.
δρᾶν καὶ πάσχειν 165,13 κ.
δυὰς ἀόριστος 139,9.—κατὰ Ξενοκράτην 142,1.—κατὰ τοὺς νέους Πυθαγορείους 259,9.—κατὰ Νουμήνιον 265,1.
δυίζειν 275,5.
δυϊσμὸς 30 μ. 196 μ. 200 μ.—ἠθικὸς 246,11 κ.—πλατωνικὸς 247,2.—πλατ. καὶ ἀριστοτελικὸς 259 μ.
δυϊστικὴ ἀποτομία 86,3.
δύναμις ταὐτὸν τῇ ἐνεργείᾳ 98 μ.—κατ' Ἀριστοτ. 160,10 κ. δυνάμεις τῆς ψυχῆς 231 κ. 240 κ.—ὡς μεσάζοντα ὄντα 279,9.—νεραὶ 279 μ.
δύο, ἀριθμὸς τῆς γραμμῆς 46,8 κ.
δωδεκάεδρον 46,2 κ.
ἑβδομὰς 289,6.295 μ.
ἐγκεκαλυμμένος 99,2.
ἔγκλισις τροχιᾶς Ἡλίου 169 μ.
ἐγκράτεια 179 τ. 207 μ. 123 μ.
ἐγκύκλια φιλοσοφήματα 150,8.
ἐδιζησάμην ἐμεωυτὸν 57 μ.
ἕδρα—τοῦ λογικοῦ κατ' Ἐπίκουρον 220,9.—ἐκλεκτικῆς 235 μ.—φιλοσοφικῶν σχολῶν 241 μ.—ἀριστοτελικῶν μελετῶν 250,4.
εἴδη ἢ ἰδέαι (ἰδὲ τὴν λέξιν)—εἶδος 27,23.157 μ. καὶ 157[1]—εἶδος, μορφὴ κατ' Ἀριστ. 160 μ. 161,1.162,16.—εἴδη ἀσώματα 98 μ.
εἴδωλα 69 μ. 71,12.120 μ.
εἰκοσάεδρον 46,3 κ. 128 τ.
εἱμαρμένη 288,7 κ. 289 κ. 290,6. 290 κ.
εἶναι κατὰ τοὺς Ἀτομικοὺς 32,9 κ.—κατὰ Παρμενίδην 32,12. 53,11 κ.—κατὰ Πλάτ. 121 μ.—ἀριστοτέλειος κατηγορία· ἀναγκαίως εἶναι, ἁπλῶς δυνατὸν εἶναι 155 μ.
εἰρωνεία 90 μ.
ἔκθεσις πυθαγ. δογμάτων 258,8
εἷς ἐμοὶ μύριοι 57 μ.
ἔκλειψις τοῦ Ἡλίου 33,8. 34,2.
ἐκλεκτικὴ 29,10.237 μ.—239,5. § 79.
ἐκπύρωσις 60,4.68,12 κ. 202,5 κ. 233,5.233 μ. 234 μ.
ἔκστασις 273,2 κ. 284 κ.
ἐκστρατεία Ἀλεξάνδρου 145,3.
ἔλεγχος Καρνεάδου 9,13. 229.230 κ.233,3.—Ξενοφάνους 51,8.—σοφιστικοὶ Ἀριστοτέλους 81,12.—τῆς θεωρίας τῶν ἰδεῶν 159.—Αἰνησιδήμου 254 μ.—Σέξτου 255,3 κ.
ἐλευθερία τῆς βουλήσεως 131 μ. 220,5 κ. 248,10.263 μ.284 κ. 283,6.
ἐμπειρία 91,2.198,8—256,10.
ἔμπνευσις θεία 269,12 κ.
ἐμπορία 140 μ.
ἑνάδες 121 μ. αὐτοτελεῖς 295,9.
ἐναντία 157,4 κ.
ἐναντιότης 155 μ.
ἐνάργεια 198,7 κ. 235 κ.
ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι 228 κ.
ἐνδεχόμενον εἶναι καὶ μὴ εἶναι 160,7
ἔνδοξα 156,4 κ.
ἐννεάδες 276,4.
ἐνέργεια κατ' Ἀριστ. 160 μ.—τοῦ κινοῦ ἤτοι τοῦ ἑκνοῦ καὶ ψυχῆς συγκειμένου 175[3]—στοιχείων 62,8 κ ταὐτὸν τῇ δυνάμει 98 μ.
εὐθυμηθέντι 70,5.
ἐνιαυτὸς ὁ μέγας 48 μ.
ἐνίζειν—ἐνισμὸς 200 τ. ἐνίζουσα ὑλικὴ θεωρία 38,6 κ.—στωϊκὸς ἐνισμὸς 259 μ. 275,6.
ἐννέα τάξεις ζῴων 172,12 κ.
ἔννοια 91,7.154 τ. σχηματισμὸς ἐν. 118,10.ἔννοιαι 155,6. 157,11.198,10. κοιναὶ ἔννοιαι αὐτ. καὶ 199,7.—κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 199,13 κ.—κατ' Ἐπίκουρον 218,3.—κατ' Ἀλέξανδρον 249, 13 κ.
ἐνόρασις 257,9 κ.
ἐνότης 122,2.—κατ' Ἐμπεδοκλέα 65 μ.
ἓν παρὰ τὰ πολλὰ 159 μ.—ἓν κατὰ πολλῶν 159 μ.
ἕνστασις 91,5.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἐντελέχεια κατ' Ἀριστ. 160 μ.— τοῦ δυνάμει ὄντος 162.170 μ.
ἐξαγωγή 211,9.
ἐξέτασις 90,13.
ἐξήγησις τελεολογική 71,3.— ἀλληγορική 73 μ. 264,6. 267,5 κ. 269,11. 269,3 κ.
ἐξηγητής 219 μ. 250,8.
ἕξις 178,9 κ. 204,10 κ. 208,2.
ἐξ ὑποθέσεως ἀναγκαῖον 166,12 κ.
ἐπαγωγή 96,5 κ. 154,5 κ. 156,13 κ.
ἐπαγωγικὴ μέθοδος 90,5 κ.
ἐπιείκεια 179 μ.
ἐπιθυμητικόν, τὸ θνητὸν τῆς ψυχῆς 131,9. 234 κ.
ἐπιθυμία κατ' Ἀριστ. 174,13.
ἐπίκουροι 135 μ.
ἐπίνοια 218 μ.
ἐπινομίς 142 τ.
ἐπιστήμη κατὰ Πλάτ. 116 μ.—ἔργον αὐτῆς 123,9. —κατ' Ἀριστ. 154, 9. 179,10 κ. — κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 198 μ.
ἐπιστροφὴ τοῦ παρηγμένου εἰς τὸ παράγον 295,1.
ἐπιφάνεια 125 μ.
ἐποχὴ 226 μ. 227 μ. 229 μ.
ἑπτὰ σοφοί 25 μ.
ἑπτάχορδον 46 μ. -οὐράνιον 47 μ.
ἔρευνα περὶ τὴν γλῶσσαν 84,5.— τῆς φύσεως 86,2.
ἐριδάντης 84,1.
ἔρις κατ' Ἐμπεδοκλέα 65 μ.
ἐριστικὴ 27,3.79,6.80,9.81 μ.99,1.
ἐριστικὸς 80,7 κ.
ἐριστικῶς ποιεῖσθαι τοὺς λόγους 118 μ.
ἑρμηνεία ἀλληγορικὴ 213 κ.
ἔρως ὡς ὁ ἀριθμὸς ὀκτώ 47,3 κ.— 284,4.
ἐρωτικὸς 99,9 κ.
Ἑστία 47,6. 214 τ.
ἑτεροίωσις 39 μ.
εὐαισθησία 87,7 κ.
εὐδαιμονία 70,6 καὶ ἐφ. 89,6. — κατ' Ἀριστιππον 105,9. κατὰ Πλάτωνα 132,1. 133,1.—σκοπὸς τοῦ πολιτικοῦ βίου 134,1 κ. κατὰ Ξενοκράτη 142,12 κ. κατ' Ἀριστοτέλ. 176 τ. κ. ἐφ. —κατὰ Χρύσιππον 206,7.— κατ' Ἐπίκουρον 223,12. — κατὰ Πύρρωνα 226,1. — κατὰ Σέξτον 256. — κατὰ Πλωτῖνον 283,10 κ.
εὐεστὼ 70,9.
εὐθυμία 70,9.
εὐπάθειαι 209 κ.
εὔροια βίου 206,7.
εὐσέβεια κατὰ Πλάτ. 137,6. - κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 213,1 — ἀμοιβὴ 261, 5 κ. 268,3. - ὡς φιλοσοφία 266,3.
εὐσεβὴς 92,13.
εὐτονία 207,10.
εὐτυχία καθ' Ἡράκλειτον 61,4.
Ζεὺς τριπλοῦς 295 κ.
Ζηνώνειοι 193 μ.
ζήτησις 85 τ. 89,4. — διαλεκτικαὶ 89 μ.— γνώσεως 90,5. — διαλογικὴ 90,8.
ζοφερὸν 74,8.
ζωὴ κατ' Ἀριστ. 170,10 καὶ 4 κ.— σωματικὴ μετὰ θάνατον 267,4 κ.
ζωοθυσία 65,11.261,9 κ. 267 μ.
ζῷον λογικὸν 229,8.
ζῷα 171 μ.— ἄναιμα καὶ ἔναιμα 172,9 κ.— ἀσπόνδυλα καὶ σπονδυλωτὰ 172,7 κ.
ἡγεμονικὸν 220,9. 246 κ.
ἡδονὴ 101,6 κ. 104 τ. κ. ἐφ.—κατὰ Πλατ. 117 μ.
ἡδονὴ κατὰ Σπεύσιππον 141,9 κ.— κατ' Εὔδοξον 143 μ. κατ' Ἀριστ. 174, 7.177,9 κ. κατ' Ἐπίκουρον 217 μ. 222 μ.—κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 206 μ.
ἡδονικὴ σχολὴ 104,4.
ἠθικὴ 27,12 28,15 29,9. Στωϊκῶν 30. Πυθαγορ. 42 τ. ἠθικὰ παραγγέλματα Πυθ. 48,8 κ. ἠθικαὶ αὐτῶν ἀρχαὶ 49,3 κ. ἐφ. — Ἀναξαγόρου 75,7. 77 μ.—Σοφιστῶν 84,7. § 29.— Σωκράτους 93, 9.94,2.—Κυνικῶν 100 τ. κ. ἐφ.—Πλάτωνος 114 τ. § 47.— Σπευσίππου 141, 10. Ξενοκράτους 142 μ. — Ἀριστοτέλους 148,10 κ. § 61. ὁρισμὸς αὐτῆς 178,10—Θεοφράστου 188 μ. —Εὐδήμου 189.— παρὰ Ζήνωνι 196,10.—κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 197,10. — Στωϊκῶν § 71. —ἐφηρμοσμένη § 72.—Ἐπικούρου 218 κ. § 76. —Σενέκα 242 κ. ἐφ.—Ἐπικτήτου 245 κ.ἐφ —Μ. Αὐρηλίου 246.—Πλουτάρχου 263 μ. — Φίλωνος 273. Πλωτίνου 284,6 —Πρόκλου 296 μ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ἠθικότης ἀληθὴς κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 195,9 κ.
ἦθος ἀνθρώπῳ δαίμων 61,3.
ἥλιος κατὰ Ξενοφάνη 52 μ.—νέος ἐφ' ἡμέρῃ 59,7 κ.— ὡς κάτοπτρον 63,5 κ.—68,10 κ. — μείζων τῆς Πελοποννήσου 74,10 κ.—κατ' Ἐπίκουρον 219,7 κ.
ἡ πρὸς τὰ ἄνω καὶ κάτω ὁδὸς μία 59,13 κ.
ἡρακλεωτικοὶ πίνακες 193,9 κ. 12,6.
ἥρωες 289 μ. 295 κ.
ἦχος 46,11 κ.
θάνατος Σωκράτους ἠθικῶς καὶ ἱστορικῶς 96 μ.—κατ' Ἀριστ. 173 τ.
θαργηλιῶν 86,11. 107 μ.
θαῦμα 289 μ.
θαυματοποιὸς 61,6 κ. 72,5
θεογονία 23,6 κ. ἐφ.
θεοδικία Πλάτ. 137,10. 203,11 καὶ 7 κ.—στωϊκὴ 272,13 κ. 281,12 κ.
θεολογία Ἐμπεδοκλέους 62,6.—Δημοκρίτου 70 τ. κ. ἐφ —Ἀριστοτέλους 164 τ —186,7.— Χρυσίππου 203 μ.—τριπλῆ 214 μ. 210 κ.—κατὰ Παναίτιον 231, 10.— Κικέρωνος 240,5.—Οὐάρρωνος 240 κ.—Σενέκα 243 κ.—Φίλωνος 273 μ.—Ἰαμβλίχου 288 κ. ἐφ.
θεῖοι ὡς ἠθικαὶ δυνάμεις 21,9 κ. 83,6 κατὰ Σωκράτη 94,7 κ.—ὁρατοὶ τὰ ἄστρα 129 μ. 137 μ.— τῆς μυθολογίας 137μ.—κατὰ Ξενοκράτη 142 μ. —κατ' Ἐπίκουρον 221μ.—κατὰ Πλούτ. 261,1.—δεύτερος, τρίτος 265,5.—κατὰ Πλωτῖνον 285,4.—κατ' Ἰάμβλιχον ὑπερκόσμιοι, οὐράνιοι, ὑπουράνιοι, θεοὶ τῆς φύσεως 289,9.—κατὰ Πρόκλον ἡγεμονικοί, ἀπόλυτοι, ἐγκόσμιοι κτλ. 295 κ.
θεὸς κατὰ Ξενοφάνη 52 2.—ὡς πλάστης καὶ κύριος τοῦ σύμπαντος 94,1 κ. —τῆς Στοᾶς 213 μ.—κατὰ Καρνεάδην 229,1.—238 κ.—κατὰ Μ. Λόρηλιον 246 τ. -κατὰ τοὺς νέους Πυθαγορείους 259. — ὁ ὕψιστος 265,12 κ. —κατὰ Φίλωνα 270.—δεύτερος 271 μ. —ὁ θεὸς 271 μ.
θεοσοφία Ἰαμβλίχου 292 μ.
θεότης ὡς δύναμις τῆς φύσεως 190, 4. ὡς σῶμα 200 τ. — ἡ τοῦ παντὸς αἰτία 201 τ.—ἕδρα αὐτῆς 202,11.—κατ' Ἀριστοκλέα 249,11.—κατὰ τοὺς νέους Πυθαγορείους 259 μ. — κατὰ Πλωτῖνον 277,7 κ. ἐφ.
θεουργία 289 μ. 290,12.
θερμογόνον ὡς νοῦς καὶ ψυχὴ 69,12.
θερμότης κατ' Ἀριστ. 169 μ.
θεσμοὶ 94,8.
θεωρία θεολογικὴ 30 μ.— ἀτιμικὴ 66 μ.— παρὰ Σοφισταῖς 81,3. —ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ 85,2.—τῶν ἰδεῶν 85 τ. — λογική, μεθοδολογικὴ 94,15. περὶ τὴν φύσιν 91,12 κ.— Σωκράτους περὶ φύσεως καὶ θεολογίας —μεγαρικὴ 98.—περὶ ἡδονῆς 106 μ.—περὶ τῶν ἰδεῶν 114 τ. 119 μ.κ. ἐφ. ἀντιρρήσεις Ἀριστοτ. 144,9 κ. 150,14 κ.— τελεολογικὴ 128 μ. — τῆς γνώσεως Πλάτ. 130,11 κ.—νοητικὴ ἐνέργεια 163,13 κ.—τῶν νοητῶν 174,5 κ.—τὸ ἥλιστον καὶ ἄριστον κατ' Ἀριστ. 177 τ.—τοῦ καλοῦ 185.—κατ' Εὔδημον 189,6.— —μουσικῆς 189 μ —δυϊστικὴ 190,3. — μουσικῆς καὶ γραμματικῆς 197, 11 κ.
θεωρία. — περὶ κόσμου Στωϊκῶν 200 μ. — περὶ τοῦ Λόγου 269,8. — περὶ ἀριθμῶν παρὰ Ἰαμβλίχῳ 289 μ. —θεοσοφικαὶ 291 κ.
θρησκεία. —Ἀναξαγόρου 75,9.—κατὰ τοὺς Σοφιστὰς 83,4.— Κυνικῶν 103. —Πλάτωνος § 49. — 139,9 κ.—κατ' Ἀριστοτέλην 186.—τὸ οὐσιῶδες αὐτῆς κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 212 κ. κ. ἐφ.— Ἐπικούρου 221 —νέων Πυθ. 261.— —Πλουτάρχου 263.—θετικὴ 285,2.— Πορφυρίου 87.—Βοηθοῦ 298,6 κ.
θυμοειδὲς τὸ θνητὸν τῆς ψυχῆς 131, 9.133 τ.
θυμὸς τὸ θνητὸν τῆς ψυχῆς 131,9. κατ' Ἀριστ. 174,14.—κατὰ Ποσειδώνιον 234 κ.
θύραθεν 174 μ.
θυσίαι 61,13.—188 μ.290,11.
ἰδέαι ἢ εἴδη 28,10—119 μ. κ. ἐφ. —ὡς τὸ ἐνιαῖον καὶ ἀμετάβλητον 121 μ —ὡς αἰτίαι 122 μ.—ἡ τοῦ ἀγαθοῦ 122 μ.—μεταφυσικαὶ ὑποστάσεις 122, 6 κ.—ὡς οὐσίαι 159,2. — ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ 123 μ. —ἰδιότητες 124. —ὡς παραδείγματα 126 μ. —κεχωρισμέναι τῶν ὄντων 126 μ. — ὡς ἀΐδιοι θεοὶ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

137 μ.—ὡς ἀριθμοί 138 τ.—κατ' Εὔδοξον 113 μ. – κατ' Ἀριστοτ. 152 τ. 153 μ. — ἔννοιαι τῆς θεότητος κατὰ τοὺς νέους Πυθαγορ. 259 κ.—κατ' Ἀλβῖνον 264 μ.—κατὰ Λογγῖνον 275,9κ. —κατὰ Πλωτῖνον 279,9.—κατ' Ἰάμβλιχον 289,7.

Ἰδεολογία 28,8. 86,3. 153,1. 196 μ. 200,11 κ. 262,3 κ.

ἰδιοκτησία 136 μ. 140,8. 181,12.

Ἰδιότης 67 τ.

ἱεραρχία 22,4.

ἱερεῖς ἀνώτεροι τῶν φιλοσόφων κατ' Ἰάμβλιχον 290 μ.

Ἰεχωβᾶ 270 μ.

Ἰμαντελικτὴς 81,2.

intermundia 219 μ. 221 μ.

ἰσοσθένεια λόγων 256,4.

Ἱστορία 3¹ Α'. Δ'. — τῆς φιλοσοφίας 16. πηγαὶ αὐτῆς ἄμεσοι—ἔμμεσοι 8 κ. ἐφ. — κόσμου καὶ θεότητος 202 τ.

ἰσχὺς τῆς ψυχῆς 207 μ. 207,10.

jus talionis 283 μ.

καθαρμοί, ποίημα Ἐμπεδοκλέους 62,3.

κάθαρσις 185,10 κ. 186 τ. 283 κ. 287. — τῆς ψυχῆς κατ' Ἰάμβλιχον 290,3.

καθήκοντα 94,1.—κατὰ Πρωταγόραν 82,9. 207,4 κ.

κακία 207 τ.

κακοδαιμονία 70,6.

κακὸν 101,13 κ.—τὸδυσάρεστον 105, 2. τὸ κακὸν ἀκούσιον 283,9.

καλλαισθησία 87,7 κ.

καλοκἀγαθία 189,11.

καλὸν 92,7 κ.

κανόνες μέτρου καὶ ἁρμονίας 84,8. κανὼν πρὸς διάγνωσιν 222,13.

κανονικὴ 216 2¹7 μ.

καρδία 171,4 κ.

καρτερία 179 τ.

κατάληψις 198 μ. καὶ 4 κ.

κατατομὴ τῆς ἐργασίας 135 μ.

κατὰ φύσιν ζῆν 205 τ.

κατηγορία Σωκράτους 95 μ.

κατηγορίαι 158,2. — τῶν Στωϊκῶν 199,12 κ.—τοῦ νοητοῦ 278 τ.—286, 6. ἐξήγησις αὐτῶν ὑπὸ Δεξίππου 291,3.

κατοπτρισμὸς 278,12.

κατόρθωμα 207,4 κ. 209,11 κ.

κενόν—ἀδιανόητον 56 τ.—τὸ μὴ ὄν 67,5.—ὡς στοιχεῖον 219,1.

κερατίνης 99,3.

κῆπος Πλάτωνος 108 μ.

κίνησις—ἀδιανόητος 32,11. – 98μ. —τοῦ ἀπείρου ἀΐδιος 36,5.—ἀδιάλειπτος 79 μ.—κίνησις — καὶ μεταβολὴ ὡς νόμος τῆς φύσεως 32 μ.4 ἀποδείξεις κατὰ τῆς κινήσεως 55,12 κ. 55,12. 56,8 κ.— ἡ μεταβολὴ νόμος τῆς φύσεως 58,7.—ἕνωσις καὶ χωρισμὸς κτλ. 62 μ.—κατὰ τόπον 67 μ. — ἄναρχος 68 μ. 72 μ.— κατ' Εὐκλείδην 98 μ. ἀποδείξεις κατὰ τοῦ δυνατοῦ αὐτῆς 99,6. —κατ' Ἀριστοτέλην 162,3 κ. ἐφ. 164 μ. τέσσαρα εἴδη κινήσεως 164 μ. — πυκνωτικὴ καὶ μανωτικὴ 201 μ.

κλῆρος 93,9 κ.—140,9.

κοινοκτημοσύνη 42 μ. 225,10. 261, 8 κ. 267 μ.

κοινὸν αἰσθητήριον 173 μ. ὄργανον αὐτοῦ ἡ καρδία 173 μ.

κοινότης 181,4—γυναικῶν 102,10κ.

κοινωνία ἢ μέθεξις 126,1.

consensus gentium 232 μ.

Κόρη διπλῆ 295 κ.

κόρος 60,8.

κοσμογονία 19,23. 24,2. — Ἀναξιμάνδρου 36,6 κ. ἐφ. — Ἀναξαγόρου 73,8 κ.– Πλάτωνος 127 τ. κ. ἐφ.

κοσμολογία. Ἀναξιμάνδρου 36.— Ἀναξιμένους 37 τ.— Ἵππωνος 38,19. —Διογένους 39,11κ. ἐφ.—Πυθαγορείων 47,2 κ. ἐφ.—Παρμενίδου 54 μ. 58,9 κ. 59 κ.— ἐφ. Ἐμπεδοκλέους 63 κ. ἐφ. — Δημοκρ. καὶ Λευκίππου 68μ.—Ἀναξαγόρου 72 μ. κ. ἐφ.—Πλάτωνος § 45 — Ἀριστοτέλους 168. — Στωϊκῶν 202 μ.—Ἰαμβλίχου 2 9 κ.

κοσμοποιία 49 τ. 73,2 κ.

κοσμοπολιτεία 212,11. 243 μ.

κοσμοπολιτισμὸς 29,16. — στωϊκὸς 263 μ.

κόσμου πολίτης 102,6.

κρᾶσις δι' ὅλων 201 μ.

κράτος 207,10.

κρίσις 154 τ. 200,5.

κριτήριον 197 μ. 199,5 κ. ἐφ. 199, 2 κ. 228,9 κ.—κατὰ Βόηθον 233 μ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

κατὰ Φίλωνα 235 κ.—τῆς ἀληθείας 217 μ.

κόσμος κατὰ Ξενοφάνη 52,8.—καθ' Ἡράκλειτον 58,10.— πῶς σχηματίζεται κατὰ Δημόκρ. 68,12. — ἀναρίθμητοι 68 μ.—ὡς ἔργον τοῦ νοῦ 72,12 κ.—κατὰ Σωκράτην 94 μ.—κατ' Εὐκλείδην 98 μ.— κατὰ Πλάτωνα 129 μ. 137,5.—ὡς ὁρατὸς θεὸς 137 μ.— κατ' Ἀριστ. 168.—ἀναρίθμητοι κατὰ τοὺς Στωϊκούς 203,3.—ἑνότης, κάλλος, τελειότης αὐτοῦ 203 μ. — κατὰ Χρύσιππον 203,9 κ. — κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 212 κ.— κατ' Ἐπίκουρον 217,13. 219 μ.—κατὰ Βόηθον 233μ. —κατὰ Παναίτιον 234,1. — 238 κ. ἐφ. — κατὰ Ταῦρον καὶ Ἀττικὸν 251,2.—κατὰ Πλούταρχον 262,6 κ. —πέντε κατὰ Πλούταρχον 263,8.— καθ' Ἑρμῆν τὸν Τρισμέγιστον 265 κ.—νοητὸς 279 μ. —αἰσθητὸς § 97. —νοητός, νοερὸς κατ' Ἰάμβλιχον 289.

Quarte 46,12 κ.

κῦβος 46,2 κ. 128 τ.

κυνισμὸς 194 μ. 210,6 κ. 247,5 κ. ἐφ.

Κυνόσαργες 100,12.

Quinte 46,13 κ.

κύριαι δόξαι 215 τ.

κυριεύων, συλλογισμὸς 99,9.

κῶμαι 181,6.

λάθε βιώσας 225,2.

λατρεία ἀγαλμάτων 61,12.

λεκτὸν 199 μ. 201,8.

λογικὴ 3^1 κ. ἐφ. — ἀριστοτέλειος 115,10. § 55.—187 μ.—τῶν Περιπατητικῶν 196,4 κ. — παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς 197.—νέων Πυθ. 260,5.

λόγια ἢ χρησμοὶ χαλδαϊκοὶ 293, 10.294,13.

λογικαὶ κατηγορίαι—εἶναι γίγνεσθαι, καθ' αὑτὸ εἶναι. ποσὸν ποιὸν 3^1.

λογισμὸς νόθος 124,6 κ. — κατὰ Πλωτῖνον 284 μ.

λογιστικὸν 176 μ. 131,5.

λόγος— λόγοι τῆς οὐσίας 31 τ.— ἀντιθέτως πρὸς τὴν αἴσθησιν 30,13. —τὸ θεῖον τῆς ψυχῆς μέρος 131,6.— ἐνδιάθετος καὶ προφορικὸς 197 μ.— ἐπακτικὸς 90 τ. — λογικὴ δύναμις 201 μ.—ὀρθὸς 199,3 κ.—ἀνυπόθετος 200,7 κ.— πρακτικὸς 176 μ.—τὸν ἧττω λόγον κρείττω ποιεῖν 82 μ.— σπερματικὸς 202,12 κ. 205,9. 281 μ. —φυσικὸς 213 κ.—σκεπτικοὶ 78 μ. —χρυσοῦς ροῦς τοῦ λόγου 150 μ. —ἡδυσμένος 186 τ. — ἑκδεδομένοι 149 μ. 150,5.—ἐξωτερικοὶ 150,7 κ. —πυρρώνειοι 253,5 κ. 254,10. — ἔσχατοι 259,8. — τοῦ Φίλωνος 271 μ. κ. ἐφ. 269,8. 272 μ.— θεῖος 269,13.

λύπη κατ' Ἀριστ. 174,7.

μαγνῆτις ὡς ἔμψυχος 34,25.

μάγος 258,6 κ.

μαθηματικὰ ὡς σύνδεσμος ἰδέας καὶ φαινομένου 127 μ.—ὡς παιδεύσεως ὄργανον 139,9 κ.

μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι 43,4. 141 μ. μαθηματικὴ κατὰ Φίλιππον 142 τ. κ. ἐφ.

μαθηματικοὶ ἀριθμοὶ ἀντιτῶν ἰδεῶν 141,11. —κατὰ Ξενοκράτην 142,3.

μαιευτικὴ 90,14.

μαλακία 179 τ.

μανία 137 τ.

μαντεῖον δελφικὸν 87,5.

μαντική, ὡς ἀπόδειξις τῆς θείας προνοίας 95,2.—κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 214,1.—παρὰ Πλουτ. 263 τ.—κατὰ Πορφύριον 288. — κατ' Ἰάμβλιχον 289 μ. 290,12.

μεγέθη νοητὰ καὶ μαθηματικὰ 138 τ. μεγεθῶν παραγωγὴ 142,4. 260 μ.

μέδιμνος κέγχρων, συλλογισμὸς 55,20.

μέθεξις ἢ κοινωνία 123,1.

μέθοδος 26,9 κ. 27,15.—Σωκράτους 88,8. —Πλατωνικοῦ συστήματος 114 μ. κ. ἐφ. — συλλογιστικὴ Ἀριστοτ. 155,11 κ.

Μενίππειαι σάτιραι 247 μ.

μέσα καθήκοντα 209,12 κ.

μεσότης 128,5 κ. 171,14.—αἰσθητικὴ 174,11.

μεταβολὴ κατ' Ἀριστοτέλην 164, 11 κ.

μετακόσμια 219 μ. 221 μ.

μεταστροφὴ ἀπὸ τοῦ ἔξω πρὸς τὸν ἔσω κόσμον 192.

μεταφυσικὴ 27,12. — Πλάτ. καὶ Ἀριστ. 196 μ.—Ἀριστοτέλους § 56.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

μετεμψύχωσις 24,5. 41 μ. 42,13 κ. 48,13 κ. ἐφ. 65,7.—130,9. 241, 10. — 260,8 κ. — 263 μ. 283 μ. 286,6 κ.
μετεωρικὸς λίθος 75,12.
μέτοικοι 140 μ.
μετριασμὸς ἐπιθυμιῶν 70,10.
μέτρον.—κανόνες 84,9.—τὸ μ. τῆς ἀληθείας 91,9.—ἄνθρωπος 117 μ.
μηχανικοὶ καὶ δυναμικοὶ φιλόσοφοι 35[2].
μίμησις 137 τ.
μῖξις στοιχείων 62,10 κ. 165,8 κ.
μνήμη κατ' Ἀριστ. 173,5 κ.—κατ' Ἐπίκουρον 220,9 κ.
μονάδες 121 μ. — μονὰς 259,9 264 τ.
μονὴ τοῦ παρηγμένου 294 τ.
μονοθεία φιλοσοφικὴ 137,3.—ἀφῃρημένη 186,7.—ἠθικὴ 257,12.
μουσικὴ ὡς ὄργανον παιδεύσεως 136,2.138 μ.τετραπλῆ χρῆσις αὐτῆς 185 μ. κ. ἐφ.
μυθολογία 19,23. 21 τ. 23,16. —ὁμηρικὴ 75 μ.—τὸ περιεχόμενον αὐτῆς 213 μ.
μῦθος 115,13 κ. μῦθος ὡς βάσις παιδεύσεως 137,13 κ.—κατὰ Πλούτ. 264,4—κατὰ Πορφύριον 287 κ.
μυστήρια ὀρφικὰ καὶ διονύσεια 24, 6 κ.—πυθαγόρεια 42 μ. 43 τ.
ναστὰ 67,14.
naturales quaestiones 242 κ.
νεῖκος καὶ κότος κινοῦσα δύναμις 62,5.
νόησις κατὰ Παρμενίδην 54 μ.—κατ' Ἐμπεδοκλέα 64 κ. ἐφ. —κατὰ Δημόκριτον 69,12 κ. κ.ἐφ.—κατὰ Σωκράτην 89,15·— κατ' Ἀριστοτέλην 163 μ. νόησις νοήσεως 163,9 κ.—κατὰ Θεόφρ. 188,7.—κατὰ Πλωτῖνον 277,1. 278 κ.
νοητολογία 196 μ. 275,5
νόμος καθ' Ἡράκλειτον 61,6. —κατὰ τοὺς Σοφιστὰς 81,4 κ. 82,15 κ. 89,10.—παρὰ Πλάτ. 140 μ. Νόμοι § 50.—ὁ κοινὸς κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 202,6.—ὁ καθολικὸς τῆς φύσεως 206κ.
νόσοι ψυχῆς τὰ πάθη 207,2.
νοῦς Ἀναξαγόρου 33,5. 38 καὶ 39. — ὡς ἀριθμὸς 47,9 κ. — ἕδρα αὐτοῦ 47 καὶ 48. 72,7.—ἄμικτος, ἁπλοῦς, διακρίνων 73.—74,4 κ.—Ἀρχελάου 75,20. — κοσμοποιὸς 94,8 καὶ 2 κ. 141 μ.—οὐσία τῆς ψυχῆς 131,6.—δὲν πλανᾶται 156,12. —ὁ θεῖος 163,10 κ. — κατ' Ἀριστ. 174 μ. — ἀπαθὴς 174,12 κ.—ποιητικὸς 174 τ - παθητικὸς 175[1]. — φθαρτός, ἀίδιος 175,3. - διασκεπτικὸς ἢ πρακτικὸς 176μ.—κατὰ Στράτωνα, 190,9.—179,10κ.—αἰτία τοῦ παντὸς 201 τ. 202, 5. — παρὰ Μ. Αὐρηλίῳ 246 μ. — ὁ θεῖος κατ' Ἀριστοκλέα 249,8.— ποιητικὸς 249 κ.—δυνάμει 249 κ.—ἐπίκτητος, καθ' ἕξιν 249 κ. — κατὰ Πλωτῖνον 278 μ. κ. ἐφ.— νοῖ ὡς ἐνεργοῦσαι δυνάμεις 279μ.—κατὰ Πορφύριον 286μ. —κατ' Ἰάμβλιχον 289,9.
νὺξ ὡς στοιχεῖον 54,8.
ὄγκος 67,11 κ.
ὃ ἔστι δεσπότης, ὃ ἔξιν ἕκαζον 121[1].
ὃ ἔστιν ὄν (= τὸ εἶδος, ἡ ἰδέα) 121,10.
οἰκεῖος λόγος 101,9.
οἰκογένεια 136 μ. 140,10. 181,4.
ὀκτάεδρον 46,3 κ. 128 τ.
Octave 45,7 κ. 46,14 κ.
ὀλιγαρχία 182 μ. κ. ἐφ.
ὁμηρικαὶ ἀλληγορίαι 242,1.
ὁμίχλη 74,10.
ὁμοιομέρειαι 73,9.
ὁμοιομερῆ 171,13 κ.
ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν 205,7κ. 230,3.—ὁμολογουμένως ζῆν 205,5 κ.
ὄνειρον κατ' Ἀριστ. 174,3.
ὀνόματα κύρια 84,7.
ὀνοματισμὸς 196,12 κ.
ὄντα κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 200 τ. 204 κ.—διάμεσα 265,13 κ. 271,3.—μεταφυσικὰ 289 μ.
ὀντολογία 3[1]. Β'.
ὀργανικὸν 170 μ.
ὀργανισμός, πῶς σχηματίζεται 172,10.
ὄργανον 147,7.
ὄργια 42 μ. 61,12.
ὄρεξις κατ' Ἀριστ. 174,9.
ὀρθολογιστὴς 104,10
ὁρίζεσθαι καθόλου 90 τ.
ὁρισμὸς τῶν ἐννοιῶν 90,7 κ.—ἠθικοὶ 78 μ.—Πλάτωνος 109 μ.—νοθεις κ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

112,1. — κατ' Ἀριστοτ. 157,9. 157, 12 κ. — τραγῳδίας 185 τ. κ. ἐφ. — Ἀριστοτ. μεταφυσικῶς 187,11 κ. — φιλοσοφίας κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 195 μ. καὶ 6 κ.
ὅρκου ἀπαγόρευσις 261,9 κ. 267,10 κ.
ὅρος 84,12. 155,6. — γνώσεως καὶ πράξεως 89,13 κ. κ. ἐφ. — 126,6. — τῆς εὐτυχίας 132,10 κ. — φιλοσοφικοὶ 153,10. — πρὸς ἀρετὴν 207,6. — πρὸς εὐδαιμονίαν 208,8. 283,6 κ.
ὁ τοῦ Διὸς οἶκος 47,6.
οὐδὲν ὁρίζειν 226 μ.
οὐρανὸς κατὰ Στράτωνα 190¹.
οὐσία ὁ ἀριθμὸς 32,8. — τὸ εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ 32,12. — μία οὐσία 58,14. — ἡ πρώτη τῶν ὄντων 59,16. — 3 μορφαὶ αὐτῆς 59 μ. — τοῦ ἀνθρώπου 86,1. — κατὰ Πλάτ. 121,10. 122,9 — κατ' Ἀριστοτ. 152 τ. 157¹. — ἀριστοτελ. κατηγορία 158,8. 159,9. — δεύτεραι οὐσίαι 159 μ. ὁρισμὸς αὐτῆς 159¹. — ὡς αἰτία 1 1,7. 162,1. — λογική, ἕδρα αὐτῆς 190,11. — ὡς κατηγορία 199 τ. — σωματικαὶ 200 τ. — τοῦ θεοῦ ἡ ἀγαθότης 270,5 κ. — ἡ ὕλη κατὰ Φίλωνα 272 μ.
πάθος 206 κ. 218,2. 222 μ.
παιδεραστία 93 μ.
πανθεία 23 τ. 200 τ. 238 κ. 249 μ.
πάντα πᾶσιν ὁμοίως καὶ ἀεὶ 80,9.
παρατήρησις 91,1.
παρεγκλίνουσι τὰ ἄτομα 209,9.
παρηγμένον ἢ γενόμενον 276 κ. 278,3. 294 κ.
παρουσία 125 τ.
πέρας ἔχον ἢ πεπερασμένον 45 τ.
πέρας ἡ ἀρχὴ πάσης τάξεως 127 μ.
πεπερασμένοι ἀριθμοί 45,2.
πεπερασμένον 45 τ.
πεπρωμένον 202,6. 220,3 κ. 221 τ. 263,1. 265 κ.
περοῖνον 45 τ.
περίλαμψις 277 τ.
περίοδος κοσμικὴ 202 τ. — κόσμου 129 μ. — σωκρατικὴ 113, 5 κ. ἐφ. — μεγαρική 113 μ.
περιττοὶ ἀριθμοί 45,1.
πηγαί § 3. § 32.
πιθανότης κριτήριον 127,10 κ. — ὡς κανὼν τῆς πράξεως 229 κ. — 236 μ. — 339,11 κ.
πλανῆται 47 μ. 129,13.
πλῆρες (τὸ) 53, 12. 67, 5.
πνεῦμα 190,13 — ὡς ἀρχικὴ αἰτία 201 τ. — 201,2. 202,9.
πνοή 58,10 κ.
ποίησις μιμητικὴ 138 μ.
ποιητὴς 78 τ.
ποιητικὴ 197,12 κ.
ποιὸν λογικὴ κατηγορία 199 τ.
ποιότης 67 τ.
πόλεμος 59,4. — λαμιακὸς 145,6 κ.
πόλις 181,7. — κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 212 τ.
πολιτεία Πλάτ. § 48. — εἴδη πολ. 136 μ. κ. ἐφ. — κατ' Ἀριστοτέλην 180 μ. 181 μ. — εἴδη πολ. ἓξ 182 μ. — ὡς ὀρθὴ 182 μ. κ. ἐφ. — ἀρίστη πολιτεία 183, 7. — ἀτελὴ εἴδη πολ. τ. 183 τ. κ. ἐφ. — πολιτεία Ἀριστοτέλους 184 μ. — κατ' Ἐπίκουρον 224 κ.
πολίτευμα 181 τ. κ ἐφ — ὁ τύπος τοῦ πολιτεύματος 182, 8.
πολιτικὴ Πυθαγορείων 43,11 κ. ἐφ. — Πλάτωνος 114 τ. — Ἀριστοτέλους § 62. 148,7 κ.
πολλαπλότης — ἀδιανόητος 32,14. — ἁπλοῦν φάσμα 52,5 κ. 55, 6 κ. ἐφ. 56, 10 κ. 58, 5. 62, 14. 66 τ. κατὰ Πλάτ. 121,13 κ. κ. ἐφ.
πολυθεία ἀνθρωπόμορφος 21,6 κ. 23,7 κ. 31,13. 240 κ.
πραγματικὴ 26,5 κ.
πρᾶξις 81,3. 89,14.
πρεσβεία φιλοσόφων 228,7. 231 μ. principale 243 κ.
προηγμένα, 209, 7.
προκείμεναι 155, 3.
προκόπτοντες 208, 6. 210, 3.
πρόληψις 188 μ. 199, 9. 217, 3 κ.
πρόνοια 94 τ. 186, 13. 196, 6 κ. 202, 5. 203 μ. 221 τ. 249 τ. 232 τ. 265 κ. 281 μ. — κατὰ Πρόκλον 296 μ.
προορισμὸς στωϊκὸς 205,12.
πρόοδος τοῦ παρηγμένου ἐκ τοῦ παράγοντος 295,1.
πρός τί πως ἔχον, λογικὴ κατηγορία 200, 1.
προσωπικότης 28,12 κ. 73, 11. — θεοῦ 123 τ. 137 μ. — ψυχῆς 127 μ. — ἀνθρωπίνη 175 μ. — ἕδρα αὐτῆς

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

205, 8. — τῶν δυνάμεων 271 μ. — τοῦ Λόγου 271, 6 κ. — τοῦ θεοῦ 12.
προτάσεις 155, 4. 187 μ. 199, 13 κ. 200, 5. προτάσεων εἴδη 84, 8.
προϋπαρξις 130 μ. 267 κ. 269, 3.
προφητεία 88, 1.
προφήτης 61, 6 κ.
πρώτη ὕλη κατ' Ἀριστ. 160, 9 κ.
πρώτη φιλοσοφία 27, 13. 148, 10. 158 μ. 164, 5.
πρῶτος οὐρανὸς 168, 12. 169, 10.
πυθαγόρειος τρόπος τοῦ βίου 42, 11. πυθαγ. βίος Παρμενίδου 53, 8. — μυστήριον 257 τ. — συγγραφαὶ 258. — δόγματα 258, 8.
πυθαγορισμὸς 257 τ.
πυκνὸν 74, 9.
πύκνωσις ἢ ἐπίτασις, συστολὴ 37 τ. 39 μ. 56 τ. — 75, 12 κ.
πῦρ — τὸ κεντρικὸν 47, 3 κ. ἐφ. 49, 6 κ. 50, 3. — ὡς στοιχεῖον 49, 4 κ 54, 7. 60, 11 κ — ὡς οὐσία 58, 19. — σύστασις αὐτοῦ 68, 6 κ. — 128 τ — ἡ τοῦ παντὸς ἐσχάτη αἰτία 201 τ. — τεχνικὸν 202, 3. — ὕλη τῆς ψυχῆς 204 τ.
πῶς ἔχον λογικὴ κατηγορία 200, 1.
ῥαψῳδὸς 50, 7 κ.
religio 222, 5.
ῥητορικὴ 78 μ. — Σοφιστῶν § 29. — κατὰ Πλάτ. 117, 12 κ. 138 μ. — σχολὴ Ἀριστοτέλους 144 τ. — κατ' Ἀριστοτ. § 63. — ἔργον ῥητορικῆς 184 τ. — ἀπόδειξις 184 τ. — παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς 197 μ.
ῥήτωρ 78, 5 κ. 78 τ. 79, 1. — σοφιστικοὶ 84, 2. — ἔργον αὐτοῦ 184 τ.
ῥιζώματα πάντων τὰ στοιχεῖα 62, 12 κ.
ῥοὴ πάντων πραγμάτων 79 μ.
σάρξ ὡς ἕδρα τῆς αἰσθήσεως 171, 11 κ.
σελήνη 68, 10 κ. — κατ' Ἀναξαγόραν 74, 11 κ. 167 μ. — κατ' Ἐπίκουρον 219, 8 κ.
sensualismus 85 μ.
σημαῖνον 197 μ. — σημαινόμενον 197 μ 199 μ.
σημεῖον θεῖον 87 τ. — ἀποδεικτικὸν 255, 10 κ.
σκάφη 59 τ.
Σκέψις Ξενοφάνους 52, 10 κ. — Σοφιστῶν 27, 3. — Αἰνησιδήμου 29, 7 κ. 79, 6. 256 μ. — Πύρρωνος 226. κατὰ τῆς Σκέψεως 236 μ. — τοῦ Ἐπικούρου 252, 10 — 252 κ. κ. ἐφ.
σκοπιμότης 165, 4 κ. 166. 252 μ.
σκοπὸς Στωϊκῶν 195 μ.
σκότος ὡς στοιχεῖον 54, 8.
Σοφία Σολομῶντος 269, 1.
σοφία 133, 7 κ. 142, 8 κ. — κατὰ Φίλιππον 142 τ. — κατ' Ἀριστοτ. 179, 9 κ. — 207 μ.
σοφιστικὴ — γένεσις καὶ χαρακτὴρ § 26. — διανόησις 80 μ. — περίοδος 84 μ. — διαλεκτικὴ 84, 9 κ. — κατὰ Πλάτ. 117, 13 κ.
σοφοὶ 102, 12.
σοφὸς = ἐνάρετος κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 195, 9 κ. σοφὸς 208, 7. 211 κ. 223 κ.
σπέρματα ἢ χρήματα 73, 11 κ. — 74, 4 κ.
σπουδαὶ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη 291 κ. 292, 13.
στοιχεῖον 32, 10 κ. κ. ἐφ. 54, 6. 62 μ. σύστασις αὐτῶν 68, 7 κ. — πλάσις αὐτῶν 128 τ. — στοιχεῖα τῶν εἰδῶν 139, 5. — κατ' Ἀριστοτ. 165 μ. — κατὰ τοὺς νέους Πυθ. 260 μ. — πέντε κατὰ Πλούταρχον 263, 8.
στωϊκὸν ἰδεῶδες 210 τ.
συγγράμματα Πλάτωνος § 40 — Ἀριστοτέλους § 53.
συγκατατίθεσθαι 198, 9 κ.
συγκρητισμὸς 10, 23 τ. 264, 6 κ. 289 μ.
σύγκριμα 73, 21. 75, 19.
σύγκρουσις ἀτόμων 68, 11. — καθηκόντων 210 μ.
συλλαβὰ 46, 11 κ.
συλλογὴ πλατωνικῶν συγγραμμάτων 109 μ. κ. ἐφ. — βιβλίων 145 μ.
συλλογισμὸς 147 μ. 154, 4 κ. 155, 1. — ὑποθετικοί, διαζευκτικοὶ 187 μ. 200, 9.
σύλλογος — πυθαγορικὸς 42, 12. — φρονιμωτάτων ἀνδρῶν 139, 12 κ. — ἐπιστημονικὸς 140 τ 145 μ. — Ἐσσαίων 267 μ
συμβίωσις 224 μ.
σύμβολα — πυθαγόρεια 12 μ. 24 μ. — τὰ ἀγάλματα καὶ τὰ ἱερὰ ζῷα

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

287 τ. κ ἐφ.
συμπάθεια τῶν ὅλων 203μ. 214,5. 281 κ. 285, 13.
συμπλέγματα ἀτόμων (= κόσμοι) 68, 12.
συναίτιον 166, 12 κ.
σύνδεσμος πυθαγόρειος 42,16. 43μ. 49 μ. 50, 5.
συνείδησις κοινὴ 116, 7.
σύνεσις — ὡς ὁ ἀριθμὸς ὀκτὼ 47,3 κ.
συνώνυμα 84, 16.
συσσίτια 108, 12 κ.
σύστημα — Στωϊκῶν § 67.— ἐπικούρειον § 74.—πανθεϊκὸν 203,9.— Πλωτίνου § 96.— ἐκροῆς 278, 9. — δυναμικῆς πανθείας 278, 10.— τριαδικὸν 290, 11 κ.
σφαῖρος 63, 15.
σφαιρῶν ἁρμονία 47 μ — σφαῖρα αὐτὴ ἡ θεία 121[1]. — σφαῖραι οὐράνιαι 168, 9 κ. ἐφ — ἀνελίττουσαι 169, 5 —αἱ τρεῖς σφαῖραι τοῦ Πρόκλου 295 μ.
σχετικὴ ἀλήθεια 79 μ.
σχολὴ περιπατητικὴ 145,11.— —ἐμπειρικῶν ἰατρῶν 253 μ.—πυρρώνειος 253,3 κ.
σῶμα κατὰ Πλάτ. 132,4. — κατ' Ἀριστοτ. 170 —κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 200 τ. κ. ἐφ.—κατὰ Φίλωνα 272 τ. —ὕλα κατὰ Συριανὸν 293 κ.
σωρείτης 99,3.
σωφροσύνη 133 καὶ 134. 140,5. 207 μ.
τὰ ἐκεῖ 167 μ.
τὰ ἔμψυχα ὄντα κατ' Ἀριστ. § 59.
τὰ ἐνταῦθα 167 μ.
τὰ καθ' ἕκαστον 158 τ.—κατὰ τὸν Ἀντισθένην 197,3 κ.
τὰ ὄντα ἀτλαῖ μεταβολαὶ τοῦ ἀέρος 39 μ.
ταὐτὸν 142,7.
τελεολογία—Σωκράτους 94,13 κ.— Σωκρ. καὶ Πλάτ. 196,7.— 199,5.— Χρυσίππου 203 τ.
τέλος 209,12.
τέσσαρα, ὁ ἀριθμὸς τοῦ σώματος 46,7 κ.
τετράεδρον 46,4 κ. 1 8 τ.
τετρακτὺς 46,15.
τετραλογίαι ὑπὸ Θρασύλλου 112, 14 κ.
τέχνη,—κατὰ Πλάτ 137 τ.κ. ἐφ.— τοῦ λέγειν 119,9 —ποιητικὴ 149,11. —κατ' Ἀριστ. § 63.—ὡραῖαι 185,6 — μίμησις 185 μ.— παρίστησι τὸ ἀναγκαῖον ἢ εἰκός, παραδείγματα καθολικῶν νόμων 185 μ.—μαγικαὶ καὶ θεουργικαὶ Πλουτάρχου 292 μ.
τιμοκρατία ἢ πολιτεία 182 μ.κ. ἐφ.
τὸ ἄπειρον ὡς πρώτη ἀρχὴ 35,11 κ. ἐφ.
τὸ αὐτόματον κατ' Ἀριστοτ. 161 μ.
τὸ δυνάμει ὄν 160,10 κ.
τὸ εἶναι (μετὰ προσκειμένης ὁποιασοῦν οὐσίας): τὸ ἀνθρώπῳ εἶναι 157.[1]
τὸ ἓν ὁ θεὸς 51 μ κ. ἐφ. 53,9 κ. —οὐ πολλὰ 80,6.—κατὰ Σπεύσιππον 141 μ.—κατὰ Ξενοκράτην 141 τ.
τὸ ἐνεργείᾳ ὄν 160 μ.
τὸ ἐν ᾧ 125,13.
τὸ ἐξ οὗ 125,13.
τὸ ἕτερον 142,7.
τὸ ἡγεμονικὸν 205,5
τὸ καθ' ἕκαστον 120,4 κ. ἐφ. — 249 μ.
τὸ καθόλου 158 τ.—159,9. 249 μ.
τὸ κατὰ φύσιν ζῆν 143,7 κ.
τὸ κινοῦν αἴτιον ἢ ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως 161,7.
τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν 139,7.
τὸ μὴ ὄν 53,10 κ. ἐφ. 54 τ. 67,2. Περὶ τοῦ μὴ ὄντος σύγγραμ. Γοργίου 79 κ. 80,12.— κατὰ Πλάτωνα 125 126.—ἡ ὕλη κατὰ Φίλωνα 272 μ.
τὸ νοεῖν 53,14 κ.
τόνος συνεκτικὸς 201,4.—207,10.
τὸ ὄν 53,10 κ. ἐφ. 54 τ. 55,7 κ. ἐφ. — κατὰ Μέλισσον 56 μ. 67,4. —κατὰ Γοργίαν 80,3. κατ' Εὐκλείδην 98 μ.—κατὰ Πλάτ. 125 κ. ἐφ.— κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 200,3
τὸ ὄν καθ' ἑαυτὸ 119 μ. κ. ἐφ.
τὸ ὄντως ὄν, τὸ ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν 120 μ. κ. ἐφ —ὡς ἐνεργοῦσα δύναμις 122,13 κ.
τὸ ὅπερ ὄν 157.[1]
τὸ οὗ ἕνεκα 161,8.
τὸ οὗ οὐκ ἄνευ τὸ εὖ 166,12 κ.
τὸ πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον 163.
τὸ πρῶτον τοῦ Πλωτίνου 276 κ.—

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

277,2 κ. 278,12 κ.—κατὰ Πρόκλον 295,4.
τὸ σπερματικὸν παραφυὲς τοῦ ἡγεμονικοῦ 205,6.
τὸ σύμπαν § 58.
τὸ τί 200,4.
τὸ τί ἐστι 157.[1]
τὸ τί ἦν εἶναι 157.[1]
τὸ ὑγρὸν ὡς ἀρχὴ πάντων 38,16.
τὸ ὑπερκόσμιον 270 κ.
τὸ φωνητικὸν παραφυὲς τοῦ ἡγεμονικοῦ 205,6.
τραγῳδία 186[1]
τρία, ἀριθμὸς τῆς ἐπιφανείας 46,7 κ.
τριὰς 289 — κατὰ Θεόδωρον τὸν Ἀσιναῖον 290 κ. — κατὰ Πρόκλον 293 μ.
τριλογία 13,5 κ.— ὑπὸ Ἀριστοφάνους 112 μ.
τρόποι—σκεπτικοὶ 226,6 κ.— πυρρώνειοι 251 μ. 251,5 κ. ἑξ.
τύπωσις 193,3.
τυραννὶς 182 μ. κ. ἑφ.
τύχη κατ' Ἀριστ. 161 μ.
ὑγίεια—ὡς ἀριθμὸς ἑπτὰ 47,4 κ.—207,14.
ὕδωρ—ὡς ἀρχή, ἐξ ἧς τὰ πάντα 34,14. 38,15.—ὡς στοιχεῖον 62,11 κ.—128 τ.
ὕλη 27,23.32,6—διάφορος τῶν στοιχείων καὶ ἄπειρος κατ' Ἀναξίμανδρον 35 μ. κ. ἑφ.—κατ' Ἀναξαγόραν 73 μ. —κατὰ Πλάτωνα 124 κ. ἑφ.—κατ' Ἀριστοτ. 160 μ. 161. 162, 16.170, 12.—κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 200 μ.— **κατὰ τοὺς νέους Πυθαγορ.259 τ.—προκόσμιος 269,6.—δευτέρα ἀρχὴ κατὰ Φίλωνα 272,11.** — κατὰ Πλωτῖνον **279,6. 280,8.—ὑπόστασις πάντων 280 μ.—κατὰ Πρόκλον 296,1.**
ὑλίζειν 201 μ.
ὑλικὴ 26,5 κ. 76,13.
ὑλοζωϊκὰ Ἡρακλείτου 30 μ.
ὑπέκκαυμα 168,8.
ὕπνος κατ' Ἀριστ. 173 τ.
ὑπόθεσις 91 τ.
ὑποκειμενικὴ ἀλήθεια 79 μ.
ὑποκείμενον 26,13 κ. 27. 16. 80,5.—τῆς γνώσεως 85 μ.— πρώτης φιλοσοφίας 164,5—φυσικῆς 164,6.—τῆς ἠθικῆς178,6.—ὡς κατηγορία 199τ.
ὑπόληψις 218,8.
ὑπόστασις 39,5 καὶ 14 κ.—ἀτόμων 68 μ.—73,10 κ.—ἡ θεία σοφία 269,7.
ὑποτελὴς 209 μ.
ὑποτυπώσεις πλατωνικῶν δογμάτων 241 μ.
φαντασία—κατ' Ἀριστ. 173,11 κ. —198,2 καὶ τ.—καταληπτικὴ 199,2. 227,10. 228 κ. — πιθανὴ — πιθανὴ καὶ ἀπερίσπαστος—πιθανὴ καὶ ἀπερίσπαστος καὶ περιωδευμένη 229 κ.
φαντάσματα αἰσθηταὶ εἰκόνες 174, 3 κ.—κατ' Ἐπίκουρον 218,3.
φανταστικαὶ ἐπιβολαὶ τῆς διανοίας. 220 μ.
φθορὰ 32,4 — ἀδιανόητος 62,12. 72 μ.—χωρισμὸς κτλ. 62 μ.—67,7κ. —ἀδύνατος 66 τ.72 μ.—κατ' Εὐκλείδην 93 μ. —κατ' Ἀριστ. 166 τ.— κυκλικὴ πορεία αὐτῆς 169,11 κ.
φιλανθρωπία 211,7 κ.225 μ.—παρὰ Μ. Αὐρηλίῳ 246 μ.
φιλία 180,3 — παρ' Ἐπικούρῳ 225,3.
φιλοσοφία—ἔργον φιλοσοφίας 1.— κατ' Ἐπίκτητον 245,4. ἑλληνικὴ φιλοσοφία § 2. 7. γένεσις καὶ πηγαὶ αὐτῆς § 6. 7.—πότε λαμβάνει κατὰ πρῶτον ἀρχὴν 7 μ. — Ἰνδῶν καὶ Σινῶν 7μ. χαρακτὴρ τῆς ἑλλ. φιλοσοφ. 26. —τῶν αἰσθήσεων 85 μ.—τῶν ἐννοιῶν 85,6 κ. 86,7. — Σωκράτους § 32.— ὅρος πάσης εὐτυχίας 105 μ. κ. ἑφ.— διαίρεσις αὐτῆς 115 τ.— κατὰ Πλάτ. 117 τ. 118 τ.— Ἀριστοτέλους § 54. ἔργον αὐτῆς 152 τ. κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 193 μ. καὶ 6 κ.— κατὰ Λουκιανὸν 252,5.— ἐξ ἀποκαλύψεως 29,4 κ. —σκοπὸς αὐτῆς κατὰ Σέξτον 256.— παρὰ τοῖς νέοις Πυθ. 261 μ.— ἔργον κατὰ Πορφύριον 289,1. — Ἱεροκλέους 292 κ.—Συριανοῦ 293. — Δαμασκίου 297 κ.
φιλόσοφος—κατ' Ἐπίκτητον 245 τ. —κατὰ τοὺς νέους Πυθ. 261 μ.
φιλότης, στοργὴ ἢ καὶ ἁρμονία ἡ κινοῦσα δύναμις 63,5.
φιλοχρήματον 131,9.
φλὸξ ὑπερβολὴ πυρὸς 168,8.
φορὰ 164,13 κ.
φύλακες 135 μ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

φρόνησις — ὡς ὁ ἀριθμὸς ὀκτὼ 17, 3 κ. — 102,2. — κατὰ Πλάτ. 117,6. 140,4. — κατ' Ἀριστ. 176 μ. — 179, 12 κ. — κατὰ Ζήνωνα 207,13. — κατ' Ἐπίκουρον 223 μ.

φυσικὴ 27,11.29,10.30 μ. — μηχανικὴ φυσ. Ἐπικ. 30,22. — τοῦ Θάλητος 34,9. — Πυθαγορ. 43,6 — Ἐμπεδοκλέους 62,8. — Ἀριστοτέλους § 57. — κατ' Ἀρίστωνα 196,1. — Ἡρακλείτου 196,11. — κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 197,9. § 69. — Ἐπικούρου § 75. 216 μ. — νέων Πυθ. 260,9.

φυσικαὶ ἰδιότητες, ὡς ὁ ἀριθμὸς πέντε 47,5 κ.

Φυσικοὶ 85 μ.

Φυσικά, ποίημα Ἐμπεδοκλέους 62,3.

φύσις. — Περὶ φύσεως σύγγραμ. Γοργίου 79 τ. — ἀρχὴ κινήσεως καὶ ἠρεμίας 164,8. 166. — ἡ θεότης 202,6. — κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς § 70 — ὡς ψυχὴ 265 κ. 204,9 κ. — κοινή, καθολική, ἀνθρωπίνη 206,2. — 234,4. — κατὰ Πλωτῖνον 279 τ. κ. ἐφ.

φυτὰ 171,12.

φωνὴ ἐσωτερικὴ 87,3.

φῶς — ὡς ὁ ἀριθμὸς ἑπτὰ 47,4 κ. — ὡς στοιχεῖον 51,7. — κατ' Ἀριστοτέλην 169 μ.

χαρακτὴρ — πλατων. συστήματος 114 μ. κ. ἐφ. — τοῦ στωϊκοῦ συστήματος § 67. — ἠθικὸς τῶν πράξεων 211,1. — τῆς νέας πλατ. φιλοσ. § 95. — Πρόκλου 294.

χειροτονία 93,9.

χειρωναξία 93,6 κ. 134,12.

χορδαὶ ἠχοῦσαι 47 μ.

χρηματιστικὴ 181,11,κ.

χρησμοσύνη 60,7.

χρηστήριον 87 τ.

χρόνος 56,12. — κατ' Ἀριστοτ. 165,2. — κατὰ Στράτωνα 190,1 — κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 201,8. — χρόνοι ῥημάτων 84,7. — κατὰ Πλωτῖνον 280 κ.

χρυσᾶ ἔπη 49,1.

χρυσοῦς αἰὼν 65 μ.

χωριστὰ (τὰ τοῦ Πλάτωνος εἴδη) 1216.

χῶρος κενὸς 33,4. 56,11 κ. 68 μ. 125,156, 12.55 μ. — ἄπειρος 68,6. — κατὰ Πλάτ. 124,9 κ. — κατ' Ἀριστοτέλ. (χώρα, τόπος) 165 τς — ὁρισμοὶ χώρου 187,5 κ. — κατὰ Στράτωνα 190.[1] — κενὸς χῶρος κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 201,7. — πεπληρωμένος 201 μ. — κενὸς 219,5. — κατὰ Πρόκλον 296,7.

ψευδόμενος 99,2.

ψεῦδος 80,12. 145,8 κ.

ψυχή — ὡς ἀὴρ 37 μ.39,11 καὶ 10 κ. — ὡς ὑγρασία 38,18. — τὰ ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα 47 μ.κ. ἐφ. — ὡς ἀριθμὸς 47,9 κ. — ὡς ἁρμονία 47 τ. — ἀθάνατος 50,12. — ὡς μέρος τοῦ θείου πυρὸς 60 μ. — ὡς σωματικὸν 69,3. — κατὰ Δημόκριτον 70,7. — συγγενὴς τῷ θείῳ κατὰ Σωκρ. 95,8. — κατὰ Πλάτωνα 126 κ. ἐφ. — 129 τ. κ. ἐφ. οὐσία τῆς ψυχῆς 131,3. — κατὰ Σπεύσιππον 141,11 κ. — κατὰ Ξενοκράτην 142, 7 κ. ἐφ. — ἡ κακὴ ψυχὴ 143,4 — καθ' Ἡρακλείδην 143 μ. — κατ' Ἀριστοτέλην 170,12. 171. 172 — κατ' Ἀριστόξενον 189 μ. — κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς 197 τ. 200τ. 202,5. κ. ἐφ. 204 κ. ἐφ. — μετὰ θάνατον 205 μ. — κατ' Ἐπίκουρον 220,4 — κατὰ Παναίτιον 234,4. — κατὰ Ποσειδώνιον 234 μ. — κατὰ τοὺς Σεξτίους 241,10. — κατὰ Μάρκον Αὐρήλιον 246,7κ. — κατὰ τοὺς νέους Πυθ. 260,1 καὶ 260 μ. — κακὴ κατὰ Πλούταρχον 262,10 κ. κατὰ Νουμήνιον 265,7. — κατὰ Πλωτῖνον 279 κ. 280 κ. 282. κ. ἐφ. 283 μ. — κατὰ Πορφύριον 286 μ. — κατ' Ἰάμβλιχον 289,7 — κατὰ Θεόδωρον 290 κ. — κατὰ Πρόκλον 295 μ. 295 τ. — κατὰ Συριανὸν 293 μ.

ψυογονία 143 τ.

ψυχολογία 133,13 κ. — Κικέρωνος 240,6. — Σενέκα 243 κ. — Ἰαμβλίχου 289 κ. — Πρόκλου 296 μ.

ψύχωσις ὡς ὁ ἀριθμὸς ἓξ 47,5 κ. 281 κ.

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

ΠΡΟΣΘΕΤΕΑ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Σελ.
ζ'. 8 βοηθημάτων
η'. 11 ἱεροφάντις
ιδ'. 16 δι' ὃν
ιε'. 10 ἰωνικῆς
1,5 ν' ἀνερευνήσῃ
6,3 κ. ἀπάλειψον τὸν: καὶ
8,4 Νουμήνιος
8 τ. Τερτουλλιανὸς
9,14 τῶν φιλοσοφικῶν
9,25 δὲ
10,8. 235,8. 237,11. Ἄρειος.
— 10 πρόσθες: πρβλ. § 81.
12,22 συγγράμματα
— 5 κ. εὐδοκιμησάντων
— 2 κ. ἑκατονταετηρίδος
14,10 Πλατωνικοὶ (καί τινες σοφοὶ καὶ πρότερον ἤδη)
15, 5 μετὰ τὸ 1798—1819 ἀπάλειψον τὸ σημ.) καὶ θὲς·
— 6 κ. 13—15
16,14 practischen
17, 7 ἀντὶ: Ι τμῆμα «Die Psychologie vor Aristoteles» 1880. γράφε: 1. καὶ 2. τμῆμα 1880.1884.
— 9 Hildenbrand
— 15 μετὰ τὸ 1882) πρόσθες: καὶ ἐξέδωκε τὰς ἐκλογὰς τοῦ Στοβαίου (1884)·
24, 8 ποικίλης
30,15 δυϊσμοῦ.
31 ἐν κεφαλίδι ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ.
36, 6 μετὰ τὸ: ἐπακολούθημα δὲ, πρόσθες: τῆς
37,17 ὧν.
53, 2 ἕνεκα καλλιτεχνικῶν
58, 6 καὶ 7 κ. ἀνταλλάσσονται·
58, 2 κ ἀπάλειψον τὸν: καί.
64, 4 κ. ἐξηλληνίσαμεν
— 3 κ. προκηρυχθεῖσι
66, 2 αὐτοῦ
67 ἐν κεφαλίδι ΠΕΡΙ
70, 1 Σκεπτικὸν
71 τ. ὁλ.
72[2] ἀπόλλυσθαι
75 τ. μετὰ
76, 1 δεκαετηρίδας
— 10κ. τιμιωτέρα καὶ ἀναγκαιοτέρα
78 τ. Πάριος

Σελ.
85, 5 διηυκρινήθησαν
— 17 Φυσικοὶ
86,17 Ἀρχελάου
87, 7 δεικνύει
87 8 κ. σειληνοειδῆ
89,12 καθ' ἑαυτὸ
91 ἐν κεφαλίδι ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ
— 15 κ. Φυσικοὺς
— 8 κ. SCHLEIER —
93 ἐν κεφαλίδι ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ
99, 3 σωρείτης
— 11 κ. προτερήματα
97 ἐν κεφαλίδι ΤΟΥ
— 4 430
100 σημ. 1 πρόσθες: πρβλ. Dümmler Antisthenica
103, 4 θεός
113, ἐν κεφαλίδι ΠΛΑΤΩΝΟΣ
123 τ. θεοῦ
127,19 φαινομένου ἀπεργάζεται
— 6 κ. αὐτοζῷον
146 τ. Anonymus
153, 6 κ. εἴδη
163, 9 κ. θεοῦ
170 ἐν κεφαλίδι ΔΕΥΤΕΡΑ
180, 5 κ. οὐσιῶδες
187 ἐν κεφαλίδι ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΗ.
198,10 γενικὰς
212,14 κ. πραότητος
— 6 κ. πράως
222,8 κ. λοιπὸν
236,12 κ. στωϊκοῦ
239 τ. τῆς
273 τ. ἑνότητι
289,7 κ. αὐτοῦ
294,7 αὐτοῦ
297,11 Σιμπλίκιος
312,6 ΠΛΑΤΩΝ
—6 κ. ὡς
317,6 κ. μ. Χ.
318,6 Αἰγαιεὺς
321 β 11 αἵρεσις
326 α 8 θὲς τὴν: κατὰ, πρὸ τοῦ: Πλάτωνα
329 β 8 θεωρία —
331 α 10 κ. εἶναι, ποσόν, ποιὸν
— β 2 ἧττω
— - 5 ῥοῦς
334 α 14 μυστήρια
— β 12 σοφιστικὴ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

Ανθούσα Κεντρική Βιβλιοθήκη Βέροιας

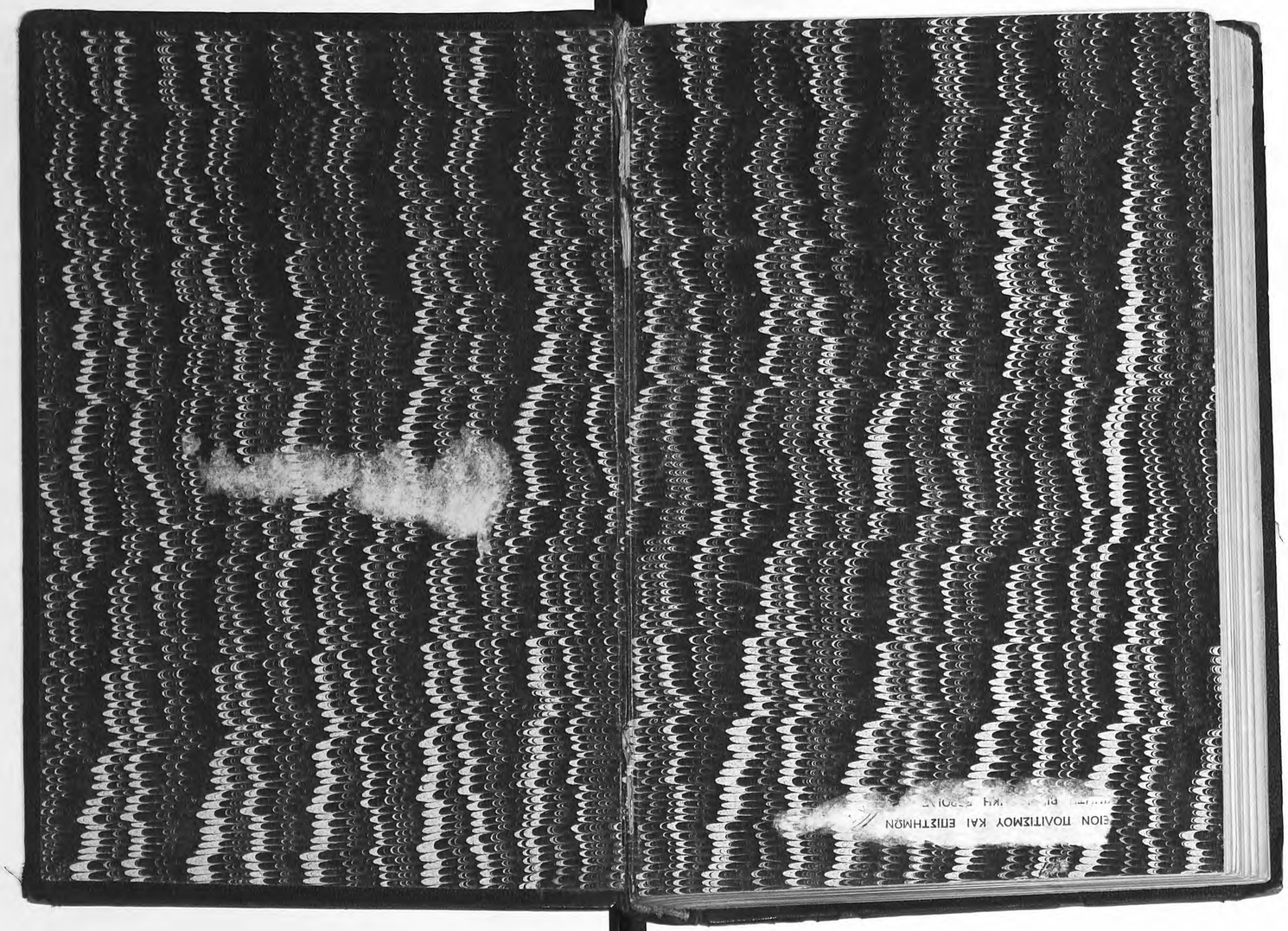

Δημοσια Κεντρικη Βιβλιοθηκη Βεροιας